De Vlaamsche Gids. Jaargang 16

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 16. Boekdrukkerij Pol Ruquoy, Delagarde & Van Uffelen, Antwerpen 1927-1928

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001192701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

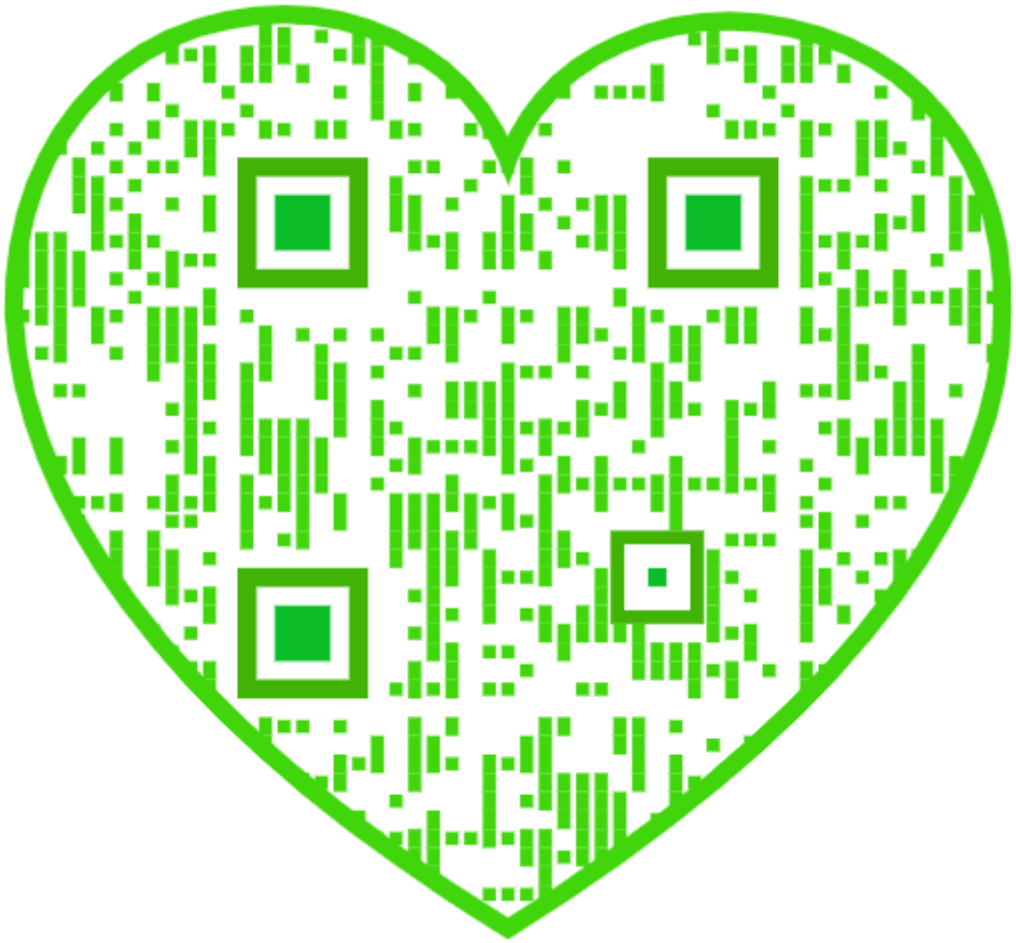

Het smartelijk Leven van Charles De Coster

I.

Op 20 Augustus ll. was het honderd jaar geleden dat Charles De Coster, de thans wereldberoemde dichter van het onvolprezen epos ‘La Légende de Thyl Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre’, geboren werd in een aartsbisschoppelijk paleis te Munchen.

Die omstandigheid noopt ons al tot overpeinzing. Aldus, van het begin van De Coster's leven af, dient gewezen op de schrijnende tegenstellingen die dat leven vervuld hebben, tegenstellingen die gepaard gingen met ongemeene moreele moeilijkheden en die, ten slotte, twee en vijftig jaar na de geboorte midden de pracht van een paleis, leidden tot de dood op een armzalige kamer, in een voorstad van Brussel, ver van vrienden en bloedverwanten.

De Coster's leven is omsloten door die twee uitersten. Maar iets meer mag verteld over dien lijdensweg. De Coster heeft lang moeten wachten op erkenning van zijn waarde en bewondering voor zijn werk. Nu behoort hij tot de grootsten onder de grooten. Hij is uitgegroeid tot de figuur van een wereldburger. Hij is een man waarop de menschheid - na zijn ondankbaar vaderland, na zijn volk - trotsch mag zijn.

Aangaande zijn geboorte heeft, in 1913, de romanschrijver Oscar Thiry een betwistbaar overspel-avontuur bedacht, dat weliswaar gegrond is op zeer logische deducties. Zoo Thiry waarheid spreekt, zou De Coster een bastaard zijn. Thiry - ik voeg het er onmiddellijk bij - deelt die meening met anderen, onder de vooraanstaande critici en kenners der Belgisch-Fransche literatuur. Wat hunne argumenten betreft, steunen die critici hunne vermoedens - buiten een betwijfelbare bekentenis van De Coster zelf aan Félicien Rops - op de sprekende gelijkenis van den dichter met Mgr. Charles Mercy d'Argenteau...

Mgr. Mercy d'Argenteau was een oud cavalerie-officier, die gediend had in de legers van Napoleon en een der laatste typen uit het ‘ancien régime’ was. Hij was een schoon man en behoorde tot den hoogen adel. Zijn voorouders hadden een rol gespeeld in politiek en bestuur, namelijk in het Prinsbisdom Luik, waar Mgr. een kasteel bezat en waar hij stierf in 1879, het jaar van De Coster's overlijden. Op reeds gevorderden ouderdom had hij een jonge Fransche markiezin ontmoet en besloten dit bevallige meisje te huwen. De dag van het huwelijk was vastgesteld toen het meisje overleed. Haar verloofde weerstond niet dien zwaren slag van het noodlot. Hij onttrok zich voortaan aan de wereld en haar bekoringen, verliet het leger en trad in een geestelijke orde. Spoedig werd hij tot priester gewijd, en dank zij zijn betrekkingen, den roem van zijn naam, ontving hij, na weinige maanden, titel op titel. Eindelijk werd hij tot aartsbisschop van Tyr gewijd - een eeretitel in de pauselijke hiërarchie - en gezonden als Nuntius van den Heiligen Stoel naar Munchen, in Beieren.

Anne Marie Cartreul - de moeder van De Coster - was de vrouw van Augustin De Coster, die een soort hofmeester van Mgr. was. Augustin - geboortig van Ieperen - was een eenvoudig en goed man, die het er op aanlegde zijn plichten stipt te vervullen. Zijn vrouw - een Brabantsche - was een veertigjarige gezonde natuur. Heeft toen Anne Marie Cartreul een diepen indruk gemaakt op Mgr.? Heeft zij geloof gehecht aan sommige hartstochtelijke beloften van haar meester? Het is niet uitgemaakt en wij zullen het geheim niet trachten te ontsluieren. Misschien kan Mgr. een zekere schuld hebben aan de geboorte van Charles en zou die Waalsche afkomst niet zonder belang zijn voor de verdere ontwikkeling van Charles' gevoel, maar het is beslist niet noodig uit te weiden over een familiedrama dat heel fatsoenlijk afliep. Ja, heel fatsoenlijk, want vader Augustin ondervond niets en Mgr. handelde met zijn intendant en diens vrouw als een waarachtig ‘grand seigneur’. Hij doopte zelf den pasgeborene, gaf hem zijn naam, in tegenwoordigheid van de Marquise de la Tour Dupin, ambassadrice van Frankrijk te Turijn en eigen moeder van zijn steeds beweende verloofde, en lange jaren bleef hij voorts geduldig waken op zijn petekind...

Kort na die gebeurtenis neemt Augustin De Coster afscheid van Mgr. en keert naar zijn land terug. De familie vestigt zich te Brussel, waar een tweede kind, Caroline, geboren wordt, en, pas is die nieuwe zegening aan de echtelingen verleend, of de dood rukt den vader weg tijdens een reis naar Ieperen in 1834. Gelukkig is de weduwe niet tot werken noch bedelen verplicht; Anne Marie Cartreul bezit wat geld en kan, met hare twee kinderen, haar intrek nemen bij een harer zusters.

Charles is een groote jongen geworden. Eerst wordt hij geplaatst op een kostschool te Etterbeek. Dan volgt hij de leergangen in het St. Michiels-College te Brussel. Hij is een vlijtige en schuchtere jongen, die vlug leert en, onder andere, goed Latijn kent. Zijn meesters, bedrogen door die uitwendige gelatenheid, koesteren een oogenblik de hoop Charles op te leiden tot het priesterschap. Maar Charles voelt niets voor die waardigheid en, in stee van naar het Seminarium te gaan, wordt hij, op 17-jarigen leeftijd, bediende op de bureelen van de Société Générale de Belgique, te Brussel. Mgr., die veel invloedrijke personen kent, heeft er zijn petekind warm aanbevolen, en hoogst waarschijnlijk zou de jonge bankbediende het tot iets gebracht hebben in de financiewereld, had zijn lot hem niet elders gestuurd. Inderdaad voelt Charles in zich den lust groeien om dóór te studeeren, en op 23 November 1850 neemt hij zijn ontslag om zich te laten inschrijven op de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren der Brusselsche Hoogeschool.

II.

Ondertusschen was hij stichtend lid geworden van de ‘Société des Joyeux’, een maatschappij die voor doel had den kunstsmaak harer leden aan te wakkeren en hun zin voor literatuur te bevredigen door hun zelf de kans tot schrijven te geven. Het was iets in den trant van een rederijkerskamer, met dien verstande dat de leden der ‘Joyeux’ het niet altijd ernstig opnamen en vaak hun letterkundige verpoozingen afwisselden met tochtjes te lande, tochtjes die dikwijls eindigden in een gezellig koffiehuis, tot groote verontrusting van de moeders en verontwaardiging van de vaders.

Want de leden waren allen jonge, zeer jonge lieden... Zij kwamen bijeen elken Donderdag, natuurlijk in een café. Men vergaderde rond een tafel waar twee kaarsen brandden. Onder de hoede van den voorzitter - die later ondergouverneur der Nationale Bank werd - las men gedichten voor, fantasieën, novellen en zoo meer. Bij voorkeur las men eigen werk, waarover drie verslaggevers, benoemd voor zes maanden door de algemeene vergadering, hun advies uitbrachten. Was het voorgedragen werk goed, ten minste naar de meening van de juryleden, dan werd het opgenomen in het 'Journal', een met de hand geschreven weekblad dat op één exemplaar verscheen en de ronde deed van de leden. Het overige werd ingelascht in de 'Archieven', waar ook de processen-verbaal van de vergaderingen in werden bewaard. Dit 'Journal' en die 'Archives' bestaan nog. Onlangs werden zij door den Heer Camille Huysmans, Minister van Kunsten en Wetenschappen, aangekocht op de veiling van wijlen Hippolyte Fierens-Gevaert, in leven Conservator van de Koninklijke Musea te Brussel, die ze gekregen had, lang vóór den oorlog, van Léon Jouret, een zeer actief lid van de maatschappij en die als liedjesdichter en componist een zekere reputatie verwierf.

Op de openingsvergadering las Charles een redevoering af, op het thema 'Bonum faro laetificat cor hominis' (de goede faro verheugt het menschelijk hart). Nadien droeg hij nog verschillende werken voor, maar zelden werden zij goedgekeurd door de onverbiddelijke censoren. Charles was een der drie - en een tiental essays hoogstens werden opgenomen in het 'Journal'... Charles verliet de maatschappij op 28 October 1853.

III.

Op de Hoogeschool zal hij geen lauweren oogsten. Eerst denkt hij aan de rechten, maar hij ondervindt aldra de onvereenigbaarheid van rechten en kunst en denkt dan aan het doctoraat in de letteren, een academische graad die hem zal toelaten professor te worden, welk beroep hem schijnt overeen te komen met zijn smaak en hem gemakkelijk zal in staat stellen te voorzien in zijn bestaan en dat van het meisje dat hij uitverkoren heeft. Nochtans zal hij niet lang studeeren. Het valt hem te zwaar. Hij

is een fantast, een droomer, een laat-romantieker. Hij geeft meer om een goed gedicht dan om een goed examen. Hij rijmt kleine fantasieën, korte minneliedjes. Hij schrijft een drama in verzen, in vijf akten en acht tafereelen, ‘Crescentius’, dat Minister Huysmans onlangs heeft uitgegeven onder den titel ‘Stephanie’ (Brussel, L'Eglantine. 1927). Hij bereidt zijn examens niet voor. Een eersten keer wordt hij ‘gebuisd’ en die tegenspoed stemt hem zuur. Hij hoopt het volgende jaar te slagen, kost wat kost:

‘Pourvu que je passe, mais je passerai, j'en suis sûr; j'ai failli le faire l'année passée où je ne savais rien. C'est bien le moins que je le fasse cette année-ci où je sais quelque chose. Encore deux mois et demi et je comparaîtrai devant ces terribles pédants... Tu ne peux pas t'imaginer la quantité de têtes grotesques et nauséabondes qu'il y a parmi ces êtres chauves et à lunettes qu'on appelle des professeurs. Et dire que j'endosserai un jour la peau de cet animal...’

Een tweeden keer wordt hij ‘gebuisd’.

Eindelijk ontvangt hij zijn diploma op 12 April 1855. Hij zal het niet verder brengen dan candidaat in de letteren.

IV.

Hij geeft zich nu geheel aan de liefde.

Hij bemint een vriendin van zijn zuster Caroline, de geheimzinnige Elisa, die wij nu beter kunnen identifieeren, dank zij de opzoekingen van den Heer Cam. Huysmans.

Elisa is een burgermeisje. Zij is de dochter van den griffier der Handelsrechtbank te Brussel en woont in de Gewijde-Boomstraat, de straat nabij de Naamsche Poort waar De Coster ook zal wonen, op het einde van zijn leven. Haar naam is Elisa Spruyt en zij is geboren in 1832.

In den beginne is het avontuur rein, dweperig. Men denkt aan Hermann en Dorothea, aan de bleeke en droefgeestige minnaars die ons Victor Hugo en Alfred Musset, ook Georges Sand, hebben geschetst. Maar De Coster is een eerlijke dweper. De liefde zit hem in 't bloed. Hij overdrijft wel, hij vervalt wel licht tot een melancholie die niet past bij zijn ouderdom, maar hij bemint door en door zijn meisje...

‘Je me suis habitué à avoir deux coeurs, le tien et le mien; il me semble que ton sang est mon sang et que tu ne peux pas penser autrement que je ne pense, que ce que je hais tu dois le haïr et ce que j'aime, l'aimer.’

Charles wenscht niet van Elisa zijn ‘maitresse’ te maken. Zij moet zijn vrouw worden. Hij hoopt een ‘bonheur plus loyal.’ Hij is overtuigd ‘de l'éternité de son amour.’ Jammer genoeg voor hem, is Elisa's vader een praktisch burger die van zijn candidaat schoonzoon een positie verlangt, een ambt dat geld en eer bijbrengt en Charles, die niets of weinig heeft verricht op de Hoogeschool, zal nooit aan dien eisch voldoen...

Nochtans is Elisa's verleden niet heelemaal vlekkeloos. Vóór haar ontmoeting met Charles is zij het onwillekeurig slachtoffer geweest van een gewetenloozen kerel. Het meisje bekent het openlijk en plotseling is Charles' hart vervuld met een vlaag van brutale jaloerschheid. ‘Etre le second, c'est ramasser les miettes’, roept hij uit, en hij vervloekt zijn beminde, die hij - ondanks al het verleden - dol bemint...

‘Je vous verrai ce soir à 8 ½ heures. Vous serez franche avec moi... Je vous demande cela, non pas pour vous faire encore de la peine, mais pour que je sache me souvenir de vous sans crainte de voir se placer entre vous et moi une image horrible qui m'a fait cette nuit frissonner de dégoût. Je vous aime et je ne saurais plus vous donner un baiser, un seul. C'est impossible. J'ai passé cette nuit affreusement, ce matin seulement j'ai pu pleurer quelques larmes rares et brûlantes. Nous causerons ce soir, vous serez franche, je ne vous demande que cela pour tout l'amour que j'ai eu et que j'ai encore pour vous.’

En op dat oogenblik maken wij kennis met een prachtige jongelingsfiguur, den Luxemburger Felix Thyes, De Coster's medestudent op de Hoogeschool, een gebrekkelijke die begaafd is met een uiterst fijn gemoed, met een verfijnden geest, een scherp verstand en een ongemeene gevoeligheid. Thyes kent Elisa en houdt van Charles. Hij vreest een breuk tusschen die twee die zoo goed bij elkaar passen. Hij schrijft aan zijn vriend:

‘Réfléchis bien, Charles... Approfondis ce qui constitue la chute véritable de la femme et ce qui la relève. Je crois qu'en

homme d'honneur tu dois l'épouser en oubliant tout ou bien renoncer à elle entièrement.'

En aan Elisa stuurt hij deze aandoenlijke overwegingen:

'Charles est un noble et bon caractère, une nature puissante, capable de comprendre et de faire toutes les belles et grandes choses. Ce qui lui manque, ce sont ces petites vertus bourgeoises dont à notre âge on fait peu de cas et qui cependant sont quelquefois de fortes garanties de bon sens. Charles n'a pas de règle, c'est à dire qu'il écoute trop la fantaisie pour certaines choses, l'impression du moment pour certaines autres; il s'entend peu aux choses de la vie positive; presque toujours la fougue de son imagination l'emporte au delà des limites du réel et du possible et souvent alors il se crée des tourments dont il souffre beaucoup.

Ce ne sont pas là des défauts pour un artiste. Ce sont là des qualités véritables, parce qu'elles s'accompagnent constamment de grandes facultés. Mais chez l'homme de sentiment et dans la vie du coeur, elles apportent la souffrance et une agitation continuelles. Cette tranquillité du coeur, sans laquelle il n'y a point de bonheur véritable, c'est vous, Mademoiselle, vous seule qui pouvez la lui donner...

Charles est d'une nature trop indépendante et trop fière pour supporter un joug quelconque qui s'imposerait d'autorité, mais il subit avec bonheur toute influence qui ne s'inspire que du sentiment. Comment vous faire entendre que cette influence morale, qui doit se faire sentir dans chacun de ses actes, vous devez l'exercer sur lui, et que vous y parviendrez le plus sûrement **en lui cachant un peu à quel point vous subissez la sienne?** L'affection d'une personne aimée a quelque chose de si puissant et de si doux, et il vous aime tant! Vous possédez, sans doute, toutes les qualités! **Cultivez surtout celles qui lui manquent;** il les aimera en vous et pour vous. Que vous dirai-je encore, Mademoiselle, que vous n'ayez déjà deviné? Cette influence que je voudrais vous voir prendre sur lui, c'est celle qui fait éclore le génie et les grandes vertus. Ne soyez pas seulement pour Charles la femme adorée, soyez encore la muse qui inspire, l'ange qui conseille et fortifie.'

Charles luistert en gehoorzaamt. Thyes heeft gelijk. Charles mag Elisa niet versmaden. Hij zal haar niet mistrouwen, zij zal al zijn vertrouwen hebben:

‘Oui, Elisa, tu auras toute ma confiance... Tu seras pour moi un ami, le seul auquel je dirai tout... Tout ce que j'ai de caché dans le coeur, tout ce que je sens, tout ce que je pense, je ne le dirai plus à mes amis, toi seule sauras tout; car toi seule auras le pouvoir de me consoler quand je suis triste, et de me relever quand je suis abattu. C'est un rôle un peu rude que je te garde là, mais sois bien sûre qu'en agissant ainsi, nous faisons tout ce qu'il faut pour que notre bonheur soit éternel.’

Nagenoeg rond dien tijd moet Elisa Charles' ‘maitresse’ geworden zijn...

V.

De dichter is aan 't werk. Na een kortstondige medewerking aan de ‘Revue Trimestrielle’, het tijdschrift dat, in den schoot der Brusselsche Hoogeschool, gesticht werd, in 1854, door Eugène van Bemmel, werkt hij mede, met hart en ziel, aan het thans zeer zeldzaam geworden weekblad van Félicien Rops, ‘Uylenspiegel’.

Het is een geestig pamphlet, gericht tegen den bourgeois en de snobsen. Rops heeft een kring van jonge letterkundigen en talentvolle journalisten rond zich vergaard, waaronder Emile Leclercq - de romanschrijver - en de reeds vermelde Léon Jouret.

Charles deelt heelemaal de opvattingen van Rops en publiceert, in het derde nummer, onder den deknaam Charles Didier, een kort verhaal ‘Histoire d'un ami’, dat in de ‘Contes brabançons’ hernomen werd onder den titel ‘Les Fantômes’. Op 4 en 11 Mei 1856 geeft hij, in twee keeren, ‘Les Pélerins d'Haeckendover’, die, insgelijks, in de ‘Contes brabançons’ zullen opgenomen worden, onder den titel ‘Blanche, Claire et Candide’. Dan, op 27 Juli, 3 en 10 Augustus 1856 verschijnt ‘Les Frères de la Bonne Trogne’, de sappige vertelling waarmede de ‘Légendes flamandes’ openen... Die vertelling verschijnt afzonderlijk en behaalt een zeker sukses. Een beenhouwer stelt zelfs aan den schrijver voor een tweede uitgaaf te bekostigen in geval de eerste vlug van de hand gaat...

Op 4 Januari 1857 bevat de ‘Uylenspiegel’ een plaat, geteekend door Felicien Rops, die ze zijn abonnenten aanbiedt als Kerstmisgeschenk. Het is een groote karikatuur waar de figuren van de

gewone medewerkers op voorkomen. Onder hen erkent men Charles De Coster, die in zijn hand een boek houdt waarop men leest ‘Légendes flamandes’. Inderdaad, dat eerste werk van belang verschijnt in het voorjaar van 1857.

De critiek is gunstig. Emile Deschanel, de geleerde professor van de Parijsche Sorbonne, die uitgeweken is om zich te onttrekken aan de vervolgingen van Napoleon III en als letterkundig criticus meewerkt aan de ‘Indépendance belge’, is door dat viertal vertellingen verrukt en schrijft er een geestdriftig feuilleton over. Dit feuilleton wordt zelfs overgedrukt onder den vorm van een voorwoord en vooraan het boek geplaatst.

Charles is tevreden. Hij twijfelt niet:

‘Je voudrais tant ne marcher sur les traces de personne, me faire une spécialité. Je resterai crânement et fortement ce que je suis.’

Helaas! Elisa is niet al te enthousiastisch. Zij wenscht Charles geen geluk. Misschien is zij het vergeten, maar Charles beeldt zich in dat zijn uitverkorene eigenlijk niet de voor schoonheid gevoelige natuur is die hij zich had voorgesteld.

VI.

Het boek brengt niets op, ten minste geen geld, en brood kost geld, vermaak kost geld, droomen kost geld, alles staat in het teeken van 't geld. Charles stelt het vast met hoe langer hoe meer zielepijn. Elisa is het wachten moe en Charles wil niet verder van zijn moeder en zijn zuster afhangen. Hij heeft al meer dan genoeg van de vaderlijke erfenis verteerd. Elisa, waarschijnlijk op raad van een broer of een meid, eischt een besluit. Hun geheim is door iedereen gekend. Vijf jaren zijn in beloften opgegaan. Charles voelt de stonde naderen waarop zijn geliefde zich van hem zal afscheuren en hij tracht het onvermijdelijke af te weren:

‘Plus de témoins, plus de confidentes, plus d'étrangers se mêlant à notre vie intime et nous disséquant avant de nous connaître... Dieu sera avec nous, ou du moins cette belle chose qui est l'idéal de ce qui est bonheur ou beauté et qu'on a appelée Dieu parce qu'on ne trouvait pas d'autre nom à lui donner.’

Toch heeft Elisa besloten een einde te stellen aan dit ongeluk-

kige en doellooze avontuur. Zij verwittigt haar ouders. Zij schrijft Charles af. En deze, diep getroffen, lucht zijn smart in een pijnlijk ‘adieu’:

‘Votre lettre est dure. Elle est ce qu'elle doit être. Je vous ai fait souffrir et je ne vous ai donné que de rares moments de bonheur... Oui, m'aimer est une tâche difficile. J'accepte la liberté que vous m'offrez. Je tiendrai la promesse que j'ai faite à votre frère. Dès ce moment, je ne chercherai plus même à vous renconfier. J'aurais honte de vous offrir encore un anneau qui n'est fait pour vous que de larmes... Vous méritez mieux que moi, vous que j'ai pourtant bien aimée. Morte pour moi, vous ne serez pas bientôt morte pour tout le monde; vous savez ce qui en arriverait.

Vous avez été tout mon bonheur, toute ma poésie, toute la vie de mon coeur. Jamais je ne vous oublierai. Votre place est au plus profond de mon coeur, au milieu des chants les plus doux de ma jeunesse, au milieu des plus douces, des plus pures, des plus saintes aspirations de mon coeur. Je vous ai donné toute ma poésie, tout ce que j'avais d'amour au coeur. Ce n'est pas de ma faute si je n'étais pas plus riche. Je ne vous fais pas de reproches, vous avez été pour moi un ange de bonté et de dévouement, plus que je ne méritais. Encore une fois, jamais je ne vous oublierai. Adieu, vous m'avez rappelé votre devoir. Je saurai le remplir.’

En het is niet het laatste woord. Het toeval brengt de geliefden weer te zamen. Charles is onmiddellijk overwonnen. Hij vergeet alles, hij vergeeft alles. Heeft hij iets te vergeven? Ook Elisa bezwijkt aan hare driften, alhoewel de twijfel oppermachtig, onweerstaanbaar in haar hart heerscht en haar geheugen omklemt. Charles dringt op bescheidenheid aan:

‘Ne parle pas de nous à qui que ce soit. C'est tuer notre bonheur à nous deux et tu ne saurais croire combien j'ai besoin d'émotions heureuses. Tu le feras pour moi, pour toi, parce que tu ne voudras pas tuer notre amour et nous laisser seuls, vaincus par des cancans, vérités ou mensonges, médisances ou calomnies.’

Onze liefde dooden! Dat is de angstwekkende kreet van Charles die deze bekentenis aflegt:

‘Je ne veux pas me poser en victime, mais je veux que tu saches bien ce que je suis. Toute ma vie j'ai été froissé; toute ma vie, incompris, j'ose dire ce mot pour toi, il est vrai par toi aussi sans

doute. Je portais en moi un fond immense de mélancolie, d'amour et de tristesse. Le rire, le bon rire, je n'ai jamais su ce que c'était, car il m'a été défendu dans le monde, au milieu de mes camarades, de me montrer tel que j'étais. Ainsi, toujours renfermant en moi une partie de moi-même, j'ai traversé mon enfance et je finis ma jeunesse...

Je t'ai aimée, j'ai horriblement souffert et été, comme on dit que l'on est au ciel. J'ai eu près de toi d'étranges ravissements, des visions d'un moment, des élans d'infinies délices qui étaient le bonheur; tout ce qu'on peut en demander au monde. J'ai cru. Tu sais ce qui est arrivé; nous avons eu d'horribles moments, d'épouvantables scènes; ma foi, mes illusions, tout tombait. Je t'ai quittée. Seul, j'ai souffert beaucoup, je me suis raillé moi-même, j'ai cherché un autre amour, je doutais plus encore des autres que je n'avais jamais douté de toi. J'ai dit: Foin de l'amour, il n'existe pas. Je me suis cuirassé contre l'émotion, j'ai jugé plus juste encore les hommes. Je les ai fuis et aimés davantage. J'ai nié l'émotion, j'ai nié la passion; la femme n'a plus rien été pour moi, rien. J'ai eu l'occasion à de rares intervalles de vivre avec des roués, des brutes, des catins, je me suis dit: C'est là le monde, et j'ai pleuré en dedans...

Je me croyais fort, affermi dans ma résolution de vivre seul, et chaque jour me rapprochait de toi...'

Die brief moet werken als het vergift dat men uitgeputte zieken toedient. Hij moet alles herstellen of de geheele toekomst vernietigen. Helaas! Charles' bekentenis vindt geen echo en de ongelukkige man geeft van harte zijn woord dat het uit is. Hij verwittigt Elisa:

'Triste est le jour qui m'a fait vous rencontrer; car je vous ai fait bien souffrir, mais beau a été notre amour et beaux seront nos souvenirs. C'est pour vous que mon coeur a battu pour la première fois et je me souviendrai toujours de vous comme d'une pauvre enfant qui méritait un meilleur sort. Je ne sais si mon coeur battra encore pour quelqu'un; je vais commencer une vie errante et d'aventures. Que Dieu me conduise. Elisa, souvenez-vous de moi, je ne vous ai pas fait de mal, c'est ma seule consolation, je ne me suis pas joué de vous en vous demandant votre amour et en rompant si tôt.'

En enkele dagen later zendt hij haar een allerlaatsten groet:

‘Je vous écris parce que malgré toutes les preuves que vous m'avez données que tout devait être fini entre nous, j'ai encore un peu d'espoir, mais cet espoir qu'a le condamné lorsqu'il est déjà lié sur la planche de l'échafaud.

Vous me faites faire ici, Mademoiselle, ce que personne ne peut se vanter de m'avoir fait faire, vous me faites, après une lutte o de dix mois, immoler ma fierté pour la jeter à vos pieds et vous dire: “Je vous aime.”

Si vous ne me rendez pas cette lettre, mais je n'ose l'espérer, c'est que vous voulez bien encore m'aimer, Mademoiselle...’

Hetzelfde jaar sterft Elisa's vader. Zijzelf verlaat het ouderlijk huis en vervoegt zich bij haar zuster die buiten de hoofdstad woont. Twaalf jaar later sterft zij, vergeten, verlaten, ten gevolge van phtisis.

VII.

Charles zoekt een ambt; vrienden bevelen hem aan bij Charles Rogier, Minister van Binnenlandsche Zaken. Deze, waarschijnlijk verleid of, beter, misleid door het archaïseerend Fransch van de ‘Légendes flamandes’, stemt er in toe den dichter als klerk te hechten aan de ‘Commission royale chargée de la publication des lois anciennes,’ een bijdienst van het Koninklijk Archief.

Charles' taak is niet zwaar, maar Charles' geest heeft niets gemeens met den administratiegeest die zich zelfs veropenbaart in een intellectueel milieu als het Staatsarchief. Zeker is het werk belangwekkend. Charles vindt allerlei documenten over de 16^{e} eeuw, die hem bizonder attent maken, maar de bureelen van de Commissie zijn muffig en het is een haast niet uit te houden foltering in die atmospheer te werken als, buiten, de zon zoo mild straalt over het kleurrijke en heuvelachtige Brabantsche landschap. In 1864 schrijft Charles aan zijn dienstoverste om hem te laten weten dat hij niet meer terugkomt...

Ondertusschen zijn de ‘Contes brabançons’ verschenen (1861), waarin zijn opgenomen fantastische schetsen en korte vertellingen, die, voor 't meerendeel, reeds elders en vroeger zijn verschenen.

De dichter heeft een kamer gehuurd te Elsene. Hij werkt nu onverpoosd aan zijn epos. Sinds lang droomt hij van Ulenspiegel.

Een groot deel van zijn werk is al geschreven. Nochtans schrijft men niet een boek als Ulenspiegel zonder een ontzaglijken voorarbeid. Charles vergaart materiaal. Hij onderneemt reizen in 't land. Hij zoekt naar lokale en karakteristieke kleur. Hij bestudeert historische bronnen.

Tegelijkertijd denkt hij aan andere onderwerpen. Hij schrijft aan den Minister. Menigmaal zal hij dergelijke smeekschriften naar de Regeering sturen en - het dient onderlijnd - niet te vergeefs. De Regeering heeft zich dikwijls heel mild getoond tegenover hem. Bij voorbeeld wordt hem een subsidie van twaalfhonderd frank verleend voor zijn 'Ulenspiegel', een boek dat nog niet verschenen is en waarvan niemand met zekerheid op voorhand kan zeggen of het die buitengewone vrijgevigheid wettigt.

Natuurlijk zijn die subsidies spoedig verteerd. Charles moet uitzien naar iets dat meer praktisch en gemakkelijk is. Zoo wordt hij - of liever tracht hij te blijven - leeraar van geschiedenis in het pas gestichte Institut Rachez. Dan wordt hij secretaris van een dokter, post dien hij verlaat om zijn kans te wagen in Parijs.

Parijs? Hij zelf gelooft niet aan Parijs, maar een groep jonge lieden toont hem genegenheid in die groote, wijde stad, zoodat hij zich aan zijn vreugde overlevert en er in toestemt het begin van zijn Ulenspiegel te publiceeren in het weekblaadje 'Candide'. Dit blaadje is, wel te verstaan, een dier ontelbare vlinders die fladderen aan den literairen gezichtseinder en die van ontbering en bloedarmoede, na een paar nummers, sterven. 'Candide' houdt op te verschijnen na het achtste nummer. En, misnoegd, teleurgesteld keert Charles terug. Hij houdt dan voordrachten te Antwerpen, Gent, Brugge, Ieperen, Doornik en Hasselt. Vermoeid en steeds armer, sluit hij zich in zijn kamer op en zet zijn werk voort. Hij schrijft dagen lang zonder het hoofd te heffen. Dan leest hij zijn werk over. Klinkt een zin niet, meent hij een schakeering niet juist weergegeven te hebben, dan schrapt hij heele bladzijden door en herbegint. En als hij uitgeput is, verlaat hij zijn tafel om de zittingen bij te wonen van een zangmaatschappij 'La Vocale', waar hij vrienden ontmoet en wat vreugde vindt.

Rops, zijn boezemvriend, kent den 'Ulenspiegel'. De schilders en etsers die de 'Légende flamandes' hebben opgeluisterd, kennen

hem ook. Zij zullen De Coster bijstaan en ook het epos met gravuren opluisteren. Rops bewondert zelfs zoodanig het boek dat hij op zoek naar een uitgever gaat. Hij vindt dien raren vogel in den persoon van Lacroix, dezelfde die zich beroemd maakte met het uitgeven van ‘Les Misérables’ van Victor Hugo, en met het reusachtig banket dat, te dier gelegenheid, aan den Grootmeester der Fransche Romantiek, in 1852, werd aangeboden.

De ‘Ulenspiegel’ komt van de pers in December 1867, ongeveer tien jaar na de ‘Légendes flamandes’. De pers is niet algemeen gunstig. Zijn sommige Fransche bladen vriendelijk, daarentegen zegt bij voorbeeld Camille Picqué in de ‘Revue trimestrielle’! ‘Aimer un être aussi matériel qu'Ulenspiegel n'est pas possible. Il est trop flamand. Il mange du matin au soir. Vraiment, n'était son patriotisme, il nous dégoûterait’, en beweert Charles Potvin - die er later berouw zal over hebben - in de pasgestichte ‘Revue de Belgique’ dat het werk in België met een zekere ontgoocheling is aanvaard geworden.

Charles verdedigt zich. Hij klaagt bij den Minister:

‘Avant tout ce livre est un livre joyeux, bonhomme, artistique, littéraire, dont l'histoire n'est que le cadre et dont l'amour, la vie, la gaité, la tendresse, le grotesque et le burlesque sont les éléments.’

Men heeft hem verweten de geschiedenis verdraaid te hebben. Neen, roept hij uit, dat is een onrechtvaardige aanmerking en om klaren wijn te schenken, om ook niet den schijn te hebben het beste van zijn werk aan anderen ontleend te hebben, stuurt hij aan de leden van de jury voor den Vijfjaarlijkschen Prijs van Fransche Letterkunde (1862-1867) een nota die hij bij het vermaarde voorwoord van den Uil, in de 2de origineele uitgaaf van zijn epos, voegde. Daarin bekent hij, een brochure van Van Paemel, ‘Het aerdig leven van Thyl Uilenspiegel’ geraadpleegd te hebben. Hij heeft ook een sermoen van Broer Cornelis Adriaenssen overgenomen en nota's ontleend aan de kronijk van Van Meteren. Hij bekent niet, dat hij Rabelais grondig kent en dat hij ook zijn voordeel heeft gedaan van het werk van Motley over de opkomst van de Nederlandsche Republiek, en nog andere. Maar dit alles baat niet. De jury bekroont Charles Potvin en

de verslaggever, Jules Stecher, veroordeelt het epos in de volgende woorden:

‘L'imagination déborde et noie le récit; on se perd sous l'entassement des détails et si faible que soit la verve du romancier, on ne tire qu'imparfaitement de ce capharnaüm pantagruélique la leçon d'héroïsme et de civisme à laquelle on avait d'abord songé.’

VIII.

Anne Marie Cartreul sterft op 19 Juli 1869. Slag op slag. Charles verliest, in zijn moeder, zijn ware vertrouwelinge. Wel kan hij voortaan nog steun vinden bij Caroline, die hem bewondert, maar die hij niet dikwijls mag lastig vallen, want zij is getrouwd...

Nu woont de dichter in de Kruisstraat, te Elsene. Hij schrijft aan Caroline: ‘Il y a trois ans que j'ai compris **l'épouvantable valeur** de l'argent et la nécessité d'un travail qui, suffisamment rétribué, donne à l'homme la liberté et la joie avec l'aisance.’

In dat jaar 1870 wordt de Krijgsschool gesticht en Charles, bizonder goed bedacht door de Regeering - die hem veel vergeeft -, wordt benoemd tot leeraar van algemeene geschiedenis en Fransche letterkunde. Hetzelfde besluit roept hem tot het ambt van repetitor der schoone letteren in de Militaire School. Maar De Coster - hoe kan de Regeering het nog niet vermoed hebben? - is niet geschikt voor het leeraarsambt. Twee jaar zal hij, dank zij een reusachtig geduld, en ook om een deel van zijn schulden te betalen, beide ambten vervullen. Dan dient hij, eens te meer, zijn ontslag in en blijft enkel repetitor aan de Militaire School...

Georges Eekhoud behoorde toen tot de 38ste promotie der bizondere wapens. Hij was, tot vóór een paar maanden, de eenige overlevende die den Meester van dichtbij gekend heeft. In een voordracht, gehouden in 1892, herinnerde hij aan de lessen van den dichter. De Coster was een eenvoudige. Hij sprak met geestdrift van de dichters der romantiek. Hij werd door zijn leerlingen bemind. Eekhoud voegde er bij:

‘J'ai même le souvenir de sa voix vibrante et musicale. Les cheveux rejetés en arrière dégageaient un large front de penseur. Le nez légèrement busqué était d'une ligne aristocratique et ferme.

Les yeux brillaient, à la fois spirituels et doux. Il ne portait pas la barbe, mais une moustache assez épaisse lui donnait un air militaire contrastant avec le pli réfléchi et vaguement mélancolique de ses lèvres. Le visage un peu pâle était empreint d'une souveraine distinction et des manières exquises, une toilette simple et coquette, rehaussaient ce physique avenant. L'homme bien né, l'homme d'intelligence et de culture supérieure se révélaient dans les moindres paroles, dans les moindres gestes.'

IX.

'Le Voyage de Noce' verschijnt in 1872. Het is de eenige roman in moderne taal dien De Coster heeft geschreven. Nochtans was dat boek niet 'de vente', om het woord te gebruiken dat Rops uitsprak bij het verschijnen van den 'Ulenspiegel'. Niets dat De Coster heeft geschreven is 'de vente'...

Caroline, die zich om het lot van haar broeder bekommert, denkt aan een huwelijk. Het is misschien het gedroomde middel om Charles te genezen en weer aan te wakkeren. Reeds is een meisje gekozen en Charles, er toe aangezet door zijn vrienden, stemt toe. Op het laatste oogenblik, nochtans, trekt hij zijn woord in: 'Je l'aurais prise sans dot, elle en avait une pourtant que je n'ai pas voulu croquer... pour ne pas me conduire comme un coquin.'

Omstreeks dien tijd, slaagt hij er in een overeenkomst te sluiten met Edouard Charton, die, te Parijs, de 'Tour du Monde' uitgeeft, het beroemd tijdschrift voor reisverhalen en geographie. De Coster zal Holland beschrijven. Hij kent dat land door en door. Vroeger heeft hij er verschillende vacanties doorgebracht. Hij vertrok dan met Dillens, zijn trouwen kameraad. Met den stok in de hand, het notaboek in den zak, bezochten zij Zeeland, waar de dichter en de schilder een bizondere voorliefde voor hadden...

Hij hervat ook 'Crescentius' en stemt er in toe een kleine vertelling uit te geven met Edouard Meurant, een jong officier die hem om zijn medewerking heeft gevraagd en hem het onderwerp van 'Le Mariage de Toulet' bezorgt. In dit laatste zeldzaam geworden werkje - men zou zeggen een zwanenzang - valt De Coster's invloed vooral te merken in de kleurrijke beschrijvingen en folkloristische kantteekeningen...

Sinds 21 Juli 1876 woont de dichter in de Gewijde-Boomstraat, op den hoek van de Mercelisstraat. Hij beschikt er over twee kamers, een werkkamer en een slaapvertrek gemeubeld met een ijzeren bed, een tafeltje, een kast in geverfd hout en een paar stoelen.

Op 5 Mei 1879 vraagt hij dringend geld aan zijn zuster, die hem dadelijk de gevraagde som opstuurt. Hij bedankt haar per omgaande en onderteekent ‘Charles De Coster qui est bien malade.’

Het is waar.

De dichter is bedlegerig.

Het is het einde.

Hector Denis is de eenige getuige die ons daarover inlicht.

De longtering, waaraan Charles leed, was plotseling verergerd. De zieke nam zelden zijn toevlucht tot geneesheeren. Nochtans had een zijner vrienden, verschrikt door den voortgang van de kwaal, een dokter van de Krijgsschool ontboden.

Toen deze kwam, vond hij aan de sponde van den zieke een oppasster, die De Coster, in zijn verheven en grenzenloos medelijden met de onterfden en ongelukkigen, bij zich genomen had. Deze arme vrouw, die bij den zieltogende waakte, was zelve het toonbeeld des doods; heel haar aangezicht was ingevreten door zweren. De geneesheer ging heen zonder hoop den zieke te redden, maar hij voorzag toch geen spoedig einde: hij zou 's anderen daags namiddags terugkomen.

's Anderen daags scheen De Coster zijn nakend einde niet bewust te zijn, want hij vroeg noch naar zijn schoonbroeder, noch naar zijn zuster, die hij aanbad. Doch hij wilde zich omringen van vrienden, als om zijn lichaam en zijn hart te verwarmen. Hij liet deze roepen die in de nabijheid woonden...

‘...Toen ik en mijn vrouw op onze beurt kwamen, richtte De Coster zich op in zijn bed en herkende mij heel goed. Kloekmoedig in het aanschijn van den dood, had hij nog het denkbeeld om den heer Bouré en mij aan elkander voor te stellen. De heer Bouré bevestigde mij dat hij, toespeling makend op mijn beroep van advocaat, eenige Latijnsche woorden mompelde. Maar zijn blik verduisterde, zijn ademhaling werd hijgend; toen mijn vrouw hem naderde om zijn hoofdkussen te schikken en zijn voorhoofd te verfrisschen, moest hij een inspanning doen om haar te herken-

nen: “Hoe, gij ook, mevrouw, ik dank u zeer.” Daarna werd de ademhaling flauwer, een laatste naam, die van zijn zuster, kwam pijnlijk over zijn lippen: “Ca...ro...line”. Het was zijn hart dat brak. Het was twee uren.’

X.

Hij werd begraven door de zorgen van de ‘Libre Pensée’.

Dien dag was het mistig weer. Weinig of geen toeschouwers. Een groepje leerlingen, van de Militaire School, aangevoerd door hun bevelhebber, luitenant generaal Liagre, stond bij het open graf. De Krijgsschool was vertegenwoordigd door majoor Van Eeckhout. Enkele artiesten stonden daar ook, waaronder Charles Potvin en Camille Lemonnier.

Slechts drie redevoeringen werden uitgesproken, een door generaal Liagre, een tweede door majoor Van Eeckhout en een laatste door Camille Lemonnier.

‘Celui que nous descendons à la tombe est un vivant de demain.

Charles De Coster ne périt que dans sa dépouille mortelle; il nous reste dans son ferme et solide esprit. Celui-ci est durable autant que notre littérature. Il l'a mis dans ses oeuvres qui ne peuvent s'anéantir. La patrie les recueille, aujourd'hui que l'homme s'en va, comme un héritage dont elle a droit d'être fière...

Il y a là une réclamation à faire. Je la réclame du bord de sa tombe.’

XI.

Arme, groote De Coster, uw vaderland blijft niet ondankbaar...

WILLY KONINCKX.

In het kleine Stadje

I. Het Koerke.

Het groen van breede boomkruinen en golvende vestenruggen gordijnde rond het Stadje en verstopte het voor de buitenwereld.

Het was een antiek stadje met huizekens, die de koppen naar mekaar neigden, kerken met een reuk van vermolmd hout, smalle bochtige straten en het tempelstille Begijnhof met mystieke vrouwtjes.

Grasbundeltjes groeiden tuschen de steenen en op vredige zomerdagen kraaiden de hanen om de beurt van straat tot straat en trilde de sonore klank der smederijen over de huizen.

Daar leefden de menschen hun leven van simpelen eenvoud, in de vreeze des Heeren en in aanhoudenden strijd tegen spoken, tegen den duivel en zijn trawanten.

In het Stadje was het St.-Jansveld de volkswijk bij uitnemendheid. Het strekte zich uit langs de vesten, paalde aan de statige heerlijkheid ‘De Warande’ en aan het kerkhof met zijn vervallen abdij en de weemoed-wekkende kruisen. De families met hun vertakkingen leefden er broederlijk onder mekaar en trokken in groepjes naar feesten en kermissen. Ze droegen allemaal eigenaardige namen: ‘de Prins’ met ‘den Duc en de Lemme van de Prins’, ‘de Wietak’, ‘de Mus’, ‘de Kreeft’ met ‘den Tiest’, ‘War en Staf van de Kreeft’, ‘de Keunink’, ‘de Speelman’ en dergelijke meer... Daar waren rare kerels onder de mannen van 't St.-Jansveld.

En op 't St.-Jansveld, boven een gangetje, op een door regen en zon vergrauwd straatbord, stond in witte letters: ‘Violettengang - Impasse des Violettes’. Die gang kwam uit op een binnenplaats met den weidschen naam ‘Vredeplaats - Place de la Paix’.

Noch de menschen van 't St.-Jansveld, noch die van 't binnenpleintje zelf wisten iets af van die twee schoone namen, hetgeen nogal begrijpelijk is wanneer men nagaat, dat er op heel 't St.-Jansveld destijds geen vijf menschen aangetroffen werden die konden lezen. Violettengang en Vredeplaats waren in den mond van klein en groot ‘het Gangske’ en ‘het Koerke’... zonder meer.

Het Gangske was laag van verdieping, lang en smal. Het was precies hoog genoeg om ‘Lange Gabriël’ onzachte aanraking van kop met zoldering te besparen, terwijl de breedte volstond om ‘Mieke Blik’ 's morgens buiten en ‘Sjaorel Vissers’ 's avonds binnen te laten. Dat wil nu geen zinspeling zijn op de omvangrijkheid van beider respectievelijke lijven. Volstrekt niet: Mieke leurde met blikgoed uit den winkel van haar zuster. De waar werd met lintjes en touwtjes aan haar lijf geknoopt... en zoo opgedirkt kon zij juist door het Gangske. Sjaorel Vissers dronk onmenschelijk veel en dan was het een heele toer om ongehavend door het Gangske te laveeren. Drie, vier keer mislukte zijn poging... tot hij koleirig werd, met geweldige inspanning effekes onbeweeglijk bleef staan, om dan met den noodigen aanloop in volle vaart door te stormen en op het Koerke aan te landen. Daar bleef Sjaorel gewoonlijk een beetje heen en weer waggelen om in contemplatie van dat duvelsch Gangske te zuchten:

- ‘Dà Koerke, dà's niks, mor dà Gangske, dà Gangske!’

En rechtuit gesproken, Sjaorel met zijn zatte verbeelding had gelijk: het Gangske was een verraderlijk ding. Ten eerste omdat de geelgrauwe leemwanden uiteenbrokkelden, hobbelig en bobbelig waren en neiging toonden om op een gegeven oogenblik den argeloozen voorbijganger onverwachts op het lijf te vallen. Ten tweede wegens het wezenlijk gevaar, dat aan beide ganguiteinden de in onmin levende koer- en straatbewoners in 't algemeen en de straatjeugd in 't bijzonder bedreigde. Immers wat een heimelijke hinderlaag: de Koermensch, die aan 't eind van zijn gang overvallen wordt door den straatvijand. In die situatie bestond de kunst in taktisch achteruittrekken, wat wil zeggen den aanvaller doen volgen tot op 't Koerke, om daar in het eigen element, als 't moest bijgestaan door éénsvoelende buren, den snoodaard

te overdonderen... met woorden, desnoods met daden ofte treffende argumenten. Voor de kinderen was het gevaar bestendig het begluurde hen soms van koerzijde terzelfdertijd als van straatkant... Alleen de zeer behendige kon ontsnappen.

Op het Koerke stonden aan weerszijden vier potsierlijke, lage huisjes, waarover één doorloopend scheef dak zonder goot, met veel kapotte, flets-roode pannen, hier en daar groene kladden mos en stompe, brokkelige schouwkens. Eens hadden de geveltjes daar gestaan proper wit-gekalkt met zwart-blinkenden teerboord, maar tijd en menschen krijgen alles uit den haak. En zoo vertoonden ze nu blauwachtige strepen, die de regen er op geaderd had; gedroogde moddersterren en holten in de steenen, teweeggebracht door fantazeerende kinderen, die met een mosselschelp aan den muur krabden, hetgeen rood stofzand verwekte, voor hen: suiker ‘veur winkeltje te spele.’

Ieder huisje vertoonde één deur en één vieroogig venster. Geen deur uit één stuk, maar meestal enkele planken, ruw aan mekaar genageld, geverfd naar den smaak van den bewoner; geen venster met vier gave, glazen oogen: het was meestal gebarsten of kapot en opgelapt met karton... en er achter hingen gordijntjes van goede of minder goede kwaliteit, al naar gelang de kapitaalkracht van den eigenaar. Er was nochtans een niet te versmaden comfort aan de huisjes: ge moest geen trappen op en af loopen, niet voor dit in die kamer of voor dat in gene zijn... want er was maar één vertrek in de heele woning en dat diende tot eet-, zit-, slaapkamer en alle andere mogelijke kamers.

De kelder: een gecementeerde holte in den grond onder 't bed. De zolder: te bereiken met een laddertje, of voor wie een beetje akrobatenbloed in 't lijf had, met een behendigen sprong. Nevens de deurstijlen prijkten des zomers vogelkooitjes in criante kleuren.

Aan den voet van de huisjes liep een stoep van roode, zuivere tichelsteentjes, waarop wit zand werd gestrooid. Vóór elke woning was een kuil gegraven, die feitelijk diende om mest in op te hoopen, wat slechts nog door één Koerbewoner gedaan werd. De andere kuilen stonden vol vuil water; daar werd allerlei afval in geworpen en mettertijd had zich aan de oppervlakte een laag van groen wier gevormd.

Verder was het Koerke een zandpleintje met hier en daar enkele spichtige grasprietjes. Aan den straatkant werd het begrensd door den blinden rug van een huis, aan de andere zijde scheidde een hooge muur het van een grooten hof. Daartegen leunden de konijnenkotten van ‘Bardoefke’ en verhief zich nog een onaanzienlijk gebouwtje tot gemeenzaam gebruik van de Koerkesmenschen. Van buiten waren er nagels ingeslagen en daaraan hingen in den dag witte, geblutste waterpotten.

Op het Koerke woonden drie weduwnaars: Seljengske, Lange Gabriël met zijn zoon, en Sjaorel Vissers; vier weduwen: de Melkslabber, Bruut met haar Sloeber, Bardoefke en Mieke Blik; ‘Belle met z'n Schacht’ en zijn zuster ‘Kelet’ maakten het spel kompleet.

En dat was nu eens echt een stel van rare, oude menschkes.

II. Lange Gabriel.

Als er op het Koerke iemand den hemel heeft verdiend, dan was het wel Lange Gabriël. Zonder twijfel was hij voorbestemd om eenmaal, met de andere uitverkorenen rond den hemelschen disch geschaard, op een heimelijken wenk van den heiligen tafelheer, meer rijstepap toegediend te krijgen dan het gewone rantsoen bedraagt.

Hij leefde naar het gebod van God en was zoo goed als groot... en dat wil wat zeggen, vermits de naam, hem door zijn broeders en zusters op deze wereld gegeven, werkelijk doelde op de respectabele afmetingen van zijn corpus.

Hij bewoonde het derde huizeken aan de rechterzijde, tusschen ‘Bruut’ en de rumoerige ‘Melkslabber’, en deelde het met den onwaardigen zoon, die van zijns vaders eigenschappen niets anders had geërfd dan de groote, imposante gestalte... en Lange Zjef werd genoemd.

Gabriël had triestige dagen gekend in zijn leven, en dat was allemaal de schuld geweest van zijn Beth - God hebbe haar zondige ziel - die beestachtig kon drinken. Aan heur sterfbed had hij toch geschreid en terwijl zij den laatsten asem uitblies, had hij haar magere hand vastgehouden en met bevenden baard gezied:

- ‘Ich zal veur oech bidde, Beth... veul bidde...’

Gabriël had woord gehouden, want hij bad elken morgen voor haar; en hem iets kwaad doen vertellen van zijn Beth, ge moest het niet probeeren, want hij scheepte u beslist af met zijn:

- ‘Van de doeë zulle-me gie kaot zegge... en ons Beth krijg ich toch in den 'emel.’

Uit puur respect voor Gabriël gaat het niet, hier onthullingen te doen betrekkelijk de ‘koeienaoses’ die ze hem ooit heeft aangedaan. Dit te beleven zou in zijn blauwe kinderoogen droefenis verwekken. Zijn schoon-bedaard hoofd zou meewarig voorover neigen en hij zou zeggen:

- ‘Woroem moet iederieën dà lieleke van ons Beth naa wete... woroem?’

Moge daarom dit volstaan: het eeuwig afscheid van de vrouw had niets nagelaten, dan bij Gabriël tot weemoed geworden pijn en bij den zoon de verderfelijke zucht naar den drank.

Daar had Gabriël tegen gevochten, daarvoor was hij wel twintig keeren op zijn bloote voeten naar ‘ons Lievrouwke’ van Scherpenheuvel geweest, daar had hij voor geschreid... maar het Noodlot voltrok zich en Lange Zjef dronk gelijk zijn moeder had gedaan en deugde voor niets anders. Het eenige wat de arme vader op den duur had kunnen doen was berusten en denken: Gods wegen zijn ondoorgrondelijk. Hun wederzijdsche verhouding had zich langzamerhand gewijzigd en zoo leefden ze nu op eigenaardigen voet in het kleine huisje. Op veertien dagen spraken zij soms geen drie woorden met mekaar. Elk deed wat zijn respectievelijk geweten hem voorschreef: als God riep, bad Gabriël en als Bacchus wenkte, dronk Zjef. Ruzie werd er nooit gemaakt; Gabriël's natuur was er veel te effen voor en in Zjef stak geen kwaad. Hij was metser, verdiende veel geld in den zomer, verdronk veel... en zat 's winters te suffen nevens het stoofke.

Lange Gabriël toog elken morgen naar buiten. Hij dreef handel in groote, blauwe solferstekken met dikke, roode koppen; in bobijntjes garen, zwarte en bruine nestels, blink... en allerhande snuisterijen. De waar werd opgehoopt in de zwartgeverfde hot, die met riempjes over de schouders werd gegespt.

En zoo wandelde hij over de kronkelende binnenwegelkes, waar, in oude, dikke lindeboomen, omkranst door veelkleurige bloemen, naïeve lieve-vrouwenbeeldjes met bolle, blozende wangskes en fel-blinkende kroontjes, het wonderbare kindeke Jezus in hun popperig-roze armpjes droegen. Gabriël wist ze overal staan tusschen het groene loof der twijgen... en ze lieten hem nooit voorbijstappen vóór hij zijn tol had betaald. Gebeurde het wel eens, dat hij een 'lievrouwke' bijna voorbijstapte zonder er naar te kijken, dan was 't precies of er een piepfijn stemmetje riep: 'Gabriël, Gabriël' en dan draaide hij zich glimlachend om, knikte naar het geliefde beeldje en prevelde zijn drie Weesgegroetjes.

Daarna zette hij opgeruimd zijn weg voort naar de stille, vredige dorpen, waar de menschen zijn waar afkochten... Bleef er een beetje tijd over, dan voerde hij een minzaam praatje met Mie of Treze, en bij poozen met de pastoors, die allemaal veel van hem hielden en zijn beste klanten waren, wat hij fier aan iedereen vertelde.

Gewoonlijk was hij 's namiddags thuis. Daar vertoonde het wazige venster, gelijk bij Seljengske, één kartonnen ruitje. Vaak, terwijl Gabriël binnen doende was, werd er op het venster getikt; dan schoof hij het schuifken omhoog en geriefde den klant... want in het éénkamerige huisje werd er gewinkeld.

Boven alles was Gabriël een mysticus, die heelemaal opging in de zoete mysteries en overliep van reine liefde tot het onbevlekte moedertje van Jezus Christus, onzen Heer.

Het had er van jongsaf ingezeten... essentieel door den invloed van zijn zeer godvruchtige moeder zaliger. Die was in haar tijd goed bevriend met Sophie, de meid van pastoor Kant.

Pastoor Kant, in zijn groote bewondering en liefde voor den heiligen Joannes Berchmans, snuffelde in allerhande oude boeken en geschriften om toch maar veel te weten van zijn Joanneske. En altijd, blij als een kind, deelde hij zijn bevindingen mee aan Sophie. Zoo wist moeder zaliger het ook. Pastoor Kant drukte haar altijd op het hart:

- 'Ge moet erre klane kristelijk oepbrenge en em veul vertelle va God en z'n alige, dao luistere zulke gasten het liefste nao.'

Wenk die moeder nauwgezet opvolgde en aldus het schoone zaad strooide in het ontvanklijke hart van haar zoontje.

Het liefst hoorde hij vertellen hoe Joanneske op zekeren dag door de stille straten van het stadje stapte, toen plots Ons Heer van achter een hoek te voorschijn kwam ter bediening van een stervende. De kleine, aan niets anders denkend dan aan zijn verschuldigden eerbied, knielde... juist in een plas water... en, o wonder! zijn knietjes bleven poeierdroog.

Dit geschiedenisje broeide weken lang in zijn kop... tot Gabriël het ten laatste ook probeerde - hij was er, och arme, speciaal een maand lang zoo buitengewoon braaf om geweest, dat zijn moeder het zelfs een beetje raar ging vinden - doch het mislukte deerlijk: knieën en broek waren heelemaal nat.

Zie, daarop was Gabriëlleke wel een heele week kwaad geweest op Joanneske... maar, na goed te hebben nagedacht, ging hij den kleinen heilige er des te meer om bewonderen. Grooter geworden moest hij, denkend aan de imitatie van den heiligen Joannes, steeds glimlachen om zijn eigen naïveteit. Wroeging of schaamte heeft hij er nooit om geleden, alhoewel zijn biechtvader gemord had: ‘Kind, kind, da's een zonde van hoogmoed! U willen gelijkstellen met den grrrooten Heilige!’ en hem tot penitentie drie akten van berouw had doen verwekken.

Het was altijd een droom van Gabriël geweest eens als pastoor Onzen Lieven Heer te dienen: te kunnen biecht hooren met vroom gezicht, missen te doen met schoon orgelmuziek en te prediken voor wel duizend menschen over hel en hemel. Met de jaren verwaterde dat, want hij had er met niemand durven over spreken. Moeder deed ten andere al wat ze kon met heur Gabriëlleke 's winters school te laten gaan bij Meester Armand.

Daarbij, opeens, zoodat de goede Gabriël er zelf versteld van stond, vloeide over zijn hart die groote liefde voor Liesbeth... en die kwam al dat mystieke een beetje vertroebelen.

Gabriël sleet vele jaren met Beth... ondervond bittere ontgoochelingen, leed in stilte... maar vond zichzelven ten laatste terug; toen was hij gelouterd en kende de waarde van aardsche en bovenaardsche goederen, van stoffelijke en onstoffelijke liefde.

Lange Gabriël was op het Koerke de eenige die boeken kon ontcijferen en daarom werd hij voor zeer geleerd aangezien.

Alle weken ging hij een dag hovenieren in de hovingen van het klooster der Grauwzusters. Daar stond hij dan, het groote, breede lichaam gebogen, en verzorgde met voorzichtige handen kleurige rozen, met bedwelmende geuren; amaranten, purper gelijk kazuivels; okerachtige amarylissen en potsierlijke leeuwenmuiltjes. Gabriël had een voorliefde voor lupinen, niettegenstaande hun nederige roeping en bestemming. Hij hield van hun sterken reuk en keek zoo gaarne naar de toegeplooide bloemblaadjes, die waren als gele zonnevlinders in speelsche fladdering, met roerloosheid geslagen om de dikke grasgroene stengels. Ze lokten in den zomer bieën en dikke hommels, zoodat het lupinenperkje er van gonsde.

Maar waar Gabriël het liefst toefde, dat was bij het vijvertje met de groene, hartvormige plompen, dat in zijn heldere effenheid het ingetogen kloosterleven weerspiegelde. Aan den boord van het water groeide eenzaam de weemoedige treurwilg... maar een beetje verder, met als achtergrond het groen van jasmijngewas en in de lente de zware, welriekende bloemtrossen, verrees het beeld van Onze Lieve Vrouwe.

Ze had een blauwen mantel om, die in diepe plooien en goudomzoomd tot over heur voeten reikte. De witte, fijne handen gevouwen, keek ze met kinderlijke oogen naar de schoonheid rondom haar. En aan haar voeten wiegelden op hooge stengels witte klokvormige lelies - zinnebeelden van schoonheid en zuiverheid.

Ja, dat was het uitverkoren oord van Gabriël, waar hij uren en uren doende was in het geliefde aanschijn van de onbevlekte Maagd.

De stille, witgekapte zusterkes hielden van Lange Gabriël.

Als er een het in lood gevatte groene vensterke opende om de zoete lucht in heur cel te laten binnenkomen en hem in den hof ontwaarde, dan knikte ze alvast een vriendelijken groet, waarop hij zijn zwartstrooien zomerhoed beleefd afnam. Ze noemden hem ‘onzen apostel.’ Dat was omdat Gabriël zoo'n schoonen, langen baard droeg en omdat ze zijn curieuzen aard kenden.

Hij had eens van Zuster-overste een boekske present gekregen, waarin op bevattelijke wijze het leven en de wonderen van Christus werden verteld... en daar kon hij uren en uren zitten in lezen. Gabriël hield het meest van de heilige Maagd - als hij gedurfd had zou hij Joannes Berchmans toch nog boven haar hebben gesteld, omdat die liefde er van jongs af inzat en vooral omdat de groote Heilige in zijn eigen Stadje geleefd had - maar nee, hij durfde dat niet, en daarom hield hij bovenmatig van Maria. Het ontroerde hem telkens zoo, als hij de geschiedenis herlas van den engel, die Maria ging boodschappen, van de vlucht naar Egypte - of Gabriël kwaad was op Herodes! - van 's kindjes geboorte in den stal en van al de roerende mirakels. Hij kon er niet aan doen, maar op den heiligen Jozef had hij een heimelijken pik. Het was voorzeker een temptatie van den duivel! Gabriël had van alles gedaan om dien onzinnigen wrok kwijt te spelen, maar het ging niet - hoe is een mensch! komt er eens twijfel in het hart, dan gaat die er niet meer zoo gemakkelijk uit. - Zoo zat het feitelijk ineen: hij stond in extase voor Maria en voor al de wonderen van heur goddelijk kind, maar kon niet begrijpen de rol van den voedstervader. Volgens hem was die overbodig en enkel maar goed om eenvoudige menschen in twijfel te brengen nopens den bovennatuurlijken oorsprong van het kindje en de vlekkeloosheid van zijn aangebeden Maagd... Gabriël beweerde, dat het allemaal even goed had kunnen gaan zonder dien ‘vent’.

En dan mocht zijn biechtvader op alle manieren probeeren dien onzin uit zijn hoofd te redeneeren, dan mocht hij kwaad worden en kapittelen:

- ‘Zoon, zoon, ge moest u schaome, zoo dien goeien Heilige te beleedigen... da's doodzonde.’

Gabriël kreeg de absolutie, maar ze ging gepaard met veel penitentie... en tot na de communie zweeg die ongehoorde taal in zijn binnenste, maar er na begon Gabriël terug te wrokken op den onschuldigen Jozef.

Op het Koerke en 't St.-Jansveld was de schoone vroomheid van Lange Gabriël spreekwoordelijk geworden. Ja, ze schreven hem op den duur zeer bizondere eigenschappen toe. Godvruchtige

vrouwen, die weinig tijd over hadden om naar de kerk te gaan, kwamen bij hem en stopten hem geld in de handen opdat hij een Vaderonsje te hunner intentie zou bidden. Nee, nu niet gaan denken dat Gabriël het slijk der aarde aanbad. Hij vroeg niet meer dan om stillekens rond te komen en kon hij al eens iets missen, dan droeg hij het met liefde naar den offerblok voor ons ‘Lievrouwke’ der zeven Weeën.

In het lijden van de wereld zag Gabriël niets anders dan duivels, die, hun haat niet kunnende botvieren op God, er plezier in vinden de menschen te plagen en te doen afzien.

Was er iemand in de gebaren, die zijn voet verstuikt had of aan een pijnlijke wonde leed, dan nam men zijn toevlucht tot Gabriël en de gedienstige Gabriël kwam, knielde voor den lijder, sloeg een kruis en begon devotelijk het eene Weesgegroetje achter het andere te mummelen. De menschen geloofden zoo in zijn bezwerende macht, dat gewoonlijk de pijn verstilde. En deed het geval zich voor, dat Gabriël er al twee keer bij was geweest en dat de pijn toch niet overging, dan zegden ze:

- ‘Jao, en Lange Gabriël is er al twieë kieëre baa gewèest en nog 'eeg 'et nie g'ollepe.’

Zoo, half in de werkelijkheid en half in mystieke overpeinzingen, sleet Gabriël zijn laatste levensjaren op het vreedzame Koerke... en wachtte geduldig den dag af, waarop zijn visioen, dat zich menigen nacht in schoone kleuren voor zijn ontroerde droomoogen afspeelde, verwezenlijkt zou worden:

Hij wordt zoo licht als een pluimpje, terwijl het kamertje goudig glanst. Twee gelukzalige engeltjes met blonde krullekoppen en guitig-blauwe oogskes pakken zijn groote handen in hun gemollige pollen. De vier wit-hermelijnen vleugels beginnen profijtelijk te wieken... en zoo rijzen zij traag hemelwaarts. Daar zit God op zijn gouden troon, met een baard veel schooner dan die van Gabriël. Maria aan den rechterkant met heur blauwen, goudomzoomden mantel, nijpt een van heur schoone oogen effekes toe en lonkt vriendelijk en bemoedigend. Links zit zoo waarachtig de heilige Jozef... en als die twee mekaar in 't oog krijgen, zetten ze een raar gezicht.

Lange Gabriël moet naam en voornaam opgeven en het jaar waarin hij geboren werd. De heilige Petrus, aan de voeten van God, slaat een dik boek open, blaart er een poosje in en leest dan op stillen toon iets voor. Jezus beziet Gabriël met vorschenden blik en keert zich dan naar zijn voedstervader... Al voelt Gabriël zijn lijf zoo licht als een pluimpje, toch beginnen zijn beenen te knikken en te beven. Maar daar is het wondergoede 'Lievrouwke', dat legt heur witten arm om Jezus' schouder en fluistert een paar woorden... waarop ze allemaal beginnen te lachen.

De heilige Jozef strijkt met de eene hand over zijn baard, terwijl hij met den wijsvinger bestraffende teekens maakt in de richting van Gabriël. Maar kwaad steekt er niet achter, dat ziet Gabriël heel goed. Opeens hoort hij hemelsche orgelmuziek... Het is of zijn hart van aandoening gaat smelten... en God spreekt:

...'Gabriël, Lange Gabriël, buiten het geval met mijn zeer heiligen Voedstervader' - Gabriël hoort goed hoe Jezus op de woorden met opzet drukt - 'zijt ge een mensch geweest geheel naar mijn hart; daarom: ge zijt in mijnen hemel en ge zult er blijven... ge hebt hem dubbel en dik verdiend, Gabriël! er is nog meer dan dat: om u te beloonen zullen we van vandaag af uw Beth - al heeft ze 't, onder ons gezegd en gezwegen, wel een beetje te bont gemaakt - eveneens hier laten komen.'

Gabriël valt snikkend van welzaligheid op de knieën, kust dankbaar den zoom van Onzen Lieven Heer zijn wit kleed... en gaat daarop met St.-Pieter naar de poort van het vagevuur om zijn Beth te verlossen.

FRANS DEMERS.

[Verzen]

Leliesoete

't Veld ligt geurig lijk lavendel
In het diepste van mijn ziel,
Vol van roos en anjelieren
Waar Gods zoetste lach op viel.

Ieder bloempje heeft zijn drama,
Ieder grashalm, zijn instinkt;
Ieder wezen heeft zijn stemme,
Al wat ademt weent of zingt.

Laat ook mij mijn liedje zingen,
Ongekunsteld, ongekneld,
Klaar of somber, droef of blijde,
Zooals 't me uit den boezem welt.

't Ruische dan lijk populierloof
Waar de laatste wind door zucht,
Als de zonne glanzend wegzinkt
In de vuurroode avondlucht;

Of het klotse als een riviere
Die haar weg zoekt langs het riet,
Wijl een barre geest haar voortzweept,
Immer verder, ginds, naar 't Niet;

Of wel juiche 't als een beiaard
Waar de kermisklok door luidt,
Of wel klage 't als de krekel
Onder 't steeklig netelkruid;

't Lijke 't kabblen van het beekje
Tusschen keitjes, wier en mos;
't Lijke 't kweelen van de haagkwijt
Naast haar nestjen in het bosch;

't Lijke 't golven van het koren
In den milden zonnegloed, -
Slechts één naam herhaalt het immer:
Leliesoete, Leliesoet!

Leliesoete is mijn beminde,
Is mijn leven, is mijn licht:
Hoe het trille, klinke 't liedje,
Dat voor haar mijn harte dicht!

Spoed u, o Lente!

Spoed u, o Lente, kom weder ten onzen,
Uw schootje vol bloesems en bloemekens teer.
Spoed u, o Lente, breng 't kweelen en gonzen
Van sijsjes en biekens in 't zonneken weer.

Lang is de winter en kort is het leven.
Beminnen is 't eenige goeds hier op aard.
Lijden is 't eenige ware daar neven,
Maar wie niet kon lijden was 't minnen niet waard.

't Bruist in mijn hart: ik wil bloemekens plukken,
Al kwetste ik me aan distels en doornen ten bloed;
Moest me 't gewicht van heel de aarde verdrukken, -
Voor haar, die ik lief heb, is lijden me zoet.

't Zingt in mijn ziele: 'k wil bloemekens garen
En vlechten tot kransen voor haar, die ik min.
Lente, kom weder! Laat trillen uw snaren
En geef me voor haar uw mooist liedeken in!

Onder den bloeienden Hagedoorn

Ach, wat geurt de hagedoren
Hartbetoovrend tusschen 't groen!
Noodend neigt zijn rose bloesem
Naar den droomer, lijk een zoen.

't Is alsof zich heden ochtend
In zijn teeren kleurenschat
Heel de lente en al de liefde
Slechts voor ons had saamgevat.

Laat me hier mijn oogen sluiten,
Hier verwijlen voor een stond;
'k Voel u in mijn armen, lieve,
'k Adem bloemdauw op uw mond;

'k Drink in lange hemelteugen
Uwer lippen ambrozijn,
Wen ik onder 't linker borstje
't Kloppen hoor van 't hartekijn;

'k Voel uw breede, lange lokken
Zich nu vlechten rond mijn hals
En ons saam tot één omstrengelen...
'k Hoor het ruischen des Heelals.

O, wat zijn het zoete dingen,
Die het weer in 't leven roept!
Aait u, vinkjes, bek aan bekje,
Aait u, tortels, mint en snoept!

Lentestemmen

Wat een glimlach is de lente
Als zich 't hart gelukkig voelt,
Als geen nevel het omsluiert
En geen kommer het doorwoelt!
'k Hoor tot zelfs het onbezielde,
Alles wat mijn blik ontmoet,
    Zachtjes aan mijn oore fluistren:
'k Glanze zoo, voor Leliesoet.

Wij ook minnen, zingt de bloembot,
Die nu kers- en peerlaar tooit,
En de roze perzikbloesem,
Die reeds al zijn pracht ontplooit.
'k Minne, ruischt de hooge kruine,
'k Minne, lispelt 't nedrigst mos,
'k Minne, juichen heinde en verre
Veld en boomgaard, weide en bosch.

'k Minne, kraait de haan, de trotsche,
Of zijn overwinningskreet
Heel de schepping moest beheerschen
En den aardbol draaien deed.
'k Minne, brabbelt 't sneeuwwit eendje,
Wen 't ginds langs den vijver plast,
En de knop der waterlelie,
Die recht uit diens boezem wast.

'k Minne, fluit de zwarte merel.
O, wat klinkt zijn gouden bek
Uit kastanjeboom en linde!
'k Minne, zegt aan 't groene hek

't Geitenblad, dat er omheen rankt;
'k Minne, zucht in 't diep smaragd
Van het gras, het madeliefje;
'k Minne, seint de zon die lacht!...

... ...
... ...
En ik luister in bezieling
Naar al 't lieve, dat me omringt:
't Is alleen voor Leliesoete,
Dunkt me, dat het Heelal zingt!

Lijk de Rozen op den Rooslaar

Liefde is over mij gekomen
Als de dauwdrop in een bloem,
Die van schraalheid ging verwelken,
Boetend offer van een doem.

Dauw zijn tranen uit den hemel,
Die de nacht onzichtbaar plengt
Voor de laving van misdeelden,
Wien de koortse 't hart verzengt.

Parels zijn 't, waarin Gods almacht
Zich in dropjes mededeelt,
Waar weer hoop en kracht in fonklen
En het eeuwig licht in speelt.

Zulke parels zijn de kusjes,
Die gedijen op uw mond,
Lijk de rozen op den rooslaar
In den vroegen morgenstond.

Zulke parels zijn de woorden,
Die dan wellen uit uw hart,
Frisch lijk dageraad en lente;
Balsemvol voor leed en smart.

Ook zij dalen van de starren,
Waar de nacht ze samenwrocht
Uit de zoetste hemelgeuren
En der englen ademtocht.

En zij rijzen in mijn boezem
Tot in 't diepste der woestijn,
Nieuwe jeugd en leven wekkend
Lijk een toover-ambrozijn.

Drenke lang aldus de dauw nog
't Kruidje, dat van dorst verging,
Dat gij reddet door uw liefde,
Lieve, wie 'k mijn dank hier zing!

ALBA CTESIOS.

De Zorg voor de Jeugd

Den edelen mensch, Prof. Kohlbrugge, lof en hulde, nu het vierde deel van zijn **Practische Sociologie,** dit hoog-ernstig, heerlijk, encyclopedisch werk, gepubliceerd wordt! Geen arbeid van letterkundigen of wijsgeerigen aard doet ons dieper de nooden van onzen benarden tijd beseffen. De schrijver heeft de menschheid waarachtig lief. Verspreiden wij in de mate onzer krachten zijn standaardwerk, zijn levensgids.

Prof. Kohlbrugge geeft ons een overzicht van de maatschappelijke toestanden, waarin de jeugd verkeert en doet ons het daarbij behoorend sociale bedrijf kennen, terwijl hij alles zielkundig belicht. Hij critiseert voortdurend, omdat hij gaarne tot nadenken en zelfonderzoek opwekt. De eerste dorst hij zulk een arbeid aan. Hij reageert tegen de naar wetten zoekende theoretische sociologie, die meer wijsbegeerte is.

Hij ontleedt vooreerst het caleidoscopisch karakter van de puberteitsperiode, het tijdperk van de idealen en van de gevoeligheid. De jonge levenskracht drijft tot turnen en sport. Zelfbeheersching is de jeugd vreemd, maar niet door dwang leidt men die opbruisende kracht in goede banen. Door zelfontleding komt de jongeling tot zelfinkeer. Een andere ontwikkelende factor is het opwellen van het geestelijk schaamtegevoel. De terughoudendheid ten opzichte der ouders wordt vooral opgewekt door dezen, die de verschijnselen der puberteitsperiode niet vatten, die volgzaamheid, ook in gedachten eischen.

Wils- en gemoedsvorming oefenen op het menschelijk geluk veel meer invloed uit dan vermeerdering van kennis.

Er wordt te weinig naar gestreefd om de jongens de oogen te openen voor de verkeerdheden in eigen land en te wijzen op het betere, dat soms in andere landen te vinden is.

Daar er zooveel jongensvereenigingen bestaan, die uitsluitend sport ten doel hebben, en sport in de meeste clubs een middel is om de jongens te trekken, zoo speelt deze een groote rol in het knapenleven. Het valt te betreuren, dat de leiders van deze vereenigingen zoo weinig doen aan de innerlijke vorming der jeugd. De schaduwzijde van de sport is te voorkomen, zoo men de jongens leert dat het spel om het spel gespeeld moet worden, en zoo de leider er alles op toelegt, dat de jongen niet voor zichzelf, maar

voor zijn club speelt. Het heffen van toegangsgeld bij wedstrijden moest verboden worden; spel mag geen handelszaak worden.

Een goede leider zal roeping gevoelen voor het leiderschap. Niemand begeere leider te worden uit zuiver plichtsgevoel. De leider, die aan zijn mooie roeping wil voldoen, moet zich in de eerste plaats zelf opvoeden. Hij moet een wegwijzer zijn. Hij moet eerbied hebben voor de opvattingen van elken jongen.

Het heele volk moet er van doordrongen worden, dat het niet alleen dwaas, maar tevens misdadig is, zoo men de straatjongens in de belangrijkste periode van hun leven, waarin zij van kind mensch worden, zonder steun laat. Richten wij volksspeeltuinen op, helpen wij bij beroepskeuze, die voorkomt, dat de jongens ongeoefende werklieden worden, en telkens gevaar loopen van werkeloosheid; verschaffen wij hun goede lectuur; vereenigen wij hen in jeugdclubs; beschermen wij hen tegen drankmisbruik. Wie clubs wil stichten met straatjongens, moet weten, dat de uitslagen niet aan de oppervlakte liggen, dat men veelal slechts teleurstellingen ziet, terwijl toch de goede invloed nog na jaren in stilte voortwerkt. In elke club zal tucht heerschen.

De vakverbonden zijn bijzonderlijk geroepen om de eischen der vakopleiding vast te stellen en te zorgen, dat deze voor de jeugdige arbeiders niet alleen goed zij, maar ook op bruikbare wijze gegeven wordt.

Aan katholieken wordt gedurig voorgehouden, dat zij zich in eigen kring moeten opsluiten. Dit is voor den jongen arbeider onuitvoerbaar en zijn vrijheidsgevoel drijft hem er toe zich aan te sluiten bij onzijdige of socialistische vereenigingen.

De arbeidersjeugdvereenigingen ondervonden, dat de grootste moeilijkheid ligt in het verkrijgen van geschikte leiders, want alle bijval is afhankelijk van den geest, die den leider bezielt. Het eeuwig preeken van den klassenstrijd maakt de kinderen weerbarstig in het eigen huis. Van de socialistische leiders zal gezegd kunnen worden, dat zij, door zich niet te beperken tot de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling en de jeugdbeweging vast te willen koppelen aan den politieken strijd, geesten hebben opgeroepen, die haar met zooveel geestdrift aangepakte werk eens zullen verwoesten.

De ideale leider moet niet alleen door zijn karakter beïnvloeden, maar ook door hetgeen hij kan. De padvindersbeweging beschikt over machtige suggestieve middelen om de natuur der jongens te vormen. Zooals in heel deze beweging geen onderscheid gemaakt wordt tusschen maatschappelijken rang of stand, zoo vinden wij ook in de meeste troepen jongens van zeer verschillenden stand bij elkaar, wat in de praktijk tot de mooiste uitslagen voert. Een groote rol in het leven der padvinders spelen voornamelijk de

kampen, die de jongens terugbrengen tot de natuur. Prof. Kohlbrugge waardeert verder in deze beweging, dat zij niet enkel internationaal in theorie, maar ook in praktijk is, waardoor de padvinders worden aangemoedigd vreemde talen te leeren en daarin te correspondeeren, buitenlandsche boeken en tijdschriften te lezen.

De humeurigheid en de prikkelbaarheid, die de vrouw eigen zijn, hebben ten gevolge, dat het meisje lastiger te leiden is. Terwijl 30% der jongens onder den invloed der vrije jeugdvorming staan, kan slechts van 15% der meisjes hetzelfde gezegd.

Er wordt te weinig werk gemaakt van de lichamelijke ontwikkeling, die de meisjes behoeven.

De school moet méér hun opmerkingsvermogen opwekken, hen leeren oordeelen, hen opwekken om, zoowel in als buiten de school, voor eigen verbetering te zorgen. Door op hun ijdelheid te werken, leere men hen hun uiterlijk verzorgen, wijze hen op het financieele voordeel, zoo zij naar economischen vooruitgang streven.

Bijzonder ongunstig is de positie van de meisjes, die dagelijks met den trein naar de fabriek moeten gaan. Van groote waarde voor deze meisjes is het aanstellen eener fabriekopzichteres.

De geestdriftige aanhangers der Girls Scoutsbeweging verwachten er van een verhooging van de maatschappelijke beteekenis van de vrouw der toekomst.

Men heeft in de eerste plaats de aanstaande moeders te onderwijzen als huishoudsters. Alleen daar, waar de vrouw gelijken tred weet te houden met man en kind, zullen wij het gezin werkelijk opbouwen en zal de achturendag een zegen worden.

Mocht het moedige werk van Prof. Kohlbruggeg in veler bereik komen! De naar voren gebrachte gedachten zullen allen uit het hart zijn gegrepen.

JOZEF PEETERS.

Koloniale Kroniek

De heer Jaspar en de kolonie.

Sinds het aftreden van Minister Franck hebben we aan het Ministerie van Koloniën nog niemand gehad, die werkelijk op de hoogte was van koloniale kwesties.

Voor een zoo belangrijk ambt is dit allertreurigst, maar het is in voorkomend geval des te ernstiger, daar Minister Jaspar tevens eerste minister van België is en een onhandigheid zijnentwege op internationaal gebied des te meer beteekenis krijgt.

Zoo heeft hij, volgens de redevoering van oud-gouverneur-generaal Lippens, een besluit doen uitvaardigen, waarbij ambtenaren, die met verlof komen en den staatsdienst verlaten, geen recht meer hebben op verlofstractement en dit in zekere omstandigheden zelfs nog terug moeten betalen. Afgezien van het feit, dat die ambtenaren hun verlof verdiend hebben en zoo'n maatregel dus eenvoudig weg onmenschelijk moet genoemd worden, toont dit ten stelligste aan, dat zijn begrip van koloniseeren nog meer dan vijftig jaar ten achter is.

Andere koloniale mogendheden hebben reeds lang ingezien, dat afschrikwekkende middelen en het maken van de kolonie tot een muizenval, waarin men, eens gevangen, niet meer uitkomt, in alle opzichten verderfelijk zijn.

Op internationaal gebied is de door den eersten Minister van België genomen maatregel voor vreemde koloniale mogendheden een reden te meer om te beweren, dat we niet geschikt zijn om te koloniseeren.

Daarbij dient ook opgemerkt te worden, dat wie weet met welke moeilijkheden men in Kongo te kampen heeft, moet erkennen dat na een verblijf van drie jaar iedereen werkelijk behoefte heeft aan een verlof en dit ook ten volle verdient.

Opmerkelijk is het, dat in den laatsten tijd van verschillende zijden klachten geuit worden over de behandeling der Vlamingen in onze kolonie. Laat ik als mijn persoonlijke meening zeggen, dat ik het als een ramp voor het land beschouw, als ooit de taalstrijd

in de kolonie zou worden overgebracht. Maar om zulks te vermijden moet de regeering een eerlijke houding aannemen en geen conflicten uitlokken. Het laten vervolgen van Vlamingen in Kongo met een protocolairen glimlach op de lippen, alsof men van dit alles niets vermoedde, is de zekerste weg om den strijd te doen ontstaan, en hieraan maakt de Heer Jaspar zich weer schuldig. De toestand moet wel erg zijn als iemand, die zich buiten allen politieken strijd gehouden heeft om zich uitsluitend met wetenschappelijken arbeid bezig te houden, in gemoede moet toegeven: 'De toestand voor de Vlamingen in Kongo is zeer benard.'

Naar de kranten gemeld hebben, tracht de Minister van Koloniën het daarheen te leiden, dat Belgische landbouwers zich in onze kolonie zouden gaan vestigen. Eén van de eenvoudigste sociaal-economische feiten is dat alle landen evolueeren volgens een bepaalde lijn. En het is dan ook voor geen enkel land een schande te moeten bekennen, dat de ontwikkeling van zijn kolonie na nog geen vijftig jaar het stadium nog niet bereikt heeft, dat andere landen achter den rug hebben.

Een wijs koloniaal beleid moet juist hierin bestaan minder gunstige stadiën zoo vlug mogelijk door te komen en de gunstige vlugger te doen intreden. Er moet nu echter gezegd worden, dat onze administratieve ontwikkeling van Kongo nog niet ver genoeg is om kleine particulieren met geringe middelen een succes te kunnen verzekeren. De meesten hunner zullen hun kapitaal en hun enthousiasme verliezen en terug komen scheldend op dat 'rot land'. Zij zullen echter niet begrijpen, dat het land op zichzelf wel degelijk voor kleine kolonisten zeer geschikt is, maar dat de Minister, onkundig van den werkelijken toestand, het gepaste oogenblik niet heeft weten af te wachten om kleinkolonisatie te bevorderen.

Salkin, Paul. L'Afrique Centrale dans cent ans.

Alhoewel over dit boek door den Heer Van der Kerken in het vorige nummer reeds een en ander gezegd is, wil ik er toch nog even de aandacht op vestigen. Men moet een groote dosis humor bezitten om dit zoo schrandere gewrocht in alle fijnheden te kunnen genieten, maar de sarcastische persiflage, in verbeeldingsvorm voorgedragen, geeft ons een juisten kijk op hetgene we bezig zijn te doen in Afrika, indien men geen andere richting in zal slaan.

Moeller, A.J. De certaines formes de participation des indigènes à l'administration de notre Colonie. (Bulletin périodique de la Société Belge d'Etudes et d'Expansion, N° 61, juin 1927).

De kundige Goeverneur van de Oost-Provincie toont in dit artikel aan hoe men langs geleidelijke wegen er toe komen kan den neger aan de ontwikkeling van zijn eigen stam en land te laten medewerken. Men voelt in dit stuk hoezeer de schrijver overtuigd is van wat hij zelf zegt, want alles berust op een grondige kennis van zaken en de ernstige overweging van jarenlange ervaring. Op dezen weg ligt een groot gedeelte van de toekomst onzer kolonie en menschen als Moeller, en er zijn er meer zoo in België, kunnen in onze kolonie tot stand brengen wat Leauty in Marokko voor Frankrijk heeft kunnen verwezenlijken. Maar dan moet de regeering ook aan de ambtenaren die de bevoegdheid bezitten en de roeping voelen, de gelegenheid geven hun talent te ontplooien. Het helpt niet te zeggen: 'Il nous faut des hommes', men moet de menschen in de gelegenheid stellen datgene, waarvoor ze geschikt zijn, tot stand te brengen.

Dr. PAUL VAN OYE.

Boekbeschouwing

J. Jacobs, *Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden*, IX en 311 blz. 8° met een kaart, 60 fr. + 30% toeslag. Groningen & Den Haag, J.B. Wolters, 1927.

Dit is het eerste deel van een verzameling van Dialect-bloemlezingen, die onder leiding van Prof. J. van Ginneken zal verschijnen. De gezamenlijke titel luidt: *De Nederlandsche dialecten in den loop der eeuwen*. Vóór het einde van 1927 worden het Friesch en het Zeeuwsch in uitzicht gesteld. Dan zijn er nog negen in bewerking. De heer J. Jacobs heeft een kostelijke verzameling van 107 stukken bijeengebracht, door Westvlamingen in West-Vlaanderen geschreven en loopende over ruim tien eeuwen. Hij heeft er met veel arbeid en groote scherpzinnigheid uit gehaald wat hij kon. Maar laten we mekaar goed verstaan: zijn titel belooft ons meer dan hij ons kon geven. Behalve voor Friesch, Saksisch en Limburgsch hebben we toch geen dialectteksten. Bijna alles is in de boven de volkstaal staande schrijftaal gesteld, met min of meer gewestelijke eigenaardigheden, te wijten aan onkunde of willekeur. Ze zijn dus niet systematisch, maar toevallig en herhaaldelijk dezelfde. Ze kunnen dus wel dienen om een tekst te localiseeren en om te constateeren wanneer een zekere dialecteigenaardigheid reeds voorkomt, maar ze geven niet voldoende stof om de geschiedenis van een dialect op te maken, zelfs niet als men overvloedig van 'inlegkunde' gebruik maakt, een methode die de hr. J. Jacobs zeer handig weet te hanteeren. Als men daarbij weet dat de hr. J. Jacobs niet een Westvlaming is en nooit in West-Vlaanderen verbleven heeft, zal men erkennen dat hij zijn proefnemingen niet doet op levende wezens, die ook achter zijn teksten schuilen, maar op geraamten. Het is hier de plaats niet om daar voorbeelden van aan te halen die ik talrijk zou kunnen bijbrengen; ook niet om te wijzen op zijn stelsellooze spelling van zijn talrijke plaatsnamen.

Hebben we redenen om aanmerkingen te maken, we hebben er ook om dankbaar te zijn. De auteur heeft het bewijs geleverd dat verschillende Westvlaamsche eigenaardigheden zich door de eeuwen heen voordoen, zoodat het dialect zeer weinig veranderd is.

P. Schepens, *Hendrik van Veldeke, Middelnederlandsch Dichter*. 88 blz. 8° met twee platen, 12,50 fr. of *f* 1.25. Gent, Van Rysselberghe en Rombaut, 1927.

Dit boekje komt op zijn uur, daar een Comiteit te Hasselt en een ander te Maastricht de 800e verjaring van Veldeke's geboorte willen herdenken. P. Schepens heeft te dezer gelegenheid een goed vulgarisatieboekje geschreven, waarin alles bijeengebracht is wat we over onzen eersten Dietschen dichter weten, met den inhoud van zijn werken en de meest kenschetsende gedeelten er uit, alles gevolgd door een uitvoerige bibliographie (5 blz.), voor wie een of ander punt grondiger wil uitdiepen.

Limburg is een eigenaardig verschijnsel in onze letterkunde. Onze oudste tekst, de Wachtendonksche Psalmen (einde 9e eeuw), komt uit de streek tusschen Eupen en Maastricht. Een oorkonde uit de 11e eeuw over de aanstelling van een boekencensor voor het bisdom Luik, leert dat daar toenmaals Dietsche boeken geschreven werden, daar de censor Latijn, Romaansch en Dietsch moest kennen om zijn ambt naar behooren te kunnen uitoefenen. In de 12e eeuw werkt Hendrik van Veldeke. Na hem houdt de letterkundige bedrijvigheid niet op, maar er blijkt weinig of niets van naar buiten. Beschouwingen echter daarover vielen buiten het bestek van den schrijver.

Reinaert de Vos, vijfde druk, herzien door Dr. D.G. Einbergen (Van alle Tijden nr 3), Groningen, Wolters, 1926, *f* 1.20.

Dat die uitgave een vijfden druk beleeft, maakt alle aanbeveling overbodig. Ze zal dus wel haar afzetgebied behouden, als ze, zooals bij de vorige drukken gebeurd is, bij de volgende drukken met de nieuwigheden op het terrein van de ‘vossenjacht’ rekening houdt. In dit verband dan hier een paar opmerkingen.

Dat *Aernout* in vers 6 in de plaats gekomen is van *Perraut* wordt nu wel vrij algemeen aangenomen, waaruit dan volgt dat hier bedoeld wordt dat *le Plaid* niet geheel de vite van Reinaert bevat, dat Willem het vervolg en slot uit Waalsche boeken gehaald heeft, en dat heel de Dietsche Reinaert van Willem alleen is (z. mijn *Diersage en Reinaert de Vos* in Cultuur en Wetenschap, Brugge).

Uit de nota van blz. 35 moet men opmaken dat de vervaardiger van hs. A *vele bouke* geschreven heeft i.p.v. *Madoc*. Dat is niet zoo: er staat nû in het hs. *vele bouke* boven een uitgekrabd, nog gedeeltelijk te herkennen *madocke*.

De verklaring van v. 3471-72 ‘ic hebbe liever in de risere, dan hier te ligghene int isere,’ moet ook gewijzigd worden. Het is niet: ik lig liever buiten in het hout, dan in de ijzers (risere = rijs, rijshout). Het is de gedachte ‘Vrijheid blijheid’ zooals die zou klinken in den ‘bek’ van een gevangen vogel die zegt: Ik bevind me liever in de twijgen van de boomen dan tusschen de ijzerdraden van mijn kooi.

R. Strauss, *Jozua uit Nazareth, zijn samenspraak over den dood*. Amsterdam, J. Clausen, 1926.

Ik heb dit boekje (6 + 35 + X blz. 8o) tweemaal gelezen en ik versta het niet. Jozua uit Nazareth, d.i. Jezus, spreekt met priesters, schriftgeleerden en alle soort van menschen, kort voor zijn dood, niet over zijn dood, maar over den dood. Dit gebeurt afwisselend in Duitschen philosofenstijl, in Evangelietaal en in modernen romanstijl, waardoor de behandelde afgetrokken vraag niet duidelijker wordt. De hr. R. Strauss maakt van Christus een 29-jarige, wat bewijst dat hij wel iets vernomen heeft van een verschil van 4 jaar tusschen onze jaartelling en de werkelijkheid. Christus moet wel in 't jaar 29 gestorven zijn, maar moest dan ook 33 jaar oud zijn, daar hij 4 jaar

voor onze jaartelling geboren is. Zoo is Rome gesticht in 757 voor onze jaartelling en in 753 voor Christus' geboorte.

Dr. G. Brom, *Romantiek en Katholicisme in Nederland*, I *Kunst* XIII - 430 blz. 8°, II *Wetenschap en Staatkunde* VIII - 412 blz. 8°. Groningen & Den Haag, J.B. Wolters, 1926.

Neem en lees: gij zult veel genieten en veel leeren. Het eerste deel handelt over de Kunst: de letterkunst, de bouwkunst, de schilderkunst, de beeldhouwkunst en de toonkunst; de letterkunst heeft natuurlijk het leeuwenaandeel, meer dan de helft van het boek. De wetenschap waarom het gaat in het tweede deel,

is de godgeleerdheid met de mystiek en de liturgie, de wijsbegeerte en de sociologie; de staatkunde is de binnenlandsche liberale staatkunde van de 19e eeuw. Alles is in een boeienden, ja schitterenden stijl geschreven, met een bedwelmenden overvloed van bewijsplaatsen, verzendingen en aanhalingen. De lijst der aangehaalde werken en geraadpleegde tijdschriften beslaat niet minder dan 19 blz. (II, 382-400) kleinen druk.

De Romantiek is vooral een herlevende liefde voor de Middeleeuwen, waar het leven in al zijn uitingen van het Katholicisme doordrongen was. Welke moest bij die beweging de houding van het protestantsche Hoiland zijn? De eenen bleven afkeerig van Romantiek en Middeleeuwen; de anderen, meer gtvoelsmenschen, werden wèl door Romantiek en Middeleeuwen aangetrokken, maar stonden vijandig of wantrouwig tegenover het Katholicisme, wegens het verleden niet alleen, maar ook wegens de herhaalde pauselijke banvloeken tegen de moderne vrijheden. De houding van August Schlegel (1767-1856), die zei dat de protestant zich tegenover de Middeleeuwen bevindt gelijk de christen tegenover de classieke Oudheid, was hier niet mogelijk. Alleen is te begrijpen of wel de hiervoren geschetste houding, of wel de houding van Frederik Schlegel (1772-1829), den broer van August, die zoodanig onder den invloed der Middeleeuwen geraakte dat hij in 1808 katholiek werd. Voor Prof. Dr. G. Brom schijnt alleen deze laatste houding mogelijk: ‘het een (de middeleeuwsche geest) kon niet gezocht worden zonder toenadering tot het ander (het Katholicisme).’ Hij blijkt den gemoedstoestand van de anderen niet te begrijpen en zoo heeft hij zijn werk gemaakt ‘tot een teeken dat wedersproken zal worden (Lukas II, 34).’ Dat is nu de groote verdienste er van; want alzoo zal al wie het leest de tijden meeleven die er zoo levendig en zoo persoonlijk in beschreven zijn.

Ten slotte nog dit: op blz. 430 worden de twee onschuldige Liederboeken van het Willems-fonds genoemd ‘de sektariese boekjes van 't Vlaamse Willems-fonds,’ vermoedelijk wegens een paar verzen in I, nrs 24 & 28. Die verzen, welke nu eerder verouderd dan sectarisch aandoen, zijn geheel natuurlijk uit de omstandigheden ontstaan waarin ze geschreven werden.

J. VERCOULLIE.

***Ons Leesuurtje*, door Geo Verbrugge; drie kinderverhaaltjes, met oorspronkelijke teekeningen van Gil. Lemajeur (Gent, Van Rysselberghe en Rombaut, 1927; 80 blz. in 4o; 6 fr.)**

Een prachtig uitgevoerd boek: een mooie, groote letter en een overvloed van oorspronkelijke en heelemaal bij den tekst passende houtgravures, zoodat de kinderen, die het als prijsgeschenk ontvingen, er wàt in hun schik zullen mee zijn!

Inhoud: *Blondekrulleke*, Vlaamsch sprookje; *Beter laat dan nooit*, naar een Engelsche legende, en *Osdorff de Pelsjager*, Russische legende.

In die drie boeiende verhalen (17, 16, 31 blz. lang) werd de juiste toon getroffen. Aan 't woord is iemand die van kinderen houdt en weet wat en hoe voor hen moet geschreven worden.

Naast schrijver en teekenaar verdient ook de drukkerij Erasmus een woordje lof.

Gaarne in de aandacht aanbevolen van gemeente- en schoolbesturen, die naar een passend boek voor prijsuitreikingen uitzien.

A.

De Nood van het hooger Onderwijs in België[1]

Sedert 1914 heeft België een jarenlange crisis doorgemaakt. Ondanks de talrijk begane fouten, ondanks het zich laten meesleepen van de verbazend weinig verlichte openbare denkwijze, heeft het land, zoo goed of zoo kwaad het ging, stilaan de moeilijkheden overwonnen, daar deze hoofdzakelijk op geldelijke opofferingen neerkwamen, als men het zeer beperkt aantal Belgische soldaten, die gekwetst of gedood werden, ter zijde laat. Naar hen gaat natuurlijk onze broederlijke sympathie; maar op het gebied van nationale productiviteit is het bespottelijk, een economischen weerslag te zoeken in de verliezen, door ons aan menschenmateriaal geleden: men ga maar 't procent dooden en vermisten eenerzijds, verminkten anderzijds, in verschillende landen na:

	Dooden en vermisten	**Verminkten**
Frankrijk	10,5%	11,2
Duitschland	9,8	7,5
Engeland	5,1	6,2
Italië	6,2	6,6
Roemenië	11,0	4,4
Oostenrijk	9,5	-
België	1,9	6,4
Middelgetal voor al de oorlogvoerende landen	5,7	5,3[2]

(1) De kwestie van den nood waarin zich het hooger onderwijs in België bevindt komt gelukkig aan de orde van den dag.
De schrijver van dit artikel heeft er het brandend belang voor de natie van ingezien en willen aantoonen hoe noodzakelijk het is de zaak te bestudeeren. De Koning heeft onlangs, in een prachtige redevoering, eveneens op de noodzakelijkheid gewezen om het hooger onderwijs ter hulp te komen en een eerste uitslag mag reeds worden aangestipt: een rijk Belgisch nijveraar stelde een millioen ter beschikking van laboratoriumwerk; de Luiksche nijveraars hopen 20 millioen bijeen te brengen en ook het Hooverfonds zal eerlang, in een plechtige zitting, op het vraagstuk wijzen.
Daarom hebben wij gemeend, onze lezers in dit nummer het problema onder de oogen te moeten brengen.
Red.

(2) *Enquête sur la production*, tome IV, vol. 1, *passim*. Bureau international du Travail, 1924; Berger-Levrault, Parijs.

Wat vooral beteekenisvol is, is het verlies aan dooden en vermisten; welnu, dit cijfer overtreft, in België, het zwakste procent van de nijverheidswerkloozen niet, en sedert 1918 heeft de jongere generatie ruimschoots de bres aangevuld, die in de rangen der werkers geslagen werd. De vernieling, door de Duitschers, van het Belgisch nijverheidsmateriaal, vernieling die men op het eerste zicht totaal en onherstelbaar achtte, is, zeer gelukkig voor ons land, ten slotte op een schuldenlast voor de natie uitgedraaid, en de Belgische nijveraars bezitten thans een beter en overvloediger materiaal dan in 1914. Het gansche land heeft het zijne bijgedragen tot deze vernieuwing, die betrekkelijk gemakkelijker werd gemaakt door de inflatie. Op dit oogenblik zelf, en namelijk in zake machinenbouw, kan het te overvloedige materiaal niet ten volle benuttigd worden.

Men zou kunnen meenen dat enkele statistieke gegevens over het herstel van het land buiten de grens van dit artikel treden. Toch meenen wij die niet te moeten ter zijde laten, om te toonen dat België zijn stoffelijk verlies heeft hersteld en dat 's lands **voortbrengings*bekwaamheid* volstrekt ongedeerd** is.

	1913	**1926**
Stuks in compensatiekamers gekomen	876.000	4.092.850
Tonnemaat in de haven van Antwerpen ingekomen	14.147.00 ton	22.793.000 ton
Invoer tonnemaat	2.721.357 ton	2.864.737 ton
(maandel. middelgetal) waarde in goudfr.	420.822.000 fr.	310.937.000 fr.
Uitvoer tonnemaat	1.740.432 ton	1.930.276 ton
(maandel. middelgetal) waarde in goudfr.	309.615.000 fr.	263.631.000 fr.
Middelprijs per ton bij den uitvoer (goudfr.)[(1)]	177,92 fr.	136,58 fr.
Deficit van de handelsbalans in goudfr. (maandelijksch middelgetal)	111.171.000 fr.	47.306.000 fr.
% van uitvoer tegenover invoer	73,6%	84,8%
Getal spaarboekjes op de Spaarbank	3.116.958	4.254.163
Gemiddelde maandelijksche opbrengst:		
Cokes	293.583 ton	413.414 ton
Samengeperste kolen	217.387 ton	179.179 ton
Gietijzer	207.058 ton	283.272 ton
Afgewerkt ijzer	25.362 ton	13.237 ton
Onbewerkt staal	205.552 ton	276.855 ton

(1) De vermindering in prijs per ton in 1926, niettegenstaande de algemeene verhooging der prijzen, is aan muntverschijnselen te wijten, namelijk aan wat men ‘décalage’ noemt. In 1927, ten gevolge van de stabilisatie, stipt men reeds een merkelijke verbetering in den eenheidsprijs aan; bv. in Maart 177,15 goudfr.

	Bewerkt staal	154.922 ton	231.807 ton
	Ruw zink	17.019 ton	15.835 ton
Jaarlijksche opbrengst: kolen		22.922.000 ton	25.319.000 ton

Al deze gegevens zijn ten zeerste bemoedigend. Wel is daar het cijfer van de openbare schuld, dat een aanzienlijke verhooging der belastingen na zich sleept; maar die verhooging schrikt veel minder af als men bedenkt dat België, vóór den oorlog, een belastingstelsel had dat van ...1822 dagteekent en dat al de politieke partijen ongelooflijk en volstrekt onvoldoende genoemd hadden.

* * *

De economische welvaart van een land is echter niet alles; zij is slechts een substratum, een humus die tot terrein dient voor een intellectueele beschaving, welke het leven levenswaard maakt. Trouwens, deze stoffelijke welvaart, door cijfers bewezen, stelt niet heelemaal de personen gerust die de nationale vraagstukken doorgronden. Feitelijk heeft men den indruk dat België langzaam, maar zeker vervalt, dat het een diepe inwendige crisis ondergaat en dat zijn stoffelijke welvaart, hoe onbetwistbaar ook, geen tegenwicht heeft in de andere domeinen.

Gaat men den toestand eenigszins na, dan komt men tot het inzicht dat België een ernstige intellectueele crisis doormaakt, waaruit het niet ongedeerd kan treden, en krijgt men daarenboven de overtuiging dat die crisis reeds heimelijk bestond vóór den oorlog, zoodat deze haar misschien wel verergerd, maar niet veroorzaakt heeft.

Voor oppervlakkige geesten was de ernst van den toestand verborgen, omdat de waarlijk zeer goedkoope arbeid en de buitengewoon lage levensstandaard van al de maatschappelijke klassen toelieten de andere economische complexen te concurrenceeren, waarin het verstand, als meer rechten hebbende, een merkbare verhooging van het levenspeil kon bewerken. Dit gelukkig vermogen om zonder veel kosten met de andere natiën in mededinging te komen had daarenboven een weerslag op de techniek, die allengs, onzichtbaar, zou men gezegd hebben, verviel.

De oorlog heeft het levenspeil van den Belgischen werkers- en den landbouwersstand verhoogd, maar, eilaas, dàt niet van de verstandelijke en de hoogere klassen; van den middelstand zullen wij niets zeggen; we zouden eerst moeten uitmaken tot hoever

hij zich uitstrekt. Grootendeels samengesteld uit weinig invloedrijke tusschenpersonen, kleine handelaars, ambachtslieden, makelaars, toezieners, is zijn staatkundige en maatschappelijke rol dan nog bijna nul, buiten de economische functie om geld te sparen, dat de hoogere klasse in ondernemingen op grooter schaal benuttigt en doet gedijen.

Die verhooging van het levenspeil der werkers- en landbouwersklasse heeft in België een kunstmatigen factor doen verdwijnen (de achterlijke toestand van een normaal verstandige en zeer nijverige bevolking, te midden van groote landen vol leven, is kunstmatig, niettegenstaande de ontkenning van de belanghebbenden). Dat heeft voor gevolg gehad dat men de toekomst van de voortbrenging slechts met onrust meer inziet, want men voelt dat men het ander element van de zegepraal niet meer bezit: de verstandelijke meerderheid.

Naast dit ernstig economisch problema komt de socialistische en democratische drang. Deze was onvermijdelijk en is de prijs dien de maatschappij betaalt om gedurende vier jaar de strijders werkeloos in de loopgrachten te hebben gehouden. Deze drang is het, die voor België andere redenen van onrust heeft meegebracht: een hevige reactie en een nationalistische opwelling is ontstaan, - beide al even gevaarlijk, niettegenstaande de bewering dat zij alles willen ‘behouden.’

Alles wel ingezien, kunnen al deze vraagstukken, waarvan wij het karakter hoegenaamd niet hebben willen verzachten, hoe uiteenloopend ook in schijn, tot een enkel teruggebracht worden: het gemis aan een verstandige elite, bekwaam om zich *objectief* voor de groote problema's te interesseeren, om ze te beoordeelen zonder vooringenomenheid en rekening houdende met de toekomst; bekwaam, eindelijk, om de massa anders dan door plompe persberichten op te voeden.

Dit gemis aan een elite, die in alle beschaafde landen, onder welken vorm dan ook, een regelende, onmisbare rol speelt, heeft bij de Belgen een mentaliteit van overwonnenen doen ontstaan, die ons noopt de toekomst pessimistisch in te zien.

* * *

Dat de Belgische verstandige middens tot op een kleine kern zonder invloed zijn verminderd, ligt aan velerlei zaken. We noemen: de te groote stoffelijke welvaart van de burgerij; het betrekkelijk eenvoudig karakter van de voortbrenging en den omloop der rijkdommen in België; het talenvraagstuk in het Vlaamsch gedeelte van het land; de opeenvolging der vreemde overheerschingen, waardoor België van alle mogelijkheid tot geestelijke ópvoering verstoken bleef; het feit dat ons land, dat cultureele grondslagen mist, aan het kruispunt ligt van vier oorspronkelijke beschavingen, waaronder drie zeer machtige, en dat twee van deze laatste een teugellooze propaganda maken om België, of een gedeelte, in hun politieke sfeer mee te trekken; eindelijk, en vooral, de gebrekkige inrichting van het hooger onderwijs, het gemis aan stoffelijke en zedelijke hulpmiddelen van de universiteiten, die hun rol om een verstandige kern te vormen, niet spelen en waarvan de leden, op zeldzame uitzonderingen na, niet bij machte zijn om de nationale cultuur te beschermen.

* * *

Een zeer voldoende ontleding van het universitair vraagstuk zag het lîcht in de uitgaven van den *Moniteur des Intérêts matériels*(1). Wij raden er de lectuur van aan: zij zal voordeelig de beknopte ontleding, die wij heden doen zullen, volledigen.

De crisis van het hooger onderwijs in België ligt aan de volgende oorzaken:

1° de inrichting van het onderwijs op valsche grondbeginselen;

2° het gebrek aan bevoegd personeel;

3° het gebrek aan stoffelijke hulpmiddelen en aan de mogelijkheid tot internationale ruilingen op intellectueel gebied.

Het universiteitsonderwijs rust op valsche grondbeginselen, omdat de organische wetten de leiding in strenge en vervallen kaders gevangen houden en dat zij geen hoogere diploma's hebben ingesteld, welke met die van de andere landen kunnen vergeleken worden.

Deze grove dwalingen spruiten, op hun beurt, voort uit de onbe-

(1) *La Détresse de l'Enseignement supérieur en Belgique*. Moniteur des Intérêts matériels; Brussel, 1927.

kendheid van de vroegere en tegenwoordige wetgevende machten met de behoeften der hoogescholen.

Een slaafsche nabootsing der Napoleonsche hoogeschoolinrichting heeft de langzame versteening van het onderwijs voor gevolg gehad: het doel is alleen maar dienaars van den Staat voor te bereiden, en geenszins de wetenschap vooruit te helpen en te *scheppen*.

Deze grondfout is vooral te wijten aan het feit dat wij, na de omwenteling van 1830, geen intellectueele en wetenschappelijke elite bezaten; dat men, sinds dien, behalve in officieele redevoeringen, nooit belang heeft gesteld in het hoogeschoolonderwijs en dat een stevige elite zich niet heeft kunnen vormen. De verantwoordelijkheid der openbare machten wordt trouwens gedeeld door de nijverheidsmiddens. Wat hebben zij ooit anders aan de universiteiten gevraagd dan ingenieurs (welke dan uitstekende meestergasten moesten zijn en van het personeel en de werktuigen de maximumopbrengst bekomen), zonder er op bedacht te zijn zich de diensten van belanglooze zoekers te verzekeren?

Voor de groote meerderheid der Belgen verheft een hoogeschool zich niet boven het beroeps- en technisch onderwijs, en de openbare denkwijze heeft voldoening wanneer zij verneemt dat een zeker aantal diploma's voor geneesheeren en ingenieurs uitgereikt werden. Zoo het getal dezer laatsten eenigszins de vraag overtreft, is het kwaad niet heel groot, want dat zal toelaten hen wat minder te betalen. Men zal de minst goede ingenieurs als meestergasten aanstellen en daarmee is het vraagstuk opgelost.

Men houdt er geen rekening mede dat boven, ver boven de secondaire en te gelijk noodige rol om het land een redelijk minimum van *professional men* te verzekeren, de hoogeschool voor plicht heeft om

a) een centrum van zedelijke en verstandelijke opvoeding,
b) een centrum van oorspronkelijke wetenschappelijke onderkingen

te zijn.

Het is niet de uitsluitend utilitaire opleiding die het karakter en de moraal van een mensch vormt. Anders zouden meestergasten, toezieners, ja werklieden ook die een aanzienlijke dosis nuttige kennis opgedaan hebben, wijzer en geleerder zijn dan de

louter intellectueel ontwikkelden, wier intens cerebraal leven het moet stellen met een kleiner getal opgegaarde feiten en formules. Dat is echter niet zoo en geen mensch met gezond verstand zou zich daarin vergissen. Hetgeen, boven het onderwijs, laat het ook op een valschen grond steunen, de meerderheid van een individu of een elite uitmaakt, is wat men opvoeding of cultuur noemt. De Engelschen maken zeer duidelijk het onderscheid: ze spreken van *university education*, niet van *training:* dien term bewaren zij voor de utilitaire diploma's; ten minste, de wezenlijke universitairen drukken zich zoo uit. De Duitschers hebben het woord *Kultur*, dat in België een zeer slechten klank heeft, juist omdat het door onwetende publicisten misopgevat en misvormd werd.

Wat steekt er in deze *education*, in deze *Kultur?*

Vooreerst een *methode om te redeneeren en te oordeelen*, die men zich eigen maakt onverschillig of men uit het Latijn vertaalt, een punt van geschiedenis in 't klare trekt, of een biologisch onderzoek doet. Deze methode is hoofdzakelijk critisch en men maakt ze zich door persoonlijk werk eigen. Dank zij haar zal de wezenlijke intellectueele nooit de jammerlijke manier van redeneeren aannemen: *post hoc, propter hoc*, die wel het kenteeken is van de primaire mentaliteit en die op maatschappelijk en staatkundig gebied maar al te dikwijls de menschheid leidt.

Als wij zeggen dat de hoogere opvoeding critischen zin bijbrengt, bedoelen wij daarmede geen stelselmatig afbreken, geen negatieve en wantrouwige critiek, die een ander kenteeken is van de primaire mentaliteit. De verstandelijk ontwikkelde critiseert om tot de kennis en de waarheid te komen, al moet deze laatste hem nadeelig zijn, - niet om iets af te breken of te kleineeren. En dat leidt ons tot een ander kenmerk van de opvoeding: een intellectueele is eerlijk en objectief. De kennis en de zekerheid dat hij de waarheid weet verschaft hem een genot dat verweg de teleurstelling overtreft, die hij zal ondervinden als hij zijn overtuiging moet wijzigen en zelfs handelen in strijd met zijn stoffelijk belang. Deze objectiviteit is het resultaat van een strenge controle over zich zelf; zij kan maar een *gentleman* behooren, en dàt willen de Engelsche hoogescholen voor alles vormen en dàt is het hun alléén gelukt te vormen, zelfs als men rekening houdt met de pogingen der Duitsche en Amerikaansche universiteiten.

Men begrijpt derhalve welke hooge zedelijke atmosfeer er in de hoogescholen moet heerschen; men begrijpt ook dat men die niet kan bereiken als men zich bepaalt bij technische lessen, die, mogen ze ook buitengewoon moeilijk zijn, slechts een utilitair doel beoogen. Men moet een Belgische hoogeschool gevolgd hebben om zich de walgingwekkende atmosfeer te kunnen voorstellen in sommige studentenmiddens, waar de laag bij den grond blijvende bezorgdheid om in een geld omzetbaar diploma te behalen alles overheerscht. Bij die bezorgdheid, waardoor alle mogelijkheid om de hoogeschoolopvoeding te begrijpen wordt uitgeschakeld, komt maar al te dikwijls een grove, beestachtige sexualiteit, waarvan wij treffende voorbeelden zouden kunnen aanhalen.

Wij willen niet beweren dat er geen zeer talrijke uitzonderingen bestaan, vooral in de basisfaculteiten: wijsbegeerte en wetenschappen; ook in de rechten; wij willen ook niet beweren dat de studenten van andere landen in alles en overal beter zijn dan de onze. Maar wij betwisten stellig dat het hoogeschoolonderwijs, zooals het thans ingericht is, cultureel en zedelijk de jonge bruten kan verfijnen en veredelen, die maar al te vaak uit de provincie naar een der universiteitssteden gezonden worden om er een loonend perkament na te jagen. Het is in de scholen voor aspirantgeneesheeren en ingenieurs, waar het onderwijs nochtans het lastigst en misschien technisch het best ingericht is, dat men de minst beschaafde, de onwetendste jonge lieden aantreft, die, eens in hun dorp teruggekeerd, daar volstrekt geen verzedelijkenden invloed zullen uitoefenen.

Weten is immers maar bijzaak; oordeelen en begrijpen is alles; en om te oordeelen, of, liever, om deze bij uitstek moeilijke wetenschap te leeren: zich een gezond oordeel te vormen, is er veel tijd noodig, veel overweging, veel inkeer tot zichzelf, veel ootmoed.

De ruwe kennis die elke normale hersenen kunnen opdoen, kweekt hoovaardigheid en moedigt de oppervlakkige oordeelvellingen aan; het evenwichtig oordeel is aan een keurbende voorbehouden, die misschien maar betrekkelijk weinig kundigheden kan verkregen hebben, maar er lang heeft over nagedacht en het waarlijk vruchtbaar werk heeft gedaan zich persoonlijk over de betrekkelijke waarde er van te verzekeren en ze te *controleeren*

Deze denkbeelden schijnen heel wat omver te willen werpen en

druischen, wij weten het wel, tegen veel gevestigde meeningen aan. Laat men echter hun wezenlijke beteekenis niet verdraaien: wij prediken de onwetendheid niet aan en wij blijven vast overtuigd van de noodzakelijkheid van een ruime algemeene cultuur, die weinig Belgen, overigens, bezitten.

Maar de algemeene cultuur moet maar komen nadat de universitaire vorming haar het terrein heeft voorbereid, haar een gezonde zedelijke en geestelijke basis heeft geschapen, een basis gevormd door methode, oprechtheid, objectiviteit en ook door nieuwsgierigheid.

De uitgebreidheid der programma's is maar zand in de oogen; het is de methode van de professors die telt, en vooral de lust tot zelfonderzoek dien zij hun studenten kunnen inboezemen, de overtuiging die ze hun moeten geven dat de wetenschap betrekkelijk en dynamisch is.

* * *

En dat brengt ons tot de tweede der hoogeschoolfuucties waaraan wij een overwegend belang hechten: de wetenschappelijke opzoekingen.

Elke hoogeschoolcursus zou moeten beginnen met de verwittiging dat de uiteenzettingen die zullen volgen alleen maar den *tegenwoordigen* stand van een bepaalde wetenschap zullen aangeven, en dat de arbeid van een enkelen zoeker dien van den eenen dag tot den anderen veranderen kan.

Het is gewoonweg belachelijk, ja zelfs gevaarlijk te gelooven dat het onderwijs, in een faculteit en met vrucht ontvangen, voldoende is om op verstandige wijze zijn zending te vervullen gedurende een geheel leven, dat lang kan zijn. Een geneesheer, die in 1900 uit de hoogeschool getreden is en niet zou gelezen hebben en voor zich zelf gewerkt, zou een onnuttig, ja zelfs gevaarlijk wezen zijn: immers, de wetenschap gaat elken dag vooruit en ze kan, ongelukkiglijk, slechts vooruitgaan in de hoogescholen en in de museums, laboratoriums en onderscheiden gestichten die er innig mee verbonden zijn.

De professor, kan men zeggen, onderwijst *ex cathedca* een reeds verjaarde wetenschap, die een eenigszins knap student ge-

makkelijk in boeken kan leeren kennen. Die rol is overigens nuttig en we denken er geenszins aan haar waarde gering te schatten; maar achter dit onderwijs *ex cathedra* staan stilzwijgende, critische menschen die besloten hebben verder in de kennis door te dringen en die, nu en dan, het geluk hebben tot een positieven uitslag te geraken.

Na kennis genomen te hebben van wat zijn voorgangers deden, besluit de zoeker dat hun werk onvolledig en onvoldoende is en neemt zich voor verder te gaan dan zij. Van dat oogenblik af, door een eenig doel in beslag genomen, levert die man zich aan een arbeid over die misschien nooit op iets zal uitloopen, maar die, als hij een resultaat, wat dan ook, bereikt, het wezen zelf van de wetenschap is.

Wat het ware wetenschappelijk onderzoek kenmerkt is dat het te gelijk belangloos en zuiver theoretisch is. Men onderzoekt niets, wat het ook zij, om er munt uit te slaan: dat ware techniek, toegepaste wetenschap. Een laboratorium- of bibliotheek-arbeid wordt dikwijls begonnen zonder duidelijk begrip van den uitslag waartoe men misschien zal komen. Zoo men op voorhand het doel zag, dan ware het werk slechts een verificatie. De ware zoeker zal integendeel een der volgende doeleinden nastreven:

a) een practisch gegeven, dat geen enkele theorie verklaren kan, ophelderen en na een voldoende aantal proefnemingen, in voorwaarden die elke oorzaak van verwarring uitsluiten, een nieuwe wet formuleeren;

b) twee tegenstrijdige theorieën of twee tegengestelde verschijnselen, die blijkbaar een gemeenschappelijk verband hebben, met elkaar vergelijken en er óf het eenig beginsel uit afleiden, óf nagaan of er geen verschillende wetten samen in het spel zijn;

c) toevallig ten halve *iets nieuws* zien en zich beijveren om *dit nieuws* in het licht der proefnemingen te brengen.

Uit deze bepalingen volgt dat men slechts dàn den eenigen arbeid, den naam onderzoek waard, kan volvoeren, als men uitsluitend theoretische proefnemingen doet en in kunstmatige voorwaarden, waarbij alle secondaire invloeden geweerd worden. Men zal nooit *a priori* naar een practisch doel streven; doch dat wil niet zeggen dat de zoeker, in het voorkomend geval, de mogelijke toepassingen van zijn ontdekkingen niet zal inzien. Tot elken prijs

moet men de naïeve opvatting laten varen dat een goed geneesheer, terwijl hij zijn zieken verzorgt, de oorzaak van den kanker en de genezing van die ziekte ontdekt. Het *nagaan* van den zieke *kan* tot aanduidingen leiden, maar het feit is zeer zeldzaam, vooral voor ziekten van microbischen aard.

Pasteur, die de microbe van de razernij en het genezend serum heeft ontdekt, was geen geneesheer, maar scheikundige. Hij kon geen zieken verzorgen of genezen: hij nam waar en uit zijn waarnemingen leidde hij zijn theorieën af, om vervolgens tot practische gevolgtrekkingen te komen.

Sir Ronald Ross, de beroemde ontdekker van de malariamicrobe, verzorgde de zieken niet; hij ontleedde de maag van tienduizenden moskieten, en zonder ooit zelf, rechtstreeks, een koortslijder te hebben genezen, vond hij het middel om er millioenen te redden.

Deze twee voorbeelden doen inzien dat een practiseerend arts, behalve bij uitzondering, geen eigenlijk gezegde onderzoeken kan doen en dat men onderwijs en onderzoek niet met elkaar mag verwarren, noch meenen dat iemand die *ex cathedra* doceert een onderzoeker is, of omgekeerd. Een onderzoeker kan soms een volstrekt onbeduidend en belachelijk professor zijn, onbekwaam om een vraagstuk uiteen te zetten, al heeft hij bewonderenswaardige werken op zijn actief. Zoo ook kan het gebeuren dat een schitterend professor geen de minste oorspronkelijkheid, alleen maar geleerdheid bezit en zich heel zijn leven moet vergenoegen met het werk der zoekers te vulgariseeren.

Menschen vormen die een elite uitmaken en het oorspronkelijk werk aanmoedigen, dat zijn de allereerste functiën van de universiteit.

Men begrijpt dan de overwegende rol van de faculteiten der wetenschap en der wijsbegeerte, aan wier werkzaamheid de medecijnen, de toegepaste wetenschappen en zelfs het recht ondergeschikt zijn. Alleen zou een professor van biologie, van embryologie en van parasietenleer tot de faculteit der wetenschappen moeten behooren, en niet tot de faculteit der medecijnen, zooals het de Belgische programma's willen.

En dat brengt ons tot de organisatie van het onderwijs.

Niemand zou tot de hoogeschool mogen toegelaten worden zonder ernstige klassieke studiën, waaronder ten minste Latijn.

Al de studiën, zelfs die van ingenieur, zouden ten minste één jaar zuivere algemeene cultuur moeten omvatten. Thans ontbreekt die geheel, of ze is op vreemdsoortige wijze met utilitaire leergangen vermengd.

De programma's zouden een kern van verplichte vakken, *ne varietur*, moeten vermelden en een bepaald getal leergangen *naar keuze*, die de student in overleg met zijn professors zou volgen, na het doel van zijn studiën te hebben vastgesteld. Thans geven de zeldzame leergangen naar keuze aanleiding tot onwaardige arglistigheid: de studenten volgen den leergang met de minste lessen of dien waarvan de professor de reputatie heeft niet te 'buizen.'

Op het einde van den studiëncyclus zou er een *eindexamen* moeten bestaan, dat aan den recipiendus den titel van *licentiaat, gegradueerde* enz. zou verleenen, waarmee hij bevoegd zou zijn zijn beroep uit te oefenen en in zijn levensonderhoud te voorzien. Boven dit diploma, dat aan de maatschappij practici zou leveren, zoo er een graad van *doctor* moeten zijn, alleen toe te kennen 1° na aanbieding van een oorspronkelijk werk; 2° na vijf of zes jaar tijdruimte tusschen den licenciaatstitel en de verdediging der thesis; 3° op voorwaarde dat het oorspronkelijk werk, dat iets tot de wetenschap bijbrengt, gedrukt werd en daardoor aan de wereldcritiek onderworpen. Een dergelijk doctoraat (dat eenigszins overeen zou komen met wat men nu, vrij zonderling, het speciaal doctoraat noemt) zou ernstig zijn; het zou het dubbel voordeel hebben wezenlijke zoekers te vormen en een eerzuchtwaardigen titel uit te maken. Thans kan een jongen van 22 jaar dokter in de wetenschappen zijn, na vier examens, waarvan een met discussie van een verhandeling (men heeft dat geen thesis durven noemen) die een vertrouwelijk karakter aanneemt, daar ze nooit gedrukt wordt en slechts zelden een beetje waarde heeft. In den vreemde kent men de Belgische thesissen niet[1]. Het diploma van doctor in de rechten en dat van doctor in genees-, heel- en vroedkunde

(1) Er moet een uitzondering gemaakt worden voor het doctoraat in politieke, diplomatieke, economische wetenschappen, enz. van de hoogescholen te Brussel en te Leuven, waarvoor een belangrijke thesis moet verdedigd worden, die dikwijls gedrukt wordt. De diploma's voor bovenbedoelde doctoraten zijn de eenige Belgische diploma's welke met die van de vreemde universiteiten mogen vergeleken worden.

worden verleend zonder verdediging van thesis, zonder werk van onderzoek. Deze doctoraten worden in het buitenland niet erkend; en wanneer een Belgisch ‘doctor in de rechten’ zich naar Parijs, Berlijn, New-York of Londen begeeft en men er hem ondervraagt over de thesis die men veronderstelt dat hij aangeboden heeft, zoo bemerkt hij al spoedig dat zijn wetenschappelijke kennis heel verdacht voorkomt.

Minister Nolf had een nog tamelijk schuchter ontwerp gereed gemaakt, dat deze grondbeginselen in acht nam. Nadat het in den Senaat besproken werd, heeft men er niet meer van gehoord. Men heeft het laten varen voor kwesties van dorpspolitiek, daar het onthaald werd op blijken van totaal niet begrijpen van wege talrijke senators.

Het Belgisch volk vat zoo weinig wat een hoogeschool is, dat men de nijverheidsscholen van Charleroi en van Brussel ‘Universiteiten van den Arbeid’ durft noemen en dat men voorgesteld heeft de Mijnenschool te Bergen als hoogeschool op te richten. Een hoogeschool is (en kan, op pene van ontaarding, niet anders zijn dan) een samenstel van ten minste vier faculteiten: wijsbegeerte, wetenschappen, godgeleerdheid, recht, politieke en sociale wetenschappen en muziek (in de landen waar de musicologie als wetenschap bestaat). Men voegt er laboratoriums en bibliotheken aan toe, en bij voorkomende gelegenheid ook *scholen:* scholen voor geneeskunde, voor toegepaste wetenschappen, voor handel. Een hoogeschool behoort eerst en vooral voor zuivere wetenschap en voor opvoeding te zorgen; daarna, 't is te zeggen na haar organisch doel vervuld te hebben, vormt zij menschen die vrije beroepen uitoefenen.

* * *

Na het vraagstuk der programma's te hebben besproken, willen wij eenige woorden over het leeraarskorps zeggen.

De aanwerving daarvan wordt in België ieder jaar moeilijker, omdat

1° de titularissen van leerstoelen geen volgelingen meer vormen;

2° de candidaten de middelen missen om zich te ontwikkelen (reizen, materiaal, bibliotheken);

3° de belachelijk lage jaarwedde der hoogleeraars ze tot proletariërs verlaagt en ze verplicht een beroep uit te oefenen dat den tijd, dien ze aan opzoekingen zouden moeten wijden, opslorpt.

Een professor kan tot 50.000 fr. per jaar winnen, als men zijn 'duurtetoeslag' breed rekent. Welnu, men mag zeggen dat een ontwikkelde Belg die minder dan 100.000 fr. wint en 'duurtetoeslagen' moet krijgen een proletariër is. Hij wint genoeg om lastig te leven, zonder zelfs zijn rang te kunnen ophouden. Hij kan geen boeken koopen noch tijdschriftabonnementen nemen; hij kan niet reizen, geen laboratoriums in het buitenland bezoeken; hij kan de toekomst van zijn gezin niet verzekeren. Welke wisselagent, welke makelaar, hoe onwetend ook, zou voor dien prijs werken?

Er volgt daaruit dat de hoogleeraars zonder fortuin, en zij zijn legio, hun geest vermoeien en verarmen door stoffelijke bezorgdheid (de Amerikaansche professors krijgen alle zeven jaar, boven de gewone vacantiën, een jaar verlof om hun denkbeelden op reis te vernieuwen), of wel allerlei leergangen, van den meest uiteenloopenden aard, najagen om hun inkomsten te vermeerderen, of ook nog 'cumuleeren' (dat is bijposten aannemen) in middelbare of technische onderwijsinrichtingen, of, eindelijk, 'zaken' doen, 'klanten' zoeken en hun onderwijs zonder nauwgezetheid, ja heel ongegeneerd geven. Men heeft geen gezag op menschen die men niet genoeg betaalt en de academische overheid, die over geen hulpmiddelen beschikt, kan de misbruiken niet te keer gaan, noch de bijposten of cumuls verbieden[1].

Daar de vergoeding voor een leeraarstoel onvoldoende is, hetzij door zich zelve, hetzij omdat de titularis niets kan bijverdienen door wetenschappelijke bijdragen te leveren in tijdschriften (die zijn, in België, in deficit en verdwijnen het een na het ander), is men wel verplicht diegenen te benoemen die hem wel willen bezetten. Men vindt dan ook te jonge, onervaren professors, alleen in 't bezit van het mager Belgisch diploma, en die hun verheven zending moeten vervullen zonder zelf te weten wat onderzoeken is. In de scholen van toegepaste wetenschappen benoemt men ook tech-

(1) Er zijn bijposten die aannemelijk en zelfs aanbevelenswaard zijn, wanneer het uitgeoefend beroep medehelpt om de kennis van een professor te vermeerderen. Maar dat geldt natuurlijk niet bij voorbeeld voor een professor in scheikunde die zich met het beheer van een fabriek van scheikundige voortbrengselen zou bezighouden.

nici die in de zakenwereld of bij hun klienten een vage reputatie hebben, maar die nooit bewijzen van hun theoretische kundigheden hebben geleverd, daar zij nooit iets uitgegeven hebben, nooit iets gezocht... tenzij hun persoonlijk voordeel. Men benoemt, eindelijk, ook vreemdelingen, die de hoogeschool denationaliseeren en ze aan vreemden invloed onderwerpen. Wij bedoelen geenszins dat de wetenschap nationaal is en dat er een Belgische en bv. een Duitsche wetenschap bestaat. Al wie ons tot hiertoe gevolgd heeft weet dat dergelijke kleingeestigheden ons tegen de borst stuiten. De wetenschap is een en algemeen, universeel. Noch oorlog, noch misdaden kunnen ze voor langen tijd verdeelen en de behoefte om tusschen Duitschers en verbondenen opnieuw wetenschappelijke en intellectueele betrekkingen aan te knoopen heeft zich zeer spoedig doen voelen; want alleen de dagbladschrijvers en de vulgarisateurs geloofden dat de Belgische wetenschap zou kunnen leven en bloeien zonder het aandeel van de Duitsche wetenschap. Maar zoo de wetenschap universeel is, dan is zij dat door de publicaties, die bestendige gedachtenwisselingen toelaten. Maar dergelijke gedachtenwisselingen gaan slechts zelden uit van vreemde professors die zich in het land, waar zij onderwijzen, vast hebben nedergezet. Het zijn zelden de besten: de besten vinden in hun eigen land de eer en het confort die ze dààr houden, en niemand zal er aan denken naar België te komen voor een gemakkelijk werk dat onze arme universiteiten zouden kunnen in 't vooruitzicht stellen. Daarenboven gebeurt de keus van vreemde professors bijna altijd volgens politieke richtingen, die niets met de wetenschap te stellen hebben.

* * *

Nu moeten we nog het gemis aan stoffelijke middelen in onze hoogescholen nagaan. We zullen vluchtig handelen over

1° de publicatiën;

2° de outilleering;

3° de begiftiging in het algemeen.

De ruiling van schriften tusschen de hoogescholen der gansche wereld is onontbeerlijk. Om de drukwerken der andere landen te ontvangen moet België dus op de werken der professors rekenen, ten einde meer licht over de grenzen te verspreiden.

Het stelsel van ruiling (proefschriften, tijdschriften, overdrukken enz.) vervangt op voordeelige, doch slechts gedeeltelijke wijze, het aankoopen van boeken, en het deficit van een drukwerk dat tot talrijke uitwisselingen dient kan een aanzienlijke winst voor de bibliotheek verwezenlijken.

Wat is in dit opzicht de toestand in België?

Wij hebben reeds gezeid dat, behalve enkele uitzonderingen, de thesissen niet gedrukt worden. Daardoor ontsnapt ons reeds één middel om drukwerken uit den vreemde te bekomen. De vermindering der muntwaarde en de begrootingspolitiek hebben er de regeeringen toe gebracht de toelagen aan geleerde gnootschappen af te schaffen; dergelijke besparingen kunnen het gemakkelijkst ingevoerd worden; immers, zij verwekken het minst geschreeuw, want dagbladschrijvers en publiek begrijpen slechts zelden het belang van onbaatzuchtige werken. Die genootschappen, van hulpmiddelen (en welke hulpmiddelen!) beroofd, staken de uitgave van hun tijdschriften, jaarboeken en wat dies meer. Gevolgen:

1° ontmoediging van de Belgische zoekers, die de vrucht van hun arbeid niet meer kunnen zien verschijnen;

2° automatische schorsing van de ruiling met de groote internationale uitgaven, die men, anderzijds, wegens onvoldoende geldmiddelen, niet rechtstreeks koopen kan.

Onschatbare verzamelingen blijven aldus onvolledig, soms voor altijd. En de uitvoerende en wetgevende machten dragen hier een zware verantwoordelijkheid.

De zeldzame tijdschriften die nog verschijnen betalen hun medewerkers zeer karig: 300 frank voor een artikel van 35 tot 40 bladzijden 8°, dat maanden opzoekingen, aankoop van boeken enz. gevergd heeft; 50 overdrukjes voor een artikel van dezelfde belangrijkheid. Een Duitsch dagblad betaalt aan een Belg 250 goudmark voor een artikel van één kolom. Men oordeele over het verschil!

Overigens, daar verstandelijke arbeid in België geminacht wordt, wordt hij slecht betaald. ‘A doctor's fee’, d.i. het honorarium van een gewoon wijkgeneesheer, is in Engeland een guinea, of 180 frank; in België is het eereloon 25 tot 30 frank voor een geneesheer van denzelfden rang.

Men moet niet op de Belgische pers rekenen en hopen dat zij zich met verstandelijke vraagstukken zal bezighouden. De eenige kwestiën die haar aanbelangen zijn: de twisten over het acht-urenwerk en de sociale wetten; de beleedigingen aan het adres van de beambten van het ministerie van financiën in 't bijwonder en van de openbare diensten in 't algemeen; de taaltwisten, in den aard van *gendarmerie nationale - nationale gendarmerie*; commentariën over Karl Marx en Lenine door menschen die hen nooit gelezen hebben; het verslag van chauvinistische of Franco-Belgische manifestaties; beleedigingen tegenover Duitschland, de Vereenigde Staten, Engeland, Nederland, Italië en Frankrijk, naar volgens de partijen en de omstandigheden. Nooit wordt een vraagstuk van hooge politiek, van letterkunde, van hooger maatschappelijk belang, van wetenschap (ter uitzondering der telegraphie zonder draad, natuurlijk) in de Belgische pers besproken, wier slecht betaalde medewerkers tot proletariërs afdalen, en wier qualitatieve opbrengst met den dag vermindert.

Wij schrijven dit niet om nutteloos de opstellers van dagbladen te krenken: het zijn maar ongelukkigen die, goedkoop, werk van minderen rang leveren. Maar het verval van de Belgische pers staat in nauw verband met het verval van de elite en derhalve van de massa. Tegenover de Fransche pers *(Temps, Journal des Débats, Figaro)*, de Engelsche pers *(Times, Westminister Gazette)*, de Duitsche pers *(Berliner Tageblatt, Frankfurter Zeitung, Vossische Zeitung)*, de Nederlandsche pers *(Telegraaf, Nieuwe Rotterdamsche Courant)* is het alsof er geen Belgische pers bestond, De mededinging van te talrijke dagbladen (vier liberale bladen te Brussel, hoewel toch de partij de minst talrijke is) maakt dat de onkosten langs te veel kanten verspreid worden en dat men voor den prijs, dien men aan de medewerkers kan uitbetalen, slechts knoeiwerk kan verwachten. Ook worden de Belgische bladen maar samengesteld met mededeelingen van agentschappen en met de herhaling van eenige denkbeelden die op de hersens der onwetende massa uithollend en ontbindend werken. De onwetendheid van bladen en publiek op financieel en economisch gebied, bij voorbeeld, is verbijsteringwekkend.

Vooral in de pers bemerkt men hoe zwak de elite is. Hier vindt

men bijna geen universitairen, tenzij eenige *politieke* medewerkers, bijna geen correspondenten uit het buitenland, die zoo een naam waard zijn. Het Belgisch volk weet niets van wat er buiten België belangrijks gebeurt, behalve eenige begrippen over de politiek van Frankrijk. Het leeft tusschen muren opgesloten en verstikt. En zoo ontwikkelt zich een mentaliteit van belegerden, van overwonnenen, - de grootste kwaal die van den oorlog overgeërfd werd(1), - een kwaal die, naar wij vreezen, slepend is geworden. Want het valt niet te loochenen dat, sedert den oorlog, het verstandelijk peil van de Belgen gedaald is, door de velerlei stoffelijke bezorgdheden en door de ontreddering van het hooger middelbaar en het universitair onderwijs, daar de soldaten-studenten wel voor hun examens 'geblokt' hebben, maar, bij gebrek aan tijd, de onmisbare verstandelijke cultuur niet konden opdoen, die alléén de verstandelijke inzakking, door de werkeloosheid tijdens de oorlogsjaren veroorzaakt, hadde kunnen te keer gaan. Daar moet nog bijgevoegd worden de gezamenlijke invloed van de cinematograaf en van de radioconcerten, die aan de massa de ongelooflijk magere producten der Amerikaansche studio's en de kinderachtige 'voordrachten' van de telegraphie-zonder-draad-compagnies doen slikken, - al dingen die het artistiek genot verlagen, onder voorwendsel het in ieders bereik te brengen.

Daar de elite vervallen is en zich niet sterk gevoelt wijl zij arm is, durft zij de massa niet waarschuwen, die voor het oogenblik triomfeert. Een elite die geen moed heeft is er niet ver meer af te verdwijnen of... in opstand te komen. En de volgende overweging ligt niet zoo ver buiten ons onderwerp als men denken zou. Het wetenschappelijk socialisme, omstreeks 1850 met Karl Marx ontstaan, heeft 64 jaar noodig gehad om zich langzaam, moeilijk te ontwikkelen, omdat het over geen staf beschikte, daar de intellectueelen, op voldoende wijze behandeld, er niet aan dachten zich

(1) HENRY DE MAN, *Au delà du Marxisme*; Brussel, 1927:
'Sedert den oorlog is Europa zedelijk en verstandelijk als het ware gevierendeeld. Niettegenstaande de vliegtuigen en de telegraphie zonder draad zijn de vier groote streken - de Slavische, de Germaansche, de Latijnsche en de Anglo-Saksische - in geestelijk opzicht veel meer van elkander verwijderd dan zij het in de 18e eeuw waren. Vooral de landen waar Fransch gesproken wordt lijden door den dikken wand, dien nationale haat, schrik en ijdelheid opgetrokken hebben, als om zich elke aanraking met de geestesstroomingen uit het Oosten te ontzeggen.'

bij de proletariërs aan te sluiten. Het verval van de middelklassen heeft, sedert den oorlog, aan de socialistische partijen leiders geschonken, en daarvandaan hun vlugge uitbreiding over gansch de wereld.

Het gedurig verergeren van den stoffelijken toestand der hoogleeraars, ingenieurs, enz. (een ingenieur wint dikwijls minder dan een werkman) levert reeds een staf aan het communisme, dat juist omdat het leiders heeft vorderingen maakt. (De pers, integendeel, spot met deze beweging, omdat ze maar ‘eerzuchtigen’ en ‘dwepers’ aan haar hoofd heeft en geen troepen. Doch de omwentelingen worden door verstandige en beschaafde minderheden gemaakt, die het *Menschenmaterial*, verscher gedachtenis, benuttigen).

Het aantal hoogleeraars die tot de linksche partijen behooren of er sympathie voor hebben is schrikwekkend, want het veronderstelt een lang verval om tot daar te geraken, daar een geleerde in normale omstandigheden zeer onverschillig is voor politieke vraagstukken.

Al heeft zij fouten, toch kan de kapitalistische maatschappij, volgens ons, nog heel wat in 't werk stellen alvorens voor een nieuwe organisatie plaats te ruimen; en wij wenschen dat het *statu quo* blijve bestaan, daar de eenig mogelijke wijziging thans een communisme zou zijn, vol rampen. Maar de kapitalistische maatschappij rust juist op den samenhang van intellectueele en financieele elites, enz. De naijver tusschen die beide, het verproletariseeren der ontwikkelden[1] dreigt het kapitalisme te verzwakken, hoewel het zich van zijn gebreken ontmaakt ten opzichte van de massa, om zich hardvochtig aan te stellen tegenover hen die het kunnen redden of te niet helpen.

* * *

(1) HENRY DE MAN, *op. cit.*, blz. 183:
‘Het is niet voldoende papier te bekladden om een intellectueel werker te zijn. Intellectueel werk is een prestatie waarvan de waarde (zelfs van het enge standpunt van dengene die ze betaalt) niet quantitatief als arbeidsduur kan berekend worden, gelijk handenarbeid of schriftelijk werk, maar qualitatief moet geschat worden, daar verstandelijk initiatief en oordeel zich kenmerken door aan de economische waarden een grooter hoedanigheid te geven. Dit geldt onverschillig voor uitvinding, schepping, administratie, bestuur, toezicht, inrichting, geneeskunst, onderwijs, opvoeding, uitspanning, inlichting, opzoeking, reclame of beheer van om 't even welke belangen.’

Laten wij onze korte studie voortzetten over de pijnlijke materieele voorwaarden waarin de instellingen van hooger onderwijs en van onderzoeking ten onzent verkeeren.

Zoo de hoogeschoolbibliotheken (evenals de Koninklijke Bibliotheek, die weldra maar een overblijfsel uit het steenen tijdperk zal zijn) elken dag armer worden, moeten ook de onderzoekingen in steeds ongunstiger wordende omstandigheden gebeuren, bij gebrek aan outilleering en laboratoriumproducten. Sommige universiteiten moeten het getal uren voor practische werken verminderen. De verzamelingen der museums worden niet meer aangevuld. Erger nog: het publiek weet niet (en men laat het opzettelijk in onwetendheid) dat zelfs in de faculteit der medecijnen het gerief van de laboratoriums geen wetenschappelijke onderzoekingen toelaat. Aldus bezit ons land geen opzoekingslaboratoriums of -sanatoriums om de longtering te bestrijden. Men houdt zich tevreden met instellingen waar men de zieken verzorgt, maar het is onmogelijk nasporingen te doen. Overigens, de sanatoriums die in België bestaan, hebben zelfs geen voldoende credieten om een bibliotheek samen te stellen.

De toestand is niet beter voor het zoeken naar de oplossing van de talrijke problema's op koloniaal gebied. Het verslag van het bijzonder comiteit van Katanga is in dit opzicht kenschetsend. Om Katanga waarde te doen krijgen is het wetenschappelijk aandeel van den vreemde aanzienlijk geweest. Prospectors, zoekers voor de kopernijverheid waren grootendeels Engelsche en Amerikaansche ingenieurs en het verslag somt, natuurlijk zonder te bedenken hoe erg de feiten zijn, de ontledingen op die aan Amerikaansche of Engelsche laboratoriums werden toevertrouwd. Het bepalen van talrijke Congoleesche insecten moet door het British Museum gebeuren, want het museum van natuurlijke historie te Brussel is daarvoor niet geoutilleerd. Er valt, ten slotte, ook op te merken dat er in België veel te weinig laboratoriums voor wetenschappelijke onderzoekingen bestaan, door nijverheidsondernemingen onderhouden. ‘Onmiddellijke opbrengst’ is nog te vaak hoofdzaak voor de Belgische werkhuizen; en toch wordt het tijd dat men zich voorbereide op het vernieuwen der techniek; want anders is het oogenblik niet ver meer dat de vreemdelingen ons de loef zullen

afsteken, en dit zal schadelijke gevolgen hebben voor de dividenden.

Wat nu het reizen betreft van Belgische zoekers en professors raar het buitenland, dat is is volstrekt onmogelijk. Men moet zich niet laten bedriegen door de aanwezigheid van enkele Belgische geleerden op congressen te Parijs. Dat zijn politico-gastronomische manifestaties zonder eenig wetenschappelijk nut. Wat voor de wetenschap nuttig is, is een lang verblijf in het buitenland, in een inrichting die zich voor het een of ander werk gespecialiseerd heeft. Dààr kan een verstandig zoeker, in de noodige stilte en afzondering, een vraagstuk in den grond nagaan. Behalve eenige bevoordeeligden, die van de Amerikaansche C.R.B. Educational Foundation een subsidie ontvangen, kan geen enkel Belgisch geleerde nog onze grenzen overschrijden. De toelagen voor reizen bestaan niet of zijn belachelijk gering. En dat toont hoe volstrekt onvoldoende men de Belgische universitairen betaalt, die men als fonctionarissen of als onderwijzers beschouwt en aan wie men de middelen weigert om den geest herop te frisschen en de rol van scheppers te vervullen.

* * *

Maar we mogen niet verder uitweiden. Ons onderwerp is te veelomvattend voor een tijdschriftartikel.

Wij hebben aangetoond dat de stoffelijke toestand van België bloeiend genoeg is om te veroorloven dat men zich om zijn verstandelijken toestand bekommere, daar verschillende factoren van 't overwicht der Belgische voortbrenging sedert den oorlog verdwenen zijn en door een verstandelijke inspanning moeten vervangen worden.

Wij hebben daarna gepoogd de rol van de hoogescholen te omschrijven en er vooral op gewezen dat het hier in de eerste plaats niet gaat om gediplomeerden te fabrikeeren en aan het onderwijs een beroepskarakter te geven, maar wel om er elementen van hooger waarde in te brengen. De verwezenlijking van dit programma wordt bemoeilijkt door het feit dat het Belgisch publiek volstrekt niets begrijpt van de behoeften van een hooger cultuur. Daaruit spruiten voort de lage loonen der universitairen, de karige werk-

middelen, te hunner beschikking gesteld en het gemis aan vooruitzicht wat de geestelijke toekomst der natie betreft.

Het redmiddel is niet alleen een kwestie van geld; maar het is klaar dat men met voldoende financiën in veel lemten van ons hooger onderwijs zou verhelpen.

Maar hier wordt nogmaals het vraagstuk ruimer en anders: 't is heel de kwestie der elites die op het spel staat; de elite dringt aan de massa al haar gewaarwordingen op en dicteert haar handelingen.

De openbare denkwijze, op zich zelf, bestaat niet: met moet haar maken, en tegenwoordig zijn het de middelmatigen die haar maken, - middelmatigen die niet altijd oprecht zijn. Slaagt men er niet in de openbare denkwijze te bewegen zich om deze vraagstukken te bekommeren, dan is het dat hetgeen van de elite overblijft zijn rol niet kan of niet wil vervullen. Wij gelooven niet dat de pers, wier leden een element der elite uitmaken, hierin door zich zelf handelend zal optreden; maar de universitairen die toegang hebben tot de bladen, moeten van deze omstandigheid partij trekken om de middens te bewerken welke een nuttige rol zouden kunnen spelen: parlementsleden, verstandige burgers, bestuurders van de eene of andere onderneming. Dezen moeten er toe gebracht worden te begrijpen dat het heil der natie en der maatschappij van den invloed der verstandige elite afhangt. De hervorming van het parlementarisme, de weerstand tegen het communisme, de ontwikkeling van verbruik en voortbrengst zijn alle vraagstukken die alleen wetenschappelijk, niet door grove polemieken, kunnen opgelost worden.

ROBERT J. LEMOINE.

Een klein, maar belangwekkend Land onder de onafhanklijke Staten van Europa

Men herinnert zich nog uit de dagen, toen het Rijk der Zwarte Bergen, het moedige, zelfs in de eeuwen der Turksche overheersching niet bedwongen Montenegro, zijn volstrekte onafhankelijkheid nog genooot, het patriarchale, dat de samenleving er kenmerkte. Reizigers, die er geweest waren, vertelden van den eenvoud der hofhouding; van den weinig gekunstelden omgang tusschen vorst en onderdanen; van den laatsten Koning Nicolaas I, die zelfs na zijn verheffing tot de koninklijke waardigheid de rechtspraak uitoefende te Cettinje in de open lucht, zittend onder een grooten boom, en straffend met de soms milde, soms harde hand, den tyran eigen. Het mag verwondering wekken, dat hetzelfde Europa, hetwelk naar deze verhalen zoo menigmaal met belangstelling luisterde, niet in den loop der jaren grootere en meer intensieve belangstelling heeft getoond voor San Marino, de kleine, maar volmaakt onafhankelijke Republiek, te midden van noordelijke Italiaansche provinciën gelegen, doch ondanks zijn omvatting door het machtig Italië onafhankelijk gebleven in elk opzicht. Want in San Marino is er ook veel, dat nog herinnert aan oude tijden; is veel gebleven op den voet van vroeger, verschijnsel, dat wellicht nauw verband houdt met de zoo moeitevol, maar volledig behouden onafhankelijkheid. Wellicht in geen land van Europa treft men meer aan een regeering, die tegelijk voor en door het volk kan heeten; die zoodoende democratisch is in den besten zin van het woord, maar tegelijk in haar opzet tot eeuwen her teruggaat.

De symboliek, die men daarbij heeft weten te behouden, komt wellicht het best tot uiting bij de verkiezing van de twee Kapiteins-Regenten, die telken jare op 1 April en 1 October plaats heeft. Reeds de wijze van verkiezing verdient de aandacht. Door het lot

worden telkens twaalf leden van den Raad aangewezen, die het recht hebben een candidaat als Kapitein-Regent voor te dragen; slechts de namen van die zes candidaten, die bij stemming het grootst aantal stemmen op zich vereenigen, worden twee aan twee geschreven op drie blaadjes papier, uit welke een kinderhand in de Kathedraal er een trekt. De namen, die het getrokken blaadje bevat, zijn die van de nieuwbenoemde Kapiteins-Regenten: op gevaar af een boete van 500 lires te moeten betalen, zijn zij verplicht hun benoeming te aanvaarden. Treden zij af, dan wordt hun administratie gedurende drie dagen nagezien door twee leden van den Raad, bij wien ieder inwoner klachten kan inbrengen. De Arrengo, het overblijfsel der vroegere Volksvergaderingen, die, gelijk dit in enkele Zwitsersche kantons nog het geval is, over het wel en wee van de Republiek beschikken, komt in dien vorm niet meer samen: echter, na de benoeming van de Kapiteins-Regenten zitten deze in de Arrengo voor, zulks vooral om van verlangens van de burgers van den Staat kennis te nemen. De inwijding van de Kapiteins-Regenten is een plechtigheid, die medetelt in het leven der Republiek. Des avonds om tien uur begint een fakkeloptocht, aan het einde waarvan het militair muziekkorps het nationaal volkslied speelt, een compositie van Guido Monaco. De Kapiteins-Regenten sluiten zich, zoodra de optocht het Palazzo Valloni heeft bereikt, daarbij aan; zij zijn gekleed in de schilderachtige zeventiende-eeuwsche costuums, en zijn vergezeld van hun dienaren.

Aldus gaat het in optocht naar de aftredende Kapiteins-Regenten, die zich eveneens in den stoet scharen en medegaan naar de Kathedraal, waar de heilige mis voor de beide nieuwbenoemden wordt gecelebreerd. In de groote zaal van het Gouvernementspaleis, waar onder het afbeeldsel van den heiligen Marinus de troon is, die door de Kapiteins-Regenten bij de zittingen van den Raad wordt ingenomen, heeft vervolgens de beëediging der nieuwbenoemden plaats. De aftredende Kapiteins-Regenten staan van den troon op, ontdoen zich van hun onderscheidingen, waaronder ook die van grootmeester van de beide ordes, die San Marino heeft, en hangen deze om den hals van de nieuwgekozenen, welke onmiddellijk daarop den troon bestijgen. De kerk- en torenklokken

in geheel de Republiek worden geluid; de nieuwe Kapiteins-Regenten worden naar hun woning gebracht onder begeleiding van de eeregarde en de fakkeldragers, terwijl het verder gedeelte van den nacht in feestelijke, opgewekte stemming wordt doorgebracht. De vreemdeling, die op een dezer dagen San Marino bezoekt, behoeft niet meer naar een der Londensche of Parijsche theaters te gaan, waar zich volksspelen uit vervlogen tijden met hulp van een groot aantal figuranten afspelen; hij krijgt er een in natura, dat moeilijk te overtreffen valt.

Men denke intusschen niet, lezende van de verkiezing van Kapiteins-Regenten, dat deze als presidenten van de Republiek zijn te beschouwen. Integendeel, het democratische in de regeering van San Marino komt wel het sterkst uit in het feit, dat niet deze Kapiteins-Regenten, maar de groote en algemeene Raad der Republiek zoowel de wetgevende als de uitvoerende macht in handen heeft, en dat de beide Kapiteins-Regenten meer optreden als de Raadpensionarissen in de vroegere Republiek der Nederlanden, intusschen met minder persoonlijke macht bekleed dan deze hooge staatsambtenaren konden uitoefenen. Het aantal van de leden van dien Raad bedraagt reeds sedert 1756 zestig, van wie een derde deel uit de notabelen, een derde deel uit den burgerstand en een derde deel uit de boeren van de omliggende gemeenten wordt gekozen. Zij hebben vier jaren zitting; hunne vergaderingen zijn gedeeltelijk geheim, gedeeltelijk openbaar; zij vertegenwoordigen de omtrent zestig familiën, waartoe de 13000 inwoners van San Marino allen, direct of indirect, behooren. Aan het hoofd van dezen Raad staan nu de twee Kapiteins-Regenten (capitani-regenti), die uit zijn midden gekozen worden, zes maanden hun functie uitoefenen en niet herkiesbaar zijn dan eerst drie jaren daarna. Zij besturen de Republiek volgens een Grondwet, die vroeger met den meer eenvoudigen naam van statuut werd betiteld. In het archief van San Marino, dat belangrijke stukken telt, die zelfs tot de negende eeuw teruggaan, zijn statuten aanwezig uit het jaar 1300, en het is opmerkelijk, dat, al moge daarin in verband met de tijdsomstandigheden veel zijn gewijzigd, toch de kern behouden is gebleven. Reeds in 1600 werden deze statuten gedrukt en verkrijgbaar gesteld voor iederen inwoner, hetgeen ook wel noodzakelijk was, omdat reeds toen in San Marino de burgers verplicht

waren de wetten des lands te kennen. De Raad zelf is het souverein regeeringslichaam; hij vaardigt nieuwe wetten uit of herziet de bestaande; hij benoemt de ambtenaren der Republiek; hij is tegelijk wetgevend en uitvoerend gezag. De Kapiteins-Regenten, die de beraadslagingen van het college leiden, zijn slechts de uitvoerders van zijn wil. Waaruit van zelf volgt, dat een Kapitein-Regent, die dit niet is, uitsluitend de uitvoerder is van wat men kan noemen de bevelen van den Raad.

Ziet men naar de beteekenis van San Marino uitwendig, dan komt natuurlijk in de eerste plaats de vraag of dit land een werkelijk onafhankelijk land is te noemen. En, het moge in de tegenwoordige verhoudingen, die op macht gebaseerd zijn, zonderling schijnen: het valt niet te ontkennen, dat deze kleine Republiek, geheel omsloten door Italiaansch grondgebied, zoowel voor als na de Italiaansche eenheid haar volkomen en geheel souvereine onafhankelijkheid heeft bewaard. Dat blijkt reeds dadelijk uit het feit, dat het land zoowel naar binnen als naar buiten alle de rechten heeft, waarover een onafhankelijke Staat kan beschikken. San Marino heeft eigen recht: het Romeinsche recht, dat nog de onbeperkte heerschappij van het vaderlijk gezag kent, zóó sterk zelfs, dat een inwoner van San Marino eerst dan tot lid van den Raad kan worden gekozen, wanneer hij niet meer onder dit vaderlijk gezag leeft. San Marino heeft eigen post, postzegels, maten en gewichten. Het bezit het actieve en passieve recht van legatie; de Republiek heeft diplomatieke of consulaire vertegenwoordigers in Frankrijk, Italië, Oostenrijk, Spanje, Groot-Brittannië en ook in Nederland. Daar is het de consul, de heer W. van de Wetering, te Rotterdam, die de belangen van de kleine Republiek vertegenwoordigt, en die ter Conferentie van den Industrieelen Eigendom, in October 1925 te 's-Gravenhage gehouden, San Marino vertegenwoordigde. Te Parijs en te Rome heeft San Marino zelfs consuls-generaal, terwijl verschillende landen bij de regeering van San Marino door consuls of consuls-generaal wederzijds zijn vertegenwoordigd.

Daarnevens dient vermeld, dat verschillende landen, Italië in de eerste plaats, maar ook Groot-Brittannië, België, Amerika, Nederland en andere landen, tractaten met San Marino hebben gesloten. Reeds op dien grond valt aan de souvereiniteit der Republiek niet

te twijfelen; zij maakt dan ook deel uit van de algemeene Post-Unie, van de Internationale Radiotelegrafische overeenkomst van 1912, van het internationaal Landbouwinstituut te Rome, en zij is slechts daarom niet tot den Volkenbond toegetreden, wijl haar militaire macht uiteraard te gering is om aan de verplichtingen, die op een lid van den Volkenbond rusten, te voldoen.

Maar bovenal, San Marino, dat eigen ridderorden en adel kan verleenen; dat het recht van asyl uitoefent, heeft geheel eigen vrijen handel, al worden bij het binnenkomen van zijn gebied, krachtens tolovereenkomst met Italië, geen inkomende rechten geheven, daar deze later met Italië worden verrekend. San Marino beschikt over eigen recht van oorlog en vrede, al is het, reeds tengevolge van de ligging van zijn gebied, tot permanente neutraliteit gedwongen. Geheel de geschiedenis van San Marino toont trouwens, dat het nooit anders gewenscht heeft; dat de Kapiteins-Regenten de Republiek slechts hebben **verdedigd,** maar dat nooit, noch op zichzelf, noch in verbond met anderen, iets is beproefd wat op aanval of uittarting kon gelijken. Toch denke men, althans naar verhouding, over het leger van San Marino niet gering. Alle weerbare burgers van 16 tot 55 jaren worden in de militie opgenomen; een zestigtal hunner is aangewezen om in tijden van onrust over de openbare orde te waken en bij plechtigheden een soort van eeregarde te vormen. De gezamenlijke sterkte van garde en militie bedraagt totaal een kleine duizend officieren en manschappen, hetgeen op een totale bevolking, die zoo juist de 13.000 heeft overschreden, niet zoo'n heel gering contingent kan worden geheeten.

Er is intusschen meer dan eens beweerd, dat San Marino geen onafhankelijke Staat is, doch min of meer als staande onder protectoraat van Italië moet worden beschouwd. Dat is ten eenenmale onjuist. De suzereiniteit, die Andorra kent, is aan San Marino geheel vreemd, doch zelfs de halve afhankelijkheid, waarin Lichtenstein heeft verkeerd en verkeert, kent San Marino niet. Men grondt de bewering ten aanzien van Italië op het feit, dat het verdrag van vriendschap en goede nabuurschap, tusschen Italië en San Marino in 1822 gesloten, in 1872 en 1897 gewijzigd en vernieuwd, een artikel (46) bevat, krachtens hetwelk San Marino

verklaart alle reden te hebben te gelooven, dat de Republiek nimer zal missen de beschermende vriendschap van Italië, tot behoud van haar aloude vrijheid en onafhankelijkheid, en in welk artikel zij tegelijkertijd verklaart zoodanige beschermende vriendschap van geen enkel ander land te zullen aanvaarden. Bedenkt men nu, dat Danzig, door 't tractaat van Versailles tot Vrije Stad gemaakt, op den rang van onafhankelijken Staat aanspraak maakt, niettegenstaande het in zijn buitenlandsche betrekkingen wordt vertegenwoordigd door Polen; niettegenstaande Polen in Danzig voorrechten geniet, die de stad nauw aan dezen Staat binden, wel, dan kan er ondanks dit art. 46 moeilijk twijfel bestaan omtrent de onafhankelijkheid van San Marino. Het door haar met Italië gesloten tractaat is er een van politieke beteekenis; het bewuste artikel spreekt schijnbaar vanzelf. Maar toch niet in alle opzichten. Stel het geval, dat Italië in oorlog komt met eenig ander land, en dit laatste zou door banden van politieke vriendschap met San Marino zijn verbonden, zou dan niet vandaar invloed kunnen uitgaan, die voor Italië, in hoe geringe mate ook, schadelijk kan zijn? Kan men zich vooral in vroeger tijden niet gevallen denken, waarin zelfs deze invloed niet geheel onschadelijk ware geweest?

Hoe is intusschen - de vraag is te begrijpen - San Marino er in geslaagd om tusschen alle politieke, economische en sociale stormen door deze onafhankelijkheid te bewaren? De verklaring van dit, inderdaad buitengewoon verschijnsel, ligt in de wijze van vestiging der Republiek, maar ook in haar volmaakt onbaatzuchtige politiek. Ruim vijftien eeuwen geleden kwam uit Arbe in Dalmatië een zekere Marino, als Christen vervolgd, naar Rimini, om bij den havenaanleg aldaar werk te zoeken en te vinden. Hij was van beroep steenhouwer en het kan daarom niet verwonderen, dat hij de steensoort van het zoo onmiddellijk nabij Rimini gelegen Titaansche gebergte onderzocht. Hij bevond deze steensoort van uitnemende kwaliteit; zette er zich voor eigen rekening als steenhouwer aan het werk, maar liet niet af om tegelijk het Christendom te prediken. De adellijke dame Felicita, tot wier eigendommen geheel het Titaangebergte behoorde, die hem eerst wreedelijk deed vervolgen, behoorde later tot zijn meest aanhankelijke volgelingen. Zij gaf hem het gebergte ten geschenke; Marino stichtte er een kapel, later een zich steeds uitbreidende parochie,

en de leiders dezer parochie zijn te beschouwen als de eerste Raad van de onafhankelijke gemeenschap, tot welker hoofd Marino door den bisschop van Rimini werd benoemd. De hoofden der gezinnen kwamen in vergadering bijeen. Enkele eeuwen achtereen zijn de zaken van San Marino in deze Arrengo, de Volksvergadering, beslist. Maar naarmate de gemeenschap zich uitbreidde, nam de levendigheid der debatten toe, zoozeer zelfs, dat het onmogelijk werd om tot regelmatige en consequente resultaten te komen. Wanneer zulks is geschied, staat niet vast, maar omstreeks het einde der vijftiende eeuw reeds heeft de Arrengo haar macht aan den Raad afgestaan, en komt zij zelve slechts formeel bijeen. Het werd in die dagen steeds meer noodig, ook voor dit kleine gebied, een centraal gezag te bezitten. Gevaren dreigden dikwerf van alle kanten. Gevaren ook voor de onafhankelijkheid van San Marino, die echter slechts één keer werkelijk ernstig is bedreigd. Toen Paus Urbanus III in 1631 het hertogdom Urbino, waarmede San Marino tractaatrechterlijk was verbonden, veroverde en dit bij den Kerkelijken Staat voegde, erkende ook hij de onafhankelijkheid van de Republiek en stond haar tolvrijheid toe. Kardinaal Alberoni, de bekende raadsman van koningen van Spanje, deed een inval in San Marino; slaagde er in de stad binnen te dringen, maar moest haar, op bevel van den Paus zelven, ontruimen, toen een deputatie zich bij den Heiligen Vader vervoegde om haar beklag te doen.

San Marino heeft ook in 1859 zijn volledige onzijdigheid behouden in de Italiaansche aangelegenheid. Van haar onbaatzuchtigheid kon de Italiaansche Koning verzekerd zijn; immers toen in 1797 Bonaparte afgevaardigden zond om aan San Marino vergrooting van grondgebied aan te bieden, weigerde de bevolking. Napoleon heeft, schoon met verwondering van dit besluit kennis nemende, de Republiek gehandhaafd, en haar als model eener zuiver republikeinsche gemeenschap behouden! Zoo is de geschiedenis van San Marino, geenszins kleurloos, maar wel in het algemeen rustig en vredelievend verloopen; zoo heeft er welvaart geheerscht daarboven op het schijnbaar kale Titaangebergte. Toen enkele jaren geleden speculanten van vreemden bodem aan de Republiek groote sommen geld aanboden en toezegden

spoorwegen te zullen aanleggen, mits zij vergunning kregen tot het openen van een speelhuis, weigerde zij opnieuw. Eerst in de allernaaste toekomst zal San Marino door een spoorweg met Rimini en zoodoende met geheel het omliggende land zijn verbonden, maar ditmaal op grond van eigen besluiten, in overleg met Italië genomen!

De groote weg van het toerisme voert - het valt niet te ontkennen - niet langs San Marino. Maar wie zich per spoor van Ancona naar Bologna begeeft, of omgekeerd, passeert zoowel Ravenna als Rimini, en wie dan een korten tijd in dit Rimini, dat onmiddellijk herinneringen aan het oude Italië wakker roept, verblijft, zal toch niet verzuimen het nabijgelegen San Marino, de plaats met omgeving, die het driepuntig Titaangebergte bekroont, een bezoek te brengen. San Marino, ruim 700 M. boven de zee gelegen, heeft een oppervlakte van nauwelijks 61 K.M^2, waarop een bevolking van, als reeds gezegd, thans een 13.000 zielen leeft, gedeeltelijk in de stad van dien naam, gedeeltelijk in de tot het San Marineesche grondgebied behoorende dorpen en gehuchten.

De weg van Rimini naar San Marino is niet lang; hij gaat geleidelijk omhoog. Zoodra men de grens gepasseerd is, waar men de prachtige wijngaarden van graaf Borghese ziet; later bij Serravalle, vroeger alles bezittingen van de bekende familie Malatesta; vervolgens bij Valdragoni en bij Borgo Maggiore, een dorp, waar belangrijke veemarkten worden gehouden, komt men reeds in de typische sfeer van de patriarchale gemeenschap. De Porta San Francesco, die deel uitmaakt van de oude stadswallen van San Marino, biedt den voornaamsten toegang. Aan de straat, langs welke men het stadje betreedt, ligt de San Franciskuskerk met kunstwerken van vele oude Italiaansche schilders; zij voert naar het café Garibaldi, waar eenmaal de bekende veldheer vertoefde, toen hij voor de Oostenrijksche legers moest vluchten. Hier is men reeds het Vrijheidsplein genaderd, dat het Palazzo Mercuri bevat, waar de rechtbank is gevestigd. Vandaar komt men op de Pianella, het groote plein en tevens het middelpunt van San Marino. Eens werden hier stierengevechten gehouden, op de plaats waar zich nu de fontein met het Vrijheidsbeeld bevindt. Nu wordt het Vrijheidsplein begrensd door het regeeringsgebouw, een

nieuw gebouw, dat in 1894 werd ingewijd, en dat ruime vertrekken en prachtige zalen bevat. De Pianella weer geeft toegang tot een terras, Cantone genaamd, van waaruit men een prachtig vergezicht heeft over geheel de omgeving, over het gebied van San Marino, en voorts tot aan de Adriatische zee toe. Beneden zich ziet men het paleis Bigni liggen, welks tuinen een wonder van tuinarchitectuur zijn. Gaande naar de Kathedraal, komt men langs het paleis Lettimi, waar het consulaat van Italië is gevestigd; langs het paleis Valloni, waar bibliotheek en museum zijn ondergebracht; kortom langs vele gebouwen, die het kleine San Marino bezienswaardig maken, en welker afkomst wel doet zien, dat hier eeuwen achtereen reeds is geleefd en geleden.

Het Titaangebergte, waarop San Marino ligt en omliggende kleine plaatsjes zijn gebouwd, heeft drie toppen. Op een dezer bevindt zich een oude toren van de vesting La Rocca, die als gevangenis nog dienst doet. Op den tweeden bergtop bevindt zich een slottoren, de Fratta of Cesta, waarin de klok hangt, die geluid wordt telkenmale als de Raad is bijeengeroepen of een vonnis is geveld. En van den derden bergtop heeft men het mooiste vergezicht, dat San Marino bieden kan, tot aan de bosschen van Ravenna, tot ver over de Adriatische zee, bij helder weer zelfs tot aan de bergen van Dalmatië, dat door Italië zoozeer begeerde land, aan de overzijde van de zee!

Er zijn er, die reizen uitsluitend om historisch merkwaardige zaken te zien; om te bezoeken datgene wat men als ervaren toerist bezocht ‘dient’ te hebben. Zij gelijken op den Amerikaan, die zich vervoegde aan den ingang van een beroemd museum en aan den portier vroeg of het juist was, gelijk Baedeker aangaf, dat hier verschillende belangrijke voorwerpen van kunst te aanschouwen waren, welke voorwerpen hij vervolgens opnoemde. Toen de portier hem na het bevestigend antwoord zijnerzijds, de deur openmaakte, wees de Amerikaan dit glimlachend af, met de opmerking, dat indien werkelijk al die zaken nog aanwezig waren, het voor hem geen nut had ze te bekijken! Wie er aldus over denken, moeten niet naar San Marino gaan. Hier heeft zich - gelukkig voor de kleine Republiek - geen wereldgeschiedenis afgespeeld; hier zijn de voetstappen van vaderlanlievende en

rustige burgers gedrukt door hun navolgers, die slechts één verlangen hebben gekoesterd: de onafhankelijkheid van San Marino te behouden en de bevolking te doen genieten van den voorspoed, die deze haar eeuwen achtereen heeft gebracht. Maar wie een klein, doch zeer typisch stukje land wil zien, een oase van onbaatzuchtigheid te midden van geheel een naar macht en grootheid strevende wereld, die zal zich in San Marino thuis gevoelen. Als vreemdeling zal hij er vier maanden lang, zonder het vragen van verlof, kunnen verblijven; daarna moet hij een desbetreffende aanvraag doen, die hem geen rechten, andere dan het recht van vestiging, verleent. Het meerendeel der vreemdelingen zal zoo langen tijd niet in San Marino blijven; zij, die er uit den vreemde komen, blijven er in den regel kort. Onder hen zijn er uit het naburig Italië, die daar om redenen van standsverschil niet kunnen trouwen en die zich naar San Marino begeven, den eenigen Staat waar nog slechts het kerkelijk huwelijk bestaat, dat te hunnen bate wordt voltrokken.

Ja waarlijk, wie het uiterlijk zoo eenvoudige San Marino betreedt, geve zich wel rekenschap, dat hij zich op bijzonderen bodem bevindt!

H.CH.G.J. VAN DER MANDERE.

De Tocht

I.

Toen is een blanke rust in mij gerezen...
't Geharnast heir der lusten dat vóór-dezen
Woest los-stormde op mijn ziel, het raadloos zoeken
Naar 't machtwoord dat de menschen noch de boeken
Mij leeren konden, 't steigerend verlangen
Naar 't onbereikbaar-hoogste dat in zangen
Vol smartelijken twijfel, weemoeds-zwaar
Ik uitkreet... alles ligt verstild en klaar.

Ik ben de schoolknaap die de oplossing vond
Van 't lastig vraagstuk en de kamer rond
Gaat dansen van plezier daar hij nu vrij
Zich geven kan aan 't spel, en heerlijk-blij
Tilt hij zijn zeurend zusje op en hoog
Gaat ze de lucht in, op en neer, tot droog
Op smoes'ge wangen weer de traantjes zijn,
De kleine 't uitgiert en de knaap 't festijn
Nabijen Zondags, dubbel-zalig vindt.
Zoo rijk en rustig ben ik als dat kind.

II.

Eens droomde ik in 't groot spoor-station van 't leven,
Waar dag en nacht de witte lichten beven
Als bleeke sterren door den kolensmook,
De menschheid af en aan rolt, dreun en rook
Ten spijt, waar volgepakte treinen hijgen
Heen naar het eindstation van 't eeuwig zwijgen,

Heen langs de halten: smart, geluk of nood
Voert hen de zeekre machinist: de Dood.
Eens droomde ik daar goud-gekepid te zijn
Een hooge chef, bewonderd door het klein
En groot volk dat zich om hem dringt om raad,
Die wetend-fier zijn eigen wegen gaat.
Ik werd alleen een simple lampenkuischer,
Roemloos zijn onfrisch werk doend' en tuischer
Met zijn gezellen om wat sobere vreugd.
Door velen onbegrepen, met geneucht
Door sommigen misprezen of bespot,
Draag ik bewust-deemoedig 't dienstbaar lot.

III.

Lang treurde ik, moedeloos, omdat ik was
Zoo klein en zondig, ziels-diep dingen las
Waarvoor ik beefde, maar geen uitweg vond.
Ik leed en zweeg, en als een beedlaar stond
Dit leven vóór me, blind en oud en moe,
En vruchtloos vroeg mijn geest: ‘Waarom en hoe?’
Ik zag slechts lijden naast wat schaamle schoonheid,
Zielsleegte en waan, eerzucht en hartloosheid:
Een donker drijven in een eeuwgen kring,
Een loom klapwieken op een looden wing.
Nu heb ik vrede met mezelf gesloten,
Al ijdel wenschen van mij weg gestooten,
Mij stil verzoend met wat het lot me liet.
Uit klei kneedt men geen goden van graniet,
Dit is de waarheid, doet dit weten pijn,
Het zal mij liever dan de logen zijn,
Waarvan ik steeds ontgoocheld, dorstig dronk.
Zoo van geen jonge kracht, geen geestdrift klonk
Mijn stem, verhalend van deez' wilden tijd,
Slechts fluister-stil, voor zich heeft uitgezeid
Het teere beven van een ziel in nood,
Ik wil mezelf zijn, weze 't dan niet groot:
Niet reedloos haten, doch niet knielend loven

Dat wat niet schoon is... In de klare hoven
Van levens-warm, breed-menschelijk verstaan,
Wil ik aandachtig-liefdrijk wandlen gaan.
Geen schoone schijn zal er mijn hart bekoren,
Ik wensch de hooge, zuivre stem te hooren
Van 't wezen zelf, zing-lisplend in dien tuin,
Zacht als de zeebries in der dennen kruin.

IV.

Zoo dist'l en doorn mijn zorgens-reede handen,
Ter nieuw-ontdekte, blij-betreden landen
Weer wonden gingen dat ze rauw en rood
Mij smartten... dan schuchter-vreezend 'k vlood,
Troost en beschutting zoekend die mij trouw
Toetreden uit der schoonheid strengen bouw.
Daar wachten met den wijn die mij geneest,
Shakespeare en Shelley, toov'naar en luchtgeest.
Daar volg ik dankbaar, op hun hoog gebod
Dante de vlam, Goethe de Grieksche god.
Eens zal ik van des-laatsten-avonds-kimmen,
Mij wenken zien hun glanzend-lichte schimmen...
Dan, rustig naast mijn koele kameraad
Begin 'k de tocht die langs den grenspaal gaat
Van d'aardschen droom, waar me eindlijk wordt gegeven
Oneind'gen vree... Een hooger, eeuwig leven
Opent de poort voor wie van verre kwamen:
Daar zijn de sterken stil, de zwakken veilig. Amen!

December 1926.
FRANS DE WILDE.

Vlaamsche Kroniek

De dichter Victor J. Brunclair behoort tot de ultra-modernen. Na de lezing van zijn bundel De dwaze Rondschouw (Uitgeverij Regenboog, Van Daelstraat, 51, Borgerhout) en van de verzen, die zijn bentgenooten in tijdschriften lieten verschijnen of soms ook bundelden, zijn we tot het besluit gekomen, dat deze dichters van het jongste geslacht in wezen heel weinig verschillen van die, welke tot een vorige generatie behooren en zij heel dicht staan bij de eerste, anarchistisch-voelende, Van Nu en Straksers. Zij sturen dezelfde smeekingen ten hemel. Hen kenschetst de eigenste stuurloosheid, hetzelfde onbepaalde streven naar broederlijkheid, gepaard met een vaag verlangen naar een opgaan in het Albestaan, naar universaliteit. Om dit alles uit te drukken bezigen ze echter een andere rhetoriek. Ze voelen 'kosmisch' en in het verwoorden van hun 'oppermenschelijkheid' treffen ze een Shawesk accent. Ze bezitten veel minder gevoel dan hun onmiddellijke voorgangers, minder geloof en minder innige vroomheid, al bezigen ze af en toe de terminologie van het evangelie om de Christusgedachte in haar algemeenheid voor eigen doeleinden te gebruiken en te gelijkertijd te profaneeren. Hun kunst verdort onder den invloed van al te ver gedreven verstandelijkheid.

Zoo ze echter, wat de gedachten en het gevoel betreft, slechts door schakeeringen van een vorig geslacht verschillen, des te opvallender is de vernieuwing, welke zij betrachten in de beeldspraak, ten einde aan hun uitingen toch een karakter van opvallende originaliteit te doen toekennen. Maar hun beelden zijn zoo weinig verscheiden, dat men omtrent hun zegginskracht een indruk van hopelooze beperktheid krijgt. 'Cymbaalslagen', 'schrapnell-uitbarstingen' moeten het geweld van een impressie begeleiden. Het vertrillen van een filmbeeld symboliseert de vergankelijkheid der verglijdende gebeurtenissen. Aardrijkskundige termen kunnen de illusie wekken, dat deze dichters met hun gedachtengang de wereld omvademen. Waar ter uitdrukking van hun 'kosmisch' voelen hun eigen taal te kort lijkt te schieten, gebruiken ze, te kust en te keur, vreemde woorden en wendingen. Er is in deze zgn. moderne kunst, die het leven van dezen tijd zou moeten weergeven, zooveel kunstmatigheid, dat men geneigd is het door haar gebrachte goede over het hoofd te zien.

Op het werk van Victor J. Brunclair is veel van hetgeen hooger

wordt beweerd, geheel toepasselijk. Wat men in zijn bundel het meest ontbeert, is: poëzie. Meestal toch geeft hij niet méer dan een snelle opeenvolging van indrukken, die somwijlen treffen door hun raakheid. Zijn gedichten lijken derhalve reeksen van rapwegwentelende filmbeelden, zonder veel samenhang, afgebroken, bij plaatsen, door een bruske buiteling, die geheel op effect is berekend. Toch wordt men in dien bundel al te zelden getroffen door een regel - waar rhythme ontbreekt, kan niet van een vers worden gerept - met een rijp beeld ter vertolking van een voldragen gedachte. Best geslaagd zijn sommige beschrijvende stukken. Zoo deze brok uit:

Het vuurwerk

Raketknetter. Fusee
sierlijke spiraal naar het hart der stilte
knal
openspatten in leliënval
korrelfonteinen
kwistig zaaisel groei tot lichtkelken
ras verwelken
Leekt een tuil van tuberozen
ontbloeid uit de wonden van den Kruisman op Golgotha
rouwtrom der salvos alles is volbracht
wonder herrijst dageraad na de doemnacht
Koers van kometen wenteling eeuwenoud versneld in momentaan
Albestaan
Planetenwegen in de nacht, broos feeëriek als sagen van de heilige graal
miniatuurstelsels kosmos op kleinere schaal
Mild in lichtrosetten kathedraalvree
Weg. Raketknetter. Fusee.
Over het plein dwarrelt de vuurmantel van Mefisto
en zijn lach schatert na in der losbrandingen tremolo.

Het is te lang, te eentonig, te weinig geschakeerd, te arm aan rhythme, te zeer een opstapeling van stroeve opsommingen, die de kortademigheid van des dichters inspiratie doen vermoeden. Maar ieder zal getroffen worden door sommige beelden of plastische details als bv. ‘sierlijke spiraal naar het hart der stilte.’ Toch is dit... gedicht, enkel onregelmatig gehakt proza!

Sporadische schoonheden, hoofdzakelijk van plastischen aard, zijn er in vast ieder der talrijke stukken van dezen bundel. Maar nimmer kan de schoonheid, die men af en toe bevroedt, openbloeien. Misschien zal Victor Brunclair het niet gelooven, maar sommige van zijn ‘poëma's’ zijn niet meer dan mislukte navolgingen van Gezelle **(Hageland)** of van Jan Ferguut **(Fontein).** En dat is wel de zonderlingste vaststelling, die men formuleeren kan naar aanleiding van... verzen, die voor hyper-modern moeten doorgaan. Brunclair is evenwel zeer begaafd. Hij kan uitmunten in het sarcastische genre - ook in verzen!

In De Blauwe Vaas (De Sikkel te Antwerpen) van A.W.

Grauls waardeeren we het meest die verzen, waarin de dichter op simpele wijze en zonder effect na te jagen, poogt een natuurindruk vast te leggen, als in:

Kempisch landschap.

De wegel slingert bruin en smal.
De hemel barst van bolle wolken.
Een magere koe hoest in den stal.
De westwind doet de wereld kolken.

Oneindig deint de vlakte uit:
Areen van heigewas en mossen.
Het veen: gebroken spiegelruit.
Een horizon: een nacht van bosschen.

De steenweg: Eenzaam staat een huis.
Turfrook blijft in de boomen zweven.
De stilte kreunt in 't ijzeren kruis,
waar Jezus rustig hangt te sterven...

Mevr. S. Verzele-Madelijn heeft haar eerste gedichten gebundeld onder den titel **Licht en Donker** (Druk V. Resseler, Prinsstraat, 20, Antwerpen). Ongekunsteld in hun eenvoud zijn de liefelijke verzen, waarin de dichteres heur pril gevoelen in simpele woorden uitstort. Het zijn teere, weemoedige zangen, doorlicht toch van hoop; vluchtige indrukken, in klankrijke rhythmen vastgelegd. Groot werk dat een onuitwischbaar spoor nalaat in ons gemoed, brengt dat bundeltje nog niet. Dat vinden we wellicht in latere boeken van deze jonge dichteres, wier verzen gerust de vergelijking zullen doorstaan met deze van Mia Kleine, Hermana van Herbruggen en zelfs van de veelgeprezen Alice Nahon.

In sommige verzen van Frans de Wilde's boekje Het Huis op de Vlakte hindert een ‘gewild’ modernisme, dat vreemd aandoet bij den veeleer rustig-gezapigen, vast huiselijken toon, die opvalt in andere gedichten. ‘Das kommt vom Lesen!!!’ En dan vraagt men zich af wat versregels als de volgende, wel gemeens hebben met poëzie:

't Wordt Lente.
Ik ruik seringen en geraniums.
De jonge peekens zijn als boter op de tong.
Mijn sigaar rook ik in den tuin...
Mijn vrouw zegt: ‘Deze maand al drie frank minder licht!’

Wie zou niet honderd zulke strofen samenstellen?

Er zijn gelukkig beter gedichten in dezen bundel. Zoo herinneren we ons graag het zeker niet vlekkelooze Interieur of 't vers dat begint met deze regelen:

De dagen gaan, de jaren gaan
En 't groote werk blijft ongedaan...

Maar die kleine moment-opnamen, waarmee het brochuurtje sluit, konden we best missen. Het is niet ieder gegeven sarcastisch of zelfs maar simpelijk geestig te zijn!

Van een zoo oprechte als innige vroomheid getuigen de gedichten, die Constant Eeckels verzamelde onder den titel **Een Ruikertje voor de Lieve Vrouwe** (L. Opdebeeck, Antwerpen). Het heugt ons nog, hoe Eeckels in zijn oudste verzen worstelde met het woord, dat weigerig zijn gedachten en gevoelens vertolkte. Thans beheerscht hij de taal; zijn verven zijn lichter geworden, zijn penseeltoets luchtiger. Onder het lezen van dit **Ruikertje**, waarin Maria's zeven Weeën en verder de vijf blijde, de vijf droeve en de vijf glorierijke geheimen uit haar leven worden bezongen, dachten we aan August van Cauwelaert's **Liederen voor Maria**, die de lofzangen van Eeckels overtreffen zoowel in fijnheid van gevoel als in rijkdom van klank. Aan de verzen van Eeckels kan plastische schoonheid niet worden ontzegd. Zij worden gedragen door oprechtheid van gevoel en behooren tot het beste, wat de verarmde dichtkunst in den jongsten tijd in Vlaanderen voortbracht.

* * *

Het Leven van Herman Coene door Ernest Claes (Uitgeverij De Standaard, Brussel) is een familieroman, die uit twee deelen zal bestaan. Reeds verscheen vóór eenigen tijd het eerste boek: **Het Kind**. Claes, die een uitmuntend verteller van anecdoten is - zijn Witte bewijst het ten overvloede - en die zeer fraaie novellen schreef, lijkt ons minder sterk als bouwer van een roman. In **Het Kind** wordt het centrum van belangstelling voortdurend verplaatst en de gang van het verhaal te dikwijls onderbroken door een overbodige natuurbeschrijving, Episodes, die met het hoofdverhaal maar luttel gemeens hebben, worden er te pas, en ook te onpas, bijgesleurd, doch, wondergenoeg, ze zijn op zich zelf interessant genoeg om den lezer zoo te boeien, dat hij daardoor de hoofdpersonages en hun doening vergeet. En dit laatste is een gebrek! Al wezen we ook op fouten, toch moeten we vaststellen dat **Het Kind** een aantrekkelijk boek is...

Minder evenwel dan Claes' **Kiki** - (De Standaard te Brussel) - dertien kleurige hoofdstukken, waarin de schrijver van **De Witte** allerlei uit het leven van zijn kleinen jongen meedeelt en met zooveel humoristische wijsgeerigheid, op luchtigen toon van zijn vaderlijke waardigheid verhaalt. Dat is met **Bei uns in Deutschland** wel het fijn-gevoeligste werk, dat Claes tot nog toe heeft geschreven: een zonnig boek van teederheid en lief geluk.

Jef Crick heeft zich in **Toen Moeder heenging** (De Standaard, Brussel) gewaagd aan een korten familieroman. De schrijver heeft

het leven op den voet gevolgd en in eenvoud weergegeven. Op rustigen toon vertelt hij van de familie Lievens en haar lotgevallen nadat eerst de vader en later ook de moeder heenging en de familiebanden al losser en losser worden. Crick bezit verteltalent. Hij kan zijn menschen met enkele lijnen typeeren en hij slaagt er in onder de onbewogenheid van het levensoppervlak, de roering der dagelijksche tragediën te doen bevroeden. Het is eerlijk werk, geschreven in een beheerschte taal.

Van Jaak Lemmers' **Historische Verbeeldingen** (Regenboog, Antwerpen) kregen de lezers van dit tijdschrift de primeur. Knap en gedegen werk van iemand, die de waarde van elk woord wikt en weegt vóór hij het neerschrijft en die hierdoor een lijnvastheid in den stijl verkrijgt waaraan de meeste Vlaamsche auteurs ons niet gewoon maakten. Elk van de drie verhalen is zwaar van geconcentreerd leven en gedachtenrijkdom. Deze **Verbeeldingen** zijn te beschouwen als spiegels van het zielebeweeg van den schrijver op het oogenblik, dat zijn leven een evolutie doormaakte. Ze hebben derhalve een wel niet uitgesproken, doch niettemin treffend lyrisch karakter. Doch zoo volkomen heeft de auteur al wat in hem omging geobjectiveerd, dat de lyrische onderstroom der verhalen nimmer het epische karakter ondermijnt. In deze **Verbeeldingen** treft vooral de wijze, waarop de schrijver een historisch milieu kan evokeeren als een levende werkelijkheid.

In het hier reeds eerder besproken tweede deel van Joris Eeckhout's **Literaire Profielen** wordt, naar aanleiding van een beschouwing over **Bei uns in Deutschland** even gerept over onze Vlaamsche oorlogsliteratuur - die heel arm is! - en gewezen op de enkele werkelijk goede boeken, waarvan de stof aan die donkere periode is ontleend.

We zijn het, wat de keuze betreft, met den H. Eeckhout volkomen eens. Inderdaad, **Bei uns in Deutschland, De Dood van Yper** door Cesar Gezelle en **Het glorielooze Lot** door Albert van Driessche zijn werkelijk zeer goede boeken. Doch het verbaast ons wel eenigszins, dat deze criticus met schier bovenmenschelijke belezenheid, geen gewag maakt van **Het Huis der Smart**, door Frans Smits, een boek, dat een paar novellen bevat, die gerust met het beste similaire werk uit het buitenland mogen vergeleken worden. Nu bundelde Frans Smits weer enkele verhalen onder den titel **Ontmoetingen** (Lectura, Antwerpen). Smits schuwt woordenomhaal en pralerige beeldspraak. Hij streeft naar het direct weergeven van een scherpen indruk. Hij vertelt met die bepaalde achteloosheid, die de Franschen ‘nonchalance’ heeten. Vooral voor het tragi-komische legt hij een groote voorliefde aan den dag. Maar achter de ironie gaat het medegevoel schuil. Het zijn kleine levensgebeurtenissen, die Smits in zijn novellen dra-

matiseert en hij slaagt er dikwijls in de tragiek er van uit te diepen.

Paul Kenis schrijft een driedeeligen historischen roman **Uit het Dagboek van Lieven de Mijttenaere**, waarvan het eerste deel, **De beroerlijke Tijden**, tot nog toe alleen verscheen (G. Janssens, Antwerpen). Alhoewel dit eerste boek een roman op zich zelf vormt, gewaart men aan de uitgebreidheid van sommige deelen, dat het feitelijk toch niet meer is dan een aanzienlijk fragment uit een grooter werk. Paul Kenis bezit de gave van vlot en boeiend te vertellen. De dagboekvorm, dien hij verkoos, vormde wellicht een beletsel tot het uitwerken van plastische motieven, doch verhaastte den gang van het verhaal. Dit deel brengt een interessante brok geschiedenis van Gent in den veelbewogen tijd der hervorming. En de stof werd zeer levendig gedramatiseerd.

Om Moeders Wil door Lambrecht Lambrechts (Duimpjesuitgave, Maldegem) biedt bewuste volkskunst. Als dusdanig moet het boek dan ook worden beoordeeld. En dan zal men al spoedig gaan waardeeren den eenvoud der taal, de directheid der beelding, den zin voor al wat een pathetische atmosfeer rond een gebeurtenis kan wekken. We hoorden dit boek doodverven als een ‘roman-feuilleton’. Misschien wel wijl de auteur er naar gestreefd heeft boeiende lectuur te leveren, waarbij de eenvoudige lezer aan 't eind van ieder kapittel hunkert naar het nieuws dat de volgende bladzijde brengen zal. Juist aan dergelijke spannende verhalen bestaat er een te-kort in ons land, waar de ‘schundliteratuur’ nog al te veel aftrek vindt!

Goede volksromans zijn ook de drie boeken waarmee de bedaagde Gustaaf Segers ons kwam verrassen. Ze heeten: **Heiblommeken, De Familietwist** en **Bert Bal en zijn Familie** (L. Opdebeek. Antwerpen). In de inleiding tot dit laatste verhaal wijst de auteur er uitdrukkelijk op, dat hij schrijft voor het volk, terwijl hij bekent hoe het doel, door hem al schrijvend beoogd, van moraliseerenden aard is.

Het verhaal **Margarita** (L. Opdebeek, Antwerpen) van Celest Stinissen is daarom alleen reeds interessant, wijl het ons binnenvoert in middens, waar Vlaamsche schrijvers nog nimmer hun inspiratie zochten: Spanje, Granada, gitana's en espada's, stierenkampen! Van dat ‘vreemde’ geeft de schrijver wel een levend beeld. **Margarita** is een mooie belofte!

Het Derde Peloton (Opdebeek, Antwerpen), door Michel Bruggeman, is een oorlogsverhaal, dat eenige verwantschap toont met de front-vertellingen, door Jozef Simons in zijn bundel **Kanonier** verzameld. Bruggeman verhaalt echter minder geestig en houdt zich wat te veel aan den vlakken dagbladstijl.

LODE MONTEYNE.

Onderwijs en Opvoeding

De tijd houdt niet stil, - en het aantal boeken, die op pedagogisch gebied verschijnen, haast nog minder. Wat zeggen wil: dat hier alweer meer kans bestaat, nieuwe werken in een rijtje op te noemen, dan wel ze degelijk te bespreken. We vragen om excuus, nu het niet anders zijn kan.

Emiel Saupe brengt ons een prachtwerk, **Deutsche Paedagogen der Neuzeit** (Zickfeldt, Osterwieck a. Harz), waarmee hij 20 Duitsche psychologen en pedagogen aan den lezer voorstelt, telkens in een tiental dichtbedrukte bladzijden. Wie geen tijd heeft om Kerschensteiner, Lay, Meumann, Natorp, Scharrelmann, Teros, Lietz, Willmann, Wundt of een ander dadelijk aan te pakken of grondig door te maken, vindt in dit boek verrassend onpartijdige en sterke synthesen aangegeven, betrekkelijk hun leidende gedachten, hun levenswerk, hun uitkomsten... en voelt zich vooral geneigd om tijd... te màken, zoo degelijk en welsprekend als hier de vertegenwoordigers van zeer verschillende stroomingen worden uitgebeeld. Dat dit werk ook bio- en bibliografische gegevens van beteekenis en tevens mooie portretten bevat, achten we een niet te onderschatten aanvullende verdienste.

Van Otto Ernst, - en wie kent hem niet, al werd hem, jammer genoeg, geen plaats ingeruimd onder de ‘Pädagogen der Neuzeit’! - vielen slag op slag bij ons binnen: een trits, **Appelschnut, Heidede** en **Buzi** en een verzamelwerk, **Der deutsche Schulmeister und sein Werk**, alle vier bizonder mooi door Staackmann te Leipzig uitgegeven. Laatstgenoemd boek vereenigt Ernst's losse pedagogische opstellen en voordrachten, waarin kort en bondig, maar dikwijls bizonder gevat en ook humoristisch, zeer uiteenloopende onderwerpen worden behandeld, of juister aangeroerd; want Otto Ernst diept niet uit, laat liever zijn praatje een geestige prikkel tot belangstelling zijn. **Appelschnut** en de twee andere werkjes zijn kijkjes in het klein-kinderleven; maar kijkjes van een psycholoog, een ziener, een humorist, een stylist ook wel, een schrijver óver kinderen en niet vóór kinderen. Werk van denkers, als Saupe er ons voorstelt, is psychologisch en pedagogisch studiewerk; boeken van Ernst, hoe vol opvoedkundigen ernst ook, blijven voor opvoeders een ontspanning, een ernstig, blijmoedig genieten op late avonden.

Van Paul Georg Münch stelden we verscheiden werkjes aan onze lezers voor. Thans weer verscheen **Natürlich ist die Schule Schuld!** (Dürr'sche Buchhandlung, Leipzig) een boekje, dat hij aan de vaders en moeders opdraagt, die de moderne school allerlei verwijten maken. Een geestig ding: én om die verwijten, én vooral om de weerlegging er van en de prenten die er bij staan. Soms doet het meer geestig dan geargumenteerd aan; maar het boekje is vulgarisatie-werk, en daar kan toch de moderne school goed bij varen.

Uit Nederland komen ons drie zeer verschillende, lezenswaardige werkjes toe. Van P.L. van Eck Jr., wiens ‘Hoe 't vroeger was’ en ‘Pestalozziana’ onze lezers bekend zijn, verscheen **Johan Heinrich Pestalozzi** (Wolters, Groningen); daarin wordt ons P.'s leven, werk en pedagogiek geschetst en daarna een bloemlezing uit zijn schriften geboden, samen een éérste, welsprekende kennismaking met een voorganger, die nog steeds niet voor ons dood wil zijn, en gelukkig ook. J.H. Bolt schreef **Nieuwe wegen in opvoeding en onderwijs** (Ploegsma, Zeist), een boekje dat ontstaan blijkt om de interessante Pallas-Athene school te Amersfoort, waar de heer Bolt directeur is, maar dat vooraf wel leesbare overzichten geeft van de betrekkelijk jonge toestanden en hervormingen in het buitenland. Van mevrouw Formiggini's in Italië beroemd geworden **Dagboek van een moeder** biedt mevrouw Erna Reens een Nederlandsche vertaling (‘De Spieghel’, Amsterdam). Het blijkt een ongekunsteld, eerlijk geschreven relaas van bevindingen met Nando, een door de schrijfster aangenomen jongen, te zijn; maar dan toch bevindingen van een echte pedagoog, die bij haar wetenschappelijk ruime ontwikkeling een eenvoudig aanvoelende vrouw is gebleven, die de werkelijkheid neemt voor wat ze is, en ze ten goede van Nando uitbaat zooals ze kan.

Op leerboekengebied komt met elk nieuw schooljaar een heele vracht werken van de pers.

Fransche boekjes bespreken we eens afzonderlijk. Buiten deze mogen dan de volgende aangemeld.

De firma ‘De Sikkel’, te Antwerpen, brengt ons het derde deeltje (4^{e} leerjaar) van Melis en Queeckers' **Taaloefeningen;** die oefeningen zijn weer praktisch en zeer methodisch geordend, en de dictees, achterin het boekje van de leerkracht, blijken best gekozen. Dezelfde firma laat van Schneider's voortreffelijke rekenmethode de deeltjes **Langs kunnen naar kennen**, V en VI, met **Testkaarten** en bijgaande handleiding **Ineens tot duizend** verschijnen; rekenen, véél rekenen is de leus, en dit gereken aantrekkelijk maken door rijke afwisseling de bijkomende, groote boodschap.

Dezelfde firma biedt ons ook het tweede deel van Van Hoof en

Van Reybroeck's **De aarde en de mensch** (voor den 4en graad) aan, met weer dezelfde beste bedoeling als vroeger, de leerlingen liever door oefening en redeneering dan door geheugenwerk de leerstof bij te brengen; het boek mag er zijn, bovenal om de mooie hoofdstukken wereldbeschrijving en algemeene aardrijkskunde, al hadden we weer de vragen liefst afgezonderd gezien. Van 'De Sikkel' ontvingen we, eindelijk, **De Kust**, het vijfde deel uit de reeks 'Steden en landschappen'; 't is wel geen schoolboek, maar bizonder mooi geïllustreerd en geeft ons, ook voor het onderwijs, interessante hoofdstukken over de kust als zoodanig, haar fauna en flora, haar taal, haar geschiedenis, haar gebouwen.

De firma Wolters, te Groningen, biedt ons op een rijtje: F. Van de Poel's **Beknopte Engelsche spraakkunst**, beknopt en met talrijke voorbeelden als toelichting; L. Dorsman en J. Van der Klei's **Denken, vinden en toepassen**, drie deeltjes over natuurkundige verschijnselen, met daarin weer veel proefnemingen en zeer duidelijk verklarende teksten; J. Visser en P. Paul's Veilig verkeer, een leesboekje over voetgangers en rijverkeer; J. Van der Klei en J. Veenbaas' **Oude verhalen**, twee leesboekjes, waarvan één over mythen en sagen en één over historische personen; J. Cohen en W. Keuning's **Volkssprookjes** en G. Van Hees' **Tusschen lucht en water,** twee nieuwe, prettig verhalende werkjes uit de reeks ''t Boeiende boek.'

De firma 'Excelsior', te Brugge, laat van Dr. R. Rubbrecht de **Beginselen over ontleedkunde en verrichtingsleer**, in twaalf geïllustreerde lessen, verschijnen; een boekje, dat in het middelbaar onderwijs zal dienstig blijken.

Een woordje nog over boeken voor de jeugd.

Van J. Fabricius verscheen, in prachtband en met zeer eigenaardige teekeningen van den auteur, **Hans de Klokkeluider** (of de duivel in den toren) (H.P. Leopold, Den Haag): een heerlijk sprookje in tooneelvorm, met den strijd tusschen den goeden en den kwaden geest als welbekend thema, maar in een verzorgd, humoristisch taaltje verteld, rijk aan beelden en symbolen. Eigenlijk is alles er symbolisch in, zoowel Hans als Gaaike, zijn geliefde, zoowel het Kerstmannetje als Satan; en daarom zullen vooral 14 jarigen en ouderen van dit waarachtig kunstwerk genieten.

Van J. Keuning bereikten ons **Wieland de smid, Balderik de lijfeigene, Evrard de Kruisvaarder, De reus van Friesland, Gerolf en de Noormannen** (J. Haan, Groningen), vijf geschiedkundige verhalen, zonder pretentie op letterkundige waarde of epische oorspronkelijkheid; al halen ze het dus zeker niet bij werk van Weinland of Molt, leesbaar voor 12-13 jarige jongens zijn ze wel, en dat is al een heele verdienste.

Van Herman Löns biedt ons de firma Schoonderbeeck, te Laren, een heele rij natuurwetenschappelijke verhalen: **Op de bergwei, De Kraaienhut, Heidevolk, De wulpen roepen, De eenzame ven, De wereld staat in bloei.** Wie 14-jarige leerlingen laat kennismaken met Ewald, Kipling, Long, Curwood, mag hun zeker het werk van Löns niet onthouden. Het is als taal wel bizonder literair en eischt dus zekere geoefendheid vanwege de lezers; maar het hangt, nu eens in losse schetsen, dan weer in langere, doorloopende verhalen, bekoorlijke beelden op van bosch en weide, moeras en beek, dieren- en plantenleven, en het houdt telkens de groote verdienste, de natuur liever als dichterlijk waarnemer dan wel als wetenschapsmensch of avonturier gade te slaan. Deze boeken zijn bovendien heerlijk geïllustreerd en stoffelijk mooi verzorgd, - en dat is, in bijkomende orde, al niet minder een aanbeveling.

De Duitsche firma Scholz, te Mainz, biedt ons als prentboeken **Nol en z'n Knol. Alle begin is moeilijk, De dierenschool** met Nederlandsche teksten aan, die alleen middelmatigheid brengen, en **Roodkapje** en **Vrouw Holle**, die we om de bekende prenten van Schmidhammer en Kunz bizonder schoon blijven vinden.

Een andere Duitsche firma, Otto Maier, te Ravenburg, liet **Liebe alte Kinderlieder** verschijnen, met populair geworden muziek- en woordenteksten en vooral met de eeuwig jong en frisch blijkende, bruine en gekleurde omlijstingen en prenten van Paul Hey.

De Oostenrijksche uitgever Anton Schroll, te Weenen, brengt een groot panoramaboek, **Die Arche Noah**, met, op een los schutblad, de prettig vertelde Ark-geschiedenis en, binnenin, twaalf bizonder geestig geteekende tooneelen, door Oskar Laske, waar de kinderen zich wel aan uit zullen kijken.

Van Holkema en Warendorf, te Amsterdam, liggen vier enorme poppekinderen, **Mieke, Liesje, Tineke** en **Anneke**, voor, of juister, in poppevorm uitgesneden, slanke prentenboeken, met in elk de geschiedenis en avontuurtjes van een verschillend menschenmeisje; wel aardig op 't eerste zicht, maar voor wie ze inkijkt al niet interessanter dan de meeste prentenboeken.

De firma Van Dishoeck, te Bussum, biedt Agatha Snellen's bekende, mooie **Klaproosje en Korenbloempje**, met de bizonder fijn geteekende prenten van Wenckenbach, in tweeden druk aan; we blijven het steeds houden voor een der kostelijkste kunstsprookjes, die Nederland ooit van de pers gebracht heeft.

H. VAN TICHELEN.

Uit de Tijdschriftentrommel

Weenen; Oostenrijk; ‘Anschluss.’

De bloedige gebeurtenissen, die te Weenen op 15 en 16 Juli ll. plaatsgrepen, hebben terug de aandacht van de wereld - en van Europa in het bijzonder - gevestigd op de vroegere hoofdstad der Oostenrijksch-Hongaarsche Monarchie, op het land dat den naam - en niets dan den naam - van een eeuwenlang machtig en geducht keizerrijk overerfde en op het allerbelangrijkst vraagstuk, waarvoor dit land door de omstandigheden te staan is gekomen, het vraagstuk van het al of niet aansluiten bij zijn machtigen noorderbuur, Duitschland. En een zwerm van ethnografen, economisten, geschiedkundigen en van allerlei publicisten heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om aan hun tijdgenooten te leeren, of hen er aan te herinneren, wat er van Weenen en Oostenrijk sedert 1918 geworden is en hoe het problema van de aansluiting dient begrepen te worden en opgelost.

Zoo stuurde, kort na de relletjes-dagen, waarvan wij hooger gewaagden, het bekend Parijsch weekblad *L'Illustration* den heer Ludovic Nandeau naar de groote stad van Midden-Europa en de reeks artikelen die hij als resultaat van zijn onderzoek inzond[1], schijnen ons - al kunnen zekere punten niet door iedereen aangenomen worden - toch te kunnen worden gerangschikt onder diegene die verdienen met aandacht gelezen en voor de toekomst onthouden te worden.

In zijn twee eerste artikels onderzoekt schrijver vooral de economische en sociale toestanden in Oostenrijk en in diens hoofdstad; in deze toestanden ziet hij de oorzaak schuilen van de gebeurtenissen van midden-Juli.

De Oostenrijksche Republiek is niet gezond en kan het niet zijn, omdat er noch evenwicht noch intellectueele overeenkomst bestaat tusschen de hoofdstad en de provinciën. Weenen, met zijn bevolking van 2.000.000 zielen, is totaal in de handen van de socialisten, terwijl de provinciën, die alle samen slechts een bevolking van 4.500.000 tellen, behoudsgezind zijn en Mgr. Seipel als hun leider erkennen. Weenen is dus als een staat in den staat en dit niet alleen in feite, maar ook in rechte, want Oostenrijk is ingericht als een federalistische republiek, bestaande uit negen zich zelf besturende provinciën, en de stad Weenen alleen met haar onmiddellijke omgeving maakt een dezer provinciën uit.

Daarbij komt nog het groot verschil in economisch opzicht tusschen land en hoofdstad. De bevolking der kleine steden en de boeren in 't bijzonder hebben maar weinig te lijden van de nieuwe toestanden, door den oorlog en vooral door den vrede geschapen; terwijl de gansche bevolking der hoofdstad, op een kleine minderheid groot-handelaars en speculanten na, min of meer behoeftig is. Weenen alleen heeft in het levensonderhoud te voorzien van 150.000 à 200.000 werkloozen, en de loonen van hen die werk hebben, zijn nauwelijks voldoende om hun toe te laten te leven. - Welke zijn de oorzaken van die groote ellende

(1) Zes artikels, waarvan tot nogtoe vijf verschenen zijn in de nrs van 6 en van 27 Augustus, van 3 en 17 September en van 8 October.

der Weensche bevolking? Alleen het feit dat Weenen gebouwd werd en een industrieele uitrusting kreeg, zooals het aan de hoofdstad van een land van bij de 55.000.000 inwoners betaamde en dat het nu op eens aan het hoofd is komen staan van een landje waar niet meer dan 6.500.000 menschen wonen, waarvan de naburen dan nog er een erg protectionistische tolpolitiek op nahouden en allen uitvoer voor een stad, die 70% van zijn productie in den vreemde zou moeten kunnen verkoopen, onmogelijk maken. Daarom kan voor de Oostenrijkers, en de inwoners van Weenen in het bijzonder, de redding maar gezocht worden in een tolovereenkomst met de andere Donau-landen, die eens samen met Oostenrijk tot de Monarchie hebben behoord, of wel in een aansluiting bij Duitschland.

Vooraleer de kwestie van den ‘Anschluss’ speciaal te onderzoeken, vraagt zich Lud. Nadeau af, of de toestand van Oostenrijk wel zoo wanhopend is als men hem voorschildert en hij wijdt een gansch artikel, prachtig geïllustreerd, aan de bouwpolitiek van het socialistisch bestuur van de hoofdstad.

Oostenrijk verkeert in de onmogelijkheid genoegzaam uit te voeren; ja. Maar afzetgebied vindt het toch, in Tsjeco-Slovakije, in Duitschland, in Frankrijk; om dat afzetgebied uit te breiden is alleen tijd noodig en in afwachting heeft Oostenrijk inkomen van een anderen aard: dat van het toerisme b.v., dat sedert een paar jaren, vooral in Tirol, een groote uitbreiding heeft genomen. Vergeten we ook niet dat Weenen toch altijd zijn centrale positie in het hart van Europa heeft bewaard en dat het aan den oever ligt van een der grootste waterwegen van ons werelddeel.

Schrijver zegt trouwens zelf te hebben kunnen vaststellen, dat de ellende der Weensche bevolking sterk overdreven is geworden. Dat er 200.000 menschen zijn die op staatskosten moeten onderhouden worden en dat dit vreeselijk op de openbare financiën moet drukken ontkent hij niet, maar werkloozen zijn er ook in andere landen. De werklieden worden er minder goed betaald dan in Duitschland en in Frankrijk? Onbetwistbaar; maar het leven te Weenen is veel minder duur dan in deze landen. Zoo kan te Weenen de post ‘woningkosten’ van het budget van alle werkmansgezin, en van dat van welken bewoner ook overigens, zoo goed als geschrapt worden, - en dit, dank zij de politiek van het stadsbestuur inzake huishuur en bouwen van nieuwe woningen. Twee kamers kan men er krijgen tegen 20 schillinge 's jaars (of 100 Belg. frank); een ruim en prachtig appartement wordt doorgaans tegen een jaarlijksche huur van niet meer dan 400 sch. of 2000 fr. verpacht. Zoo bepaalt het de wet - en die wordt geëerbiedigd. Dit heeft tot praktisch gevolg, dat de vroegere eigenaars van huizen zoo goed als onteigend worden van hun eigendommen, want van verkoopen kan er nauwelijks sprake zijn, daar in dit geval het bestuur 70% van de ontvangen som voor zich opeischt. Er bestaat voor de huiseigenaars maar één oplossing: hun eigendom overlaten aan de stad, die zich steeds tot die overname graag leent, aangezien dit haar doel, eigenaar worden van al de gebouwen, op haar grondgebied opgetrokken, heelemaal dient.

Maar het Weensch stadsbestuur vergenoegt zich niet met eigenaar te worden van reeds bestaande huizen. Het bouwt ook zelf en wat het laat optrekken zijn gansche wijken, die in alle opzichten beantwoorden aan de behoeften en aan den geest van onze moderne samenleving; naast de paleizen die uit het tijdperk van het keizerrijk dagteekenen, rijzen nu paleizen op voor het volk. En het zonderlinge van de zaak is, dat Weenen, door zich al die uitgaven te getroosten, er niet armer door is; integendeel,

Weenen is een der weinige Europeesche steden, die geen schulden heeft; nooit heeft men er zijn toevlucht genomen tot de leening; al het geld komt van de belastingen, die vreeselijk zijn. Is de Weensche bevolking arm, dan is zeker een groot deel van die armoede toe te schrijven aan de belastingen van allen aard, waaronder ze gebukt gaat. Oostenrijk kan zich zelf redden, indien het den wil daartoe wil hebben, verklaart

de heer Nandeau; om gered te worden is, voor hem, de aansluiting bij Duitschland in het geheel niet een noodzakelijkheid.

De ‘Anschluss’ is nochtans, zooals uit de twee laatst verschenen artikels van den heer Nandeau duidelijk blijkt, een beweging die niet uit den jongsten tijd dagteekent en vroeg of laat wordt de vereeniging van Duitschland met Oostenrijk officieel voltrokken, net als soms een huwelijk het jarenlang samenwonen komt bezegelen.

Officieele, zoowel als onofficieele organismen en ook Duitschers en Oostenrijkers individueel genomen handelen net alsof de ‘Anschluss’ reeds voltrokken was of in de eerstkomende jaren zou verwezenlijkt worden. Het Duitsche toerisme overstroomt letterlijk Oostenrijk en vooral Tirol en voelt er zich al thuis; de diploma's van het Reich en die van de Donau-Republiek worden gelijk gesteld; Oostenrijksche beurswaarden worden te Berlijn officieel verhandeld; het Duitsche staalsyndikaat heeft 55% der acties van de ‘Alpine’, die haast gansch de Oostenrijksche ijzernijverheid groepeert, opgekocht; enz., enz. Een feit is, dat dit alles het resultaat is van toestanden, die niet alleen jaren en lustrums, maar ook wel eeuwen bestaan. Reeds taal, literatuur en kultuur - al is Duitschland overwegend protestant en Oostenrijk bepaald katholiek - zijn aan beide landen gemeen en dit vergemakkelijkt in groote mate de toenadering. Een ‘Anschluss’-vraagstuk heeft trouwens reeds bestaan het heele moderne tijdperk door (van 1438 tot 1806), al was het in tegenovergestelde richting. En dat noch Napoleon na Austerlitz, noch Bismarck na Sadowa het saamhoorigheidsgevoel tusschen Oostenrijk en het overige der Germaansche bevolking van Centraal Europa vermochten te vernietigen is bewezen door het feit dat op 12 November 1918, toen de Oostenrijkers zich los voelden van hun vroegere medeonderdanen van Madgiaarschen en Slavischen bloede, de voorloopige Nationale Vergadering te Weenen, Oostenrijk met eenparigheid van stemmen uitriep als zijnde een integreerend bestanddeel der Duitsche Republiek. Gewis waren de revolutionaire gebeurtenissen, die toen in Duitschland plaats grepen, aan deze verklaring van een haast uitsluitend uit socialisten bestaand organisme niet vreemd. Sedert het ‘Reich-Präsidentenschaft’ van Hindenburg en de politiek, die er uit volgde, zijn de Oostenrijksche socialisten juist tegenstanders geworden van de aansluiting. Maar daarentegen zijn de reactie-partijen hartstochtelijke voorstanders geworden van het idee. Zoo worden de eene voor, de andere na, al de klassen der Oostenrijksche bevolking op de hoogte gesteld van het vraagstuk en voor de oplossing er van in ‘Gross-Deutsche’ richting in geestdrift gebracht. Het valt niet te loochenen: er loopt een roode draad door de geschiedenis van Oostenrijk en die draad leidt naar den ‘Anschluss’.... En niet alleen geschiedkundige, sentimenteele en politieke beschouwingen, ook economische noodzakelijkheden pleiten er voor, dringen hem op. Van de opname in de groote Duitsche familie verwacht de Oostenrijksche industrieel en financier de redding van zijn zaken, de werkman ziet er het einde van de werkeloosheid in, het staatsbestuur voorziet een einde aan al de moeilijkheden, waarmee het te strijden had, heeft en nog zal hebben. Daarom al die officieele bezoeken, naar Franckfurt, Magdeburg, Berlijn, al die officieele liefdesverklaringen, die men trouwens van Duitsche zijde aanmoedigt en beantwoordt. En de heer Nandeau betreurt het erg dat Duitschland en Oostenrijk zoo licht omspringen met het verbod, dat hun, in zake aansluiting, bij het sluiten van den Vrede werd gedaan. Hij ziet er een gevaar in, een groot gevaar voor den Vrede in Europa...

10 Oct. '27.
Dr. C. DEBAIVE.

*1

De Reede.

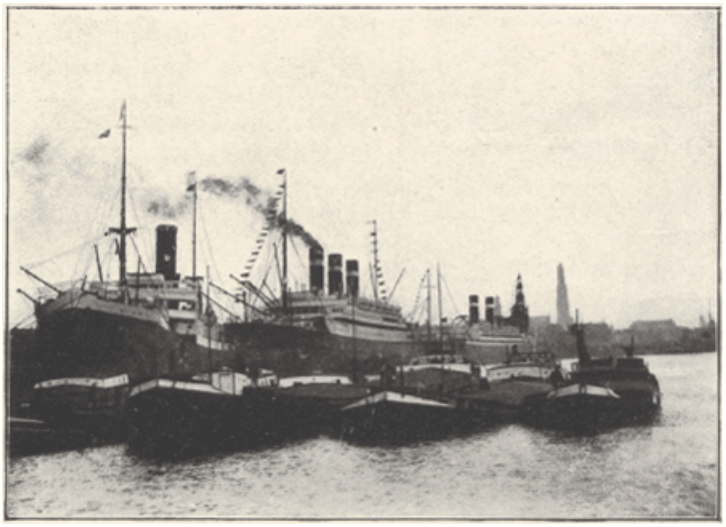

De Rijnkaai.

De Uitbreiding der Haven van Antwerpen

Antwerpens haven is gelegen op den rechteroever der Schelde, op ietwat 90 kilometer van de monding van den stroom. De Schelde is een getijde stroom, zoo machtig dat, bij lage tij, te Antwerpen schepen met meer dan 33 voet, d.i. 10 m., diepgang aan de kaaimuren er van konden gemeerd blijven, in alle veiligheid, zulks ondanks het feit dat tot hiertoe geene ingrijpende verbeteringswerken werden verricht aan den stroom, tusschen de stad en de zee. Zeebodems als de 'Belgenland', metend 27.000 ton, stoomen zonder hinder tot Antwerpen op.

De haven van Antwerpen omvat in hoofdzaak twee afzonderlijke groepen instellingen: de inrichtingen langs den stroom en de groep besluisde dokken benoorden de stad (zie bijgevoegd plan).

Langs de Schelde zijn kaaimuren gebouwd in diep water over eene lengte van vijf kilometer, met kaaivlakten waarvan de breedte gaat van 100 meter tot 244 meter. De kaaimuren langs de Schelde behooren aan den Staat, maar de gansche toerusting dier kaaien met kranen, loodsen, bestrating, enz. geschiedde door de Stad. Het geheel wordt uitgebaat door de Stad, voor gemeene rekening van Staat en Stad. Bij de Scheldekaaien zijn drie kleine dokken voor rivierschepen te voegen, de zoogezegde Zuidschippersdokken. Deze laatste kwamen in de plaats der vlieten, welke vroeger in den stroom uitmondden, en waarin de kleine vaartuigen konden meren.

De groep besluisde dokken benoorden de stad is, praktisch, uitsluitend het bezit der stad Antwerpen. Zij omvat 15 dokken, tot dewelke men toegang heeft langs drie zeesluizen. Te zamen beslaan die dokken eene oppervlakte van 155 hectaren en hebben zij eene kaailengte van ongeveer 22 kilometer.

De petroleuminrichtingen zijn afgescheiden van de andere haveninrichtingen en bevinden zich bezuiden de stad, stroomopwaarts de Scheldekaaien. Zij bedekken thans eene benuttigde oppervlakte van niet min dan 65 hectaren, waarop talrijke loodsen

en werkplaatsen gebouwd zijn, evenals meer dan 200 tanks voor petroleum, benzine, smeeroliën, stookoliën, enz. met een totalen inhoud van meer dan 300.000 kubiek meter. De schepen, bestemd voor de petroleuminrichtingen, meren aan een bijzondere pier, welke in de Schelde gebouwd is, vóór de petroleumgronden. De in de pier en, verder, onder den grond gelegde pijpleidingen laten toe de oliën van de zeebodems rechtstreeks naar de tanks te pompen. De petroleuminrichtingen behooren aan de Stad, die de terreinen verhuurt aan bijzonderen, welke er tanks, magazijnen, werkhuizen, enz. oprichten.

De gronden, waarop licht ontvlambare oliën, als benzine, petroleum, enz. opgeslagen worden, zijn een viertal meter onder het peil der kaaien gelegen, opdat, bij brand, de brandende olie niet op de Scheldekaaien vloeie.

Alle haveninrichtingen, zoowel de inrichtingen langs den stroom als de besluisde dokken, worden te Antwerpen uitgebaat door de Stad, die zich tot taak stelt de toerusting der dokken en der kaaien, welke haar toebehooren, zonder uitzondering, ten zeerste te volledigen en tot in het uiterste te verbeteren.

Die toerusting omvat meer dan 60 hectaren loodsen, benevens het Koninklijk Stapelhuis en talrijke andere magazijnen; verder ongeveer 520 hydraulische en elektrische rollende landkranen, van 1 ½, 2, 2 ½ en 3 ton hefvermogen, benevens enkele bijzonder sterke kranen, als, bijvoorbeeld, ééne van 120 ton, eene van 50 ton, ééne van 40 ton, ééne van 30 ton en ééne van 10 ton. Een zeer talrijk vlottend kraanmateriaal, waaronder, voornamelijk, eene vlottende kraan van 150 ton, talrijke van 10 ton, 5 ton, enz., is daarbij te voegen.

Voor het overslaan van graan beschikt de Stad over eene vloot van niet minder dan 19 vlottende pneumatische graanelevatoren, waarvan elk toestel, doorwerkend, tot 200 ton per uur kan overslaan.

Het togen der schepen in de dokken wordt door de Stad verzekerd met niet minder dan 30 stedelijke sleepbooten, waarvan de groote meerderheid met brandpompen zijn toegerust.

De haven beschikt over zeven droogdokken, getal dat nu tot 10 wordt opgevoerd. In het grootste droogdok, n^{r} 7, kan een schip

Kanaaldok.

Vlottende 150-ton kraan.

Natiepaarden.

als de ‘Belgenland’ droog gezet. Vóór de stad, op den linker Scheldeoever, zijn twee andere droogdokken gebouwd, die aan partikulieren toebehooren.

Verscheidene magazijnen, stapelhuizen, loodsen, enz., volledigen de toerusting. Onder de laatst gebouwde magazijnen noemen wij de kalimagazijnen, welke zoowat 120.000 ton kalizouten kunnen bergen en voorzien zijn van eene zeer sterke mechanische toerusting voor het automatisch en snel ontvangen, opslaan en uitlossen van de kalizouten.

De toerusting van het gansche havenkomplex wordt ten zeerste volledigd door een zeer uitgebreid net van sporen, met eene totale lengte, voor het havengebied alleen, van minstens 400 kilometer, hetzij 800 kilometer rail. De uitbating der spoorwegen gebeurt tot vóór het schip door het beheer der Nationale Maatschappij van Belgische Spoorwegen, welke de gansche haven als een groot station beschouwt.

Toegerust zooals hierboven gezegd, heeft de haven van Antwerpen zich in eene groote ontwikkeling mogen verheugen, en in eene voortdurende vermeerdering van hare handelsbetrekkingen, vooral gedurende de laatste jaren. Om zulks na te gaan volstaat het te zeggen dat de tonmaat der ingekomen zeebodems in 1913 (laatste volledig jaar vóór den wereldoorlog) 13.761.691 ton bedroeg en dat, terwijl gedurende den oorlog geene zeebodems de Antwerpsche haven bezochten en de scheepvaartbeweging praktisch slechts in 1919 hernam, reeds in 1922 de vooroorlogsche tonmaat werd overtroffen, toen zij reeds 15.000.000 ton bedroeg, om verder doorloopend te stijgen. Zij kwam in 1925 reeds tot 22.794.896 ton; 11.599 zeebodems deden toen de haven aan.

Die toeneming van het verkeer heeft de Antwerpsche haven te danken aan hare ligging, op en in de onmiddellijke nabijheid der groote verkeerswegen, aan een der machtigste stroomen, welke met groote diepte doordringt in het land, en met een zeer uitgebreid rivier- en kanalennet verbonden is met alle achtergelegen landen, ook met den Rijn.

Daarbij komt dat Antwerpen door een machtig en dicht spoorwegnet verbonden is zoowel met het binnenland als met alle achtergelegen nabuurstaten.

De sterke mechanische toerusting der haveninrichtingen, met een, om zoo te zeggen, onbeperkt aantal kranen, en eene keur van werklieden, zooals die nergens anders gekend zijn, hebben toegelaten van het uitzonderlijke der ligging en der verbindingswegen gebruik te maken, en er profijt uit te trekken.

Het is dan ook niet te verwonderen dat een 200-tal regelmatige scheepvaartlijnen Antwerpen als vertrek- en aanleghaven hunner schepen gekozen hebben.

De tarieven der Antwerpsche haven, en de kosten voor overslag van koopwaar in die haven, zijn ook merkelijk lager dan elders.

De onderstaande tabel geeft het aantal ingekomen zeeschepen te Antwerpen, van 1900 tot 1926, aan, met de (Moorsom) tonmaat.

1900	5.244	6.691.791
1901	5.209	7.510.938
1902	5.607	8.427.779
1903	5.761	9.131.831
1904	5.852	9.400.335
1905	6.034	9.850.592
1906	6.495	10.884.412
1907	6.284	11.181.226
1908	6.135	11.051.644
1909	6.470	11.940.332
1910	6.770	12.654.153
1911	6.896	13.349.633
1912	6.973	13.761.591
1913	7.056	14.146.819
1914	4.302	8.618.998
1915	1	6.382
1916	1	3.648
1917	21	13.794
1918	69	81.708
1919	4.820	5.245.048
1920	7.698	10.858.926
1921	8.076	12.980.874
1922	8.323	15.050.182
1923	9.351	17.349.098
1924	9.709	19.302.534

1925	9.971	20.161.834
1926	11.599	22.794.896

Royerssluis.

Kanaaldok.

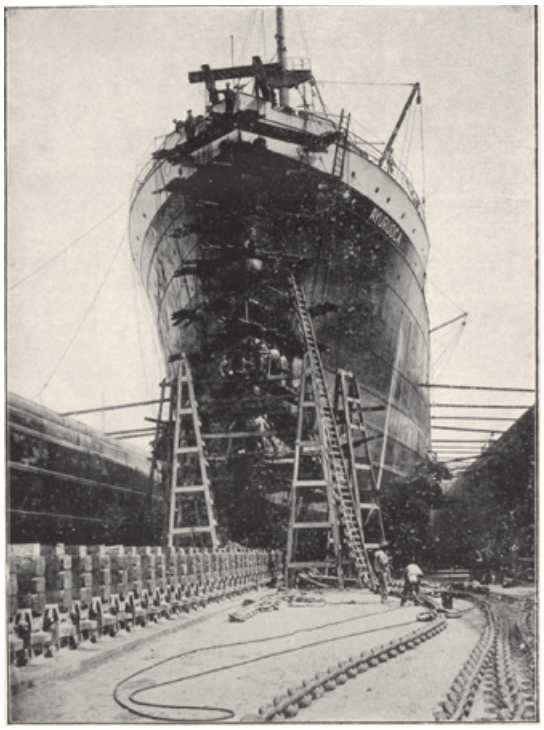

Droogdok n^{r} 7.

Men ziet dat in de laatste 25 jaar de zeeschepenbeweging meer dan verdriedubbelde en dat, vooral in den loop dr laatste jaren, de aanwinst bijzonder groot en, daarbij, zeer regelmatig is.

Het zal niemand bevreemden dat, alhoewel na den oorlog drie groote en diepe dokken, d.i. het noordelijk deel van het Kanaaldok en de 2e en 3e Havendokken, met eene kaailengte van ongeveer 5 kilometer, het bestaande havenkomplex kwamen vergrooten, aan de verdere uitbreiding van de haven diende gedacht.

Op dit oogenblik zijn groote uitbreidingswerken in uitvoering.

De bestaande dokken worden met een zeekanaal, 6 kilometer lang, stroomafwaarts Antwerpen aan de Schelde verbonden bezuiden de plaats gezegd ‘Kruisschans’, waar eene groote nieuwe zeesluis werd gebouwd. Het kanaal heeft voor een deel 300 en voor een ander deel 400 meter breedte, alles met een diepgang van ongeveer 1200 meter.

De Kruisschanssluis heeft eene nuttige lengte van 270 meter, 35 meter breedte en eene diepte, op de drempels, van minstens 10,50 meter onder gemiddeld laag water in de Schelde en minstens 15 meter onder gemiddeld hoog water in den stroom. Het verkeer doorheen de sluis zal van Juli 1928 kunnen beginnen.

Het nieuwe kanaal zal ook als dok worden uitgebaat en toegerust. Het wordt overal van kaaimuren voorzien, uitgenomen ter plaats waar later nieuwe dokken of sluis zullen uitmonden en komt reeds gedeeltelijk in gebruik, langs den kant der bestaande dokken, van 't begin 1928. Rond half 1928 zullen de eerste zeebodems van uit de Schelde langs de Kruisschanssluis de dokken invaren.

Naar alle waarschijnlijkheid zal de Stad nog vóór het einde van 1928 den aanleg beginnen van twee nieuwe dokken, op het plan voorgesteld bezuiden het Oost-West gerichte deel van het verlengd Kanaaldok, met inbegrip van de verlenging, zuidwaarts, van het Kanaaldok, tot nabij de plaats, genaamd ‘Boerinnesluis’.

Aldus zal, kort na 1930, het havengeheel niet minder dan 45 kilometer kaai bieden, terwijl het watervlak der dokken alleen, buiten de Schelde, minstens 550 hectaren groot zal zijn.

Het schematisch programma, op het plan aangeduid, voorziet verder den mogelijken bouw van nog drie andere zijdokken, van

eene nieuwe groote sluis bezuiden de nieuwe Kruisschanssluis en van eene andere nabij de huidige 'Boerinnesluis' (thans eene poldersluis).

In den hollen Scheldeoever nabij Austruweel, en vooral in dien nabij de Kruisschans, kunnen later talrijke kilometer kaaimuur in diep water gebouwd worden.

Ondertusschen is van nu af met den bouw begonnen van drie nieuwe droogdokken benoorden de bestaande batterij van zes droogdokken achter de Westkaai van het Kattendijkdok.

Tusschen het Kanaaldok, van de Boerinnesluis tot aan de Kruisschanssluis, en de Schelde, bewesten van het Kanaaldok, is een overgroot terrein beschikbaar, groot ietwat 600 hectaren, ten uiterste geschikt voor havenindustrie, terrein waarin kanalen kunnen getrokken worden ter bediening van die nijverheid.

De aanbouw van nieuwe dokken vergt eveneens de uitbreiding van de verbindingswegen. Benoorden de stad Antwerpen wordt, ter bediening van de dokken alleen, reeds een station aangelegd, dat grosso modo 5,5 kilometer op 1,5 kilometer beslaat, terwijl de aanvoerspoorwegen van het land en van het 'hinterland' naar Antwerpen merkelijk worden verbeterd en uitgebreid.

Het kanalennet dat Antwerpen verbindt met het land en met het 'hinterland' wordt insgelijks overvloedig uitgebreid: tot den aanleg van een nieuw groot en rechtstreeksch kanaal van Antwerpen naar Luik, langsheen het Kempische kolenbekken, werd besloten.

Het is noodig dat de inrichtingen der haven van Antwerpen, welke trouwens aan de stad Antwerpen toebehoort, zich bevinden op Antwerpsch terrein. De Regeering heeft dit ook begrepen en aan de stad Antwerpen de gronden verkocht, welke de Staat reeds lange jaren had onteigend benoorden de stad Antwerpen, met het oog, onder meer, op de uitbreiding der Antwerpsche haven. Die terreinen zijn begrepen tusschen de huidige Antwerpsche grens, op het plan aangeduid, en de nieuwe grens, met eene breede bies voorgesteld.

De oppervlakte van het Antwerpsche grondgebied bedroeg tot begin van het jaar 1923, 2611 hectaren. Door de wet van 19 Maart 1923 werden de gronden, op den linkeroever der Schelde gelegen,

t.o. 102

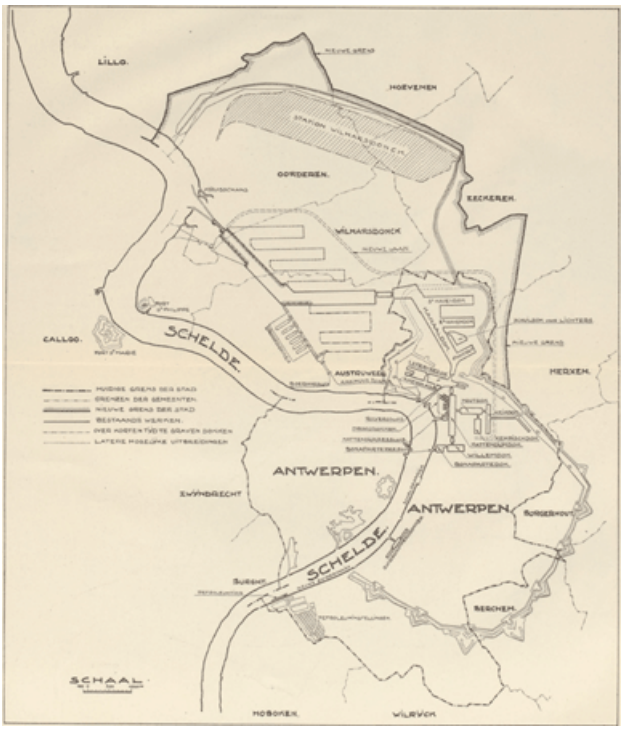
LILLO.
HOEVENEN
ORDEREN.
ECKEREN.
VILMARSDONCK
CALLOO.
SCHELDE.
AUSTRUWEEL
HERXEM.
ANTWERPEN.
ANTWERPEN.
EWYNDRECHT
SCHELDE.
BERCHEM.
SCHAAL
HOBOKEN.
WILRYCK.

en groot 985 hectaren (waarvan 915 hectaren der gemeente Zwijndrecht en 70 hectaren der gemeente Burght) bij het grondgebied der stad Antwerpen gevoegd. De oppervlakte der stad bedroeg alsdan 3596 hectaren.

Het gebied ten Noorden van Antwerpen, dat nu bij het stadsgrondgebied zal ingelijfd worden, is 4261 hectaren groot, zoodat door die uitbreiding het grondgebied der stad Antwerpen zal worden vergroot tot 7857 hectaren.

De nieuw aangekochte terreinen, welke aldus het grondgebied van de stad Antwerpen komen vergrooten, begrijpen: Austruweel, Oorderen en Wilmarsdonck, evenals een groot deel van de gemeente Hoevenen, en een merkelijk deel van de gemeenten Eeckeren, Merxem en Lillo.

K. BOLLENGIER,

hoofdingenieur, bestuurder der havenwerken te Antwerpen.

Sinterklaas[1]

- Veel volk, juffrouw?

- Neen, meneer, - antwoordde de meid die opende, dezen keer niet. Toch zult ge wat patiëntie moeten hebben, want ze zijn den dokter komen halen voor een kinderbed.

Inmiddels had ze de deur der wachtkamer ontsloten en overwon mijn aarzeling met een allervriendelijkst glimlachje.

In het zaaltje zat één enkele patient: 'n prachttype van ouden man met een baard om apostel te zijn. Ik kon er de oogen niet af van slaan. Hoe ik ook trachtte naar buiten te kijken of de grillige teekening van het kleurige tapijt na te gaan, steeds keerde mijn blik terug naar het harige wonder. Een oogenblik kon ik wat aandacht vestigen op Rembrandt's ‘Anatomieles’ en bedenken dat de plaat daar wellicht hing om de klienten moed in te boezemen, maar dra verviel ik weer in bekoring. 'k Werd er op 't laatst zelf voor gegeneerd en daar het tellen der koperen nageltjes in de gecapitonneerde deur een te weinig doelmatige afleiding leek, nam ik een magazine van het tafeltje en trachtte te lezen.

Ondertusschen kortte mijn collega-in-het-wachten den tijd met kuchen. Een meesterlijke zucht deed me opkijken en ik bleef ditmaal staren naar den glorieuzen baard, die onglorieus trilde van ongeduld.

De man scheen mijn bewondering te waardeeren en dadelijk klonk het sacramenteele zinnetje, waarmee in antichambres tot praten wordt uitgenoodigd.

- Wachten duurt lang, niet waar, meneer?

- 'k Geloof u, en wie weet wanneer de dokter terug zal zijn!

- Is hij dan weg, meneer?

- Ja, geroepen voor een bevalling... God gave dat het geen tweeling zij...

De man met den baard glimlachte bleekjes. Toen kwam over

(1) Uit *Gesprekken*.

zijn gelaat een zoo zwaarmoedige ernst geschoven, dat ik besefte iets dieps in hem te hebben aangeroerd. 'k Besloot te zwijgen als een graf, maar 't verlangen naar wat tijddoodend kouten sprak zoo duidelijk uit zijn hernieuwd gekuch, dat ik voor goed het boek sloot en hem te complimenteeren begon over zijn bijbelschen baard.

Terwijl zijn vingers er verliefd doorheen wandelden, bekende de man: ik zou hem voor geen geld willen kwijt zijn, meneer. Hij is de trots van mijnen ouden dag. De menschen van de Koeikensgracht, waar ik al jaren woon, heeten me Jan den Baard of ook wel Sintene Klaas.

- En waarom?

- Och, meneer, dat is een heele historie, te lang om te melden.

Mijn schrijversinstinct ontwaakte. Ik voorvoelde in hem het sujet, waaruit men een vertelling haalt en daar hij me een dier gemoedelijke, mededeelzame oudjes leek, wier levensondervinding tot wijsheid is gerijpt, drong ik aan.

- Als meneer het dan persé wil, mij goed.

Hij kuchte. Ik presenteerde een pastille, schrankte de beenen en scherpte mijn aandacht.

- Ik heet eigenlijk Jan Pittoors, meneer. Pas achttien jaar leerde ik in den ‘Mobile’ mijn Lies kennen. De geburen heetten haar: Lies den duvel! Dat zegt genoeg over haar caractère. We kamerden, lijk dat bij ons soort van menschen de gewoonte is en in den beginne ging dat fameus goed. Soms was er al eens ruzie: waar gebeurt dat niet?... 't onderhoudt de liefde... Maar stillekens aan begon mijn Lies het zoo bont te maken, dat ik van colère en verdriet - 'k was 'n treffelijke jongen, meneer, en 'k had altijd gehoopt met veel werken vooruit te komen - dat ik er een borrel op pakte. Zekeren zondagavond kwam ik kwaadzat thuis en sloeg alles kort en klein. Den Maandag daarop liet Lies me zitten. Twee jaar zijn we vaneen geweest, meneer. Toen kwam ze weer, we trouwden en negen maanden daarna werd me een tweeling geboren. Ik zeg ‘me’ meneer, want Lies stierf in 't kinderbed.

Een hoestbui overviel den man en terwijl hij een grooten, rooden zakdoek bovenhaalde, ergerde ik mij over mijn ongepaste

bemerking van daar straks. Toen hij wat op verhaal was gekomen, bood ik hem mijn verontschuldiging aan.

- Niet noodig, meneer! Kwaad is maar kwaad, als het wetens en willens wordt gedaan. Ge wist daar immers niks van? En dàn nog! De tijd is over al die miseries gepasseerd en ik kan dat nu vertellen, bijna of het bij iemand anders was voorgevallen. Oud maakt koud, meneer. Maar daar bleef ik nu met die twee schaapkens van kinderen - allebei meisjes - als jongen van één en twintig zitten. Wat te beginnen? Wat zoudt gij gedaan hebben, meneer?

Ik schokschouderde.

- Precies, meneer. Ik wist het ook niet. Hertrouwen? Een weduwnaar met twee kleine dutskens is een zware aanpak en welkom zijt ge nievers. Naar het gesticht wilde ik ze niet doen. Ze uitbesteden bij familie of kennissen? Mijn ouders waren dood en die van Lies bezagen me scheef. Vreemde menschen hebben geen tijd of als ze dien hebben, kost dat veel geld. Ik wist waarlijk niet van wat hout pijlen maken.

- En hoe liep het dan verder af? ondervroeg ik.

- Marieke en Rozeke stierven allebei, meneer, kort achtereen. Het was misschien een geluk bij een ongeluk, want wat zijn kinderen zonder moeder?

- Het moet pijnlijk geweest zijn, overwoog ik, maar het bracht een uitkomst.

- Een wat, meneer?

- Ik wil zeggen, dat ge...

- Dat ik nu alleen op de wereld stond. Inderdaad, meneer. Voor niemand had ik meer te zorgen dan voor me zelf en ik monsterde dan maar op de ‘Washington’. Toen 'k bijna vijftig was, ging de reederij failliet. Veel spijt had ik er niet over, want ik kreeg stilaan genoeg van al dat water, van al die vreemde landen en verlangde terug naar mijnen toren. De compagnie zorgde voor haar volk: ik werd ‘surveillant’ in een bank, moest in de gang op de velo's passen. 'k Doe dat nog, meneer, al vijftien jaar...

- En ge zijt er tevreden?

- Klagen mag ik niet. Ze betalen redelijk wel, we hebben

nogal eens congé en den doktoor voor niet. Alles bijeengenomen: een lui leventje. Van 's morgens vroeg zit ge daar op een stoel, in den winter goed warm tegen den radiateur; in den zomer frisch in de marmeren gang. Ge salueert de kalanten, houdt een oogje in 't zeil, voert soms een praatje, geeft inlichtingen, bedankt voor een fooike en de rest van den tijd kunt ge de gazet lezen of prakkezeeren over alles wat ge ziet en hoort.

- En dat loont de moeite, zeker?

- Och, meneer. Wat leert ge daar de menschen kennen! Soms doe ik half mijn oogen toe om dat beter te bepeinzen. Charel, onze portier, beweert dan wel dat 'k een uiltje vang, maar dat 's kwaadsprekerij, meneer, want door de spleten van mijn oogen zie ik alles wat er voorvalt en denk er 't mijn van. Daar ben ik filosoof geworden, meneer. Moest ik aan 't vertellen gaan, we zaten hier van avond nog...

Ik keek werktuigelijk op mijn uurwerk.

- Hoe laat, meneer?

- Al na drieën!

- Sapristi! Wanneer gaat die doktoor nu komen?

Ik begon te vreezen dat hij er te spoedig zijn zou: de ouwe kerel interesseerde me en ik kende nog altijd den oorsprong van zijn bijnaam niet. 'k Vroeg het hem dan maar op den man af.

- 't Is de schuld van mijnen baard, meneer. Op zee liet ik maar groeien wat groeien wilde en toen ik weer landrat werd, veranderde ik daar niks aan: 't was tijd en geld gespaard en 'k stond er ten andere goed mee. Dat vonden ook sommige kalanten van de bank: oude heeren, waarvan er eene me zelfs vroeg wat voor haarwater ik gebruikte. Die was goed! 't Eenigst wat ik doe is mijnen baard dagelijks kammen en 's zondagmorgens gelijk knippen. Haarwater... 'k zou niet gaarne!

Terwijl streelde zijn hand devoot over de zilveren haren, waar witte glansen doorrimpelden.

- En zacht dat hij is, meneer, als echte zij.

Met een voorzichtig gebaar bracht de man de punten naar voren en scheen me uit te noodigen om toe te tasten.

- 'k Geloof u zonder bewijzen, vriend, lachte ik, maar zeg me nu eens...

- We komen er aan. Zekeren namiddag in December 1910 - 'k zal het nooit vergeten - zat ik als naar gewoonte te prakkezeeren, toen een chique type - 'k heb later geweten dat het de directeur van den Bazar Turc op de Constantinopelplaats was, meneer...

- Deleau, vervolgde ik.

- Just! Kent ge hem, meneer?

- Van naam. Ik hoor er den bestuurder van 't expeditiebureel, mijn vriend en oud-studiemakker Brughuyse, soms over spreken.

- Dat treft, meneer. Dan wilde ik u straks, als 't met uw goedheid overeenkomt, eens iets vragen. Maar om nu voort te gaan... Meneer Deleau bleef voor me staan, inspecteerde me eens goed van kop tot teen, bekeek mijnen baard en vroeg dan zoo ineens of ik niet voor Sintene Klaas wilde figureeren in den bazar. Vijf frank per dag, beloofde hij en ‘werk voor veertien dagen.’ Ik bleef hem bezien met 'n mond vol tanden en toen ik weer bij mijnen positieve kwam, zei ik zoo dat het niet kon, want dat ik mijn post niet verlaten mocht. ‘Ik breng dat wel in orde’ verzekerde hij. 'k Zag hem waarachtig bij den directeur binnengaan. Na vijf minuten kwam hij terug: de zaak was geklonken. ‘Donderdag begint uw dienst, alle dagen van 3 tot 7 uur, maar ge moet er om 2 uur zijn. Tot ziens!’ En daarmee was hij weg, nog voor ik hem bedanken kon. De rest van den namiddag zat ik te dubben over dat onverwacht profijt: zeventig frank, meneer, bijna een heel maand pree. Van zuiver contentement ging ik 's avonds in ‘'t Rooske’, op den hoek, een borrel drinken en een sigaar smoren. 's Nachts lag ik in mijn bed complimentjes te verzinnen en ik droomde van mannekensblaren, die ik vroeger in 't snoepwinkeltje van Netje Piot had zien voorhangen. Niet zoo gauw was ik wakker of ik stond voor den spiegel te buigen, te knikken en te probeeren of 't zou gaan.

- En 't ging?

- Wel ja, meneer, al zeg ik het zelf. 'k Heb nog al altijd goed kunnen komedie spelen. Vroeger, als we de linie passeerden, moest ik daarom de god van 't water zijn, hoe heet hij weer?

- Neptunus.

- Just, meneer. De morgen van den Donderdag, waarop ik

moest beginnen, duurde een eeuwigheid. Om twaalf uur mocht ik gaan. Ik at gauw wat en om half twee was ik al op de Constantinopelplaats, waar de keuteljacht te wachten stond voor de gesloten deur. In een kamerken lag mijn goed: een lang, purperen kleed, dat over mijn voeten viel, een wit pastoorshemd, een groote, roode mantel met veel goud aan, een vergulde mijter, waarin steenen van alle koleuren blonken, een zilveren staf. 't Was chic, meneer. 't Kwam van den costumier van 't Fransch theater. Terwijl twee gichelende juffrouwen bezig waren met 't gezicht en de handen van mijnen knecht te potlooden, schminkte mij 'ne coiffeur. Ik zag er als Sintene Klaas zoo goed uit, dat een van de vendeurs me trok. Die brave jongen gaf me een portret: 't hangt nog tegen den muur van mijn kamer met al die van de ander jaren.

Plots werd er luid gebeld.

Ik schrok: 't was ongetwijfeld een bezoeker, die ons onderhoud zou storen. We hoorden de meid iets zeggen, een zware stem brommen ‘dan kom ik van avond weer!’, de deur toevallen.

- Gered! zuchtte ik. En toen?

- Eindelijk sloeg het drij uur. Ik ging op een soort troon zitten, trok mijnen mantel in de plooi, streek eens over mijnen baard en wachtte. Daar kwamen de eerste kinderen, curieus en bang te gelijk, al glimlachte ik nog zoo vriendelijk mogelijk. Ze stonden daar en zwegen. Gelukkig kreeg ik een jongen in de mot, die er minder bevrozen uitzag. Ik stak de hand naar hem uit en vroeg wat hij gaarne van mij zou krijgen. ‘Ne sabel, een geweer en epauletten, Sintene-Klaas.’

- En toen was in eens het ijs gebroken?

- Ja, meneer. Die vechtersbaas had het met zijne sabel kapot gekapt.

- En de meisjes, die wilden zeker allen een pop?

- De grootste hoop, meneer. De meesten vroegen dat met een bleek gezichtje, een stemmeken, dat beefde, een kloppend hartje. Ik had er compassie mee. Als de kinderen nog in alles gelooven, is het zoo schoon, meneer. Ik dacht soms aan mijnen eigen jongen tijd, aan Marieke en aan Rozeke, die thuis hunnen korf zouden gezet hebben en die nu misschien al met hun eigen kinderen konden gekomen zijn. Ge weet niet wat het is, meneer, zoo altijd, altijd alleen te moeten leven...

De man kuchte, verloren in verleden. Om zijn gedachten af te leiden, vroeg ik: ‘maar niet allen waren zoo beschroomd... zoo bang?’

- 'k Wil het gelooven, meneer. Ik zag er die aan het vertelsel van vroeger begonnen te twijfelen, en toch, als ze me daar in levende lijve zagen, opnieuw niet wisten wat te denken. De grooten, met hun broerkens of zusterkens opgezonden, glimlachten vol verstand. Grootmoeders staken eerste-broekventjes naar me toe en lieten een ‘polleken’ geven, moeders berispten hun bengels en deden ‘'n boeksken open’: het was soms een geschreeuw, een lawijt, een dringen en stooten, dat ik niet meer zag of hoorde. 's Avonds was ik doodmoe, maar gelukkig.

- En dat duurde zoo veertien volle dagen?

- Ja, meneer. Van dan af heette ik bij de geburen: Sintene Klaas. Ze waren allemaal eens komen zien en toen ik mijn zeventig frank trok, moest ik trakteeren. Vijftien jaar achtereen gebeurde dat zoo. Toen viel er iets voor, waarover ik mijn gansch leven zal spijt hebben.

- Was het dan zoo erg?

- Ja, meneer, en de oorzaak dat ik nu hier zit. De nieuwe directeur van onze bank, meneer Galon, die eerevoorzitter van de maatschappij ‘De Leopolddok-vrienden’ is, liet me op een schoonen morgen roepen en vroeg me - hij moest iets van de affaire geweten hebben - of ik voor zijnen bond niet eens Sintene Klaas wou zijn. Ik had schoon te zeggen dat ik dien Zondag belet was door mijn werk in den bazar, hij hield niet af. 'k Moet er bijvoegen dat hij met iets voor de pinnen kwam, dat me deed watertanden. Ze zouden me met trommelaars en trompetters op een groote moteurboot zetten en zoo moest ik de dokken rondvaren om overal bij de schipperskinderen wat te brengen.

- Een origineel denkbeeld, onderbrak ik.

- 'k Geloof u, meneer. Het trok me fel aan en weigeren dierf ik niet: meneer Galon was mijn directeur en een ouwe mensch moet dubbel voorzichtig zijn, want ze kunnen hem gemakkelijk missen. Ik was daarbij ook een beetje fier, meneer, en ik nam dan maar aan. In den bazar zegde ik niks en bleef dien Zondag weg. Dat was mijn ongeluk.

- Waarom zocht ge geen uitvlucht: dat ge ziek waart, bijvoorbeeld?

- Vodden, meneer. Dat komt vroeg of laat toch aan de ooren, de menschen zijn zoo christelijk!... Was ik misschien den dag daarna op post geweest, dan zou dat nog gegaan zijn, maar 's Maandags lag ik met de koude koorts in mijn bed.

- Zoo in eens? Zeker kou gevat?

- Erger, meneer, een phleuris opgedaan. 't Weer was danig zuur dien Zondag en ik kan er, met al dat binnenzitten, niet goed meer tegen. We vertrokken in den achternoen met muziek aan boord en met 't heele bestuur: plezante gasten, meneer, die borrels schonken om het warm te krijgen. 't Was noodig ook... 't Regende, 't sneeuwde, 't waaide, 't mistte: alles bijeen: een weer om geenen hond door te jagen. De heeren van 't comiteit hadden een impermeabel aan of stonden onder paraplu's te klagen over den tegenslag. Als Sintene-Klaas kon ik natuurlijk geen oliejakker aantrekken, meneer, dan was 't effect er af, en ik liet me dan maar nat regenen tot er geen droge draad meer aan me bleef. Wat een miserie, meneer! En toch, als we zoo voorbij die hooge schepen vaarden, waarvan het volk over de reeling te zien lag naar den vreemden stoet; als ik dat allemaal weerzag en hoorde en rook, kwam mijn oud zeemanshart terug boven en ik rilde van contentement. Zoo dacht ik. Maar 't was van de kou. Aan ieder schip bleven we stoppen: de honden liepen blaffend over en weer, de vrouwen stonden met de kinderen aan de hand te wachten en tegen de deur der kajuit leunden de schippers en rookten, niet wetend waar ze het hadden. De muziek aan boord speelde een walsken, een jongen deed mee op zijn harmonica en op het dek van de ‘Jeannette’ dansten twee aankomende meisjes in den regen, dat we hun witte rokken zagen. 't Zou zoo plezant en schoon geweest zijn, meneer, met een beetje zon daarop!

- Om uit te schilderen, ondersteunde ik.

- Ge moogt het zeggen, meneer. Vier uur aan een stuk deelden we speculatie-venten, appelcienen en pakken met kleeren en schoolgerief uit. 't Was pikdonker, als we aan nummer 23 aanlegden. Ik wenschte nog maar alleen rap thuis te zijn: mijn beenen beef-

den onder mijn lijf, mijn tanden klapperden en de warme grog, die ze me uit compassie in 't lokaal schonken, bekwam me niet.

- En 't beterde niet met naar bed te gaan?

- Contrarie, meneer! Ik lag te rillen en 'k voelde me zoo triestig, dat ik wel zou willen sterven hebben. Dinsdags moest de dokter komen - de menschen van beneden hadden daar voor gezorgd - en daar ik thuis geenen oppas had, kwamen ze me met de wieg van 't gasthuis halen. Van naar den bazar te gaan, kwam natuurlijk niets in huis. Toen eenige dagen later Charel, onze portier, me bezoeken kwam, wist hij te zeggen dat er al 'n plaatsvervanger mijn werk op de Constantinopelplaats deed. Dat zat me leelijk dwars, meneer. Den heelen tijd lag ik er over te prakkezeeren. Wat er dan allemaal door mijn hoofd is gegaan!... om 'n boek over te schrijven!

- Kom, zeg me daar eens iets van, drong ik aan.

- Och, meneer, 'k ben al veel vergeten en dingen, die niet gebeurd zijn, kan ik moeilijk vertellen. Ik zeg maar alleen dat de uren, in een hospitaalbed doorgebracht, niet verloren zijn. Ge kunt al dien langen tijd, dat ge niet voor anderen bezorgd moet zijn, eens over u zelf, over uw eigen leven nadenken. Een zware ziekte kuischt niet alleen, gelijk ze beweren, het lichaam, maar ge wordt er ook een heel andere mensch mee. Als ge zoo slecht geweest zijt, dat men van bedienen spreekt, is dat een verwittiging van 't leven, meneer, precies of het zegde: ‘pas op, ik ben sterk en gij zijt zwak. Vraag niet te veel van mij en zij content met wat ik u geef.’ En zoo is het, meneer. Ge moet niet een Sintene Klaas voor de straat willen zijn, als ge geboren zijt om er in 'n bazar voor te spelen... Ik weet niet of ge me verstaat, meneer: ik kan dat niet uitleggen lijk ik het denk...

- Ge wilt zeggen, dat men niet verder mag springen dan zijn stok lang is?

- Zoo iets in dien aard, meneer. Niet meer willen dan wat ge hebt; vooral nederig zijn, niet hooveerdig, want het spreekwoord heeft gelijk: ‘hoogmoed komt voor den val.’ Ik heb het aan mijn eigen ondervonden...

Hij zweeg en boog het hoofd. De zilveren baard golfde over de knieën, glansde in de stille schemering als een wit, vroom ding.

En ontroerd bedacht ik den blanken eenvoud der kinderlijke ziel, waarin de tegenslag geen opstand had gewekt, den kleinen dorst en den geringen honger naar geluk, de heilige simpelheid van dezen echten Sant. Rond hem zag ik den hoogmoed der verzadigden, de gulzigheid van velen, mijn eigen egoïsme en 'k voelde me een oogenblik stil worden, met iets als schuldbesef, gelijk wanneer een bedelaar des winters uw dikke overjas bekijkt of de bloemen, die uw vrouw draagt.

- En ge zoudt gaarne toekomende jaar terug Sinter Klaas zijn?

- Ja, meneer, ja... maar in den bazar... Ge kent daar immers iemand, hebt ge gezegd?

Ik begreep zijn aarzeling.

- Ja, meneer Brughuyse. En zoodra ik hem zie, spreek ik over u. 't Zal wel in orde komen. Ge woont?

- Koeikensgracht, 84, meneer.

Ik noteerde 't adres, vast besloten al het mogelijke te doen om mijn Sintene-Klaas terug in zijn bazarhemel te brengen.

De man zweeg en zat me aan te kijken met een gouden vlammetje in de oogen.

- Zorg nu maar, dat ge spoedig hersteld zijt. Ge hebt nog den heelen zomer vóór u.

- 't Is te hopen, meneer. 't Zal wel slijten.

Een sleutel draaide in 't slot: de dokter verscheen dra in witte jas. Toen Jan de Baard voorbij me ging, herinnerde ik hem aan mijn belofte. Zijn dankbare blik zegende mij.

Ik bleef alleen met de heugenis aan deze ontmoeting: een mild geschenk van ontroering in monotone dagen.

Toen de dokter me uitliet, verontschuldigde hij zich over het lange wegblijven.

- Ik heb er u integendeel, voor te bedanken, dokter. In de wachtkamer maakte ik kennis met een interessant type en ik kreeg gratis een les in onmodernen deemoed.

De arts keek me verwonderd aan, maar daar ik haast had de versche impressie neer te schrijven, nam ik vlug afscheid.

Wanneer deze regelen hem ooit onder de oogen komen, zal hij mijn woorden van toen wel begrijpen.

JAAK LEMMERS.

16 Jan. - 11 Febr. '26.

De Wagen

Bij dag, wie ziet er neer op 't lijdzaam wezen van de baan? Nu 't avond wordt en sterft alle verkeer, komen de bolle koppen der kasseien hooger staan, van jaren kaal, en luisteren op 't verstommen van wiel en benagelden schoen. God de Vader is met de keersepan gaan wandelen achter de einders en een moeder komt de velden in duistere dekens dekken. Op verre daken rooken verneukelde geesten hun avondpijp.

Maar daar nadert, bespannen met drie peerden, een late wagen, 't Gerinkel van zijn bellen draaft al vooruit: dansende beiaard op een wandelend dak, school van narren op een paardjesmolen, kroon van muziek, welluidend en veelvoudig. Hier gaapt een koperen lach van schavuiten, die wijzen, - een Zondagavond, - op den zwijmelenden wagen als op een zwaar, zat wezen; - daar trilt het zilveren gegichel van kinderen die een eeuwelinge vieren: en staan daar niet allangs de boomen onschuldige borstjes met reesemen stralende bloemen, waaronder 't oudje met de huifkap vreedzaam draagt haren last van jaren?

Daar dreigen de peerden geducht en schudden hun rosse koppen, terwijl, aldoor, de koddige kragen van 't gareel rondom de slordige manen kransen zwaaien van klanken. De keien klinken onder de hoeven en ineens staat de baan in een groei van rumoer. De goede rossen, gedrieën, ze trekken en stampen met vreedzaam geweld. Wie zegt: ze verlangen naar haver of hooi? Och kom, die beesten zijn blij; in 't genot van den arbeid slaan ze gensters uit de steenen en 't is al vreugde het woelen van hun lijven, het knikken van hun koppen.

Aan 't ongewisse disselken en aan de ketens volgt bij 't snikken van zijn assen, bij 't morren van de onwillige wielen, de dralende wagen. Het toovert van geluid rond den vadsigen voerman, maar hij snorkt, met de klakke op één oor, in een zetel van zakken.

Hoor nu het hout en het ijzer vol fantasie; den blokkendans van planken en balken, van bakken en vaten; 't gebabbel van kwezelige vijzen en 't gekken van de spaken in de wielen. Luister hoe de slingerende ketens, onder den wagen, festoenen hangen langs de schokkende vaart: het zijn, hoog aan de vlaggestokken van een stoet, veel rinkelende penningen; het zijn verdoofde altaarbellen en ratelende wierookvaten en centenbussen nog die kletteren aan de vrekkige hand van den koster of het stoelkenswijf.

Hier is de laatste wagen met zijn morsige vracht van oud goed; honderden tongen houden onder het zeil een ijdele markt.

't Gevaarte schokkert voorbij; zijn bellen, ze klinken al verder vooruit; zijn peerden zwaaien hun blijde steerten. De huif is al achter gebonden als een haardots en een lampe, onder aan de assen, zwiert weg en weer een rooden schijn op de wiegende schuit waar een hond ligt te slapen.

Zoo reist door den schemer het verdoovende heir van de wagenmuziek. Zoo dommelt de deemstering in. En nu rijst langs de baan, een hymne tot den Wagen. Want op een mijlpaal is hier een schim gezeten wier vingeren dansen op de gaten van een doedelpijp.

O doedelzak van een zeer bejaard man, het is een schrijnend gezicht uw armelijke, versleten pijpen te aanschouwen, met zooveel zorg gebonden aan 't vel van een hond; het is een armoe de aders en de naden van uw gelen balg zich zoo moeizaam te spannen zien, en u nochtans zoo zacht te hooren ronken, als waart gij de longen van een blij man! Maar gij zijt oud en 't is uw laatste adem die walmt in dezen avond, den eeuwenouden Wagen ter eere. Uw zang, golvend als orgelgeluid in een welvende kerk, en even vroom, hij draagt te veel wijsheid, hij is te gelaten en gonst veel te zoet om nog van dit leven te zijn. Weet! uw glimlach is zonder tanden, uw zegen een De Profundis.

Hier rijze in uwe plaats, stijfrecht, de nieuwe jeugd: triomphantelijk heerschap met een nikkelen harp. En zinge:

‘O wielen van Detroit! sterren van staal in een gordel van gom, geboren als bij donderslag, spot voor zaag en schaaf en beitel, schande voor wie houten wielen in zotte hoepeling op de banen zond! Wie u maakte was, onbezweet, een gladgeschoren kerel

met scherpen blik. Nu radert ge fel en verovert de wegen, dragend op twee veeren een ronkend borstje, dat over zijn ribbekens een blikken jurkje draagt en met kletterend geluid een kantigen bak na zich sleept. Uw voerman, hij leeft; zijn glimlach is er een van spot. En gij gaat een razende vaart. Pas is uw gloeiende bril in 't zicht of gij stuift voorbij en, verre op de baan, beeft nog uw rood lampken, achteraan!... Of is het dat van een wagen?...'

Met de drijvende wolken zwelt de nacht uit de verte aan. Er waait langs de boomen een frissche tocht, in eenderen zin: het is de toekomst. En wen nu tot zelfs de schimmen gaan slapen zijn, zie hoe, op de bleeke einders, verre wieken van molens nog gekken, als groote zotten ondereen.

4 Maart 1927

POL REMOUCHAMPS.

[Verzen]

Regen

De regen ruischt en buigt nu bloem en kruid;
de regen druppelt al zijn droefheid uit;
de regen weet mijn leed en ziet het staan
in al de boomen en op alle blaân.

En toch leeft in dit leed een milde schijn,
de zoete vreugd, in droefheid schoon te zijn.
De regen perelt wazig op elk blad;
de ziel van kelk en blaren wordt niet nat.

Niet als de wegen voelt zij zich doorweekt
door al den regen die daar loopt en leekt;
en 't lenig blad, zacht glimmend en zoo frisch,
ontvangt den regen als een lafenis.

Ik luister naar de dalen van mijn ziel;
daar droomen peerlen waar de regen viel;
en 'k zegen om de kracht van 't lavend leed,
waar zij, gesterkt, den schijn van God in weet.

Onbegrepen

Scheen ik te arm aan liefde in woord en daad,
en toefde wederliefde daarom ver?
De dorre struiken ratelden van haat,
waar ik bleef staren naar een hooge ster.

Ik heb zoovelen aan mijn haard genood,
die boos me dachten en in trots verstard.
Tot gloed van liefde brandde daar helrood
het hout, dat mij gewond had en gesard.

Waar ik geweken ben voor nieuwen tocht,
was 't heengaan zonder leed en zonder groet;
in 't eenzaam huis, nooit weer door mij bezocht,
zingt heimwee om mijn hart, te laat bevroed.

Gij die 'k verzaakt heb, zoete dankbaarheid,
- rijk gouden Zuidervrucht in Noorderland -
kwaamt soms tot mij, en wijl steeds onverbeid,
verwelkomd als een hemelsch afgezant.

Gij weet: vertrouwend in mijn hooge ster,
vraag ik mijn taak alleen, alleen mijn plicht,
en lijkt de ster verloren en zoo ver,
ik blik omhoog en voel haar godlijk licht.

De Handschoen

Die kleine hand, ik heb ze liefgehad,
verwonderd dat een hand zoo schoon kon zijn.
Nog heugt mij als fluweelen avondwijn,
het spel dier vingren die ik stil aanbad.

Dat spel vol gratie, kind, ach, was het mijn?
Het troostte mij, toen ik zielsdroef daar zat,
des zoekens moede naar den goeden schat
van rustig leven zonder barre pijn.

Het zoeken liep in kille haven dood.
De dagen hebben 't vreemde huis gebouwd,
waar weer mijn oog uw kleine hand aanschouwt.

Maar 'k zie alleen met schrijnend diepen nood,
den handschoen die haar koel omvangen houdt,
bezoedeld door de menschen die ik vlood.

25-12-'26.
JEF MENNEKENS.

[Verzen]

Kindje

Voor de kleine Lilian Goossens

't Licht een lichtje in je ogen,
't Speelt een lachje om je mond,
't Kleurt een blosje bei je wangen
Fris en rond!

Och, wat kan je rustig slapen
In je donzig bedje klein!
En hoe snoezig is je snoetje
En hoe rein!

Waarom lach je mij zo tegen?
Waarom blik je mij zo aan?
Kan je mij alreeds aanhoren
Of verstaan?

Waarom traantjes in je ogen?
Waarom droef'nis om je mond?
'k Zag zoo graag je blij te moede
Te allen stond.

Zijn je traantjes weer vergeten?
Is het onweer al voorbij?
Laat mij dan weer met je sollen,
Lach met mij!

23 Sept. 1926.

Vers

Het loopt een jongetje te dromen
Al langs een waterkant.
Van verre wenken hem de bomen
Als met een menselik verstand.

Hij waant zich reeds in toverlanden,
Waar 't al van zilver blinkt.
In 't Westen staat de zon te branden,
Die weldra aan de kim verzinkt.

Plots voelt hij smart zijn hart doorstromen:
De zon heeft uitgebrand...
Een jongetje loopt gek te dromen
Al langs een stille waterkant.

23 September 1926
WALTER VAN DYCK.

De moderne Spaansche Letterkunde

Sedert den aanvang dezer eeuw werd in Spanje, op letterkundig gebied, heel wat belangrijk werk gepresteerd. Het feit dat Jacinto Benavente een Nobelprijs werd toegekend, zal voor practische menschen, die me anders slechts onwillig zouden volgen, misschien dieper doorslaan dan mijn bloote bewering. Maar Benavente staat lang niet alleen en komt vooral in aanmerking als element van de ‘generatie van '98.’ Men pleegt immers algemeen als geboortedatum van de moderne Spaansche letterkunde het jaar 1898 aan te nemen. Dit valt nu samen met een geweldige gebeurtenis in het leven van de Spaansche natie: het vernietigen van de Spaansche koloniale macht en het lossprингen van een intellectueele reactie, die het moederland veel hechter heeft verbonden met de vroegere koloniën dan de materieele banden uit de Filipseeuw. Met het jaar '98 kan ik echter geen vrede hebben. Reeds in 1895 verscheen Unamuno's ‘En torno al casticismo’ (Rond de zuivere volks-expressie) en het jaar nadien Ganivet's ‘Idearium espanol’ - het Credo en het Symbolum der Spaansche modernen.

Een grondige studie over de moderne Spaansche letteren zou dan moeten gaan over het tijdperk van 1895 tot heden en ook Spaansch Amerika en de Philippijnen omvatten. Om nu de merkwaardigste feiten in een klein bestek bijeen te brengen is een beperking in den tijd en in de ruimte noodzakelijk en daarom blijf ik hier bij het literair gebeuren van het laatste kwart eeuw in het oude Spanje.

Schrijvers en dichters classificeeren is wel een uiterst kiesche zaak. De indeeling, die ik vooropstel, is dan ook niet absoluut, maar slechts bedoeld als een hulpmiddel - zij het ook gebrekkig - om de verschillende genres tot hun recht te laten komen.

De hedendaagsche Spaansche schrijvers hebben veel gemeenschappelijke trekken; maar van het gemeen uitgangspunt - waarover straks een woordje - stralen de lijnen, die zij volgen, weer

in alle richtingen uit. Toch meen ik ze hier in vier hoofdgroepen te mogen binden:

1. De ‘intelectualistas’, die over de Pyreneeën het eerst den ganschen modernen wagen aan 't rollen brachten.
2. De ‘regionalistas’: Kastilianen, Kataloniërs, Basken, Galiciërs e.a.
3. De dichters van het ‘teatro poético.’
4. De flamencos.

De late romantici, naturalisten en andere volgelingen van de Fransche richtingen, waarmede men bij onze zuiderburen zoo hoog oploopt, laat ik opzettelijk buiten deze bespreking: zonder de beweging van '98 zouden ze toch geweest zijn wat ze nu zijn.

De generatie van '98 heeft eerlijke pogingen aangewend om de Spaansche barkas weer uit vreemde stroomingen - vooral Fransche - in zuiver Spaansch vaarwater te sturen. Deze poging is dan ook grootendeels geslaagd. Het was er de mannen van '98 vooral om te doen eenvoudig-waar en mooi te schrijven.

Unamuno, Ganivet, Benavente, Valle-Inclàn, Baroja, Bueno e.a. schudden eindelijk het juk af, waaronder hun landgenooten twee eeuwen lang gedwee hadden gedraafd. Zij wilden anders doen, maar hoe? Hier liepen de meeningen weer wijd uiteen. De eerste modernen keerden terug tot Cervantes, Louis Ponce de Léon, Tirso de Molina en de anonieme meesters van de cancioneros en romanceros. Tolstoï, Maeterlinck en d'Annunzio vonden weldra ook aanhangers. Daar was een algemeene drang naar Europeesch denken en Spaansch (Kastiliaansch, Katalonisch, Baskisch, Galicisch) exponeeren. Een school, in de eigenlijke beteekenis van dit woord, vormden zij niet; maar er was een wil en men vond een weg.

Onder de baanbrekers van deze beweging verdient de koppige Bask, Miguel de Unamuno, een eereplaats. De vorm is bij Unamuno slechts bijzaak. ‘Paz en la guerra’ (Vrede in den oorlog), een zijner jeugdproducties, is meer een Baskische kroniek van den Carlistenopstand dan een roman. En toch leven, strijden, **denken** en sneven hier Basken, die het uitgebreid jaarboek tot een soort modern epos doen groeien. Wat zijn Basken **doen** is niet altijd interessant noch streng logisch; alleen wat zij **denken** is hem van belang. Met ‘Ensayos’, ‘Het leven van Don Quichot en Sancho

Panza' en vooral 'El Cristo de Velàsquez' voert deze dichterwijsgeer de ziel op tot onbetreden serene hoogten; daar houdt hij u met zijn krachtige klauwen over onpeilbare afgronden, waarin zijn phrases als rotsblokken neerdonderen en u doen ijzen.

Zijn verbazende tegenstellingen en paradoxale beweringen doen weleens minder aangenaam aan en werken soms storend bij 't lezen; maar zijn conclusies zijn steeds kort en klaar als bliksemschichten. De novellen van Unamuno gelijken te zeer op Baskische landhuisjes: opeengestapelde natuursteenen van alle vormen en grootten, te primitief, te grillig-onregelmatig om ons, verwende menschen, te behagen. 'La tia Tula' (Tante Trui) is psychologisch en ook als structuur misschien wel zijn best geslaagde novelle. Op lateren leeftijd is de Salmantijnsche professor soms in hersenpijnigend intellectualisme verdwaald; een gevolg daarvan: 'Niebla' (Nevel), een novelle even vaag en duister als de titel zelf. Misschien is de boutade van Unamuno: 'Ik houd weleens van een griezeligen acrobatentoer' hem toch ernst.

Deze groote Spanjaard heeft voor de lange sabel van Primo de Rivera moeten zwichten. Dat de christen-socialist nu eerst populair geworden is, is het resultaat van dezen onbehendigen maatregel. In Frankrijk - en daarna natuurlijk ook in België - werd Unamuno geestdriftig onthaald en triomfantelijk gevierd. Is het niet spijtig, dat de bewonderaars van den grijzen banneling zijn werken niet eens kennen? In Frankrijk is Bataille als Unamuno-vertaler opgetreden; maar wie zal ten behoeve van ons beperkt taalgebied een Unamuno-vertaling durven wagen?

Een van de redenen, waarom de mannen van '98 in eigen land verketterd werden, is hun tendenz voor vrijzinnigheid. Unamuno bleef steeds echt-christelijk, ofschoon niet streng Roomsch-orthodox. Met zijn ras- en streekgenoot, Pio Baroja y Nessi, hebben de ideeën van '98 al ver geëvolueerd en krijgt Spanje een romanschrijver, zijn geloofsgenooten Dostoiewski, Tourgueneff en de groote Russen waardig. Een definitief oordeel vellen over Baroja, Gomez de la Serna, Insua e.a. mannen van heden blijkt vooralsnog voorbarig. Verschillende hedendaagsche Spaansche schrijvers verblijven voorloopig in Frankrijk, anderen zijn nog in hun vollen bloeitijd en kunnen slechts fragmentarisch behandeld worden.

Te onzent is de luidruchtige Valenciaan, Vicente Blasco Ibanez,

beter bekend. Wie de letterkundige beweging in Spanje maar eenigszins volgt, zal zeker verwonderd opkijken den naam van Blasco Ibanez aan de spits der ‘regionalistas’ te vinden. Schreef de Valenciaan Blasco dan niet van jongs af in het algemeen Kastiliaansch? Wis en zeker; maar deze kunstenaar staat toch het hoogst waar hij Valenciaansche personen en toestanden schildert met schelle, Valenciaansche kleuren. Hij heeft het wel geprobeerd aan socialiseerende kunst te gaan doen, misschien omdat dit meer met zijn socialistisch-republikeinsche ideeën en principes strookte, doch dit is hem niet meegevallen. Het komt er op aan het woord ‘regionalistas’ eens zijn volle draagwijdte te geven. Nu houd ik den Kastiliaansch-schrijvenden Blasco - eerste phase - in wezen voor veel meer regionalistisch dan Angel Guimera, een Kataloniër, die ‘Terra Baixa’ (Laagland) - een overigens merkwaardig tooneelstuk, doch op Fransche leest geschoeid - in het Katalaansch schreef. Natuurlijk staat een regionalist slechts zuiver op gewestelijk gebied, in zooverre hij zijn gewest trouw blijft in wezen en expressie. De verhouding kan best aldus samengevat worden: Blasco staat tot Guimera als Verhaeren tot H. Teirlinck; Guimera staat tot Gabriel y Galân als H. Teirlinck tot G. Gezelle.

Enkele werken van Blasco, die een wereldberoemdheid geniet - en het ook wel wil geweten hebben - werden in het Nederlandsch vertaald (Dr Fokker en Van Raalte). Deze Spaansche schrijver werd echter meer genoemd - en in zekere kringen geroemd - naar aanleiding van zijn driest optreden tegen den huidigen dictator. In Spanje is hij heden als kunstenaar óp. Men weet hoe weinig de echte Spanjaard om geld geeft. Een hooge geboorte, een vlekkeloos leven, een onbuigzaam karakter, zijn eeretitels, waarvoor ook een moderne Spanjaard met allen eerbied buigt; maar de millioenenrijke rastracuero kan zijn goud te Parijs laten klinken: in Spanje heeft men slechts hooghartig misprijzen en wrokkige verachting voor hem over. De Spanjaarden beweren nu dat Blasco Ibanez nog slechts een handelaar in kunst-producties is. En toch is deze schrijver-zakenman een groot kunstenaar: ‘Cuentos Valencianos’, ‘Arroz y Tartana’, ‘La Barraca’, ‘Flor de Mayo’ en ‘Mare Nostrum’ zullen blijven als onverwoestbare bewijzen van Valenciaansche schoonheid. Latere werken: ‘Sangre y Arena’, ‘Los cuatro jinetes del

Apocalipsis' hebben reusachtige oplagen beleefd en den schrijver zakken pesetas opgebracht; maar zijn kunstenaarsfaam heeft er veel bij ingeboet. Een troost blijft hem over: zijn sensatieproducties gaan nu op het witte doek voor de kijkgrage massa van oude- en nieuwe wereld. Voor een mensch met vérstrekkende ambities is dit ook al iets.

Met José Maria Gabriel y Galân bereikt de moderne regionale dichtkunst in Spanje haar hoogtepunt. Deze boerenzoon kwam te Madrid studeeren voor onderwijzer en onderging daar ook de gisting, die de jonge geesten bewerkte. Maar verder had hij met de mannen van het 'Instituto libre', van '98, weinig uitstaans. Hij hield het niet lang uit binnen de schoolmuren, werd zelf boer en zong: 'Cara al cielo,' met open oogen in den wijden Kastiliaanschen hemel kijkend. De Kastiliaansche hoogvlakte, dor als een woestijn, eenzaam en grootsch als een reuzengraf en bekoepeld met een éenig serenen, staalblauwen hemel heeft hij gezien en gedicht in een tragische, onvergetelijke schoonheid. Zijn gedichten, naïef en klaar als kinderoogen, doen aan onzen goeden, vromen Gezelle denken. Bij hem is ook de vorm, Nieuw-Kastiliaansch dialect met locale accent-afwijkingen, met de streek vereenzelvigd.

Juan Pareda, met 'Penas arriba' (Op de bergtoppen) in Oud-Kastiliaansch en Angel Guimera, met 'Terra Baixa' (Laagland) in het Katalaansch, zijn twee vooraanstaande regionalisten, die echter niet rechtstreeks den invloed der generatie van '98 ondergingen.

Een merkwaardig verschijnsel in de Spaansche literatuur van heden is het ontstaan van het z.g.n. 'teatro poético,' d.i. het tooneel waarin niet een reëele, gedocumenteerde actie opgevoerd wordt, maar wel de voorstelling van een visie van den dichter, die er niet op uit is bij den toeschouwer bepaalde reacties te doen ontstaan, veeleer subjectieve emoties te verwekken, welke dan zullen verschillen al naar gelang van de ontvankelijkheid van het individu. De critiek stond eerst verstomd voor zoo'n zonderlinge opvatting van het tooneel en de baanbreker van dezen nieuwen weg, Ramón del Valle-Inclân, had het in den beginne erg te verduren. Men beweerde dat zulke stukken absoluut niet 'speelbaar' waren en toch gingen 'El Marqués de Bradomin' (De markies

v.B.), ‘Aguila de Blasón’ (Blazoenarend), ‘Cuento de Abril’ (Aprilvertelling), ‘La marquesa Rosalinda’ voor volle zalen. Maar het publiek draaide weldra den diepzinnigen Galiciër den rug toe en keerde weer naar het miniatuurtooneel, het ‘género chico.’

Eduardo Marquina ging eerst dezelfde richting op. Wij kregen een Fransche vertaling van ‘En Flandes se ha puesto el sol’ (In Vlaanderen is de zon ondergegaan). Scherpe critiek schijnt hem afgeschrikt te hebben; althans heeft hij later getracht zich aan te passen aan de eischen van het theaterbezoekend publiek en is een middelmatig tooneelschrijver geworden. Ramón Goy de Silva is op dit oogenblik de baas op dit gebied. Zijn ‘Reina Silencio’ (Koningin Stilte), een tragedie van den dood. ‘La Corte del Cuervo Blanco’ (Het hof van de Witte Raaf), een komedie der liefde, maken bij het lezen een geweldigen indruk. Naar onze vooropgezette theorieën zullen deze stukken wel niet ‘speelbaar’ wezen. Maar het blijft nu nog te bezien, of de dichter zich moet aanpassen aan de mogelijkheden van het theater van heden en of het niet logischer ware de zaken op het tooneel eens andersom te laten loopen. De Spanjaarden bouwen nog groote hoop op Goy. Zal hij slagen? Ook in Vlaanderen kunnen wij vaststellen hoe weerbarstig het publiek soms is.

Jacinto Benavente, wiens roem door een Nobelprijs voor goed gevestigd werd, was mede een van de steunpilaren van de generatie van '98. Hij muntte uit in het ‘género chico’ (kleine genre), dat op het einde der voorgaande eeuw en tot voor een tiental jaren het Spaansch tooneel beheerschte en het dichterlijk tooneel den weg afsneed, om zelf weer uit te sterven in het ‘género înfimo’ (allerkleinste genre), dat weldra op zijn beurt weer ontaardde in revue en vaudeville-tooneel, dat van alle kunst ontbloot is. Nu staat de kans voor het teatro poético weer schooner. Benavente wordt oud en staat als een reusachtig generaal, die een regiment dwergen commandeert; Goy daarentegen rijst als een jonge zon, met een verblindende klaarte aan de kimme.

Onder de ‘flamencos’ heeft Benavente de mooie rol gespeeld.

Maar wat zijn ‘flamencos’ (letterlijk: Vlamingen) in Spanje? Jac. Van Looy, die Spanje bereisd heeft en vandaar zulk broosfijn ‘Proza’ meebracht, geeft ons de volgende verklaring:

‘Flamengo (sic!) - Vlaamsch - distingué. Men beweert dat Karel V, wanneer in zijn hofomgeving hem iets trof door zijn mooiheid, gewoon was zijn tevredenheid te betuigen met: “het is of 't Vlaamsch is”. Nu is 't woord populair.’

Welnu, met alle respect voor den grooten kunstenaar met pen en penseel, die Jac. Van Looy is, moet gezegd worden dat hij met de spelling en de verklaring van Spaansche woorden wat al te vrij is. Hoe het woord in Spanje ontstaan is, hebben de Spaansche, Duitsche en Engelsche philologen nog niet uitgevorscht; zelfs de geleerde professor Schuchardt is bij gissingen gebleven. Sedert de XVIe eeuw reeds beteekent flamenco in Spanje zooveel als Zigeuner en als epitethon: un canto flamenco = een zigeunerachtig lied; una mujer flamenca = eene zigeunerachtige vrouw. De verwarring tusschen Vlamingen en Zigeuners schijnt in Zuid-Spanje ontstaan te zijn, waarschijnlijk in Andalusië, waar de Zigeuners steeds het talrijkst waren. In de laatste tijden nu is men vooral het geaffecteerd zigeunerisme met den naam ‘flamenquismo’ gaan bestempelen.

Benavente, die op het tooneel van een verbazend aanpassingsvermogen blijk gaf - en dus de tegenvoeter was van Valle-Inclân, Marquina en Goy - mocht succes op succes boeken. Ook buiten Spanje werd hij beroemd; in Frankrijk onderging hij echter het lot van alle vreemde literatoren, die niet ‘la douce France’ als hun ‘seconde patrie’ beschouwen: te Parijs werd hij als bochophile gedoodverfd. Zijn politieke opvattingen komen hier echter niet in aanmerking. De korte eenakters van het género chico hebben het publiek onweerstaanbaar naar het theater getrokken. Hier kon het volk - al was het maar een uurtje - met de spelende artisten meeleven. Maar het gewild zoeken naar ‘zigeunerij’ is de voornaamste oorzaak geweest van het spoedig verval van dit typisch-Spaansch tooneel. Bij Benavente komt het flamenquismo slechts in aanmerking precies waar het in zijn kraam te pas komt. Het flamenco-element bij Benavente kan atavisme zijn - hij is immers van Zuid-Spaansche afkomst - om het even, hij heeft dit nieuw-modisch element behendig, ja geniaal gebruikt. Hij behoort niet tot de bent knutselaars, die het género chico geprostitueerd hebben met het najagen van scènes uit het schooiersleven van straatdeernen en zwervers-uit-liefhebberij;

wel heeft Benavente met dit genre een beetje gecoquetteerd; maar hij had genie en dàt missen meestal de laatste flamencos. Hem komt de eer toe het tooneel in Spanje weer populair gemaakt te hebben. Tegen de door hem aangewende middelen kan wel 't een en 't ander aangeveerd worden; maar zijn personages zijn echte Zuid-Spanjaarden-van-het-moment: menschen die leven van leute en zonneschijn, niet de zwartgallige en wraakzuchtige kniezers en vrome kwezels, die wij, onder den invloed van classiek en romantisch tooneel, als typische Spanjaarden plegen te beschouwen.

Voor zijn ‘teatro para ninos’ (Kindertooneel), een andere manifestatie van dit machtig genie, hoop ik eerlang in Vlaanderen een beetje belangstelling te kunnen wekken.

Met Ricardo de la Vega en Miguel de Schegaray zitten wij volop in het flamenquismo. Dit werk kan ik niet objectief beoor-deelen: een grondige dialect- en folklorestudie, die slechts bezwaarlijk op afstand gebeuren kan, is onmisbaar om deze twee en ook Carión, Alvarez en Arniches goed te begrijpen. Dat zoo'n tijdroovende studie wel de moeite loonen zou, lijkt me niet zeer waarschijnlijk; hun werken zijn zoo vaudevillesk, dat de juweeltjes van volkspoëzie er in verscholen zitten als echte pareltjes tusschen klompen klinkklank en klatergoud.

Nog veel werk werd in de laatste jaren over de Pyreneeën gepresteerd. De generatie van '98 is nu aan 't uitsterven; of liever de kloeke wijn, die de baanbrekers ons geschonken hebben, wordt door de jongeren jammerlijk versneden en verwaterd. Het ‘casticismo’, tot het uiterste gedreven, ontaardt weer vaak in een precieus gongorisme, een kanker die reeds meer dan drie eeuwen aan de Spaansche kunst knaagt. Het is echter opvallend dat Kastilië niet meer het éenig uitgangspunt van de Spaansche literatuur is. Madrid groepeert nog, maar het geeft den toon niet meer aan, het nivelleert niet meer. Gansch de letterkunde staat in het teeken van het regionalisme. De hoofdstad en Andalusië, dat weleer gewestelijk zoo luchtig leefde, peuzelen nog aan de restjes van het flamenquismo. De vooraanstaande kunstenaars komen schier allemaal uit de noordelijke provinciën; 't zijn Basken, Galiciërs, Kataloniërs, Kastilianen en meer dan één is niet enkel regionalistisch in wezen en afkomst, maar ook in taal.

De drang naar decentralisatie is op dit oogenblik zóó sterk in Spanje, dat hij zonder politieke organisatie - die bestaat immers slechts in Katalonië - de huidige politiek van het koninkrijk beïnvloedt. Primo de Rivera, die eerst gemeend had de regionalisten in een handomdraai neer te kunnen sabelen, heeft het over een anderen boeg moeten wenden. Door een decreet van 26 November 1926 werd de Koninklijke Academie hervormd; drie nieuwe secties werden gesticht: een voor het Katalaansch en zijn afwijkingen, een voor het Galicisch en een voor het Baskisch. Onder de 42 leden der Academie moeten voortaan gekozen worden: 2 specialisten in het Katalaansch, 1 in het Valenciaansch, 1 in het Majorcaansch, 2 in het Galicisch en 2 in het Euskarisch, de taal der Basken. Van deze acht uitverkorenen, die de dictator zelf zal opzoeken, moeten de regionalisten zeker niet onmiddellijk alle heil verwachten; slechts als teeken des tijds is deze hervorming, althans op dit oogenblik, interessant.

De Vlaamsche intellectueelen zouden echter in de naaste toekomst wel een beetje aandacht mogen gunnen aan de gebeurtenissen, die fataal komen moeten in Spanje en wie wil op de hoogte wezen van het literair gebeuren in Europa, zal niet langer mogen verzuimen een kijkje te nemen in wat gepubliceerd wordt in de beschaafde talen van Spanje.

J. CUYLE.

Vlaamsche Kroniek

In een vorige ‘Vlaamsche kroniek’ vestigden we de aandacht onzer lezers op de degelijke aanpassing van de **Reinaert de Vossage** welke Hubert Melis heeft gewrocht (uitgave De Sikkel, Antwerpen). Thans verscheen daarvan een nieuwe druk, waaruit, met het oog op een ruimere verspreiding, een paar aanstoot gevende verzen werden verwijderd. Deze uitgave werd door den houtsnijder Henri van Straten geïllustreerd. Eigenhandig heeft de kunstenaar, die een der sterkste, zooniet de beste Vlaamsche xylograaf van dezen tijd is, de plaatjes gekleurd naar de leuke traditie der oude volksprenten, zooals we die kennen van de mannekensbladen uit onze jeugd. Ook Gustaaf van de Woestyne heeft, vóor jaren reeds, een poging gedaan om de voornaamste episodes uit de Reinaert-sage in beelden vast te leggen, toen Streuvels een niet zeer gelukkige prozabewerking naar den middeleeuwschen tekst publiceerde.

Het komt ons voor dat Van der Straeten er in geslaagd is met grooter trouw den geest van het aloude epos te bewaren in zijn houtsneden, waarin volksche naïveteit en humor harmonieeren, en die elk op zich zelf getuigen voor het technische kunnen van den artiest. Het is een genummerde en gehandteekende uitgave, welke De Sikkel in beperkt aantal de wereld inzendt.

In de reeks ‘Steden en Landschappen’ verscheen als vijfde deel een met talrijke foto's opgeluisterde monografie over De (Vlaamsche) Kust, (uitgave De Sikkel, Antwerpen). De natuurkundige aardrijkskunde van deze streek wordt behandeld door A.C.C. Wauters, die achtereenvolgens de vorming van het Vlaamsche strand, de werking der groote zeestroomen en der getijen bespreekt. Hierop volgt dan een bondige historische uiteenzetting over onze zeebaden en een kort opstel over de vuurtorens. Prof. C. Leurs bestudeert de bouwkunst, die, naar hij betoogt, niet afwijkt van deze, welke men in het ‘hinterland’ aantreft. Dr E. Vlietinck schrijft een boeiende geschiedenis der kust: een uiterst belangwekkend opstel! Dr Conrad bespreekt Fauna en Flora en Prof. J. Vercoullie bestudeert de taal van de kust. Zoo toch missen we een en ander in dit overigens belangwekkende boek en wel: De Vlaamsche kust in de poëzie en in de beeldende kunsten. Een esthetisch karakter ontbreekt aan de zoo degelijke nummers van de in hun geheel toch merkwaardige reeks.

K.A. Van Landeghem voert ons naar het ‘zoete Waesland’ waarvan de onderhoudende schetsen uit zijn bundel **Dorpsmenschen** (L. Opdebeek, Antwerpen) verhalen. De stijl is vlot, maar vlak. De schrijver bezit echter een onbetwistbaar typeeringstalent en een humoristischen kijk op het leven van de menschen zijner streek.

Meer literair zijn de prozaschetsen en verhalen, door Edmond van Offel verzameld onder den titel **Naar 't levend Model** (L. Opdebeek, Antwerpen). Werk van een schilder, die getroffen wordt door elk leuk detail, door iedere pittige eigenaardigheid in een individu. Sommige stukjes hebben maar de beteekenis van een vluchtigen krabbel, op den hoek eener tafel genomen. Zoo: **'t Boerinneken, Vrijen, Op de Foor.** Andere schetsen - **Een suikeren Nonkeltje** bv. - zijn breeder uitgewerkt. Maar al laat geen enkel verhaal onverschillig, toch gaat onze persoonlijke voorkeur naar dit stuk flink proza, dat **De Kastanjeboom** heet en waarin de dichter aan den prozaschrijver zijn kostbaren steun heeft verleend.

Fritz Francken verzamelde acht verhalen, waarin de liefde het hoofdmotief vormt. Het aardige boekje heet **Kupido** (De Witte Raaf, Brederodestraat, 191, Antwerpen). Zelden heeft deze specialist van het kortere verhaal zoo aantrekkelijke stof met zooveel elegantie bewerkt. Deze moderne liefdesavonturen zijn luchtige akwarellen, waarin de ironische penseeltoetsjes het meest bekoren.

Jan de Schuyter schrijft met een zekere voorliefde verhalen, waarin het geheimzinnige een rol speelt. Hij kan werkelijk de atmosfeer van het griezelige suggereeren in de novellen van zijn jongsten bundel **Geheimzinnige Nachtschaduwen** (Stormhelmuitgaven, Antwerpen, Wijngaardstraat, 12).

Korneel Goossens bewijst in zijn frisschen eersteling **Mastelijntjes Opstand** (Gebr. Laurent, Zandpoortvest, Mechelen) dat hij talent bezit, maar ook dat hij den invloed van Pallieter nog niet is ontgroeid. Goossens kan leuk en opgewekt vertellen. Zijn humoristisch verhaal, vol pittoreske details, is aantrekkelijk tot het einde toe.

In **Uit het Leven** van J.C. Waegener (Resseler, Antwerpen) vonden we de kwaliteiten niet terug, die we in een vroeger werk van dezen schrijver waardeerden.

LODE MONTEYNE.

Fransche Poëzie

De jongste verzenbundel van de Comtesse de Noailles, de zevende van de hand dezer dichteres (buiten een viertal romans nog), werd **L'Honneur de souffrir** (Grasset, Paris) betiteld en behandelt slechts één enkel thema: den dood. Wat een afstand tusschen deze gedichten en die uit **Le Coeur innombrable** en **Les Eblouissements!** Niet alleen wat het onderwerp betreft, want de verzen uit de eerste dichtersjaren bezingen de natuur, de liefde, het leven; ook de toon, die eerst, hoe zacht of innig ook, toch steeds uitbundig en vol klonk, is nu dof geworden, zonder galm, eentonig als de slag op een met rouwfloers bespannen trom.

Het motief van den dood was in het vorig dichtwerk van Comtesse de Noailles nochtans niet geheel afwezig; maar indien zij dit nu en dan in haar zangen inweefde, was het om haar levenslust nog meer sterkte bij te zetten:

> J'écris pour que, le jour où je ne serai plus,
> On sache comme l'air et le plaisir m'ont plu,
> Et que mon livre porte à la foule future
> Comme j'aimais la vie et l'heureuse nature[1].

of:

> Toi, vis, sois innombrable à force de désirs,
> De frissons et d'extase,
> Penche sur les chemins où l'homme doit servir
> Ton âme comme un vase,
>
> Mêlée aux jeux des jours, presse contre ton sein
> La vie âpre et farouche;
> Que la joie et l'amour chantent comme un essaim
> D'abeilles sur ta bouche.
>
> Et puis regarde fuir, sans regret ni tourment,
> Les rives infidèles,
> Ayant donné ton coeur et ton consentement
> A la nuit éternelle...[2].

L'Honneur de souffrir, het treuren om een afgestorven en geliefd wezen, is een ononderbroken, verlangende roep naar de

(1) *L'ombre des jours*.
(2) *Le coeur innombrable*.

eeuwigheid, een voortdurend hunkeren naar het oogenblik, waarop zij den afwezige zal kunnen vervoegen. Een weinig opwekkende lektuur, vooral daar het donker-eentonige van deze verzen zoo gauw met verveling dreigt, hoe mooi ook sommige gedichten, als dit kwatrijn:

> La nuit, lorsque je dors et qu'un ciel inutile
> Arrondit sur le monde une vaine beauté,
> Quand les hautes maisons obscures de la ville
> Ont la paix des tombeaux d'où le souffle est ôté,
>
> Il n'est plus, morts dissous, d'inique différence
> Entre mon front sans âme et vos corps abolis,
> Et la même suprême et morne tolérance
> Apparente au néant le silence des lits!

Ondanks het neerdrukkende gevoel, dat den ganschen bundel kenmerkt, hult de dichteres haar leed in een hooghartigheid, die we echt Grieksch zouden kunnen noemen en die we geneigd zijn haar afkomst toe te schrijven. Zij is immers, als prinses Brancovan, een afstammelinge langs vaderszijde uit het machtige Roemeensche huis der Bibesco's en langs moederszijde uit de Grieksche familie Musurus, die talrijke geleerden telde en waarvan een lid, kardinaal Musurus, vriend en medewerker van Erasmus was. Zij is dus ook een van die talrijke vreemdelingen als Jean Moréas, Stuart Merill, Francis Vielé-Griffin, e.a., welke op Franschen bodem de taal van het gekozen vaderland gingen beoefenen met een bewonderenswaardige en ontzettende vaardigheid en aldus den nationalen kunstschat niet alleen verrijkten, maar hem dikwijls een nieuwen luister bijzetten.

Alhoewel Mme de Noailles begon te dichten in een tijd, waarin het symbolisme nog glansrijk bloeide, volgde zij eigen wegen en om de uitbundigheid en de mededeelzame ontroering, die meestal haar verzen teekenen, heeft men haar wel eens ‘de laatste der romantiekers’ genoemd.

Zelfs rekening gehouden met het treurmarsch-motief, waarop gansch deze laatste dichtbundel gecomponeerd werd, vreezen we toch, dat **L'Honneur de souffrir** de talrijke bewonderaars, welke zich reeds rond **Le coeur innombrable** of **Les Eblouissements** schaarden, niet zal vergrooten. Dit werk had zeker aan intensiteit kunnen winnen met de opoffering van een aantal minder geslaagde gedichten.

Zonder de vermaardheid van Mme de Noailles te genieten, is Hélène Picard een dichteres met eveneens heel wat verzenbundels op haar actief (waaronder één, **L'Instant éternel**, bekroond door de Fransche Académie), en tevens begaafd met een talent, dat gewis op gelijken voet mag gesteld met dit der eerstgenoemde.

Haar zoo pas verschenen bundel **Pour un mauvais garçon** (André Delpeuch, Paris) is er een schitterend bewijs van.

De verzen van Hélène Picard zijn niet zoo aristocratisch, zoo academisch, zoo gaaf misschien als die van Comtesse de Noailles, maar ze zijn de vrucht van een sterk en warm temperament, ze zijn menschelijker - om niet te zeggen 'dierlijker' (in de beste beteekenis). Haar bloed vloeit er door, dichter aan de oppervlakte. In **Pour un mauvais garçon** komt Mme Picard zeer dicht te staan bij Colette, die geniale Fransche prozaschrijfster. Een zelfde gave om de gevoelens van de dier-vrouw in alle oprechtheid en in de subtielste nuanceeringen weer te geven, om met een enkel woord zoo juist de zinnelijke gewaarwordingen uit te beelden, wanneer een geur, een toon, een oogenblik van dag of nacht een ziel vol instinct doet trillen.

Pour un mauvais garçon, de verzen eener liefde voor een dichter-apache (verbeelding of werkelijkheid?, beide wellicht). Zijn portret? Ziehier:

A peine grand, nerveux, cambré, intense, maigre,
Sa noblesse de traits m'émeut jusqu'au soupir.
Il ne lui manquerait qu'un crime et qu'un saphir
Pour être un des Seigneurs les plus beaux de la Pègre.

Le cou solide et nu, le pas toujours errant,
Son luxe, son succès sont un sweater de laine.
Sa nuque, un sec coiffeur la frotte à la verveine,
Et, comme l'as de trèfle, il est noir, il est blanc.

Des jours, plein de l'orgueil d'être très inutile,
Provocant, il s'étire, ironique, il sourit,
Les cheveux sur les cils, comme une femme au lit,
Et, le gas, il abuse un peu trop de son style.

Mais j'aime, dans ses yeux sombres divinement,
Le menaçant azur du rêve juvénile,
Et nous sommes égaux chaque fois qu'il s'exile,
Au parfum du lilas, dans le pur sentiment.

Puis, qu'importe, après tout?... Il est correct, sévère,
Pour parler du ciné et du grand favori,
De l'or américain, du phono, du tonnerre
Qui, soudain, délivrant son âme printanière,
Fait danser le cristal dans le bar assombri.

Het decor: de voorstad met haar verdachte bars, draaiorgels, armzalige hôtelletjes voor 'rendez-vous' van een paar uur:

Je vois le papier à fleurette
De ta petite chambre au plafond orageux,
Et l'aube qui blêmit, au bord de ta cuvette,
Lorsque ton louche hôtel ferme encore les yeux.

en de geur van zoo'n interieur:

> De ton garni, je vois la marche usée et roide,
> Le corridor qui sent, oblique, obscur, plêtreux,
> Une fuite de gaz, la côtelette froide,
> L'humidité de l'ombre et le chat amoureux.

Het is een alles behalve burgerlijke liefde, een weinig voorname omgang met mannen en vrouwen aan den zelfkant, maar toch, zoo aantrekkelijk, zoo kleurrijk, zoo schoon door de tintelende poëzie, die de dichteres als een gouden, stralende poeiering over zaken en menschen uitstrooit.

Dat in Frankrijk de klassieke dichters nog veel en steeds veel gelezen worden bewijzen de menigvuldige uitgaven van hun werken. Een nieuwe uitgave van Villon's **Oeuvres complètes** (in één bundel) verschijnt zoo pas bij Delagrave te Parijs. Deze is bestemd voor het groot publiek. Dit wil niet zeggen, dat ze minder verzorgd is, dan één ten behoeve van specialisten in XVe eeuwsche literatuur. Maar de uitgever heeft de lektuur van dezen meer en meer populair geworden dichter willen vergemakkelijken en met dit inzicht werd eerst en vooral de oude spelling opgeofferd, terwijl de voetnota's zoo talrijk voorkomen, dat geen enkel vers voor den lezer nog langer onverstaanbaar blijft. Een zeer belangrijke studie over den dichter en zijn werk, door Louis Dimier, gaat deze in alle opzichten verzorgde uitgave vooraf.

De heer Joseph Anglade, leeraar aan de Hoogeschool te Toulouse, bezorgde een zeer interessante **Anthologie des Troubadours** (de Boccard, Paris), die begint met een ‘Ballade anonyme’ en een ‘Aube anonyme’ (Wachterlied) en eindigt met een keuze uit het werk van Guiraut Riquier, ‘le dernier Troubadour’ (XIIIe eeuw). Op den oorspronkelijken Provençaalschen tekst volgt telkens de Fransche.

FRANS SMITS.

Onderwijs en Opvoeding

Het Fransch als tweede taal.

Deze ondertitel wordt geen aanleiding tot een artikel, maar wel tot enkele beschouwingen, die we in verband met zekere leerboekjes nuttig achten.

Een ondertitel zal voortaan nog wel eens voorkomen, met dezelfde bedoeling: een of ander onderwerp even vóór 't licht te halen, naar aanleiding van een toevallige boekverschijning.

Het Fransch als tweede taal dan.

We erkennen het feit, - en onze Noorderbroeders blijken dat eveneens te doen, - dat talrijke kinderen er praktisch belang bij hebben Fransch te leeren. We zijn echter niet altijd onderling t'akkoord, - en onze Noorderbroeders blijken dat evenmin, - betrekkelijk het oogenblik, waarop met dat Fransch leeren hoeft begonnen, en de methode, die daarbij gevolgd dient te worden.

Dat ligt hem, meenen we, aan het verschijnsel: dat men de kwestie ‘geschikt oogenblik’ niet uitsluitend afhankelijk maakt van pedagogische redenen, de eenige die nochtans gelden mogen. Want de pedagogiek zegt duidelijk, dat een kind slechts in één taal, d.i. in zijn huiselijke voertaal, denkt en een tweede taal niet degelijk aangeleerd wordt vooraleer de grondslagen tot de kennis der eerste behoorlijk gelegd zijn. Geen Fransch dus in den eersten en in den tweeden graad der lagere school! Neen, zelfs niet in den derden, zeggen velen ten onzent en nog veel meer in Nederland. Maar hoezeer de pedagogiek het daar principieel mee eens blijkt te zijn, toch meent ze dat, zonder al te groot bezwaar, met het Fransch reeds in den derden graad, dus met kinderen van tien jaar, kan worden aangevangen, op voorwaarde dat de methode er zich vooral van onthoude, de leerlingen meer dan een zeer beperkten woordenschat aan te bieden, en het zwaartepunt, d.i. de groote inspanning bij de studie van het Fransch naar den vierden graad en het middelbaar onderwijs verplaatse.

De beste methode dan?... De pedagogiek spreekt zich daar niet over uit. Ze verlangt alleen, - en daar heeft ze gelijk in, - dat de leerstof voor het praktisch leven bruikbaar zij, dat ze op aantrekkelijke, levenwekkende wijze worde aangeboden en verwerkt, en dat ze de leerlingen er toe voorbereide, zich zoo spoedig mogelijk mondeling en schriftelijk behoorlijk uit te drukken.

Deze formuleering moge vaag schijnen, - maar het kan niet anders. De pedagogiek, immers, kan of mag er niet toe overgaan, systematisch te bepalen welke leerstof voor het leven bruikbaar is of niet; en evenmin is het haar opdracht, te beslissen welke methode, - met een aparten naam of van een bepaald auteur, - het zekerst tot het doel zal leiden. Wel kan zij, de pedagogiek, aan de ervaring zekere praktische gegevens ontleenen, die het loonend is in het licht te stellen. Zulke gegevens b.v. zijn de volgende:

'Zich behoorlijk uitdrukken' in het Fransch beteekent: deze taal in den dagelijkschen omgang kunnen spreken en schrijven. Dien uitslag bereikt, - behoudens uitzonderlijke omstandigheden, die den regel bevestigen, - geen enkel Vlaamsch of Nederlandsch kind vóór zijn zestiende jaar. En dan nog moet hier bijgevoegd, dat wie op dien leeftijd tot dat spreken en schrijven bekwaam schijnt steeds denkt en voor vele jaren nog denken blijft in de moedertaal; alleen heeft hij zich de gewóónte eigen gemaakt, met vreemde woorden en zinswendingen om te gaan, en daardoor de goede kans verkregen ze voor onmiddellijk gebruik bij de hand te vinden. Dat er dan nog heel wat bij te werken valt weten allen, die jongelui van zestien jaar, en ouderen ook, onder hun naaste bekenden tellen; maar dat bijwerken is thans tamelijk gemakkelijk geworden, gezien den leeftijd en de geoefendheid van die jonge menschen.

Daar zijn dus een zestal jaren beschikbaar voor een ernstige studie van het Fransch, althans zoo reeds in den derden graad daarmee begonnen wordt. Hoofdzaak is thans, dat men die ten beste benuttige.

Hoe dit gebeuren zal?... Zonder dat hier methoden of programma's besproken worden mag wel gezeid:

Kweek de hiervoren bedoelde gewoonte van omgang met de vreemde taal stelselmatig aan door oefening onder allerhande vormen: aanschouwing, uitspraak, lektuur, afschrijven, dicteeren, spreekoefening, grammatische toepassing, permutatie, vertaling, opstel, samenvatting, en sluit niet de hulp der moedertaal uit, zoolang ze u voor verklaring of toelichting kan dienstig blijken. Houd aanvankelijk de oefenstonden kort, gezien den jeugdigen leeftijd van de leerlingen; laat ze langer en talrijker worden, naarmate de opgedane woordenschat verrijkt en de leerlingen zich meer gaan thuisgevoelen. Maar hoe ge 't ook aanvat: heb vertrouwen in den beschikbaren leertijd van zes jaren en 'forceer' niet de te bekomen uitslagen ten nadeele van andere vakken dan het Fransch, die ook hun recht opeischen. Dit laatste zeggen we inzonderheid ten goede van het Nederlandsch; hoe sterker

men in zijn eigen voertaal, inzake woordenschat, zinsbouw, grammatica, blijkt te staan, hoe kordater men het leeren van een tweede taal, - en ook een derde en een vierde, - zal kunnen aanvatten en doorzetten.

In verband met den zesjarigen leertijd, door ons voorzien, kan de vraag opgeworpen: hoe staan daartegenover de talloos vele leerlingen, die op hun veertiende levensjaar voorgoed de school verlaten?... Het antwoord is kort en duidelijk: in denzelfden toestand als tegenover alle andere leervakken, waarop ze zich na dit oogenblik niet meer zouden toeleggen, d.i. midden in 't gevaar, de eenmaal opgedane kennis gladweg te vergeten. Maar het mag niet ons onderwijs als fout aangerekend worden, zoo dat stoffelijk in de onmogelijkheid verkeert, veertienjarige jongelieden af te leveren, die verstandelijk volgroeid en volleerd zouden zijn. Wie zich verder ontwikkelen wil vindt, na de dagschool, in de avondleergangen een welgekomen hulp ten goede; aan hem, er van gebruik te maken.

Fransche boeken.

Slag op slag ontvingen we uit Nederland verschillende werken; en alle staan grootendeels, zoo niet uitsluitend, in het teeken der vertaalmethode. Steun zoeken bij het Nederlandsch, waar dat nuttig blijkt, is echter niet het vertalen tot methode inrichten. Wij wenschen, dat de leerlingen haast van stonden aan gelegenheid krijgen, op een bevel of vraag in het Fransch ook in die taal te antwoorden, en hebben ervaren, dat zulks, mits een welgekozen leerstof, ruim mogelijk is en tot de meest bevredigende uitslagen leidt. Woorden vertalen doen we wel, wanneer het verklaren door aanschouwing tijdroovend of moeilijk is; en tusschenbei volledige teksten overzetten doen we eveneens, maar zulks meer als kontroolmiddel en herhaling dan als regel of stelsel. Daarom maakten we, vroeger reeds, ons voorbehoud tegenover Dijkshoorn's werkje **Pas à pas** (uitg. Noordhoff, Groningen), dat uitsluitend op vertalen steunt. Daarom ook gaan we niet mee met Franssen en Vrijdaghs' **Eerste Fransche taalcursus**, in twee deeltjes (uitg. Kemink & Zoon, Utrecht), al is daar een Aanhangsel aan toegevoegd dat, naast bondige uitspraakoefeningen, een zeer degelijk ‘overzicht van de spraakkunst’ (met nog eens vertaaloefeningen) bevat. En dan, indien de te vertalen teksten ten minste een geheel vormden! Maar 't zijn losse zinnetjes zonder samenhang, zonder gemeenschappelijk, aantrekkelijk onderwerp,... net als in ‘Stals’, ons dooie boekje van vóór veertig jaar! Laatstgenoemde werkjes dienen als inleiding tot den **Practischen leercursus** door Van Goor en Jacobs, met medewerking van Vrijdaghs; maar in

dezen kursus, bestemd voor den vierden graad, blijft, na het lezen, vertalen nog steeds het groote wachtwoord, alsof twaalfjarige en oudere leerlingen al niet een rijke keus aan oefeningen, uitsluitend in het Fransch, konden medemaken. - Heel wat beter zijn we te spreken over **Fransch voor de lagere school**, vier leerboekjes en drie leesboekjes, en **Fransche lectuur,** twee vervolgleesboekjes, alle door Benjert en Elzinga (uitg. Muusses, Purmerend), - en gelukkig ook beleven die in Nederland meer dan succes genoeg, om de schrijvers er van nog kordater de nieuwe richting in te stuwen. Over de vijf leesboekjes zeggen we niets dan goed; ze zijn, vooral de laatste twee, bizonder mooi geïllustreerd en bevatten een rijke verscheidenheid aan verhaaltjes, anecdoten, samenspraken, rijmpjes, liedjes, voor den derden en den vierden graad. De vier leerboekjes, voor den derden graad bestemd, zitten nog stevig vast aan de vertaalmethode, maar ieder lesje zet toch in met een bondigen, verhalenden leestekst, vele vertalingen vormen een samenhangend geheel, en daarbuiten worden talrijke invuloefeningen en permutaties aangegeven. Alleen vragen we ons af: hoe durft men in een tweede jaar Fransch den ‘subjonctif’ behandelen en hoe speelt men het klaar, om in twee jaar vier leerboekjes en drie leesboekjes ernstig door te maken? We geven dit de auteurs in overweging, - en maken onderwijl den uitgever ons kompliment om de prachtige inkleeding, die hij het werk van Benjert en Elzinga bezorgd heeft!

Tusschen haakjes melden we hier, dat deze auteurs zich heelemaal aan den strijd om ‘het Fransch in de lagere school’ trachten aan te passen. Vóór enkele jaren begon men met het Fransch in het derde leerjaar... en stonden de boekjes van B. en E. in het teeken daarvan. De strijd verdreef het Fransch naar het vijfde jaar... en we kregen de huidige, gewijzigde uitgaaf. Maar de strijd gaat voort, wil het Fransch ook uit den derden graad weg... en, nààst deze uitgaaf, brengen B. en E. twee deeltjes **Fransch voor U.L.O.** (uitg. Wolters, Groningen), met de allerjongste aanpassing en met, naast weer vele vertalingen, een aantal beste oefeningen, die we graag vroeger hadden zien opnemen.

Bij deze uitgave zouden we onze bespreking afsluiten, indien we niet sinds lang een prachtboek van Hans Hoesli, **Eléments de langue française** (uitg. Verlag der Erziehungsdirektion, Zurich) hadden op tafel liggen. Laten we elkaar goed begrijpen: dit boek is voor het middelbaar onderwijs in Duitsch Zwitserland bestemd en heeft geen kans, ten onzent gebruikt te worden. Maar alle leerkrachten en vooral alle ontwerpers van taalmethoden dienden het in te zien, om allerhande redenen. We meenen zelfs, dat een paar 't al gedaan hebben... en met ‘typischen’ uitslag, getuige zeker boekje dat ons in handen kwam. Dit Zwitsersch werk dan

omvat de leerstof van minstens den derden en den vierden graad. Het verdeelt ze in tien rubrieken, van ‘de school’ tot de ‘tooneeltjes uit het leven’, en geeft onder elke rubriek een aantal lessen aan, die hier en daar door Hans Witzig heerlijk geïllustreerd worden; elke les zelf weer wordt aanleiding om een voorbereiding, een leestekst en een taal- of spraakkundig begrip met toepassingen aan te brengen, en tusschenbei komen anecdootjes, rijmpjes, raadsels, volksdeuntjes de noodige ontspanning bieden. Achteraan eindelijk, na 200 blz. dichten tekst, volgt nog een supplement van ruim 100 blz., met daarin een rijke keus van aanvullende oefeningen. Wie echter zulk boek om zijn groote prestatie bewondert, moet er ook kritisch en praktisch kunnen tegenover staan, en dan rijzen al dadelijk een paar vragen op: Biedt dit werk niet ‘des Guten... viel zu viel’, d.i. begraaft het de leerlingen niet onder een overstelpenden woordenschat (meer dan 3000, buiten de woordvormen en samenstellingen)? Put het een groot aantal oefeningen niet uit tot het eentonige en vervelende, en komt het er niet dikwijls veel te vroeg mee aangedragen? Sluiten de opstellen bij de behandelde leerstof aan of zijn ze een voorwendsel om een vracht nieuwigheid op te disschen? Want zulke vragen hebben hun beteekenis, vooral wanneer men er aan denken gaat, Hoesli's werkwijze hier binnen te halen. Daar mocht zelfs bijgevoegd: Vervullen de mooist geteekende prenten, hoe verlokkelijk tot namaak zelfs, hun rol bij een taalmethode, indien ze de leerlingen niet helpen den tekst begrijpen en genieten?... Maar we dringen niet verder aan; al zouden zich talrijke bezwaren tegen het doorloopend uitbaten van Hoesli's werk verzetten, het blijft op zichzelf een monument van arbeid, waarvoor we den maker moeten dankbaar zijn.

H. VAN TICHELEN.

Boekennieuws

Van **Vlaamsche Volksvertelsels**, uit den volksmond opgeschreven door Pol de Mont en Alfons de Cock, waarvan de 1e uitgave in 1898 het licht zag, is een tweede druk verschenen, herzien en zeer vermeerderd, geïllustreerd door Pol Dom (Zutphen, W.J. Thieme en Cie en Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel; 1927; XV + 363 blz.; 71 frank; gebonden 94 fr. 25).

Rubrieken: Ophoopende vertelsels; Kwelvertelsels; Leugenvertelsels; Dierensprookjes; Plantensprookjes; Grappige vertelsels; Duivels en spoken; heksen, kabouters en zeemeerminnen; Hekelen spotvertelsels; Gemengde vertelsels. Samen 175 nummers, waarvan 25 niet in den eersten druk voorkwamen.

De nauwgezette schrijvers en hun sappige **Volksvertelsels** zijn in de folklorische wereld genoeg bekend, dan dat wij hier nog hun lof zouden moeten maken. Alleen zullen we zeggen, dat deze uitgave met twee dozijn flink opgevatte illustraties, waaronder acht in kleurendruk, opgeluisterd is.

De N.V. Leeslust, te Antwerpen, gaf uit; **De Vlaamsche Jongen van Gisteren en Heden** (1910-1927), door Aug. Van Cauwelaert (1927; 158 blz.), mooi uitgevoerd op de persen van V. Van Dieren en Co.

Het is een bloemlezing, waarin gedichten worden opgenomen van Jan van Nijlen, Jozef De Voght, Jan Hammenecker, Hilarion Thans, Firmin Van Hecke, A.J. Van Cauwelaert, zuster Maria Jozefa, Leonce Reypgens, Clemens Van der Straeten, Isidoor Van Beughem, Frans De Wilde, A.W. Grauls, Maurice Van Hoeck, Gery Helderenberg, Paul Verbruggen, F. De Pillecyn, Fritz Francken, Daan Boens, Urbain Van de Voorde, Dirk Vansina, Aanton Van de Velde, Richard Minne, Karel Leroux, Reimond Herreman, Maurice Roelants, Alice Nahon, Paul van Ostayen, Karel Van den Oever, Wies Moens, Marnix Gysen, Achilles Mussche, Gaston Burssens, Victor Brunclair, Gerard Walschap, Reinier Ysabie, Franck Van den Wyngaert, Richard De Wachter, August Van Boecxsel, André De Medts.

Onze lezers zullen wel bemerken dat er namen ontbreken, b.v. van sommige onzer medewerksters, die noch van eergisteren noch

van morgen zijn. Toch kunnen we wel met den inleider - slot van zijn **Terugblik** (15 blz.) - hopen dat deze bloemlezing ‘een vrij volledig beeld’ geeft ‘van de evolutie die zich onder de Vlaamsche Jongeren van 1910 tot heden heeft voltrokken.’

Achteraan komen bio- en bibliographische nota's. Daar is Mussche wel wat mager uitgevallen: ‘Gaf verzen en studies over kunst en leven in **De Stem** enz.’ **Enz.** zal wel 't belangrijkste zijn! En was van Van Boecxsel geen geboortedatum los te krijgen?

Van het **Duitsch Woordenboek** door I. van Gelderen, oudleeraar bij 't middelbaar onderwijs te Utrecht, 6e, veel verbeterde en vermeerderde uitgave, waarvan wij deel I vermeldden, is nu ook deel II verschenen: **Nederlandsch-Duitsch**, op goed papier, met duidelijke letter, 810 blz. over 2 kolommen (J.B. Wolters, Groningen en den Haag).

De twee deelen, in een of twee banden, kosten *f* 8.50; elk deel afzonderlijk *f* 4.25.

Wij kunnen hier over het Woordenboek niet in bijzonderheden treden. Laten wij er ons bij bepalen aan te stippen dat b.v. bij **achter, door, in, op. uit, van, voor** en dgl. meer heel wat uitdrukkingen worden opgegeven waarin omschrijvingen of andere voorzetsels dan in 't Nederlandsch worden gebruikt. Dat zal den gebruiker welkom en nuttig zijn.

Ook van het **Engelsch Woordenboek** van K. ten Bruggencate (10e, omgewerkte en vermeerderde uitgave door A. Broers, leeraar H.B.S. met 5 jarigen cursus in den Haag) verscheen, bij denzelfden uitgever, deel II: **Nederlandsch-Engelsch** (959 blz. over 2 kolommen; per deel *f* 3.75).

We nemen een woord uit den hoop, om te toonen van wat al uitdrukkingen men de vertaling in 't Engelsch vinden kan:

> *gaan:* v. bel, fluit, klok, etc.; de telefoon ging; de fluit ging; daar gaat mijn hoed (de trein); ik ga; ik moet gaan; ik zie hen liever gaan dan komen; zich laten gaan; hij liet zijn oog over 't papier gaan; hoe gaat het? hoe gaat 't met je broer? 't gaat hem goed (slecht); 't gaat goed (slecht) met de zaken (den patient); gaat 't goed met de kleine? 't gaat hem bijzonder; 't ga je goed! alles ging goed; als alles goedgaat...; zoo gaat 't goed; 't moet voortaan anders en beter (met je) gaan; 't is mij heel anders gegaan; 't gaat niet; ik vrees dat 't niet zal gaan; dat gaat zoo niet; 't zal niet gaan; zoo gaat 't (in de wereld).....

Dan komt gaan bij artikel, handel, zaken, stuk, enz.; bij allerlei voorzetsels; met een infinitief..., samen 97 uitdrukkingen, met 131 vertalingen.

Ge ziet, dat kan nog al... gaan!

A.

Boekbeschouwing

Willem Putman. - *Tooneelgroei* (1921-1926), indrukken over het na-oorlogsch tooneel-herleven in ons land (Brugge, Excelsior, 448 blz. en 48 platen en 't portret van den schrijver); 40 fr.; gebonden 50 fr.

Dit boek - herdruk van artikels uit *N.R. Courant, Het Tooneel, Spel en Dans, Het Vlaamsche Land* - had moeten verschijnen in den herfst van 1926. Het komt echter met een jaar vertraging, zoodat de schrijver in een Nawoord van 6 blz. de ‘glanspunten van het seizoen 1926-27’ samenvat.

Besproken worden 14 stukken, van 1921 tot 1926 opgevoerd door het Vlaamsche Volkstooneel met Johan De Meestèr Jr; 9 kunstvertooningen in den Vlaamschen schouwburg te Brussel; 21 vertooningen in het theâtre du Marais; 10 stukken, door het katholiek Tooneel-renouveau, 9 andere, door gewone dilettantenkringen opgevoerd; verder 8 stukken behoorende tot het Fransch-Belgisch tooneel; een hoofdstuk over de stilte op het tooneel (een causerie en twee nummers) en over muziek (vier nummers).

De besprekingen zijn meestal de uiteenzetting van het onderwerp (soms met citaten) en de indrukken over ensceneering en vertolking, zooals die, niet heel bezonken, gewoonlijk in een dagbladartikel worden weergegeven.

De platen (reproducties van decors, scènes of tooneelmaskers) zijn verzorgd, maar hinderend werkt dat afbeeldingen over *Judas* b.v. bij beschouwingen over Paul Spaak komen te staan en andere over *Hamlet* bij stukken van Martens.

T.V.W. - *Het militair Vraagstuk*, 2e gansch omgewerkte en merkelijk aangevulde uitgave (Algemeen Secretariaat van den Katholieken Vlaamschen Landsbond, Brussel); z.j.; 43 blz.; 1 fr.
(T.V.W. - *Zedelijkheid en Opvoeding in de Kazerne* (zelfde uitgeversbond); z.j.; 19 blz. 25 c.

De schrijver pleit o.m. voor verkorting van den diensttijd in het leger; voor gewestelijke indeeling met eentalige opleiding (waarvan een ontwerp medegedeeld wordt); voor voorgeoefendheid; voor 't beperken van den duur der wederoproepingsperioden; voor oprichting van legernormaalscholen met een opvoedkundig karakter, waarin uitsluitend vrijwilligers tot onderofficieren-onderrichters zouden opgeleid worden.

In de tweede brochure wijst hij op de gevaren van het kazerneleven, laakt hij het gebrek aan opvoedkundige waarde der opleiding en de onverschilligheid der overheid en duidt enkele maatregelen aan die kunnen beproefd worden om het kwaad te voorkomen.

A.

Prof. G. des Marez. - *Oud-Brussel*, (Brussel, Bijstandstraat, 7, 1926; uitgave: Tspaeverke; 4 frank).

De uitgever van Tspaeverke heeft ons gewoon gemaakt aan mooie boekjes tegen billijken prijs. Oud-Brussel, uit de serie: Brussel's verleden en heden, zal voorzeker aan menigeen welkom zijn. Het geeft de beknopte geschiedenis van onze hoofdstad, geschreven door den bekenden archivaris van het Brusselsch Archief, den Heer Prof. G. Des Marez, en werd geïllustreerd door R. Vande Sande. Voor bibliophilen is het van gewicht te weten dat het werkje eigenhandig werd gezet door onzen Brusselschen folklorist Cypriaan Verhavert met de Hollandsche Mediaeval-letter (Corps 12 en 20), naar teekening van den Heer F.H. de Roos.

M. Stijns. - *De Beeldende Kunsten in België:* XIXe en XXe eeuw. (Brugge, Centrale Boekhandel, 1926; serie: Cultuur en Wetenschap n° 17).

Er werd reeds veel goeds gezegd van dit voor leeken geschreven werkje over de beeldende kunsten in ons land sedert 1830. In een reeks van acht hoofdstukken geeft Marcel Stijns ons een helderen kijk op den ontwikkelingsgang van onze kunst, die hij, zeer te recht, opvat als een samenstroomen van kunsttendenzen van verschillende groepen: de Antwerpsche school met een meester als Leys en zijn genialen leerling H. de Braekeleer, de Brusselsche school met een schaar uitnemende portrettisten, van Navez tot de Lalaing, met een vooraanstaand internationaal figuur als Alfred Stevens, de Vlaamsche landschapschildering met meesters als Claus en Baertsoen, eindelijk De Saedeleer en de groep van Laethem, en figuren, die een wereld op zich zelf vormen: Constantin Meunier en Laermans. Nergens heeft Marcel Stijns gemeend veel belang te moeten hechten aan de -ismen, nergens ook is het een dorre opsomming van namen en titels, hetgeen de leesbaarheid voor het groot publiek van dit verdienstelijk werkje zeer verhoogt. Ofschoon in een lossen causerie-toon geschreven, is de taal zeer verzorgd. De verluchting kon beter zijn, maar dat is hoofdzakelijk uitgeverszaak en wij willen er den schrijver geen grief van maken. Zooals het is, zal het boekje zeker zijn weg vinden en spoedig een tweeden druk noodzakelijk maken.

C.A.E. Loontiens. - *In 't Oud Oostende* (1769), historisch-folklorisch verhaal. (Uitgave Ostendiana, 1927).

Evenals de uitgever van 't Brusselsch ‘Spaeverke’, neemt Loontiens zich voor een reeks grepen te doen in het verleden van zijn lievelingsstad. *Ostendiana* zal de titel zijn van een reeks historisch-folklorische verhalen uit de Oostendsche geschiedenis. Het eerste verhaal, dat hier voor ons ligt, *In 't Oud Oostende* (1769), is de geschiedenis van Notaris de Callais, een schatrijk man, die leelijk wordt beetgenomen door een paar Oostendsche nietdeugen en grappenmakers: Marcus Junquez en zijn schoonbroer Sarazin. Er zijn kostelijke typen in dit oubollig verhaal, zooals baljuw Schottey en vooral een prae-romanticus, een uit Polen afkomstigen luitenant-baljuw, Pitchinski.

Sommige bladzijden doen denken aan den verhaaltrant van Maurits Sabbe, bijv. in het Kwartet der Jacobijnen. Jammer genoeg valt Loontiens soms lichtelijk uit den toon, maar dat is vooral te wijten aan het gemengd karakter van zijn werkje: historisch verhaal en fictie. O.i. had hij in literaire richting meer bijval geboekt, indien hij 'Het avontuur van Notaris de Callais' als historisch-folklorische novelle had gepubliceerd.

P.D.K.

Laurent Delvaux

Straks zal men te Nijvel de 150e verjaring van Delvaux' overlijden herdenken. De vraag waar hij geboren werd is nog steeds onopgelost en zal het waarschijnlijk blijven tot men - zoo dit stuk nog bestaat - eens de hand kan leggen op een geboorteakt of een inschrijving in de geboorteregisters van de parochie, waar hij ter wereld kwam. Ze schijnt ten andere van zeer ondergeschikt belang, daar we hier toch voor een zeer toevallig iets komen te staan.

Godefroid Delvaux, vader, was officier in het leger, dat voor Spanje in onze gewesten diende. Hij was een Waal van Gembloux; de moeder was insgelijks van het Waalsche land. Of nu ook Laurent het licht zag tijdens een verblijf in de garnizoenstad Gent, dit neemt niet weg, dat hij van Waalschen oorsprong is, dat hij, na leer- en reisjaren, bijna onafgebroken te Nijvel heeft gewoond en tot die stad behoort, zooals Rubens een kind van Antwerpen is, alhoewel het bijna zeker is, dat hij te Siegen ter wereld kwam.

Dat op het grafschrift staat ‘Laurentio Delvaux Gandensi’ en op den voet van den predikstoel in St-Baafs te Gent ‘L. Delvaux Gandavensis invenit’, neemt niets van hooger vermelde meening weg, daar, zooals we zeiden, Gent wel toevallig de geboorteplaats van Delvaux zijn kan.

Doch het feit, dat een kind werd geboren te Wetteren en niet te Aalst, of in een sneltrein tusschen Gent en Brussel, heeft, denk ik, nog nooit een beslissenden invloed gehad op zijn latere levensbaan en kunstrichting.

Zeggen wij terloops, dat zelfs de echtheid van het tweede opschrift(1) betwist wordt.

(1) Zie Willame: *Laurent Delvaux*, p. 4; Van Oest & Cie, Bruxelles, 1914.

Plezierig is het dan wel, dat in alle kunstgeschiedenissen en besprekingen Laurent Delvaux een ‘sculpteur flamand’ is, door het feit dat er voor het buitenland geen ‘art belge’ en nog minder een ‘art wallon’ bestaat; zoo overbluffend is de zon der Vlaamsche kunst van de XVe tot de XVIIe eeuw geweest.

Een tweede twistvraag is de datum der geboorte. Is het 1695 of 1696? Even onbenullig[(2)].

Delvaux wordt einde der 17e eeuw geboren en krijgt zijn vorming tijdens de laatste jaren der Spaansche overheersching; hij is een jongeling, tot den arbeid klaar, als ons land verarmd en geplunderd, uitgezogen en door krijg verstompt, onder Oostenrijksch bewind overgaat; dàt is voornaam!

Op kunstgebied zag het er in die jaren niet schitterend uit. Na den glanstijd van Rubens (1640), Van Dijck (1641) en Jordaens (1678) was geen vernieuwing gekomen. Wel had de kunst uit verkregen beweging nog ruim een halve eeuw, zeer verdienstelijk, zelfs soms glansrijk voortgeleefd, al was ze minder hoogstaand, daar toch de groote scheppende adem ze had verlaten. De Teniers, De Crayer's hebben nog zelfstandigheid, doch verbleeken naast de veelkleurige schittering van hun grooten voorganger en meester. Eens dat zij verdwijnen, begint de groote instorting; de rol der kopisten is begonnen; een doodend academisme, waar slaafs de kunstbegrippen worden ingepompt naar theoretische beginselen, vervangt het verlevendigende en vruchtbare ateliersleven. Voortaan is de invloed van Rubens verderfelijk; want alles wordt naar zijn maat gemeten, naar zijn kleur gekleurd, naar zijn compositie gecomponeerd: geen zweem van vrijheid meer; iedere poging tot onafhankelijkheid wordt als knoeierij doodgeverfd... Rubens deed zóó... en daarbuiten bestaat geen heil.

Waar Rubens dynamische beweging schiep, staan stilgevallen automaten; waar hij plastische gestalten borstelde, staan stijve ledepoppen; zijn heftigheid wordt hol gebaar, zijn reuzenkracht, onbeholpen gespartel; het leven verstart; de kleur verschiet; alles valt uiteen, leeg en hol, als krachtloos epigonenwerk: een symphonie van Beethoven door een boerenfanfare!

(2) Aangaande de geboorte van L. Delvaux schrijft Van der Haeghen, aan Thieme te Leipzig, 13 Feb. 1913:
‘Le doute n'est plus possible. Il est bien né à Gand en 1696.’
Doch positieve bewijzen worden verder niet aangebracht.

Het gildeleven, waaruit de XVIIe-eeuwsche reuzen zich hadden losgewrongen, neemt zijn rechten terug; doch eng en zelfzuchtig, zooals het steeds is waar kleinzieligheid hoogtij viert, stuurt het alleen aan op beperking der vrijheid.

De kunst moet een kleurlooze broodwinning worden, die evengoed is geregeld als de steenkappers- of bakkersstiel.

De kunstenaar zal dan ook in eerste plaats een practisch mensch worden, die het op bestellingen aanlegt, stoffelijke voordeelen zoekt en vooral tracht zich bij den tijdgeest aan te passen. Slechts nu en dan eens, in de stilte van het atelier, geeft hij gehoor aan de stoutere stem van zijn scheppingsgeest. Wel is hij nog in zijn beste oogenblikken bewust van zijn voorlichtende taak, maar hij durft de voeling met zijn publiek niet verliezen en daardoor ziet hij veel meer achter, dan vóór zich.

Is Delvaux een zuiver product van zijn tijd geweest?

Gewis heeft hij er niet buiten gestaan en als mensch heeft zijn leven geen dier dramatische vormen, die den grooten hervormer kenschetsen. Zijn bestaan was effen en wat men noemen zou: ‘goed gevuld.’

Hij heeft veel gewerkt en veel verdiend, hij heeft eer en glorie gekend en deze was niet ijdel. Hij heeft de stoffelijke zijde van het leven volledig weten op te lossen, hij is als rijk en hoog-in-aanzien-staand burger gestorven.

En toch mogen wij hem geen materieelen geest noemen; hij begreep, dat de kunstenaar voor iets meer dan geldelijke vergoeding moest werken[(3)] en zijn briefwisseling met de Staten van Namen nopens den jongen beeldhouwer Pierre François le Roy (1737-1812), dien men bij hem in de leer wilde plaatsen, is kenschetsend in dit opzicht. Hij drukt er de meening uit, dat hij graag Le Roy in zijn atelier zal laten leeren, wat hij hem leeren kan, doch dat het hem pijn zou doen dien jongen, die talent had, als een daglooner te bezigen, zooals de Staten het wel bedoelden. Hij zelf spoorde Le Roy aan later naar Italië te gaan, wat dan ook gebeurde. Dat legt ons uit waarom de kunst van Delvaux, hoe koud ook in menig opzicht, toch vruchtbaar is geweest, hoe hij

(3) *Messager des Sciences historiques en Belgique;* 1870, p. 98-104.

leerlingen heeft weten te vormen als Godecharle, die geen futlooze navolger was, maar een man met eigen temperament en eigen bezieling, omdat Delvaux die niet in hem gedood had. Zoo Godecharle later de al te slaafsche practijk van den meester vaarwel zei, is dit geen argument tegen, maar wel voor Delvaux[4].

* * *

Over de leerjaren van Delvaux is weinig bekend. Zoo hij te Gent geboren werd, is hij er wellicht in de leer geweest. Men noemt als zijn leermeester den Gentschen beeldhouwer J.B. Van Helderbergh (1651-1734)[5]. De bewering van baron de Stassart[6], dat dit een onmogelijkheid was, daar Van Helderbergh meer dan 70 jaar oud was toen Delvaux geboren werd, gaat niet op; hij was een zestigjarige, toen Delvaux bij hem in de leer kon komen; doch welke onmogelijkheid ligt daar in opgesloten?

In elk geval zou die invloed slechts van korten duur geweest zijn; want den 18jarigen Delvaux vinden we - en ditmaal stellig - op het atelier van Plumier te Brussel[7] en daar in de hoofdstad een academie bestond waar de Rubeniaansche kunst in formules werd gegoten, ging Delvaux er heen.

1717 vindt Delvaux te Londen. Hij is dan 21 jaar. Zonder moeite wordt hij aangeworven bij den Antwerpenaar De Scheemaecker, die te Londen een soort fabriek van gemakkelijk beeldhouwwerk had geopend[8]; want zoo in dit eerste kwart der XVIIIe eeuw Engeland veel kunst- of zoogezeid kunstwerk koopt, heeft het geen eigen kunstenaars.

Met De Scheemaecker maakt Delvaux, die zijn werkgever ten andere in smaak en vaardigheid reeds overtreft, een paar grafmonumenten, waaronder het mausoleum voor den hertog van Buckinghamshire in de Westminster abdij.

Gewis heeft Delvaux, die, naar men beweert, het werk van De Scheemaeckr verbeterde, daarin ruim zijn aandeel. Opmerkenswaardig is het wel, dat men er reeds het karakter in aantreft

(4) Lemonnier: Histoire des beaux arts en Belgique, p. 18.
(5) Zie werk in St-Baafskerk te Gent.
(6) de Stassart: *OEuvres complètes;* Paris, Didot frères, 1855, p. 426-28.
(7) De Coupeye: Th. Verhaegen; Bruxelles, Van Oest, 1914, p. 2 en Koninklijke Bibliotheek, handschrift nr 17656.
(8) Michel, VII, t. II, p. 542.

van zijn later werk, inbegrepen de predikstoelen te Nijvel en te Gent. Die kenmerken zijn: groote technische vaardigheid; voorliefde voor antieke voorstelling; in menig geval oppervlakkig gevoel, dat koud en onbewogen laat; weinig samenhang in de compositie, zoodat de deelen los tegenover elkander staan of kunstmatig schijnen bijeengebracht; onpersoonlijkheid, waardoor een beeld verscheidene bestemmingen kan krijgen, wat dat ook meer dan eens is gebeurd(9).

Wat den algemeenen stijl betreft in dat mausoleum, het is duidelijk dat de kunstenaar architectureel wil blijven, doch daar slechts deelsgewijze in slaagt(10).

De beelden, hoe bewegingsvol gedacht, zooals 'De Tijd', vullen de ruimte niet. De baroke invloed van het Rubeniaansch academisme vindt men in al de onderdeelen: in de treurende vrouw die een Magdalena lijkt naast een kruis dat weggenomen is; in de vleezige kindertjes met bolle wangjes; in den doode zelf, die met opgeheven knieën, in onrustig gewrongen houding, toch kalm-onverschillig in de verte staart.

Het beeld 'De Tijd' wordt hier reeds als bewijs van anatomische kennis en hooge beeldhouwersvaardigheid met voorliefde behandeld; we zullen het later dikwijls terugvinden, steeds dieper uitgewerkt. Ten slotte vindt Delvaux daarin zijn persoonlijkheid terug en levert grijsaardskoppen, die tot zijn allerbeste werk behooren, dat naast alle voortbrengselen van de XVIIIe eeuw, ook in de naburige landen, in lijn mag gebracht worden.

De draperij vindt hier insgelijks reeds aanwending; ze schijnt een onmisbaar onderdeel te worden van een rococostijl, waarin Delvaux middenin zal leven. Het zal hem ten andere meer dan eens verweten worden, hoe zijn anders kunstig samengestelde predikstoelen, ten slotte, met hun loofwerk en neerhangende draperijen een indruk geven van gekunstelheid, die onbevredigd laat.

(9) Zie den predikstoel te Gent, die wel eens zijn meesterwerk wordt genoemd. Het beeld 'Het Geloof' bestaat insgelijks afzonderlijk en heet dan 'De Nederigheid.'

(10) Het mausoleum voor den hertog van Buckinghamshire en dat voor den hertog van Bedford, rond 1734 geleverd, toonen, wat de ligging van de hoofdpersonage betreft, zekere vergelijkingspunten met het grafmonument van bisschop Triest; doch bij Delvaux is de houding minder natuurlijk en meer gewrongen.

De Scheemaecker, we zeiden het reeds, leverde in reeks aan het Londensche publiek. Delvaux werkte in dien geest; en als men dan bedenkt hoe ook ons groote publiek alleen houdt van wat streelend is voor het oog, wat bevallig, gratievol, lieftallig, een tikje romantisch is, wat vooral niet schokt of diepere snaren trillen doet, wat geen al te verre horizonten opent of het rustige gemoedsleven niet storend aandoet, dan begrijpt men licht, hoe het werk van dien tijd - we teekenen 1720 - zoeterig, sierlijk, gekunsteld en onpersoonlijk is.

En toch moest dat winkelwerk aan Delvaux, die een kunstenaarsziel had, te zwaar wegen. Hij bezat in eigendom verscheidene werken van Duquesnoy die op betere traditie wezen(11). Italië had hij dan nog niet gezien.

In 1728, na den dood van zijn eerste vrouw, de weduwe van zijn vroegeren meester Plumier, toog hij er heen.

De invloed van Bernini heerschte er nog onbeperkt en gaf aanleiding tot een zinlooze decadentie, zooals bij ons het epigonisme van Rubens.

Gelukkiglijk kwam Delvaux eerst in aanraking met het beste: het werk van den jongen Bernini in de villa Borghese. Hij maakte er een zeer levendige kopij van 'David' en toen hij later onder dien gevaarlijken invloed zijn apostelen maakte (Nijvel, collegiale kerk), o.a. zijn H. Jacob, waar niet een rustige plooi in gansch den kleerenval te merken is, behoort dit toch mede tot zijn beste werk, omdat er in de koppen werkelijk persoonlijk karakter zit, echt geestelijk realisme, dat zoo ongewoon was in dien tijd. Zoo men Delvaux bij de Vlaamsche kunstenaars wil inlijven, zou hier een aanknoopingspunt met Vlaamsche kunst, en van de beste, te vinden zijn(12).

(11) In verscheidene werken is inspiratie van Duquesnoy merkbaar: vgl. bv. het grafmonument van den Hertog van Bedford, en dat van Bisschop Triest; - den St-Andreas te Nijvel en dien van Duquesnoy te Rome.

(12) De kop van St-Hieronymus te Ledeberg, die van St-Paulus te Nijvel, 'De Tijd' in St-Baafs Gent, vormen een werkelijk indrukwekkende reeks van uitstekende, diep gevoelde en uitdrukkingsvolle gewrochten.
In een onuitgegeven handschrift, dat tevens naamloos is, wordt Delvaux beschuldigd meest naar reeds bestaande beelden gewerkt te hebben; bv.: de beelden van 'St-Paulus', 'St-Pieter', 'St-Jacob' en 'St-Andreas' uit St-Geertruikerk te Nijvel, zijn kopijen naar de beelden van St-Goedele te Brussel, deelsgewijze aan J. Duquesnoy toegeschreven.
Hierop is te antwoorden dat alle heiligenbeelden zeer sterk naar een bijna vaste iconographie worden bewerkt en dus onvermijdelijk zekere gelijkenis bieden. De persoonlijkheid ligt vooral in de behandeling der onderdeelen en in de technische bewerking.
Verder zegt het handschrift:
'De Bekeering van den H. Paulus' - zie gevelvlak van St-Pauluskerk te Londen.
'Elias in de Woestijn' - zie Kerk der Carmelieten te Brussel.
'Predikstoel van St-Baafskerk te Gent' - eene voorteekening werd geleverd door Gaspard Lanoy van Brussel, voor den prijs van 13 pistolen.'
(Handschrift in 't bezit van Heer Delvaux-de Cartier. te Walfergem).
Waarschijnlijk is het, dat Delvaux, die, zooals bekend, geen sterke algemeene ontwikkeling bezat, juist door persoonlijkheid niet uitblonk; daarenboven was hij een gelukskind der XVIIIe eeuw, werd met bestellingen overladen en greep wel eens naar het gemakkelijker middel: de bewerking van een gedachte die reeds in vorm was omgezet; ten andere, wij weten dat dit in vorige eeuwen niet in het minst euvel werd opgenomen: men nam zijn goed waar men het vond, en dit deed in niets afbreuk aan het eigen talent van den kunstenaar.
Wat 'Elias in de Woestijn' betreft, de Carmelieten te Nijvel hadden een werk in denzelfden aard besteld als de predikstoel der Brusselsche Carmelieten, door Plumier, den vroegeren meester van Delvaux, gebeeldhouwd.

Het ruime, dynamische gebaar van Bernini vinden we terug in de ‘H. Geertrui’ (collegiale kerk te Nijvel); maar zoo Delvaux daarbij aan de H. Theresia heeft gedacht, is hij meer ingetogen gebleven, minder theatraal, en heeft meer bereikt dan Bernini zelf, wiens mystiek-hysterische heilige niet den minsten godsdienstigen indruk laat.

Voor Delvaux, alhoewel in mindere mate, kan deze opmerking eveneens gelden. Zijn godsdienstige samenstellingen zijn te veel artefacten om diep te ontroeren en een onvermengden godsdienstigen indruk te geven. Beter in dit opzicht lijkt me de groep onder den predikstoel in de collegiale kerk te Nijvel. Daar is een soberheid, een ingetogenheid, die dieper treft dan de lawaaierigste bewegingen. Zonder de gewild antieke vaas en den gekunstelden haartooi bij de Samaritaansche vrouw, konden we van een terugkeer spreken naar de natuur(13). Hoe jammer, dat deze waarlijk saamgehouden groep, stil ontroerend in het schemerlicht der kerk, alle ingetogenheid verliest in het kader van den draaienden, wentelenden predikstoel, waarin niet een rechte lijn meer is, niet één rustpoos, maar een gewild ongedurig gekrul, tot in de boomtakken zelf, die met onmogelijke draperijen als met een wolkenfloers behangen, doelloos de lucht inschieten!

(13) Nochtans mag dit ook als geen hoogstaand werk gelden. Het heeft een zelfde gebrek met den predikstoel in St-Baafskerk te Gent: de achterzijde is stijf en onafgewerkt, en daarenboven is de lijn tamelijk koud en droog.

Dat is ook wel het ergste euvel bij den predikstoel in St-Baafskerk te Gent.

Dit werk van Delvaux, dat zonder twijfel kostelijk is - de rekeningen zijn dààr - is veel besproken geweest. De bewonderaars verheffen het tot in de wolken.

Fr. de Potter zegt: Het is een echt meestergewrocht. Alles, in dit te recht algemeen bewonderd stuk, ademt dichterlijkheid en treft door harmonie en kunstige uitvoering(14).

Steyaert noemt het 'het meesterwerk der beeldhouwkunst(15).'

Dumont-Wilden matigt een weinig die uitbundigheid door er de beperkende woorden 'Belgische en XVIIIe eeuwsche' bepalend bij te voegen: 'la meilleure oeuvre de la sculpture belge au XVIIIe siècle(16).'

En dan komt daar H. Hymans en gooit dien steen: 'C'est un mélange hétérogène de marbre et de bois, fort médiocre de style(17).'

We meenen: 'Noch zooveel lof, noch zoo zware verguizing.'

Dat het werk aan den zwaren en nieuw-rijken smaak (België was weer aan 't bloeien gegaan) van den tijd beantwoordde, is zeker. Immers, het werd boven dat zijner mededingers, boven dat van den nochtans verdienstelijken Verbruggen van Antwerpen, verkozen(18).

De grondigste opwerpingen zijn, mijns inziens:

1°) dat het geen groep is, maar samenvoeging van twee losse beelden;

2°) dat van geen godsdienstig gevoel sprake kan zijn.

Het beeld 'De Tijd' is het best behandeld. Het is technisch een zeer sterk product en is, alleenstaande beschouwd, van hooge

(14) Fr. de Potter: *Gent van den oudsten tijd tot heden;* 1890, p. 332.
(15) Steyaert: *Volledige beschrijving van Gent*, 1857.
(16) *La Belgique illustrée*, 1910; p. 127.
(17) H. Hymans: *Gand et Tournai*, 1906; blz. 14.
(18) Zie werk te Antwerpen.
In 1739 werden modellen geleverd door Verbruggen, van Antwerpen, Th. Verhaegen, van Mechelen, Gaspard Lanoy, van Brussel en L. Delvaux. Het ontwerp van dezen laatste werd verkozen.
De definitieve bestelling (bij akte voor notaris Fr. Van Tieghem te Gent) dagteekent van 6 Maart 1741 (archief van het legaat Triest, akte nr 241, bisdom te Gent).
(Kervijn de Volkaersbeke. *Les Eglises de Gand*, 1857, t. I, blz. 100 en C. Poupeye: *Th. Verhaegen*, 1914, blz. 43).

waarde. We zagen reeds dat Delvaux er een voorliefde voor had: we vinden het weer (is het niet een voorstudie?) in den H. Hieronymus te Ledeberg en verder in den profeet Elias te Nijvel. Het is volmaakt van uitvoering. De kop is hoogstaand werk; de mantel is breed behandeld, de anatomie van het forsche oude lichaam is klassiek. ‘De Tijd wordt aan zijn slaap ontrukt,’ zegt de beschrijving ‘en ziet... de Waarheid’ - een Waarheid, die reeds als afzonderlijk beeld bestond en als naam draagt ‘de Nederigheid.’ - En daar ligt nu de zwakheid; die groep is een kunstmatige samenvoeging, zonder eenheid, zonder één aanrakingspunt (dat alleen levert reeds een stoffelijk bewijs). De Tijd heeft een soort terugschrikkende beweging... waarom? Om het beeld dat daar zoo rustig staat, de oogen neergeslagen (was het de nederigheid niet?) en waarvan alleen de onrustig opgezweepte kleedij een beweging verraadt, waarvan wij de oorzaak niet begrijpen, daar ze niet bestaat en slechts aan de klassiek-barok-conceptie beantwoordde.

Laat ons er nog bijvoegen, dat Delvaux bij die werken die duur betaald werden, effect betrachtte. De rugzijde - al kan men rondom den predikstoel gaan - is weinig verzorgd, en het gewild barokke van die opgezweepte kleedij der Waarheid steekt des te sterker af bij de rustig stijve lijnen in den rug. De twee engelenbeelden links en rechts hebben geen betrekking met de hoofdgroep.

Veel meer samenhang, veel meer innigheid, meer godsdienstig ontroeringsvermogen bezit de groep ‘Elias in de woestijn, door een engel gespijsd’ (collegiale kerk te Nijvel). Hier is werkelijk één compositie bedacht. Gansch het werk is in hout, wat veel meer eenheid geeft en gewis louterend op den stijl inwerkt, zooals we later zullen toonen. We zien er dezelfden grijsaard en weer een engel. Doch hoeveel meer streeling in de behandeling! Hier heeft de beitel geen effect betracht; hij werd geleid door de hand van een bezield dichter en 't verwondert niet, dat Delvaux zelf dit als zijn beste werk aanzag.

Het geheel is prachtig in den rijken Louis XV-stijl gehouden, zonder wegvluchtende lijnen. Voegen wij er alleen bij, dat die predikstoel heel slecht is geplaatst en dat de afzichtelijk nuchtere trap niets met het sierlijk geheel te maken heeft, evenmin als de kleine omheining, die er zoo nutteloos als storend werd bijgebracht.

De engel van dit smaakvolle werk is het voorwerp van lange studie geweest. Delvaux heeft dit beeld meermaals en in alle houdingen behandeld, onder den vorm van biddende engelen. (Brugge: kapel der Zusters van O.L. Vrouw Hemelvaart; Brussel: Mr Fievet en Mr Tombeur).

Gewis heeft Delvaux naar model gewerkt en deze beelden behooren mede tot het beste werk, met rijken en natuurlijken plooienval der kleederen en stevig, ongekunstelde boetseering der naakte lichaamsdeelen(19).

Dit alles heeft ons ver van Italië gebracht. Ten andere, na die vruchtbare reis biedt het leven van Delvaux weinig afwisseling. Hij komt met uitstekende aanbevelingen, onder meer van den paus, naar België terug, doet nog een korte reis naar Engeland - hij keert er later nog even weer, om enkele bestellingen, die hij medegenomen had, te leveren, - blijft enkele maanden te Brussel en gaat dan in 1734 een tweede huwelijk aan, om nu te Nijvel, dat hij niet meer verlaten zal, als rijk en geëerd burger te leven. Zijn faam is gevestigd; werk in overvloed en een atelier, waarin leerlingen en kunstarbeiders de talrijke modellen, door den meester geboetseerd, in marmer of hout afwerken(20).

Van zijn talrijke mythologische en zinnebeeldige voorstellingen (zij zijn legio): de Liefdadigheid, het Geloof, de Voorzichtigheid, de Nederigheid, de Onschuld, de Zedigheid, de Hoop, Diana,

(19) Het onderwerp was reeds door Plumier behandeld geworden. Zie voetnota 12.
In *La sculpture au XVIIe et XVIIIe siècles*, blz. 59, begaat H. Rousseau een chronologische dwaling. Hij zegt: 'Cette chaire (St-Bavon) date de 1745; celles de Nivelles sont de vingt-sept ans moins anciennes.' Hij plaatst dus de twee predikstoelen van Nijvel in 1772, wat voor 'Elias in de Woestijn' verkeerd is.
Verder vindt Rousseau overeenkomst tusschen de groep van St-Baafs en 'Jezus met de Samaritaansche vrouw.' Juist dààr is het stijlverschil het meest merkbaar, al is de uitwendige ordonnantie tamelijk eensluidend.
De groep werd tusschen 1739 en 1749 gemaakt. (Willame, op. cit., blz. 15).

(20) Van die leerlingen heeft zeker Godecharle meest naam verworven.
Waren mede niet zonder verdienste:
P.J. Leroy, van Namen;
Adrien Anrion, van Nijvel;
Philippe Lelièvre, eveneens van Nijvel, die de houtsculptuur van den predikstoel 'Jezus en de Samaritaansche vrouw' leverde;
Laurent Tamine, ook van Nijvel.
De Engelschman Wilton, die in het atelier van Delvaux had gewerkt, verwierf in zijn land een zekere vermaardheid.

Ceres, Flora en Pomona, enz., kunnen wij alleen zeggen dat ze ons koud laten; zij zijn producten van armbloedige academische kunst, zonder persoonlijkheid. Soms werden zij in reeks gemaakt, en wij wezen er reeds op - en hoe jammer - dat Delvaux ze in haastige en kunstmatige samenstellingen bezigde.

In het park te Brussel staan Flora en Pomona, en een tiental Hermesbeelden, die gij onverschillig voorbijloopt, omdat niets met kracht tot u spreekt, zooals dit wel gebeurt met het werk van C. Meunier, dat u voor het Museum te Antwerpen stilhoudt, of met de beeldjes van J. Dillens, die onder alle in de nissen van het Gentsche Stadhuis u opvallen, of met een Zuccone, die u van uit zijn nis van de Campanilla te Florence overweldigt.

Decoratief mooi, maar zonder ziel, zijn de beelden, die het museum voor moderne kunst te Brussel versieren.

Binnen, aan den voet van de trap, staat een Herculesbeeld, dat den maatstaf geeft van de technische meesterschap van Delvaux; naar den Hercules Farnèse bewerkt, is het plastisch sterk, met volmaakte boetseering der anatomische onderdeelen(21).

Doch waar is het innerlijke leven, waar is de trilling die onder de huid loopt, waar is die ziel, die bij de Grieksche beelden der V^{e} eeuw uit alle deelen spreekt, en die een ‘l'homme qui marche’ van Rodin, zelfs zonder hoofd, uit alle vezels trillen doet? Waarom den blik verloren laten loopen in een doolhof van fijn uitgehouwen bijzonderheden aan den voet, dan als alle aandacht op het ééne reuzenlichaam zou moeten gevestigd blijven? Hoe diep sprekend de zware torso van het Belvedere naast dit fijngeslepen gebabbel!

In de heiligenbeelden ligt een dieper gevoel. Ook hier weer bestaat een gansche reeks: St. Bavo, St. Gregorius, St. Augustinus, St. Livinus, St. Hieronymus.

De twee laatste zijn te Gent.

St. Livinus, vroeger in de Jezuïetenkerk, genaamd St. Pharaïldekerk te Gent, behoorde tot de kunstwerken die bij de verbeurdverklaring der goederen van de geestelijke gemeenschappen (1796) aan de stad Gent werden geschonken (museum in de kerk der St. Pietersabdij).

(21) Het behoort zeker tot het knapste werk van Delvaux en werd mede aangeduid in 1795 om de musea van Parijs te gaan verrijken; doch het gewicht deed voorloopig de verzending uitstellen en later werd ze gansch vergeten.

Later (1809) bekwam de stad de toelating, een deel dier werken van godsdienstigen aard aan sommige kerken en instellingen in bruikleen te geven. Zoo kwam het beeld (1820), in St-Michielskerk, bij het altaar van O.L. Vrouw[22].

De heilige zit geknield; hij draagt de bisschoppelijke kleeren; het hoofd is in aanbidding opgeheven; de mond, waaruit de tong werd gerukt, is open; de armen zijn op de borst gekruist.

Echte zielsbeweging ligt in den prachtigen kop, vol uitdrukking in de gelaatstrekken, waarop nog even het leed van het gruwelijk martelaarschap zichtbaar is, doch waar reeds een glans van heilige gelatenheid alles vergeestelijkt.

De kleederdracht is rijk, met zwaren, doch natuurlijken plooienval; de brokaten stof is kieschkeurig bewerkt.

Gansch het beeld is uit één blok gekapt en beeldhouwkundig samengehouden. Geen enkele lijn die storend het oog afleidt. Alles blijft binnen het kader van stevige plastiek.

In tegenstelling met zooveel ander werk van Delvaux, mag dit beeld van alle zijden bezien worden. Het is niet op effect bewerkt, alle grootsprakerigheid is verdwenen. Het behoort zeker tot later werk van Delvaux; de grooter soberheid en de gebondenheid der lijn toonen een opgaan naar dat classisisme, dat van 1760 af in de lucht hing, dat door de opgravingen te Pompeï en door het werk van Winckelman (1764) tot breeder ontplooiing kwam en met David beslist zal zegevieren. Delvaux is dan reeds over de helft zijner loopbaan heen. Hij blijft niet vreemd aan den tijdgeest. Hij is echter te oud om nog krachtig en doelbewust een weg in te slaan, waarvan hij even de poort op een kiertje opengeduwd zag.

Geeft niet A.C. Lens reeds in 1776 zijn ‘Traité du costume des peuples de l'antiquité’? Stierf J. Suvee (1743-1807) niet als bestuurder van de villa Medicis, waar hij met angstvallige zorg de herinneringen aan het oude Rome samenbracht? Ging P.A. Verschaffelt (1710-1793), de ietwat jongere Geatsche tijdgenoot van Delvaux, niet jaren lang te Rome werken en zou Delvaux niet met welgevallen zien, hoe zijn beste leerling Godecharle

(22) Stadsarchief van Gent: Register van den Schepenraad, van 4-1-1820 tot 30-12-1820. Besluit van 15 Juni 1820.

(1751-1835) beslist de richting insloeg, die hij slechts even - maar dan toch vóór David - had aangewezen?

Heer P. Bergmans meent dat het beeld van den H. Livinus insgelijks voor een predikstoel was gemaakt, omdat het schijnt tot een groep te hebben behoord. Mogelijk wel heeft het tot een groep behoord: al vormt het op zichzelf een goed afgesloten geheel, met voldoende uitdrukkingskracht om naar geen kunstmatige samenvoeging te wachten, - maar weinig waarschijnlijk tot een predikstoel, daar wij bij de bestaande groepen steeds een onvolmaakte afwerking in de rugzijde hebben vastgesteld, en dit hier nergens het geval is. Een uitzondering is de groep Elias in de Woestijn; doch die zit zoo vast ineengesloten, dat van scheiding in afzonderlijke beelden geen sprake is.

Ik denk ten andere dat de H. Livinus ongeveer in denzelfden tijd (1750) - de glansperiode van Delvaux' carrière - moet ontstaan zijn.

De H. Hieronymus (predikstoel der kerk te Ledeberg) wordt in de monographie van Willame slechts even aangehaald waar hij zegt: ‘Une statue de St. Jérôme en marbre (1,45 m. × 1,38 m.) qui se trouve dans l'église à Ledeberg-lez-Gand, est attribuée à Delvaux.’

Het werk is 1° geteekend, links aan den voet: L. Delvaux; het is 2° gansch in den stijl van Delvaux en moet zelfs ontstaan zijn in den tijd van de groep, voor St-Baafskerk te Gent bestemd[23].

Het is dezelfde studie van een grijsaard, die Delvaux zoo volmaakt-technisch wist te behandelen. De kop van den H. Hieronymus is zeker een der bezielendste werken van Delvaux. Het sterke ideo-realisme, dat den atavististen ondergrond van het rijk talent van dezen kunstenaar vormde, komt er tot schitterende uiting in het ascetisch gelaat van den grijsaard, die in geestelijke vervoering het hoofd opricht, dat nog zooeven over het evangelieboek was gebukt, en zijn God aanschouwt. Zelfs de wat al te conventionneele golving van den baard doet den sterk aangrijpenden indruk van dit machtige werk geen oogenblik afbreuk.

(23) Het beeld stond vroeger in 't kasteel te Vurste van M. Maes en werd op Donderdag 25 Februari 1841 publiek te Gent verkocht.

Wij mogen deze korte beschrijving niet sluiten zonder vermeld te hebben hoe Delvaux kindertypjes heeft geschapen, die gedurende 40 jaar als het model in Zuid-Nederland golden; mollige, bevallige, sierlijke beeldjes, die hij bij elke gelegenheid van pas wist te brengen; bij genrestukjes, bij versieringswerk, als dragers van wijwaterschelpen of grillige draperijen, als hemelsboden of hoornblazers, doch altijd even onpersoonlijk, zoodat de geniusjes die dartelen rond het werk van Berger op den Grooten Zavel te Brussel (1751) evengoed uit het atelier van Delvaux kunnen komen als degene die kuieren boven het Brusselsche Museum of in de salons van Mr. Fievet(24).

En toch had Delvaux, zooals we reeds deden opmerken, diepen zin voor realisme en in zijn portretten toont hij wel persoonlijkheid, die een groot kunstenaar zoo jaloersch bewaren moet. Zijn borstbeeld van Maria-Theresia (museum te Nijvel) is een schepping van zijn geest; toch weet hij den indruk te geven van die mannelijk-fiere vorstin, met wilskrachtige plooi in de stijve bovenlip en het tikje zelfgenoegzaamheid in de omkrullende onderlip. Wat een ingetoomd leven in dat gewild koude masker van ‘Maurice de Saxe’, met zijn gesloten lippen, zijn breede neusvleugels en zijn koelberekenenden blik! Met dat beeld, dat van het midden zijner loopbaan en ook van zijn volle rijpheid getuigt, gaat hij een plaats innemen onder de beste portrettisten van de XVIIIe eeuw.

Hij volgt aldus de lijn van Coysevox (1640-1720), die met ‘le Grand Condé’ een voorbeeld van waarheid en uitdrukkingskracht schiep. Er ligt reeds die scherpte van synthese in, waarmede, een dertigtal jaren later, Houdon aan zijn beelden zooveel levensenergie zal geven.

Heeft hij Guillaume Couston (1677-1746) gekend? Is de rijke Delvaux nooit de schatten van Versailles gaan bewonderen? Opvallend is het toch hoe we in het portret van Nicolas Couston(25) en in dat der vrouw van Delvaux (eigendom van Mevr. Leon Delvaux) evenveel stijlvol realisme en expressievollen eenvoud vinden.

(24) Hoe veel sterker de engelenfiguren van J. Duquesnoy!
(25) In het kasteel te Versailles.

In St-Niklaaskerk te Nijvel staat een onafgewerkt houten beeldje van Delvaux; het heet ‘Notre Dame de Remède.’

De kunstenaar heeft (dit was waarschijnlijk zijn werkwijze en legt uit waarom al zijn koppen zoo diep afgewerkt zijn) alleen het hoofd geheel behandeld; de rest is maar geschetst. Doch wat een geluk, wat een gratie in dien eenvoud, wat een zuiverheid van stijl in dat kopje!

Verscheidene zijner beste werken: de apostelen (Nijvel), de H. Geertrui (id.), Elias in de Woestijn (id.) zijn in hout.

Eén indruk, bij een overzicht van het werk van L. Delvaux, overtreft al de andere: Delvaux heeft vooral uitgemunt als hij hout tot materiaal nam, en aldus behoort hij wel tot ons Noorden.

Het hout vraagt buitengewone technische vaardigheid, kennis van de stof. Het hout leeft; het heeft geheime glanzen en schaduwen, sterkten en zwakten; het laat zich alleen door een kenner streelen; het maant tot meer ingetogenheid, minder effectjagerij; het houdt van halfduister en glijdende schaduwen; het dwingt tot soberheid en intimiteit.

Als Delvaux het hout bewerkt, voelt hij zijn grootste kracht; zijn zucht naar pronk verdwijnt voor den ingeboren kunstsmaak. In marmer was hij italianisant, in hout voelt hij het sap van eigen bodem in zich opstijgen.

Delvaux had de stof in zich, om in zijn eeuw boven allen uit te schitteren. Hij heeft boven allen gestaan door den lof en de waardeering zijner landgenooten, door rijkdom en aanzien. Hij heeft te gelukkig geleefd in burgerlijken zin. De plooien van welgesteldheid hebben in hem het genie gesmoord; de technische vaardigheid heeft de kunstvlam bijna nooit vrij laten opflakkeren, doch waar ze dat wèl kon, staat Delvaux hoog en ongerept. Hij is geen baanbreker geweest, doch heeft nieuwe wegen vermoed, bespeurd en heeft de groote verdienste, zijn leerlingen misschien op die baan naar grooter kunst gewezen en zeker ze niet weerhouden te hebben.

L. Delvaux overleed te Nijvel den 24en Februari 1778.

Voor onze XVIIIe eeuw blijft Delvaux een echt talent, dat, in een tijd van armoede naar geest en ziel, een eervolle plaats bekleedt.

M. DE PRAETERE.

Bibliographie.

Fr. de Potter: Gent van den oudsten tijd tot heden. v. 1890.
A. Goetghebeur: L'Eglise Cathédrale de St-Bavon à Gand, 1893.
La Belgique Illustrée, publiée sous la direction de M. Emile Bruylant; II, 235, A. Wagener & P. Fredericq.
H. Van Duyse: Gand monumental & pittoresque, 1885.
Steyaert: Volledige beschrijving van Gent, 1857.
Annales de la Ste Royale des Beaux Arts de Gand, tome XIII (1853-1877).
Dumont-Wilden: La Belgique Illustrée, 1910.
H. Hymans: Gand & Tournai, 1902.
Edm. De Busschere: Biographie Nationale.
Willem Rogghé: Guide historique & topographique de la ville de Gand, 1883.
Kervijn de Volkaersbeke: Les églises de Gand, tome I, 1857.
G.P. Mensaert: Le peintre amateur et curieux, 1763.
Descamps: Peintre du Roi (de France). Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant; Paris, 1792.
A. Voisin: Guide des voyageurs dans la ville de Gand. 1826.
A. Van Werveke: persoonlijke aanteekeningen.
Willame geeft in zijn werk: *Laurent Delvaux* (Van Oest & Cie 1914) een zeer goede proef van nagenoeg volledige bibliographie.

De Familie Krekelbeen op Beevaart

I.

Fluitend en dampend komt de trein nog het station binnen gebold, en toch staat Charlewie alreeds met de geopende wagondeur in de hand. Mietje, zijn lief, heeft wel te roepen: ‘Maar Charlewie, wa' doe' de neu toch!’ - daar is geen temmen aan den driesten kerel. Vóór de sleepstoppende locomotief de wagons tegen-één klutst, springt hij al, stout en boud, de kaai op.

- ‘Soaldoate' geweunt'n zijn kwoad om loate,’ zegt boer Krekelbeen, - en meteen walmt een vol bakhuis tabaksrook door het deurgat.

‘Asa, Merietdze, valt moar in m'n oarms’ - lacht Charlewie naar de djente deerne, die, treden-af-tertend, preusch oogt naar de verlakte neuzen van hare schoenen, glanzend in de zon.

Dan verschijnt Moeder Krekelbeen: haar log lichaam en de blozende jaarling in heur armen vullen gansch de compartiment-opening. Marie moet haar van dat pakje verlossen en Charlewie een hand toesteken om haar naar buiten te helpen. Rekkebeenend kruipen nu ook de jongens er uit: dikke Miel en Lowietje, Leontientje en Barbara, en nog een meisken uit de buurt.

- ‘Mag 'k uuk meê?’ - gekscheert vader, die, een pander aan de hand, het troepje vervoegen komt.

- ‘Zekers, zekers, voadre - moar nie' te veel op onz' hielen letten, hé!’ - zottebolt Charlewie, knip-oogend achter moeders' rug.

Vader Krekelbeen heeft hem al verstaan: gelijk een ‘pijkenheere’ die de processie opent, stapt hij voorop. Root-gewijze achter hem aan volgt de litanie der kinders; dan, beladen en belast alweer met den ronkenden slaper, moeder Krekelbeen - en, op een respektabelen afstand, klein-vingerken gestrengeld en handen-zwierend, Mietje met ‘heuren’ Charlewie.

Pas zijn ze het station-gebouw buiten, of dikke Miel blijft plotselings staan: hij heeft de boter-koekvrouwen in 't zicht gekregen, die daar neergebonkt zitten, in de blauwe schaduw der platanen, midden stapels oker-gele koeken-met-korenten, pakken en ribben chocolade in zilver-papier, harde eieren en kraakamandels, boterspekken en sneukelgoeds allerlei. Zooals Miel dat allemaal ziet liggen, op een zeildoek over de straatsteenen uitgespreid, peinst het ventje: ‘'t ligt hier te grabbel'’. Lowietje's geroep van: ‘Kom, Miele, kom!’ doet hem nog geen stap van al die schatten afwijken... Maar van al dat kijken komt er niet veel, en omdat de dikkerd niets krijgt, zet hij zijn keel open en begint te tieren: ‘'k moê 'n koeke hên.’ - Charlewie koopt er een half dozijn en geeft ze aan Miele, om aan de jongens uit te deelen. Een ieder krijgt er een: de drie meisjes en Lowietje. Miele peinst: ‘'k-hê-d-er twie-je’ als moeder hem een klap geeft en kijft van: ‘leelijke slok-op, en ons Jefken dan?’ - Miele zegt niets, steekt zijn neus in den boterkoek en pritselt er ‘bezekes’ uit.

Met al dat bemerkt moeder Krekelbeen hoe ze nu met de knechtjes alleen staat: de anderen zijn maar voortgestapt... en zij weet geen weg naar 't Begijnhof.

Op den hoek van de straat ziet ze een agent van politie; ze schiet er naar toe:

‘Maniere, oas-ta-blieft, woar es Naart en d' andren?’

‘Wie ès da', Naert?’

‘Meine veint!’

‘Hoe iet euwe vijnt?’

‘Ei, Noart Krekelbeen!’

‘Jo-moar, Naert - Naert Krekelbeen - van woar es't jij?’

‘Van Lu-ten-hulle, maniere.’

‘Hoe es't jij geklied?’

‘Ei, dziemanes-meinschen, maniere; op zijn dzondags.’

‘Woar ging-tjij noar-toe?’

‘Noar Godelieve.’

‘Ah! sjee-sa - naar Godelieve! A-wel, go' ginder, al-onder de drij goate' - ge zult euwe Noart nog zien, veur de puurte van 't Begijnhof.’

Daarop stelt Moeder Krekelbeen het op een draafken. Haar jongens loopen achter haar katoenen rok, gelijk een paar kuikentjes achter moeder de hen.

In de Twee-bruggenstraat walmt een geur van olie en vet. Dikke Miel heeft dadelijk de smouten-bollen ontdekt en kijkt, al wat hij kijken kan, naar de wit-besuikerde knollen. Waarachtig, daar begint hij nu te zaniken van: ‘'k moê a-zu 'nen bol hein’, als vader plotselings van achter den straathoek komt, met de meisjes alle-drie.

- ‘Awel, Emelie’ - snauwt hij de bazin toe - ‘woar êddegij gezete?’

De oogen van moeder Krekelbeen spalken zich kikvorsch-achtig open; ze ziet naar alle kanten te gelijk en antwoordt:

- ‘Moar, Noart, 'k en zie 'k ik M'rie en Charlewie niê'?’
- 'k En trekke' mij de die-je nie'-aan; ze zullen den wig wal vinden!’
- ‘Jo-moar, 't es't jij da 'k wille da' M'rie mêe heure vrijer bij ons blijft!’
- ‘Awel, oas-ge ze ziet, bind ze' an euwe rok!’ - en vader Krekelbeen snapt Miel en Lowietje bij de hand, en hij stapt het hem af, naar 't Begijnhof.

Dikke Miel gevoelt wel dat er hier niet meer te zagen valt. Hij trippelt, gelijk zijn broerken, vlijtig naast vaders lange beenen - en durft zelfs niet omkijken naar die schoone olie-koeken.

II.

Gelijk het zoet gelaat van een begijn onder haar stijve kap de bezoekers tegenlacht, zoo lokt en lonkt het Begijnhof, van onder het gewelf der steenen poort. Boven ei-witte muurkens kijken de ruitjes der coventen als blijde, blauwe oogen. De koperen appel, sterre-stralend op de groene deurtjes, is een gouden teeken van welkom. Vóór de blinkende geveltjes wapperen vaantjes en hier en daar kleurt een wimpel: 't is Godelieve-kermis vandaag.

De juffers begijntjes zien er allen uit als waren ze in den hemel: ze knikken en monkelen om-ter-vriendelijkst naar iedereen; in de mollige handjes der kinderen regent het verzilverde medaljes en kleur-klaterige sinte-santjes.

Langs de aarde-baantjes, voor het groot malsch-groene grasplein, werken knappe zandartisten. Enkelen weten aartsvaders, patriarchen en heiligen uit te beelden, in bonte kleederdracht, met handen die uit schoon-rimpelende mantel-mouwen, gelijk reine lelies, opbloeien. Gouden aureolen omstralen hun heilig hoofd gelijk glanzige zonnebloemen. Anderen maken wonder-fraaie ramen, wisselkleurig en schitterend als Oostersche tapijten. Allen werken met een stillen glimlach op de lippen, net of zij over van vreugde zijn om het kunstwerk dat zoo maar uit de zand-strooiende handen valt.

Een onder deze zand-teekenaars is een lang-baardige, oude man. Hij laat tusschen zijn ontvleesde vingeren zand-hoopjes zimperen en toovert aldus bloemen en vogels en visschen, heerlijk van vorm en aantrekkelijk van kleur. De menschen staan zwijgend rond zijn werk-perk. Een struische pastoor wrijft in zijn handen van genot en hij zegt tegen Naart, die ook deze wonderbare doening gadeslaat:

‘Mijne vriend, 't is gelijk God de Vader die zijn Aardsch-Paradijs bevolkt!’

‘Nuut van mein leven êk-azu iets g'zien, maniere de paster,’ antwoordt Naart, en hij schuddebolt er van.

Ook de kinderen staan verbluft te staren, met groote oogen en gapenden mond, naar het getoover van dezen man.

Zilveren lied van kleppende klokjes klinkt onder het blauw gewelf van de lucht. Aan 't kapelleken, alwaar de familie Krekelbeen in den drang geraakt is, verdringt zich een zee van volk, waarboven witte begijnenhuiven, als klapwiekende meeuwenvlerken.

Gelijk de vlammende tongen van Sinxendag schieten, tusschen de wierook-walmen, de brandende kaarsen óp van 't Hoog-Altaar. Het is zoo warm dat het zweet van de heilige beelden leekt.

Voor een zinken toog klontert de menigte aan-één. Veertien begijn-armen schenken maar gedurig borrelkes van 't Sinte-Godelieve water. Iedereen zoekt er zoo eentje te bemachtigen - en op de reusachtige tinnen teilen tuimelen tintelende kluiten neer. Men hoort er gerinkel van glazen en geklots van kruiken en flesschen.

Hier is 't dat Naart Krekelbeen zijn moet. Door dik en door

dun baant hij zich een ‘passoage’ gelijk op de botermarkt. Hij steekt al zijn pander uit naar een begijntje. Wat wringen en duwen, en, daar staat hij nu, vlak vóór den disch. Hij drinkt éérst een borrelken, om zijne warme keel te verkoelen, - en maakt dan een kruisken. Vermits baas Krekelbeen geene zekerheid heeft of zijne familie ook zal bediend worden, zoo ledigt hij een glaasje heilig water voor zijn ‘wijf’ en dan een heele root, voor al zijne jongens. 't Begijntje beziet hem verontwaardigd aan... en ze laat zijne flesschen, in de mand, onaangeroerd.

‘Kan 'k g'riefd g'roaken?’ vraagt hij, met kwade oogen.

‘Elk op zijn toer - en ge zijt hier niet op estaminet,’ fluistert het bestellend begijntje.

‘Ei, maseurken,’ lacht Naart ten antwoorde, ‘'k moe daar toch uuk moar batoalen oas 't uit es!’ - en terwijl hij zijn kop omwendt ziet hij, in-ééns, Charlewie.

‘Ei-la, keir'le’ - zegt hij, vrij luid, ‘wachte letzke, maseur goa mij bestelle'.’

Om er van af te zijn tapt het begijntje zijn twee flesschen geniepig half-vol. Naart gooit twee duitjes in de schaal en zegt:

‘Veel kleintdzes moake 'n gruute, maseurken!’

In 't buiten-komen luistert Naart naar het relaas van Charlewie, die hem vertelt hoe zij, per malheur!... elkander verloren waren geraakt.

‘'t Es doar gien hoar an g'broke'; moar, wa' hé moed're g'zeid?’ - en boer Krekelbeens' oogen ankeren in Charlewie zijn blik.

Charlewie trekt een schalksch oogsken en antwoordt dan:

‘'k Hê moed're 'n broache mee-gekocht, en, hier, voad're, da' es veur heu’ - en meteen geeft hij aan vader Krekelbeen een kartonnen koker, die vol cigaren steekt.

‘Ah gij sakker-blomme,’ jubelt deze, ‘ge zij' 'ne veugel, - moar, ge vergeet toch d'andren nie' oas g'uit-vliegt!’

't Moet al naar den noen draaien, want de groote stroom van menschen is weg. Uit alle de kavekes der coventen puilt de rook. Begijntjes komen op de stoep uitkijken naar de ‘overkomste.’ Smakelijke geuren van soep en gebraad hangen in de lucht, iets wat boer Krekelbeen doet uitroepen:

‘Moar, M'rie-jonk! ge zoé gij algelijk beter 'n begijne geworde' zijn: we zoê'n ons neu moar moeten bij-zetten!’

Het algemeen gelach om die vondste van vader Krekelbeen klinkt iets storends, want, te-zelfder-stond ‘pardoent’ het op den toren - en de rookwolkjes omme-en-tomme 't Begijnhof gelijken blanke vleugels van engelen die ten hemel stijgen.

III.

In 't hofje vóór Sinte-Anna-kerk is het 's zomers-middags fijntjes om zitten. De tuinman, die gansch den morgen de wegen netjes heeft geraakt, het grasplein geschoren en besproeid, drevelt nu, puur voor zijn plezier, van het eene bloemenperk naar het andere. Hij heeft ziendelijk deugd van zijn pijpe ‘Appelterre’, en de rookwalmen flodderen als lange linten achter zijn strooien hoed. De musschen kennen dat middag-wandelingje van den hovenier: tjilpend fladderen zij rondom den man, die, af en toe, uit zijn vuist wat kruimelkens laat vallen. Dan is 't een wild gestoei om de brokjes brood.

De Krekelbeens zijn ook naar hier gekomen, voor de noenboterham, maar vinden geene bank onbezet. Ze drentelen beteuterd rond - en de kinderen blijven achter, gelijk moe-gedrevelde honden.

‘Moar, moed're’ - vraagt Charlewie - ‘zoe 'n wij nie' beter op ons gemak gaan eten in 'n stamenee?’

‘'t Es gelijk of voadre wilt, jongen’ - antwoordt moeder Krekelbeen, die naar Naart opziet.

Baas Krekelbeen laat noch ja, noch neen hooren, dubt een langen tijd, maar voelt toch compassie als hij naar de kinderen kijkt.

‘'k Wete woar da' Steefnie weunt, in de Gloazene stroate,’ verzekert Charlewie, en hij kan het moeder zoo goed wijs maken dat ze bij vader aandringt.

‘Voad're, wa' peis' d'r gij af?’

‘Es da verre?’ - vraagt Naart aan Charlewie.

‘'n Boog-scheute!’

‘Awel, we goan!’ luidt het welgekomen besluit van vader - en allen trekken den Brabantdam in.

Drie trappen op, en ze zijn er, in de Glazenstraat. Hier is 't herberg van deur tot deur, en muziek, overal te gelijk. Tingeltangels rammeien dooreen, alsof het hier glas regent.

'In 't Lancierken' woont Stefanie. Charlewie frekenteerde hier al toen hij nog in 't leger lag.

Hij stapt eerst binnen en gaat recht in de keuken.

Terwijl heeft de familie Krekelbeen plaats genomen in de herberg, maar de kinderen kunnen op geen stoel blijven zitten: dat glazen orgel, met die beschilderde spiegels vol roode rozen, heeft alle vermoeidheid uit de beenen geknipt. En nu die ruiten kleerkast open-vliegt en de muziek-rollen in beweging komen, wordt het één gejubel!

Rood' en groen' en blauwe gloei-lampjes beginnen te pinkelen gelijk sterren, en uit de kast warrelt geklingel van klanken en gerinkel van bellen, dat de kinders er paf van staan.

'Wal, wie' da' me doar hên,' lacht de pioen-kleurige Stefanie de Krekelbeens tegen. - 'Noart - en Eem'lie - en M'rie - en de broave kinders allemoal! - ei, walgekome' zille - en hoe es't azu nog meê ulder?'

''k Zie scheel van den hong're,' roept Naart, en hij bijt in zijn boterham met spek, en hij smakt en hij smekt dat er zijn kinnebak van draait.

- 'En ik hê veur den deust g'zorgd,' lolt Charlewie, die met volle pinten uit de keuken komt.

'Wacht, meinschen, wacht,' zegt Stefanie, en ze is in de weer, achter boter en mostaard en kaas.

Al klappend en lachend wordt alles verorberd: kaas, vleesch, eiers, vlaai - en achter de blonde pinten bier loopen de pottekes zwarte koffie...

* * *

Moeder Krekelbeen zit al uren aan uren in Stefanie's keuken, over dorp en doening te kouten met haar oude vriendin, terwijl vader met de jongens aan 't joelen is bij het orgel, en Charlewie en Marie in een hoekje vrijen dat er de brokken afvliegen.

Als Naart ophoudt met de gasten vóór het al-maar-tokkelend orgel te wippen en te springen, dan is 't Charlewie die zijn Marie rond de herberg draait. En alzoo draait de tijd altijd maar voort

en terwijl de vrouwen al-maar-door vertellen, hebben vader Krekelbeen en Charlewie de flesch Franschen beteekenisvol aangesproken.

In de keuken van de herberg is het avond-deemster spinnenwebben aan 't weven. De kinders beginnen te grijnzen van: ‘moed're, loat ons noar huis goan.’

Met de hulp van Marie wordt Jefken ingepakt en terwijl zingen Naart en Charlewie, met schorre stemmen, het eindeloos zageliedje van:

‘Als Pier en Paulus kwam was ik soldaat...’

Eindelijk roept moeder op het mansvolk: ‘Alla, vad're en Charlewie, we moete' vuurt, veur de vapeur!’

Stefanie loopt eens mede tot aan het station, want zij heeft nog zoo- en zooveel te vertellen. Marie scharrelt de kinderen om zich en Naart en Charlewie volgen. Ze moeten elkander den arm geven, want ze lutsen en klutsen gelijk de flesschen Godelieve-water, in de pander, aan den arm van dikken Miel.

AUGUST VAN BOECKXSEL.

De Vijand

O deze vijand laat niet af van mij!...
Mijn spiegel toont mij 't stug, bekend gelaat,
De onrustige oogen en den mond vol haat;
Nooit kwam ik los van hem, noch hij van mij.

'k Heb lang gesmoord om klaarte en rust geschreid,
Al deze jaren heeft hij me gesard;
Een goor logist-huis maakt' hij van mijn hart,
Vol wilde wenschen, lust, rumoer en strijd.

Strijd van 't opstandig vleesch, het vlietend leven,
Met zelf-vergeten, deemoed, trouw,
Zoodat slechts redeloozen rouw
Wat buiten dezen wensch lag mij kon geven.

Niets schoons meer of 't verloor zijn lichten luister;
Al 't zoet werd bitter in mijn mond;
Ik wilde spreken, maar ik vond
Geen woorden, slechts wat smartelijk gefluister.

Mijn hart hangt trillend tusschen aard' en hemel,
Ik ben gereed tot iedre duistre daad,
En toch, in eindloos, foltrend heimwee gaat
Dorstend mijn ziel, naar 't gouden stargewemel.

Zoo stromp'l ik door den doolhof dezer dagen,
En weet niet hoe 'k dien donkren man
Voor u en mij verbergen kan...
Gesloten, schuw, moet ik zijn schande dragen.

Naar meetbre verten spannen 't vrij verlangen,
En danken voor 't geluk van iedren dag.
Dan zal de groote vree zijn groene vlag
In mijn verhelderd, dienend wezen hangen!

FRANS DE WILDE.
7/6/1927.

Het Noodlot

I

Hoog opgeschoten langs de watergracht,
die zwaardig lisch en spichtge bies omzoomen,
staan, in 't gelid, de slanke popelboomen,
in weelgen groei en volle zomerpracht.

Gelijk de jeugd die, zelfbewust, en kracht
en levenslust door de aderen voelt stroomen,
staan zij daar vastgeworteld, zonder schromen
en dragen sterk en fier hun blaadrenvracht.

De stormen mochten door hun kruinen varen;
hun takken 't beuken voelen van d'orkaan;
in werveldans verstuiven hunne blaren;

zij hebben nood en winterdood doorstaan,
om in hun vezels 't nieuwe sap te garen
en sterker steeds den zomer in te gaan.

II

Hoe dreigt de dood ook 't jonge, bloeiend leven,
al schijnt de jeugd niet voor haar slag beducht,
wie, die den zwaai van hare zeis ontvlucht
of de ure kent, ten vonnis opgeschreven?

Een bliksem, door onzichtbare hand gedreven,
schiet schielijk neer uit onweerzwangre lucht,
en treft den boom, bij dondrend zwaar gerucht,
dat 't menschenhart van angst en schrik doet beven.

Geknakt, gespleten ploft de stam ten grond,
wiens forsche groei geen vroegen dood voorspelde,
en spaan en splinter vliegen in het rond.

o Boom, zoenoffer uit de rij van helden,
die straks zoo sterk en onverwrikbaar stondt,
gevallen krijger, wien het noodlot velde!

ARNOLD SAUWEN.

[Verzen]

Mijn Vader

Mijn vader heb ik nooit gekend.
Hij stierf als een bemind patient
in een sanatorium.
Zijn laatste blik was nog gericht
op 't lokkend lieve morgenlicht,
dat glanzend glom
op de denneboschkom.

Het eenige dat ik van hem heb
is een verweerd en grijs portret.
Ik heb het zorgvuldig bijgezet
tusschen Gezelle's Kerkhofblommen.

Als ik hem diep in de oogen staar,
is het mij telkens of 'k mezelf
in een wazigen spiegel ontwaar.

De menschen, die zijn vrienden waren,
vertellen mij nog dikwijls van hem.
Hij was eenvoudig, wat droef van aard,
Hij droeg een donkerblonden baard
en diende de waarheid onvervaard.
En toch, ook hem werd kwaad gedaan
door hen, die onrecht lichtzinnig begaan,

Ik had zoo gaarne een vadertje gehad
om er mee te gaan wandelen in de zondagstad.

Mijn Moeder

Mijn moederken wordt nu stillekens oud.
De noordwind waait door het najaarshout.

We waren nog klein toen vader stierf.
Zij bleef alleen met een diep verdriet.

Zij werkte voor drie, haar handen in stuk:
maar aan tafel was brood en trots en geluk.

We werden nu groot en moederken klein
en toch wil ze steeds ons moederke zijn.

De jaren ontnamen haar menigen waan.
Wellicht heb ook ik haar leed aangedaan.

Haar been wordt wat dik, zij gaat wat gebogen,
maar kalm is haar stem en zacht zijn haar oogen.

Mijn moedertje wordt nu stillekens oud
en 'k voel mij zoo bang om haar verder behoud.

Hoe dieper wij zelf in het leven staan,
hoe meer behoef ik haar dapper bestaan.

Wat ga ik, wat zal ik dan moeten beginnen,
als zij mij niet langer zal kunnen beminnen?

Zij is als de zon die schemeren gaat
en nog schoon, maar weemoedig, in goudglans staat.

Mijn Vriend de Dokter

Een lastdier van mizeries,
een zoekend alchimist,
steeds met de smart in voeling
en toch een optimist.

Voor de eenen is hij redder,
voor de anderen moordenaar.
Hij weet zijn eigen onmacht
en lijdt er vreeselijk door.

Zijn telefoon en auto
gaan dag en nacht aldoor.
Zijn huis is als een tempel
met een klagend menschenkoor.

Gezeten aan den feestdisch,
wordt hij er weggehaald
door wanhoopsterke handen
en komt dan bij een lijk.

Wanneer hij even uitrust,
in zijn zetel bij den haard,
spookt in zijn moede oogen
de ellende van heel de aard'.

Hij weet de lotsbeschikking,
die ons te wachten staat.
Hij kent zijn eigen kwalen
waarvan hij langzaam gaat.

Hij houdt van mooie dingen,
muziek en poëzij.
Zijn hart, in schijn zoo nuchter,
vergaat van melodij.

Zijn diepste levensvreugde
wordt triomfantelijk groot,
wanneer hij weer een zieke
ontrukt heeft aan den dood.

Wintermorgen

Wat is de dag weer mooi vandaag!
De rijm zit pinkelend op de haag
en poedert heel de weide.
Een frissche, jonge noorderwind
fluit blijgezind door 't rozenglint
't motief van 't jaargetijde.

Ik ben als een die slapen ging
met regendroeve mijmering
en 's morgens bij 't ontwaken
de zon vindt op zijn beddesprei
en door het raam de wijde hei,
waar heuvels goudgeel blaken.

En vroolijk trek ik naar de stad
te zamen met de luide klad
arbeiders aller landen.
De dag is schoon, het leven hard;
doch hoop beurt telkens 't moede hart
en zon mijn winterhanden.

A.W. GRAULS.

Plaatsnaamkunde

Al de namen die de mensch gegeven heeft en nog geeft aan den bodem: bergen en dalen; bosschen, velden en weiden; beken, rivieren en zeeën; wegen, straten; steden en landen, vat men samen als aardrijkskundige namen. ‘Plaatsnamen’ is daarvoor een verkorte vorm; de wetenschappelijke studie van die namen heet **plaatsnaamkunde** of **toponymie**[1].

Iedere plaatsnaam is dus eenmaal een appellatief geweest, d.w.z. een gemeen naamwoord; mettertijd echter, daar hij slechts op een bepaald voorwerp, b.v. een beekje, of een bosch, werd toegepast, ontwikkelde hij zich tot eigennaam. Deze eigennaam, ofschoon maar immerdoor nog gebruikt om een zekere plaats aan te wijzen, werd totaal onherkenbaar, wanneer de naam als appellatief uit de taal verdween. Is **Terkamerenbosch** (Brussel) voor iedereen van ons nog duidelijk, dan begrijpen wij eerst goed **Bouchout** als we weten dat **hout** vroeger **bosch** beteekende - bouk, lees boek, is beuk; vgl **boekweit** - en **Kalloo** blijft volkomen duister, voor wie niet geleerd heeft, dat **loo** = bosch (kal is middelnederlandsch caluw = kaal).

Zoo is de toponymie nauw verwant aan de anthroponymie of onomastiek: de studie der persoonsnamen; beide behooren tot de philologie.

Vermits al de plaatsnamen eenmaal iets beteekend hebben en er vele zijn, die tot overoude tijden opklimmen, beseft men onmiddellijk, welk een rijken oogst voor de wetenschap een degelijk onderzoek omtrent hun ontstaan en beteekenis moet opleveren. De aardrijkskundige namen maken deel uit van de geschiedenis van de taal, geschiedenis van de zeden, instellingen, oorsprong en ontwikkeling van ons volk. Zij vormen, zooals G. Kurth in zijn ‘Frontière linguistique’ schreef, ‘[un] mystérieux réservoir de souvenirs dont beaucoup sont contemporains des premiers âges d'un peuple, et qui, tous, ont quelque chose à nous raconter sur les hommes et sur les choses du passé.’

Natuur- zoowel als kultuurwetenschappen vinden dus in de toponymie een trouw hulpvak.

(1) De term is van G. Kurth (1885).

De philologen ontleden die vormen in hun elementen, ontdekken dus oude, verloren gegane woorden (b.v. **loo** = bosch, **zele** = heerenwoning), sporen van beteekenissen, die een woord nu niet meer heeft (**hout** = bosch). In de plaatsnamen liggen ook gegevens voor de bepaling der grens van een gewestelijk taalverschijnsel (isoglossen).

Aan den geschiedkundige leeren de plaatsnamen, hoe, wanneer en door wie een streek werd bezet, want oorkonden en kronijken ontbreken voor die oude perioden (vgl. de verschillende overrompelingen en bezettingen van Engeland; de Vlaamsche kust met de namen op (**-kerke** en (**-cappelle** overal eerst laat gecoloniseerd in tegenstelling tot het overige Vlaanderen met de namen op **-heim** en **-zele** uit den tijd der heidensche Franken). Vooral de plaatselijke geschiedenis kan uit de toponiemen veel halen voor het uitzicht van het oord, voor de bebouwing van den grond (cf. den driejaarlijkschen wisselbouw: landoeconomie), voor de folklore (plaatsnamen bevatten dikwijls herinneringen aan oud bijgeloof, aan feesten, gebruiken en zeden, - en vergeet onze uithangborden niet!), voor het landelijk recht.

De geograaf en de geoloog vinden in de toponymie gegevens aangaande de oorspronkelijke en natuurlijke gesteldheid van den bodem; de archaeoloog weet er in te lezen, waar hij moet graven om b.v. sporen van een Romeinsche villa weer te vinden.

Men ziet dus, dat wie een toponymische studie van een streek levert, geen nutteloos werk verricht; integendeel, hij draagt bij tot den vooruitgang van verschillende wetenschappen.

De toponymie, als wetenschap, is heel jong. Wel heeft men ten allen tijde een soort van ‘anecdotische’ belangstelling, zooals Dr. J.W. Muller zegt, voor de plaatsnamen gevoeld: wat beteekent die stadsnaam, waarom heet die straat zoo? Tot hiertoe echter werden er bijna niets dan dillettantische, soms door hun vergissingen dolgrappige, bijdragen geleverd. Doch, sedert Förstemann in Duitschland (1859) en, in België, eerst sedert Kurth (1887, 1895) verschenen de eerste wetenschappelijke studiën op toponymisch gebied. Het buitenland: Nederland, met de ‘Nomina geographica neerlandica’, Duitschland, met het ‘Altdeutsche Namenbuch’ van Förstemann, Frankrijk, Engeland, zelfs het kleine Denemarken hebben reeds sinds ettelijke jaren degelijk en betrouwbaar werk gepresteerd.

In België - de Walen zijn er beter aan toe met hun ‘Société de Littérature wallonne’ - is er nog niet veel gedaan: behalve voor West-Vlaanderen, waarvan al de plaatsnamen door Karel de Flou in een uit verscheidene deelen bestaand Toponymisch Woordenboek systematisch werden verzameld, mag men zeggen,

dat het terrein voor de overige provinciën nog grootelijks braak ligt.

Gelukkig is er in de laatste jaren ernstige verandering te bespeuren. Enkele hoogstudenten kozen tot doctorale dissertatie een toponymische studie; de heeren A. Vincent en A. Carnoy hebben in den loop van 1927 ieder een zeer aanmoedigende bijdrage geleverd, en - en dat belooft verzekerden vooruitgang door regeling en ondersteuning van het werk - in April en in Juli 1926, door twee Koninklijke Besluiten, werd er een Commissie voor Toponymie en Dialectologie benoemd, waarvan de Rijksarchivaris Generaal, de heer J. Cuvelier, voorzitter is, en de heer docent E. Blancquaert, secretaris, met als leden enkele hoogstaande geleerden.

De ‘Handelingen’ van die Commissie zijn pas verschenen en bevatten, behalve over dialectologie, zeer interessante en leerrijke bijdragen over toponymische methode en bibliographie.

Daar nu echter het verzamelen van de ongeveer 300 à 400 plaatsnamen van elke der 2600 en eenige gemeenten van ons land onmogelijk kan gedaan worden door enkele geleerden, moeten er medewerkers opstaan. Iedereen, die wat liefde tot zijn streek voelt, kan meedoen: in de eerste plaats archivarissen, leeraars, onderwijzers, schepenen, ambtenaars (o.a. van het kadaster), notarissen, geestelijken, geneesheeren, enz. enz. Een model van toponymische monographie is nog steeds de studie over de plaatsnamen van Bilsen, door de H.H.J. Cuvelier en C. Huysmans (Gent, 1897, Uitg. Kon. Vl. Ac.)

Ik kan hier niet uitweiden over bronnen en methode; al de noodige inlichtingen vindt men in gemelde ‘Handelingen’, alsook in de ‘Mededeelingen’ van de Vl. Top. Vereeniging te Leuven; over methode en bronnen kan men intusschen reeds de degelijke opstellen lezen van Prof. J. Mansion in de Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie (1920, p. 271 v.v.) en van den heer Karel de Flou (ibid., 1924, p. 619 v.v.).

Dr. AD. VAN LOEY.

Karel Emiel Franzos

Geheel toevallig ontving ik een nieuwen druk van een Duitsch werk, dat vóór een halve eeuw den naam van zijn auteur met één slag - über Nacht - had beroemd gemaakt en mij in mijn jeugd wist te bekoren. Dit werk draagt den eigenaardigen titel **Aus Halb-Asien;** de schrijver heet Karel Emiel Franzos.

Het is een reeks ethnographische studiën en schetsen, die over Galicië, de Bukowina, Zuid-Rusland en Roemenië handelen, een rijke, schilderachtige streek, die in de laatste jaren dikwijls werd vernoemd en onze aandacht meer dan ooit verdient.

Het lot heeft gewild, dat Franzos daar werd geboren en op gevoed. Hij bracht er zijn jeugd te midden van de rassen door, die er tusschen Donau, Aluta en Pruth dooreen wonen; hij sprak er de talen van, die er dooreen wriemelen: Roemeensch en Ruteensch, Duitsch en Poolsch, Russisch en Jiddisch. Want hij was een Jood van buitengewone begaafdheid.

Hij was daarenboven van Franschen oorsprong, zooals meer dan een Duitsch schrijver en dichter, de Chamisso, Fontane, de François, dela Motte Fouqué enz.

Zijn levensloop, die weinig bekend en nog in geen biographie is vastgelegd, is wellicht het vertellen waard.

Zijn vaderlijke grootvader is een kaarsengieter uit Nancy en heet Elie Levert. Waarom deze op twintigjarigen leeftijd de lieve Lotharingsche stad verlaat om naar het onbeschaafde Galicië uit te wijken, kan moeilijk worden opgelost. Waarschijnlijk weet een van zijn klanten, een of andere Galicische magnaat, hem er toe te bewegen, te Tarnopol een kaarsenfabriek op te richten. Dit geschiedt in 1770. Voor zijn nieuwe omgeving is hij niet meneer Levert, maar **de** Franschman, **der** Franzos, voor het klein percentage Duitschers, die te Tarnopol leven. Deze bijnaam wordt hem later, in de jaren 1780, door de officieele kommissie opgedrongen, als aan al de Joden onder de regeering van Jozef II een familienaam wordt gegeven.

De echt van Elie Levert, bijgenaamd Franzos, blijft lang kinderloos. In 1808, hij is reeds de zestig nabij, wordt hem eindelijk een zoon geboren, die zijn eenige spruit blijft. Aan dien jongen beleeft de oude vader vreugde en eer. Na schitterende middelbare studiën vertrekt de ernstige jongeling naar München, wordt er doctor in de medicijnen en vestigt er zich als arts.

De liefde brengt hem naar het geboorteland terug. Een jaar na zijn eindexamen woont hij in het armoedig, bekrompen, smerig stadje Czortkow, dat voorzeker in de geschiedenis onbekend ware gebleven, zonder den schrijver, wiens levensloop wij nagaan.

Niet dat Karel Emiel er geboren wordt. De opstand van 1848 beslist er anders over. De vrouw van Dr. Franzos vlucht even over de toenmalige Russische grens, en den 25^{en} October van het revolutiejaar komt onze schrijver er onder het dak van een Westfaalschen houtvester ter wereld. Dien houtvester heeft Dr. Franzos eens in een zware ziekte het leven gered, en nu bewijst hij zijn weldoener een wederdienst van belang.

Karel Emiel is de laatste van zeven kinderen, het eenige, dat geestelijk en lichamelijk gezond is. Twee overlijden op jeugdigen leeftijd; Lorzia is gebocheld, Julie kindsch; een broer sterft krankzinnig; de oudste, Maximiliaan, bezwijkt aan de tering, amper twintig jaren oud.

In het vaderlijke huis spreekt men Duitsch, de taal van de regeering, de taal van de wetenschap in die onbeschaafde streek. Maar van zijn prilste jeugd af spreekt Karel Emiel reeds Ruteensch en Poolsch. Zijn zoogster is een kloeke Ruteensche, die hem krachtiger bloed schenkt en hem later, als kindermeid, haar Kleinrussische moedertaal bijbrengt. Het is dezelfde taal, die thans het Russisch uit Oekraina verdringt en haar plaats in onderwijs en samenleving verovert.

Wanneer de tijd van schoolgaan aanbreekt, komt Karel Emiel in de school van de Dominikanen te Czortkow. Hij wordt er als de eenige niet-katholieke leerling aanvaard, omdat zijn vader de huisdokter van de paters is. Onze schrijver draagt de Dominikanen een dankbaar hart toe, maar hem bekeeren mogen noch kunnen zij. Was zulks mogelijk geweest, dan ware zijn levensloop een gansch andere geworden. Zij leeren hem rekenen, de aanvangsbegrippen van het Latijn en... het Poolsch.

Den 1^{n} Juli 1858 sterft de vader. Karel Emiel is nog geen tien jaar oud. De moeder blijft met de twee gebrekkige kinderen in het doffe, enge Czortkow. Karel Emiel trekt naar Czernowitz, om er de lessen van het gymnasium te volgen, dat juist onder de leiding van een nieuwen bestuurder is gekomen. Die rector is de knappe, vlijtige, goedhartige Latinist Stephan Wolf, die weldra als een vader voor den begaafden en ernstigen Karel Emiel zorgt.

Het Czernowitzer gymnasium was toen en jaren lang het eenige in Galicië, waar de voertaal van het onderwijs Duitsch was. De taal, die Karel Emiel later op zoo buitengewoon keurige wijs zou schrijven, leerde hij daar. Ook de oudere talen, zoowel Latijn als Grieksch, werden er op voorbeeldige manier aangeleerd. Het spreekt van zelf, dat Ruteensch en Roemeensch er ook werden

gesproken en geschreven. Dat drong zich als het ware op.

De geest van de inrichting was in alle opzichten uitmuntend. Wel werd er op zachte, maar tegelijk volhardende wijs de heilzaamheid van de Duitsche beschaving in die streek als een onomstootbare waarheid voorgehouden, maar geen woord werd tegen een andere nationaliteit noch tegen een ander geloof geuit. Men was er verdraagzaam, omdat niemand de meerderheid uitmaakte.

De jonge Franzos werkt flink en moedig. Hij is in alle klassen primus, een primus perpetuus, alhoewel aan zichzelf overgelaten. Op 14 jarigen ouderdom begint het lesgeven aan rijkere, maar minder ontwikkelde leerlingen. Het is rector Wolf die hem die privaatlessen bezorgt. Later, als de zorgen om het dagelijksch brood aan den gezichteinder zijn verdwenen, beseft en erkent hij de groote waarheid, dat hij als jeugdig leeraar meer zichzelf heeft geleerd, dan wijsheid op de schoolbanken heeft opgedaan.

Een ideaal staat den jongen student klaar vóór oogen: een professoraat in de klassieke philologie. Weer is het rector Wolf die hem een behulpzame hand biedt, die zijn invloed in hoogere sferen voor hem gebruikt. En het lukt! Een flinke studiebeurs wordt aan Karel Emiel verleend, op een voorwaarde nochtans: de negentienjarige Israëliet moet zich laten doopen. Dat nu wil Karel Emiel niet; met een godsdienstige overtuiging drijft hij geen handel.

Daardoor is hem de professorale loopbaan afgesneden. Wie weet, was er anders geen tweede Madvig uit hem gegroeid!

In October 1867 is hij student te Weenen; zijn taaie wilskracht heeft hem naar de wereldstad gebracht. Hij heeft de keus tusschen de geneeskunde en de rechten. Hij herinnert zich het hondenleven, waardoor zijn eigen vader veel te jong is bezweken en kiest de rechten, met de bijgedachte, ook leergangen in de philosophische faculteit te zullen volgen.

Wij weten betrekkelijk weinig over dit zoo belangrijk tijdstip van zijn leven. Hij geeft natuurlijk privaatlessen, hij komt rond. Maar hoe hij het deed, heeft hijzelf noch iemand geboekt.

Weenen is hem echter te duur. Na de zomervacantie van 1868 slaat hij zijn tent te Graz op, de hoofdstad van Stiermarken. Het leven is er beterkoop, men vindt er gemakkelijker lessen en andere betaalde bezigheid. Deze bestaat vooral in het medewerken aan dag- en weekbladen. Franzos schrijft zelfs een roman, die den aanlokkenden titel draagt: **Im Schlamme versunken!** Deze wordt in de omwentelingsgezinde krant van Richard Zimmermann, **Die Freiheit,** tegen drie centen (Kreutzer) den regel opgenomen, tot op den dag, dat feuilleton en blad worden verbeurd verklaard en de vooruitstrevende Zimmermann verbannen. Zoo ging het in die dagen, ook buiten Stiermarken.

In den zomer van 1872 neemt de studententijd een einde. Het staatsexamen in de rechten wordt met onderscheiding afgelegd.

Wat nu? In de wijde wereld is er niemand, die den knappen, geestdriftigen, vlijtigen jongeling een behulpzame hand biedt. Hij kan als rechter in staatsdienst treden, hij kan aan het keizerlijk koninklijk Bestuur van Oostenrijk-Hongarije worden aangesteld, maar daarom moet hij zich vooraf laten doopen. Het doopsel is de conditio sine qua non. Maar, ziet ge, de jonge Karel Emiel is een karakter. Hij vertikt het. Liever verder droog brood.

Zijn besluit is weldra genomen: hij zal zich aan de fraaie letteren wijden. In 1873 is hij te Weenen terug; hij schrijft er artikelen, schetsen en novellen, leeft zuinig, armoedig zelfs, maar zijn pen vliegt over het papier en zijn proza wordt langzamerhand gaarne opgenomen en fatsoenlijk gehonoreerd, vooral als hij over Galicië en de onbekende Bukowina schrijft. Zoo ontstaan zijn eerste schetsen over zijn geboortestreek, het half barbaarsche land, dat hij Half-Azië doopt. In 1876 werden zij gebundeld, en in enkele dagen is de naam van Franzos in de Duitsche letterwereld gevestigd. De armoede, de strijd om den broode heeft uitgediend.

Is het noodig, dat wij hem verder in het leven volgen? Het eene boek komt na het ander: novellen, ethnographische studiën, letterkundige schetsen, romans, alles bont na elkaar. De lijst is te lang om ze hier over te schrijven. Van de letterkundige essays alleen heb ik een reeks van meer dan honderd nummers opgeteekend. O, wat een uitstekend philoloog zou die Franzos geworden zijn, had de bekrompenheid van zijn tijd hem niet tot de fraaie letteren gedreven! Nu, des te beter voor de letterkunde!

Ook een drietal romans schreef hij, breed van opzet, tot in de details ingestudeerd, met de juiste, passende atmosfeer: in 1880 Ein Kampf ums Recht, in 1892 **der Abtrünnige,** later in **der Wahrheitsucher** omgedoopt; en als laatste **Der Pojaz.** Volgens mijn meening is de Waarheidzoeker een zwak produkt, omdat het eenheid mist. Maar **Ein Kampf** en **der Pojaz** zijn meesterwerken, die het ten volle verdienen, ook in onze taal te worden omgezet.

Als de schrijver nu met de jeugdige, bekoorlijke, begaafde Ottilie Benedikt is gehuwd, heeft hij een huiselijken haard en een helpster van belang. Met den roem heeft hij welvaart en geluk gekregen.

O, het ware schoone dagen toen ik **Een strijd om recht** genoot! Met mijn geest was ik toen in de Karpathen, aan de zijde van den verdrukte. Overdreef ik de waarde van den roman? Waarschijnlijk niet, want de critiek loofde hem zeer en Gladstone schreef over de Engelsche vertaling, die in 1887 het licht had gezien, een lang artikel vol lof in de Nineteenth Century en getuigde onder andere: ‘It is like a picture full of atmosphere and light.’ En toch had hij het niet in het oorspronkelijke gelezen.

En zijn **Paljas**! Een posthuum werk. Inderdaad, het verscheen in October 1904, als feuilleton van het **Berliner Tageblatt.** Nooit zal ik vergeten, hoe die roman mij boeide, hoe ik elken dag het feuilleton ten minste een paar malen las, en hoe ik, bij het verschijnen in boekvorm, het werk terstond bij de firma Cotta bestelde.

Mag de '**Pojaz**' een posthuum werk worden genoemd? Hij was in 1893 af. De voorrede is van 15 Juli 1893. Daarenboven in den loop van 1896 verscheen hij, in Russische vertaling, in het Peterburgsch tijdschrift **Woschod.**

In zijn oorspronkelijke taal maakte hij opgang. Hij is het laatst verschenen, maar het meest verspreide van de werken van Karel Emiel Franzos. Sedert 1905 beleefde hij zeventien uitgaven, nog meer dan de **Joden van Barnors** (15), **Julie Trachtenberg** (12), **Ein Kampf** (10), **Aus Halb-Asien,** waarvan de zesde uitgaaf vóór mij ligt.

Ik heb, jaren geleden, het levenswerk van den schrijver in zijn geheel gelezen. Het boeide mij ongemeen. Ik las die duizenden bladzijden met een genot, dat ik nu nog voel. Zekere werken herlas ik, verschillende malen, langzaam, als een fijnproever. Ook de ethnographische essays hadden mijn hart gewonnen.

Maar zou ik ze **heden** nog zóó hoog stellen? Zouden, na zooveel jaren, die zeshonderd bladzijden mij nog zoo meesleepen?

Het antwoord was gauw gegeven. Die mozaïek van ongewone bontheid had werkelijk haar oude aantrekkingskracht bewaard en het verwonderde mij niet, dat een nieuwe uitgaaf noodig scheen, hoezeer de tijden ook veranderd mochten zijn.

Want de tijden zijn veranderd, hier en daar. Vooral daar. Het eens zoo machtige rijk der Habsburgers is jammerlijk uiteengevallen; het rijk der Romanovs heeft plaats gemaakt voor sovjets; Galicië is verdeeld tusschen Polen en Oekraina; de Bukowina en Bessarabië zijn bij Roemenië ingelijfd. De Elzas is weer bij Frankrijk, de hoogeschool van Straatsburg is weer Fransch. De Duitsche hoogeschool te Czernowitz, bij haar stichting in 1875 zoo vurig door hem bezongen, heeft amper veertig jaren geleefd, gesukkeld. Zijn eigen Czernowitzer gymnasium, een stuk van zijn hart, waar hij acht volle, acht heerlijke jaren studeerde, is een Roemeensch lyceum geworden, het **lyceul Aron Pumnul.** En wat Polen betreft...

Ook in de zesde uitg**aaf** staat het er duidelijk:

'Geen God kan de Polen helpen. Al de heiligen van den kalender kunnen het niet, noch Saint-Simon, noch de heiligen van de Commune, want vijandelijk tegenover hen staat de overmachtige godin, die de Grieken Anankê heetten en wij het onverbiddelijke Noodlot.'

Hoe men zich vergissen kan!

Ook van de Rutenen zoudt gij, de groote schrijver der Bukowina, niet vermoed hebben, dat zij het pleit voor hun verschopte moedertaal **konden** winnen tegen het almachtige Rusland. En toch hebben zij gewonnen, nog geen kwart eeuws na uw overlijden. Zelfs hun hooger onderwijs wordt reeds in het Kleinrussisch gegeven!

Nooit hebt gij kunnen vermoeden, dat de voorspelling van pater Ambrosius in uw prachtig essay 'Am Altare' bewaarheid zou worden, dat er voor de onderdrukten een wreker uit hun gebeente zou verrijzen... En nochtans is dat alles nu werkelijkheid.

Maar dat belet niet dat **Aus Halb-Asien** een boek is van ongemeene waarde, en dat wij opnieuw onder zijn bekoring zijn geraakt.

Misschien is het niet volstrekt objectief. Voor Franzos was de Duitsche cultuur, met haar stevige geleerdheid, haar bloeiende nijverheid, haar ijzeren tucht, haar taaie werkkracht, het eenig redmiddel van Galicië en Roemenië in het bijzonder, de Balkanlanden in het algemeen.

Wij staan sceptisch tegenover die meening. Beschaving schijnt ons het werk van eigen langzame ontwikkeling, het werk van eeuwen.

Het is ons ook niet om critiek te doen; het kunstig woord, de levendige voorstelling is de hoofdzaak van onze bewondering.

Karel Emiel Franzos was met aanleg en zin voor de woordbeheersching geboren; onderwijs en oefening volmaakten het veeltonig instrument van zijn proza. Zijn ingeboren taalgevoel kwam verworven taalkennis te stade. Vroeg begon voor hem de strijd, dien ieder schrijver met de taal moet aanbinden. Hij zegevierde zoo jong, omdat alles, wat hij dacht en schreef, van leven als het ware doordrongen is. Wanneer men **Aus Halb-Asien** sluit, dan zegt men: Toch een geboren verteller!

En met recht zou men er mogen bijvoegen: En een goed mensch! En een onafhankelijk karakter!

Zijn oude moeder en zijn twee gebrekkige zusters heeft hij tot aan haar dood onderhouden.

Hij is kinderloos gestorven, den 24^{n} Januari 1904, te Berlijn, waar hij de laatste zestien jaren van zijn welgevuld bestaan doorbracht, waar hij op het Joodsch kerkhof begraven ligt. Het geslacht der Leverts is met hem uitgestorven.

Zijn weduwe is naar Weenen teruggekeerd. Zij heeft er in den vorigen herfst haar zeventigsten verjaardag gevierd, omgeven met de achting en de liefde van allen, die haar edel hart hebben leeren kennen en waardeeren.

Dr. JULIUS PEE.

Tooneelkroniek

Vier en twintig jaar geleden verscheen in de ‘Cahiers de la Quinzaine’ een tendenzdrama van Romain Rolland: **Le temps viendra,** dat als onderwerp had den oorlog in Transvaal, pamphlet tegen Engeland. De schrijver had de voorzorg genomen in eenige regels te betoogen: ‘dat dit drama niet op één Europeesch volk betrekking had, maar op gansch Europa,’ doch zulks neemt niet weg dat zijn werk in de eerste plaats een aanklacht was tegen Engeland en Engelsche veroveringszucht, uitgelokt en gerugsteund door de financiers. Bij uitbreiding kan men het natuurlijk beschouwen als een werk tegen den oorlog, tegen àlle oorlogen...

Een eigenlijk drama is het niet, wel een reeks aspecten, in het bijzonder van den Boerenoorlog, en van oorlogsmentaliteiten in het algemeen. Een reeks aangrijpende tafereelen, waarin steeds de betoogende stem van den schrijver zich laat hooren. Romain Rolland geloofde in 1903 aan de mogelijkheid van een eeuwigen vrede. Aan het slot laat hij een Engelschen dienstweigeraar, die gefusilleerd zal worden, zeggen: ‘Eens komt de tijd, dat alle menschen de waarheid kennen, dat zij de bajonetten zullen verruilen tegen sikkels, de sabels tegen eggen, en dat het lam zich zal te rusten leggen naast den leeuw...’

Tien jaar nadien kwam de grootste oorlog dien de wereld gekend heeft, en op 't oogenblik beschouwen de Noord-Amerikanen Europa zoowat op dezelfde manier als wij den Balkan: een wespennest, waar altijd iets broeit.

Bij 't lezen van de vertaling van **Le temps viendra,** ‘Eens komt de tijd’, uitgegeven door de N.V. Uitgeversmaatschappij: ‘De Tijdstroom’, Huis ter Heide, dachten we voortdurend aan een roman van Wells, waarin beschreven wordt hoe een pas begonnen oorlog schielijk eindigt door een verandering in den dampkring, die het menschdom andere lucht, ‘vreedzame lucht’ laat inademen, zoodat de vijandelijke legers met elkaar verbroederen kunnen, daar de aard van den mensch zich gewijzigd heeft...

Van Klabund's bewerking van een oud-Chineesch tooneelspel **De Krijtkring,** heeft Eduard Veterman een vertaling gemaakt die

in Holland gespeeld werd en uitgegeven in de serie 'Zilveren Verpoozingen' van Van Kampen & Zoon te Amsterdam.

Een felbewogen drama, rijk aan mooie Oostersche beeldspraak, zeer vrij van vorm, en met passages van een Shakespeariaansche kracht en grootschheid. Door het algemeen-menschelijke van de toestanden, de schildering van de onveranderlijk-groote menschelijke hartstochten, blijft dit oud-Chineesch spel ook voor den huidigen lezer of toeschouwer niet alleen genietbaar, maar gaat er een diepe machtige ontroering van uit.

In dezelfde serie verscheen **Leontientje,** van Timmermans en Veterman. Ik had over dit werk ongunstige beoordeelingen gelezen. Nu ik het ken, begrijp ik deze afkeurende stemmen niet. Het is geen eigenlijk tooneelwerk? Toegegeven. Maar de vorm, de uiterlijkheid van een stuk is toch niet de hoofdzaak! Wel de echtheid van het innerlijk gehalte, en, in een stuk als dit, de som van ontroering. Het is niet nieuw, de figuur van den pastoor niet, en die van Leontientje evenmin. Ook al toegegeven! Maar welke tooneelfiguur is nieuw, bepaald nieuw? Ik beken eerlijk dat de lezing van dit verrukkelijk stuk gemoedskunst mij een waar genot is geweest. **Leontientje** is een wereld van goedheid en beminnelijkheid, van patriarchalen eenvoud en kinderlijkheid. Hier is nu wat we in het werk van sommige andere katholieke tooneelschrijvers missen: eenvoud des harten, deemoed en innigheid. Leontientje zelf is een pure engelenfiguur, niet van deze wereld. Van eerstaf ligt een zilveren bovenaardsche glans op haar wezen...

De groote Drijver is de titel van een reeks van acht tafereelen van Mathias Kemp, (Uitgeversmaatschappij 'Holland', Amsterdam) waarin we, op vrij vage en verwarde manier, zonder eenige harmonie of evenwicht in plan en uitwerking, de opkomst en den val bijwonen van een soort profeet eener noodzakelijke volksverhuizing, die geweldige legers vormt, waarmede de menschen uit de overbevolkte landen van den aardbol naar elders worden getransporteerd, bij millioenen, goedschiks of kwaadschiks. Er is ongetwijfeld fragmentarische schoonheid in dit werk, doch het geheel is koel, te cerebraal bedacht, zonder dat deze cerebraliteit kunst werd.

Kurt Busse heeft met een uitaebreide studie over **Hermann Sudermann** een soort van rehabilitatie bedoeld van dezen Duitschen dramaturg, die zijn uur van grootheid heeft gekend, doch vooral als dramaturg, op het achterplan is geraakt sinds de regisseur op het tooneel den speler heeft verdrongen. De stukken van Sudermann zijn in de eerste plaats acteursstukken, niet regieopgaven. In meer dan een opzicht is deze studie een belangrijk

werk, voor wie den dramaturg beter wil leeren kennen, gesitueerd in zijn hoogtetijd, en in de huidige periode. Kurt Busse stelt hem boven Hauptmann, omdat Sudermann niet zooals deze gebonden is aan het uitbeelden van het individueele van een landschap, een menschenras, een mensch, doch meer het algemeene ziet, en beter een stuk kan bouwen en afronden, met het wisselspel der menschelijke gevoelens die op elkaar inwerken. Alleen in het weergeven van een enkele figuur in een stuk, een alles overheerschende figuur, is Hauptmann de meerdere. Aldus Kurt Busse. Juister is zijn vergelijking van Sudermann met het Fransche salonstuk der negentiende eeuw. Het geheele oeuvre van Sudermann wordt in dit boekdeel van 200 bladz. uitvoerig besproken en ontleed. Uitgave Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, Stuttgart, Berlijn.

Bij Heynis Isz. te Zaandam liet Mr C.P. Van Rossem, de geestige schrijver van **Pomarius** en **Femina,** zijn drieakter **Phyllis** verschijnen, die wel plezierig is, doch niet de waarde heeft van beide bovengenoemde werken.

Maurits de Praetere schreef een nieuwen eenakt: **Onweersavond,** uitgegeven door Van Rysselberghe en Rombauts, te Gent. De Praetere is een sympathieke figuur in ons tooneelschrijverswereldje, en we vinden het jammer dat hij dit werkje heeft laten verschijnen. Er is geen touw aan vast te knoopen. Daarbij wil het heel wat zijn! Jammer! Want in vorig werk (**Een Dwaling** en **Als de Bodem begeeft**) waren ongetwijfeld kwaliteiten.

Niets is geheel waar is de titel van een als tooneelstuk bedoeld deeltje van de serie ‘Zilveren Verpoozingen’, uitgegeven door Van Kampen & Zoon te Amsterdam. De oorspronkelijke tekst is van F.M. Huebner, de vertaling van Simon Koster. Het is bedoeld als een soort van rehabilitatie van Multatuli, vooral wat z'n talrijke liefdesavonturen met zusterzielen betreft, waaronder z'n Tine zooveel te lijden had. ‘Multatuli had deze vrouwen noodig om te kunnen schrijven’, hierop komt het stuk neer, als we de holle, gezwollen pathetiek van Huebner's ‘tooneeltaal’ omzetten in een nuchtere samenvatting. Het is zeer goed mogelijk, doch het stuk kan er ons niet van overtuigen. De Douwes Dekker die ons hier wordt voorgesteld is beslist onsympathiek; het is dan ook **de echte** niet; we kunnen ons zoo voorstellen wat Multatuli-zelf zooal van dit opgeschroefde ding zou gezegd hebben, dat gedurig een toon te hoog is, valsch en onwaar aandoet, ondanks de historische nauwkeurigheid van sommige feiten. Daarbij is het als tooneelstuk van een verregaande onbeholpenheid.

In **Het grauwe Gordijn** (uitgave V. Resseler, Antwerpen) geeft Hugo van Walden een reeks interessante beschouwingen

over tooneel, met voorbeelden van insceneering, zooals de schrijver dezer brochure zich die voorstelt. De heer Van Walden blijkt een bewonderaar te zijn van Herman Teirlinck, wiens stukken hij herhaaldelijk als een soort van maatstaf neemt. Een bepaald plan werd bij het samenstellen dezer brochure niet gevolgd; er is dan ook weinig samenhang in te bespeuren. Een soort van causerie over tooneel, waarin vele punten eventjes worden aangeroerd, zonder dat het tot een grondige, uitgediepte bespreking komt.

ERNEST W. SCHMIDT.

Uit de Tijdschriftentrommel

Het nieuwe Turkije.

‘De wereld van den Islam staat aan het begin van een renaissance. Het is merkwaardig, hoe weinig daarvan tot ons in Nederland doordringt, hoewel toch een groot deel van de bewoners onzer overzeesche gewesten, zij het ook vaak in eenigszins gewijzigden vorm, den Islam belijdt en de hadsji's er groot aanzien genieten.’ Zoo schrijft een medewerker van de HAAGSCHE POST (26 Nov. 11.) in de inleiding van een artikel, waarin verder de nieuwe door T.H. Weir herziene uitgave van Sir William Muir's ‘Life of Mohammed’ besproken wordt en samengevat. De woorden die wij daareven aanhaalden, zijn waar, niet alleen voor Nederland, maar ook voor geheel Europa, voor het aanzienlijkste deel der kristene beschaving misschien wel. Met des te grooter belangstelling hebben wij dan ook kennis genomen van de twee bijdragen, die in de October-nummers van het Fransch, katholiek tijdschrift ETUDES over het nieuwe Turkije verschenen zijn.

De auteur, Guillaume de Jerphanion, is een Fransch geestelijke, die sedert 24 jaar het Zuid-Oosten van Europa en Klein-Azië afreist en deze streken op zijn duimpje kent. In het najaar 1925 bezocht hij opnieuw Konstantinopel, dat hij vier jaar vroeger verlaten had, Klein-Azië, waar hij sedert 13 jaar niet meer geweest was en Angora, de nieuwe hoofdstad van het Turkije van Mocstapha Kemal. Een relaas van dezen tocht verscheen in de nummers van 20 Februari en van 5 Maart '26 van hetzelfde tijdschrift, waarin nu de beschrijving en de bevindingen van een reis. die een jaar nadien werd ondernomen, gepubliceerd werden. Geestel. de Jerphanion heeft in de laatste maanden van 1926 en in de eerste van '27 ongeveer denzelfden weg gevolgd als in 1925; maar hij heeft langzamer gereisd, met langer oponthouden en bevrijd van de bedwelming, door een eerste terugkomst veroorzaakt. Zoo heeft hij meer aandacht kunnen schenken aan wat hij zag; hij heeft beter gezien; hij heeft ook wat anders gezien. En in een goede 30-tal blz. legt hij ons uit hoe veel verder sedert een jaar Turkije hem schijnt gekomen op den weg van den vooruitgang en voor welke redenen dit land er nog niet in geslaagd is zich de Westersche beschaving, waarnaar het streeft, eigen te maken, te ‘leven’.

Van Konstantinopel naar Samsoen moest ditmaal de reiziger plaats nemen op een Turksche passagiersboot; alle vreemde maatschappijen zijn nu uitgesloten voor den kustvaartdienst tusschen de verschillende Turksche havens, wat een jaar vroeger het geval nog niet was. ‘Turkije aan de Turken’ is de leus! Of dit in het voordeel van het reizend publiek is, is een andere vraag; vooral, wanneer dit publiek uit Europa komt, waar het gewoon is aan zindelijkheid bij het verblijf aan boord, aan snel reizen en aan stipte navolging van de opgegeven uurtabel... Op den weg van Samsoen naar Kaisarjee (Césarée), tusschen deze laatste stad en Sivas, ziet men tamelijk veel kudden en tusschen Tokat en Sivas heeft de akkerbouw zich merkwaardig uitgebreid; hier en daar ziet men zelfs landbouwers de modernste werkmethodes toepassen. Dit zijn echter allemaal sporadische verbeteringen; wat zou moeten ondernomen worden is het terug bebosschen van de bergen en het droogmaken van de vlakten, dit alles op groote

schaal en onder leiding van den Staat. Maar de Staat is arm: de 2/3 van zijn inkomen worden gebruikt voor militaire doeleinden... In de steden is er ook wel een zekere vooruitgang aan te stippen. Het is er voor den vreemdeling niet meer onmogelijk een hotel te vinden, dat er eenigszins 'door kan'. De handel breidt zich merkelijk uit, alsook de nijverheid. Maar deze laatste zou er veel bij winnen indien het verantwoordelijk bestuur met wat minder ongeduld en wat meer bedachtzaamheid te werk ging dan het nu doet. Zoo heeft men b.v. prachtige suikerraffinaderijen bij Kaisarjee opgetrokken; twee maanden na hun plechtige opening moest het werk, bij gebrek aan grondstof, worden gestaakt; men had er niet aan gedacht de suikerbietteelt in den omtrek te ontwikkelen... Het spoorwegnet van Klein-Azië uitbreiden - of, beter gezegd, feitelijk creëeren - was een der eerste punten geweest op het programma van de Kemalistische regeering. Trouw aan de leus 'Turkije aan de Turken' werd toen besloten, dat de Staat zelf de twee lijnen Angora-Kaisarjee-Sivas en Samsoen-Sivas zou bouwen. Einde 1926 was men nog verplicht den trein tegemoet te loopen half-weg tusschen Kaisarjee en Angora en toen besloot de Regeering het aanbod te aanvaarden van twee groepen vreemde kapitalisten, een Belgische en een Zweedsche, om de begonnen werken te voltooien en er andere te ondernemen... Wat de banen betreft, deze zijn even slecht als vroeger, omdat het bouwen er van aan onbevoegde ambtenaren wordt toevertrouwd, die bovendien niet over de noodige kredieten beschikken, om degelijk en duurzaam werk te verrichten... Maar Turkije bezit nu een eigen Turksche bank - de *Landbouw-bank* - en een van de machtigste wireless-stations ter wereld; deze beide te Angora, de hoofdstad. Te Angora heeft men minder gebouwd in 1925-26 dan het jaar te voren. Het is te hopen dat wat men er nu bouwt wat steviger zal zijn dan vroeger. Want gebouwen die voor een paar jaar opgetrokken werden, dragen reeds meer dan een spoor van de haast en van de gewetenloosheid, waarmede de Turksche ondernemers zich van hun taak kwijten. Bovendien zijn er nu te veel huizen te Angora. In den roes, die op de zegepraal volgde, dacht men dat de hoofdstad zich ging uitbreiden als een nieuw Chicago. Weldra is het echter gebleken, dat Angora, zonder nijverheid, liggende te midden van een woest land, geen economisch centrum kon worden, dat het er alleen naar kon streven een klein Washington te worden, dat het was en zou blijven een ambtenaarsstad. Maar de Turken kunnen Angora zelfs niet als residentie-stad behoorlijk inrichten en besturen. Voortdurend worden departementen en andere officieele diensten van een gebouw naar een ander overgebracht, dat er speciaal voor opgetrokken werd en een paar maanden later weer verlaten. En dat de Turksche ondernemer voor den Staat werkt of voor een bijzondere, beter materiaal gebruikt hij er niet voor. Kortom, het Turksch volk is gebleven als een kind, vol ongeduld om te verwezenlijken waarvan het den nacht tevoren gedroomd heeft, maar onbekwaam om iets logisch op te bouwen, dat van duur zal zijn; verder vooruitkijken in de toekomst dan een paar jaar kan het ook niet; het ziet alleen het onmiddellijk resultaat, de onmiddellijke winst; en dat, om die onmiddellijke winst te verwezenlijken, zijn gebouw gevaar loopt om weldra ineen te storten, daarover bekommert het zich niet eens. Hoe zouden trouwens de menschen anders kunnen zijn in een land, waar ten hoogste 30 procent der mannen en 9 procent der vrouwen kunnen lezen?... Buitengewoon zeldzaam zijn de Turken, zelfs onder de meest hoogstaande ambtenaren, die waarlijk geëuropeaniseerd zijn, die kultuur bezitten, een schranderen geest hebben, breed van gedachten zijn en eerlijk. De Westersche beschaving ligt

nog heelemaal aan de oppervlakte in het nieuwe Turkije, zoowel in het maatschappelijk als in het individueel leven: werden de mannen door een verordening van Moestapha Kemal verplicht hoed of pet als hoofddeksel op straat te dragen, toch hebben ze altijd ergens in een zak een fez steken, die er uit te voorschijn komt als ze een moskee binnentreden; werden de vrouwen vrij verklaard en verder aangemaand den sluier af te leggen, toch bestaat het familieleven in Turkije nog niet en buiten in een paar groote

centra is er aan den toestand der vrouw niets veranderd. De Turksche administratie is even slecht, traag, slordig en... omkoopbaar als in den tijd van Abd-oel-Amid. Welk een gebruik het Turksch volk weet te maken van zijn vrijheid, van zijn soevereiniteit is genoeg gekenmerkt door het feit, dat het Staatshoofd de candidaten voor de verkiezingen aanduidt en dat deze altijd door het volk, met eenparigheid van stemmen, worden gekozen, terwijl men de toelating van hooger hand moet krijgen om een politieke partij te stichten... Eén ding is nochtans veranderd in deze republiek, die bestuurd wordt als een keizerrijk: het leger. Het nieuwe Turksche leger is goed uitgerust en goed gewapend; de officieren zijn ongetwijfeld de meest ontwikkelde klasse der geheele bevolking; de jonge republiek, die wat ze kon bereiken, bereikt heeft dank zij het leger, werd trouwens bestuurd door oud-officieren en 'das Militär' beschikt er over rijke kredieten. Hier wordt aan de toekomst gedacht en wordt deze volgens een vooropgezet en logisch plan zorgvuldig voorbereid; niet alleen in de krijgsscholen, maar ook in tal van andere, zoowel voor meisjes als voor jongens, wordt de jeugd, niet nationaal, maar nationalistisch, niet militair, maar militaristisch opgeleid. Maar buiten die opleiding, niets dan ongerijmdheid, onbekwaamheid, vadsigheid; misschien niets anders dan dit laatste, grondoorzaak van al het ander kwaad, meent de heer de Jerphanion, die zijn studie besluit met de volgende zeer eigenaardige vergelijking: 'A mes yeux, rien ne caractérise mieux le tempérament turc que la babouche. Il n'est pas de chaussure plus incommode pour marcher. Mais il n'en est pas de plus facile à enfiler. on n'a pas besoin d'y porter la main, ni même de se baisser!.. Aussi le goût pour cette chaussure est tel qu'on voit beaucoup d'hommes, en écrasant l'empeigne, transformer en babouches des souliers bas pris chez le cordonnier. Et ils vont, traînant les pieds, dans la poussière et dans la boue. Vraiment, n'eût-il pas été sage de songer à modifier la chaussure avant la coiffure? Car, tant que le peuple turc restera un peuple en babouches, on peut lui prédire qu'il ne marchera pas, sans bien des faux pas, dans la voix du progrès.' - Ja, maar in stede van zijn karakteristieke slofjes tegen lage schoenen te verwisselen, zou ook eens het Turksche volk zijn eeuwenoud schoeisel in het hoekje kunnen laten staan, om de oorlogslaarzen aan te trekken en dit ware een groote ramp voor de kristene beschaving, te meer daar de Mohammedanen onder Moestapha Kemal hun oogenblik steeds weten te kiezen, om een verzwakten en verdeelden vijand op het lijf te vallen. En verzwakt en verdeeld, misschien erger nog, zal Europa zeker zijn binnen een paar lustrums als wij er ons niet allemaal voor inspannen, eens voor goed die hangende kwestie te regelen aan de Baltische zee en aan de Adriatische, in Macedonië en elders ook. Want het spook van den oorlog nadert, nadert... Maar ik wil niet in deze dagen waar St. Niklaas wordt gevierd, waar de komst wordt herdacht van Hem die Vrede bracht op aarde aan de menschen van goeden wil, waar al onze wenschen en gansch onze hoop worden vernieuwd bij het wisselen van het jaar, u onderhouden over droevige dingen. Moet, binnen kort, onze beschaving vergaan aan zelfmoord, laten we nog even een oog werpen op het verleden en zien wat die beschaving eens vermocht... Gelegenheid daartoe biedt ons het pas-verschenen Winternummer van de HAAGSCHE POST.

Jan Steen.

Dit Winter-nummer mag heeten een Jan Steennummer. Want behalve een Kerst-verhaal van onzen Vlaamschen A. Thiry, met illustraties van Fred. Boogaerts, een uit het Engelsch vertaalde novelle van John Russell, geïllustreerd door P. van der Hem, het met tal van goed gekozen prenten versierd geschiedkundig overzicht van *Het Toerisme in de Caricatuur* in 19e en 20e eeuw door Cornelis Veth en een hoogst belangwekkend documentair artikel van F. van Esta Tjallingii over het kweeken van en den handel in *zilvervossen*, bevat deze

jaarlijksche uitgave van het veelzijdig en alom verspreid Haagsch weekblad een studie van Prof. Dr. W. Martin, directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage, geschreven bij een reeks van 26 *Afbeeldingen naar Werken van Jan Steen*. Wie den Leidschen schilder nog niet kende of omtrent zijn persoon en zijn kunst nog eenige van die vooroordeelen deelde, die maar al te lang in omloop waren, verneemt hier hoe moraliseerend zijn kunst was, welke groote verscheidenheid van koloriet de kunstenaar er in wist te leggen, hoe steeds afwisselend in den vorm, in den toon en in de lichtbehandeling hij kon zijn; men leert er zijn schilderstechniek kennen, zijn werkwijze, zijn werkzaamheid; men verneemt er hoe hij na zijn dood werd verguisd en miskend en hoe er eindelijk een Engelschman kwam, Joshua Reynolds, dan een Duitscher, Heinrich Heine en eindelijk een Hollander, Th. van Westrheene, om hem in eer te herstellen. Hij verdiende het wel, de doorgoede Jan Steen, van wien het leven misschien wat wispelturig is geweest - hij was nu eenmaal een onrustige natuur, die afwisseling zocht zoowel in het werk zelf als in zijn woonplaats - maar die veel gewrocht heeft, zich steeds in zijn werk heeft weten te vernieuwen en in tal van zijn schilderijen heeft getoond hoezeer hij hield van zijn land en van zijn volk, dat hij wel eens berispen kon, daar waar het hem noodig bleek. De bijdrage van Prof. Martin leert ons niet alleen Jan Steen en zijn kunst kennen en waardeeren, ze leert ons zijn schilderijen, en schilderijen in het algemeen, ‘bekijken’. Hier wordt den lezer een modelles gegeven in kunstgeschiedenis en in kunstsmaak, die des te beter vruchten zal dragen, daar zij gepaard gaat met, steunt op een reeks uitstekend gelukte kleurenproducties van tal van schilderijen, die in den zomer van 1926 te Leiden werden tentoongesteld. Alleen het bekijken er van; het denken aan den geest, aan de hand, die brokken Westersch volksleven en natuurschoonheid op zulke wijze op doek heeft weten te brengen; het beseffen van de macht van de Westersche techniek, die het 250 jaren later vermag Jan Steen's werk op duizende exemplaren te reproduceeren, zoodat einde 1927, de wereld door, menchen deelachtig kunnen worden aan een juweel van een kunsttentoonstelling, die gehouden werd te Leiden in 1926; dit alles gebiedt ons te waken, te waken op het geestelijk patrimonium, dat ons van geslachten te voren werd overgemaakt en dat wij niet het recht hebben te verdoen voor een Wilna, voor een Albanië....

9 December '27.
DR. C. DEBAIVE.

P.S. Sedert dat wij deze regels schreven, is de politiek haar gang gegaan; het geschil tusschen Polen en Littauwen kreeg te Genève een althans principieele oplossing en Mussolini sprak een redevoering meer uit, ditmaal over de eendracht der Latijnsche natiën. Deze verschijnselen zijn eerder geruststellend en verheugend; maar het ontredderde Europa verwacht dat, zonder verwijl, al deze schoone woorden omgezet worden in daden.

27 December '27.
C.D.

Het academisch Onderwijs in Nederland

Nu de overeenkomst in zake ‘intellectueele samenwerking’ tusschen België en Nederland tot stand is gekomen, is het misschien voor de lezers van dit tijdschrift van belang, iets omtrent het universitaire leven in Nederland te vernemen. In het volgende is dan getracht, een schetsmatig beeld te ontwerpen van het wezen en leven onzer universiteiten. **Historisch** dit leven en wezen te beschrijven, zou ons te ver voeren; we zullen ons, wat de wording der beschreven toestanden betreft, bepalen tot een enkele opmerking, waar daarvoor een bijzondere reden aanwezig is.

Het aantal Universiteiten in Nederland is groot. Naar veler oordeel té groot, zoodat telkens weer eens geopperd wordt, er één op te heffen, een denkbeeld, dat echter zoo vele belangen, persoonlijke in de eerste plaats, in gevaar brengt, dat er een meer Napoleontische doortastendheid vereischt zou zijn dan die, waarover onze regeeringen plegen te beschikken, om het te verwezenlijken.

Nederland dan bezit in de eerste plaats drie Rijksuniversiteiten, door den Staat beheerd; nl. die te Leiden, te Groningen en te Utrecht. Voorts één gemeentelijke Universiteit, nl. die te Amsterdam. Dit zijn alle vier inrichtingen van openbaar, algemeen, niet-confessioneel hooger onderwijs. Volledig uitgerust alle; met een faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid, der geneeskunde, der wis- en natuurkunde, en der letteren en wijsbegeerte.

De Utrechtsche Universiteit heeft bovendien nog een veeartsenijkundige faculteit, de Amsterdamsche een faculteit der handelswetenschappen. Voorts zijn er nog - behalve dat aan de Rijks-Universiteiten door verschillende kerkgenootschappen bijzondere hoogleeraren zijn aangesteld, met het oog op de opleiding van geestelijken - universiteiten van confessioneel karakter, 1°, de z.g., ‘Vrije’ - calvinistische - Universiteit te Amsterdam, met

vier faculteiten: godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte; terwijl één (buitengewoon) hoogleeraar de faculteit der geneeskunde uitmaakt; 2° de R.K. Universitlit te Nijmegen, met drie faculteiten: godgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte, en rechtsgeleerdheid.

Behalve deze Universiteiten hebben wij nog eenige Hoogescholen voor vakonderwijs: 1° de Technische Hoogeschool te Delft, met een afdeeling der Algemeene Wetenschappen, een afdeeling der Weg- en Waterbouwkunde, één der Bouwkunde, één der Werktuigbouwkunde en Scheepbouwkunde; één der Electrotechniek; één der Scheikundige Technologie en één der Mijnbouwkunde; dit is een rijksinstelling, evenals 2° de Landbouwhoogeschool te Wageningen. Particulier is echter 3° de Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam.

Dit alles wat het Moederland betreft. In de Overzeesche gebieden van het Koninkrijk hebben we dan nog een Technische Hoogeschool te Bandoeng (N.O.I.); een Rechtshoogeschool te Batavia, en een Medische Hoogeschool te Batavia.

Al deze inrichtingen hebben een Raad van Toezicht, curatorium genaamd, dat tegenwoordig slechts een adviseerende stem heeft; het doet aan de Regeering - den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen - voorstellen in het belang van de Universiteit. Voor zoover die voordrachten van onderwijskrachten betreffen, is het curatorium gemeenlijk slechts de overbrenger der aanbevelingen van de faculteiten. Vroeger is dit anders geweest; speciaal in Leiden hadden curatoren - samen met burgemeesters - wezenlijke bestuursbevoegdheden; maar in de XIXe eeuw is dat veranderd, en wat de positie van den burgemeester betreft, gewoonlijk - niet altijd - is hij voorzitter van het curatorium; zijn burgemeestersambt geeft hem echter als zoodanig geen enkele bevoegdheid ten opzichte van de Academie.

De Leidsche Universiteit is van alle inrichtingen van Hooger Onderwijs in ons land de oudste; ze is ook de meest vermaarde, en de uitvoerigst geoutilleerde, zoowel wat onderwijzend personeel als wat haar gebouwen (laboratoria enz.) betreft. Ze werd gesticht in 1575, als een belooning voor de stad Leiden voor haar standvastigheid, betoond bij het beleg door de Spanjaarden. De

bedoeling was in de eerste plaats het opleiden van Hervormde Predikanten, maar ook, nu de Zuidelijke Nederlanden allengs geheel in de macht der Spanjaarden kwamen, en dus de vermaarde Universiteit van Leuven voor de gewesten van het Noorden - die zich weldra bij de Unie van Utrecht (1579) in een nauwer aansluiting tot de Republiek der Geunieerde Provinciën zouden constitueeren - onbruikbaar geworden was, had het Noorden een eigen Universiteit noodig. De theologie was dus wel de voornaamste faculteit; - en een zeer roerige faculteit was het; we brengen alleen maar in herinnering hoe de geloofsverschillen tusschen twee harer hoogleeraren, Gomarus en Arminius, reeds in de eerste halve eeuw van het bestaan der Universiteit in de Nederlanden de heftigste verdeeldheid brachten, waarmee zich aldra politieke verdeeldheid verbond. Maar de Leidsche Universiteit werd dra ook een bolwerk van de klassieke studiën; zoo is ze een kenschetsend verschijnsel van de Nederlandsche Renaissance, die de Hervorming als voornaamste en oorspronkelijk-Noordeuropeesche richting had, en het classicisme als nevenverschijnsel van groot gewicht.

De herleving van de klassieken in Noord-Europa - in tegenstelling met Italië - is nooit in het geheele volk doorgedrongen; het is een opgelegde kunstvorm van geleerden in de eerste plaats, dan van dichters. De Leidsche Universiteit is van deze beweging de groote promotor geweest. Had ze in de eerste kwarteeuw maar een weinig florissant bestaan gehad - veel hoogleeraren vertrokken spoedig naar andere, meer beroemde universiteiten, en het aantal studenten was toen ook maar zeer gering - weldra verwierf ze een wereldnaam. En die heeft ze tot heden behouden.

Ik zeide, dat het aantal studenten aanvankelijk gering was. Men had anders genoeg gedaan om de studie te Leiden aantrekkelijk te maken. De Universiteit had - ‘had’; het is alles verleden tijd, wat ik nu vertel - van haar oprichting af een eigen vierschaar (‘forum academicum’, ‘privilegium fori’) waarin de vier burgemeesteren zitting hadden, en twee leden der schepenbank; voorts de rector en vier assessoren uit de verschillende faculteiten. Aan de rechtspraak van die vierschaar waren niet alleen alle studenten en alle ambtenaren en beambten der Universiteit onderworpen (behalve de professoren), maar

allen, die er een academischen graad verworven hadden, ook alle vreemdelingen, die aan de academie, zij het ook slechts tot een kort bezoek, aanwezig waren.

De rechtspraak was uiterst willekeurig en over het algemeen niet streng; geldboeten, kamerarrest, incarceratie, verlies der privilegiën, schrapping van de rol der studenten; in de ergste gevallen verbanning van 3 tot 15 jaren, een enkele maal voor altijd, van de Universiteit, waren de eenige straffen, niet alleen voor straatschenderij enz., maar ook voor het dooden in een duel, het wonden of doodschieten van burgers, landlieden enz. Slechts tweemaal werd een doodvonnis door de vierschaar uitgesproken; in beide gevallen werd de straf echter niet voltrokken. En in den kerker ging het veelal zeer lustig toe; vrienden en bekenden werden er onthaald, tot de rector daar een einde aan maakte.

In de XVIe eeuw was, evenals aan de Duitsche universiteiten, het geeselen met de roede nog in zwang, doch toen men die straf wilde toepassen, ontstond er zulk een oproer - waarbij één der stadsdienaars door een student werd gedood -, dat men die straf, hoewel ze niet werd afgeschaft, niet meer toepaste. Alleen bij het straffen van blasphemie was de rechtbank nogal streng.

Een ander voorrecht van hoogleeraren en studenten was vrijdom van tollen voor hunne boeken, kleederen en huisraad bij komst en vertrek; den hoogleeraren werden ook, soms op zeer milde wijze, de kosten hunner verhuizing vergoed; zelfs gebeurde het wel, dat curatoren, wanneer de huishuur voor nieuw-benoemden in hun vorige woonplaats nog loopende was, deze betaalden.

Er waren nog meer privileges, zooals vrijdom van stedelijke rechten, weldra tot vrijdom van landelijke rechten uitgebreid; dat betrof dan wijn, bier, naderhand ook koffie, thee, zout, zeep, papier, Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche boeken, enzoovoort. En dan nog vrijdom van schutterlijke diensten, van inkwartiering, dag- en nachtwachten... Er zou over de toepassing van en de geschillen over deze vrijdommen nog heel wat te vertellen zijn, maar, gelijk we vooropstelden, het historisch gedeelte kan bij dit overzicht slechts een geringe plaats worden gegeven. We wijzen er dan nog slechts op, dat de Leidsche Universiteit van den aanvang af een democratisch karakter had: vorsten en adellijke studenten hadden hier niet - als bij bijna alle andere

hoogescholen in Europa - bijzondere voorrechten, geen leunstoel bij verhooren, geen afzonderlijke plaats op de colleges. Daarentegen genoot men spoedig een voorrecht, van ongemeene internationale waarde: Hendrik IV, de koning van Frankrijk, kende hun die het Leidsche doctoraat hadden verworven, in zijn geheele rijk dezelfde rechten toe als zij genoten die aan een Fransche hoogeschool waren gepromoveerd. De godgeleerden en geneesheeren waren hierbij evenwel uitgesloten: doch toen later Lodewijk XIII, op verzoek van onzen Gezant Adriaan Pauw, het besluit van zijn vader bevestigde, strekte hij dit privilege ook over hen uit.

Alles historie: al deze privileges en vele andere, èn een zekere autonomie die van de Universiteit onder het beheer van curatoren (en, aanvankelijk, burgemeesteren) een staat in den staat maakten, dit alles begint in 1795, toen de Bataafsche Republiek, berustende op de beginselen der Fransche revolutie, gesticht was, af te takelen; en als in 1815 door den eersten souvereinen vorst van het Koninkrijk der Nederlanden de Leidsche Universiteit opnieuw wordt ingericht, wordt vrijwel de vernietiging van al die voorrechten bevestigd.

Een overzicht te geven van al de beroemdheden die te Leiden hebben gedoceerd en gestudeerd zou ons te ver voeren; we noemen maar enkele namen, die voor zichzelf spreken. Zoo Lipsius, de groote Latinist, die in 1578, en zijn opvolger Scaliger, die in 1593 hoogleeraar te Leiden werd; beiden met voorrechten en de grootste onderscheidingen ingehaald en voortdurend met een eerbetoon bejegend, dat ons nu ondenkbaar voorkomt. Van Salmasius geldt hetzelfde. Heinsius, Walaeus, zijn andere beroemde namen uit de eerste decenniën der Universiteit.

* * *

Maar het wordt tijd, iets van de oprichting der andere Universiteiten te vertellen. Het afgelegen Noordelijk gedeelte der Unie gevoelde behoefte aan een eigen universiteit; de onderlinge naijver tusschen de provinciën had trouwens in dit verlangen wellicht een even groot aandeel als de begeerte in wetenschappelijk voedsel. In elk geval ‘Stad en Ommelanden’ kreeg, vooral door

toedoen van den geleerden Ubbo Emmius, de rechterhand van Frieslands stadhouder, Willem Lodewijk, zijn zin; en den 23sten Augustus 1614 werd de Groningsche Universiteit plechtig ingewijd. Als we de Groningsche Universiteit, in het heden, met de Leidsche vergelijken, valt het gemoedelijk karakter van het studentenleven daar op. Het is een kleiner aantal studenten, dat daar studeert, grootendeels uit de drie Noordelijke provinciën van ons land (Groningen, Friesland en Drente), die zich kenmerken door hun eenvoudigen, zij het ietwat stuggen, aard. In Leiden is naast het aloude studentencorps, eens de eenige algemeene studentenvereeniging, in de laatste halve eeuw een groote studentenbond ontstaan, terwijl ook een zeer groot aantal studenten zonder verband rondloopen: (de tegenwoordig zeer talrijke vrouwelijke studenten zijn ongeveer allen lid van een aparte, zeer bloeiende vereeniging, waarvan ook onze prinses, voor den cursus 1927-28 voor 't eerst als student ingeschreven, lid is). Tusschen die organisaties van mannelijke studenten nu bestaat een zeker stands-, d.i. voornamelijk geldelijk, verschil. Men voelt, dat is geen ideëele toestand; die echter mede een gevolg is van het feit dat er in de laatste halve eeuw zeer vele studenten ‘spoorstudent’ zijn, d.w.z. niet te Leiden wonen; grootendeels zijn dat de minst-vermogenden, die bij hun ouders thuis zijn en dus aan de gezelligheidsinstellingen van het corps minder behoefte hebben, die ook te duur vinden. In Groningen echter zijn de niet in de universiteitsstad zelve wonende studenten veel schaarscher; bijna allen zijn lid van het corps, dat in zijn geheele wezen zich meer gericht heeft naar de **gemiddelde** financieele kracht van haar leden. Zoo staat Groningen bekend door zijn prettigen, aardigen, niet-pretentieusen omgang; ook de verhouding tusschen docenten en leerlingen heeft, bij het kleiner aantal der laatsten, een meer persoonlijk karakter.

Nu Utrecht. Daar werd in 1631 door de stadsregeering een ‘Illustre School’, d.i. een Universiteit zonder het jus promovendi, opgericht, die vijf jaar later een volledige universiteit werd, en o.a. door den roem van één harer eerste professoren in de theologie, Gijsbert Voet (Gisbertus Voetius) aldra groote bekendheid verwierf. De theologie is trouwens een specialiteit van de

Utrechtsche Universiteit gebleven; ze heeft de grootste godgeleerde faculteit van al de Rijksuniversiteiten. Haar zesde faculteit, die der veeartsenijkunde, is een inlijving van de tot voor weinige jaren mede te Utrecht gevestigde Veeartsenijkundige Hoogeschool.

Wat de algemeene reputatie van de Utrechtsche Universiteit betreft, ondanks het feit dat er aan haar - als aan alle openbare inrichtingen van Hooger Onderwijs - leerkrachten van de meest uiteenloopende richting verbonden zijn, heeft ze vanouds een zekeren aristocratisch-conservatieven naam. De zonen uit de voornaamste families van het land studeeren nog veelal te Utrecht, bijgevolg ook de zonen uit de talrijker families die tot deze rubriek wenschen te worden gerekend. En het is niet puur omdat Utrecht het centrum des land is, dat daar een paar jaar geleden een aantal bijzondere hoogleeraren zijn benoemd voor de opleiding van Indische ambtenaren, met de bedoeling, een tegenwicht te vormen tegen de Leidsche opleiding, die door velen door haar meer 'ethisch' en 'humanitair' karakter om practische redenen ongewenscht werd en wordt geacht, waar het de vorming van koloniale gezaghebbers geldt. Op het instituut der bijzondere leerstoelen komen we aanstonds nog even terug.

Eerst nog een enkel woord over de andere Universiteiten en hoogescholen, in de eerste plaats over de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

Deze is voortgekomen uit het in 1634 gestichte, en met redevoeringen van Vossius en Barlaeus (Vos en van Baerle) - respectievelijk 'De historiarum utilitate' en 'De mercatore sapiente' - geopende Atheneum. Men heeft hier, waar de professoren gemeente-ambtenaren zijn, het unicum, dat zij door den gemeenteraad worden benoemd; zij het dan natuurlijk op voordracht van het - eveneens door den gemeenteraad benoemde - curatorium. Dat de gemeenteraden in de laatste kwart eeuw steeds meer een politieke allure krijgen, niet altijd van de nobelste soort, heeft zich ook inzake deze benoemingen wel eens laten gevoelen. Intusschen staat toch ook aan de Amsterdamsche Universiteit het onderwijs zeer hoog; de medische faculteit heeft een zekere beroemdheid, terwijl het verblijf in de hoofdstad met zijn vele aantrekkelijkheden op kunstgebied - het Rijksmuseum,

het beroemde Concertgebouworkest onder leiding van Mengelberg (de tijden althans, dat die niet in Amerika en in Duitschland als gastdirigent optreedt!), een paar eerste-klas-tooneelondernemingen, geregelde hoogst belangrijke tentoonstellingen - natuurlijk den studenten ten goede komt, zij het dat dit alles 't eigenaardige aparte studentenleven niet bevordert. De Amsterdamsche Universiteit heeft een roep van vrijzinnigheid; men heeft daar bijvoorbeeld ook geen bezwaar gezien in de benoeming van enkele communistische hoogleeraren, van wie er één, op grond van zijn communisme, te Leiden voor een hoogleeraarsplaats was gepasseerd. Dat Amsterdam een faculteit voor handelswetenschappen rijk is, zal niemand verbazen, die Amsterdams karakter als handelsstad kent; de oprichting er van, enkele jaren geleden (1922) had ook een eenigszins ‘concurreerend’ karakter; in Nederlands tweede koopstad, Rotterdam, was in 1913, door particulieren, een Handelshoogeschool opgericht.

Wat nu het bijzonder hooger onderwijs aangaat, we hebben in de eerste plaats - in het voorafgaande werd daarop reeds nu en dan geduid - aan verschillende Universiteiten bijzondere leerstoelen. Er zijn er, ingesteld door de Nederduitsch Hervormde Gemeente; die professoren brengen den aanstaanden predikanten hunner kerk de speciale geschiedenis van de Nederduitsch Hervormde Gemeente en de dogmatiek van dat kerkgenootschap bij. Zoo is er ook een Luthersch kerkelijk hoogleeraar, en één vanwege de Remonstrantsche broederschap. Verschillende andere instellingen en vereenigingen benoemden ook hoogleeraren in andere vakken; de vereeniging ‘Het Leidsch Universiteitsfonds’ b.v. stichtte verschillende leerstoelen aan de Leidsche Universiteit, om leemten in het onderwijs aan te vullen, wanneer de Regeering om financieele redenen in dezen in gebreke bleef; b.v. een professoraat in de ethnografie, in de tropische geneeskunde, enz. De Vereeniging ‘Het Nederlandsch Lyceum’ benoemde den rector van 't Lyceum te 's-Gravenhage tot bijzonder hoogleeraar in de paedagogiek; de ‘Academie van Beeldende Kunsten’ stelde te Utrecht een bijzonder hoogleeraar aan om speciaal de oude kunstgeschiedenis van Egypte en Voor-Azië te onderwijzen; te Utrecht is ook zoo een bijzonder hoogleeraar vanwege de vereeniging tot bevordering van de studie in het Fransch, en drie

hoogleeraren vanwege het Haagsche Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst; ook nog de reeds genoemde staf van docenten ter opleiding van toekomstige regeeringsambtenaren in Nederlandsch-Indië. Maar er zijn ook **bijzondere Universiteiten.** In 1880 werd de Vrije Universiteit opgericht, waarbij alle onderwijs berust op den grondslag der beginselen van het Gereformeerde Calvinistische Protestantisme. De diploma's dezer kleine Universiteit - 'n kleine 400 studenten - die slechts zéér geringe staatssubsidie ontvangt (*f* 4000 per jaar), geven dezelfde rechten als die der openbare universiteiten. Het aantal leerkrachten is gering; zeventien professoren en één lector -; haar gebouwen ook lijden onder de financieele moeiten waarmee het bestuur te kampen heeft, maar er wordt met liefde en toewijding gearbeid.

De Vrije Universiteit heeft voorts de bijzonderheid van een 'Studentenhuis', waar ongeveer 25 studenten plaats kunnen vinden. De hoogleeraarsbenoemingen geschieden door een college van Directeuren, na voordracht van een Curatorium.

De zeer jonge Roomsch-Katholieke Universiteit, te Nijmegen gevestigd in 1923, heeft nog slechts drie faculteiten; wil ze haar jus promovendi niet verliezen, dan moet ze 25 jaar na haar stichting ook nog een vierde faculteit en 25 jaar daarna ook nog een vijfde faculteit hebben. Zoolang deze termijnen niet overschreden zijn, kan ook Nijmegen dezelfde bevoegdheden verleenen als de openbare Universiteiten. De studie aan de theologische faculteit van deze Universiteit is op zeer bijzondere wijze ingericht: de paus heeft haar het recht verleend, de graden van baccalaureus, licentiaat en doctor in de Heilige Theologie toe te kennen; en de staat laat het bestuur der universiteit in dezen volkomen vrij. De studie der theologie is een z.g. cursus maior; er moet aan de studie een cursus van twee jaar elementaire wijsbegeerte en vier jaar elementaire theologie aan een groot-seminarie voorafgaan. Na het baccalaureus-examen te hebben afgelegd kan men in vier richtingen doorgaan: de dogmatisch-historische, de scripturistische (exegese Oude en Nieuwe Testament), moralistische (kerkrecht en moraal), en de theologisch-sociale richting (apologie, geschiedenis en sociologie). Deze faculteit is bijzonder ruim geoutilleerd.

Voor de priesterstudenten is een gemeenschappelijke woning in aanbouw.

De faculteit der Letteren en Wijsbegeerte is aan de R.K. Universiteit het meest ontwikkeld; we zullen de - zevenvoudige - indeeling niet in bijzonderheden omschrijven, maar zoowel de vergelijkende taalstudie - mede in verband met die van klassieke en moderne talen gehouden -, als de klassieke, de Nederlandsche, de Romeinsche en Germaansche taal- en letterkunde, de geschiedenis (algemeene, Grootnederlandsche geschiedenis, en, verplicht daarbij, de filosofie der geschiedenis) en de kunsthistorie en archaeologie worden onderwezen: door 22 hoogleeraren, lectoren, assistenten en privaatdocenten. En dan is er nog de juridische faculteit.

Wat de Technische Hoogeschool te Delft en de Landbouwhoogeschool te Wageningen betreft, ik geloof dat ik, waar de plaatsruimte tot beperking dwingt, volstaan mag met de hiervoor opgegeven indeeling dezer hoogescholen; terwijl die in Indië waarschijnlijk voor vreemdelingen, wat de interne inrichting betreft, van minder belang zijn.

Wat de academische examens aangaat, veelal beperken die zich tot twee: het candidaats en het doctoraal. Wie dat laatste examen met succes heeft afgelegd, kan door het schrijven van een wetenschappelijk proefschrift den graad van doctor behalen. Het is in onderscheidene faculteiten gebruik, dat de candidaten tentamina afleggen, alvorens het officieele examen af te leggen. Groote bibliotheken zijn aan alle inrichtingen van hooger onderwijs verbonden. Een zekere specialiseering is, wat de Overheids-universiteiten betreft, in wording: zoo is in Groningen en te Amsterdam de volledigste opleiding voor de moderne talen te krijgen; de studie der klassieke letteren is te Leiden bijzonder aantrekkelijk, speciaal door de in dezen bijzonder voorziene bibliotheek; ook voor Oostersche talen is, zoowel wat leerkrachten als leermiddelen betreft, Leiden in de eerste plaats aangewezen. Van kunstgeschiedenis wordt vooral te Utrecht werk gemaakt, enzoovoort.

Met een tweetal algemeene opmerkingen zullen wij besluiten. De eerste is, dat de studentencorpsen voor haar aspirant-leden een zekeren proeftijd (groentijd) hebben vastgesteld, waarin het wel eens tot excessen is gekomen, doch die, mede onder den invloed

van daarop de laatste jaren gehoorde critiek en daardoor verscherpt toezicht, thans voor een normaal jongmensch met wat karakter, niets afschrikkends meer heeft. In de tweede en laatste plaats worde gewezen - het is wellicht overbodig, en daarom bewaarden we dit tot het laatst - op het voor een klein land als Nederland exceptioneel groot percentage van beroemde geleerden die aan de Nederlandsche Universiteiten in de laatste kwarteeuw hebben gedoceerd, en deels nog doceeren. We noemen van 't Hoff, die in 1901 den Nobelprijs in sterrenkunde verwierf, Asser (Nobel-vredesprijs 1903), Einthoven (Nobelprijs voor Geneeskunde 1924), Lorentz (Nobelprijs voor Natuurkunde 1902), Zeeman (Nobelprijs voor Natuurkunde 1902), Van der Waals Jr. (Nobelprijs voor Natuurkunde 1910), Kamerlingh Onnes (Nobelprijs voor Natuurkunde 1913), W. de Haas (medewerker van Einstein - die bijzonder hoogleeraar te Leiden is -) te Leiden, van Ginneken, den beroemden linguist te Nijmegen. Nederland is groot in vele dingen waarin een klein land groot kan zijn; en zeker in de wetenschap!

JAN WALCH,
Doctor in de Letteren,
Privaat-docent aan de Universiteit te Leiden.

Kunstgeschiedenis als Geesteswetenschap

In deze korte bijdrage[1] is het geenszins onze bedoeling het vraagstuk van de filozofie van den geest van Hegel af te behandelen.

We stellen alleen vast dat de kunstgeschiedenis in de laatste jaren meer en meer aan beteekenis is gaan winnen en beslist plaats heeft genomen in de rij van de ‘ernstige’ wetenschappen. De tijd, dat alleen de natuurwetenschappen voor ernstig werden gehouden, is gelukkig voorbij. Vrijwel algemeen is thans het besef doorgedrongen dat natuur en geest twee gelijkwaardige polen zijn van ons menschelijk bewustzijn. Tegenstrijdig als water en vuur in scherp afgeteekende stelsels als materialisme en idealisme, hebben ze, van elkaar afgezonderd, een eenzijdigheid, die vloekt met de werkelijkheid van het leven. Zijn we niet immers natuur door ons lichaam, geest door de gedachte, die ons, in het tegenwoordig stadium van de menschelijke ontwikkeling, van alle andere dierlijke wezens onderscheidt?

We nemen dus aan dat, aangaande de prioriteit van natuur en geest, godsvrede heerscht en dat de menschelijke wetenschap hoofdzakelijk vervalt in: eenerzijds natuurwetenschappen, anderzijds geesteswetenschappen. Natuurlijk zijn er tusschen beide gebieden aanrakingspunten. Taalkunde, die van ouds een geesteswetenschap is, kan het tegenwoordig niet meer doen zonder klankleer, die eigenlijk tot de physiologie, dus tot de natuurwetenschappen behoort. Dit belet niet dat taalkunde in hoofdzaak een geesteswetenschap blijft, om de eenvoudige reden dat taal nog steeds geacht wordt een draagster van beteekenissen te zijn. Evenals letterkunde, is kunstgeschiedenis een geesteswetenschap.

(1) Openingsrede van de Volkshoogeschool te Antwerpen (academisch jaar 1927-28).

Kunstgeschiedenis is, ten minste in ons land en in onze taal, een jonge plant. Ze heeft echter lange wortelen, vermits Carel van Mander (1548-1606), ofschoon hij zijn beroemd Schilder-Boeck in Noord-Nederland uitgaf, van huis uit een West-Vlaming was uit Meulebeke, die te Gent in het atelier van Lucas de Heere, onzen eersten sonnetten-dichter, met Renaissance-zwierigheid had leeren omgaan met penseel en pen.

Ouder dan kunstgeschiedenis is echter aesthetica, die zoo vaak in één adem met kunstgeschiedenis wordt genoemd. Hoe verhouden kunstgeschiedenis en aesthetica en de moderne kunstfilozofie zich tot elkaar? Ziedaar een vraagstuk, innig samenhangend met ons onderwerp, en dat we hier minder principieel dan historisch zullen behandelen, omdat we vooral wenschen aan te toonen **welke** de tegenwoordige verhouding is en **hoe** ze is ontstaan.

Aesthetica, in tegenstelling tot de kunstgeschiedenis, is te onzent in het geheel geen plant, zelfs geen broeikas-plant, maar dat hoeft niet te verwonderen, wanneer men weet wat aesthetica eigenlijk is.

Aesthetica is een wijsgeerig vak en ons klein land, dat men misschien met recht het land van de schilders, desnoods van de dichters, heeft kunnen noemen, heeft nooit, zooals dat het geval is voor de schilders, mogen bogen op een schitterende rij van filozofen. Nederland trouwens ook niet, al telt het een Spinoza, een wereldburger, tot de grootste zonen van zijn Gouden Eeuw. Maar ook hij, die een Jood was, schreef evenals die vroegere wereldburger en humanist van Rotterdam, Erasmus, niet in de moedertaal, maar in de taal van de geleerden, het Latijn.

Waar onze groote naburen, Frankrijk, Engeland, Duitschland, in den loop der eeuwen, nationaal-gekleurde wijsbegeerten hebben zien ontluiken, hebben wij ons doorgaans moeten vergenoegen op het gebied van de wijsbegeerte neo-scholastieken, neo-Cartesianen, neo-Kantianen, neo-Hegelianen of neo-positivisten te zijn. Ons land is dus arm aan oorspronkelijke wijsgeeren en dienvolgens aan aesthetici. Toch heeft men hier veel en op schitterende wijze aan kunst gedaan, een bewijs dat denken of bespiegelen en beelden hun eigen wegen kunnen volgen en dat de ontwikkeling van het eene vermogen, bij een volk zooals bij een

individu, niet noodzakelijk de ontwikkeling van het andere medebrengt.

Hiermede wil niet gezegd zijn dat in een bepaalden tijd de beoefening van het eene geen invloed zou kunnen uitoefenen op het andere, daargelaten of die invloed goed of slecht te noemen is. Let wel, met denken wordt hier zuiver speculatief denken, niet litteratuur of zoogenaamde kunstkritiek bedoeld.

Of de invloed goed of slecht te noemen is, hangt af, minder van een onfeilbaar oordeel of van een, op modern standpunt geplaatsten, onfaalbaren goeden smaak dan van dat Onnoembare, dat men, bij gebrek aan een betere benaming, **Tijdgeest** heeft gedoopt en dat we vooral in de geschiedenis, opgevat als geschiedenis van den menschelijken geest, moeten leeren aanvoelen. Van den tijdgeest namelijk zijn stelselmatig denken zoowel als beelden verwante uitingen.

De 18e eeuw bijv. was, zooals bekend, een eeuw van 'filozofeerende' menschen. Zoowel in Frankrijk als in Engeland, Duitschland en de Nederlanden is er een algemeene belangstelling in wijsgeerige zaken. Het is niet verwonderlijk dat in die eeuw de Aesthetica als wijsgeerige discipline wordt geboren. Ze was wel veel ouder, maar ze had nog geen vasten naam. Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762), professor in de wijsbegeerte te Frankfort aan de Oder, was haar peter en vond voor haar een mooien Griekschen naam uit: '**Aesthetica**' of wetenschap van de (zinnelijke) waarneembaarheid. Die naam heeft sedertdien nogal bijval genoten, al werd hij, zooals het meer met mooi-klinkende namen gebeurt, soms wel wat in den blinde op zeer verschillende zaken toegepast.

Wat er ook van zij, de Aesthetica vond in de 18e eeuw een bijzonder dankbaar gehoor en werd vooral in de tweede helft van die eeuw allernijverigst gepleegd. De 'tijdgeest' was immers op het 'filozofeeren' gericht. Een bijna geniaal te noemen 18e eeuwsch kunstenaar: Anton Raphaël Mengs (1728-1779) deed gewillig afbreuk aan zijn werkelijk groot beeldend vermogen om zich als 'filozofeerend' kunstenaar te schikken naar de regelen van de nieuwe Baumgarten-Winckelmannsche klassicistische aesthetica. Zelf nam hij de pen op en schreef hij een aesthetische belijdenis in zijn toenmaals geestdriftig begroete: '**Gedanken über die**

Schönheit und den Geschmack in der Malerei' (1762). Deze Zuid-Duitscher gaf volkomen den brui aan wat wij thans ras- of nationaliteitsgevoel noemen. Hij was, naar het voorbeeld van zijn vriend en leermeester, den eersten werkelijken kunsthistoricus, Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), een neo-helleen.

In de schilderkunst wenkte hem het driegestarnte Raphaël-Corregio-Titiaan naar een opvatting van de Schoonheid, die, volgens hem, niets anders kon zijn dan een 'sichtliche Volkommenheit'(2) (een zichtbare volmaaktheid). Zijn kunst-ideaal was Raphaël, den idealen vorm-kunstenaar, verrijken met de lieftalligheid van Corregio en met de kleurenweelde van Titiaan en, doordrongen van den eenvoud van de Antieken (de 'stille Grösze und edle Einfalt' van de Grieksche kunst volgens Winckelmann), het overtollige van de Italiaansche meesters weglaten om alzoo den hoogst-mogelijken trap van algemeen-menschelijke schoonheid te bereiken.

Het 18e-eeuwsche denken over het Schoone heeft dus wel, te oordeelen naar Mengs en het 18e eeuwsch klassicisme, invloed uitgeoefend op de kunstbeoefening en al mogen we achteraf dien invloed alles behalve gelukkig achten, beschouwd in het licht van den filozofeerenden tijdgeest, was die invloed onvermijdelijk.

Het 'filozofeeren' zat Jan en Alleman, tot zelfs de kunstenaars toe, in het bloed. Niet alleen in het toenmalig 'speculatieve' Duitschland, maar ook bijv. in Engeland; Hogarth, de bekende genre-schilder, schreef een 'Analysis of Beauty' (1753) en ook Reynolds, de onsterfelijke portretschilder, liet zich niet onbetuigd in 'The Idler' (1758-59). Aldus is het te verklaren dat de groote Mengs in de schilderkunst een Baumgarten lijkt en door zijn klassicistische schilderkunst Baumgarten's rationalistische theorie gelijk schijnt te geven.

Toch moet vooropgezet worden dat, ondanks de gelijkenis, het

(2) 'Da die Vollkommenheit mit der Menschlichkeit nicht übereinstimmen kann und allein bei Gott ist, von dem Menschen aber nichts wirklich begriffen wird, als was unter die Sinne fällt: so hat ihm der Allweise *einen sichtlichen Begriff der Vollkommenheit* eingeprägt, und dieses ist, was wir *Schönheit* nennen.' (vert.: Daar de volmaaktheid met het mensch-zijn niet overeen te brengen is en alleen in God berust, door den mensch echter niets werkelijk begrepen wordt dan hetgeen door zijn zintuigen kan waargenomen worden: zoo heeft de Alwijze hem een *zichtbaar* (optisch) *begrip van de volmaaktheid* ingeprent, en dat is het wat wij *schoonheid* noemen).

beeldend zien van Mengs een gansch verschillende functie is van het rationeel denken van Baumgarten. Hetgeen hen vereenigt is de tijdgeest, hetgeen hen scheidt is de eigen aard, de ‘eigenwegsheid’ van denken en beelden.

Niet voor alle tijden kan men die wisselwerking van aesthetica en kunst, van speculatief denken en plastisch beelden zoo treffend aanduiden als dat in het geval Baumgarten-Mengs mogelijk blijkt.

Nemen we twee groote 17e-eeuwsche tijdgenooten, die ons dicht genoeg aan het hart liggen, al verschillen ze veel van elkander: Rubens en Rembrandt.

Op filozofisch-aesthetisch gebied ontmoeten we geen passende tegenhangers van die meesters der plastiek.

Noch Descartes, noch Spinoza, die zich trouwens geen van beiden veel hebben ingelaten met het ‘aesthetische’ schoone, kunnen als dusdanig beschouwd worden. Hun aesthetische overtuiging moeten we dus trachten af te lezen uit beider picturale vormentaal, afgezien van enkele geschriften, die vooral in het geval van Rubens, eenig licht werpen op hun kunstwil.

We worden dan in de eerste plaats getroffen door de verschillen tusschen Rubens en Rembrandt, die ze oogenschijnlijk van elkaar verwijdert. **Oogenschijnlijk,** want bij al de verschillen, die niet door de filozofisch-aesthetische stelsels van filozofen-tijdgenooten zijn te verklaren, want ontstaan eenerzijds uit psychologische factoren van hun persoonlijkheid, anderzijds uit elementen eigen aan hun beeldend vermogen, aan de ‘eigen-wegsheid’ van hun beelden, kortom aan hun stijl, komt éénzelfde tijdgeest uit hun werken opdoemen. Indien we bijv. hun beider ‘Kruisafneming’ vergelijken, dan merken wij bij beiden éénzelfden drang op naar ‘decoratieve’ voorstelling. Wat men ook bewere, de voorstelling van Rembrandt is niet minder ‘theatraal’ dan deze van Rubens: bij Rubens immers geen architectuur zooals bij Rembrandt, geen Oostersch-uitgedoste gezagvoerder, geen helper op de ladder die naar de toeschouwers kijkt(3).

Als tragische apotheose is de voorstelling bij den een niet minder aangrijpend dan bij den ander: bij Rubens meer de kruisafneming van een onsterfelijken God, nog stralend in den dood.

(3) Daar de voordracht met lichtbeelden opgeluisterd werd, konden vergelijkingen gemakkelijker dan hierboven worden doorgevoerd.

te midden van de edele verslagenheid van de zijnen; bij Rembrandt meer de kruisafneming van het stoffelijk omhulsel van een gebroken menschenkind, maar gebaad in een geheimzinnig, goddelijk licht, dat de omstanders - in het duister - met onzeggelijk medelijden slaat.

Het zoeken naar een decoratieve compositie, die het streng symmetrische schuwt - let op den S-vorm van de groepeering bij beide meesters, op het drie-kwart geziene dwarshout van het kruis bij Rembrandt -; verder op het verband leggen tusschen de elegante groepeering en het uit te drukken sentiment -; op de bestudeerde plooien van kleeden, doeken en mantels en de indroevige of extatische blikken der personages -; het op den voorgrond brengen van kleur- en lichtwaarden in de plaats van scherp-afgelijnde lichaamsvormen om de visionaire draagkracht van het tafereel te verhoogen -; al deze teekenen wijzen op een gemeenschappelijke emotiviteit, op een tijdgeest, dien men, voor den tijd van Rubens en Rembrandt, niet meer ‘Renaissance’ noemt, maar ‘Barok’. Over naam en verdere beteekenis moeten we er hier het zwijgen toe doen.

Het is de geest van de Barok die Rubens en Rembrandt als tijdgenooten verbindt, een geest, dien ze, elk op zijn wijze, beeldend hebben vertolkt in onsterfelijke meesterstukken.

We meenen dus te hebben vastgesteld dat de wijsgeerige aesthetica wel degelijk invloed (ten kwade of ten goede) kan uitoefenen op de kunst: het geval van Mengs; dat evenwel de kunst, hier het beeldend vermogen, onafhankelijk is van het aesthetisch, d.i. systematisch-wijsgeerig denken: het geval van Rubens en Rembrandt; dat denken en beelden van éénzelfden tijd nochtans verwantschap vertoonen, zoodat we ons genoopt voelen te besluiten dat, buiten en boven invloed van het aesthetisch-wijsgeerig denken op het plastisch vertolken, op de kunst in 't algemeen, een hypothetische, doch overal voelbare en werkzame tijdgeest heerscht. Men begrijpe alzoo dat kunstgeschiedenis aesthetica kan ontberen, maar dat beide vakken rekening hebben te houden met den tijdgeest, die zich in beide weerspiegelt, zooals dit trouwens het geval is met alle zoogenaamde geesteswetenschappen, geschiedenis van de taal evenzeer als geschiedenis van de letterkunde, van de muziek, enz.

Het schijnt echter van zelf te spreken dat het denken over het ‘aesthetische’, over de ‘aesthetische kategorieën’, zooals het tragische, het verhevene, het komische, voor den kunsthistoricus voor de hand ligt.

Dit is nu doorgaans voor de moderne kunsthistorici niet het geval, omdat ze in hun hoedanigheid van historici beducht zijn voor overrompeling en verschrompeling van de kunst door de wijsgeeren.

De geschiedenis schijnt inderdaad te leeren dat zulks geen denkbeeldig gevaar is. Is de buitengewoon begaafde kunstenaar Mengs immers geen slachtoffer van de wijsgeerige aesthetica geworden? Ja, en neen, want we hebben kunnen vaststellen dat de 18e-eeuwsche tijdgeest op de filozofie was georiënteerd, zoodat de schilderkunst noodgedwongen daarvan den terugslag moest ondervinden, hetgeen voor de schilderkunst als schilderkunst, d.i. als optische kunst, niet als denkkunst, een achteruitgang moest beteekenen.

De tijdgeest komt dus niet gemakkelijk te voorschijn in al de uitingen van de menschelijke bedrijvigheid in een bepaalden tijd, al is hij potentieel in al die uitingen aanwezig. In ons land sloeg hij geweldig uit in de schilderkunst van Rubens en zijn school, terwijl hij in de gelijktijdige nationale letterkunde sluimerde.

Elders, bijv. in Engeland, was het juist andersom; daar zegevierde Shakespeare op het tooneel, terwijl de Engelsche koning als hofschilder een Van Dyck uit onze Vlaamsche schilderschool moest aanstellen.

Die geweldige stijging van het kunstvermogen, **mutatis mutandis** van het denkvermogen, is natuurlijk geen ‘génération spontanée’. Ze wordt voorbereid door een aantal factoren, waaronder voor de kunst bijv. een kunsttraditie van groot gewicht is.

In het geval van Rubens hadden we in ons land een kunsttraditie, die, geholpen door gunstige ekonomische toestanden, een geniaal schilder en universeel mensch als Rubens tot volle rijpheid kon laten gedijen.

Het belang van die factoren mag niet onderschat worden, maar overschatting er van doet de kunstgeschiedenis groot gevaar loopen haar zelfstandigheid te verliezen.

Er is inderdaad een tijd geweest, en hij is niet eens zoo ver van ons af, dat de kunstgeschiedenis door een filozoof-historicus, die zich als anti-aestheticus voordeed, werkelijk in het gedrang werd gebracht. Zijn naam is Hippolyte Taine (1828-1893). Zijn poging een ‘Philosophie de l'art’ in de plaats te zetten van een ‘Aesthetica’, ‘science du Beau’, is symptomatisch voor zijn tijd, waaruit de onze zich nog nauwelijks heeft ontbolsterd.

Taine is het type van den 19e-eeuwschen wetenschapsmensch. Als zoodanig gaat hij uit van een geesteshouding(4), die we gewoonlijk materialistisch of positivistisch noemen, al zijn lang niet alle positivisten met materialisten te vereenzelvigen. De determinist Taine is in den grond idealistisch. Het stelsel is wel materialistisch, maar zijn geest is het niet. De groote vorderingen van de natuurwetenschap in de 19e eeuw, feitelijk al van Bacon's Novum organum (1620), zijn de oorzaak geweest dat Taine, en andere denkers met hem, de inductieve methoden van de physiologie, die tot zulke merkwaardige uitslagen hadden geleid, kost wat kost op de geesteswetenschappen heeft willen toepassen. Het is hier weer de plaats niet in bijzonderheden af te dalen. Het is, meenen we althans, voldoende bekend dat Taine den historischen mensch houdt voor het produkt van drie algemeene oorzaken: 1o de afstamming of het ras (la race), 2o de physische en de historische omgeving (le milieu), 3o het tijdsgewricht (le moment). Het is de zoogenaamde ‘théorie de la race, du milieu, du moment.’ Deze theorie heeft Taine toegepast op de letterkunde, op de geschiedenis en op de beeldende kunsten.

In de inleiding van zijn ‘Histoire de la littérature anglaise’ (1863) omschrijft hij duidelijk zijn bedoeling: ‘Ici comme partout ailleurs nous avons à faire à un **problème de mécanique:** l'effet total est un composé, qui est ordonné tout entier par la force et la direction des forces, qui l'ont provoqué.’ Zijn standpunt is evenwel het standpunt van een historicus, die 'n ethno-

(4) Deze geesteshouding kunnen we als volgt samenvatten: alle psychologische verrichtingen zijn gebonden aan physiologische verrichtingen. Onze gedachten en gewaarwordingen worden vergezeld door zenuwverschijnselen, die den schijn hebben deze gedachten en gewaarwordingen te doen ontstaan. De veronderstelling wordt gewaagd dat deze zenuwverschijnselen het teeken zijn van zenuwverrichtingen, die de bron zouden zijn van onze gewaarwordingen en, nog een stapje verder, van onze gedachten.

sociologisch stelsel toepast op de feiten. Hij zegt het trouwens nadrukkelijk genoeg in de ‘Philosophie de l'Art’ (1865), tome I, pp. 11-12:

‘Notre esthétique est moderne et diffère de l'ancienne en ce qu'elle est **historique** et non dogmatique, c'est-à-dire qu'elle n'impose pas de préceptes, mais qu'elle **constate des lois.**’

De wijsgeerige aesthetica immers begint gewoonlijk met een bepaling, zij het een voorloopige, van het schoone, bijv. het schoone is de weerspiegeling van het goede, of het volmaakte, of het goddelijke, enz. Met deze bepaling als leidraad werden kunstwerken geoordeeld en veroordeeld. Evenmin als de natuurwetenschap feiten goed- of afkeurt, wenschte Taine te oordeelen of te veroordeelen. Hij stelde feiten vast en trachtte ze te verklaren: ‘La méthode moderne qui je tâche de suivre et qui commence à s'introduire dans toutes les sciences morales, consiste à considérer les oeuvres humaines, et en particulier les oeuvres d'art, comme des **faits** et des **produits** dont il faut marquer les caractères; rien de plus. Ainsi comprise, la science ne proscrit, ni ne pardonne; elle constate et explique.’

Over het schoone, het aesthetische, zal dan ook nauwelijks sprake zijn in zijn werk; hoogstens zoekt hij het te kenmerken als ‘sensation agréable’. In ‘Vie et correspondance’, tome III, p. 72, teekenden wij aan:

‘La Beauté dans un objet est la propriété de faire naître en nous cette **sensation agréable,** trés élevée et trés noble, indépendante de toute vue intéressée, et qui est la simple augmentation de notre action pensante.’

Het stilzwijgend over het hoofd zien van het schoonheidsbegrip hoeft ons niet verder te verwonderen bij Taine. Hij geloofde immers niet aan het wijsgeerig schoone, hij geloofde in de wetenschap en in een wetenschappelijke, d.i. natuurwetenschappelijke methode. Hij stelde de feiten boven alles, onderzocht de factoren, die tot hun ontstaan hadden medegewerkt en schreef schitterende bladzijden, ofschoon niet van vooringenomenheid en oppervlakkigheid vrij te pleiten, over de ‘états généraux de l'esprit’ in het Oude Griekenland, te Rome, in Zuid- en West-Europa tijdens de Middeleeuwen en de Renaissance. Zijn kunstgeschiedenis gaat ten slotte volkomen te loor in de kultuurgeschiedenis, want,

‘pour comprendre une oeuvre d'art un artiste, un groupe d'artistes, il faut se représenter avec exactitude **l'état général de l'esprit et des moeurs du temps auquel ils appartenaient.** Là se trouve l'explication **dernière;** là réside la cause primitive qui détermine le reste.’ (Philosophie de l'art, tome I: de la nature de l'oeuvre d'art, p. 12).

Op het oogenblik dat Taine dit neerschreef, had een Zwitser, de schrijver van ‘Der Cicerone’ (1854), Jakob Burckhardt (1818-1897) dien weg reeds ingeslagen. De eerste uitgave van ‘**Die Kultur der Renaissance in Italien**’ verscheen inderdaad in 1850 te Basel. Men heeft moeite om te gelooven dat dit jeugdig boek reeds zoo oud is. Meer dan Taine mag Jakob Burckhardt aanspraak maken op den titel van vader van de **kultuurhistorische kunstgeschiedenis.** Zijn invloed trouwens, vooral op de Duitsche kunstgeschiedenis, kan niet hoog genoeg worden aangeslagen.

Een der grootste Duitsche kunsthistorici van dezen tijd, August Schmarsow, een Noord-Duitscher, getuigde nog onlangs in een ‘Selbstdarstellung’(5) dat het van op de schoolbanken van het Gymnasium te Rostock zijn droom was geweest te Basel onder leiding van Jakob Burckhardt kunstgeschiedenis te gaan studeeren.

In de geschiedenis van de moderne kunstwetenschap zijn Taine en Burckhardt de twee belangrijkste vertegenwoordigers van de **kultuurhistorische** kunstgeschiedenis, die bepaald een einde hebben gemaakt aan de oude **biografische** kunstgeschiedenis, die tot in de 19e eeuw heeft geduurd en nog duurt, en waarvan de Italiaan Vasari, onze Carel Van Mander en de Duitscher Sandrart de eerste grondleggers zijn geweest.

In Frankrijk bracht de kultuurhistorische kunstbeschaving van Taine den doodsteek toe aan de wijsgeerige aesthetica, die zich in zijn tijd nog steeds beriep op het idealistisch eclectisme van Victor Cousin. De eerste uitgave van: **Du vrai, du beau et du bien** is van 1836, de tweede is van 1854 en in 1881 telde men reeds de 23e uitgave! Het was de tijd van den Franschen aestheticus Charles Lévêque met zijn beide toenmaals veel besproken

(5) Die Kunstwissenschaft in Selbstdarstellungen: Aug. Schmarsow, Leipzig. Fel. Meiner. 1924.

werken: ‘La science du beau, étudiée dans ses principes, dans ses applications et dans son histoire’ (1861) en vooral ‘Le Spiritualisme dans l'Art’ (1864).

In Duitschland ontstond toen een nieuwe aesthetica, die zich naast de kultuurhistorische kunstgeschiedenis zocht op te werken als de wetenschappelijke, proefondervindelijke, psychologische aesthetica tegenover de zuiver bespiegelende, normatieve aesthetica's van Baumgarten, Kant, Hegel, die geen of te weinig rekening hielden met de uitkomsten van de toenmalige, sedert Winckelmann, wetenschappelijke kunstgeschiedenis.

De stichter van die nieuwe aesthetica is een van de merkwaardigste Duitsche denkers van de 19e eeuw: Gustav Theodor Fechner (1801-1887). Het zwaartepunt van zijn omvangrijken wetenschappelijken arbeid ligt op het gebied van de psychologie. Hij is de uitvinder van de ‘Psychophysik’ (1860), de voorlooper van den grooten Wundt, en de wijsgeer van het psychisch Monisme(6).

In 1876 verscheen zijn ‘Vorschule der Aesthetik’, dat het uitgangspunt is geworden van de proefondervindelijke en psychologische aesthetica. Fechner ontleedde het schoonheidsbegrip op de wijze van een man van de exacte wetenschap, die niet van abstracties, maar van feiten uitgaat. Hij vraagt zich af waarom zekere vormen, zekere kleuren, zekere natuur- en kunstindrukken ons aangenaam en andere onaangenaam aandoen. Hij zal metingen uitvoeren en statistieken aanleggen, hij zal methoden ontwerpen om de voorkeur en de afkeur physiologisch (Methode der Wahl: keus; Methode der Herstellung: samenstelling; Methode der Verwendung: toepassing) en psychologisch (de gedachtenassociatie) te verklaren. Hij wilde aldus een aesthetica van onder af aan (von Unten) grondvesten om een aesthetica van boven af aan (von Oben), die hij trouwens niet geschreven heeft, mogelijk te maken. We zullen ons hier onthouden van een uitvoerige kritiek van Fechner's stelsel, die in hoofdzaak zou neerkomen op de blijkbare ontoereikendheid het schoone door het aangename

(6) Het psychisch monisme aanvaardt in de wereld maar één soort werkelijkheid: het psychische. Wat wij het stoffelijke noemen is slechts de buitenzijde van het psychische. Het stoffelijke en het psychische vertegenwoordigen dus twee zijden - binnenzijde en buitenzijde - van éénzelfde werkelijkheid.

alleen te verklaren, hetgeen door zijn opvolgers[7] werd ingezien en verbeterd.

Ontegensprekelijk heeft de experimenteele aesthetica van Fechner diensten bewezen aan de beoefening van de kunstgeschiedenis. Zonder haar ware de **stijlkritische kunstgeschiedenis,** die zich toentertijd baan begon te breken, bij een empirisch kennerschap (the Connoisseur!) gebleven.

Thans werd zij systematisch toegepast en vulde uitnemend de beproefde, doch te uitsluitend beoefende philologisch-historische methode van de kunstgeschiedenis aan: dokumenten en bronnen-kritiek.

Al wordt de kunstenaar Carl Friedrich von Rumohr (1785-1842) door zijn 'Italienische Forschungen' (1827-31) als de groote voorlooper van de 'stijlkritiek' beschouwd, Fechner in zijn 'Echtheitsfrage der Holbein'schen Madonna' (1871) past, ongeveer tegelijkertijd met den stijlkritikus bij uitnemendheid, den Italiaanschen arts en senator, Dr Giovanni Morelli, beter bekend onder zijn Russischen deknaam Ivan Lermolieff[8], - voor 't overige schreef hij voornamelijk in 't Duitsch - stijlkritiek toe.

De stijlkritiek werkte een algemeene herziening van de werken der meesters in de hand. Voorbeeldige kunstenaarsmonografieën zien het licht, zooals de 'Raffaël' van Hermann Grimm (1828-1901) en de 'Velasquez' en de 'Michel Angelo' van Carl Justi.

De grootmeester der stijlkritiek, Wilhelm von Bode, hoofdkon-servator der Berlijnsche Musea, schreef zijn 'Rembrandt' in

(7) De voornaamste vertegenwoordigers van de psychologische richting in Duitschland zijn: Th. Lipps-Aesthetik, Psychologie des Schönen und der Kunst (1903-1906), Johs. Volkelt-System der Aesthetik (1905), E. Meumann-System der Aesthetik (1919). Een uitstekend overzicht van de proefondervindelijke aesthetica gaf O. Külpe in 'Der gegenwërtige Stand der experimentellen Aesthetik' (Bericht des II. Kongres für experimentelle Psychologie), Leipzig, 1907. Voor den tegenwoordigen stand, ook in Engeland en Amerika, zie de laatste deelen van Archiv für die gesammte Psychologie. De zuiver wijsgeerige aesthetica is ten andere ver van dood in Duitschland: de werken van eerste-rangsfilozofen als Jonas Cohn, Witasek, R. Hamann zijn er de beste bewijzen van.

(8) In de 2e helft van de 19e eeuw als de beste 'kenner' van de Italiaansche schilderkunst bekend. Schreef zeer weinig - kenners zijn gewoonlijk kort van stof -: Kunsthistorische Studien über Italiänische Malerei: Die Galerien Borghese und Doria Panfili in Rom (1890), Die Galerien zu München und Dresden (1891), Die Galerien zu Berlin (1893).

1907. Weldra ontstond de **stijlkritische kunstgeschiedenis,** die tegenwoordig veel wetenschappelijke beoefenaars telt, zoowel in Duitschland als overal elders: in Nederland Dr Hofstede de Groot, in België Prof. Hulin de Loo. De meest vooraanstaande vertegenwoordigers van die richting in Duitschland, voor onze XVe-eeuwsche schilderkunst althans, zijn Max Friedländer(9) en Friedrich Winkler(10).

Evenwijdig met deze **stijlkritische kunstgeschiedenis,** die het vooral over individuën te doen heeft, ontstond, uit reactie tegen de kultuurhistorische kunstgeschiedenis, die de kunst in de kultuur dreigde op te slorpen, een zoogenaamd **genetische kunstgeschiedenis,** die zich voornam iets meer te geven dan een stijlkritischen katalogus of een door een lossen band vereenigde reeks kunstenaarsmonografieën, namelijk een ontwikkelingsgeschiedenis van de kunst als kunst, d.i. als beeldend vermogen.

Met deze grootsche poging is de naam van Heinrich Wölfflin verbonden, die door zijn 'Kunstgeschichtliche Grundbegriffen' (1915), eigenlijk een schets van de stijlontwikkeling in de moderne kunst (van de Renaissance af), de kroon zette op een levenswerk: de vrijmaking van de kunstgeschiedenis uit de talrijke niet-kunstgeschiedkundige banden.

In den te vroeg gestorven professor in de kunstgeschiedenis te Weenen, Aloïs Riegl, heeft Wölfflin, doch in zelfstandige ontwikkeling van hemzelf, een voorganger gehad. 'Die spätrömische Kunstindustrie' (1^{e} deel verschenen in 1901, 2^{e} deel, onafgewerkt, in 1922) is de toepassing van een genetische kunstgeschiedschrijving, waarvan hij de grondslagen reeds in 1893 gelegd had in 'Stilfragen, Grundlegungen zu einer Geschichte der Ornamentik' (herdruk in 1923).

Een mooi voorbeeld van genetische kunstgeschiedenis te onzent is de 'Geschiedenis der Europeesche plastiek en schilderkunst' (1921-1925) van Prof. August Vermeylen. Vermeylen vat de kunstgeschiedenis op, niet meer als kultuurgeschiedenis, maar als geschiedenis van de kunst, d.i. het 'specifiek-kunstige' in de 'kunstdaden.' 'Kunst,' zegt Vermeylen, 'is altijd uiting van

(9) Max J. Friedländer, o.a. Die altniederländische Malerei, Berlijn, 1924.
(10) Friedrich Winkler, o.a. Altniederländische Malerei, Berlijn, 1924.

een innerlijke voorstelling, welke innerlijke voorstelling een eigenlijk-kunstige is, min of meer evenredig aan den aard en graad van volkomenheid der uitdrukkingswijze.' (Voorrede, bl. 17). Het is dan ook de ontwikkeling van die 'vorm-scheppende voorstelling', die Vermeylen ons uit de opeenvolging der Europeesche kunstwerken wil leeren inzien: 'De "kunst"-visie heeft ook haar rythmen van geleidelijke wording en verloop; de wijzen waarop de kunstenaars, door de tijden heen, de vormen zien en opvatten en tot kunstige beelden verwerken, maken echte genetische reeksen uit, waarin iedere voorstelling aan voorafgaande vastzit, en de voorstelling van ieder geslacht door zekere grenzen beperkt wordt.'

De kunstgeschiedenis als ontwikkelingsgang van het beeldend vermogen heeft de groote verdienste de kunstgeschiedenis onafhankelijk te maken van andere geschiedenissen, bijv. van de hoogervermelde kultuurgeschiedenis, maar het spreekt van zelf dat die onafhankelijkheid, evenals voor de letterkundige geschiedenis, betrekkelijk blijft.

Zooals Vermeylen te recht doet opmerken (Voorrede, bl. 18) is de kunstenaar ten slotte nog wat meer dan een 'vormen-voelend' oog: 'hij is een maatschappelijk mensch, een stuk van het gezamenlijke leven van zijn tijd. Zijn schepping is een kruisingspunt van de ontwikkelingslijn der zuiver-artistieke voorstelling met de tallooze niet artistieke krachten van het gezamenlijke leven rondom hem.'

Dit inzicht: **beeldend vermogen afhankelijk van den tijdgeest,** heeft dan in den laatsten tijd tot een nieuwe richting in de kunstgeschiedenis geleid.

De genetische kunstgeschiedenis wordt er echter niet door te niet gedaan. Evenmin als philologisch-historische kritiek, stijlkritiek of technisch onderzoek overbodig worden geacht door den historicus, die zich voorneemt den ontwikkelingsgang van de kunst te schetsen, evenmin wordt het evolutie-begrip over boord gegooid door de historici, die aan **synthetische kunstgeschiedenis** wenschen te doen.

Het is vooral in Duitschland en Oostenrijk dat de nieuwe richting, de zoogenaamde 'Geistesgeschichtliche Kunstgeschichte,' aanhangers telt.

Als vader van de ‘Geistesgeschichte’ geldt de, in 1911 gestorven, Duitsche filozoof en historicus Wilhelm Dilthey[11]. Zijn verzamelde werken omvatten zes dikke deelen, verschenen bij B.G. Teubner te Leipzig en te Berlijn van 1922 af.

Als bijzonder belangrijk voor de ‘Geistesgeschichte’ is de ‘Einleitung in die Geisteswissenschaften’ (1883) en als toepassing vooral zijn ‘Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation’ (Gesammelte Schriften, II).

Als vertegenwoordigers van de ‘Kunstgeschichte als Geistesgeschichte’ moeten drie jonggestorven kunsthistorici, van dewelke de twee laatsten den dood vonden op het slagveld, vermeld worden: Max Dvorak, de schrijver van ‘Rëtsel der Kunst der Brüder Van Eyck’ (1903), maar vooral van ‘Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei’ (1918); Ernst Heidrich, de schrijver van ‘Vlaemische Malerei’ (1913-1924 verscheen het 2e deel), en Fritz Burger, de schrijver van ‘Deutsche Malerei vom ausgehenden Mittelalter bis zum Ende der Renaissance’ (1913). Het is lang niet gemakkelijk steeds duidelijk te omschrijven waarin de synthetische kunstgeschiedenis van de genetische verschilt. Hoofdzaak lijkt ons dat de nadruk in de genetische kunstgeschiedenis op de ontwikkeling van de kunst in den tijd, dus chronologisch wordt gelegd met de verschillende stadia: aanvang, hoogtepunt en verval, terwijl in de synthetische werkwijze meer belang wordt gehecht aan de gelijktijdige verschijnselen in politiek, ekonomie, godsdienst, wijsbegeerte, litteratuur, muziek, enz.

Aan den grondslag van de synthetische kunstgeschiedenis ligt het geloof in een geestes-historische eenheid, die al de verschillende verschijnselen van één en denzelfden tijd verbindt: den **tijdgeest.**

Aan dien tijdgeest, ook nog in de Hegeliaansche terminologie ‘objectieve geest’ genoemd, is het plastisch kunstwerk, evenals een gedicht of een muziekstuk, en ook **een aesthetisch stelsel** onderworpen. Van daar die opvallende stijl-gelijkenissen die ons treffen in soms zeer ver van elkaar afstaande gebieden als bouwkunst, kleedij, welsprekendheid en muziek.

(11) Bibliografie van W. Dilthey in Archiv für Geschichte der Philosophie, 1912, door H. Zeeck.

Daaruit vloeit voort dat de kunstgeschiedenis wel afhankelijk is van de algemeene geestesgeschiedenis, maar niet van de kultuurgeschiedenis, noch van - en hier knoopen we terug aan bij ons vraagstuk van verhouding van kunstgeschiedenis en schoonheidsleer - de aesthetica.

Hoe is de afhankelijkheid van kunstgeschiedenis en geestesgeschiedenis te begrijpen, indien geestesgeschiedenis iets meer is dan aesthetica en aesthetica onafhankelijk van de kunstgeschiedenis?

Door tusschen geestesgeschiedenis en kunstgeschiedenis de filosofie van de kunst of van de kunstgeschiedenis te plaatsen, die de brug moet zijn tusschen plastisch beelden en wijsgeerig denken. Filozofie dus, maar geen filozofie over begrippen van schoon en leelijk, van verheven, van tragisch en komisch, zooals in de aesthetica, maar filozofie over het plastisch beelden zelf.

Een paar voorbeelden mogen dit verduidelijken.

Wanneer men een portret van Johannes van Eyck, bijv. het portret van zijn vrouw uit het Stedelijk Museum van de Akademie te Brugge, met een portret van Rembrandt, bijv. Saskia, vergelijkt, dan voelt men dadelijk dat het eerste meer geteekend, het tweede meer geschilderd is.

Afgezien van de kleur en van het spel van licht en donker, is het werk van Johannes Van Eyck tastbaarder, stoffelijker dan het werk van Rembrandt.

Op het beeld van Van Eyck kan men als het ware met het oog de vormen natasten. Zulks blijkt niet mogelijk te zijn bij het portret van Rembrandt, omdat de lijnen niet zoo te volgen zijn als bij Van Eyck.

Is Van Eyck om die reden een grooter kunstenaar te noemen dan Rembrandt, of omgekeerd?

Want, we kunnen inderdaad aannemen dat, vermits tasten onmiddellijker is dan zien, tactisch ‘zien’ een ‘primitiever’ stadium vertegenwoordigt dan optisch ‘zien’.

In de vroegere, wijsgeerige aesthetica zou men dat verschil hebben trachten op te lossen door de tegenstelling realisme-idealisme, maar die tegenstelling is toch bezwaarlijk van toepassing bij twee ‘realisten’ als Van Eyck en Rembrandt. Er is dus wat anders in beider werk aanwezig, want dat tactisch ‘zien’

is niet alleen eigen aan Van Eyck, maar ook aan Vander Weyden, aan Memlinc, aan Botticelli, aan Dürer, terwijl Rembrandt het optisch 'zien' gemeen heeft met Rubens, Van Dyck, Frans Hals, Tintoretto, Velasquez. We hebben hier te doen met een waarnemingsgewoonte van de werkelijkheid door kunstenaars-tijdgenooten(12).

Sommige kunstenaars uit een bepaalden tijd - en dit heeft nog niets te maken met de diepte van hun gevoelstaal - geven als verbeelders vooral tastwaarden weer, anderen schijn-waarden.

Als men nu weet dat tastwaarden grootelijks bijdragen tot een indruk van rust in een kunstwerk en schijn-waarden integendeel tot een indruk van beweging en leven, zal men niet verwonderd zijn dat zoogenaamde 'klassieke' kunst een voorkeur voor tastwaarden vertoont, terwijl 'barokke' en 'romantieke' kunst zich verlustigt in schijn, in illuzie van de werkelijkheid: het leven is... **een droom.**

Met de tegenstelling: lineaire en schilderachtige levensvisie is de taak van de kunstfilozofie niet uitgeput. Tal van andere eigenaardigheden doemen uit het aandachtig beschouwde kunstwerk op, die in laatste instantie het doordringen tot den tijdgeest mogelijk maken. We besluiten echter: stelden we in onze inleiding vast dat in ons land kunstgeschiedenis een jonge plant is dan hoeven we nochtans niet te wanhopen aan haar bloei in de toekomst.

Dat haar beoefening aantrekkelijk is, beseffen er thans velen; dat haar beteekenis voor de opvoeding en de maatschappij groot is, dringt meer en meer door; maar dat ze als 'geesteswetenschap' volkomen als de gelijke mag beschouwd worden van oudere, schijnbaar belangrijker zustervakken als taalwetenschap, letterkunde, staatkundige of ekonomische geschiedenis, wijsbegeerte, enz. is te weinig geweten. Om die reden leek het ons gewenscht met eenigen nadruk de aandacht te vestigen op de kunstgeschiedenis als geesteswetenschap.

Dr. PAUL DE KEYSER.

(12) Aanzienlijk verkort wegens gemis aan illustratief materiaal.

Avond

Stilaan is de zon ondergegaan, prachtig uitvlammend haar rijkdom van rood en oranje. De kleurige vuurgloed doet de vensters der stille huizekens warm blozen, gezellig en huiselijk. De stroom ligt daar stil te soezen en stuwt het kabbelende water voort met deinende golfjes en duizend rimpelingskens in de peiselijke stilte...

De vrede is over het land gekomen... kalmpjes en zalig... Een late vogel, opgeschrikt door het hevig toeklappen van een huisdeur, scheert vliegensvlug langs het donker-zwarte water...

Plots klinken luide stappen op de groote brug... Ze klinken zwaar en hol in den eenzamen avond...

Het vredige dorpken, aan den overkant der rivier genesteld, is zachtjes ingesluimerd, weggedoezeld in heerlijke rust... De kerk punt zwart de donkere lucht in... en waakt over de slapende huizekens, als een zorgzame moeder...

De looverkens van de enkele boomen fluister-zingen in zoete droomerij, onder den adem van het frissche nachtwindeken...

Eentonig en lang toetert in de verte de horen van een log en donker schip, dat langzaam nadert. Aan den hoogen mast bengelt een lichtje als een roode, heldere ster aan den hemel...

Als een wangeluid in den nachtelijken vrede tingelt plots het krassend geluid van een orgel-piano, die snorrend in gang schiet... Dan is het weer stil... eindeloos stil... Een vertrouwelijke rust heeft de avond gebracht... De ziel wordt zóó wijd, zóó groot... en baadt in die heilzame rust... De menschen zoeken mekaar in den stillen avond. Kalmte en voldoening brengt hij overal...

Verreweg loeit een koe, lang en loom, in den vreedzamen nacht... Plots het zwaar-daverend geratel van een verren trein... Dan is het weer gansch stil... een drukkende stilte, die zoo weemoedig stemt... Ze kan een te dragen smart zoo zwaar maken.

De sidderende looverkens zingen hun klagend nachtliedeken... zacht, heel zachtjes... met innig gefluister...

En onwillekeurig denkt men terug aan verre vrienden, aan het oogenblik dat men elkaar het laatst zag... Hun naam ritselt door het wiegende, donkere koren; hun stemme zingt in alle avond-geruchtjes... Treurig peinst men terug aan stonden van niet-begrepen worden.

De stille nacht stemt tot weemoed... en toch, geeft een innig genot... Hij doet ons alle haat vergeten... Onze harten worden beter... want de avond doet ons de natuur meer liefhebben, en het alledaagsche tobben schijnt ons zoo verreweg... Overal hangt rein geluk... en toch, een stille angst komt me besluipen... Zal ik dat geluk ooit kennen, waarvan de avond zoo kalmpjes vertelt?... Een vage droefheid schaduwt even in mijn oogen...

Geen lijn meer die den hemel scheidt van het land... Heel de omgeving is omsluierd door een geheimzinnig waas van onbekendheid, doet droomen aan een ver en vreedzaam verlangen.

Zilverig-wit hangt ginder hoog een sikkelmaan te glimmen, zich schuin voorovernijgend in de duistere lucht... Haar matte licht beeft gedempt en droomerig op het zwarte rivierwater.

De bij dag hel-roode steenhoopen staan daar nu, somber, donker opblokkend in een groote massa...

Het mastlichtje is nu reeds naar den anderen horizon gegleden... kalmpjes en vredig... De stroom ligt donker, schijnbaar beweegloos, en draagt zwijgzaam zijn slapende schepen...

En die groote, àl-omvattende stilte maakt ons zoo klein. Ze zegt ons hoe nietig al ons doen hier is, op aarde... en dat stemt zoo droevig...

Ik hoor als een verre klacht in den avond: hoe de menschen mekaar het leven vaak moeilijk maken in den korten duur; want het leven is als een adem, gauw en geruischloos voorbijgegaan...

Als een bede voel ik het in mij opwellen, met een zwellend gevoel van liefde: ‘O, laat dees avond mij beter maken!’

De nacht brengt gelijkheid onder de menschen, inténs geluk en zelfvoldoening aan die bij dag hun plicht deden... Het is alsof de donkere hemel ons alles doet begrijpen en mij troost...

Vredig voel ik het over mij neerzijgen, hoe enkel de machtige

natuur ons kan beter maken... dat enkel zij het ware en het goede in haren weligen schoot bevat.

Altoos nog zingen de blaarkens hun droomend nachtelijk lied, in eeuwig geritsel...

Vrede... weldoende vrede alom...

Niets roert meer...

Heilig, plechtig stil...

GAB. STRUYF.

Nu weet ik weer...

Nu weet ik weer, waarom de zee
Zoo kleurig glanst, zoo leutig danst
In 't wisselend spel van zon en wolken!..
'k Versta 't bedied van 't ruischend lied,
Dat uit haar volle diepten welt,
Op baar na baar breed openzwelt:
De zee is blij de zee te zijn
En uit in kleur en klank en lijn
De vreugd van zoo intens te leven!

Zoo zingt het al van pure weelde,
Wat eeuwig jong en frisch
En schoon van eenvoud is...
Zoo danst een kind, dat welgezind
Zijn eigen wijs daarbij verzint,
Op kleine, bloote voetjes...
Nu neurt en wiegt het zoetjes
En gratielijk als een libel;
Dan wipt het snel
En sneller dan de mugjes doen,
Bij avondval, na 't zonnegloên...
Zoo fluit een vogel in het groen,
In 't jong seizoen;
Zoo bloeit een bloem in 't weidegras,
Zoo ruischt het riet aan beek en plas,
Zoo wekt de wind in kruid en loover
Zijn wonder klankgetoover!

O Leven, Leven, rijk en bont,
Ik wou dat ook mijn ziele vond
Een lied, om u te loven,
Een lied van sterk gelooven
In al uw goedheid, al uw zoetheid;
Een lied, om te verkonden,
Dat ik de ongenezen wonden
In ziel en vleesch door u geslagen,
Om u, o Leven, blij wil dragen:
Want zie, mijn zinnen zijn weer jong
Als toen ik als een meisje zong
Mijn zelf verzonnen wijsjes...
Ik kan weer rijk en eenzaam gaan,
De taal van al wat leeft verstaan
En al wat leeft beminnen...
O! nu zal pas het mooist beginnen,
Nu 'k weet, dat hij alleen begrijpt
Het schoon, dat uit zijn leven rijpt,
Hij, die zijn ziele heeft ontdaan
Van laffe vrees en ijdlen waan
En al aanvaardt wat gij, o Leven,
Ons wilt geven!

Oogst 1927.
S. VERZELE-MADELEYN.

Hulde aan Prof. Niko Gunzburg

Op 7 Januari ll. huldigden talrijke vrienden den verdienstelijken rechtsgeleerde en onvermoeibaren werker op zoo menig maatschappelijk, menschlievend en intellectueel gebied, Prof. Mr. Niko Gunzburg, uit Antwerpen, ter gelegenheid van zijn benoeming tot ridder in de Leopoldsorde.

Deze gebeurtenis, waaraan, op verzoek van den gehuldigde, in den beginne het karakter van een intiem vriendenfeest werd gegeven, is onwillekeurig buiten het voorgenomen bescheiden plan gegroeid ten gevolge van de deelneming van een groote schaar vrienden uit het heele Vlaamsche land, die den nieuwen ridder persoonlijk blijk van hun sympathie en waardeering wilden brengen.

De Vlaamsche Gids, die Prof. Mr. Niko Gunzburg onder zijn medewerkers telt, kan zich bij deze hulde ook niet onbetuigd laten en voegt zich thans bij de velen, die de alzijdige bedrijvigheid van den Antwerpschen advokaat hebben willen erkennen.

Wie in het Antwerpsche en in het ruimer Vlaamsch-Belgisch leven een aandeel neemt, zal zeker hier of daar Mr. Gunzburg ontmoet hebben, altijd maar in de weer; actief deelnemend aan allerlei besprekingen; zijn klare, voortdurend naar vooruitgang en verbetering strevende begrippen kwistig uitdeelend; en steeds de eerste om persoonlijk te helpen en te werken.

Op de Vlaamsche rechtsgeleerde congressen, in de redactie van het **Vlaamsch rechtskundig Tijdschrift,** neemt hij een voorname, leidende plaats in. Zoodanig dat, bij de vervlaamsching van de Gentsche hoogeschool, hij een der eersten was, wiens medewerking men vroeg om als leeraar in de rechtsfaculteit op te treden.

Bij een diepgaande kennis der rechtswetenschap beschikt Mr. Gunzburg ook over een vaste beslagenheid in de Nederlandsche taal, en een aangenaam sprekerstalent, waarmede hij welke stof

ook, levendig en onderhoudend weet voor te dragen, zelfs met een tintje philosophie en poëzie, waar het past.

Wij ontmoeten Mr. Gunzburg onder de verkleefdste medewerkers in de **School voor Maatschappelijk Dienstbetoon** te Antwerpen. Hij zetelt daar in den beheerraad en geeft er lessen. Hij behoort onder de meest gewaardeerde leeraars van het **Hooger Onderwijs voor het Volk** te Antwerpen, en treedt overal als redenaar op, waar men een beroep op hem doet, en waar de zaak der hoogere wetenschap of der algemeene volksontwikkeling er maar door kan geholpen worden.

Gedurende den oorlog was Mr. Gunzburg een van de steunpilaren van de Belgische School voor kinderen van uitgeweken landgenooten te Amsterdam. Evenals zijn broeder Dr. Is. Gunzburg heeft hij daar groote diensten bewezen.

Wij zouden aldus nog lang kunnen voortgaan met de titels op te sommen van den nieuw geridderde, doch wij zouden maar herhalen wat Mr. L. Joris, volksvertegenwoordiger, Prof. Dr. Cam. De Bruyne, rector der Gentsche Hoogeschool, en Mr. A. Cornette, conservator van het Museum voor Schoone Kunsten te Antwerpen, op het huldefeest zelf zoo welsprekend hebben gezegd.

Wij willen hier liever nog de aandacht vestigen op Mr. Gunzburg's verdienste als vooraanstaand Vlaamsch jurist, vooral omdat zulks ons de gelegenheid geeft om een woord te zeggen over het jongst verschenen werk van den geridderde: **Het Huwelijkscontrakt,** in 1927 door de S.V. De Centrale Boekhandel te Brugge, uitgegeven. Wij komen daar wel wat laat mede, maar de gunstige omstandigheden waarin wij het nu kunnen doen, maken wellicht ons verzuim goed.

Reeds als student aan de Vrije Hoogeschool te Brussel, was Mr. Gunzburg gewonnen voor het Vlaamschgezinde beginsel, en sedertdien heeft hij lange jaren onverpoosd in de bres gestaan voor de oplossing van het talenvraagstuk in ons land, en wel inzonderheid door zijn bijdragen tot het opbouwen van een Vlaamsche rechtswetenschappelijke literatuur. Zoo verschenen van zijn hand reeds zeer verdienstelijke geschriften: **Misdadige verwaarloosde Jeugd** (1906), **Voor de Kinderrechtbanken in Europa** (1911), **Het Rechtswezen in Vlaanderen** (1914), **De wettelijke Bescherming van Vrouw en Kind** (1925).

In de meeste der onderwerpen, door Mr. Gunzburg totnogtoe behandeld, treft ons zijn opvallende voorliefde voor maatschappelijke instellingen en verbetering van de kinderbescherming, het strafrecht en de arbeidswetgeving.

Met **Het Huwelijkscontrakt** geeft Prof. Mr. N. Gunzburg ons een nieuwen schakel in zijn onafgebroken reeks uitgaven, en tevens verrijkt hij onze nog jonge Vlaamsche rechtswetenschap met een kostbare handleiding tot kennis van een zeer belangrijk gedeelte van het Burgerlijk Wetboek.

In zijn **Huwelijkscontrakt** geeft de schrijver een geschiedkundige en juridische ontleding van de artikelen 1387 tot 1581 van het Burgerlijk Wetboek. Hij bespreekt de wederkeerige rechten en plichten van vrouw en man, vóór, tijdens en na het huwelijk. Voor elk van de verschillende vormen van huwelijkscontrakten krijgen wij grondige verklaringen en voor elk grondbeginsel weet de auteur passende en overvloedige aanhalingen te geven uit de rechtspraak van de vijftig laatste jaren der Belgische rechtspleging.

In plaats van op slaafsche wijze de opvolgingsorde van het Wetboek te volgen, geeft de auteur de voorkeur aan wetenschappelijker en methodischer werkwijze, door de artikelen slechts aan te halen wanneer ze in den gedachtengang van zijn studie ter sprake komen.

Aanvankelijk bedoeld als handleiding voor studenten, heeft het werk een grooter uitbreiding gekregen en is het tot een volledige monographie over het onderwerp uitgedijd.

Dit lijvige boek (300 blz.) werd in een keurig Nederlandsch opgesteld. Wij overzien maar al te goed de moeilijkheden, welke voor den auteur zijn opgerezen, en de opzoekingen, welke hij zich heeft moeten getroosten op het totnogtoe zoo weinig begane gebied der terminologie van het Vlaamsch burgerlijk recht. In vele gevallen zelfs moest de schrijver het niet bestaande woord zelf samenstellen, vooral daar onze weinig puristische Noorderburen zich in hun wetgeving maar al te dikwijls bedienen van de oorspronkelijke Fransche uitdrukkingen uit het **Code Napoléon.**

‘Sedert de uitvoerige studie aan het huwelijkscontrakt gewijd door onzen beroemden voorganger Fr. Laurent, in zijn standaardwerk over het burgerlijk recht, schrijft Mr. Gunzburg, verscheen

geen enkele volledige studie hierover, noch in het Vlaamsch, noch in het Fransch.’ Sinds het verschijnen van Laurent's werk (1876) verliep dus meer dan een halve eeuw, zonder dat een nieuw Belgisch werk de toepassing van de wet op het huwelijks-contrakt met de nieuwe tijdsomstandigheden en de rechtspraak in overeenstemming bracht. Ook in deze behoefte voorziet het werk van Prof. N. Gunzburg.

Dat de Vlamingen dit werk lezen en zij zullen zich nog in ruimer mate dan het totnogtoe het geval was bij de hulde aansluiten, die gebracht werd aan de hooge waarde en de toewijding van Mr. N. Gunzburg. Zij zullen in dit boek de weerspiegeling vinden van zijn hoedanigheden en verdiensten.

Mr. HERMAN SABBE.

Anatole France en Pantoufles

Het zal wel altijd een open twistvraag blijven in hoeverre het partikuliere leven van een artist bij de beoordeeling van zijn werk in aanmerking moet worden gekomen. Verduidelijkt het allicht allerlei en vaak soms pikante bizonderheden, werpt het een licht, waar de scheppingsaandrift duister lijkt, geeft het de mogelijkheid om dieper in de beteekenis van het werk door te dringen: toch lijdt het geen twijfel, dat het oeuvre zelf, in laatste instantie, het zwaarste gewicht in de schaal zal leggen. Bij de waardebepaling van een kunstwerk kunnen de manies, het slecht humeur of het leelijk gezicht van zijn maker al heel weinig bederven en het is maar van een zeer relatief belang of pessimisme in de literatuur zich al dan niet uit een leveraandoening en mystiek uit een kwalijk bedwongen erotiek laten verklaren. Daarbij, met den tijd verschimmert en verdwijnt de figuur van den kunstenaar, veel van 't al te menschelijke valt weg, soms zelfs in 't voordeel van zijn werk, dat, door tijdgenooten, maar al te dikwijls met zijn schepper wordt vereenzelvigd en dan ook met al dezes zonden beladen.

En dan: zal men ooit den artist in 't dwangbuis der sociale conventies kunnen knellen? Is hij, door den adel van zijn kunst, niet een vrijgevochtene, een zonderling en een dwaas, zoo men wil, maar subliem in zijn uitzonderlijkheid; een soort van half-god, in wiens glanzende visioenen al de stemmen van aarde en hemel spreken?

Van zoovele werken is de herinnering aan hun maker verloren gegaan. Wat weten we van Homerus meer, dan dat hij blind moet zijn geweest, terwijl den goddelijken zanger zelfs deze oogaandoening door sceptieke geleerden wordt ontzegd? Is het nochtans een bezwaar om de eeuwige schoonheid van de Ilias en de Odussee ten volle te genieten? En ontroert Hamlet ons minder omdat Shakespeare heel waarschijnlijk nooit Shakespeare is geweest? Als men, in een of andere glozeliaansche opgraving, een ‘Homère en pantoufles’ moest terugvinden, zouden deze papyri ooit ook maar iets aan het onsterfelijk relaas van Odusseus' zwerftochten kunnen ontnemen? En zouden Landru's culinaire experimenten te Gambais hem wel een zoo zware straf op den hals hebben gehaald, indien men op zijn aanteekenboekje de

verzen eener ‘Divina Comoedia’ in plaats van den schamelen en prozaïschen inventaris zijner slachtoffers hadde gevonden?

Als Jean-Jacqucs Brousson in zijn ‘Anatole France en pantoufles’ en zijn ‘Itinéraire de Paris à Buenos-Ayres’ dan ook heeft gemeend aan de beteekenis van den Meester als kunstenaar afbreuk te zullen doen en in het neerhalen daarvan den triomf van zijn wrok te vieren, zal hij er wel niet veel plezier aan beleven. Het oeuvre van Anatole France heeft niet op een Brousson moeten wachten om zijn definitieve plaats in de Fransche literatuur aangewezen te zien. De wijze, waarop Brousson het doet, is daarbij niet een van de sympathiekste en 't komt ons voor, dat zijn hatelijkheden ten opzichte der literaire figuur van den Meester door hun felheid en de verblinde eenzijdigheid dezer felheid, veeleer de bewonderaars van France in hun vereering zullen stijven, dan hun geloof aan de soliede deugden van het proza van den Meester te doen wankelen.

Brousson, in zijn ijver om zich van zijn gal te ontlasten, en begrijpend dat voor hem tegen deze kwaal alleen maar het anti-France vergift bestaat, vindt er, in de zevenhonderd bladzijden anekdoten zijner beide boeken, dan ook een wrang genot in aan den lezer de voorstelling van Anatole France als een mythe en van zijn oeuvre als een soort cocktail op te dringen, waarvan hij voor zichzelf een derde deel der samenstellende elementen opeischt, een tweede derde door ‘Madame’ op haar aktief laat stellen, en het derde derde uit den tooverzak schudt, dien de Meester met de schatten zijner eruditie had gevuld, in zooverre hij niet schroomde uit vergeten boeken heelder bladzijden om te werken of eenvoudig over te schrijven; hij, die geen fantazie bezat en aan wien nooit iets spontaan en frisch ontbloeide; die leefde en bestond uit boekenwijsheid en wien te schrijven een last en een corvée was, waartoe hij als een onwillige schooljongen moest worden gedwongen. Waarom dan echter deze beide boeken, waarin de Meester op zoo onweerstaanbaar guitige en schelmsche wijze steeds aan het woord is? Waarom dan het vaderschap van al deze sprankelende bladzijden zoo gul aan France toegekend? En wie zal de ironie ontgaan, dat juist deze puurste en essentieelste France, pour copie conforme... Brousson is geteekend!

't Is spijtig voor Brousson, dat juist zijn Anatole France zoo'n schitterende bevestiging is van den Anatole France, gelijk zijn werk ons hem eigen heeft gemaakt. Want, wie het oeuvre van France grondig kent en met zijn intieme gedachte vertrouwd is geraakt, heeft zich over den gedesabuseerden hovenier van ‘Le Jardin d'Epicure’ nooit een andere voorstelling kunnen maken, dan deze, welke Brousson, schoon met minder edelmoedige bedoelingen, aan den volke meent te onthullen; een naïveteit,

die doet glimlachen en niemand dupe zal maken. Brousson heeft ons er niet kunnen toe brengen ons oordeel over France te herzien: hij heeft onze opvatting van den Meester integendeel verstevigd door in haar juist die hoekjes en verborgenheden scherp te belichten, die we wel raden en vermoeden, maar niet altijd zoo treffend, als Brousson dat doet, aanwijzen konden.

Het beeld van France, gelijk Brousson dat schetst, en dat er op bedoeld is den nadruk op de menschelijkste, dus zwakste zijde van den Meester te leggen; dit beeld, zoo kleurrijk naar het intiemste leven geteekend en opgebouwd uit die karaktertrekken, welke den mensch France in zijn oprechtste oogenblikken kenmerkten, als hij geheel zichzelf was en alle frazeologie, alle literatuur van hem afvielen; deze naakte France, niet alleen naakt, 'pareil à une statue,' naar den lijve zich toonend aan zijn sekretaris, maar zich blootgevend ook in zijn geheimste en reëelste impulsen van hart en ziel, deze France 'en pantoufles' en in badpeignoir, is geen teleurstelling voor wie zijn innerlijke gedachte uit zijn werk heeft leeren verstaan.

De vereerders van M. Bergeret heeft Brousson dan ook veeleer een dienst bewezen, dan dat hij vermocht hun sympathie voor hun indulgenten Meester te kwetsen. Voor den zoo levenden France, dien hij - en met welk schitterend talent! - heeft weten weer te geven, zijn we hem niets dan dank verschuldigd. Uit het avontuur dezer beide boeken komt France niet verkleind, alleen vermenschelijkt en daardoor dichter en vertrouwder tot ons.

Hetgeen van Brousson, ondanks zijn onbetwistbaar meesterschap, niet altijd kan worden gezegd. Want, waar hij, zich wentelend met een sadistisch welbehagen in zijn wraaklust, in de allerintiemste intimiteit van France wroet, is het zeker niet op hem, dat wij onze genegenheid overdragen. In het leven van elk mensch doen er zich immers omstandigheden voor, die de mantel der liefde barmhartig dient te dekken, in plaats, dat heel de gebuurte er wordt bijgehaald om aan het spektakel te gnuiven.

Dat de Meester zich aan vele amoureuse avonturen heeft bezondigd, dat hij daarbij niet zoo heel nauw keek noch erg kieskeurig was, dat hij kwistig mythologische attributen aan allerlei weinig goddelijke en zelfs niet eens half-goddelijke schoonen ontdekte, dat hij gaarne met zijn galante ondernemingen bofte, niet erg diskreet met zijn ervaringen was, en zijn verdeur hem tot op hoogen en daardoor dubbel gezegenden ouderdom een reden tot ondeugende genoeglijkheid bleef, dat een gepeperde anekdote hem niet deed blozen, ja, dat hij zelf daarmede een flink gedeelte van zijn 'sac d'anecdotes' had gevuld; dit alles is zooveel eerder vermakelijk, zóó in de lijn trouwens van het verliefd-voluptueuse proza van den Meester, dan dat het ons zou ergeren

of dat wij er, met Brousson, den draak zouden mede steken en er een méchant genoegen in vinden. Daarbij, heeft France zelf zijn eeuwige verliefdheid niet een zeer aanneemlijke verontschuldiging gegeven, toen hij in ‘Pierre Nozière’ schreef: ‘Ce n'est pas la peine de rester en ce monde quand on n'y fait plus l'amour.’ Is 't niet in de armen eener vrouw, dat het 't bedrieglijkst naar eeuwigheid smaakt? En, waar Dr. Voronoff in zijn ‘La conquête de la vie’ bevestigt, dat alle genieën ‘grands amoureux’ zijn, dan is er geen reden om van France alleen het geniale zonder het amoureuse te accepteeren, zijn praatzucht inbegrepen, te meer waar Voronoff daarvan getuigt dat: ‘il n'y a que les poètes qui aient le courage de conter leurs amours.’

Brousson brengt het huishouden van den Meester op straat, en geen detail wordt ons er van gespaard. Dat er in de oogen van den knecht geen helden zijn, wisten we echter al van Madame Cornuel.

En op de kwaadaardige kwatongerij, waarmede de van haat dolle Brousson France als een soort ‘gâteux’, een steriel zwetser en onbeschaamd compilateur heeft trachten af te schilderen, hebben de hersens van den Meester, wier onderzoek zoo overtuigend hun zeldzaam edele kwaliteit heeft uitgewezen, afdoende geantwoord. Het is te hopen voor Brousson dat hem, als eens zijn hersenpan zal worden opengelegd, dergelijk schitterend certificaat zal kunnen worden nagezonden.

In zijn ‘Conversations avec Anatole France’ karakteriseert Nicolas Ségur het werk van den Meester als een ‘contemplation des plus grands problèmes sous leur aspect de néant.’ Treffender kan het niet worden gekenschetst. Het is dit akute besef van het niets, hetwelk in France zoovelen blijkbaar heeft gederouteerd. En als we Ségur hooren bevestigen dat France enkel ‘corporellement’ aan ‘la vaine et détestable comédie humaine et sociale’ heeft deelgenomen, dan moet het ons niet verwonderen in Brousson een France terug te vinden, die in niets of niemand gelooft, een cyniek scepticus, een ontgoocheld levensgenieter, een conservateur en reactionnair ‘au sens le plus étroit et le plus tendancieux des mots’, een vat vol tegenstrijdigheden, zonder eenige strijdbare opinie over goed en kwaad, overtuigd van het relatieve aller dingen, lang voordat Einstein daarvan het wetenschappelijk bewijs had geleverd, aangevreten door de sloopende gedachte, die nergens houvast heeft en door geen bezield ideaal wordt gedragen. Alles aan en in hem was negatief en Brousson heeft zich wel heel veel moeite gegeven om ons dat duidelijk te maken. Of we 't niet altijd hebben geweten en juist daarom den Meester het beste van onze sympathie en van ons begrijpen toedroegen, gelijk wij dat geschonken hebben aan een Remy de Gourmont, die, onmeedoo-

gender, konsekwenter en radikaler nog dan France, het ijdele en het nuttelooze van elk menschelijk betrachten heeft aangetoond.

Dat niettemin de Brousson-France veler gemoed diep moet hebben gekwetst, ligt voor de hand. Omheen France bestond, reeds tijdens zijn leven, een legende en was er een aureool geweven. Wie in hem als in een bezield apostel der nieuwe tijden hebben geloofd en hun vertrouwen hebben gesteld in den France, die in de straat is neergedaald en aan politiek en meetingwelsprekend-heid heeft gedaan; in den France, wien men, als een soort 'prix de vertu,' de lauwerkroon van den Nobelprijs op het grijze hoofd heeft gedrukt; wie bij France als bij 'le bon maïtre' zwoeren, en in hem een bijbelsch patriark meenden te herkennen; wie in France den strijder voor vrede en recht, den 'kameraad' den roodsten onder de rooden begroetten of zelfs hun sympathie enkel steunden op zijn glimlachende, altijd beleefde en voorkomende welwillendheid; al dezen heeft Brousson op een wel heel brutale wijze de oogen geopend. Als zij willen of durven zien, zullen zij allicht begrijpen, dat hun idool, deze vegetarische France, nooit iets anders is geweest dan een... karikatuur van den echten France.

Want, aan de echtheid van Brousson's 'onthullingen' valt niet te twijfelen. Daarvoor getuigt in de eerste plaats het werk van den Meester zelf; daarvoor getuigen, naast en met Brousson, zoovele anderen, die zich aan hun France-souvenirs hebben gewaagd. Dat het er niet altijd zoo dik en zoo duidelijk, zoo onomwonden uitgesproken opligt als bij Brousson, is zeker geen bewijs van het tegendeel. Niet allen hebben de verontschuldiging of de reden van een Brousson om den Meester tot op het hemd uit te kleeden.

'Nous sommes trop sûrs que le secrétaire n'invente pas, n'exagère pas,' bevestigt Eugène Marsan. En Raymond Escholier mag gerust getuigen, dat 'pour ceux qui ont entendu M. Bergeret, "l'Anatole France en pantoufles" demeure le document vivant par excellence' en dat 'l'Anatole France de Brousson est trés prés du France que j'ai connu.' En dien allen hebben gekend wie met den Meester hebben verkeerd, in zooverre ze lucied genoeg bleven om, onder de schittering van den uiterlijken glans, de echte kern te ontdekken.

Is Brousson zelf trouwens geen slachtoffer van eerste grootte van deze fascinatie geweest; hij, wien het zeven jaar heeft gekost om klaar te zien en den Meester te doorgronden? Alleen reeds uit dit gevoel beetgenomen te zijn geweest, zijn vertrouwen misplaatst en zijn liefdevolle toewijding versmaad en miskend te weten; alleen reeds daaruit laat zich veel van zijn haat tegen den Meester verklaren. Maar om hem dit te doen beseffen, heeft zich

niet minder dan de katastrofe van het plotse afscheid te Buenos-Ayres moeten voordoen, niet als de genadeslag na een heele reeks ontgoochelingen, maar als het inzicht, dat hem, ineens en zonder overgang haast, brutaal heeft geplaatst tegenover het probleem France, van welks eindelijk gevonden oplossing hij, in zijn beide boeken, de zoo ijverige colporteur is geworden.

Dat Brousson, naar zijn eigen bekentenis, al die jaren, bij France 'par plaisir' is gebleven en niet om eenig andere reden, beteekent, voor France, meer dan een ontlasting, het is een vrijspraak van al het hatelijke, waarmede Brousson den Meester zoo kwistig bedeelt. Als Brousson op iemand boos moet zijn, dan is het, in de eerste plaats, op zichzelf. Ook hij heeft zich jaren lang laten vangen aan de charme van M. Bergeret, waarmede deze te tooveren en te betooveren wist. En dat Brousson altijd het slachtoffer en France steeds de tyrannieke despoot is geweest, is een generositeit tegenover zichzelf, die Brousson, zelfs in de magere jaren bij den Meester, niet zou hebben geruïneerd.

Ook al slooft Brousson zich uit om alle literaire kwaliteiten van France te ontkennen of als valsch en negatief voor te stellen; 'extrait de bibliothèque, marqueterie composite, bouquet de Campo-Santo,' gelijk Escholier dat voor hem resumeerde, toch mag de zoozeer gesmade Meester zich juist in den persoon van zijn sekretaris op een merkwaardig discipel beroemen, en zal Marsan kunnen getuigen, dat 'jamais disciple n'a davantage ressemblé à son maïtre.' Een goed gedeelte van den wrok van dezen Jean-Jacques mag men gerust wijten aan het besef zóó naar het beeld van den Meester te zijn gekneed, dat deze zich geestelijk in Brousson als het ware had ontdubbeld. En als Brousson zich er op beroemt, dat gansche bladzijden van het France-oeuvre uit zijn pen zijn gevloeid, dan ligt hierin voor hem geen enkele aanleiding om zich daarop te verhoogmoedigen, want wat hij tot het werk van den Meester aanbracht, was geen Brousson, maar wel degelijk, de l'Anatole France, als bezielde de Meester den geest van zijn sekretaris en als schreef deze in trance onder des Meesters dwingenden, magnetischen impuls. En als Brousson ergens argeloos doet opmerken, hoe goed hij op den duur het handschrift van France kon namaken, dan trekken wij daaruit allerminst de minder plezierige conclusie, die er voor een aantal bezitters van France-autographieën ongetwijfeld inligt, maar wel deze, hoezeer Brousson door de persoonlijkheid van den Meester was bezeten. Zelfs na zijn lamentabel avontuur, als alles in hem nog schrijnend leed aan de diepe wonde, die de vreemde handelwijze van den Meester in hem had geslagen, merkt hij, tot zijn afgrijzen, dat hij Franciseert, den eersten keer, dat hij de pen weer op het papier zet. Zoozeer is de Meester in hem ingekankerd, dat hij al het

venijn, hetwelk in hem brandt, als een tegengift in zijn bloed moet spuiten, om daar de France-bacillen te bevechten en tot de laatste uit te roeien.

Wat dàt hem moet hebben gekost, wordt eerst recht duidelijk na de belijdenis van de affiniteiten, die hem, door eenzelfde opvoeding en traditie, aan den Meester verbonden. ‘Nous avons les mêmes connaissances, les mêmes manies, les mêmes reliques,’ doortrokken als zij beiden waren van ‘le préjugé latin,’ dat edelste aller vooroordeelen.

Met welke blijde verwelkoming heeft France Brousson trouwens niet begroet! ‘Je vous attendais, mon enfant. Vous avez été engendré pour moi, dans la ville des Antonin, et de toute éternité.’ Maar zelfs in deze lyrische begroeting, blijft de Meester geheel zichzelf als hij er schelmsch aan toe voegt: ‘Pour moi et pour ma... Jeanne d'Arc.’

Deze weerspiegeling, deze ‘bestendige aanwezigheid’ van France in Brousson, moeten den sekretaris op den duur tot een obsessie zijn geworden, waarvan hij zich eens zou dienen te bevrijden, zoo hij zijn eigen persoonlijkheid uit den ban der France-betoovering wenschte te redden om weer zichzelf te worden en eens een eigen werk te scheppen. 't Moet daarom, ondanks het sukses, voor Brousson toch wel eenigszins bitter zijn, vast te stellen, dat hij zijn grooten literairen triomf juist aan zijn beide France-boeken heeft te danken. De oolijke Meester wreekt zich op een wel heel bizondere en ironische wijze!

Dat inzonder Brousson's ‘Itinéraire’ een ‘chef-d'oeuvre’ is, zullen wij Marsan niet betwisten. Wel integendeel. Maar dan richt dit compliment zich, ten slotte, veel meer tot France dan tot Brousson zelf, waar inderdaad M. Bergeret haast op elke bladzijde aan het woord is. Terwijl wij van Brousson nog maar heel weinig ...Brousson te bewonderen hebben gekregen.

GEO DE LA VIOLETTE.

Boekbeschouwing

Dr. K.F. Proost en Dr. Horreus de Haas. - *Het vrijzinnig Protestantisme*, II (De Wachttoren, Huis ter Heide); *f* 1.75; geb. *f* 2.50.

De schrijvers beschouwen de verhouding van hun vrijzinnige godsdienstige denkwijze tot het Boeddhisme, het Mohammedanisme, het Occultisme, het Materialisme en het Humanisme. De Westersche Kristenen deelen den Boeddhistischen wereldblik niet, omdat zij de metaphysische oorzaak van het leven niet zoeken in de levensbegeerte en de waarheid betwijfelen van de individueele reïncarnatiegedachte. Het Boeddhisme doet onrecht aan den positieven inhoud van het leven. Het miskent den zin der geschiedenis, als het de kloof maakt tusschen de wereld van den tijd, dien men ontvluchten moet en het tijdelooze, waarin men rusten zal. Boeddha wilde de begeerte opheffen; Jezus wilde die louteren; hij wilde tot de liefde aanvuren. Boeddha nam zijn jongeren uit de wereldsche bewogenheden weg; Jezus bracht de zijne in de historische beweging.

De Koran is voor een deel aan den Bijbel ontleend en kan in zijn dorre herhalingen, zijn vormelijke voorschriften, zijn zinnelijke beloften en bedreigingen, niet vergeleken worden met den letterkundigen, zedelijken en godsdienstigen rijkdom van den Bijbel-inhoud. ‘De Islam kan aan zijn geloovigen op den zedelijken levensweg één ding niet medegeven: een Navolging van Mohammed.’ Toch is Mohammed een held van de historie, die zijn volk wilde opheffen tot den dienst van het ééne goddelijke en het wilde vergaderen in een hoogere levensorde; de wijsgeeren van den Islam waren stoute denkers, die met hun geestesvlucht wilden opstijgen langs al de grenzen van werkelijkheid tot de opperste Waarheid.

Welke winst heeft het godsdienstige leven van de ervaringen, waarop de spiritisten zich beroepen? Hun geesten-mededeelingen brachten ons geen meerdere, betrouwbare kennis omtrent de verborgenheden van een andere wereld. Ontwikkelden klagen steeds over de banaliteit van de meeste mededeelingen; waar deze dat banale te boven gaan, verheffen zij zich niet boven het peil van de erkende zedelijke beschouwingen; zij zijn vrschillend in godsdienstigen en wijsgeerigen inhoud naarmate van de denkbeelden, die heerschen in de kringen van hen, die ze ontvangen; zij zijn betrekkelijk en vol tegenspraak. Maar het Occultisme herinnert er ons aan, dat de wereld een diep ding is met meer werkelijkheden, dan wij weten. Niet echter langs den weg van de magische openbaring, maar langs dien van de critische wetenschap en wijsbegeerte, van het redelijk denken en het zedelijk idealisme, behoeven wij naar de waarheid te zoeken.

Het Vrijzinnig Protestantisme ducht het Materialisme in zijn zuiveren vorm, zooals het aangetroffen wordt bij Vogt, Büchner en Haeckel, niet. Het is oppervlakkig en laat de groote levensvragen onbeantwoord. Het vond geen verhouding tusschen stof en geest. Het maakte de geestelijke wereld bij velen minderwaardig. Waar eenzijdig de geest beleden werd, deed het goed werk door te wijzen op de stoffelijke wereld. Al te veel werd deze buitengesloten. En nochtans het gevoel van eenheid, van samenhang in alle dingen kan alleen de godsdienstige vizie maar versterken.

Het humanistische in laatste instantie mag gelijk gesteld aan het ethische. Het Vrijzinnig Protestantisme wil een ethisch-geordende wereld. Uit het Humanisme dient dit met alle overtuiging gehandhaafd. Nu komen daarbij tal van humanistische elementen, die positieve waardeering behoeven; naast het ethische ideaal, het schoonheidsideaal, het cultuurideaal. Zij hangen alle nauw samen. Niet het gemakkelijke optimisme van het Humanisme is noodig, wel dat optimisme, dat gelooft aan opgang door ondergangen heen, dat belijdt, dat God in deze wereld werkt en ze al scheppend verder stuurt.

De arbeid van Dr. Proost en Dr. Horreüs de Haas moet geprezen om zijn geestes- en hartverheffenden inhoud.

B. de Ligt. - *Nieuwe Vormen van Oorlog en hoe die te bestrijden*. (De Tijdstroom, Huis ter Heide); *f* 2.10; geb. *f* 2.80.

De heer De Ligt stelt, volgens zijn verklaring, feiten tegenover phrasen, mogelijkheden tegenover onmogelijkheden. Hij beschrijft den internationalen toestand, kenschetst de oorlogsmogelijkheden en geeft de middelen aan om den modernen krijg te voorkomen. Hij doet beroep op ieders menschelijke gezindheid en op aller critischen zin. Wie in ernst den brand niet wil, zal het vuur niet smeulend houden, maar het terdege blusschen; hij zal niet wachten, tot de wind er zich van meester maakt en er een vuurzee van blaast, ziedaar zijn motto. Hij waarschuwt ons tegen mooie leuzen, die niets oplossen.

De gansche menschelijke persoonlijkheid is in het vraagstuk betrokken. Het gaat om leven of dood. De schrijver noemt de dingen bij hun rechten naam. Hij richt zich tegen nieuwe, gevaarlijke vormen van geloof. (De nieuwste Messias heet Volkenbond). Deze bekrachtigt nationale verdediging en internationale defensie. Hij laat de mogelijkheid tot aanval en oorlogsverklaring op gevaarlijke wijze open. Hij is een vergadering van regeeringen en handhaaft den Staat. Volkenbond en Staat worden gesteund door de Kerk en vrijwel alle politieke partijen.

B. De Ligt poogt, onbevangen, de waarheid te doen doordringen. De machten, die imperialisme en oorlog mogelijk maken, heerschen door middel van brutale suggesties, welke een heldere bewustmaking van de publieke opinie zou kunnen verdrijven. Wat den schrijver steunt, is de overtuiging, dat een waarachtige publieke opinie ondanks alles mogelijk is, omdat het publiek beter is dan zijn opinie. Het is uit achting voor den mensch in het publiek, dat hij tegen zijn onwaardige meening spreekt. Hij beroept zich op de massa, overeenkomstig de beginselen der nieuwe opvoedkunde, die zelfwerkzaamheid eischen, overeenkomstig de besluiten der moderne zielkunde, dat het in het leven om zelfbevrijding gaat, en overeenkomstig het diepste motief der jongste geneeskunst: zelfgenezing. Hij smeekt de volken om tot daadwerkelijken vredesstrijd zichzelf doelmatig te organiseeren. De massa moet een gemeenschap worden van elkaar eerbiedigende menschen, die, bewust samenwerkend, den oorlog uit de wereld drijven. Ontwapening, bewapeningsbeperking, bleek te Genève onmogelijk. Elke Staat heeft zijn moordgeheimen, die hij niet wenscht te openbaren. Genève is onmachtig vertrouwen te wekken. Men desorganiseert er den oorlog niet.

Het vraagstuk van oorlog en vrede breidt zich tot een vraagstuk van werelden levensbeschouwing uit. Met welk recht dwingt een Staat, een Regeering, burgers tot

moord? De Staat begaat onrecht door tot moord te dwingen. Deze moet dus uit de wereld. Principieel beschermt slechts dienstweigering tegen oorlog, die het werk is van Staat, Kerk en Partij, zooals die thans bestaan. Zij hebben internationaal een passieven vorm van militarisme gekweekt, die het actieve militarisme der kleine groepen heerschers mateloos begunstigt...

Een bitter, aangrijpend, eerlijk werk!

Marnix Gysen. - *Ontdek Amerika* (Brussel, de Standaard-boekhandel); 20 fr.

Een schitterend Vlaamsch boek! Hoe aantrekkelijk luidt niet het diep-dichterlijke motto: 'Wij waren de verspieders van het land van Chanaän, waar de oogsten zwaarder zijn en de druiventrossen doorwegen op de schouders: het rijpe fruit, de belofte van een wonderland brengen we thuis tusschen de bladen van dit luttel boek.'

Wij reizen met den geleerde door heel de Vereenigde Staten, leven het New-Yorksche dag- en nachtleven mede; vinden geen rust in het monsterachtige Chicago; gaan bevreemd rond in Zoutmeerstad, het Paradijs der Mormonen; rijden mee door Californië, de poëzie van Amerika, langs den heerlijken kustweg, dien men 'El Camino Real' noemt; zien met bewondering San Francisco, der aarde lieveling; maken te Los Angelos kennis met de uiterste polen van business, nuchterheid en van verstandelijken waanzin; nemen Pittsburgh waar, de allervuilste stad ter aarde, waar King Steel zijn hoofdkwartier heeft; geraken vertrouwd met de intellectueele hoofdstad Washington; apocalyptische banen brengen ons tot aan het hart van de Far West, het Yellowstone Park, het schoonste natuurpark der Staten...

De Amerikaansche democratie zit voornamelijk in de vormen, een goed deel in den geest, het minst in de wet. 60 jaar na den bevrijdingsoorlog bestaat er nog een negervraagstuk in dit 'democratisch' land. Het Indianenprobleem is opgelost; maar het heeft eeuwen geduurd.

Het Amerikaansch dorp is vervelend en onbeduidend, karakterloos en bekrompen.

Elke familie heeft haar auto, haar modernen afgod.

Wat de prohibitie aangaat, de sociale werkers zien, dat de spaarboekjes der werklieden aangroeien, dat de maandagsche staking vermindert, dat onreinheid en tering afnemen.

In de meeste steden is misdaad een monopool geworden in de handen van 'gangs' of benden; dit vreeselijke sociale euvel spruit voort uit de voorwaarden van het moderne industrieel complex.

De Amerikaansche familie is geen vast en symbolisch geheel. Een beetje min intellectueel bewustzijn en een beetje meer zedelijk bewustzijn zou de jonge generatie geen kwaad doen, zegt de jeugdleider, Prof. Parker Fitch. Dat alle Amerikanen athleten zijn, is een illusie. De businessman verschilt grondig van zijn Europeeschen confrater in de waardeering van geld; hij kan zijn millioenen rondstrooien; dat moeten de Europeanen nog leeren.

Caricatuur en clownerij blijken in alle uitingen van Angelsaksisch geestesleven. De jeugd laboreert aan een verwaterd agnosticisme. De pers staat ten dienste van belangen. De Universiteit is een dynamisch lichaam, in vollen groei, in volle vormingsperiode. Het overgroot gedeelte der letterkunde mag onder ieders oogen komen.

Wondergoed gekozen illustraties verlevendigen dezen rijken tekst, met zooveel oordeelkundigen zin de werkelijkheid schetsend. Onze waardeering is dan ook volledig.

JOZEF PEETERS.

H. van Tichelen, professeur agrégé, conservateur du Musée pédagogique d'Anvers et H. Dillen, professeur à l'école d'application d'Anvers: *L'Ecole de la Vie, cours de français pour l'école primaire*, 1e partie, 5e année A; Antwerpen, de Sikkel; 60 blz.; z.j. (1927);

Een zeer methodisch boek, met 6 platen en 22 leer- en leeslesjes voor kinderen die in het negende halfjaar Fransch beginnen leeren. Behandeld worden: de klasbemeubeling, de schoolbenoodigdheden, het tellen, enkele dagelijksche schoolbezigheden, de kleuren en de deelen van het lichaam. De lesjes beginnen met een woordenlijst (achteraan komen ook 10 blz. 'woordenboekje'); nadat die mondeling behandeld is, volgen het lezen van woordenlijst en tekst, en een reeks afgewisselde oefeningen: algemeene, die toelaten de aangeleerde stof te verwerken en te herhalen; spraakkundige (b.v. meervoud, tegenwoordige tijd en gebiedende wijze van een veertigtal werkwoorden), vertalingen en opstelletjes.

De oefeningen zijn bijzonder gelukkig gekozen en de toon van de lesjes is heel aangenaam. De kinderen zullen stellig tevreden zijn met zoo'n boek en in staat om spoedig vorderingen te maken.

Een enkel nummer (21) kon o.i. minder schoolsch zijn. Wij bedoelen:

Que fait le cou? - Il relie la tête au tronc.

Combien de membres avons-nous? - Nous avons quatre membres: deux membres supérieurs et deux membres inférieurs.

Zelfs als de leerlingen vloeiend Fransch spreken, zullen zij dergelijke termen wel niet gebruiken.

Maar dat is het eenige dat wij aan te merken hebben.

De 'Toelichting', vooraan in het boek, is zeer duidelijk en zal door de leerkrachten met vrucht geraadpleegd worden, ook daar waar het boek zelf niet wordt gebruikt.

E. Hullebroeck. - *Zuid-Afrika*, nr 23 van 'Cultuur en Wetenschap.' (Brugge, Centrale Boekhandel; 93 blz.; 7 fr.)

Een zeer onderhoudend geschreven boek (met een kaart en 36 illustraties), dat belangstelling en waardeering voor de Zuid-Afrikaners wekken wil en daarin ten volle geslaagd is. Het laat ons kennis maken met de staatkundige inrichting en de politieke partijen; met het uitzicht van de verschillende districten; met het volk, zoo blanken als naturellen; geeft enkele bijzonderheden ten beste over de taal en wijdt een hoofdstuk aan den natuurlijken rijkdom van de streek. Uitvoeriger wordt de kunst besproken: letterkunde, schilder- en beeldhouwkunst, muziek. Ten slotte komt Christiaan De Wet aan de beurt, die 'zijn geheele leven dienstbaar heeft gemaakt aan de zaak van zijn volk en zijn land.'

A.

Zijn de moderne Dichters decadent?

I

Waar is de decadent van voorheen?

Oneindig raadselachtig was hij gedurende de ‘esthetische jaren tachtig’, zijn glorietijdperk, op het Boulevard Saint Michel of in de herbergen van Montmartre. Zooals hij toenmaals op de Parijsche trottoirs met zijn verfijning uitpakte, was hij noodlottig bleek, onrustwekkend bleek. Zijn lippen waren te rood, zijn dwalende oogen met kohl omcirkeld. Zijn harmonische kleedij, parelgrijs of mauve, hing los genoeg om zijn dun lijf, en toch kleefde zij plastisch aan zijn schouders, en verried, door hetzelfde wonder van hoogere kunst, den mooien vorm van een schier vrouwelijk been. Zijn vagelijk krullend haar was gesneden gelijk dat van de engelen op een schilderij van Botticelli; zijn witte handen zaten vol ringen, waarop het vuur fonkelde van tooverachtig gesteente, van onyx, topaze en robijnen. Zijn zacht zijden halsband - teeder paars- en zilverkleurig - was met volmaakten smaak geknoopt, laag en los om een naakte keel, op zijn Byronsch, met daarop, om afwisseling te brengen in de berekende kleurenschakeering, niets dan de witheid van een enkele, dofglanzende parel... Modejonkerig, satanisch en seraphisch - een combinatie van Beau Brummel en van Dante na zijn reis door hemel en hel - verbeeldde hij zich terzelfdertijd een schrijn van zinnelijke perversie te zijn en een tabernakel van den Eeuwigen Droom. De vermoeide blikken in het verre azuur verloren, ging hij voorbij in een tocht van geuren en van vage apotheekreuken, niet lettend op den spottenden blik van den bourgeois, slechts verdiept in het aanschouwen van innerlijke vizioenen... Zijn faam was duivelachtig. Verbazende geschiedenissen werden over zijn paradoxaal bestaan rondgefluisterd. Het was algemeen aangenomen dat hij woonde in een of ander onbekend paleis, met oranjegeel fluweel behangen, dat hij, uit geheimzinnige bronnen, **ad libitum** geld putte, en dat hij, in nachten van

sombere pracht, de zenuwtergende braspartijen van het vervallend Rome weer opvoerde. Legenden kristalliseerden zich rond hem; men zinspeelde op Alcibiades, op Petronius, den rechter over alle bevalligheden, op Nero, op Gilles de Rais, - op alle sierlijke dilettanten van de fantastische zonde. Men wees op Hoffmann, Blake, Poe, Baudelaire, - op alle droomers van extatische droomen. En, al was de bekorende Decadent naar den vleeze de poëtische zoon van een kruidenier, een koetsier of een herbergier, toch groeide hij weldra tot een mythe, die de toeschouwer ernstig en hijzelf tragisch opnam.

De Decadent vond behagen in die aureool van geheimzinnige ondeugden om zijn bleek en vermoeid gezicht, hij voelde zich trotsch over die onderstelling van zijn bedorvenheid, of, zooals hij zou gezegd hebben, over ‘de rijkgekleurde overrijpheid van zijn zielsperversie.’ Hem was zijn ziel als een viool, waarvan slechts de hoogste snaren trilden en in den purperen avond van een decadenten tijd een klaaglied van gestadige eenzaamheid zongen. Om hem heen klonk onophoudelijk voort het rumoer ter verheerlijking van den Vooruitgang, van de Energie, van de Gezondheid, van de Gezonde Rede, van het Succes, - de aanbidding van de huishoudelijke goden van den ‘verlichten burger’ uit de XIXde eeuw en later. Maar hij geloofde, loomweg, dat het einde eener beschaving verschenen was, en hij wilde ‘in schoonheid sterven.’ Tegenover een vijandelijke maatschappij nam hij een houding aan, die hij zich als verheven droomde. Hij minachtte haar fabrieken, kanonnen en spoorwegen, haar stoombooten, gaslichten, democratieën en geldzakken. Het was een edel gebaar, ijdel, maar roemvol. Zijn pose was een protest tegen de dwingelandij van een droogstoppelig tijdperk.

Het heerschende materialisme had alles verdacht gemaakt, wat men ‘het leven der ziel’ noemt. Tegenover de materialistische ontkenningen bevestigde hij het recht van den kunstenaar om zich aan zijn eigen geestestoestanden, aan zijn **états d'âme,** aan het lichte weven van bovenaardsche droomen of aan de bewondering van zinnelijke schoonheid over te geven. Hij bevestigde zijn esthetisch recht om te leven in den luchtkring van alles wat de materialistische **bourgeois** uit het leven had geschrabd: vroomheid, estheticisme, legende en droom, mysticisme en psychologi-

sche spitsvondigheden. Hij beroemde er zich over, dat deze geestestoestanden den ‘gewonen lezer’ onbereikbaar, den psycholoog ongezond, den panisch bangen criticus onzedelijk en gevaarlijk en onpatriotisch, en den dagbladschrijver belachelijk waren. Misverstaan te worden was een glorie. De ‘gemiddelde mensch’ begrijpt slechts wat op hem gelijkt, en door hem te worden toegejuicht ware het teeken geweest van een gelijkenis waarvoor ieder geestesaristocraat een afkeer heeft. De houding van den zoogenaamden Decadent was dus iets anders en iets meer dan een louter pogen om ‘den bourgeois te verbazen’. Het was een ondubbelzinnige manier om zijn esthetisch individualisme te bevestigen, terwijl hem dit, hetzij namens de wetenschap, hetzij namens de democratie, ontzegd werd. Het was een middel om zijn recht te bevestigen tot het scheppen van een aristocratische kunst, die het genot van een minderheid zou uitmaken, al keurde de meerderheid het bestaan dier kunst af.

Noch meer, noch minder deugdzaam dan de gemiddelde jongeling, vond er de Decadent genoegen in, door de droogstoppels te worden verfoeid om zonden die hij niet beging; noch meer, noch minder ongezond dan de gewone soort van bankiers of politieagenten, hield hij er van, te zinspelen op geheimzinnige ziekten waarvan zijn geest en zijn lichaam de prooi waren; net zoo practisch als de meeste letterkundigen, wenschte hij te worden beschouwd als een droomer die aan zijn omgeving kwalijk aangepast was, en die voor immer in donkere tuinen van zeldzame schoonheid vertoefde, als een vreemdeling tegenover alle grove werkelijkheden. Hij onderscheidde zich willens en wetens van de anderen, van de massa. Deze houding was een beschermmiddel. En misschien was hij niet onbewust van het feit dat laster een uitstekende adverteering is. Ten minste breekt hij het beruchte ‘doodzwijgen’ om het werk van een jongen dichter. Vijanden zijn nuttig. Het gebeurt al te zelden dat uw mededichters zich moeite getroosten om u een reputatie te maken. ‘God beware ons van onze vrienden,’ zuchtte Voltaire, op een dergelijk geval zinspelend; ‘wat onze vijanden betreft, daar kunnen wij voor zorgen.’

En de Decadent zorgde voor zijn vijanden! Want hij had een doel en een wil. Hij hield er van, te worden beschouwd als een leeglooper, een beuzelaar, een zwakkeling, een aristocraat, die

zijn handen niet wilde vuil maken, niet eens met inkt. Ja, hij en zijn gezellen van even lelie-zuivere ziel en duistere decadentie, stichtten dozijnen tijdschriften, gaven honderden boeken uit, richtten uitgevershuizen en tentoonstellingen in, zonden manifesten in de wereld en gaven al vechtend slag voor slag aan hun tegenstrevers, - met een woord, streden in het letterkundig strijdperk als ware Gladiators uit de Republiek der Letteren. Zij drongen een nieuw kunstideaal op, zij veroverden den roem alsof die een vesting was, door gedurige beschieting. En zij kwamen op: eer zij veertig jaar oud waren waren verschillende onder hen beroemd en gedecoreerd. Eenigen werden tot Academielid verkozen om in glorie naast de onsterfelijken te zetelen. Sic transit... de Decadent.

II

Zijn esthetische aanstellerijen en kwijnende houdingen werden zeer ernstig opgenomen. Zij zijn er voor verantwoordelijk dat de moderne poëzië als decadent bestempeld werd. De wereld door is de Nieuwe Dichtkunst voornamelijk door de Fransche symbolisten en hun opvolgers bezield geworden, en te zamen met hun invloed is de term Decadentie, met al zijn ongunstige bijbeteekenissen, de internationale trots der estheten, en de even internationale bietebouw van geërgerde critici geworden. Door het opkomen van bijval, en dus van achtbaarheid, verdwenen stilaan de legenden die den Decadent omgaven, en men werd gewaar dat een nieuwe letterkundige beweging gezegevierd had, dat er onder de Decadenten en Symbolisten dichters van hooge en edele begaafdheid waren. De poseurs werden vergeten; het werk der bezielden bleef. Nochtans, gedurende langen tijd - en zelfs heden nog - berokkenden de houdingen der poseurs minachting aan het werk der ware dichters. Zekere critici schijnen altijd gereed om aangaande een schrijver het ergste te gelooven, en de woorden Symbolist of Decadent zelf schenen, in hun duisterheid, ten minste een neiging tot mystificatie te onderstellen.

En toch zou het even ijdel als oppervlakkig zijn, een letterkundige beweging te willen veroordeelen, alleen omdat eenige zonderlingen onder de nabootsers van hun persoon een vertoon

maakten, door het aannemen van den louter uiterlijken schijn van ultra-esthetische verfijning, waaronder zich ongeneesbare onbenulligheid verborg. Het clacissisme is niet onteerd, omdat eenige zijner geleerde doctoren Aristoteles onder de aartsengelen plaatsten. Shakespeare's drama's zijn niet gevaarlijk omdat hij in zijn eerste jeugd met een dorpsmeisje wegliep. Het Romantisme is niet onteerd omdat er van Keats verteld wordt, dat hij zijn tong peperde om zijn Bordeaux-wijn beter te proeven, noch omdat Gautier een scharlakenrood vest tentoonstelde. Deze beminnelijke en onbelangrijke poses of aberraties hebben hun gewettigde plaats in een anecdotenverzameling, en ze zijn over het algemeen even zoo waar en vertrouwbaar als zulke vertelsels gewoonlijk zijn. Dit is een waarheid als een koe, die echter voor eenige onzer meest bekende critici in het geheel niet zoo vanzelfsprekend is.

Wij komen gedurig tegenover een ‘critische methode’ te staan, die eenvoudig bestaat uit het verzamelen van een aantal twijfelachtige anecdoten, die men dan met animo en met volslagen lichtgeloovigheid vertelt. Geregeld bewijzen zij dat die romantische of moderne dichters - volgens het geval - zeer eigenaardige personen waren, aan allerhande duivelarij verslaafd, en volstrekt niet zoo evenwichtig als, bij voorbeeld, de herbergiers uit hun tijd. Na deze ontdekking, besluit de criticus dat de school of de theorie, die aan zulke uitmiddelpuntigheden het aanzijn gaf, voor immer zou moeten gebanvloekt worden. Maar - de criticus duide het ons niet euvel! - het is een feit, dat de dichters, als groep genomen, altijd even bezadigd en evenwichtig zijn geweest als, laten we zeggen, advokaten of bankiers. Het hoofdverschil is, dat wij om het even welke vermakelijke anecdoot uit het leven van dichters of schrijvers zorgvuldig opteekenen, terwijl wij de zonderlingheden en eigenaardige inspiraties van advokaten of professoren in duistere vergetelheid laten zinken.

Overigens, poses en exentriciteiten worden niet door een letterkundige school of richting teweeggebracht. Zij spruiten uit een andere oorzaak en worden in alle tijdperken en in alle scholen, hetzij classisch of romantisch, aangetroffen. Gelijk de armen, zullen de poseurs altijd met ons zijn. Ten minste zij zijn het altijd geweest. Dezelfde soort van mannen die in de ‘esthetische jaren tachtig’, voor ‘decadent’ of een Nero in miniatuur speelden,

was, in den tijd der Romantiekers, een **jeune France** geweest, met veelkleurig vest, musketierknevels en wuivende manen. Tijdens een ander geslacht was hij een bleek en tragisch Werther geweest, steeds aan den rand van een tooneelmatigen zelfmoord. Gedurende Voltaire's heerschappij was hij de steeds geestige, papegaaiachtige **petit-maître** in satijnen kleedij met kanten lubben; en - nog vroeger - in den tijd der herdersromans, was hij een zuchtende, gevoelerige, verfijnde, platonische minnaar.

Met een woord, er heeft altijd een soort van nabootsende bluf-makers bestaan, die de kleur van de heerschende esthetiek van hun tijd aannamen, of er tegen in opstand kwamen door een andere reeks conventionneele houdingen te aanvaarden. Uit het feit dat die aanstellers bestaan, kunnen wij niet afleiden, dat de litteraire theorieën of richtingen, welke zij onbewust parodieeren, van waarde ontbloot zijn, want dan zouden wij de beteekenis moeten loochenen van ieder dier richtingen afzonderlijk en van alle te zamen.

Nu wij den poseur en zijn fantazieën hebben uitgeschakeld, kunnen wij feiten vertellen aangaande de zoogenaamde Decadence, zooals die zich in de moderne letteren van Frankrijk voordeden, uit welk land èn de decadente houding èn de decadente leer zich over de wereld hebben verspreid.

III

Hoe geraakten de Decadenten aan hun schilderachtigen naam? Hij werd hun gegeven door vijandiggezinde peters, door de dagbladschrijvers, die kluchtige verslagen leverden over de vergaderingen van eenige volgelingen van Baudelaire. Vóór hen, had Nodier hem onachtzaam in omloop gebracht door de voorrede tot zijn **Contes Fantastiques** (p. 10), alwaar hij beweerde dat alleen ‘fantastische’ letterkunde een tijdperk van verval - **zijn tijdperk!** - kon uitdrukken. De classieker Nisard had hem ironisch naar het hoofd der Romantiekers geworpen, naar Lamartine en Victor Hugo[1].

(1) Zijn *Etudes sur les Poëtes latins de la Décadeuce* (1834) zitten vol toespelingen op de romantische dichters van zijn tijd.

In 1850 had Baudot zijn **De la Décadente de la France** uitgegeven, waarin hij een hoofdstuk wijdt aan de ontaarding der Fransche letterkunde... van 1850! In **Charles Demailly** hadden de gebroeders de Goncourt het algemeene stoffelijk en intellectueel verval der XIXe eeuw als een gevolg van het rusteloos najagen van roem en genot beschreven:

> En bloedarmoede heeft ons te pakken, dat is een vaststaande feit. Het menschelijke type ontaardt. Een verkwijning, zooals die door koninklijke geslachten op het einde der dynastieën wordt ondergaan, spreidt zich uit van de familie tot het ras... Gij hebt in het Louvre die koningen van Spanje gezien... wat een uitputting van voorvaderlijk bloed! Misschien was dit de ziekte van het Romeinsche Rijk; zekere van zijn keizers vertoonen gezichten waarvan de trekken, tot in het brons toe, schijnen weggesmolten te zijn. Maar te dien tijde was er een geneesmiddel. Als een maatschappij verloren, stoffelijk uitgeput was, kwam er een inval van barbaren die haar het jonge bloed van Hercules ingoot. Wie zal de wereld uit de bloedarmoede der XIXde eeuw redden? Zal het, binnen eenige honderden jaren, een overrompeling der maatschappij door handarbeiders zijn?

Gobineau's **Essay over de ongelijkheid der Menschenrassen,** een aanvangspunt van de theorieën over Noordelijke voortreffelijkheid en Latijnsche ontaarding, dateert van 1853. Maar het is onwaarschijnlijk dat Nisard's uitval of de werken van Baudot en Gobineau - om 1885 weinig gelezen - veel te doen hadden met de toepassing van den term Decadent op de jonge dichters uit de jaren tachtig. Hij stamt duidelijker af van de voorrede welke Theophile Gautier in 1868 voor Baudelaire's **Fleur du Mal** schreef. De ‘goede Theophile’ leverde daar een welgeschreven bijdrage tot het misverstaan van Baudelaire. Hij hielp een legendarischen Baudelaire scheppen, half verdorven priester, half gevallen engel; een lichtmis gelijk Crébillon fils of een Marquis de Sade, maar met boventonen ontleend aan een diabolist, een renegaat, een neurotischen delver naar alle verboden kennis.

Den stijl, dien Baudelaire lief had, beschreef hij als

> een kunst, geraakt tot den graad van uiterste rijpheid die de schuinsche stralen van een oude beschaving verleent: een vernuftigen, ingewikkelden stijl, vol schakeeringen en gezochtheid, die gestadig de grenzen der spraak verwijdert, uit alle technische woordenschatten put, aan alle paletten kleuren en aan alle klavieren noten ontleent; die streeft naar de uitdrukking van wat alleronuitsprekelijkst is in het denken, van wat vaag en vluchtig is in de omtrekken van den vorm; die luistert, om ze te vertolken, naar de spitsvondige confidenties der neurose, naar de stervende bekentenissen der ontaarde passie, en de vreemde zinsbegoochelingen der obsessie die den waanzin benadert.

Geen wonder, dat de streng-ingeregen critici huiverden en naar hun dolken grepen!

> De stijl der Decadence is de uiteindelijke uiting van het woord, opgeroepen voor de definitieve uitdrukking en tot zijn laatste schuilhoek gedreven. Men kan zich, in dit verband, de taal van het Romeinsche Rijk uit het laatste tijdperk herinneren, toen die reeds door de ontbinding groengevlekt was, en als het ware, een adellijk reukje had...

En dit alles over den stijl van Baudelaire, die, in zoo ver het den vorm betreft, streng genoeg binnen de grenzen der klassieke traditie blijft, tot het schrijven van sonnetten toe! Het is voornamelijk aan deze voorrede dat de term Decadenten, als toegepast op de dichters uit de esthetische jaren tachtig, te danken is. De Decadenten waren eenvoudig de nabootsers van Baudelaire. Bovendien was er, sedert den Fransch-Duitschen oorlog van 1870, verkondigd geworden, dat de Latijnsche rassen in beslist verval waren geraakt, en op het punt waren, als macht, hun plaats te zien innemen door de Noordelijke rassen, zoo vervaarlijk vertegenwoordigd door het Duitsche Rijk. Verlaine had reeds verzen geschreven die op den val van het Fransche Keizerrijk en het binnenrukken der Duitsche legerbenden schijnen te zinspelen:

> Je suis l'Empire à la fin de la Décadence,
> Et vois passer les grands barbares blancs...

Décadence... het woord was suggestief; het was eensluidend met den gemoedstoestand van het overwonnen Frankrijk; het had niet een zeer bepaalde beteekenis, maar het klonk loom en esthetisch. Het was daarom bestemd om een gewichtige rol te spelen in de critiek en in de kunst. Het kwam meer algemeen in omloop om het jaar 1880, toen het aangenomen werd als de naam van een jonge-dichterskring. Omtrent dien datum besliste een groep jonge kunstenaars, na eenige flesschen wijn en tallooze sigaretten, dat de bestaande kring, **Les Hydropathes,** door een zeker aantal oude, tyranische pruiken als Guy de Maupassant en François Coppée werd beheerscht, en dat er een werkelijke behoefte bestond aan geregelde vergaderingen van echte geestverwanten. Deze ‘geestverwanten’ waren meestendeels de toekomstige symbolisten. Onder hen was er, als naar gewoonte, aanzienlijke oneenigheid, en zij vonden dat het beste middel om uit dien toestand te geraken bestond in het stichten van drie kunstkringen: **Les Hirsutes; Le Chat noir** (naar het bekende ‘Cabaret’), en, eindelijk. **Le Décadent.**

Deze drie benamingen - men merke het wel - maakten geen aanspraak op hoogen ernst. Ze werden na lange en rumoerige besprekingen, en bij meerderheid van stemmen aangenomen!

Geen diep esthetische noch zedelijke bespiegelingen weerklonken bij hun geboorte! In hetzelfde jaar stierven **Les Hirsutes** en splitste zich **Le Décadent** in verschillende andere kortstondige kringen, als **Les Jeunes** (1883) en **Les Zutistes,** die openbaar bekenden excentriciteit als doel te hebben, en die, in 1884, hun naam beteekenisvol veranderden in dien van **Les Jemenfoutistes.** Deze kringen schenen begaafd met het vermogen van de splitsing in het oneindige, en hunne namen moeten niet ernstiger opgenomen worden dan de uithangborden uit een dorp.

Met bewonderenswaardige standvastigheid zond ieder van deze groepen een of meer maandschriften in het leven, zonder zich door onbetaalde drukkersrekeningen of periodisch failliet te laten afschrikken. Remy de Gourmont heeft er honderd en dertig geteld, en zijn lijst is niet volledig. Het was Anatole Baju, leeraar aan de **Ecole laïque** te Saint Denis, en kunstgroepenstichter van beroep, die het kleine tijdschrift **Le Décadent** uitgaf. Weer was die titel niet gekozen om een programma te verkonden, maar om de kritiek van onvriendelijke dagbladschrijvers te beantwoorden. Baju heeft verklaard:

> De Parijsche ‘chroniqueurs’ bestempelden gedurende eenigen tijd en met ironisch inzicht de schrijvers der nieuwe school met den bijnaam van decadenten. Om de verdenking te vermijden, die ons dat ongunstig woord kon berokkenen, hebben wij verkozen, om het te ontzenuwen, het als een vlag aan te nemen.

Baju heeft de vermakelijke voorvallen verteld, die met de verschijning van de eerste aflevering gepaard gingen. Er was een groot getal knappe medewerkers, maar geen geld, en, bij gevolg, was er geen drukker te vinden. Sommige Decadenten kochten eenige ponden drukletters en een oude handpers, en brachten ze stuk voor stuk in een kamer op de zesde verdieping van n^{r} 5 bis in de rue Lamartine. De bezwaren van de andere huurders werden te boven gekomen, en, na eenige dagen behoorde het gekraak en gerommel van de drukpers van **Le Décadent** tot de gewone klanken van het huis. In den beginne was de grootste moeilijkheid het onvoldoend getal letters. Op verscheidene gewichtige oogenblikken waren de letterbakjes ledig. Eens waren alle letters **a** gebruikt,

en om een artikel van zestig regels te kunnen zetten, zagen zich de drukkers-dichters-esthetikers gedwongen voor alle woorden die een **a** bevatten synoniemen te vinden.

Eerst was **Le Décadent** een in-folio van vier bladzijden, met de hand gezet en op een handpers afgedrukt, maar hij nam weldra een kleiner en passender formaat aan. Bij het 36ste nummer werd hij veranderd in een klein tijdschrift met een omslag, dat gewoonlijk geelachtig was, al wisselde de kleur soms af volgens den voorraad papier die voorhanden was. Het werd voornamelijk bestuurd door Verlaine, Laurent Tailhade, Jean Lorrain, Jules Renard en Arthur Rimbaud, **in absentia.** Gedurende zekeren tijd werd er gepoogd dit tijdschrift te versmelten met de **Vogue,** door een andere groep gesticht en bestuurd door Gustave Kahn, die beweerde het vrije vers te hebben uitgevonden. Weldra ontstonden persoonlijke twisten en G. Kahn trok zich terug om **Le Symboliste** uit te geven, een wekelijksch tijdschrift dat onmiddellijk aan den **Décadent** den oorlog verklaarde. Als gevolg van den strijd en van de eindelooze polemieken stierven beide tijdschriften een vroegen dood. De **Symboliste** overleed het eerst, maar de **Décadent** was doodelijk gewond en kwijnde weg. Zij zullen uit hun asch opstaan, want toekomstige historici zullen ze heruitgeven als documenten voor de letterkundige geschiedenis,

Deze weinige nota's bewijzen dat, in die heroïsche jaren, toen de moderne poëzie haar eerste veldslagen leverde, het woord Decadent niet beteekende, dat de dichters, die het aannamen, daarachter een decadent programma verborgen. Het was eenvoudig een beleediging die een krijgsleus werd. Het was heerlijk onbepaald en bij gevolg werd het weldra in de letterkundige critiek een woord om mee te tooveren en te bezweren. Het joeg de verbeeldingsloozen een bijzondere afschrikhuivering op het lijf, en bewees hun alweer hoe zij, op meer dan één mannelijke en krachtige wijze, de meerderen waren van die nieuwe dichters wier werk zij niet begrepen. Het werd in den blinde op volkomen uiteenloopende letterkundige verschijnselen toegepast, als bijvoorbeeld op de realistische romans van de gebroeders de Goncourt en van H.J.K. Huysmans, de impressionistische poëzie van Verlaine, het (naar den vorm) classieke vers van Baudelaire, de ironie en zelfontleding van Jules Laforgue, de duistere en

ultra-persoonlijke gedichten van Mallarmé, of zelfs op de landelijke naïveteit van Francis Jamme. Het was een ingewikkelde, nevelachtige term, die, door zijn bont geschakeerde beteekenissen (of misschien, door zijn gebrek aan beteekenis) de rijke mogelijkheden van tegenstrijdige letterkundige richtingen uitputte.

Na de verdwijning van den kortstondigen kring **Les Décadents** en van het tijdschrift van dien naam, ging die epithete groote lotsbestemmingen te gemoet. Eerst als een schimp bedoeld, en dan als een uitdaging overgenomen, werd ze nu tot een theorie. Max Nordau ging weldra te werk om te bewijzen dat het werk der moderne dichters niets anders was dan de onsamenhangendste stamelingen en nukken van lichamelijk ontaarden. Hij staafde zijn beweringen door den Marquis des Esseintes, den held van **A Rebours,** te vergelijken met de cirripedia, een schaaldiertje ‘dat als woekerdier in het darmkanaal van andere schaaldieren leeft.’

Na deze hoogstwetenschappelijke clinische verklaring, was de decadent (wat den modernen dichter beteekende) behoorlijk gerangschikt onder de halfontaarde levensvormen, als een laboratoriummerkwaardigheid, waarvan de grappen in vrije verzen en nog vrijer proza konden beschreven en geclasseerd worden als ‘gevallen’ uit een krankzinnigenhuis.

Het is dus nauwelijks te verwonderen, dat de critici in den naam van het ras, de traditie en het vaderland protesteerden, en de jeugd waarschuwden tegen den noodlottigen, ontzenuwenden invloed der moderne letterkunde.

IV

Zich tot de critici wenden voor een bepaling van de **Décadence** is nagenoeg hetzelfde als te luisteren naar het vermaard orkest van den Koning van Siam, waarin ieder muzikant speelt zooals het hem belieft en zonder eenige aandacht aan de partituur te gunnen. Het kan zelfs een overbodige wreedheid schijnen, te eischen dat het woord, in de esthetica, een bepaalde beteekenis zou hebben. Tot nog toe heeft het zeer goed zonder dat kunnen leven, en zelfs in onze dagen schijnt ieder criticus het te begrijpen zooals het hem behaagt.

Voor Nietzsche begon het met Plato en werd door het Christendom versneld. Volgens hem is onze moraal sedert bijna twee duizend jaar een uitdrukking van ons verval. Voor Gobineau is het voornamelijk de vraag van de heerschappij der minderwaardige, gemengde rassen, om de Middellandsche Zee geschaard, over de hooger staande, Noordelijke aristocraten. Voor de meeste schrijvers is het, in den stijl van Montesquieu, eenvoudig een kwestie van staatkundige en commercieele macht; zie het verval van het Romeinsche Rijk! Het spreekt van zelf dat deze theorieën, wat ook hunne verdienste zij, voor de esthetica geen waarde hebben. De kunst is grootendeels in spijt van de voorschriften onzer zedelijke wetten geschapen; de Noordelijke kunstenaar is niet noodzakelijk de grootste; en politische macht of nationale rijkdom zijn niet de onvermijdelijke oorzaken van artistieke grootheid. Groote en rijke naties - Carthago of Rusland onder Pieter den Groote - zijn, uit kunstoogpunt, zonder stem geweest.

Voor een Rousseauïst begon het verval van het menschdom van het oogenblik dat een toestand van natuureenvoud door een kunstmatige beschaving vervangen werd; maar voor den anti-Rousseauïst gebeurt er verval bij ieder terugkeer naar het primitieve in kunst en zeden. Voor hem wordt verval een svnoniem van het doorbreken van primitiever instinkt door de laag verstands- en tuchtbegrippen die door de beschaving verschaft werd.

Voor Théophile Gautier is Décadence oorspronkelijk een kwestie van oververfijnde kunstuitdrukking. Het is de ‘uiterste uiting van het Woord.’ In zijn **Essais de Psychologie contemporaine** bepaalt Paul Bourget de décadence op sociaal gebied als de verschijning van een toenemend getal personen die aan de maatschappelijke taak onaangepast of onaanpasbaar zijn. Dit is eenvoudig een gelijkstelling van ‘décadence’ met individualisme. Maar individualisme is niet noodzakelijk verval, want de totale kracht, door een grooter aantal op zich zelf steunende, krachtige individualisten losgelaten, kan grooter zijn dan de samenwerkende krachten van de groep. En niemand zal er van droomen, het denkbeeld verval te vereenigen met een vermeerdering van kracht, ook niet in het individu.

Bourget's bepaling is enkel sociologisch en kan teruggebracht worden tot de bewering, dat het individualisme een gegeven staat

waarschijnlijk moet ontwrichten; maar het is natuurlijk niet waarschijnlijk dat daardoor het individu of zijn kunst ontwricht wordt.

Daarop heeft Bourget een belangwekkende opvatting medegedeeld aangaande de vraag hoe een decadente stijl er zou kunnen uitzien:

> De decadente stijl is er één waardoor de eenheid van het Boek wordt ontbonden om plaats te maken voor de zelfstandigheid van de Bladzijde; waardoor de zelfstandigheid van de Bladzijde wordt ontbonden om plaats te maken voor de zelfstandigheid van den Volzin; waardoor de Volzin wordt ontbonden om plaats te maken voor de zelfstandigheid van het Woord.

Zelfs de woorden van een decadent worden individualistisch, als het ware, en dringen aan zijn rampzalig boek hun wil op, zonder hem zelfs toe te laten, een volzin te maken waarin eenheid zou heerschen! Bij deze bepaling is de hoofdmoeilijkheid dat er geen voorbeelden van zulk een stijl bestaan, of, ten minste, dat er in 1885 geen bestonden. Volgens dergelijke criteriums beoordeeld, verdient Baudelaire een plaats in het **Sanctum Sanctorum** van het litterair conservatisme, want zijn volzinnen zijn even zoo één en zoo kristalhelder als die van Racine.

Havelock Ellis (**Affirmations,** p. 175) heeft Bourget's bepaling ontwikkeld, en ziet in de décadence een natuurverschijnsel dat ongestoord de geheele kunstgeschiedenis doorloopt:

> Technisch gesproken is een decadente stijl slechts decadent met betrekking tot een classieken stijl, slechts een verdere specialisatie, waarbij, om Spencer na te spreken, het homogene heterogeen wordt. Het eerste is schoon omdat de deelen aan het geheel ondergeschikt zijn; het tweede is schoon omdat het geheel aan de deelen ondergeschikt is. (Men zou moeilijk onpartijdiger kunnen zijn). Onder onze vroegere prozaschrijvers vertegenwoordigt Sir Thomas Browne het type van stijldecadence. (Wat dan te zeggen van Lyly?) Swift's proza is klassiek, dat van Pater is decadent. Hume en Gibbon zijn klassiek, Emerson en Carlyle decadent... Een tijdperk van individualisme is gewoonlijk een tijdperk van decadence in de kunst. (En de Italiaansche Renaissance dan?) en wij kunnen aanstippen dat de voornaamste letterkunstenaars van Amerika, - Poe, Hawthorne, Whitman - meestendeels decadenten zijn in de technische beteekenis van het woord.

Maar zijn de Vereenigde Staten een land waar, in intellectueel opzicht, het individualisme bloeit? Behoorden Poe, Hawthorne of Whitman tot een tijdperk van individualisme?

Dit zoeken naar een bepaling, hoe beperkt ook, heeft alleen aangetoond, dat er onder critici en historici in geen enkele richting overeenstemming bestaat aangaande de meest elementaire

beteekenissen van den term, en dat, practisch gesproken, ieder aestheticus een verschillende groep schrijvers als decadent bestempelt.

De overblijvende bepalingen van decadence zijn het nauwelijks waard, te worden in aanmerking genomen, en zijn op hun plaats onder de **Curiosa** van de critiek:

Max Nordau stelt decadence gelijk met geestesziekte. Met wat meer scherpzinnigheid had hij de microbe der decadence kunnen ontdekken, die geweldige aanvallen van vrij-verskoorts veroorzaakt en aanleiding geeft tot de stuiptrekkingen van ingewikkelde prozagedichten!

Verlaine, over de beteekenis van het beruchte woord ondervraagd, verklaarde:

> Die epithete werd ons als een beleediging toegeworpen; ik nam ze op als een krijgsleus, maar het beteekende niets bijzonders, zoover ik weet... In den grond beteekent decadent hoegenaamd niets. Ik herhaal het, het was maar een vlag, met niets er om heen...

En A. Baju, de stichter van het tijdschrift **Le Décadent,** legde uit:

> *Décadents* wees op een groep jonge schrijvers, die het naturalisme beu waren en op zoek gingen naar een vernieuwing der kunst... Decadent zijn beteekent een scepticus zijn, en allen vooruitgang der beschaving aannemen.

Dus, voor Bourget is décadence niets dan individualisme; voor Nordau, een ziekte; voor Verlaine, niets bijzonders; en voor Baju, het geloof in den vooruitgang der beschaving!

Het is dus duidelijk: wat Décadence betreft zijn de critici tot nog toe geweest, om met Socrates te spreken, ‘gelijk de godgeleerden en de profeten, die allen vele schoone dingen zeggen, zonder juist te weten wat zij zeggen.’

V

De reden van al deze tegenstrijdige meeningen lag in het feit, dat de meeste critici vastbesloten waren decadence in de kunst in verband te brengen met verval in de zeden, in het maatschappelijk samenstel of in het menschelijk lichaam. En toch zijn al die denkbeelden uiteenloopend en dikwijls tegenstrijdig. Uit kunst-oogpunt - het eenige dat hier van waarde kan zijn - kan

‘decadence’ slechts één beteekenis hebben. Het is de gestereotypeerde en verzwakte herhaling van een hoogeren kunstvorm.

Aldus kunnen wij van de decadenten van Shakespeare spreken, om de tooneelschrijvers aan te duiden, die hem enkel nabootsten en zijn kunstopvatting verzwakten. In elk geval sluit het denkbeeld decadence, in den aesthetischen zin genomen, de daad der nabootsing in. Als een dichter blijk geeft van nieuwe schepping, van eigenaardigheid of persoonlijkheid, kan hij niet decadent worden genoemd. Zijn werk kan zwak of onbegrijpelijk, overpersoonlijk of raadselachtig zijn, maar daarom is hij nog niet ontaard.

Nu, de moderne dichters van 1885 - de Symbolisten - die tot voor kort het hoogste woord voerden over de dichtkunst van alle landen, leverden iets nieuws in gedachte en in vorm. Men kan, zoo men wil, hun verwijten, dat zij aristocratisch, anti-sociaal, ongezellig, zonderling en wars van de traditie, maar niet dat zij decadent waren. Zij zijn het niet, die op kunstgebied de echte decadenten zijn, maar wel die koelbloedige, behendige nabootsers, die voor persoonlijke inspiratie voor immer ontoegankelijk zijn, en die jaar in, jaar uit, schilderen of rijmen ‘naar de manier van zoo-en-zoo,’ of naar om het even welk traditioneel model.

G.L. VAN ROOSBROECK.

Lorentz als Leermeester

Nu ik een ‘in memoriam’ over professor Lorentz wil beginnen, gevoel ik zoo heel sterk, dat wij toch nog maar héél weinig tijd gehad hebben om ons in het verlies in te denken en dat het leed om zijn sterven toch nog wel héél schrijnend is, om nu reeds een bezadigd stukje te leveren. Maar dan denk ik aan hetgeen een vriend van den grooten meester heeft geschreven in het dagblad ‘de Telegraaf’ op den avond van den sterfdag, 4 Februari ll., geschreven in schoone woorden, veel schooner dan ik het zou vermogen en die ik daarom getrouw weergeef: ‘Wij durven geen uiting geven aan den rouw in onze harten, omdat wij bevreesd zouden zijn door te hevige droefheidsuiting het schoone beeld te verstoren van den goeden en wijzen man, die met zijn alles doordenkende helderheid ook wel den dood in zijn levensbeschouwing en zijn levensplan zal hebben opgenomen.’

En ik zal dan trachten rustig wat te vertellen van Lorentz, dien ik ken sedert ik in 1894 op het natuurkundig laboratiorium te Leiden kwam. Lorentz was daar hoogleeraar sedert 1878, na eerst een korten tijd leeraar bij het middelbaar onderwijs te zijn geweest en hij had er een zeer drukken werkkring. Hij gaf het college in experimenteele natuurkunde voor de jongere studenten in de wisen natuurkunde, de medici, pharmaceuten enz. en bij velen, die nu heinde en ver in den lande en kolonies verspreid zijn en reeds grijze haren dragen, leeft nog steeds de herinnering voort aan het heldere, opgewekte college en de uitnemende voordracht; aan den hulpvaardigen professor, die terechtwees maar nooit uitlachte, als men bij de practische oefeningen dom of onhandig deed en van den examinator, die prettig vroeg en welwillend bleef, ook al werd men onherroepelijk afgewezen, als men zijn zaakjes niet kende of zich verbeeldde, dat uit het hoofd leeren hetzelfde was als begrijpen. Lorentz deed veel proeven op dat college en varieer-

de ze vaak, zoodat er onder de assistenten steeds groote liefhebberij was om ook eens een jaar ‘college-assistent’ te zijn, daar dat een uitstekende voorbereiding was voor hen, die later zelf aan jongeren in middelbaar of hooger onderwijs physica zouden onderwijzen.

Aan de candidaten in de wis- en natuurkunde gaf Lorentz college in de theoretische physica; en behalve de candidaten kwamen daar ook geregeld alle reeds gepromoveerden, assistenten, hoofdassistenten, conservatoren; ja zelfs professor Kamerlingh Onnes was daar geregeld toehoorder.

Toen de universiteit van Göttingen aan Lorentz een leerstoel aanbood, waar hij meer tijd tot eigen studie zou hebben, voelde de Leidsche universiteit wat een verlies zijn heengaan zou beteekenen. Zijn groote vriend professor Kamerlingh Onnes, de faculteit van wis- en natuurkunde en nog vele anderen streden voor hem en bewogen de Nederlandsche regeering in te grijpen en Lorentz voor Leiden te behouden, door J.W. Kuenen naar Leiden te roepen om een deel van het werk, o.a. het experimenteele college, van Lorentz over te nemen.

In 1910 kreeg hij nog meer tijd voor studie, toen hij als gewoon hoogleeraar aftrad, opgevolgd werd door Ehrenfest, en zich te Haarlem vestigde, waar hij president-curator werd van de Teyler Stichting, later ook Secretaris der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen. Hij werd toen buitengewoon hoogleeraar in Leiden en gaf slechts één uur per week college. Dat college in theoretische natuurkunde, waar altijd de nieuwste problemen en theorieën werden behandeld, werd spoedig van algemeene vermaardheid, en studenten, doctoren, professoren, zoowel binnenlandsche als buitenlandsche, vormden een talrijke toehoorders-schaar. Toen Lorentz na zijn 70sten verjaardag als buitengewoon hoogleeraar moest aftreden, werd hij aangezocht dat college voort te zetten als professor vanwege het universiteitsfonds, professoraat aan geen leeftijdsgrens gebonden. Zeker wel alle toehoorders van zijn laatste college in Januari zullen met weemoed denken aan zijn gebruikelijken slotzin: Dat zal ik den volgenden keer behandelen. Die ‘volgende keer’ zal helaas nooit komen. Maar wij moeten dankbaar zijn voor het prachtige stuk werk, dat ons in die lange reeks van jaren werd geboden en dat voor een groot

deel is vastgelegd door zijn leerlingen in ‘Lessen over theoretische Natuurkunde.’ Van die colleges ging een groote bekoring uit door inhoud, vorm en het zeer persoonlijke van de beschouwingen, daar geboden, en ze hebben een grooten invloed gehad op de intellectueele vorming der jongere physici.

Maar de intellectueele vorming is niet het eenige, dat wij Lorentz danken; daarnaast en misschien daarboven staat de invloed ten goede, die van den mensch Lorentz uitging. Een nieuweling in den kring van Hollandsche natuurkundigen of hij, die er na jaren in terugkomt, krijgt sterk den indruk: wat voelen deze menschen het plezier in eigen werk, maar ook het plezier in andermans werk en bovenal de vreugde samen te arbeiden aan het bouwen van een schoon gebouw, de moderne physica! Het indrukwekkend gebouw wordt met inspanning en toewijding gebouwd; het is zóó groot, dat soms de eene arbeider niet ziet wat de andere arbeidt, maar de grootmeester Lorentz blijft altijd het geheel overzien en door zijn werklust en toewijding krijgt, wie eens tijdelijk moedeloos was, weer nieuwe hoop en kracht. Te arbeiden aan een tak van wetenschap, die in de laatste 35 jaar zoo ongelooflijk snel voortschrijdt, geeft zeker een verheffend gevoel aan de beoefenaars, maar ongetwijfeld is ook veel van hun arbeidslust, welwillende belangstelling in elkaars werk, zucht tot elkaar begrijpen, te wijten aan Lorentz' invloed, aan den invloed ook van dien anderen grootmeester, professor Kamerlingh Onnes, en aan den invloed van de vriendschap dier twee grooten, een hechte vriendschap van lange jaren, in het werk en in het leven.

Lorentz' onderzoekingen uitgebreid bespreken zou te veel tijd en ruimte vragen en eischt ook een vrij diepgaande mathematische opleiding. Ik stip dus slechts even aan, dat we aan hem danken de electro-magnetische lichttheorie, zooals we die nu kennen; de theorie der electronen, die zulk een revolutie heeft bewerkt in ons natuurkundig denken, en de relativiteits-theorie, die ons noodzaakt oude, ingewortelde begrippen eens aan een grondig onderzoek te onderwerpen, en daarna grondig te wijzigen.

Natuurlijk heeft het in zijn leven niet aan eerbewijzen ontbroken, zoowel van Nederland als van het buitenland, veel te veel om op te noemen, maar waarvan de meest bekende wel is de Nobelprijs, hem toegekend te zamen met professor Zeeman, nadat

deze den invloed van het magnetisch veld op het licht (het zoogenaamde Zeeman-effekt) experimenteel had aangetoond en Lorentz daarvan de verklaring had gegeven en de geheele theorie van het verschijnsel opgebouwd. De verschijnselen die Lorentz verder op grond zijner theorie voorspelde, zijn later alle door de proeven bevestigd. Het eerbewijs, dat aan Lorentz het meest vreugde heeft bereid, is wel de grootsche huldiging geweest bij zijn gouden doctoraat, die ons nog versch in het geheugen ligt.

Ook in België was Lorentz een gekende figuur, en was hij geëerd en geliefd door wie kennis met hem maakten. In 1924, tijdens de Kanker-week, bezocht hij Gent en hield twee Vlaamsche voordrachten, een les voor wetenschappelijk ontwikkelde toehoorders, over de relativiteitstheorie, waarbij menig ingewijde af en toe glimlachte, omdat de naam Einstein o zoo vaak werd genoemd, maar de bescheiden spreker met geen enkel woord deed gevoelen, hoe groot zijn eigen aandeel aan het vormen dier theorie is geweest. Een tweede voordracht in de Aula over stralingsverschijnselen liet bij het overtalrijke leeken-publiek een allerprettigsten indruk achter, door helderheid en eenvoud van voordracht.

Het is ook in België, dat hem de eer is bewezen, die hij op bijzonder hoogen prijs stelde, namelijk dat de groot-industrieel Ernest Solvay in 1911 hem verzocht den ‘conseil de physique’, door Solvay in het leven geroepen en bekostigd, in te richten en te presideeren, een bijeenkomst te Brussel van een beperkt aantal (± 25) geleerden uit alle landen, die gedurende een week van gedachten wisselen over een onderwerp, van te voren uitgekozen en bestudeerd. De vijfde conseil had plaats in October 1927, en deze bijeenkomst, die tot doel had het verband te zoeken tusschen de gewone klassieke mechanica en de nieuwe mechanica, en die volgens Lorentz zelf de best geslaagde en meest vruchtbare van alle vijf de bijeenkomsten is geweest, was werkelijk volgens alle deelnemers een intellectueel genot zooals er weinige zijn, zeker voor een groot deel door de beminnelijke, hoewel vaste leiding van den president.

Toen midden in die week te Parijs de plechtige Fresnel-herdenking plaats had in de Sorbonne, trokken bijna alle leden van den conseil voor 24 uur naar Parijs om aan die plechtigheid deel te nemen. Daar bij dergelijke gelegenheden gewoonlijk een reeks

van adressen van huldiging wordt aangeboden door allerlei geleerde genootschappen uit allerlei landen en dat voor de toehoorders dikwijls eentonig wordt, werd er in den trein naar Parijs bedacht, al die adressen aan prof. Lorentz toe te vertrouwen, die dan bij het overhandigen zou spreken uit aller naam. Zoo geschiedde, en alleen reeds het feit, dat 's avonds prof. Lorentz oprees en daar stond, zoo eenvoudig met het vriendelijk gezicht en de sprekende oogen, was voldoende om de duizenden menschen in een knallend applaus te laten losbarsten. De speech zelf, niet gelezen, maar vlot gesproken, kalm vertellend, een weinig humoristisch, was zoo, dat allen zeiden: Zóó kan alleen Lorentz het!

En nu zullen we dat nooit meer beleven! Voor altijd is hij heengegaan! Wie is er, die zijn plaats zal kunnen innemen? Wij zien niemand, die dat zal kunnen. Wij moeten wel berusten en wij moeten maar hopen, dat zijn invloed ten goede zoo groot is geweest, dat de jongere physici, die zijn levenswerk voortzetten, evenals Lorentz zelf, werklust, welwillendheid en plichtsbetrachting in hun vaandel zullen schrijven.

J.E. VERSCHAFFELT.

De groote Gebeurtenis

De schoolmeesters en de ‘gekaleerde bollen’, zooals de menschen van het Stadje de enkele gestudeerden noemden, die wisten wel uit de dagbladen, dat er iets onheilspellend op handen was. Een paar menschen voelden zich wel ongerust, maar de massa vermoedde geen onmiddellijk gevaar. Het leven ging dan ook zijn gewonen gang... tot op dien heerlijken, zonnigen zomerdag.

Van zeven tot acht uur speelde de beiaard. In den kalmen, windstillen avond vulden de tonen al de straten en de huizekes. De vrouwen neurieden mee van ‘Het looze Visschertje’ of ‘Daar waren drie Tamboers’, terwijl hun rappe handen in de weer waren voor het avondeten.

De mannen neusden in de gazet, stonden in de deur hun pijp te smoren met smakelijke trekken, zaten in de staminee achter een pot koel bier te kaarten of lagen aan de stadsgrachten met gespannen aandacht op hun dobberke te pieren. De schoolmeesters stonden in hun hofke te peuteren of wandelden over de groene vesten. De ‘gelieërde bollen’ lagen over hun boeken gebogen of waren er te lui voor en wisten met zichzelf geen blijf van verveling.

In de volksbuurten was alles de straat op verhuisd, althans gedeeltelijk, te weten: tafels en stoelen en al wat leefde in de scheeve huizekes en krotten, met inbegrip van katten, honden, snaterende eksters en een soort ongedierte, welks naam hier fatsoenlijkheidshalve niet genoemd dient te worden. De vrouwelijke kunne was geschaard rond de tafels en hield zich onledig met het plakken van papieren zakken, ‘beuze plekke’ zeggen ze in 't Stadje... een winstgevend stieltje, daarbij een specialiteit van de plaats. Eigenaardig, dat goochelrappe plooien en bewegen der vingers... en niks geestelijke aandacht wordt er toe gevergd, het gaat alles werktuigelijk... wat maar al te wel bevestigd wordt

door de handelwijze van de wijvekes: snateren, snateren dat ze doen! Hier gaat het over de ‘kestuums’, die zullen gedragen worden met kermis. Daar wordt er gediscussieerd en ruzie gemaakt over een lief. Verder zijn er twee familietafels in heftige woordenwisseling, omdat een spruit van den eenen familieboom, den jongsten telg van den anderen tegen zijn schenen heeft gestampt; terwijl Lewies aan de stamtafel der ‘muzekanten’ - aldus betiteld omdat ‘pere’ en zijn drie zoons in ‘d'erremenie’ blazen - er het een na het ander doorhaalt: ‘Gef mor beuze, Zjeraar’ - ‘Och Mieke doet open’ - ‘Als onze Pee het schoenemaoke dee’... en wat dies meer zij. Het grootste gedeelte van de mannen werkte in ‘de put’, wat wil zeggen de kolenmijnen in Limburg of in het Luiksche en was dus afwezig. Het overblijvend gedeelte lag in kliekskes op de frissche vestenheuvels uit te rusten van het dagwerk. De zoogezegde rijke meneeren van het Stadje kuierden over de straat, deden voor mekaar den hoed af en spraken Fransch met haar op... terwijl de ‘medamme’ in de koelte van hun schoonste kamer in de spioentjes afspionneerden wie voorbijstapte of brieven schreven naar de ‘mamzellekes’ hun dochters, die hun opvoeding voltooiden in de ‘Pensionnats pour jeunes filles’.

De eerste jeugd speelde en ravotte - liefst waar het niet mocht. De tweede jeugd lonkte naar de meisjes en stelde zich romantisch aan.

En terwijl het kleine stadsleventje aldus zijn gang ging, stonden de groote steden al heelemaal op hun kop. Van uit de hoofdstad straalden over heel het land telefoonberichten en telegrammen, oogenblikkelijk mobilisatie voorschrijvend.

Op het terras van de ‘Sjossetaët’ zaten de kleinstadsche heeren genoeglijk te babbelen, bij poozen slurpend aan hun bier. Zoo meteens schrokken ze op door het ronken van een motor en benieuwd keken zij naar den hoek van de Leuvensche straat. Een auto zwenkte langzaam de Marktstraat in en de vent die er in zat maakte heftige bewegingen met kop en armen, en had blijkbaar zeer bizonder nieuws te vertellen aan een paar kennissen, die het rijtuig volgden. Ze zagen Coolmans, den coiffeur, in zijn deur

staan, Maxke uit de meubelmakerij, en aan den anderen kant Ceulens, de ‘pattesjee’ ofte banketbakker.

Ze zagen hoe de twee venten in het rijtuig aan het drietal iets meedeelden en hoe vreemd het uitwerksel was: Coolmans keerde zich bliksemsnel om en schoot zijn winkel in; Maxke, een klein dik manneke met een kletskop, pakte zijn klak van zijn kop, smeet ze omhoog en riep iets, terwijl Ceulens drie stappen vooruitging tot op het randje van zijn kant; daar bleef hij even staan, speekte toen een heel klad sjieksap op den grond en sloeg met groote, witte bloemhanden op zijn dij.

Maar nu herkenden zij meneer den Volksvertegenwoordiger, die op een kasteeltje kort bij het Stadje woonde... en opeens flitste het door hun kop wat er wel zou kunnen gebeurd zijn.

Aan de ‘Sjossetaët’ stopte de auto. Meneer de Volksvertegenwoordiger sprong er uit, drukte zenuwachtig de hem toegestoken handen en vertelde algauw het groote nieuws. En al de kleinstadsche heerkes sprongen recht en brulden geestdriftig: ‘vive le roi! vive la Belgique!’ en dat klonk over de stille, rustige Markt, dat klonk zoo, dat op een-twee-drie ieder, die op de Markt woonde en thuis was, buiten stond en... meebrulde. Vijf minuten later ging men den Burgemeester verwittigen, maar die had ondertusschen al officieel bericht gekregen uit de hoofdstad.

Terwijl hij door de Wolvenstraat naar 't Stadhuis stapte, kwam hij een kruisheer tegen en vertelde hem algauw het nieuws. En de goede herder wist er niet beter op, dan zijn kerkske binnen te springen; hij greep het klokzeel en snokte, snokte, dat het klokske begon te huppelen en de klanken holder-de-bolder door mekaar sloegen. De prior, ongerust, kwam kijken, stond eerst met begrijpelijke verbazing naar zijn kruisheer te zien, maar toen hij vernam wat er ophanden was, snokte hij mee aan 't zeel... en de menschen uit de naburige straatjes dachten luidop:

- ‘De kroësieëren zèn zot geweudde.’

Niemand had bevel gegeven den beiaardier te verwittigen, maar het bleek, dat er toch iemand den toren was opgemuisd, want onverwacht viel het airke van ‘**'t looze** Visschertje’ in duigen. De beiaardier moest wel danig geschrokken zijn en daardoor noodeloos gemokerd hebben op een toets. Of misschien was het eenvoudig een gevolg van de natuurkundige wet die zegt, dat

in beweging zijnde lichamen neiging toonen om in hun beweging te volharden. Wat er van zij, het ging tot aan:

> Met zijnen knapzak,
> Met zijnen lapzak,
> Met...

Achter die ‘met’ knapte het af met een heelen reesem valsche tonen... een oogenblik stilte... en dan nog twee lichte klokjes die jankten.

Daar zat ergens een moeder met haar kindje op den schoot voor het open venster. Mama was muzikaal aangelegd; ze zong derhalve met den beiaard mee. Eveneens Baby scheen van muziek te houden, want haar oogskes lachten en nu en dan kraaide het ding van plezier, terwijl moeke haar met de voetjes de maat liet trippelen.

Toen de beiaard zoo plots stilviel en valsch napruttelde, verstrakte mama's gezicht. Met open mond keek ze naar den toren: dat was nu nog nooit gebeurd. Baby verdiepte zich in allerhande gissingen:

- ‘Zou Mama dat liêken ingeslokken hebben?’ was wel een van haar meest ingewikkelde beschouwingen. En toen het wichtje probeerde te lachen en naar moeke knikte, en deze geen notitie nam van Baby's sympathie-blijken, begon het onbarmhartig te schreien.

Mama stond op, neuriede een liedje dat de beiaardier nooit had gespeeld en wandelde de kamer op en neer, tot groote voldoening van Baby, die even bedacht, dat het soms wel zijn voordeel had te kunnen schreien.

Marie, de vrouw van den beiaardier zelf, het menschke was ocharm bijna van heur zelve gevallen... precies niet omdat haar man zoo onverwacht met het ‘looze visscherke’ was blijven steken, welnee, ze had het niet eens gehoord. Het gebeurde zóó: Marie zat met haar zuster te babbelen in de keuken, terwijl Mieleke, het twaalf-jarig zoontje, in den hof zat te luisteren, want het was Mieleke's droom: zijn vader eenmaal als beiaardier op te volgen. Nu, Mieleke verschoot danig toen vader stokte. Hij schaamde zich, maar toen hij in 't hofke van den gebuur - die een pik had op den beiaardier - hoorde zingen:

En 'm is mee ze gat
'et waoter in gevallen,
Falderalderiere, -
Falderaldera.....

werd hij eerst vuurrood, daarna bleek... en liep dan opeens binnen, naar zijn moeder en hakkelde ontroerd:

- ‘Moe, n-na... j-is o-ons vao... t'r deur ge-vallen...’

Daardoor verschoot het mensch zoo erg, dat ze zich aan de stoelleuning moest vasthouden. En toen ze eindelijk begreep, dat Mieleke maar beeldspraak gebruikt had, zei ze kwaad:

- ‘Wel ga-se-snotneus... is mich da ferschiete!’

Vele menschen op de markt keken benieuwd naar het stompe kerktorentje:

- ‘Zoo em na de brabbelson nie spele?’

En jawel, daar hommelden de eerste tonen van de Belgische hymne over het Stadje... maar, daar kwam nu ook nog de koster van de kerk en die had opdracht gekregen de alarmklok te luiden...

De koster klom het oksaal op en deed den zwaren klepel tegen de groote bronzen klokke bonzen.

- ‘Nog nie kunne wachte tot de brabbelson gespelt is,’ mopperde de beiaardier, die een rare kerel was. Met een nijdigen klop op de toetsen wipte hij van zijn stoelke en begon zenuwachtig de draaitrap af te dalen.

Rustig, somber en zwaar galmde de noodklok van de Hoofdkerk over het stadje. Het lichte, fijne klokje van de Kruisheerenkerk slaakte nog altijd zijn gillekes uit.

De koster van de Lievevrouwenkerk ging eveneens aan het klokzeel hangen en ten laatste volgde nog de kosteresse van het Begijnhofkerkske, begijntje Cornelie.

Nu ging het spel voorgoed den wagen op. Oogenblikkelijk wist iedereen wat er gaande was. Al het volk was buiten en stond in kliekskes bij mekaar, deze wist er dit van en die wist er dat van..

Gelogen dat er werd, gelogen, dat er geen ‘parèl’ van was.

Direct werd de Belgische vlag geheschen aan de openbare gebouwen. En nauwelijks was dat gebeurd, of iedereen ging ‘zènne drapo’ uithangen... en wie er geen bezat gebruikte de driekleurige vlaggetjes van ‘Margarine Drapeau’, die nog

waren overgebleven van een reclame-uitdeeling, een dag of tien te voren.

Een soldaat zouen ze 's morgens niet bezien hebben, nu keken z'er naar met eerbied. De officieren liepen opgepoetst en geblonken langs de straat en gloeiden van vaderlandsliefde en heldenmoed. Ze konden met hun twee handen de militaire groeten niet uitgevoerd krijgen, zoo vlogen voor hen hoeden en klakken de lucht in. Zelfs een kapoen die blootshoofds aan 't ravotten was, liep gauw naar huis zijn klakske opzetten, omdat hij in de verte een luitenant had zien aankomen. De markt was zwart van 't volk. De staminees waren proppensvol en waar piano of orgel stond, werd alle vijf minuten de ‘brabbelson’ gespeeld, en dan moest iedereen rechtstaan of klak en hoed afnemen, en wie daaraan niet meedeed werd gescholden voor stommerik, onbeschofterik of slechten vaderlander. Er werd dien avond echt gezopen, want er zat geestdrift in de menschen, onbegrijpelijk - maar het was zoo.

En de jonkheid, die anders te tien uur moest binnen zijn, had nu het spel vrij en er werd achter de Groote Kerk, aan den ‘Vuurmeulen’ en in het donkere ‘Kattestraatje’ gevrijd... dat het stof in de geburen vloog...

FRANS DEMERS.

Mijn Kinderkens

Legt aan mijn heete wang uw wang,
Zoo frisch als donzig bloemenvleesch,
Mijn kinderkens, ik ben zoo bang
Voor wat ik in mijn ziele lees...

En vlecht uw armkens om mijn hals
Als kluisters, wondersterk en zoet,
En geeft me zoentjes frisch en malsch
En maakt me weder zacht en goed...

En vlijt u aan mijn bonzend hart,
Dat het zijn bittre klachten staakt,
Dat het zijn zelfzucht hoont en tart
En slechts voor u van liefde blaakt!

Ik wil door u gelukkig zijn;
- Ziet, 'k lach reeds door mijn tranen heen -
Ge zijt zoo lief, zoo englen-rein,
Dat ik van moederweelde ween!...

December 1926.
S. VERZELE-MADELEYN.

[Verzen]

Jonge Lente

Voor 't eerst, na donkre dagen, schuift de hemel open
En spreidt het firmament zijn vlekkig-blauwe pracht.
De zonne vonkelt moedig en, fluweelig zacht,
Komt, van het Zuiden ver, het Voorjaar aangeslopen.

Nog staan de boomen grauw en zwart van winternacht.
De koperbeuken schijnen als met brons bedropen.
Alleen 't geluchte juicht, wijl zonnestralen loopen
Als vloeiend goud, langs bosch, langs hagekant en gracht.

Doch 't is de Lente reeds! Zij heeft in mij ontstoken
Het blakend minnevuur; zij stemde 't liefdelied:
De blijde lentejeugd heeft ook ùw beeld ontloken.
Want is uw lieve naam, geliefde, ook Lente niet?

Het Voorjaar, zegerijk, viert U in zijne tale,
Daar zonnelicht en zoetheid héél uw wezen malen.

Voorjaarswind

Reeds avond. Schoon de zon haar loop niet heeft volbracht,
Versmelt de kimme reeds in grijzig-grauwe doornen:
De wolken, log en zwaar, verspreiden vroegen nacht
Op ongerepte land en naaktgetakte boomen.

Het is al rust en slaap. Doch eensklaps rukt, met kracht
En dra met woest geweld, het Westen uit zijn droomen
De wilde voorjaarswind, ontdekt een helle pracht
Van overheerlijk licht, en schiet in brand de boomen.

Hij kleurt èn wolk èn mist, slaat purper uit de landen,
Verheldert 't groen der wei, zet daken in den gloed:
Het brandt, het brandt alom. Zie Zuid en Oosten branden;
De zon duikt aan de kim en zendt haar laatsten groet.

En licht op mijn gelaat en trilt op mijne handen,
Ontsteekt in voorjaarsgloed mij 't sidderend gemoed.

HERMAN DE SCHUTTER.

Achilles Mussche

Het kan geen louter toeval zijn dat Achilles Mussche gewonnen en geteeld werd in een der grauwste sloppen van Gent, Vlaanderen's stugste en woeligste vechtstad, waar uit grijze monumenten de koppigheid van eeuwen spreekt en waar het moderne leven roezemoest en davert in werkhuizen en fabrieken, - noch dat zijn ziel ontknopte aan de blauw-open hemelen en de serene rust van het Leie-landschap, - noch dat hij staat midden den norschen cultuurstrijd van een naar alle winden gekeerd hoekje van Nederland.

Maar het is voor een groot deel de ijzeren wet der noodzakelijkheid die voltrokken wordt in de wisselwerking van een gansche wereld in de uitverkoren dichterziel, de eeuwenlange evolutie van een volk en de schoone begrenzing van een stukje ruimte.

Achilles Musche is misschien op dit oogenblik de eenige dichter in Vlaanderen, die zoo vol en zoo rijk een verleden als de Vlaamsche bloeitijd geweest is, in zich omdraagt, en die daarop zoo wijd en zoo hoog een leven bouwt in visioenen, rillend van menschelijkheid. Pas is zijn bundel '**De twee Vaderlanden**' van de pers gekomen[1]. Hij publiceert betrekkelijk laat, als men in aanmerking neemt dat de meeste Vlaamsche dichters op ruim dertigjarigen leeftijd reeds meer dan één bundel in het licht gezonden hebben. Zoo draagt zijn werk dan ook onvermijdelijk den stempel van een jarenlange ontwikkeling: het is niet een willekeurige verzameling verzen, maar een drama met menigvuldige peripetieën en een logische ontknooping.

De grootschheid van visie grijpt u aan reeds van de eerste verrukking af, die wel die van een jongen **faun** kon zijn, zoo onstuimig-dionysisch is ze, ware 't niet dat het jubelend geschater van den 'duizelende(n) droom te mogen leven' plotseling ver-

(1) Uitgeversmij Van Loghum-Slaterus, Arnhem.

smacht in den donker-fluweeligen cello-toon van het leed der menschen. Maar smart en dood verdiepen slechts zijn verrukking, openbaren hem het **mysterie** en het lokken van eeuwigheid en uitzinnig van dank barst de jubel om 't leven weer los:

> Ik duizel van de zonne-bloemen pralend in uw aardsche tuinen,
> ik duizel van de zonne-bloem van uw God;
> in wijd-golvende oogsten en woeste puinen
> is 't, o leven, ùw mysterie, dat sluimert en openbot.
> Geef mij dan van uw klaar lachen en eindloos verblijen
> genoeg om als een zingende god op de bergen mijns levens te staan,
> maar ook en vooral de kracht, gestaald in stilten en schreien,
> om zelfs door de diepste diepten 't hoofd opgeheven te gaan.

Maar de lente-nacht beklemt zijn liefde-hunkerend hart met de verre lokstem van den overkant en het heimwee naar andere hemelen:

> Er zingt iemand den hemel smachtend-vol van zeemanswijzen
> verrukt en melancholiek van àl verder hemelen af te reizen;
> mijn hart is één beklemming van aller aardsche liefden lust en wee...
> O! over alle kimmen naar God en de sterren rijzen! -
> vreemdeling, broeder, steek toch over, voer mij mee
> ver weg mee over zee...!

De jaren komen en gaan, zijn hart kan niet blijven hangen aan de droomzoete bekoringen van zinnenroes en lente-vreugde. Een andere, **nieuwe liefde** is in zijn hart gerezen, driftiger door de jaren, bezwaard met de wegende duisternis van stilte en geheim. De menschen zijn hem zoovele raadsels geworden.

> 't Is de lente die sterft
> met haar bloemen en geuren en zangen
> die mijn leven aan alle kimmen nu derft,
> 't zijn mannelijker liefden, eeuwiger drangen
> stroomend door mijn bloed de kracht en de onrust der golven -
> o mateloos lied der zee,
> ziel der menschen vol blijdschap en wee,
> roep over alle bergen der avondster,
> hoe werd de lente mijner jeugd zoo diep-schreiend opengedolven;
> is dit het leven, zóó oneindig, bloeiend van afgronden, heemlen-ver?

Nog is de eeuwige vraag niet verstomd, of daar zet het in zware rhythmen golvende proza van een meditatie in. Hier past niet meer zelfs de breedste rhythmenval van de voorgaande verzen, hier hijgt het mysterie uit de donkere wieling van den chaos van ondergang en geboorte naar de gelukzalige stameling van een glorierijke verrijzenis en de rust van een verheven aanvaarding.

Nu komt het smartelijk-gewijde oogenblik dat de dichter als de jonge minnelokkende sater uit verre sprookjes de afgronden van de wereld plots in zich zelf ziet opensplijten. Het is het oogenblik dat de dichter **de geboorte van zijn ziel** beleeft, de vervreemding en vereenzaming van zijn natuur, de ontdekking van ‘de twee grondelooze, huiveringwekkende woorden: Ik en **Gij,**’ de ontdekking van hemel en afgrond, hemel en hel, God en Satan. En meteen groeit in hem, uit zijn ziel, uit zijn gespletenheid, een matelooze honger naar het absolute, hij wordt de hemelbestormende God-zoeker!

‘Leid gij mij nu, o mijn ziel, die mij 't idyllisch vaderland der lentejaren verlaten deedt, door smart en worsteling heen naar een nieuwe onschuld die mannelijker is, naar een nieuwen vrede die verdiender is; o contrapuntische harmonie van alle menschelijke muziek, o harmonie der tragedie.’

Die meditatie is het preludium tot een reeks gedichten, waarin het verlangen wijder en schrijnender wordt, de liefde voor Moedertje Aarde rijker en het heimwee naar de sterren schroeiender. De lente kwelt hem met herinneringen aan vergane lusten, 't Geluk, dat hij zoekt, reikt verder dan de verrukkingen van zon en lente en bloemen en vogels.

> Mijn hart lijdt honger aan essenties en uitersten,
> naar heemlen en afgronden reikt mijn hart,
> 't wil van alle vreugden de naakte zuiverste,
> 't eischt van alle smarten de hardste smart.

Hij bezint zich weer op zijn eigen afgrond in de vier heerlijke gedichten aan zijn voorvaderen.

> Een mensch is dieper dan zijn eigen diepe abijs...
> Mijn leven is vervlochten in mysteriën en mirakels,
> mijn leven welft zich verder dan mijn dag en dood
> en welt uit zwaarder huiveringen dan der moeder schoot.

en

> Over mijn leven is de majesteit en 't wilde irrequietum
> van duizend voorvaderen mijn,
> en al hun triomfen, al hun wroeging, al de heiligheid van hun leed
> die sjouw ik als een last, die hef ik als een banier over mijn leven.

Maar op een dier wonderschoone avonden, als de ziel van alle dingen met de stilte spreekt en de boomen zwaar wegen van

avondgoud. lokt hem die sprookjessfeer tot een zalvende **rust** in den schoot van vergeten.

Maar neen, rust kan hem niet verleiden, rusten en verbeiden bij vrouwen en vrienden en oud-moederken is niet zijn deel; zijn ziel heeft den onuitroeibaren trek van een Bohemer:

> De sterren roepen mij
> en de engelen steken de bazuin...
> ik zwerf van einder tot einder,
> ik trek van sterre tot sterre
> naar de zon van overzee.

De tocht naar God is de odussea van de ziel. God moet veroverd worden in tallooze verrukkingen, God eischt de brekende volheid der overgave: alle leven, alle vreugde, alle licht en alle liefde vergaan in hem.

> God aan wiens hart ik bezwijm
> en aan wiens uitersten rand ik uitgestooten verdool,
> laat mij, laat mij rijzen in den moedergrond Uwer liefde
> als een rozelaar waar Gij in duizenden bloemen
> bengelend aan te bloeien geurt,
> laat mij hangen, in den wijden lichthemel van Uw vreugd
> als de vurige jubelende waanzin van een eindeloos leeuwerikslied.

Zoo kent de geschiedenis van deze dichterziel ook haar **mystieke periode,** gekenmerkt door groeiende vereenzaming van de menschen, heimwee naar het grondelooze licht en momenten van extase hoog boven den schellen dag. Maar te midden van dien goddelijken waanzin: het ontwaken en de verbanning in het leven van alle dagen, evenwel zóó doorzinderd en doorploegd van God's minne dat de dichter met rechtmatigen trots uitzingt:

> Maar moet mijn leven nu van vele vreugden afstand doen,
> al moest mijn hart nu voor altijd in eenzaam donker dolen, -
> één trots kan zelfs mijn eigen noodlot mij niet meer ontrooven:
> 't is dat mijn leven wortelt in der liefde diepste ontzetting,
> 't is dat mijn leven stijgt: één schreeuw naar de onsterflijke sterren,
> 't is dat mijn leven alleen OVERZEE als vaderland erkent.

Opnieuw dan de tocht naar God doorheen de zwaarste beproevingen en smakend van alle wanhoop den bittersten droesem. Plots een stem uit den afgrond:

> ....de weg is eng en hard en steil van ontbering en smart,
> door duisternis en ondergangen klimt mijn ziel;
> maar val ik onder overmaat van heimwee,

maar breekt mijn leven in een vloed van snikken
als, donkrend over alle bergen, de nacht mij overvalt -
dat alles is het niet wat mij op weg naar God doet stilstaan,
dat alles is het niet wat mij doet omzien naar de diepte,
't zijn vreezen niet en wanhoop niet noch lafheid:
't is dat de jochies schreeuwen om een bordje soep en wat zon.
't is dat de strijd der broeders vurig maakt mijn bloed,
't is dat mijn moedertje mij aanklaagt met haar tranen,
de liefde is 't die mij stilstaan, wanklen, omzien doet.
.....
O te staan op de kentering van God en menschen, licht en donker,
te hangen met de vleugels van mijn leven
naar God en menschen beiden hongrend uitgestrekt.

Hier vangt dan het tweede keerpunt in 's dichters leven aan. Het is de bewustwording dat zijn hart voortaan '**twee vaderlanden**' kent, het dualisme van de Westersche ziel, die niet slechts Indisch-Russisch georiënteerd kan blijven, maar ook reikt met gansch haar wijdte naar de daad. Van hetzelfde keerpunt moest een ander gedicht getuigen, waarin de zonnebloem het beeld is dat de gedachte draagt:

er zijn twee liefden die mij doen keeren
als een zonnebloem volgend van oost tot west,
twee hongers zijn er die mij verteren
en altijd weer vullen en altijd vermeêren
als een jonge moeder haar liefdenest.

Om reden van technischen aard werd dit gedicht in den bundel niet opgenomen evenals een viertal andere en een machtig brok proza, wat evenwel, volgens de meening van den dichter, aan den samenhang niet geschaad heeft. In '**De twee Vaderlanden van mijn Hart**' trouwens spreekt de dichter veel onmiddellijker tot ons. Daarachter weten we de rauwe werkelijkheid van zijn leven als hij zegt:

Ik ben maar een straatkind van een dag en nacht ronkende fabriekstad
en ik heb als kind gesjouwd in 't orkaan van donderende dokken,
ik heb gespeeld met het stof en de modder van greppels zoo teer als met witte bloemen
en de vuile schotels van mijn moederken gewasschen als blinkende sieraden...

Dat is niet louter literatuur meer, maar beleefde werkelijkheid! Dit lange gedicht is zeker één der aangrijpendste uit den ganschen bundel, en één der belangrijkste voor het begrijpen van de verdere ontwikkeling. God én de mensch, dat is het nieuwe uitgangspunt. Maar dan: gànsch God en gànsch de mensch. De weg ligt open,

de zware weg van **het offer** als in 't bloedende werelduur de helden opdoemen en als zingende profeten in de barre woestenij de wacht optrekken voor de noodlijdende broeders.

> Laat dan mijn ziel van licht en liedren afstand doen,
> nu al het leed der aarde en de honger der menschen
> zich saampakt tot een vuistslag aan mijn hart
> en heel mijn leven kantelt tot een chaos;
> vaarwel dan, God en schoonheid en oneindigheid,
> mijn ziel rukt uit naar 't stroeve, naakte beloofde land
> van dorre heiden en donkere sloppen, waar Gij wordt uitgewezen,
> àl bloemen en sterren sterven, 't leven eng en drukkend is van muren,
> maar waar mijn leven schreeuwen zal om liefde,
> zóó snikkend schreeuwt met heel mijn ziel om licht:
> Geef ons heden ons dagelijksch brood - ons brood aan licht en liefde,
> dat de aarde niet en God niet zóó een schreeuw verstooten kan.

Zijn eeuwigheids-dronken liefde vindt hier op aarde, in het schamele mensch-zijn, haar hoogste vervulling in het dienen van God in de menschen. En laat breken de hemelen en opspatten de zeeën en de wereld zwaar van misdaden zijn, de barbaren der diepte, de schooiers en vertrapten, die lang in duister zwoegden en smeekten, zullen de scheppers zijn van de nieuwe aarde, en een tenger moedertje in een stulp zal **een nieuwen heiland** baren.

De drie gedichten '**De Barbaren**' behooren zeker tot de aangrijpendste revolutionnaire lyriek in onze letterkunde. Ze daveren van den trots der ontwakende zelfbewustheid, ze gloeien van lang ingehouden passie, en soms kletst de striemende zweepslag van verbeten hoon. En dan, om het eerste deel van den bundel te sluiten, vervloeit de rauwe aanklacht in een orgelpunt van drie hartstochtelijke psalmen, een eerste rustpunt waar droom en daad verzoend schijnen.

Als een interludium tot het tweede deel staat het machtige brok fantastisch proza: '**Tseezeken onder ons**' midden den bundel. De eerste verzoening groeide uit sterkte van geloof, maar miste den grond van ervaring. Dra komt **het verraad** om alle hoeken gluren.

'Tseezeken onder ons' is dan de vermomming waaronder de dichter het groote verraad in zijn leven verschuilt, een vermomming als J. Laforgue gebruikte in zijn 'Moralités légendaires' en Karel Van de Woestijne in 'Janus met het dubbele voorhoofd.'

Nog eens doemen de slopjes en steegjes van des dichters jeugd

in al hun vermaledijding op, maar nu in het kader van de grootsche epiek van de volkziel. Breugheliaansche tronies van gedrochtelijke menschjes gluipen u aan in hun haat en hun afgunst. Gij wordt meegestuwd met de huilende bende naar de meeting waar ‘Jezus de Vettekleppe’ spreekt, Jezus die hun de zon wil brengen! En als hij spreekt met kwijnende stem, zonder haat, zonder afgunst: ‘Newaar, kameraden, 't wordt tijd dat de meie en 't goê weêre 'nen keer schijnen voor alleman; 't wordt tijd, dat wij ons stukske krijgen van de zonne,’ dan eerst gloeit de drift en de wraakzucht op in 't woelige volk. Eén kreet tot antwoord: ‘Sla ze dood!’ Jezus' wederlegging: ‘...'t leven kan toch niet altijd 'n paardekens-molen blijven, waar dat er kop noch staart aan te vinden valt’ slaat niet in; brood moeten ze hebben; dat kan een droomer hun niet geven; moorden zullen ze om hun hongerige magen te stillen. En allen werpen Jezus met steenen en drek en vuilnis tot zijn gelaat blauw ziet van de slagen, allen... behalve een meisje, alleen achtergebleven ‘bevend van schuchterheid en liefde’ dat fluistert: ‘Tseezeken, ik heb u lief.’ Maar Jezus, tot brekens toe bewogen, kan die liefde niet aannemen, want, zegt hij, ‘...mijn hart... het is van mij niet meer sedert lang, het is van al wie mij verraden met een kus op den mond en mij kronen met doornen en mij laven met edik en gal.’

Zoo is in alle revoluties ‘Tseezeken onder ons’ en wordt hij bloedend van liefde voor allen en brekend in zegeningen, ten aanzien van de menschen, op alle Golgotha's der wereld aan het kruis gespijkerd.

Het tweede deel van den bundel bezingt den **ondergang** van des dichters rijke leven tot aan den afgrond en de verdooving van een god- en mensch-verlaten leegte. En ik weet niet wat het aangrijpendst te noemen: de beheerschte smart in ‘De Val’ of de klimmende gejaagdheid in ‘De Klopjacht’; de razende kwelling in ‘De onverbiddelijke Genade’ of de raadselachtige verleiding van ‘De Sirenen’; de wereld-onttogen berusting in den dood van ‘Requiem’, ‘De laatste Dagen’ en ‘Ziekbed’, de vrome inkeer aan moedertjes hart in ‘De Terugkeer van den Verloren Zoon’ en ‘Gebed op den Drempel’, of de strak gespannen wanhoop van ‘Nocturne’ en de laatste verzen van dit deel.

Hier is de gevaarlijke klip waarop het levensgevoel van Karel Van de Woestijne, den grootsten Vlaamschen dichter der vorige generatie, gestrand is. Het zij hier gezegd met allen eerbied en in alle vereering voor Karel Van de Woestijne: hij is m.i. de laatste moede zanger van een overwonnen levensgevoel. Wat Achilles Mussche onverbiddelijk scheidt van Van de Woestijne en op hetzelfde plan brengt van Henriëtte Roland Holst, gezien de vele zielsaffiniteiten in hun beider ontwikkelingsgang, is het moment van Paulus, zooals de dichter die gebeurtenis zelf eens noemde. Het is de naakte **biecht** van zijn weergaloos voldragen gedicht ‘Daneelken en de Paus’ die leidt tot een nieuwe erkenning in het antwoord van den Paus: de erkenning van de **tragiek,** ‘de met heilige zonde beladen tragiek.’

't Is echter aan zee dat de dichter tot nieuw leven geboren wordt, 't zijn ‘de muzieken der zee’ die hem weer dronken van oneindigheid maken en hem bedwelmen met visioenen van geluk en hemelen vol goudelende sterren; 't is aan zee dat een nieuw besef in hem rijst:

> ‘de groote liefde is niet een roes en niet een lach,
> zij is de drang en dwang van heel den vloed van 't bloed,
> de ontblooting van ons hart in diepsten nood en dood.

't Is aan zee dat de opperste genade hem veropenbaard wordt, als viel één dier ongenaakbare sterren in zijn hart.

> Waar heem'l en zee één glorie zijn van zon,
> één lach, een roes van duizend bloemen lichts,
> en waar mijn leven uit de baren rijst
> gelouterd en gestaald door zee en zon, -
>
> de wereld heilig van der boeren zweet,
> de golven schuimend van der visschers boeg,
> mijn ziel als in verwachting van een God,
> zijt ge over 't duin verschenen uit de zon,
>
> o gij, mijn vrouw, gelijk een droom van licht
> over mijn duister leven opgericht
> in een gebaar dat zegent en vervoert.
>
> Uw liefde is aan mijn hart als een mirakel
> en overzwijmt mijn heimwee met het lied
> dat er op aard' nóg PARADIJZEN zijn.

Weer kan hij nu jubelen om de goedheid en de heiligheid van 't leven en snikken om zooveel overvloed van liefde, wijder dan de eeuwigheid en sterker dan de dood.

Die liefde straalt van hem uit, en evenals vroeger in de schemering van zijn leed, staat zijn land nu in de peiselijke afglanzing van zijn innerlijk bevochten vrede. Zoo rijst voor hem weer op de Leie van zijn jeugd in een gedicht dat ‘Jordane van mijn hert’ heet en dat met zuiver geestelijke accenten doordrongen is.

Een drievoudig accoord van weidsche orgelpunten, de ‘Trilogie der Broederlijkheden’, sluit den bundel af. De visie van den dichter is verruimd en geestelijker geworden.

Wonderlijk stout van zegging zijn deze drie laatste gedichten. De eerste bezinning is ‘De Broederlijkheid van Vreugde en Smart’, de hartstochtelijke aanvaarding van de **tragiek,** oergrond van het leven, de erkenning van de grootheid: een **mensch** te zijn,

> altijd opnieuw te kunnen lijden en, smart-gespannen, te zingen,
> altijd opnieuw voor oude chimaera's te sterven en te hopen,
> in armoe-donkre sloppen nóg met liefde en eeuwigheid te dwepen,
> en over berge' en zee met zon en sterren
> hartstochtelijk vrij ons noodlot uit te leven!

In het offer van ons leven voor nieuwe geslachten, in den triomf van de toekomst op het heden, in de wenteling van ons leven ‘naar de vervoering van nieuwe oriënten en onbekende zonnen’ berust de ‘Broederlijkheid van Leven en Dood.’ Is hier niet het pijpen van de zoete Dood, waarvan P.C. Boutens fluisterend gewaagt?

En dan ‘De Broederlijkheid van Menschen en God,’ voorzeker de heerlijkste en verhevenste hymne, de diepste bespiegeling in gansch den bundel. Alle tegenstellingen zijn in een hoogere eenheid opgeheven, in de nieuwe liefde die het leven illumineert.

Droom en daad zijn verzoend op grond van rijpe ervaring en rotsvast geloof.

> Wij stammen, God en menschen, uit denzelfden roes van nacht en sterren,
> één zelfde moederliefde heeft ons gewijd met huivering van een zelfden kus,
> u, God, den smachtende heimwee-zieke naar grenzen en daden,
> ons, menschen, de smachtenden heimwee-zieken naar eeuwigheid en profetenmuziek.
> Wij zijn elkanders heimwee en elkanders liefde-offer,
> wij zijn uw daad, waarin gij u eeuwig vernieuwt,
> gij zijt onze droom, waarin wij ons veroneindigen:
> in heiligen en helden kussen wij elkaer.
> .....

Ik zwerf over de aarde als door de schoonste daad van God,
ik rijs in God als in den schoonsten droom der menschen;
ik sta met mijn droomen in God,
ik sta met Zijn daden op aarde.

Draagt de ‘Trilogie der Broederlijkheden’ niet de onaantastbare wijding van een drievoudige profetie in een schamelen tijd van schetterende militaire-parade-klaroenen en tonen-warrelingen van helsche jazz-bands?

Zoo ligt de gansche bundel daar voor ons, getuigenis van een schoon en rijk leven. Wie na ons komen zullen misschien beter dan wij kunnen oordeelen. Ik meen echter dat we mogen juichen dat Vlaanderen een dichter als Achilles Mussche gebaard heeft.

H.J. DE VOS.

Onderwijs en Opvoeding

't Is boekenregentijd geweest; en dat kon ook niet missen rond Sinterklaas, Kerstmis **en Nieuwjaar.** Maar of het allemaal nieuw en mooi is gebleken, wat de pers ons aanbracht? Neen, voor deze periode wordt heel wat 'gemaakt'; en maakwerk is zelden ...raak werk. We kippen dus het beste er uit.

Vooraan, enkele prentenboeken.

De firma Gerhard Stalling, te Oldenburg i. O., valt met een heel stelletje zwaarkartonnen bandjes binnen: **Die kleine Welt, die dir gefällt - - Schau hier hinein, alles ist Dein! - Liebe kleine Sachen zum Schauen und Lachen!** - alle drie vol joviaal door Else Wenz-Viëtor geteekende voorwerpen en speelgoedbeesten uit de kleinkinderwereld; - **Mein Spielzeug,** met kind en speelgoed in aktie, door Hilde Bauer; - **Wir fahren und wir reiten (womit und wohin),** rij- en reistooneeltjes uit allerlei landen, door Helmut Skarbina; - **Was alles des Nachts noch schläft,** kijkjes in het leven des nachts, terwijl de kleinen te slapen liggen, door Gottfried Eisenhut; - **Was ich werden will,** aanschouwelijke voorstelling van matroos, verkeersagent, jager en al de andere 'mannen', die een kleine broekvent worden wil, door Paula Jordan. U merkt het, de teekenaars zetten hun naam op die boekjes, al geldt het maar tijdverdrijf voor de allerkleinsten; maar ze hebben gelijk ook, want met hun werk geven ze wat schóóns ten beste, - ditmaal vooral Bauer, Skarbina en Eisenhut, - dat menige onzer kleintjes in onze taal zouden mogen bezitten.

Dezelfde firma voegt daar tevens **Guten Abend! Gute Nacht!** een gewoon prentenboek door Else Wenz-Viëtor weer, en **Vom Gang der Jahreszeiten...,** een dito door Hildegard Weinitsche, aan toe. In het eerste, vol kinderwiegeliedjes, mag mevrouw Wenz, - heerlijker gedachtenis, - weer vrij fantazeeren en geeft ze zich in bont en in bruin, op haar naïefst en mooist. In het tweede, een suite van rijmen over maanden en seizoenen, openbaart mevrouw Weinitsche, vooral in haar gekleurde prenten, een primitieve, openbarend frisch aandoende teekenkunst; daar staan o.a. een landschap onder regenboog en een vlucht bij onweer in, waar Felix Timmermans zich bij verkneukelen zal.

Uit Nederland bereikten ons ook enkele prentenboeken. Of eigenlijk: een heel pakje van de firma Van Goor, te Gouda, dezelfde die eenmaal zulke heerlijke dingetjes bracht van Sijtje Aafjes, Bas van der Veer, Midderigh-Bokhorst, e.a... en nu, op een paar draaglijke bandjes na, - **Ga je mee rijden**? en **Van allerlei voor onze Kleintjes,** - met het treurigste naamloos bazaargoed komt aandragen, in karton en, erger nog, in linnen. Jammer voor het gebruikte materiaal, en ook ietwat voor den uitgever, dien we gewoon zijn, naast De Haan, Van Dishoeck, Meulenhoff, Wolters onder de beste vrienden der jeugd te rekenen.

Wat is, vergeleken bij dit goedje, **Hansje op reis,** door E. Dopheide-Witte, met teekeningen van E. von Kager (uitg. Van Dishoeck, Bussum), een pronkstuk! De inhoud is een wonderverhaaltje, zooals er nog wel bestaan, - al spelen niet alle, zooals dit, onder water. Maar wat is dat vierkante blauwe boekje, - met vechtende zeepaardjes er op, - aantrekkelijk als uitvoering, met zijn groote zwarte letter, zijn luchtig gepenteekende kop- en voetregels en zijn sprookjesachtige volbladplaten! Een paar van deze laatste zijn minder geslaagd; veel kwaad doen ze echter niet aan het geheel.

Nu de boeken voor de jeugd hun beurt hebben gehad, vermelden we hierbij gaarne enkele werken, waar ook de ouderen hun genot aan beleven.

De reeds genoemde firma Van Goor biedt ons **Het wonderhorloge en de vonkjes** door A. Horsting-Boerma, een wonderverhaaltje voor 8-10 jarigen, met fijn geteekende en gekleurde prenten van O. Verhagen, - en dat boekje mag er nu eens werkelijk zijn in alle opzichten. - De uitgeverij J. Philip Kruseman, te 's Gravenhage, brengt ons **Wat onze kinderen zingen,** een bloemlezing van honderd populaire kinderliedjes, met pianobegeleiding; een prettig ding, dat **wel eens** geïllustreerd mocht worden. - In de Wereldbibliotheek verschenen, in prachtband, **Tachtig sprookjes van Grimm,** getrouw en stemmig vertaald door mevrouw Van Vloten, met platen van B. en J. Midderigh-Bokhorst; de kleuren hiervan zijn niet altijd mooi, en dat is jammer voor de fijne teekeningen, maar het boek zelf is een royale uitgaaf, de gebroeders Grimm waardig. - Nellie van Hichtum's **Sprookjes uit verre landen** kregen ook vanwege de Wereldbibliotheek hun linnen prachtband mee en tevens hun mooie teekeningen, vooral dan de gekleurde, van Pol Dom. Toch wilden we de uitgevers vragen, of ze de donkerbruine omslagen der ingenaaide exemplaren niet rijker en minder broos vinden dan het huidige ivoor met gouden letters. - Dezelfde firma, eindelijk, biedt ons, voor de oudere meisjes, **Naar het lichte land** door Maria Schmitz en **Onder de Korenmaat** door Elise Knuttel-Fabius, - weer twee boeken in

royaal formaat en met, trots hun onderling zeer afwijkenden inhoud, het gemeenschappelijk gunstige kenmerk, dat ze in een meisje geen bakvischje, maar een toekomstige jonge vrouw willen zien, met haar eigen leven en strijd. **Onder de korenmaat,** hoe schrijnend soms, is in dat opzicht het mooist. - Tusschenbei vermelden we nog **Een dag in Artis** door Anna van Gogh-Kaulbach (uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam), - het verslag over een familiebezoek aan den Dierentuin, zeer eenvoudigjes, zeer luchtig, met sprekende dierteekeningen van H. Verstynen; tienjarige kinderen zullen er een paar uurtjes genoegen aan hebben. - Niet tusschenbei, maar als heelemaal apart staande, noemen we **Het boek der ontdekkingen** door T.C. Bridges, voor Nederland bewerkt door M. Stibbe (uitg. De Haan, Utrecht). Het is treffend wat al boeken met geschied- en aardrijkskundigen inhoud de jongste jaren het licht zien; heeft Van Loon's bijval met zijn ‘Geschiedenis der menschheid’ daartoe een stootje gegeven? Dit werk van Bridges, in elk geval, biedt de rijpere jeugd zes en dertig hoofdstukken aan over aardrijkskundige ontdekkingen, van vóór Marco Polo's tochten naar het Oosten tot de jongste reizen naar de Zuidpool, - en het doet zulks aan de hand van ernstige gegevens en in den vorm, die vooral tot weetgierige jonge menschen spreekt. 't Is referentie-materiaal, zouden we zeggen, zooals dat Heimans en Thijsse, Sven Hadin, Weinland e.a. op hun gebied brengen, en het verdient dus zeker onze aanbeveling.

Nu we met dit boek op het randje af buiten de grenzen der kinderlektuur traden, wagen we ons een stapje verder, aan de hand van een heele verzameling, **Die Märchen der Weltliteratur,** verschijnende bij Eugeen Diederichs, te Jena, onder leiding van Friedrich von der Leyen en Paul Zaunert. Die verzameling is een unicum in haren aard. Ze telt nu reeds ruim veertig banden, ieder van circa 350 bladzijden; en de samenstelling van elken band, toevertrouwd aan een beproefd kultuurhistorikus, geschiedt op zulke wijze, dat de lezer naast de sprookjes uit een bepaald gewest een rijkdom aan taalkundige toelichtingen, folkloristische verklaringen, verwijzingen naar te raadplegen bronnen aantreft, die hem dus toelaten het boek niet alleen als mooie brok lektuur, maar tevens als wetenschappelijk studiemateriaal uit te baten. Die verzameling bedoelt zeer volledig te worden, en is daartoe ernstig te wege. Ze sluit in zich reeds: een ‘Germanischen Märchenschatz’ in verscheidene banden, waartoe mede de Noorsche en IJslandsche sprookjes behooren; een lange reeks ‘Märchen der übrigen europäischen Völker’, waarin zoowel Letland, Litauen, de Balkanstaten als de landen uit West-Europa, alle in afzonderlijke banden, worden bedacht; een heerlijken schat van ‘Märchen aus dem Osten’, d.i. Chineesche, Indische, Tibetaansche, Turksche,

Siberische, Egyptische sprookjes, in afwachting dat Japan, Arabië en andere gewesten aan de beurt komen. Bij het opnemen der stof is het de verschillende auteurs minder om de literaire mooie inkleeding dan om de kultuurhistorische getrouwheid en de uitbeelding van het betrokken volks- en geestesleven te doen; en zoo komt het, dat de meeste houtsneden, foto's en teekeningen, in zekere bundels ingelascht, vooral hun waarde als kenschetsing van het volk blijken te hebben. Nader de verscheidene bundels of zelfs maar enkele er van bespreken ware hier onbegonnen werk. Toch moge op een paar typen gewezen, als kenmerk van den ernst, waarmee telkens de taak wordt aangevat. De ‘Afrikanische Märchen’, voorafgegaan van een algemeene kenschetsing en vergezeld van een talenkaart, worden in negen rubrieken ingedeeld, naar de groote volkengroepen, vooral dan de negers, die de verdichtsels leverden; en een aantal nota's achteraan lichten den oorsprong of de ontleening der sprookjes en fabels, de ingelaschte foto's, teekeningen en initialen toe. De ‘Chinesische Märchen’, rechtstreeks naar Chineesche bronnen bewerkt, hebben schijnbaar geen indeeling; maar bij nader inzicht herkent men er een systematische opeenvolging van kindersprookjes, godensagen, heiligenlegenden, draken- en spookvertelsels en zelfs kunstsprookjes in,... en de Chineesche penteekeningen er bij staan volop in het teeken van het populaire geloof en bijgeloof. De ‘Märchen aus dem Balkan’ beperken zich bij Albanië, Bulgarië, Servië en Kroatië, met daarbij de vaststelling hoezeer hun wederzijdsche vertellingen op elkaar hebben ingewerkt, zoodat van een volledige scheiding naar den geest nauwelijks meer sprake is; maar de Grieksche en Turksche sprookjes b.v. blijven er tusschenuit, wegens hun wel apart en vooral Oostersch kenmerk.

Waarom nu deze ‘Märchen der Weltliteratur’ onder onze rubriek en wel in gezelschap der kinderboeken werden thuisgebracht? Eenvoudig hierom: omdat in dergelijke verzameling een massa verbeeldingswerk wordt opgenomen, dat, kinderlijk mooi als het eenvoudig volksleven zelf, ook tot de jongeren spreken kan, indien men het hun weet aan te bieden. Zóó heeft het de firma Diederichs niet opgevat; maar 't ware wellicht, bij het monument dat ze bezig is op te trekken, niet slecht, zoo ze meteen ook dezen kant van de zaak eens bedenken wilde.

Aan dit laatste dachten we zelf, toen we zoo pas twee boekjes, **Kinder- und Hausmärchen aus Tirol,** door Ignaz en Josef Zingerle, en **Von Königen und Helden,** door Johanna Arntzen (beiden bij de uitgeverij Tyrolia, te Innsbrück), in handen kregen. 't Zijn twee bundeltjes... voor kinderen, met enkele sobere prentjes er in; maar wat blijken die een mooie poging, - trouwens met een dito

inkleeding als toemaat, - om het eeuwig volksche, als sprookjes en sagen zijn, binnen het bereik van de uitgroeiende kindsheid en jeugd te brengen!

En vooral dachten we daaraan, bij het verschijnen (bij de firma Rich. Bong, te Berlijn) van **Die schönsten Märchen der Weltliteratur,** twee banden, samengesteld door den reeds genoemden Friedrich von der Leyen en geïllustreerd door Helmut Skarbina. In het eerste deel leverden Grimm en Andersen den hoofdschotel; in het tweede werden vooral anonieme vertelsels uit vele landen bijeengebracht, - en in beide bundels wordt de jeugd voor het lezend publiek gehouden. 't Is bizonder degelijk werk, waar veertienjarige en oudere jongelui wel aan snoepen zullen.

Nu we het toch zoo lang over sprookjes hebben, moge hier nog even **De duizend en één dag** vermeld (uitg. Mees, te Santpoort, en 'De Sikkel', te Antwerpen), een verzameling 'Perzische verhalen', waarvan thans de eerste (der vier) bundels verscheen. 't Is stoffelijk een mooie uitgaaf, die alleen een rijkdom aan illustraties mist. Zoomin als de beroemde 'Duizend en één nacht' is dit werk iets voor kinderen; dat verraadt trouwens de 'inleiding' van C.A. Mees al, die welsprekend den Perzisch-Turkschen oorsprong, het kenmerk en de waarde der verhalen toelicht; en dat zeggen ook de verhalen zelf, die, schoon niet erotisch, zoo vol Oostersche verbeelding en taalschoon zitten. Maar wie er in pluizen wilde om er, net als uit 'Duizend en één nacht', perels voor onze jeugd uit op te diepen, zou er wel van de allerfijnste in ontdekken kunnen.

En hier sluiten we dan even een kijkje af, waarin wellicht wat lijn ontbreekt; maar die er in te leggen was ook onze bedoeling niet, bij de verscheidenheid der boeken die ter tafel kwamen.

Grosso modo echter ging het om stof, die bruikbaar is of zijn wil of zijn kan voor de jeugd. En daarom vestigen we tot slot van deze beschouwingen de aandacht op; 1°) **De kleine vuurtoren, jeugdboekengids,** door H. Kluit en S. Lobo, (uitg. H. Kluit, te Rotterdam), dat, onder acht verschillende rubrieken, enkele honderden kinderboeken aanbeveelt, met bij elk daarvan een paar regels toelichting, kenschetsing of recensie; 2°) een **Jeugdboekenlijst,** die, onder leiding van G. Schmook en V. Van den Berghe, in den 'Bibliotheekgids' (uitg. 'De Sikkel', Antwerpen) aan 't verschijnen is, ten gerieve vooral van bibliothekarissen en een veel grooter aantal kinderboeken omvat, in verschillende rubrieken en in verband met den kinderleeftijd ingedeeld; 3°) **Over boeken voor kinderen,** een omstandig werk van onszelf, dat zoojuist van de pers komt... en waarvan we de beoordeeling liefst aan anderen overlaten. Dat deze drie uitgaven bijna gelijktijdig verschijnen, is echter wel een aanduiding, dat in verschil-

lende middens dezelfde behoefte gevoeld wordt, het jonge volk en zijn leiders hulp te bieden.

Buiten de boekenkroniek maar in elk geval ten gerieve van het onderwijs, vermelden we hier de verschijning van een verzameling **Wandplaten** over **vaderlandsche geschiedenis** (uitg. 'De Sikkel', Antwerpen). Wie betrekkelijk het wandplatenmateriaal ingelicht is, weet dat zoo goed als alles uit het buitenland komt. Dat is jammer, vooral in verband met leervakken als vaderlandsche geschiedenis, waarbij we zoo dringend behoefte hebben aan typisch nationaal werk, gesteund op dokumentatie van ten huize. Ondanks alle bezwaren en opofferingen, aan zulk werk verbonden, waagt de firma 'De Sikkel' het, met niet minder dan 27 platen, door haar naar nationaal-historische dokumenten uitgewerkt, op de markt te komen. We zagen die platen in en dachten onbewust terug aan Seemann's haast beroemde verzameling 'Kunstbilder'; maar 'De Sikkel''s uitgave, in tooneelen van 60 op 72 en portretten van 60 op 36 cm., vertoont nauwer aansluiting en samenhang, zoodat ze, in een stoffelijke uitvoering die over 't algemeen toonbeeldig is, het geheel van onze geschiedenis laat overzien, van Karel den Groote's tijd tot na de omwenteling van 1830. De heeren Dr. J. Uyterhoeven en R. Van Roosbroeck zorgen voor de toelichting bij elke plaat; zij maken de reeks ongetwijfeld tot een in België's middelbaar en lager onderwijs onmisbare verzameling. De firma 'De Sikkel', die durf heeft, wenschen we hartelijk den afdoenden steun vanwege alle gemeente- en schoolbesturen toe!

H. VAN TICHELEN.

Uit de Tijdschriftentrommel

Bulletin de la Commission de Handelingen van de Commissie voor Toponymie & dialectologie. opbouwen. revue de Geneve. La Nervie.

De eereplaats aan twee eerstelingen.

De eerste werd geboren einde '27, in de drukkerij Vaillant-Carmanne te Luik en is het kind van de Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Dr. Ad. Van Loey heeft er vroeger in ditzelfde tijdschrift reeds over gerept, aan het einde van een bijdrage, 'Plaatsnaamkunde', waar hij de geschiedenis van deze hulpwetenschap der philologie in het kort heeft geschetst en er tevens al het belang van in het licht gesteld[1]. 'Daar nu echter, schrijft Dr. Van Loey in vermeld stuk, het verzamelen van de ongeveer 300 à 400 plaatsnamen van elke der 2600 en eenige gemeenten van ons land onmogelijk kan gedaan worden door enkele geleerden, moeten er medewerkers opstaan. Iedereen, die wat liefde voor zijn streek heeft, kan meedoen: in de eerste plaats archivarissen, leeraars, onderwijzers, schepenen, ambtenaars, notarissen, geestelijken, geneesheeren, enz. enz.' Dit alles schreef ook, maar eenigszins breedvoeriger, Prof. J. Feller in *Méthode de la toponymie*, het eerste artikel van nr 1 van het BULLETIN-HANDELINGEN... En dit hebben voorzeker ook al de leden van de door oud-minister Huysmans aangestelde commissie, toponymisten zoowel als dialectkundigen, onder elkaar gezegd; en besloten zullen ze hebben, dat het eerste nummer van hun orgaan zóó zou samengesteld zijn, dat het in de eerste plaats de onontbeerlijke medewerking van velen zou doen ontstaan en dat het den belangstellenden een leidraad zou zijn in hun opzoekingen en in hun werk. Het boek - dit nr 1 is eerder een boekdeel dan de aflevering van een tijdschrift: het telt XXIV + 250 blz. - begint inderdaad met ons te leeren wanneer en hoe bewuste commissie tot stand kwam, uit welke leden zij is samengesteld, welk het programma harer werkzaamheden is en wat zij in den loop van het eerste jaar van haar bestaan heeft weten te verwezenlijken. Daarna komen een paar Waalsche taalkundigen aan het woord: Prof. J. Feller met de reeds vermelde bijdrage *Méthode de la toponymie* en met *Initiation historique et bibliographique;* docent Jean Haus met *La dialectologie wallonne* en prof. A. Doutrepont met *La philologie wallonne en* 1926. Over Vlaamsche toponymie handelen verder prof. J. Mansion (*Iets over toponymische methode*) en prof. H.J. Van de Wijer (*Bibliographie van de Vlaamsche plaatsnaamkunde*); over Vlaamsche dialectologie krijgen wij bijdragen van docent E. Blancquaert (*Methode van de Vlaamsche Dialectologie* en *Historisch overzicht van de Vl. Dialectologie*) en van docent L. Grootaers (*De Nederlandsche Dialectstudie in* 1926). Men ziet het, voor al wie, hetzij in Wallonië of in Vlaanderen, het zijne wil bijdragen tot het groot en nuttig werk van het opsporen, aanteekenen en bestudeeren van de

(1) Vgl. *Vlaamsche Gids*, jg XVI, nr. 4, blz. 176-178.

in België te lang verwaarloosde of meestal met gebrek aan wetenschappelijken geest behandelde plaatsnamen en gewestspraken, een niet genoeg te prijzen inleiding en handleiding.

De tweede der eerstelingen, waarvan hier sprake, zag het daglicht te Brugge in Januari 1928 en werd er gedoopt met den naam: OPBOUWEN. Reeds het sober, maar zeer origineel geteekend en gekleurd kouvert laat vermoeden dat dit tijdschrift tot de nieuwe kunstrichting, de gezonde nieuwe kunstrichting zonder excentriciteit behoort; het is een algemeen maandschrift, het drukt vereenvoudigde en noemt zich katholiek. 'Alhoewel in hoofdzaak gewijd aan literatuur en kunst, - schrijft inderdaad de hoofdredactie in haar woord tot inleiding - zal OPBOUWEN steeds een bijzonderen nadruk leggen op de eenheid van leven en kunst, en dus geen enkele wezenlik dominante geestesaangelegenheid, buiten voormelde gebieden liggend, onverlet laten. De redaktie zal er over waken dat de opbouwende taak van het tijdschrift geheel vervuld worde in het licht der katholieke levensynthese, waarvan de monumentale eenheid en universaliteit de harmonieuse, "opbouwende" ordening van alle levensdeugdelike geestesbedrijvigheden mogelik maakt... In een Algemene rubriek zal over katholiek leven, sociologie, wijsbegeerte, ekonomie, onderwijs e.m.a. kunnen gehandeld worden. Afzonderlike rubrieken zijn gewijd aan Letterkunde, Toneel, Bouwkunst, Plastiek, Muziek en Film. In deze rubrieken zal de lezer op de hoogte gebracht worden van het meest belangwekkende, dat op bovengenoemde gebieden, zo binnen als buiten de eigen landgrenzen geschiedt. Elke rubriek heeft haar eigen redakteur - een man van het vak - die, benevens oorspronkelike bijdragen, ook geregeld boekbesprekingen en persoverzichten levert, en mede tot taak heeft de ingestuurde bijdragen, verslagen, knipsels, enz. in verband met de door hem verzorgde rubriek, te keuren en te ordenen... De eerste jaargang van OPBOUWEN zal bestaan uit tien afleveringen. Iedere aflevering brengt 48 bladzijden tekst, en gemiddeld 8 bladzijden illustraties. Prof. Architekt Huib. Hoste (H.I.S.) heeft het hoofdredakteurschap aanvaard, en zal tevens de rubriek Bouwkunst verzorgen. De schilder Victor Servranckx werd bereid gevonden om te fungeren als redakteur van de rubriek Plastiek, Karel Albert voor de rubriek Muziek en K. Dekeukeleire voor de rubriek Film. Wies Moens hoopt zo spoedig mogelik de rubriek Letterkunde op zijn rekening te kunnen nemen. Een vast medewerker voor toneel zal later worden bekend gemaakt. Bekende schrijvers als Marnix Gijsen, Anton Van de Velde, Stan Leurs, Jean P.C.M. Van de Voort, J. De Herdt, Dr. Francine van Hecke, E.P. van Winckel e.a. hebben reeds hun medewerking toegezegd.' Onder de voornaamste bijdragen, in nr 1 van het nieuw tijdschrift bevat, noemen wij: *Ontdek Amerika* door Marnix Gijsen[1], *Over Maritain's Primauté du Spirituel* door X..., *Harmonie tussen oude en nieuwe architektuur* en *Van en over Mallet-Stevens* door Huib Hoste, *Ons standpunt over plastiek* door Victor Servranckx, *Het wezen der kinegrafiese emotie* door K. Dekeukeleire, *Muziek en Mekaniek* door Karel Albert en *Toneelschikking* door H.H. OPBOUWEN doet werkelijk heelemaal nieuw, maar in het geheel niet vreemd aan; als richting en als geest is het voor Vlaanderen wat SEPT ARTS voor het Franschsprekend gedeelte van België is, als uitvoering staat het echter veel hooger. Kan OPBOUWEN door een aanzienlijk abonnentenaantal doordringen tot het hart van ons volk en blijft in de toekomst dit tijdschrift op hetzelfde peil als dat van zijn

(1) Dit is het inleidend hoofdstuk van een werk met gelijkluidenden titel. Zie bespreking in *Vlaamsche Gids*, jg. XVI, nr. 5, blz. 239.

eerste nummer - en daar is ons de samenstelling van de redactie een waarborg voor - dan zal Januari 1928 een datum van beteekenis mogen heeten in den kultuurontwikkelingsgang in Vlaanderen.

De namen van Anton Van de Velde, Victor Servranckx en Karel Albert, onder die der medewerkers van OPBOUWEN genoemd, brengen er ons heel natuurlijk toe hier te spreken van het Vlaamsche Volkstooneel. Over deze kunstvereeniging verschenen in het Januari-nummer der REVUE DE GENEVE een paar lofvolle bladzijden van de hand van den Franschschrijvenden Belg Frans Hellens. Naar aanleiding van de uiterst goed geslaagde opvoering te Brussel van de Fransche versie van Teirlinck's *Man zonder lijf*, raakt schrijver het vraagstuk aan van het tooneel in België. Vooral in Vlaanderen, zegt hij, werden tot hier toe de beste pogingen gedaan tot moderniseering van het tooneel en wat het Vlaamsche Volkstooneel in dit opzicht heeft weten te presteeren is merkwaardig. Ook de onbekrompenheid van geest van de leiders dezer kunstonderneming dient bijzonder geprezen; want, alhoewel het Vlaamsch Volkstooneel zich Vlaamsch noemt en katholiek, schrikt het bestuur er van er niet voor terug om andere stukken dan Nederlandsche en vrome op touw te zetten en op te voeren in stad en dorp; *Hamlet, De nieuwbakken Edelman, Reinaert de Vos* en *Tijl* zijn daar om er van te getuigen. Door dit laatste stuk vooral is het Vl. Vt. er in geslaagd Vlaanderen deelachtig te maken aan de beweging tot vereenvoudiging en vernieuwing van de insceneering, zooals deze tegenwoordig begrepen wordt in Duitschland en in Rusland en uitgelegd en verdedigd door Camille Poupaye in zijn werk *La mise en scène théâtrale d'aujourd'hui*[1].

Vereenvoudiging, vernieuwing, moderne kunst, allemaal jazz-band en neger-aesthetiek, heeft men weleens gezegd. Misschien wel. En waarom niet? ‘Dans le domaine artistique, heeft iemand gezegd, le monde n'a de frontières que l'espace où il tourne,’ en zijn de negers ook niet met ons bewoners van den grooten bol, die aarde heet? Zijn de uitingen van hun kunst van een anderen aard dan de onze, minderwaardig is deze echter niet. En wien er zich van wil overtuigen raden wij aan het rijk-geïllustreerd speciaal nummer ter hand te nemen dat, einde 1926, het Fransch-Belgisch tijdschrift voor kunst en letteren LA NERVIE wijdde aan *L'Art Nègre*.

Het jaar 1927 heeft ditzelfde tijdschrift gesloten met insgelijks een geïllustreerd speciaal nummer over negerkunst; het heet *L'Art Colonial ou le Congo interprêté par les artistes* en is samengesteld door Gaston-Denys Périer. Na een kort artikel bij wijze van inleiding, waarin aan den Engelschen kunstenaar, den reisgezel van Stanley door Afrika, Herbert Ward, alsook aan Léon Dardenne en aan Frans Hens wordt herinnerd, laat de heer Périer de kunstenaars zelf aan het woord - en, van de talrijke en zeer goed gekozen illustraties echter niet gesproken, is ongetwijfeld de verzameling antwoorden van Pierre de Vaucleroy, Marcel Baugniet, Luc Haesaerts, Henri Kerels, Pierre Flouquet, Arsène Matton en Fernand Lantoine op de vragenlijst, die hun door het bestuur van LA NERVIE werd gestuurd, het meest belangwekkende en het eigenaardigste, dat deze aflevering, aan koloniale kunst gewijd, den lezer biedt....

7 Febr. 1928.
Dr. C. DEBAIVE.

(1) Bruxelles, 1927. Edit. de l'Equerre.

Jan-Frans Willems en de Belgische Omwenteling[1]

Prof. Dr. Paul De Keyser, dankbaar opgedragen.

Vlug naderde het Omwentelingsjaar[2].

De hardnekkigste bestrijders van de regeering waren een groep van talentvolle vrijzinnige jonge mannen, die, bewonderaars van den Franschen geest, zich vreemdelingen gevoelden in het rijk der Nederlanden.

Ontevreden met den stand van zaken, voorspelden zij een sombere toekomst en vol verlangen zelf een meer werkzame rol in de leiding van het land te vervullen, stonden zij tegen het Nederlandsche beginsel op[3].

'Zij waren het die, na de Septemberdagen, het bewind in het Zuiden in handen kregen, en op 16^{den} November - een van hun eerste regeeringsdaden - er het Fransch herstelden als de eenige officieele taal.

Zoo was dus het land onder zijn nieuwe machthebbers tot het stelsel van 1795 teruggekeerd.'

Slechts enkele jaren nadien werden stemmen vernomen die een reactie van den Vlaamschen geest verkondigden: met hen werd de Vlaamsche Beweging geboren.

Loopen we echter de gebeurtenissen niet voor: trachten we eerst den geestestoestand van Willems, den vurigen verdediger

(1) Hoofdstuk uit een te verschijnen werk: Jan-Frans Willems (1793-1846), Bio-Bibliographische Studie.

(2) Naar Dr. Antoon Jacob: Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de Jaren 1837 tot 1851. Gent, W. Siffer. Uitgave van de K. Vl. Academie, 1913. Cfr. Inleiding. Hoofdstuk 1: Voornaamste Stroomingen in den Vlaamschen Strijd van zijn Ontstaan tot het Jaar 1851.

(3) Comte Adolphe Du Chastel. 1830, Les Hollandais avant, pendant et après la Révolution. Brussel, 1908, blz. 61.
F.A. Snellaert. Wael en Vlaming. Gent, 1847, blzz. 11 en vlgg.
Ibid. Iets over den Toestand onzer Tael en Letterkunde. Belgisch Museum, Gent, 1840, 4de Deel, blzz. 19 en vlgg. Naar Dr. A. Jacob, hooger vermeld werk.

van onze Nederlandsche beschaving, gedurende die angstige dagen te doorpeilen.

Het ontging Willems' doordringenden blik niet hoe de politiek van den koning schipbreuk lijden moest en aanleiding geven tot het losbarsten van de omwenteling.

Willem, alhoewel met de beste inzichten bezield, bezat de politieke gave niet op het geschikt oogenblik de geesten tot bedaren te brengen door gene maatregelen welke misnoegen veroorzaakt hadden terug te trekken, ten einde een atmosfeer van genegenheid en vrede in het land te scheppen.

Dan eens te hardnekkig in de doorvoering van zijn hervormingen, dan weer te verregaand in zijn toegevingen, verlamde hij noch de pogingen tot oproer, noch verzachtte de heerschende verbittering.

Op vinnige wijze hekelde Willems die wispelturige houding van den koning, die nooit stand kon houden, in een brief van den 15^{den} Juli 1829 tot zijn boezemvriend Jeronimo De Vries gericht(4), waaruit wij de volgende passage overschrijven, zóó treffend om de scherpte van Willems' kijk en het gevatte van Willems' oordeel:

> ‘In het Nederlandsch sprekend gedeelte is men tamelijk stil en tevreden, en de keuren en vergaderingen der Provinciale staten zijn daar geheel en al om vrede en eendracht en unie met het gouvernement te stichten; maar bij de Walen, maar bij de Franschgezinde Brusselaren loopen de zaken verkeerd. De schuld van dit alles ligt oorspronkelijk bij het

(4) Max Rooses, Jan-Frans Willems, brieven aan Jer. de Vries, K.A. Vervier... Gent, W. Rogghé, 1874. (Uitgave van het Willemsfonds n^{r} 77) Aangehaalde brief is op blz. 69 afgedrukt.
In onze studie maken we ruimschoots gebruik van Willems' briefwissseling en zoo is het ons gelukt menig tot hiertoe niet verklaard feit uit het leven van den grooten Vlaming te belichten en op te helderen.
Buiten de uitgave van Max Rooses zijn nog enkele brieven van Willems opgenomen in Jan Bols: Brieven aan J.L. Kesteloot en J.F. Willems. Gent, A. Siffer, 1901 (Uitgave van de Kon. Vl. Academie); Jan Bols: Brieven aan Jan-Frans Willems. Gent, A. Siffer, 1909. (Uitgave van de Kon. Vl. Academie); Dr. A. Jacob: Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience. Gent, W. Siffer, 1913. Na den oorlog, 2de Deel (Niet in den handel). (Uitgave van de K.V. Acad.) In de Gentsche Universiteitsbibliotheek en in het Museum Plantin te Antwerpen hebben wij enkele onuitgegeven brieven van Willems gevonden, alsmede, in de Kon. Vl. Academie, de onuitgegeven briefwisseling tusschen Jan-Frans Willems en Prudens Van Duyse, die we eerstdaags publiceeren.

gouvernement, hetwelk al te zeer ingenomen is geweest met Fransche liberalen en vuilaardige schrijvers (zooals die der Sentinelle), die het met geld ondersteunde om onze geestelijken in onzen roomschen eerdienst dagelijks belachelijk en versmadelijk te maken. Fransche professoren werden aan onze universiteit geplaatst; kwakzalvers, gelijk Jacotot is, werden ridders gemaakt; slechte geestelijken, die bankroet speelden en van den aartsbisschop gecensureerd en eindelijk afgesteld waren, kregen vette pensioenen; slechte protestanten moesten in het Collegium Philosophicum de roomsche geestelijken formeeren; het godsdienstig onderwijs van den Catechismus moest opeens uit de scholen gebannen; de aloude regelen van discipline bij de Latijnsche Collegiën, ten aanzien van het zedelijke gedrag der studenten buiten de scholen werden afgeschaft; vele oude instellingen van onderwijs gesloten, enz. enz.
Ik heb U voor twee jaren reeds geschreven, dergelijke maatregelen zouden hier eenen politieken geest van oppositie tegen het Noorden doen ontwaken, die de zaken van ons gouvernement verre achteruit zouden zetten en misschien alles bederven.'

Bitter voorgevoel van een nabije werkelijkheid!

Die merkwaardige brief wijst op het echt wezen of op de ware kern van Willems' onverpoosden strijd: de uitvoering van de noodige hervormingen tot versterking van zijn land, tot bevordering van onze nationaliteit(5) en tot verwezenlijking van godsdienstige verdraagzaamheid.

(5) Een voor een trok Willem zijn verordeningen op taalgebied in.
Om de gunst der liberale advocaten te winnen stond hij op 4den Juni 1830 het gebruik der Fransche taal in het Vlaamsche Land als gerechts- en ambtsspraak opnieuw toe. Deze verregaande toegevingen zag Willems vanwege den koning ongaarne aan.
Een brief van J.F. Willems (Briefwisseling, Max Rooses, blz. 81) geeft duidelijk zijn inzicht te kennen over die tot onvruchtbaarheid gedoemde politiek. Om zijn belangrijkheid geven wij hem hier weer:
'Ja, lieve vriend! daar gaat het heen en daar moet het heen, nu de Koning aan zijne grootste vijanden gewonnen zaak geeft. De laatste besluiten voor taal en onderwijs hebben hem of kunnen de gemoederen niet doen winnen: gij zult dit ondervinden door den uitslag der op dit oogenblik bijeenkomende kiesvergaderingen. Gedeputeerden, die de verbroedering der Hollanders en den vrede der natie zochten, als een Geelhand, een De Moor, een Van Velsem, zullen niet meer herkozen worden: men strooit hier tegen hen allerlei epigrammes en boekjes uit.
De aanstaande Statenvergadering te Brussel zal, wat de zuiderlijke representatie en Noordbraband (dat is, de groote meerderheid) betreft, geheel anti-Hollandsch zijn, geheel oppositie, omdat de Koning het zoo wil, of (met andere woorden) omdat hij zijne macht en den eenigen steun van zijn troon, namelijk de Nederlandsche nationaliteit, ten prooi gegeven heeft van eene vrij en ongestoord werkende oppositie.
Deze oppositie heerscht door het Fransche journalisme en het Jezuïetisch ultramontinisme. En wie zal tegen dezen de stem durven verheffen?
Te Brussel pleit men niet anders meer dan in het Fransch, viert men in banquets en zuippartijen, den triomf der Fransche taal over de Nederduitsche. Ook te Antwerpen en te Gent begint men weer het Fransch bij de rechtbanken te hooren: de president Spruyt heeft mij verzekerd, dat reeds drie of vier Luiksche advokaten zich bij hem hebben aangemeld om zich te Antwerpen te komen vestigen.
De Hollanders, welke hier wonen, als Werckhoven en anderen, moeten geweerd; Antwerpen zal de barrière zijn contre toute invasion des Hollandais, enz. enz.

En daarom laakte hij met evenveel kracht de protestantsche inmengingen van het Nederlandsch gouvernement in onze katholieke gewesten als hij de werking van enkele tegenstrevers om ons grondgebied onder Fransche dwingelandij te stellen scherp afkeurde, omdat beide, al waren hunne doeleinden ook verschillend, voor Willems toch hetzelfde beeld van onverdraagzaamheid opwekten.

De geesten tot bedaren en tot overwegen aan te zetten was zijn edele taak gedurende die driftige dagen - getuigen zijn artikels in la Gazette des Pays-Bas, le Courrier des Bays-Bas, le Journal d'Anvers, den Postryder, zijn pennetwisten met de Stassart en Van de Weyer(6).

Men begint de kinderen van het Koninklijk Atheneum af te lokken naar het Seminarie van Mechelen, waar men alles leert wat men verlangen kan, onaangezien of men tot den geestelijken stand zich wil doen opleiden of niet.
De inspecteur der Latijnsche scholen heeft mij zelf verzekerd, dat de aartsbisschop geen kapelaan aan het atheneum wil geven, dat alles strekt om alle crediet van 's lands inrichtingen te niet te doen; ook loopen die allen ledig.
Wat mij betreft, ik word hier openlijk uitgelachen en daarmede is mijn rol ten einde. Ik zal mij wel wachten van mij nog met taal en verbroedering der Nederlanden in te laten.'

(6) De la Langue Belgique, Lettre à M. Sylvain Van de Weyer, avocat, Conservateur de la bibliothèque de Bruxelles, Professeur de philosophie au Musée, Membre de la commission chargée de la publication des monuments inédits de l'histoire du pays et l'un des rédacteurs du Courrier des Pays-Bas. Bruxelles, Brest-Van Kempen, 1829.
Willems' eigenhandig geschreven Voorrede 'De Schrijver en de Lezer' van zijn 'Lettre à Monsieur Sylvain Van de Weyer' berust op de Gentsche Hoogeschoolbibliotheek onder nummer G 15772[12].
Langue Nationale. Twee artikels opgenomen in de 'Gazette des Pays-Bas' van den 5den en 6den September 1829. Opgenomen in Max Rooses' Keus uit de Dicht- en Prozawerken van Jan-Frans Willems.
Gent. W. Rogghé, 1873 (Uitgave van het Willemsfonds n° 74). Eerste Deel, blzz. 177-191.

Willems heeft alle mogelijke pogingen aangewend, en met woord en met schrift, om het oproer te bedwingen... het mocht niet baten! Daarvan werd hij bij het verloop der zaken steeds dieper overtuigd en enkele dagen vóór de gevreesde losbarsting schreef hij aan de Vries een paar woorden slechts, maar welk een inspanning zullen ze van den ontmoedigden Willems niet gevergd hebben: ‘Er zal dan geene Nederlandsche Natie meer bestaan!’

Roerende bekentenis, geweld uit het hart van iemand wiens schoonste levensdroom voor eeuwig verbrijzeld werd!

Met een melancholische gelatenheid mocht hij als het ware het testament van zijn streven - als ik het zoo heeten mag - aan Jeronimo de Vries in zijn brief van 5^{den} September 1830 mededeelen (Briefwisseling, Max Rooses, blz. 89).

> ‘God, die mijn hart doorziet, weet, dat ik het goede heb willen stichten, dat ik het rijk van Zijne Liefde onder mijne medemenschen en onder broederen van dezelfde familie wilde uitbreiden. Het ongeluk zal mij niet veranderen, maar, zoo ik hoop, heiligen en godvreezend maar ook godlovend maken.’

Zijn laatsten steun zocht de man van geloof in zijn betrouwen op Gods rechtvaardigheid; zijn laatsten troost vond de strijder in de vaste overtuiging al zijn krachten geschonken te hebben aan het vervullen van zijn vaderlandschen plicht.

Om langdurig te verwijlen in de verslagenheid was Willems' karakter tè tuk op actie en zijn geest tè strijdlustig.

Wanneer de omwenteling te Antwerpen losbrak, greep hij moedig naar het geweer en wakkerde zijn medeburgers aan ‘om met de wapens den staat van zaken te verdedigen, die hij immer met het woord had voorgestaan[(7)].’

Midden in den strijd hoopte hij nog het opstandige Zuiden met de regeerende familie te verzoenen door den prins van Oranje

(7) In een brief aan Jer. de Vries van den 5den September 1830 (Briefwisseling Max Rooses, blz. 89) lezen we:
“In den gevaarvollen nacht van Zaterdag en op het vernemen der tijding dat er vele dooden en gekwetsten waren, is mijne vrouw mij, ten 1 ure des nachts, midden door de stad komen zoeken, om zich te verzekeren, dat het mij wel ging: die lieve brave vrouw!”

tot Koning van België uit te roepen, doch zijne pogingen bleven vruchteloos[8].

Wanneer Willems het huis van Oranje, tot wiens bloei hij de eerste helft van zijn leven gewijd had en wiens herinnering hij gedurende de laatste helft van zijn levensverloop in zijn hart zal dragen als een kostbare relikwie, uit onze gewesten verbannen zag, dan voelde de koene strijder zich een oogenblik gebroken, want het voornaamste punt van zijn drievoudig programma was

(8) Willems stelde een vertoogschrift in dien zin op en liet het in handschrift te Antwerpen aanplakken.
Ik wensch den volledigen tekst van dit weinig bekende schrift mede te deelen, waarin wij nogmaals den polsslag voelen kloppen van zijn vurige genegenheid voor Oranje en zijn toewijding aan zijn land.
'La Belgique, resserrée dans un territoire de peu d'étendue, entre les Puissances du Nord et ce colosse de 32 millions de Français qui l'accable au midi, ne peut être indépendante que pour autant qu'elle soit gouvernée par un prince investi de la confiance et de l'appui des maisons souveraines qui veillent à nos frontières au maintien de l'équilibre des Empires. Sans un pareil prince notre nouvel Etat manquerait de force et de considération, comme son commerce et son industrie manqueraient de crédit et de sécurité. Et en effet, n'est-ce pas le défaut d'un tel chef qui fait déjà que nos ateliers sont déserts, nos ports sans mouvement, nos fleuves sans vaisseaux, que la Belgique se trouve comme séquestrée au milieu de l'Europe, ce beau pays livré à la tourmente des passions populaires et ses habitants réduits à se consumer dans une liberté sans bonheur?
D'un côté le système politique adopté par les cabinets, non moins que le besoin impérieux de la paix semblent nous forcer à nous placer sous la protection du Nord et à tourner nos regards vers ces familles souveraines qui toutes sont du sang des Nassau; d'un autre côté la situation particulière où nous nous trouvons vis-à-vis de la Hollande, maîtresse de l'embouchure de nos rivières comme de celle du Rhin, emporte pour nous la nécessité de vivre avec ce pays en bon voisinage; car, on ne rompt pas impunément une connexion qui est l'ouvrage de la nature.
De là résulte que la prudence, autant que l'intérêt bien entendu des deux peuples exigent impérieusement que les provinces méridionales et septentrionales des Pays-Bas ne soient pas placées dans cet état permanent d'hostilité commerçante dont la Belgique a été victime pendant plus de deux siècles.
Par ces motifs, nous croyons que le seul remède à nos maux actuels, c'est d'appeler au trône de la Belgique le Prince d'Orange, victime lui-même de son affection pour les Belges; ce prince naguère si aimé par les habitants de Bruxelles pour lesquels il s'est généreusement dévoué, ce prince dont les enfants ont été élevés au milieu de nous et qui a conduit les nôtres au champ de gloire, ce prince enfin qui est pur du sang des Belges et qui, après avoir versé son sang pour eux, est encore prêt à le verser pour nous assurer la paix et le bonheur. Que la représentation nationale révoque donc son arrêté de vengeance et fasse cesser une prescription qui ne doit pas atteindre l'innocent!
Après avoir écouté la voix de l'honneur, que nos députés écoutent aujourd'hui la voix de la justice. Elle leur apprendra que les voeux du peuple sont pour le Prince d'Orange et que le Prince d'Orange seul peut nous tirer de l'abîme au bord duquel nous nous trouvons.
Les soussignés se font un devoir de vous représenter qu'ils sont dans l'intime persuasion que la vérité de l'exposé sera reconnue par le Congrès.

voor eeuwig vernietigd: de herstelling van het oude Nederland met de toenadering en verbroedering van Noord en Zuid, door de trouw aan 's konings staatkunde en Oranje's huis verwezenlijkt.

Diep was hij overtuigd dat de toekomst voor hem in het aanstaande België verre van lokkend zou zijn en aan een gebeurlijke afzetting uit zijn ambt verwachtte hij zich.

Den 6^{den} October 1830 schreef hij aan Jeronimo de Vries (Briefwisseling Max Rooses, blz. 96):

> ‘Indien ik door het Belgisch gouvernement word van mijnen post ontzet, dan verhuize ik naar de noordelijke provinciën.’

En verder vertrouwt hij hem toe hoe hij in het levensonderhoud van zijn huisgezin zal zorgen door het oprichten van een boekwinkel ‘uit (zijn) bibliotheek samengesteld.’

Onnoodig hieraan toe te voegen hoe Willems thans ten prooi was aan het hevigste pessimisme, niets dan verwoesting en vernieling voor zich zag.

Rustige overweging zou hem toch weldra nieuwen en verfrischten moed gunnen.

Hoe diep ook de wonde in zijn Vlaamsche ziel geslagen werd, toch gaf hij geen gehoor noch aan de lokstem van zijn eigen geweten noch aan de talrijke voorstellen van zijn Hollandsche vrienden om tot het afgescheurd gedeelte van het rijk zijn toevlucht te nemen, waar hem nochtans de volle genegenheid van wege het staatsbestuur verzekerd was.

Een nieuwen plicht echter, aan de brutale eischen van het oogenblik aangepast, legde zich de trouwe strijder zelf op: den zoo vinnigen strijd welke op onze dagen, helaas! nog niet volkomen gezegevierd heeft, de erkenning van de rechten onzer verdrukte moedertaal.

Eens gespaard van een gevreesden aanslag op hem en de zijnen, eens de wettelijke macht hersteld, was hij de Belg geworden ‘die van den politieken Nederlander niets behouden had dan een innig dankgevoel voor zijn koninklijken weldoener’ (Max Rooses) en die als Belgisch ambtenaar thans met een zelfden geest van offergave en opoffering zich ten dienste zal stellen aan het nieuwe als aan het oude vaderland.

Willems' wel eenigszins onverwachte houding - we moeten het

in waarheid erkennen - bracht een breuk teweeg in de jarenlange vriendschap met Bergmann en met Schreuder, die van oordeel waren dat hun eed van getrouwheid, Koning Willem afgelegd, hen de verplichting oplegde onverwijld hun vorst te volgen. Willems integendeel beweerde dat de vorst hem een post had toevertrouwd, die hij in geen enkel geval mocht verlaten. Trouw als voorheen bleef hij aldus zijn ambt vervullen, zonder zich nochtans tot het voorloopig Belgisch bestuur te wenden: tè frisch in zijn geheugen leefde nog de opbeurende herinnering aan Holland's vorst en Holland's regeering.

'Ik wil er wel getrouwheid aen zweren, maer Willem is in mijn harte; sprak ik anders men zou mij niet gelooven.' Dit zijn 's mans woorden.

Pas in werking getreden, vaardigde het Belgisch Bewind het bevel uit, op 17^{den} Januari 1831, Willems uit het drukke Antwerpen naar het doode Eekloo te verplaatsen, of juister, te verbannen, want voor J.F. Willems beteekent dit ten volle een echte verbanning.

Willems was eerder bedroefd dan verrast over dezen strafmaatregel. Het leek zoo natuurlijk - den gang der gebeurtenissen beschouwd - dat hij, na tijdelijke zege, thans de beproevingen zou kennen voor de zaak om wier blijvende erkenning hij zooveel gestreden had. In dit lijden heeft hij zich kunnen harden en stalen, er weerstandsvermogen en wilskracht in geput.

Hoe hij gelaten zijn verplaatsing heeft opgenomen, vernemen we in den brief, dien hij schreef aan C.A. Vervier, den 26sten Januari 1831 (Briefwisseling Max Rooses, blz. 108):

> 'Voorzeker heb ik wel verdiend om gestraft te worden, want ik heb gelijk vele anderen, niet naar Brussel geloopen om aldaar hoog aan te geven van mijn ijver voor de zaak der omwenteling: ik bleef stil op mijn post en hield mij tot heden passief, doch getrouw aan mijne functiën.
> Men heeft mij niet eens willen zeggen, waarom ik gedisgraciëerd ben: cela s'entend de soi-même, was het antwoord.'

Wel had men hem niet gedwongen zijn bemind Antwerpen te verlaten en zou hij met zijn zedelijk gebroken vrouw aan de sponde van het doodsbed van één zijner geliefde kinderen mogen blijven waken, indien hij zich tot de Brusselsche machthebbers

gewend had, doch zijn rechtschapenheid en zijn verantwoordelijkheidsgevoel gedoogden zulks niet.

Een prachtige bladzijde van eerlijke konsekwente overtuiging en gedweeë aanvaarding van Gods beproevingen is zijn brief van 31sten Januari 1831 aan Jeronimo de Vries (Briefwisseling Max Rooses, blz. 111):

> ‘Men zegt mij, dat ik misschien mijn post zou behouden hebben, indien ik naar Brussel ware gegaan en daar... Doch wat zou ik daar antwoorden, indien men er mij zeide, dat ik een koningsgezinde, een orangist, een Hollander of wat nog al niet erger ben?
> Zou ik protestatiën van het tegendeel doen?
> Velen denken zelfs, dat het nog tijd is, doch ik verheug mij, dat ik geen enkelen stap gedaan heb, geen regel op papier gesteld heb, die zou kunnen doen denken, dat ik mij in iets verloochene: beware mij de kenner aller harten van lafheid of zwakheid!
> Het lot, dat Hij mij overzendt, neem ik met vreugde en in het alleluia van Zijnen lof aan.
> Ik was waarlijk veel te gelukkig, en het is niet meer dan rechtvaardig, dat mij ook mijne portie van beproeving en lijden worde toegedeeld.’

En guitig schertsend eindigt Willems:

> ‘Inter nos (doch neen dat verstaat Gij niet) het zal misschien een mooi sommetje geven op korting of afrekening van het vagevuur. Het vagevuur en Eekloo! liever het laatste dan het eerste.’

Niet alleen was Willems geestelijk geknakt, zijn verwijdering uit Antwerpen beteekende tevens voor hem een zeer pijnlijken stoffelijken slag.

Aan Potgieter meldt hij den 7den Januari 1831 (Briefwisseling Max Rooses, blz. 107) dat zijn nieuwe post hem geen vierde van zijn vroeger tractement opbrengen zal.

Den 7den April van hetzelfde jaar (Briefwisseling, Max Rooses, blz. 113) geeft hij de juiste som op:

Geen *f* 1200 ten volle - te Antwerpen won hij er 6000! - en van die *f* 1200 heeft de arme man ‘meer dan de helft moeten besteden aan verhuis- en etablissementskosten!’

Willems wachtte nog een tijdje zich te Eekloo met zijn huisgezin te vestigen... misschien zou het onweder afdrijven! (Men onderzoeke zijn brief aan Potgieter van den 7den Januari 1831. Briefwisseling. Max Rooses, blz. 107). Doch een gunstige ommekeer in zijn toestand daagde niet op... veel erger nog! zonder de medehulp van den district-commissaris van Eekloo werd hij 'met band en boeien naar Gent vervoerd' en verscheen hij 'voor den krijgsraad' 'als uitstrooier van kwade geruchten, gevaarlijke orangist, une âme vendue au roi Guillaume, etc. etc.' (Brief aan Potgieter van den 23sten Maart 1833).

Het waren pijnlijke dagen die Willems in Eekloo doorbracht: huiselijke rampen kwamen het ballingschap van den hard beproefden nog verzwaren.

Van zijn tien kinderen had hij er reeds vier te Antwerpen in 1825 en 1826 verloren, nog drie verloor hij er te Eekloo tusschen 1831 en 1834(9).

Slechts een zoon, Felix en twee dochters, Malvina en Paulina, mocht hij behouden.

Velerlei ziekten en de neerslachtigheid van zijn anders zoo wakkere vrouw moesten zijn verblijf te Eekloo nog hartverscheurender maken.

Sprekende over zijn geliefde gade in een brief aan Potgieter van den 23sten Maart 1833 (Briefwisseling, Max Rooses, blz. 119):

> 'Zij kan Antwerpen, hare familie, U en de Uwen geen oogenblik vergeten.
> Een soort van kwade geest vervolgt haar

(9) De vier kinderen die J.F. Willems te Antwerpen verloren heeft, zijn de volgende:
Willems, Felix-Joannes-Baptista, te Antwerpen geboren den 29sten Maart 1819 en aldaar overleden den 19den Augustus 1826.
Willems, Mathildis-Anna, te Antwerpen geboren den 25sten Mei 1822 en aldaar overleden den 12den Augustus 1825.
Willems, Wilhelmus-Henricus, te Antwerpen geboren den 14den Juli 1825 en aldaar overleden den 12den Augustus 1825.
Willems, Anna-Elisa-Isabella, te Antwerpen geboren den 31sten Juli 1826 en aldaar overleden den 13den Augustus 1826.
Daarbij werden hem nog drie kinderen te Eekloo ontrukt:
Willems, August-Bartholomeus-Josephus, te Antwerpen geboren den 27sten Juli 1827 en te Eekloo, Oosteyndeken, overleden den 15sten Augustus 1834.
Willems, Maria-Joanna-Angelica, te Antwerpen geboren den 14den Augustus 1828 en te Eekloo overleden den 14den Februari 1831.
Willems, Maria, te Eekloo geboren den 28sten April 1832 en aldaar overleden den 4den Juli 1834.

> overal en fluistert haar onophoudelijk als in het oor: gevangen, gebannen, zit gij hier te Eekloo!
> Verleden jaar in hare zwangerheid was zij zoodanig neerslachtig, dat wij zeer beducht begonnen te zijn voor de gevolgen...'

Kommer en droefheid èn op moreel èn op stoffelijk gebied waren de dagelijksche gasten bij Willems te Eekloo. Maanden op maanden volgden elkaar op zonder dat de vroeger zoo werkzame man schrijven of studeeren kon: hij had den moed voor het geestelijke verloren - de herinnering aan de dagen 'toen alles nog harmonie scheen te zijn en toen welvaart en geluk (hem) en de anderen als overstroomden' omknelde hem gansch (uit hooger vermelden brief overgenomen).

Langzamerhand nochtans ontwaakte weer de werklust en met haar een opgeruimder stemming.

Het 'fraai en gerieflijk huis met grooten bloem- en moestuin' dat Willems te Eekloo bewoonde droeg daar niet weinig toe bij, zoo ook 'de omstreken die bij het aanstaande zomergetijde vast overheerlijk zullen zijn met de wandelingen en watergezichten. (Overgenomen uit een brief aan Potgieter van den 7^{den} April 1831. Briefwisseling, Max Rooses, blz. 113).

Twee jaar na zijn verplaatsing mocht hij aan Jer. de Vries in gemoede schrijven (Brief aan Jer. de Vries van den 9^{den} November 1833. Briefwisseling, Max Rooses, blz. 122):

> 'Het verblijf te Eekloo wordt ons van dag tot dag dragelijker.'

Maar toch kan Antwerpen uit het geheugen niet gewischt worden, want

> 'Mijn grootste genoegen is die voorleden dagen te herdenken.'

Willems genoot te Eekloo de algemeene achting en men bood hem zelf de gelegenheid aan een werkend aandeel in de politieke leiding te nemen, door hem tot lid te benoemen van de 'Kamer van gedeputeerden.'

Wij vernemen dit laatste merkwaardig punt uit een brief van Willems aan Potgieter van den 23sten Maart 1833 (Briefwisseling, Max Rooses, blz. 119), brief, welke eindigt op de volgende kenschetsende woorden:

‘God beware mij van ambitie en vooral van Belgische ambitie!’

Bleef de stad waar J.F. Willems twaalf jaar lang op onberispelijke wijze zijn ambt had uitgeoefend hem steeds voor den geest zweven, even getrouw als die herinnering volhardde hij in zijn hartstochtelijke vereering voor Koning Willem.

Niettegenstaande de gebeurtenissen van 1830, maakte hij van elke gelegenheid gebruik om aan zijn gevoelens van dankbaarheid voor den Hollandschen vorst uiting te geven.

Het was te Eekloo dat in deze stemming twee gedichtjes ontstonden, die nimmer zouden gedrukt worden, uitsluitend bestemd als zij waren voor Willems' familieleden en vrienden.

Het eerste, verhaalt G. Bergmann in zijn ‘Herinneringen aan J.F. Willems,’[(10)] was een gedicht dat hij zinnens was aan den Prins van Saksen-Coburg na zijn verkiezing tot Koning der Belgen aan te bieden. Spijtig dat eenige woorden aan het geheugen van Bergmann ontsnapten: we zouden het interessante dichtstukje in zijn gaafheid onderzocht hebben, waar het nu slechts in zijn verminkten vorm aan de vergetelheid is ontrukt.

Het luidt als volgt:

> ‘La Belgique a son roi, mais sans être un royaume,
> Un trône est préparé...
> Bon Prince, y montes-tu pour remplacer Guillaume?
> Ah! on remplace un roi, mais un père jamais.’

Het andere gedichtje is een roerende kreet van liefde, dankbaarheid en trouw:

1

Goede Willem, Nederlands vader,
Die mijn Koning waart en blijft...

2

'k Noemde U eertijds Neerlands vader,
Toen geen rampspoed trof als nu;
'k Werd geen muiter, geen verrader,
Altijd klopt mijn hart voor U.

(10) Bergmann, G. Mijne Herinneringen aan J.F. Willems. Gent, Ad. Hoste, 1891. Men raadplege ook van denzelfden schrijver: Mijne Herinneringen aan J.F. Willems, aan Koning Willem I, aan de Belgische Omwenteling. Gent, C. Annoot, Braeckman, 1891. Oorspronkelijk verschenen in het eerste nummer van het Nederlandsch Museum van het jaar 1891.

3

Doe o Vorst! uw recht beklijven;
Stelt een einde aan onze smart;
Mocht Gij in mijn land niet blijven,
Altijd blijft Gij in mijn hart.

Met zulke gevoelens bezield, zou Willems van uit het eenzame Eekloo het krachtige woord verkondigen dat een sluimerende bevolking uit een langen slaap zou ontrukken en haar de nieuwe banen aanwijzen die ze te volgen had in het nieuwe vaderland, waar een vreemde spraak de moedertaal verdrong.

Het zij ons veroorloofd, ten einde herhalingen te voorkomen, de beschrijving van den toenmaligen toestand te verschuiven tot het hoofdstuk dat we afzonderlijk aan Jan-Frans Willems' Vlaamsche actie zullen wijden.

Alleen wenschen we reeds hier de aandacht te vestigen op dien heerlijken samenhang die zich zachtjes aan in Willems' werkzaamheid te Eekloo openbaarde - harmonie die op een rationeele voortzetting van zijn vroeger streven wijst:

in het verleden de voortbrengselen van onze oude letterkunde opzoeken, verzamelen en toelichten; in het heden den strijd aanvatten, niet meer om de zegepraal onzer taal in een Groot-Nederland, maar om de billijkste rechten onzer moederspraak in het kleine België. Zijn moderne berijming van den Reinaert, ‘het eerste echt en kruimig volksboek na 1830’, bevat een voorwoord, dat te recht als het ware manifest der Vlaamsche Beweging mag beschouwd worden.

Het maakte opgang en opende werkelijk een tijdperk van herleving.

Boven alle verwachting werd die oproep tot verdediging der verworpen moedertaal aangehoord, want nauwelijks was de Reinaert te Eekloo verschenen, of in de voornaamste steden van Vlaamsch-België stond een flinke schaar jongelingen op, die den forschen wapenkreet met krachtige stem beantwoordden.

Gedurende zijn ballingschap doorpeilde hij de toekomst met koenen zienersblik en beraamde hij de plannen waardoor het leven in het Vlaamsche wezen gered kon worden.

Teekenend is Willems' brief van den 20sten Januari 1835 tot Prudens Van Duyse gericht (cfr. Nalatenschap van Jan-Frans Willems, blz. 25):

> ‘Laet u door noodlottige tijden en franschkweekende landgenooten niet afschrikken.
> De tijd nadert waarop onze Vlaamsche nationaliteit met veel levendigheid het hoofd gaat opbeuren. Weldra zal ik de gronden leggen tot een verbond van weldenkende vaderlanders om de vaderlandsche letteren meer werkdadigheid en aanmoediging te verstrekken. Gij en zoovele andere goedgezinden zullen mij, hoop ik, daarin de hand leenen.’

Men ziet het, de fnuikende droomerijen hadden ten slotte tôch het onderspit moeten delven voor het werkzame leven. Het was de melodie van de oude Vlaamsche volksliederen die het eerst Jan-Frans Willems vermochten op te wekken. (cfr. Brief aan Mertens).

Zijn ledige uren besteedde hij nog aan het afschrijven van codexen en van een reeks onuitgegeven werken uit de middeleeuwen, die deel uitmaakten van de rijke boekenverzameling van Van Hulthem. (Men onderzoeke de Bibliotheca Willemsiana, Dl. II blz. 162 en vlg.)

Al klaagt Willems nog in zijn brieven van 1834 over een te kort aan werklust, toch leverde hij dit jaar, benevens een artikel in de Nederduitsche Letteroefeningen[11], zijn moderne omzetting van Reinaert de Vos, waarvan de studie hem reeds vroeger bekoord had.

Hij bereidde tevens de uitgave der Brabantsche Yeesten voor, die geheel zijn bewondering en liefde veroverd hadden[12].

De ophef waarmede al zijn geschriften onthaald werden vond een weerklank bij degenen die aan het hoofd van het nieuwe bewind stonden.

Zijn oud-collega in de koninklijke historische commissie, de Gerlache, en Van de Weyer, zijn vroeger tegenstrever, toonden zich nu ten zeerste beijverd om het lot van den noesten, onverpoosden werker met den helderen geest en het edele hart, door een eerherstelling te verzachten.

(11) Nederduitsche Letteroefeningen in Gent. 1834: Over eenige Nederlandsche Eeden en Vloeken. blzz. 218, 230 en 301-303.

(12) Uit een brief van Willems op blz. 126 in Max Rooses' Briefwisseling vernemen we dat de eerste vellen reeds vóór 1830 afgedrukt waren.

De eerste pogingen om de verbittering uit te wisschen van het aan Willems gepleegde onrecht, vernemen we uit een brief aan Jeronimo de Vries van den 30sten Januari 1835 (Briefwisseling Max Rooses, blz. 134).

> ‘Het schijnt dat mijne ballingschap hier te Eekloo gaat eindigen. Monsieur de Gerlache, president der Commissie voor het uitgeven der Belgische Kronijken, inziende dat ik in dit ellendig stadje geen ressources bezit om voor de geschiedenis werkzaam te zijn en Van de Weyer eenig leedwezen gevoelende wegens het mij aangedane onrecht hebben te Brussel zooveel verkregen, dat ik op dit oogenblik de stellige verzekering ontvang van den Minister der Finances, van binnen weinige dagen naar Gent verplaatst te zullen worden, alwaar ik bij een kantoor van 5000 guldens of daaromtrent ruim zoo goed als te Antwerpen wezen zal!’

Het zal voor Willems een heuglijk nieuws geweest zijn de verzekering te ontvangen van een aanstaande verplaatsing uit Eekloo, die ‘allerellendigste plaats’ (Brief aan Jer. de Vries van den 20sten Mei 1832. Briefwisseling, Max Rooses, blz. 117), die hem het pijnlijkste verloop voor zijn vrouw deed vreezen, want

> ‘Mijn goede beste gade is er nog ziek van en zoo zij nog lang hier in Eekloo verre van alle onze vrienden en nabestaanden moet blijven doorbrengen, dan vreeze ik zeer, dat zij nimmer recht gezond worde.’ (Brief aan Van Siegenbeek van den 7den September 1834. Briefwisseling, Max Rooses, blz. 130).

Willems hoopte thans zijn vurigsten wensch verwezenlijkt: een terugkeer naar Antwerpen, waarheen geest en ziel hem stuwden - had hij in de Scheldestad zijn leven als jongeling en als man, als politieker en als geleerde niet doorgebracht?

Doch een dergelijke gunst zou Willems niet bekomen: hij kon zich niet voldoende plooien naar den wil van de Belgische regeerders!

Over zijn houding in het België van 1830 is zijn brief van den 30sten Januari 1835 aan Jeronimo de Vries zeer kentschetsend:

> ‘Ik heb mij te Brussel altijd zeer neutraal en een zeer

> omzichtig gedrag gehouden, zonder nochtans ooit mijn afkeer voor de revolutie te verbergen.
> In het openbaar den Orangist uit te hangen of naar koffijhuizen en publieke plaatsen, waar men politikeert te loopen, en alzoo mij en de mijne in gevaar te stellen, was nimmer mijne handelwijze.
> Zoodanig gedrag schijnt mij veel goed gedaan te hebben; doch, daar men mijne gezindheid kent, heb ik niet kunnen verkrijgen naar Antwerpen terug te keeren. Men heeft mij daaromtrent geschreven que les raisons qui m'avaient fait écarter d'Anvers, bonnes ou mauvaises, militaient encore trop dans l'esprit de certaines personnes.'

Na vier jaar ballingschap werd Jan-Frans Willems den 19^{den} Maart 1835 naar Gent verplaatst, waar hij den kring der Vlaamsche schrijvers aantrof, die hem als hun meester en leider aanschouwden.

Malmedy, Januari 1928.
Dr. ROB. ROEMANS.

De Reis van Albrecht Dürer in de Nederlanden[1]

Toen Albrecht Dürer, in 1520, zijn reis naar de Nederlanden ondernam, was hij negen en veertig jaar oud, dus in de volle kracht van zijn leven en in de volle glorie van zijn kunst. Hij heeft ons van die reis een '**Tagebuch**' nagelaten, dat wel is waar grootendeels bestaat uit de opsomming tot in de kleinste bijzonderheden van zijn dagelijksche uitgaven, waardoor het wel eenigszins op het huishoudboek van een zorgzame huismoeder gelijkt, maar dat toch, in zijn geheel genomen, een cultuur-historisch monument van kostbare waarde blijft.

Schoone taal, beschouwingen over kunst, moet men er niet in zoeken; het lezen er van is zelfs zeer vermoeiend. Als voorbeeld sla ik een bladzijde, welke ook, open, en lees:

'Und bin von Mechelen früh am Montag [3 Sept.] gen Antorff (Antwerpen) gefahren. Und ich asz frühe mit dem Portugaleser, der schenket mir drei Porcolona, und der Ruderigs schenket mich etlich Feedern, calecutisch Ding. Ich hab 1 fl. verzehrt. 2 Stüber hab ick dem Boten gegeben. Ich hab der Susanna (zijn dienstmaagd) kauft ein Höcken pre 2 fl. 1 Ort. Mein Weib hat geben für ein Waschschaff, für ein Blasbalg und für ein Schüsselnapf, mein Weib vor Pantöffel und für Holz zu kochen und Kniehosen, auch für ein Sittichhaus und für zween Krüg und zu Trinkgeld 4 fl. rheinisch. So hat sonst mein Weib ausgeben um Essen, Trinken und allerlei Notdurft 21 Stüber. Nun bin ich am Montag nach Aegidi [3 Sept.] wieder zu Jobst Planckfelter eingezogen und hab diese eingezeichnete Mal gessen: jjjjjjjjjjjjjjj. Item dem Niclas des Tomasins Knecht, geben 1 Stüber. Ich hab 5 Stüber

(1) Albrecht Dürer overleed den 6 April 1528, dus vierhonderd jaar geleden. Het is geen louter toeval, dat we dit artikel tot in het Aprilnummer 1928 verschoven. Red.

für das Leistlein geben, mehr ein Stüber. Mein Wirt hat mir geschenkt ein Indianische Nusz, mehr ein alt türkische Geisel'...

Deze weinige regels teekenen het dagboek in zijn geheel als stijl en als inhoud; maar hier en daar ontmoeten wij toch mededeelingen, persoonlijke indrukken van den grooten kunstenaar, die aan zijn reisverhaal blijvende waarde geschonken hebben.

Den 12^{n} Juli 1520 ging Albrecht Dürer met zijn vrouw en de dienstmaagd Susanna op reis naar de Nederlanden. Van Neurenberg voerde hun weg, over Schweinfurth, Würzburg, Carlstadt, Homburg, Afschaffenburg, Frankfort, Mainz, en verder den Rijn af, tot Keulen. Dit eerste gedeelte van de reis had 14 dagen geduurd; op verschillende plaatsen, maar vooral te Keulen, werd hem door vrienden en vereerders 'der Wein geschenkt.' Den 28sten Juli wordt de reis voortgezet langs Sittard 'ein feins Städtlein', en verder, over de heide, naar Antwerpen.

Den 2^{n} Augustus neemt hij hier zijn intrek in de herberg van Jobst Planckfelt en wordt reeds denzelfden avond op een feestmaal uitgenoodigd bij Bernhardt Stecher. Een paar dagen later gaat hij met zijn waard het nieuwgebouwde Burgemeestershuis [Hof van Lier, Prinsenstraat] zien; hij bewondert er de schoonheid van en noteert in zijn dagboek: 'in Summa ein solch herrlich Haus, dergleichen ich in allen teutschen Landen nie gesehen hab.'

Den 5^{n} Augustus werd hem weder, met vrouw en dienstmaagd, een feestmaal aangeboden, maar nu door de Antwerpsche schilders en hun echtgenooten. Het was een fijn feest, 'alle Ding mit Silbergescherr und andern köstlichen Gezier und überköstlich Essen.' Niet zonder welbehagen vermeldt Dürer: 'und do ich zu Tisch geführet ward, da stund das Volk auf beeden Seuten, als führet man einen groszen Herren. Es waren auch unter ihnen gar trefflich Personen von Namen, die sich all mit tiefen Neigen auf das Allerdemütigste gegen mir erzeugten.' Terwijl hij nu als eeregast aan de feesttafel zat, kwam een raadsbode met twee knechten hem van wege de stadsoverheid 4 kannen wijn ten geschenke brengen; meester Peter, de stadstimmerman, schonk hem twee kannen wijn; lang bleef men gezellig te zamen, en laat in den nacht werd hij met toortslicht naar huis begeleid.

De volgende dagen bezoekt hij het huis van Quinten Matzijs;

hij konterfeit verschillende personen, o.a. den schatrijken zijdehandelaar Tommasso Bombelli, bij wien hij meermalen aan tafel genoodigd wordt; sluit vriendschap met den bekenden landschapschilder Joachim Patinier; koopt en verkoopt, geeft kleine geschenken en ontvangt er ook; zoo schenkt de beroemde Erasmus hem een Spaanschen mantel en drie mansportretten.

Dürer is blijkbaar getroffen door den rijkdom en den kunstzin, dien het Antwerpen van zijn tijd in alles ten toon spreidde. En toch, zijn woonplaats en geboortestad Neurenberg was toenmaals reeds rijk aan kunst; hij had Straatsburg gezien en woonde geruimen tijd in Venetië. 't Is dan ook de algemeene weelde, het eigenaardig kunstgevoel, zich zelf uitend bij de openbare volksfeesten, dat hem vooral treft. Aan de heerlijke O.L.V. Kerk, aan de rijke abdij van St. Michiel, wijdt hij zijn bewondering slechts in een paar regels, met de opmerking: ‘zu Antorff (Antwerpen) sparen sie kein Kostung in solchen Dingen, dann da ist Gelds genug.’ Maar als hij den 19^{n} Augustus den grooten Ommeganck ziet voorbijtrekken, dan jubelt zijn kunstenaarsziel en noteert hij in bijzonderheden. Hij ziet ze voorbijtrekken, ‘alle Handwerken und Ständen, ein Jeglicher nach sein Stand auf das köstlichst bekleidet.’ Bazuinblazers, pijpers en trommelslagers; gilden en neringen, boogschutters, ambtslieden; begijnen, in hun eigenaardige kleederdracht ‘gar rührend zu sehn,’ domheeren, priesters en koorknapen; 20 personen die de Maagd Maria en het kindje Jezus dragen, ‘auf das köstlichst geziert;’ wagens, spel en schepen; de profetenschaar, de Drie Koningen op groote kameelen, de vlucht naar Egypte; een draak, aan den band geleid door de H. Margareta met haar jonkvrouwen; St. Joris, ‘gar ein höbscher Kürassier,’ met zijn knechten; een schaar jongelieden en jonkvrouwen te paard, ‘gar zierlich und auf das köstlichst bekleidet.’ Twee uren lang kon de schilder van den stoet genieten en, zegt hij, ‘also war des Dings so viel, dasz ichs in ein Buch nicht kunnte beschreiben.’

Den 26^{n} Augustus doet Dürer een uitstapje naar Mechelen, en vertrekt den volgenden dag van daar naar Brussel. Een uitroep van bewondering voor het stadhuis, ‘ein fast köstlich Rathhaus mit einem herrlichen durchsichtigen Thurm!’ In de ‘gulden Kammer’ blijft hij in verrukking vóór vier schilderijen van den

‘gros Meister’ Rogier van der Weyden, en in de kapel van het Nassau-huis bewondert hij een schilderij van Hugo van der Goes. Overigens bleef hij te Brussel niet ledig; hij konterfeit Bernard van Orley en Erasmus, benevens een aantal andere personen. Van Orley noodigt hem uit op een feestmaal; hij ‘hat ein solch köstlich Mal zugericht, dasz ich nicht glaub, dasz erzeugt sei mit 10 fl.’

Albrecht Dürer was niet rijk; de zorgen voor het dagelijksch bestaan kwelden hem zijn gansche leven, en dat ondanks de vele groote scheppingen van zijn geniale kunst. Aan al wat hij voortbracht besteedde hij de uiterste zorg en hooge prijzen er voor bedong hij niet. Ook in de Nederlanden waren er velen die zijn werk aannamen en heel karig beloonden. Vandaar de verschillende verzuchtingen in zijn dagboek: ‘6 Personen haben mir nichts geben die ich zu Brüssel hab conterfet.’ Later schrijft hij: ‘Ich hab sonst hin und wieder viel Visirung und ander Ding den Leuten zu Dienst gemacht und für den mehren Theil meiner Arbeit ist mir nichts worden.’ Aan het einde zijner reis gekomen, schreef hij nog de weemoedige klacht: ‘Ich hab in allen meinen Machen, Zehrungen, Verkaufen und andrer Handlung Nachtheil gehabt in Niederland, in all mein Sachen, gegen groszen und niedern Ständen, und sonderlich hat mir Frau Margareth (de tante van Karel V en landvoogdes der Nederlanden) für das ich ihr geschenkt und gemacht hab, nichts geben.’

Laten wij hier nu echter ter eere van Antwerpen bijvoegen, dat het, evenals Venetië, den schilder rijke aanbiedingen deed, als hij er zich met der woon wilde vestigen, doch deze bleef trouw aan zijn geliefd Neurenberg.

Den 3^{n} September is Dürer weder in Antwerpen. Een maand later vinden wij hem in Aken, en woont hij er de kroning van koning Karel bij: ‘da hab ik gesehen alle herrlich Köstlichkeit, dasgleichen keiner, der bei uns lebt, köstlicher Ding gesehen hat.’ Hij trekt nog voor een paar dagen naar Keulen, en den 14^{n} November onderneemt hij, langs een omweg, de terugreis naar Antwerpen; de tocht gaat over Dusseldorf, Wesel, Emmerik, Nymegen, Tiel, 's Hertogenbosch, ‘ein hübsche Stadt, hat ein ausbündige schöne Kircke,’ Bommel, Oosterwijk ‘übergrosz schön Dorf,’ Tilburg. Als hij den 22^{n} November zijn vrouw

wederziet, vertelt zij hem, dat een zakkenroller, in de O.L.V. Kerk, haar beurs ‘abgeschnitten’ heeft. Den 3^{n} December is hij weder op weg naar Bergen op Zoom, ‘ein lustig Ort im Sommer.’ Zijn doel is nu, de Zeeuwsche eilanden te zien; wij vinden hem dus achtereenvolgens te Goes, en te Arnemuiden; het scheepje vaart langs plekken, waar torenspitsen en daken van door de zee verzwolgen gehuchten nog boven het water uitstaken. Zij komen te Middelburg, ‘eine gute Stadt, hat ein überschön Rathhaus mit einem köstlichen Thurm,’ en gaan van daar naar Veere, ‘da aus allen Landen die Schiff anländen, is ein fast feines Städtlein.’ Verder ging het per schip naar Zierikzee; daar wilde Dürer een walvisch zien, die door de golven op het droge was geworpen, maar de zee had haar buit alweder teruggenomen. Overal waar hij komt, is hij druk aan het konterfeiten, hij brengt trouwens zijn tijd nergens in ledigheid door. Den 14^{n} December zit hij weder rustig in de herberg van Jobst Planckfelt te Antwerpen. Feestmalen worden hem van verschillende zijden aangeboden door de goudsmeden, door den Amman van Antwerpen, door den Portugeeschen gezant Lopez, door ‘Meister Peter Secretari,’ bij wien ook Erasmus aan tafel zat. Het grootste en rijkste koopmansgild van de bloeiende handelsstad biedt hij een zittenden St. Nicolaas aan, en krijgt er voor als geschenk 3 Philippsgulden (ongeveer 15 voor-oorloogsche frank)!

Den 6^{n} April doet Dürer een uitstapje naar Brugge, ‘ein herrlich schöne Stadt.’ Onderweg komt hij langs Beveren, Ertvelde, Eecloo, een streek ‘wo die reichen Bauren sitzen.’ Hij blijft er slechts een paar dagen, maar welk een kunstgenot en wat een vriendelijke ontvangst! In het ‘Kaisers Haus’ en in de kerken bewondert hij het albasten Mariabeeld van Michel Angelo en heerlijk schoon schilderwerk van Jan van Eyck en de beide ‘grosz Meister’ Rogier van der Weyden en Hugo van der Goes. Een feestmaaltijd werd hem aangeboden door de goudsmeden, schilders en kooplieden. En de twee broeders, Jacob en Pieter Mostaert, schonken hem 12 kannen wijn, en het gansche gezelschap, meer dan 60 personen, begeleidde hem met ‘Windlichtern’ naar het huis van Jan Prevost, waar hij logeerde.

Den 9^{n} April verblijft hij een paar dagen te Gent, ‘hübsch und

ein wunderliche Stadt.' Hij bezoekt er de verschillende bezienswaardigheden, is verrukt over het 'Genter Altar', klimt op den St. Johannestoren, ziet de brug, 'da man die Leute köpft' en andere zeldzame dingen. De schilders en hun Deken verlieten hem niet, betaalden al zijn maaltijden en toonden hem veel vriendschap.

Waarlijk, de schilder had niet te klagen over de hartelijke ontvangst, welke hij overal in de Nederlanden genoot en hij erkent dit dan ook in de volheid zijns harten.

Enkele dagen, nadat hij weder in Antwerpen teruggekomen was, werd hij aangetast door de Zeeuwsche koortsen; dokter en apotheker moesten er bij te pas komen, en de bezoeken van den geneesheer kostten hem iedermaal gemiddeld 6 stuiver; bij den apotheker betaalde hij voor de geneesmiddelen van 3 tot 12 stuiver. Dit belette hem niet, den 5^{n} Mei tegenwoordig te zijn op de bruiloft van den landschapschilder Joachim Patinier.

Het dagboek neemt nu op eens een andere wending; Dürer wordt welsprekend; toorn, verontwaardiging en droefheid trillen in zijn ziel en uiten zich in bittere klanken. Ziehier waarom: Toen Luther, in April 1521, op den Rijksdag te Worms, zijn stellingen niet wilde herroepen, liep zijn leven groot gevaar. Op zijn terugreis liet zijn beschermer, keurvorst Frederik de Wijze, hem in 't geheim oplichten en hem als ridder George, op den Wartburg in veiligheid brengen. Toen men volkomen onkundig bleef van wat er met hem gebeurd was, dacht men algemeen dat hij in handen zijner vijanden gevallen was of reeds vermoord werd. Dit was ook de meening van Dürer, toen het nieuws zich, den 17^{n} Mei 1521, in Antwerpen verspreidde. De schilder was er diep door getroffen: 'sie führten verrätherlich den verkauften, frommen, mit dem heiligen Geist erleuchteten Mann hinweg, der do war ein Nachfolger Christi und des wahren christlichen Glaubens. Und lebt er noch oder haben sie ihn gemördert, so hat er das gelitten um der christlichen Wahrheit willen und um dasz er gestraft hat das unchristliche Pabstthum.' Zijn klacht gaat over in een innig gebed, opdat God het menschdom licht moge geven, aan welke goddelijke geboden het zich te houden heeft. Hij eindigt met een vurigen oproep tot Erasmus: 'O Gott, ist Luther todt, wer wird uns hinfürt das heilig Evangelium so klär fürtragen! Ach Gott, was hätt er uns noch 10 oder 20 Jahrn schreiben mögen! O ihr alle

fromme Christenmenschen, helft mir fleiszig beweinen diesen gottgeistichen Menschen und ihn bitten, dasz er uns ein andern erleuchtten Mann sönd. O Erasme Roderadame (van Rotterdam) wo willt du bleiben? Sieh, was vermag die ungerecht Tyrannei der weltlichen Gewalt und Macht der Finsternüsz. Hör, du Ritter Christi, reit hervor neben den Herrn Christum, beschütz die Wahrheit, erlang der Martärer Kron! Du bist doch sonst ein altes Männiken, ich hab von dir gehört, dasz du dir selbst noch 2 Jahr zugeben hast, die du noch tügest etwas zu thun!' Erasmus is katholiek gebleven; toen Albrecht Dürer bovenstaande woorden schreef, was deze ook nog katholiek, immers wij vinden op verschillende plaatsen van zijn dagboek: ik heb mijn biechtvader 10 stuiver gegeven; 4 stuiver aan mijn biechtvader gegeven; den monnik, bij wien mijn vrouw te biecht is geweest, heb ik 8 stuiver gegeven.

Den 6^{n} Juni gaat Dürer een paar dagen met zijn vrouw in Mechelen doorbrengen. Zij vonden bij de landvoogdes Margareta een vriendelijk onthaal; maar het door hem geschilderd portret van keizer Maximiliaan wilde zij niet aannemen, omdat zij het leelijk vond.

Te Antwerpen is hij de gast van Lucas van Leiden, 'Meister Lucas, der in Kupfer sticht' en conterfeit hem.

Den 7^{n} Juli gaf de koning van Denemarken, die zich toen te Brussel bevond, een rijk feestmaal, ter eere van Karel V, de koningin van Spanje en de landvoogdes Margareta; Dürer was er ook op uitgenoodigd.

Hij schilderde nog het portret van den Deenschen koning, die hem er 30 fl. voor schonk.

Den 17^{n} Juli verliet hij de Nederlanden, waar hij veel vriendschap, veel eer genoten had, maar van waar hij vertrok, even arm als toen hij er kwam. Hij noteert dan ook in zijn dagboek, dat Alexander Imhoff hem, enkele dagen vóór zijn vertrek, 100 goldfl. leende. Toch had hij, zooals wij reeds zeiden, zijn tijd niet in ledigheid doorgebracht, want buiten verschillend kunstwerk, had hij een honderdtal personen gekonterfeit.

'La Grande Encyclopédie' noemt Dürer's dagboek: 'un document à tous les points de vue infiniment précieux,' en dat is het inderdaad; de schilder teekende al zijn uitgaven aan: kousen,

schoenen, handschoenen, drinkgeld, herberg, spijs en drank, dokter en apotheker, enz.; eveneens vinden wij de opsomming van allerlei kleinere of grootere wederzijdsche geschenken; kortom, het vormt een trouw beeld van ons maatschappelijk leven in de eerste jaren der 16de eeuw, en tevens leeren wij er het gemoedsleven van den grooten schilder uit kennen.

H.N. VAN KALKEN.

Moderne Opvoering en Lucifer

Onder meer strevingen welke zich in de kunst onzer dagen laten gelden, merkt men een edele poging om het gewrocht te verwezenlijken, onafhankelijk van den tijd. Zoo vermelden wij - als terugwerking op het realisme - een misprijzen van plaatselijke aanduiding en, wat den tijd betreft, tevens het ontsnappen aan het anecdotische. Het gemak der reisverbindingen, de snelheid waarmee elk bericht ons bereikt, een zuiverder begrip der sociale stroomingen en zoo meer, belichten met een nieuwe klaarte oorden eener gedaantenwereld, tot nog toe in het duister. Dat nieuwe licht, eerst door latere geschiedschrijvers onpartijdig te onderzoeken, is de geest der eeuw.

In vroegere opstellen(1) wezen wij er reeds op, hoe de verhouding tusschen publiek en scheppende kunstenaar zich laat gelden, waarbij de kleingeestige meening slechts voor het publiek te schrijven natuurlijk blijft uitgesloten. Het gebaar van den scheppenden kunstenaar golft voort, evenals de cirkels over het water bij het oproeren van den spiegel; in den grond van zijn hart wenscht hij de baan breed en verre reikend. De ‘ivoren toren’ zelf is geen uitzondering, maar wel een bijzondere opvatting. Deze overwegingen kan men, bij de literatuur, niet van kant schuiven, waar immers publiceeren de uitkomst blijkt.

Zoo komt men er toe te besluiten tot de onsterfelijkheid der literaire meesterwerken, wat nuchter beduidt: ware meesterwerken verliezen nooit hun publieke belangstelling.

Heeft er onze bolronde aarde schuld aan, dat we bij 't doordrijven eener reis terugvallen waar we opstegen? Het ontworstelen uit den tijd is misschien juist wat eens de tijd waagt te doodverven als voorbijgaande beslommering.

Nog schriller uit zich het moderne streven op het tooneel.

En nochtans wie, na enkele jaren afwezigheid, weer de tooneelzaal betreedt, voelt zich min bevreemd door wat te berde verschijnt, want daartoe heeft kennis der hedendaagsche literatuur hem eenigszins voorbereid; maar wat hem ontnuchtert, soms bijster slaat, is de nieuwe opvatting van het tooneel als voorstelling.

(1) *Het Grauwe Gordijn*, 1926, bij V. Resseler, Antwerpen. *De roode Draad in de Kunst*, De Vlaamsche Gids, Jaargang XIV, n° 12.

Het ontwrichtings-proces, waarbij het tooneel uit het perspectieve raam treedt, zich van de zinsbegoocheling losrukt om onze aandacht, langs een spel van vlakken, te dwingen naar het concept en de gedachte die er uit voortwiekt, leidt noodzakelijk tot het invoeren van nieuwe tooneel-middelen.

Vergis ik mij niet, dan hebben wij het de Russen afgekeken, hoe deze het vlak van het tooneel opwierpen in een veelvuldig spel van vlakken en verhoudingen, waar de personen op verschillende graden, op en neer en over-end-weer bewegen. Een beweging dus in anderen zin dan men het zich tot nog toe had voorgesteld, waarbij de cubistische theorie ook heur aandeel heeft; een beweging ‘in de vierde afmeting.’

Van ons verlangt men dus, wanneer het gordijn openschuift, niet meer star naar de lichtende opening te blikken, als door een kijkgat naar de wereld. Een nuchtere zelfbeheersching zal ons nooit vervoeren in de illuzie eener schijn-wereld, waaruit de terugtocht naar de zakelijkheid der rechtstreeksche omgeving ons pijnlijk ontgoochelt.

Over esthetisch gehalte valt niet te twisten, wel te redeneeren. De geest en de ontwikkeling schuift men niet op één lijn, de voorstelling van het verband tusschen werkelijkheid en zakelijkheid blijft persoonlijk, het aandeel der zinnelijkheid in het geestelijke schommelt heen en weer, maar bereikt nooit het uiterste punt, in een of anderen zin of geest.

Men mag dus voor tooneel-plastiek niet onverschillig blijven; zij moet zelf in verband met het stuk de nauwste aansluiting zoeken, wat verstandige regie ook begrijpt.

Het gebruik der ietwat barre, meedoogenlooze schijnwerpers, ter vervanging der lampen, welke bij uitstraling langs verschillende zijden het tooneel verlichten, is, op zich zelf, niet gansch nieuw; immers in music-halls kende men de kunst onze aandacht naar den stralenbussel van het licht te dwingen.

Nieuw is de opvatting waarbij die brand der schijnwerpers op het tooneel een eigen omvang bereikt, holen klaarte bijt, waarin het bestaande naar kleur en vorm wegslinkt of gewijzigd weder opduikt.

Het verblindende licht openbaart ons een scherp omlijnde wereld, een verrijzenis zoo men wil, waar de zakelijkheid uit wegslinkt, waar we voortjagen in de onzinnigste wereld der geestelijke verbeelding.

Ziedaar in zeer vlugge lijnen beschouwingen over moderne opvoering neergeschetst, waardoor moet worden begrepen dat ons esthetische ontroeren opgezocht wordt door nieuwe kunstbronnen.

Als typisch voorbeeld vermelden we een filmvoorstelling van

le ‘Cercle libre’ te Brussel, gefilmd door graaf de Beaumont, en waar op het scherm alleen een spel van stralen, weerschijn en schaduwen trilden. De wisselende werking van licht en schaduw, heur uitspatten en slinken, knetterend losbarsten en roomig versmelten, verwekten een eigen emotie, als bij het aanhooren van zuivere muziek zonder meer. Dat is natuurlijk een uiterst overdrijven der opvatting van het zilveren scherm, waarover men verschillend mag oordeelen, doch zij bewijst ontegenzeggelijk de geldigheid dezer bijzondere kunstuiting, als spel van het licht.

Het nieuwe schittert wel eens zóo overweldigend, druischt met zulke overtuigende bewijsvoering tegen het voorgaande in, dat het opblikt als begroef het het verleden onder zijn grondvesten. Doch het blijft schijn en inbeelding. De meesterwerken immers overheerschen alle tijden.

Eigenaardig is het na te gaan hoe zij zich tot ons verhouden.

Wanneer in 1654 Vondel - hij was 67 jaar oud - zijn **Lucifer**-treurspel aan den onoverwinnelijcksten Vorst en Heere, Ferdinand den III, geboren Roomschen Keizer opdraagt, noteert hij als eenige regie-aanduiding: ‘het tooneel is in den hemel.’ De tekst alleen moet ons dus helpen aan het begrip zijner voorstelling, als opvoering.

Te zijnen tijde had het tooneel: schavot met verdiepingen, der middeleeuwsche mysteriën, uitgediend. 4 Januari 1638 werd te Amsterdam het nieuw tooneel ingehuldigd met Vondel's **Gysbrecht van Aemstel.** Omtrent de middelen waarover men toenmaals beschikte om **Lucifer,** het spel in den Hemel, den vollen luister bij te zetten, hoeven wij ons geen illuzies te koesteren. Aangenomen dat men het aan rijke stoffeering wel winnen kon, dan heeft het lichtspel, waar zooveel van gewaagd wordt in het stuk, van het toenmalige publiek een ongemeten dosis verbeelding vereischt.

‘In **Lucifer,** merkt prof. G. Kalff op[2], blijft de aarde buiten ons gezicht; wij zweven in de wijde ruimte des hemels, waar het gouden licht straalt op tinnen van paleizen; de afstanden zijn hier onmetelijk; de Godheid troont diep in 't grondelooze licht, hoog boven Lucifer en de engelen, die weer oneindig ver boven de aarde zich bevinden; alles is hier van hooger orde, etherisch; de engelen laten in hun vlucht een spoor van glansen achter zich, hun toevloed is als die van stroomen lichts, hun afvalligheid openbaart zich in rood licht, nevels, wolken.’

In het ‘Berecht aan alle Kunstgenoten’ beijvert zich de Dichter zijn opvatting als ‘treurspel’ van den ‘Val der Engelen’ te rechtvaardigen. Hij, de roomsch-gezinde, wist bij ondervinding, wat al vitterijen geloofsvragen, bij remonstranten

(2) Gesch. der Ned. Letterk. Deel IV. bl. 289-290

en contra-remonstranten, verwekken; hoe men regenten, al blijken zij den bejaarden dichter niet ongenegen, niet met ongegronde geloofsbelijdenis moet kittelen. Voorts laat hij de didactische waarde, meteen den zedelijken invloed, van het tooneel niet onvermeld. Nu is het wel pittig dat het 'Berecht', hoe sappig ook geschreven, voor ons modernen den weg naar het invoelen van het meesterstuk in 't geheel niet opener baant, die tekst-verwijzingen laten ons volkomen koel.

Wat blijft is Vondel's conceptie. Hij had het gevoel bij het scheppen van '**Lucifer**' zijn verzuchting naar godsdienstige belijdenis te luchten, in dien 'Val der engelen, met zijn nasleep: de verdrijving van den mensch uit het aardsch Paradijs'; en de vorm, toen beschouwd als de hoogste uitdrukking der dichtkunst: het klassieke treurspel, leek hem de geschikte.

De godsvrucht glanst als warme zon over het gansche gedicht; daardoor gloort het op als een dageraad, orchestreert een hymne aan de Godheid, in heur pracht en heerlijkheid, heur majesteit en scheppende kracht.

Immers men moet bekennen, zoo men alleen de tooneel-vereischten op het oog houdt, dat er gebrek is aan **tooneel**-plastiek, wat beeldenrijkheid verhelpt, doch niet rechtvaardigt. Slechts uit een verhaal vernemen wij den val van Lucifer; scenisch beleven wij er niet eens den weerslag van; bij het slottooneel verschuift zelf de tragiek gansch van Lucifer's val naar dien van den eersten mensch. Poëtisch blijft zulks volkomen genietbaar, sluit bij den aanvang aan: de beschrijving van het eerste menschenpaar in Eden, doch als zuiver dramatisch element, voor Lucifer's val is het een nevenlooper. Lange verhalen, waar men handeling vermist, zijn alleen genietbaar als kunst, als uiting van een vroom gemoed; zijn de karakters scherp en gaaf geteekend, voelt men de gemoederen af en aan zwellen bij de ontwikkeling der tragiek, te veel zegging smoort de handeling.

Om dat meesterwerk der literatuur, bij ons Vlamingen helaas niet, zoo op den mond als voor Duitschers b.v. hun '**Wilhelm Tell**', naar waarde te genieten, hoeft men het te aanvaarden als een grootsch, dichterlijk tafereel, d.i. met sterk uitbeeldende elementen, die gelden door het woord met zijn rhythmus en klank. Het treurspel omraamt het met zijn renaissance-omlijsting.

Een onvergankelijk gedicht dus in den vorm van treurspel, heden nog vol sappigheid en kleur in woord en klank, nog warm-kloppend van den belevenden rhythmus, van dien harte-slag van het scheppend genie; naar ons stroomt het over met breeden, overweldigenden golfslag, wemelende zee van lichtsprankels waarop we deinen en dalen in omstralend gegloor.

Wat rest dan aan speelbaarheid bij **Lucifer**? Is het moderne

tooneel waar men zoo op concentratie der gedachten drukt, waar men het woord gelden laat vóor de zaak, niet geschikt om het ‘eeuwige’ in meesterstukken weer recht te laten wedervaren?

Daarop verleent de voorstelling van ‘Volkstooneel’(3) een even verdienstelijke als waardige proef.

Het is niet voldoende met Vondels taal vertrouwd te zijn, onmisbaar vereischte wil het woord van op het tooneel bij ons inslaan, om van het te berde voeren van ‘**Lucifer**’ te genieten; wij moeten nog Vondels toonhoogte bereiken, wij moeten met hem instemmen, ons voelen omademd met een bijzondere atmosfeer. Leest men in ‘een hoecksken met een boecksken,’ dan weeft het spel onzer gedachten dat gulden hulsel om ons; veel gemakkelijker schept onze verbeelding ons een hemel dan hij ons tegenstraalt uit een vluggelings gekleurd scherm, zulk een waarvan het vergankelijke ons niet ontsnapt.

Doch verzen, niet het minst, Vondels verzen, gedijen eerst tot vollen luister bij het luiden van het gesproken woord, bij de dramatische opvatting zelfs een onontbeerlijkheid.

Zoo kunnen wij de taak der regie nader omschrijven: 1° Vondels vers in zijn volste geluid als dichterlijke schepping laten gelden, met stem en gebaar - het gebaar belevend, want levend rhythmus; 2° door de opvoering op het tooneel onze stemming niet te storen door zulke tooneelplastiek, waarvan het tijdelijke ons met schokken neerslingert.

Laat ons dus nagaan hoe Johan De Meester's opvatting dus Vondel's **Lucifer** verheerlijkte, als tooneelbestuurder bij vermelde opvoering.

Een tamelijk ingewikkeld stellage, met drie schavotten, het hoogste te midden, is met schabben en trappen verbonden; een duizelingwekkende aanloop daalt uit het ‘Hoogste’ daarheen, van waar ‘Hij zoo hoog gezeten is, door tijd noch eeuwigheid gemeten.’ Daarom heen speelt het gansche stuk, als een zwierige arabesk; de ‘hemel-lieden’ almeteens van den vasten aardbodem opgetild, door het slinken van het tooneelvlak, erlangen iets etherisch en de gewone aarde duizelt, in onze verbeelding, naar de diepte, wij gevoelen die diepte onder ons.

Het blijkt natuurlijk onmogelijk de engelen op hun vleugels te laten aanzweven, hoewel aan die engelenvlerken allerlei beelden uit het gedicht staag herinneren. Bij de voorstelling achtte men het noodzakelijk die vleugels te behouden, wat bij het lenig spel van rhythmen en lijnen, plots allermiserabelst verguld bordpapier laat ruischen. Daar moet wat innigers voor getroffen worden, indien men de vleugels niet effenaf wegschaft, of wel iets donzigers

(3) Te Brussel, 7 Februari 1926, zaal ‘Patria’.

of wel misschien, iets soepels, wuivigs dat men met de armen kan verbinden, kan uitstrekken en toevouwen om een nieuw, misschien zeer plastisch, gebarenspel te scheppen.

Vondel zelf meent het zoo scherp niet met de plastiek der wieken, daar hij immers Appolion I. 1. aan Belzebub, bij zijn beschrijving van het geluk der menschelijke liefde, laat zeggen:

> Ik heb mijn slaghveer in dat aengenaeme vier
> Gezengt.....

In Il komt Lucifer zelf op een wagen aangereden:

> Gij snelle Geesten, houdt nu stand met onzen wagen:
> Al hoogh genoegh in top Godts Morgenstar gedragen,
> Al hoogh genoegh gevoert.....

Daar dierf de regie alleen zinnebeeldig deze ‘vaert’ voor te stellen, door het mennend gebaar van Lucifer, voortlijnend in opwaarts uitvloeiende leisnoeren. Zeer kiesch en fijn gevoeld voorwaar; men weet, bij ondervinding, hoe koddig en plomp godenwagentjes soms het tooneel opbolden!

Want nogmaals, de plastiek zit hem bij Vondel meer in het dichterlijk woord dan in zakelijke uitbeelding. De glans der literatuur, in de XVIIe eeuw, laat ons veronderstellen, dat een ruime zaal zich door het zangerige, klankvolle woord liet vervoeren, meer lette op het gesprokene dan op het spel. Wij zelf nog bij sommige te blijkbaar lange alleenspraken, geraken onder de bekoring van Vondel's meesterlijke taal, klankrijk als brons, schitterend van een Rubeniaansche kleurenpracht, weelderig vloeiend als de zware wateren van een machtigen stroom en vergeten het tooneel.

Uit het ietwat stijf-gekunstelde der renaissance-symboliek, schiep het ‘Volkstooneel’ opluchting door die uitbeelding op zijn stellage. Door het af- en aanzweven der engelen naar lager en hooger sferen, door hun rhytmische gebaren, ontspint zich een levendig spel, waar de wisseling van het belang bij mée-golft, èn zwierige lijning om maat en galm van het vers.

(Wij verzwijgen de perijkelen der stellage; ze verwekken slechts voorbijgaande feilen).

De schijnwerpers met hun fel, concentreerend licht, branden nu over het tooneel om het uit de donkerte op te tillen, naar een hemel, waar een eigen glans en glorie ons bijna verblindend moet overweldigen.

Ondanks vergulde en verzilverde wezens, straalde geen luister uit de hemelsche gedaanten.

Apollion verschijnt (naar Vondel): ‘hij laat een spoor van licht’ en glansen achter zich... een goddelijken zwier die (hun) geen

‘Engel schijnt, maar eer een vliegend vier’; bij Johan de Meester laat een somber wezen ons reeds de slang vermoeden; bij J.d.M. verkrijgen de afvallige engelen reeds de smadelijke gedaantenwisseling - ten deele althans -, alsof zij naar Hieoronymus Bosch ‘val der verdoemden’ reeds door de Almacht waren bestraft.

Klaagt de rey der Engelen:

> Hoe zien de hoffelijcke gevels
> Zoo root! hoe straalt het heiligh licht
> Zoo root op ons gezicht,
> Door wolcken en bedroefde nevels!
> Wat damp, wat mist betreckt
> Dat zuivre, nooit bevleckt,
> En loutere safier?
> Die vlam, dien glans, dat vier
> Van 't heldere Alvermogen?
> enz...

daar verbetert de stemming en bereikt de volkomenheid. Hier bloedt het licht der roode schijnwerpers als dof purper, omfloerst de personen met een schijnsel over hen neergedropen, de schaduwen gapen er naast met hopelooze donkerheid en dreigen met het onpeilbare zwart der vernietiging. Wij gissen of men met behulp der vroegere reeksen, roode gloeilampjes, tot zulke kernige intensiteit wist door te dringen.

Het IIIe bedrijf, een klimax der handeling, waar de opstand der Luciferisten onvermijdelijk losbarst in de afgod-verheerlijking van Lucifer, begeleidde het jichtig slaan eener sarrende trom.

De Luciferisten met hun glanzend groene pantsers, glimmen van praalzucht en hoogmoed naast het stemmig wit der getrouwe engelen. Hun klacht met de scherp-lange ae: ‘Helaes, helaes, helaes, waer is ons ijl gevaeren?’ snijdt door merg en been.

Dat IIIe bedrijf teekent den gang der geestelijke tragiek pakkend, men voelt zich gedragen op den wiekslag van een hoog stijgend genie, genakend de hoogste sferen van het kunstvermogen.

> Op, treckt op, O ghij Luciferisten
> Volg dees vaen
> Ruckt te hoop al uw krachten en listen,
> Treckt vrij aen.
> Volght dezen God, op zijn trommel en trant
> Beschermt uw Recht en Vaderlant
> enz..

Stel u het hameren van dien strijdzang voor, met dien ondertoon van hortend geweld, bij het doorgaand jachten der trom, met eigen slag, en hoort ge het oproer niet opschokken en ontploffen in strijdgedreun?

De Luciferisten stijgen uit de onderste lagen (beneden het tooneel) naar den hemel en verdwijnen weer langs daar bij het weegeklaag der getrouwe reyen. Dit wegslinken van Lucifer's luister, als geslikt door de gapende holte onder ons, jaagt een rilling in ons, wij ijzen bij het bange voorgevoel van Lucifer's val. Daarom ware luister bij de eedaflegging wenschelijk, meer dan hier werd bijgezet; de standaard straalde geen licht uit, de onverbiddelijke schijnwerpers wezen te klaarblijkelijk op klatergoud en futlooze lichtheid.

Stelt men zich de verdwijning der weerspannige scharen, langs den achtergrond of zijwaarts maar gelijkvloers voor, dan moet men toegeven hoe het dramatisch vertoon er bij zou verlammen.

Het IVe bedrijf, waar Michael bevel ontvangt Gods banier tegenover die van Lucifer op te stellen, waar hij zich wapent: met blixem, harnas, helm en schilt... in het harnas roept: de Maghten en Troonen, hoeft scenisch Gods macht uit te beelden. Het is niet noodig zich, met ziender oogen, van het belang der drommen te overtuigen, als men opgevoerd wordt tot de stemming bij Michaels optreden de aanzwellende macht te voelen. Hier had het muzikale element dieper kunnen doortasten, waar men stijve figuratie verzaakt. Immers Michaels luister moet dien van Lucifer overheerschen, alle schijnwerpers kunnen niet genoeg stralen en terugketsen met flitsen en karbonkelen, om mij te blinden voor de schitterende weerspiegeling van Gods almacht.

In den geest van den dichter verwezenlijkt die wapening van Michael, ten tooneele gebracht, den noodigen tegenhanger tot Lucifer's bewierooking; tooneel-regie legt de verplichting op er gehalte aan te verleenen. Zoo niet begrijpen we voelend niet hoe Lucifer aan 't wankelen slaat, waar hij de uitkomst gedenkt zijner vermetele poging; niet waarom hij door zijn trawanten moet opgemonterd, tot de hoogmoed weer in hem oplaait:

> Hoort toe ghij Oversten, hoort toe, ghij Ridderschappen
> En luistert, nu wij u vermelden, klaer en kort.
> ....
> Indien ghe mij voor 't hooft van uwen vrijdom kent.
> enz...

Waarop de eed, tartend en donker-zwaar als een vloek.

Die eed is de snoodelijke heiligschennis en roept Gods wraak boven het hoofd der afvalligen; we dompelen in de bodemlooze schaduw van laster en snoodheid, vallen dieper in den kuil des ondergangs.

Scenisch, ten minste, wil ik het gewaar worden, hoe de afgrond naar mij openspert, hoe de schaduw van den dood, uit hem opgestegen, den hemel befloersen wil.

Als een lichtstraal door de nevels heen, een ster in de duisternis, daagt Rafael op met zijn vredetak; de oprechte liefde kan de hoop op verzoening aanbanen met ‘stilstand en verdragh.’ De oprechte Rafael tracht Lucifer's hart te roeren; hij kent Lucifer's gruwel en laat zich door geen woorden paaien, zijn edele ziel biedt genade door zijn bemiddeling.

Genade, dit juist is voor Lucifer onaanneembaar; in zijn hoogmoed verstokt, wijst hij het aanbod af, al weet hij wat hem te verwachten staat;

> Of ergens schepsel zoo rampzalig zwerft als ik?
> Aan d'een zij flauwe hoop, aan d'andre grooter schrick.

Mooie plastiek, waar Lucifer alle verhevenheden verlaat en grondewaarts neerslaat, zich wringt van pijn en wanhoop, neerslaat om nooit meer op te stijgen... ‘de hoop is uit. Wat raedt!’ Dan heeft het treurspel een einde.

Het V^{de} bedrijf is scenisch het minst geslaagde. Wij ‘vernemen’ den val van Lucifer, wij wonen Gods triomf bij, wanneer de zegevierende Michael optreedt, door de juichende scharen begroet.

't Vreugdgeroep breekt plotselings af bij Gabriel's jammerklacht: ‘Adam is gevallen.’

Voor een vrome ziel stellig het gruwelijkste slot, een didactische sluitsteen van het dichterlijk betoog, doch het valt buiten de eigenlijke handeling van het treurspel.

Begrijpt men dit bedrijf als een dichterlijke doodsmis, waarbij de laatste rei in zware, orgelende alexandrijnen het: ‘Libera me’ zingt, dan kan het misschien die grootsche, goddelijke verheerlijking, die ‘**Lucifer**’ heet, met treffende tragiek besluiten.

Het is een bezwaarlijke taak **Lucifer,** te berde gebracht, niet te laten besterven in uitsluitend literair genot of godsdienstige bespiegeling. Kan hier geen gepaste orchestratie de stemming schragen?

Vatten wij den indruk over die moderne opvoering van ‘**Lucifer**’ te zamen, dan blijft een praestatie, welke, als geheel, goed in elkaar sluit, waar, bij sobere insceneering, het woord, met gloedvolle rhythmische zegging, onderlijnd door sierlijk en lenig gebaar, in vollen klank voortgalmt. Een nieuwe beweging over tooneel waar mee-spelend licht verleent eigen plastiek, die aanhoudend golft en harmonisch verbindt.

Wat bij koeler toezicht wel eens verbrokkelt is een zeker gemis aan luister, wispelturigheid in de schijnwerpers, waar grimassen bij grijnzen, wanneer engelsche gelukzaligheid ons bekoren moest.

Van belang scheen ons die interpratie te noteeren in heur verband met wat modern tooneel ons kan openbaren, zonder een kritiek der eigenlijke opvoering te leveren.

Als na-betrachting kan men overwegen hoever de interpretatie van meesterwerken der literatuur, hier treurspel, het drijven mag, of men bij ‘klassieke’ stukken niet streven moet naar klassiek spel, wil men naar de voorstelling dingen in evenredigheid met den tijd van het stuk.

Maar zóo te denken ware tooneel-middelen effenaf overschatten, op hen het belang verplaatsen, waartegen wij ons volkomen verzetten.

Komt morgen een ander tooneelbestuurder, waagt een opvoering van **Lucifer,** b.v. alleen met zwart en wit; kan hij door die tegenstelling de pracht van Vondel's vers laten gelden, best mogelijk! Wij weten het niet eer voor zulk een vertooning het gordijn openschuift.

Want **Lucifer** is onafhankelijk van den tijd, zeker door den inhoud, maar nog meer en voor alles, door iets eigens dat pakt en roert, door den slag van een machtig woord, dat ons omlaait met den gloed van het genie. En die kracht die ons toestroomt, ons doorzindert, ons optilt boven het toeval der wisselvallige aarde, is de onvergankelijke schoonheid.

November 1926.

HUGO VAN WALDEN.

Hollandsche Letteren

Een duidelijk beeld geven van Frederik van Eeden is een van de moeilijkste taken, die een criticus zich denken kan. Van Eeden is zoo ingewikkeld, én als schrijver, én als mensch! Hoe kan men om met iemand, die heel mooie dingen heeft geschreven, en tevens veel dingen vol rhetoriek, met iemand, die, altijd aan, eenigszins den indruk geeft van een charlatan, maar een charlatan, die in zich zelf gelooven zou, zijn poseeren voor oprechtheid zou nemen, totdat hij zelf, en veel anderen met hem, het poseeren voor oprechtheid doet gelden? Hoe hem gekenschetst, Nieuwe Gidser die **De Nieuwe Gids** verliet en overhoop ligt met Kloos, en Van Deyssel, en Verwey, en al de anderen; bestrijder van 'kunst om de kunst' en verlaten door de jongeren, die toch de machtige leus ook bestrijden uit een ethisch, of een maatschappelijk, of een humanistisch oogpunt, of enkel omdat zij meenen dat kunst en leven één zijn? Hem die, liberaal, of, nadien, socialist, of communist, ook daar geen volgelingen kon verwerven, of niet voor lang, en wiens tamelijk theatraal overgaan tot het Roomsch Katholicisme het laatste, en zeker niet het beste, want toch niet het diepst doorleefde is? Hem, den rijkbegaafde, die om de beurt Multatuli, of Shelley, of Thoreau, of Tolstoi, of een tegenbeeld van Tagore, of een Verlaine met-de-sagesse-zonder-de-zonde wezen wilde, en nooit zich zelf schijnt te hebben gevonden? En dan komt de herinnering aan **Johannes I,** en doet zooveel vergeven, en de criticus moet zelf het gevoel afschudden, door alle bakvischjes en alle Borel's jongetjes en zusjes gekoesterd voor den auteur van dat bekoorlijk boek. En dan weer staart de Nederlander met fierheid op de lijst der vertalingen van Van Eeden's werken, en ziet in, dat Van Eeden de beste exporteerder is van de Hollandsche literatuur. Maar vraagt zich af, of het buitenland, en ook Nederland, daar wel best mee varen.

Zulke taak - een duidelijk beeld geven van Van Eeden - werd thans door Dr. G. Kalff, Jr. ondernomen en prachtig uitgevoerd (**Frederik van Eeden,** J.B. Wolters U.M. Groningen, Den Haag, 1927). Laat me maar direct zeggen, dat deze studie de beste is die ik ken over een Nederlandsch schrijver, en een der beste die ik ooit gelezen heb over welk schrijver ook. Wij hebben hier een

synthese van de thans in Frankrijk zoo in zwang zijnde romans-biographies, en van het degelijkst wetenschappelijk werk. Deze uitgebreide studie (XII + 542 blz.) is genuanceerd als een roman, en boeit meer dan een roman. En is toch streng wetenschappelijk. Er is daar een ongelooflijk materiaal verwerkt, bergen papier. Over van Eeden wordt hier wel alles aangehaald en gezeid. Maar er is meer. Hoe bescheiden de schrijver ook zeggen moge: alles lezen over 'tachtig' kan geen mensch, toch zullen alle Nederlanders wel zijn boek aanzien als de degelijkste studie over de tachtiger beweging tot nu toe verschenen, een studie waarin op Van Eeden (niet de beste, maar de best-representatieve tachtiger), het volle licht valt.

Over een werk van zulk gehalte als dit standaardwerk schrijvende, valt het moeilijk, niet Van Deysseltje te gaan spelen en in een roes van geestdrift alle eigenschappen er van te bezingen. Daarom dan een kleine, sobere noot: de schrijver is niet altijd zeer objectief, hoezeer hij zich ook inspant, het te blijven. Wij kennen Van Eeden beter door hem, maar wij kennen nu ook Doctor Gerrit Kalff, Junior. Is dat wel een gebrek? Ik zou het niet wagen, dat te zeggen, maar vind het intusschen nogal treffend, hoe, zelfs in de meest wetenschappelijke werken, het woord van Anatole France zoo dikwijls wordt bewaarheid: dat critiek in eerste instantie subjectief is.

Zijn er andere opmerkingen? Heel weinig, en onbeduidende. Aan detail-gepeuter doe ik niet.

De voornaamste eigenaardigheid van dit werk is de opzet zelf: de ondertitel: **Psychologie van den Tachtiger,** verklaart dien. Deze studie is vooral psychologisch opgevat. Daardoor boeit ze dubbel: een mensch leeren kennen is een groot genot voor iemand, die het leven lief heeft. Hoe wonderbaar wordt Van Eeden hier duidelijk! En wanneer schrijver als besluit zegt, dat Van Eeden slechts **uiterlijk** ingewikkeld is, zijn we geneigd, te onderbreken: 'wij weten dat!' en vergeten daarbij dan, dat het precies deze studie was, die zulks deed inzien.

Maar aesthetisch is dit werk ook. De schrijver heeft, bij al de degelijke hoedanigheden van zijn geleerden en betreurden vader, een uiterst fijnzinnig kunstgevoel, dat uitstekend van pas komt waar het onderscheid moet worden gemaakt tusschen echt en onecht in Van Eeden's oeuvre, of waar dat werk anders wordt besproken, bv. als vergeleken bij andere literaturen.

Van Alie Smeding, de vruchtbare, begaafde schrijfster wier **Duivelsnaaigaren** we in een vorige kroniek bespraken, verscheen bij Nygh en Van Ditmar, Rotterdam, een lange roman in twee boekdeelen: **De Zondaar** (1927). Dit werk maakte een zekere

herrie, met het natuurlijk gevolg, dat reeds een tweede druk noodig bleek voor den verkoop. Men heeft weer in Holland lange, wijze opstellen mogen genieten over het vraagstuk of kunst buiten of boven zedelijkheid mag staan, en dan, of dit boek onzedelijk is, maar niemand heeft zich blijkbaar de moeite gegeven, precies aan te duiden, waar zedelijkheid ophoudt en zedeloosheid begint. Ik zal me daaraan niet wagen, omdat ieder edel mensch zijn eigen moreele waarden in zich draagt en geen wetten van buiten-af die waarden kunnen regelen: en wat U totaal zedeloos zou mogen schijnen, misschien heel zedelijk zou lijken bij - laat ons zeggen: zelfs het oudst redactielid van dit tijdschrift, - of andersom. Maar wat nogal interessant voorkomt, is het feit, dat, wanneer de Hollanders schrijven over gewoonlijk streng verzwegen onderwerpen, zij de dingen aandikken op zijn Zola's of zijn Carco's, en een zekere maat bij die anders bezadigde menschen geheel ontbreekt.

Deze roman is een geweldig boek over het huwelijksleven, een huwelijk waar de man droomt en wenscht, vader te mogen worden, en de vrouw zich aan het moederschap onttrekt, omdat zulks haar gemakkelijk leven zou bederven. Eindelijk zoekt de man vollediger liefde elders. De vraag rijst natuurlijk: was het hem dan niet eerder om die ‘vollediger’ liefde te doen dan wel om kinderen? Toch niet. De zelfzuchtige Eva's dochter draagt een zware schuld: het abnormale van de huwelijksverhouding drijft haar echtgenoot geleidelijk naar andere vrouwen. De zondaar valt dieper en dieper, en het einde van dit troosteloos gebeuren laat schrijfster niet afzien. Er is geen einde aan zoo een toestand. Een geweldig boek. Onverlet de algemeene gang van de handeling, zijn daar een paar tooneelen in, die huiveren doen. Een moedig boek, want het zal bij niemand te goeder trouw opkomen, dat de auteur niet alles uit overtuiging schreef. En toch is zij er in geslaagd, kunst te geven, en geen tendenzwerk. Een goed boek, met een diepgaande psychologische kennis. Want dit is geen naturalistische, wel een psychologische roman. Heel boeiend, vlot geschreven. Te vlot, misschien, hetwelk dan de uitleg zou zijn voor een zeker gemis aan evenwicht in de compositie en een te schematisch teekenen der nevenfiguren.

Van dezelfde schrijfster gaf de firma De Waelburch, Blaricum, een zeer fijn boekje: **Als een Bes in een Hofje** (1927), waarvan de geschiedenis eenigszins herinnert aan **Duivelsnaaigaren,** met dit verschil vooral, dat het meisje trouwt met iemand, dien zij niet bemint, in de plaats van een deerniswekkende oude-jongejuffer te worden. Het gebeuren is er niet minder tragisch om.

Een andere schrijfster, die in de laatste jaren aandacht op zich vestigde, Fenna de Meyier, publiceerde in de serie ‘Nieuwe

Romans' van de Mij voor Goede en Goedkoope Lectuur: **Zondaresje,** een boek waarvan het gegeven voor enkelen ook weer wel wat gedurfd moge lijken, maar dat, door zijn soberheid en de innige sympathie voor het geschilderde zondaresje, zeer bekoorlijk is. Bekoorlijk? Nu, ja, schrijfster heeft haar 'heldin' willen tragisch maken, en zie, tragisch is dat zondaresje niet. Daarom is er te veel echt leven en te veel moed in haar. Aan de schrijfster vragen we nederig excuus, maar dat Zondaresje is Fenna de Meyier, die zich eens gedroomd heeft als werkelijk 'wicked,' reageerende tegen het duffe, eng-burgerlijke, dat ze zoo goed blijkt te kennen. Ziet U den droom? Naar Parijs, asjeblieft, met een màn, en niet eens getrouwd! Daarom blijft de heldin zoo vol leven en vertrouwen, en steekt er altijd zon in haar ziel, niettegenstaande een nogal poovere poging tot zelfmoord, - ook in tegenslag, ook wanneer de man sterft (aan 't front, in 't eerste begin van den oorlog, als pas genaturaliseerd Franschman van wiens vroegeren militairen dienst we natuurlijk nooit gehoord hadden) - ook wanneer het kind der zonde geboren wordt, ginder in Holland, ook, wanneer dat kind sterft. En dan komt natuurlijk een tweede liefde, stil, in la-mineur. Een mooi gegeven voor een roman, en met vlotheid uitgewerkt. Het warme, het écht-aantrekkelijke er in, is waar de schrijfster zich zelf geeft. Behalve, nochtans, waar zij Parijs beschrijft, - als Hollandsche toeriste. Kom, kom, Mejuffer, dat moet nog eens worden bezocht, dat groote Parijs.

Van Antoon Collen had ik nog niet gehoord. Zijn **Hun Grond Verwaait** en **Jantje den Schoenlapper en zijn Weensch Kiendje** (beide bij De Waelburch, Blaricum, 1927) doen een buitengewoon frisch en eigenaardig schrijver kennen. Hij schildert Hollandsch Brabant, waar de menschen een temperament, zeden en gewoonten, en ook een dialect hebben, die veel meer aan Vlaanderen dan aan Holland denken doen. Hij is soms verrukkelijk van naïefheid, en dat is wel degelijk een buitengewone gave. Zijn techniek zal, af en toe, wel eens herinneren aan Van Looy, of Timmermans, of Claes, maar is toch vrij van besliste navolging. De sappige, spontane uitdrukking past uitmuntend bij het gegeven en is een gestadig genot. Beide werken treffen als die kleurrijke schilderijen der hedendaagsche Breughelianen. Met zijn einden weet schrijver moeilijk een weg. Het schijnt, alsof hij voor altijd zou willen voortgaan (vooral in **Hun Grond Verwaait**) met zijn sappig vertellen, en dan maar plots ophoudt, omdat hij toch wel eens ophouden moest. Wij gevoelen dezelfde spijt, wanneer 't gedaan is, en wenschen enkel, dat het niet zoo bruusk ware gebeurd.

Theo Thyssen, wiens **Gelukkige Klas** hier vroeger besproken werd, verrast thans het publiek met een bijzonder goed werk

Het Grijze Kind (C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1927). Een kind, dat nog veel herinneringen heeft uit vroegere levens, een wijs kind, dat al den humbug van het familie- en schoolbestaan doorziet. En later, pas volwassen, in opstand komt tegen de maatschappij en het zelf maar logisch vindt, opgesloten te worden in een gekkenhuis: het ware toch te klein geweest voor de heele maatschappij, en wat zou hij ook alleen op de wereld verrichten? Die fictie op zijn Swift's laat den schrijver toe, buitengewoon raak, geestig en levendig al het verkeerde in het opvoeden van kinderen aan de kaak te stellen. Dit is op verre na Thyssen's beste boek, het eerste, waarin de onderwijzer niet altijd weer rond den hoek komt gluren. En het beste werk van humor en satire, sedert jaren in Holland verschenen.

Van de zeer begaafde en onlangs gevierde schrijfster Anna van Goch-Kaulbach verscheen **De Groote Vijand, een fabel van menschen en dieren** (‘De Tijdstroom,’ Huis ter Heide, 1927). Een aantrekkelijk boek vol liefde voor natuur en dieren, en vol vooral van dat zoo bekoorlijk zich inleven met het wezen der dieren, zooals de schrijfster dat kan, op een meesterlijke wijze, die soms niet moet onderdoen voor die van Kipling. Die ‘groote vijand’, dat weten we pas zeker tegen het einde van het boek, is de stad, de groote stad, die het geluk van menschen en dieren vernietigt.

De voortreffelijke dichter P.N. van Eyck publiceerde, na zijn hier onlangs besproken **Voorbereiding,** een bundeltje; **Inkeer** (C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1927), dat echter vóór **Voorbereiding** werd geschreven en feitelijk reeds in 1922 door Palladium uitgegeven. Het brengt niet veel nieuws, maar zulke bundels zijn altoos als een mooi geschenk, die blijk blijven geven van de schoonste gaven van een verfijnd dichter.

Wat gezeid over de **Conservatieve Gedichten** van F. Gerike? (Van Dishoeck, 1927) Waarom die titel? De techniek is er geen ultra-moderne. Maar dat is 't geval bij zooveel andere dichters. Sommige dezer verzen zijn wel mooi, het eerste bv. Andere - nu, ja, bedoelde schrijver die zoo, in diepen ernst, of wil hij met den lezer een loopje halen? De tijd van predikanten-verzen is voorbij, en Tollens ligt voor eeuwig te rusten in den balsemgeur van koffie en haring. Waarom den goeden man storen?

De lezers van dit tijdschrift kennen T. Schuyt's goede ontleding van Sabbe's **De Filosoof van 't Sashuis.** Het zal hun wellicht aangenaam zijn, te vernemen, dat Van Dishoeck thans die studie afzonderlijk heeft uitgegeven.

De U.M. ‘**De Tijdstroom**’, Huis ter Heide, zond ons een goede vertaling (door Dr. C.D. Sax) van Karin Michaelis' **Mette Trap.** Een roman, wat onsamenhangend, misschien, door een te menigvuldig veranderen in tijd en ruimte; de gebeurtenissen zijn wat met opzet dooreengegooid, en dit impressionisme is niet altijd mooi. De humor is soms gedwongen, en enkele plaatsen herinneren aan Shaw's **You Never Can Tell.** Maar 't is een prachtige psychologische studie van een vrouw, die enkel moeder wil zijn, en niet echtgenoote.

Dr. FRANZ DE BACKER.

Onderwijs en Opvoeding

Geschiedenis.

We eindigden onze jongste kroniek met enkele regelen betrekkelijk ‘Wandplaten over vaderlandsche geschiedenis’, (uitg, ‘De Sikkel’, Antwerpen). We konden er even goed onze huidige bijdrage mee hebben ingeleid. Want zoo het een heele gebeurtenis is, dat op eigen bodem degelijke wandplaten ten gerieve van dit eene, typisch nationaal te behandelen leervak verschijnen, die gebeurtenis zelf stelt des te grievender in het licht, wat er al ontbreekt in België om van ons geschiedenisonderwijs een opbouwend, gezond stuk leven te maken.

Jawel, over den geest van dat onderwijs werd menigmaal gediskussieerd; en zelfs hadden zekere diskussies voor gevolg, dat het Staatsprogramma der lagere scholen inzake geschiedenis merkelijk gewijzigd werd. Maar of het er beter of kortweg goed om geworden is?... Als men op blz. 45 leest: ‘Het geldt hier hoofdzakelijk een aanvankelijke geschiedenis der beschaving. Er zal dus niet te veel nadruk mogen gelegd worden op de oorlogsgebeurtenissen’... en dan op blz. 46 in hoofdzaak oorlogsfeiten als programmapunten aangegeven ziet, dan vraagt men zich eerlijk af: of de overheid wel daadwerkelijk een nieuwen, beteren weg opwil.

Beschavingsgeschiedenis: geschiedenis der beschaving, d.i. van den kultureelen uitgroei van het leven, vooral in België?... Akkoord er mee, want het is juist die uitgroei, welke België gemaakt heeft tot wat het heden is: een land, waarin twee volkeren eeuwenlang een gemeenschappelijk leven hebben geleid, vol strijd naar binnen en naar buiten, maar ook vol gezamenlijken kultureelen opbouw, tot grooter eer en aanzien van ons lands- en volksbestaan. Alleen, dat is tamelijk abstrakt; en de jeugd begrijpt en waardeert dat niet, indien het haar niet op aanschouwelijke, plastische wijze wordt bijgebracht.

Van de boeken en boekjes, waarin over geschiedenis gehandeld wordt, gewagen we niet; ze bieden gewoonlijk als hoofdzaak vorstenlevens en oorlogsfeiten en als bijzaak beschavingsverschijnselen aan en zijn door den band in een onmogelijk te verteren ‘historisch taaltje’ gesteld. Maar wel hebben we 't even over

de aanschouwingsmiddelen. Dus over platen, zegt men; en inderdaad, daartoe schijnen die middelen zich werkelijk te beperken. Welnu, wie dan platen uitbaat bedient zich, - buiten enkele boekillustraties om, - van de verzamelingen van Lehmann, Hoffmann, Seemann, De Jongh en Wagenvoort en dgl., die, oorspronkelijk voor Duitschland of Nederland bestemd, als zoodanig een niet te onderschatten waarde hebben, maar, op enkele platen na, kwalijk als uitbeelding van onze geschiedenis kunnen aanvaard worden. Origineele Belgische platen ontbreken; en zoo komt het dat we, na het mooie, pas inleidend werk ten goede vanwege ‘De Sikkel’, verlangend uitzien naar nog meer, veel meer van haar, dat onzen nationalen uitgroei kenmerken zal. En tot dat ‘veel meer’ behooren dan reproducties: van Belgische gemeenten, in verschillende stadia van ontwikkeling; van kleeding, huisvesting, bewapening (zelfverdediging) door de eeuwen heen; van openbare en partikuliere gebouwen, met den bouwtrant, daarin tot uiting gebracht; van openbare plechtigheden, volksfeesten, traditioneele gebruiken, als kenschetsing van het leven; van kunstenaars, ontdekkers, uitvinders, geleerden en van het werk, dat ze hebben voortgebracht; van handel- en nijverheidsondernemingen en de veranderingen, die ze hebben ondergaan. Zeker, zulks vergt het verzamelen van talrijke teekeningen, foto's en overige dokumenten, statistieken inkluis, maar waar openbare besturen hun steun willen verleenen, - en daar heeft ‘De Sikkel’ recht op. gezien den treurigen toestand waarin we verkeeren, - daar komt ook het moeilijkste in orde, ten goede van allen.

En nu we toch ‘veel meer’ verlangen dan wij, schamele armen, bezitten, werpen we meteen de vraag om diapositieven of lantaarn-glasplaatjes of, wilt ge 't goedkooper, de vraag om diafilmen op. Weet de lezer, - die toch wel de illustreerende waarde van het lichtbeeld erkennen zal, - dat wij zoo goed als àl ons materiaal voor projectie aan Frankrijk, Duitschland, Engeland en het overige buitenland ontleenen, met de nadeelen die daar onafscheidelijk aan verbonden zijn? Ook in dit opzicht dus is weer alles te doen; en als we b.v. nagaan, hoe Duitsche firma's thans bezig zijn vooral hun verzamelingen historische diapositieven te vermenigvuldigen en in het teeken van een nationaliseerende strekking te stellen, dan moet ons dit een prikkel zijn om onzerzijds, - nog eens met hulp der openbare besturen, - stelselmatig diapositievenen diafilmenreeksen aan te leggen naar teekeningen, foto's, schilderijen en zoo meer.

Misschien komt, bij het lezen van deze regelen, iemand met de bedenking af: ‘goede platen en diapositieven van eigen huize bestaan wel, want ik ken vrienden, die er zelf ontworpen hebben.’ Dien ‘iemand’ spreken we dan niet tegen; wij ook weten toevallig

een paar menschen zitten, die zich privatim aan een mooie proef hebben gewaagd. Maar één zwaluw maakt nog de lente niet; en daarom luidt ons verzoek, rechtstreeks aan het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen: laat het schema opmaken der aanschouwingsmiddelen, welke gij tot illustratie der beschavingsgeschiedenis noodig acht; vraag de gemeente- en schoolbesturen en de uitgevers, de inheemsche, van oorspronkelijkheid getuigende aanschouwingsmiddelen die ze bezitten te vermelden en, zoo mogelijk, ze ter kennisgeving in te sturen; draag enkele onderwijsmenschen, - daarom niet uitsluitend specialisten in de geschiedenis, - de taak op, het ingezondene te onderzoeken en te schiften,... en vooral, praktische voorstellen daaruit af te leiden tot mogelijke samenstelling en kommercieele vermenigvuldiging der benoodigde verzamelingen. En het zal dan blijken, dat niet enkel wandplaten en diapositieven, maar ook historische kaarten en andere dingen meer, - men denke b.v. aan de rijke verzameling houten voorwerpen van Blümner en Rausch, - dienen aangemaakt, indien men werkelijk over alle gewenschte leermiddelen wil beschikken ten gerieve van het geschiedenisonderwijs.

En wat dan het programma betreft?... Men late het voorloopig ongewijzigd, zoo men wil, het oogenblik afwachtende, dat het straks bedoelde schema zal opgemaakt zijn. Of beter: men beschouwe programma en benoodigde leermiddelen als één onafscheidbaar geheel en make ze samen tot één grondslag, om er al 't overige aan te verbinden. Dat zulks de goede gang is en voortreffelijke uitslagen zou opleveren, achten we zeker, - al is een kroniek in dit tijdschrift de plaats niet meer om dat nader aan te toonen.

Boeken.

Geen boeken over geschiedenis, - tenzij dan dit ééne; **De wereldgeschiedenis in een notedop** door V.M. Hillyer, voor Nederland bewerkt onder toezicht van Dr. J.A. Vor der Hake (uitg. Hollandia-drukkerij, te Baarn). Hillyer zelf merkt bij zijn werk op: ‘De gebeurtenissen, welke ik beschreef, zijn niet de belangrijkste geweest, die in de wereldhistorie hebben plaats gehad; neen, maar het zijn wel de belangrijkste geweest, die door een kind begrepen en gewaardeerd kunnen worden.’ En de Nederlandsche bewerker is het eens met den auteur om te verklaren, dat dit boek niet als een kinderlijke historie te beschouwen is, maar ‘als een voorlooper, een echte, serieuse voorlooper op latere, serieuse geschiedenis-studie.’ Beter kan Hillyer's werk niet gekenschetst worden. Het bevat, in een boekdeel van circa 500 bladzijden luchtigen druk, negen en zeventig ‘verhalen’;

maar die verhalen, met jongensachtige, prikkelende titels, hangen telkens een bizonder plastisch, humoristisch beeld op der gebeurtenissen en slagen er in, de schijnbaar meest ingewikkelde zaken rechtstreeks aanschouwelijk voor te stellen en te verklaren. We hielden wel van Van Loon, toen zijn vulgariseerende werken verschenen; we houden echter heel wat meer van Hillyer, omdat hij met zijn temperament zoo jong is als de jongens zelf en werkelijk aanvoelt, hoe een onderwerp moet aangepast om begrepen en genoten te worden. De teekeningen in den tekst bedoelen meer verklarend dan mooi te zijn, - en dat ook is goed gezien. Hillyer moest onze leerboeken over vaderlandsche geschiedenis eens inkijken; dan werd hij er bewust van, waarom velen onder ons een broertje dood kregen aan dat leervak. Of liever, onze schrijvers moesten zijn schrijftrant eens genieten; dan maakten ze wellicht hun eigen arbeid over, tot zegen van de jonge menschen...

Maar we laten thans de geschiedenis los, om enkele andere werken aan de lezers voor te stellen.

Vooreerst een paar uitgaven der firma Ploegsma, te Zeist, namelijk: **Uit het slop van Willem Klein,** door W. Sandberg-Gorter, en **De lamp van den meester,** door Sani van Bussum. - allebei oorspronkelijk werk, - en **Lief en leed van twee kleine jongens,** naar Duhamel's boek ‘Les plaisirs et les jeux’, vertaald door J. Riemens-Reurslag.

De firma Ploegsma heeft zich een stevige reputatie verworven door de uitgaaf van werken, als die van Dr. Foerster, R. Casimir, O. Barendsen, Dr. C.P. Gunning, mej. Telders, Jef Vermeer, e.a. die telkens een stuk degelijkheid met meer dan tijdelijke waarde bleken te zijn; en ze heeft er bovendien een eer in gesteld, ieder dier werken als materieele uitvoering zoodanig te verzorgen, dat het voor elk auteur een extra feest is geworden bij Ploegsma ‘van de pers te komen’.

‘Uit het slop van Willem Klein’ is een opeenvolging van veertien hoofdstukjes, die veertien typische jongens en meisjes uit een beruchte steeg in Den Haag aan de lezers voorstellen; diepgaand is de schets nooit, daar blijkt ze te bondig voor, maar raak toch dikwijls, - zoo raak zelfs, dat we Mevrouw Sandberg gaarne iets méér over een paar dier grofgesneden typen zagen vertellen. De buitenwereld mag 't wel eens weten, wat het beteekent zekere uitschotwezentjes te mogen opvoeden en onderwijzen. ‘De lamp van den meester’, aldus getiteld naar de laatste en langste schets in het boek, grijpt dieper in. Jawel, het heet geschreven te zijn door de vrouw van den meester, niet door hemzelf, en zoo doet ook de eerste schets ‘De meester, de klas en het huis’ wel aan, die bizonder vrouwelijk-meelevend is. Maar dan komen er andere, heerlijke schetsen, als ‘De jongen en de meester’,

‘Naatje en de schoolreis’, ‘Sijtje of de ouderlijke macht’ en ‘Laurens’ in voor, waarvoor ge haast de meester zelf hoeft te zijn, die de gevalletjes beleefd en aangevoeld heeft; en dan zitten daar in 's meesters mijmeringen onder de oude studielamp zooveel mannelijke trekjes vol ironie en soms vlijmende scherpte over 's meesters studenten- en meestersjaren, dat een vrouw wel diep in zijn gedachte- en gevoelsleven moet zijn doorgedrongen, om 't met haar gaven zoo te kunnen uitbeelden. Nu, het is een alleszins mooi boek geworden; en 't heeft, naast zijn degelijken inhoud, ook een stijl, een schrijftrant van iemand die prachtig de pen kan houden.

‘Lief en leed van twee kleine jongens’ biedt ons, in een Nederlandsch dat Duhamel's heerlijke Fransch, zonder stijlmakerij, ten volle waardig is, een heele reeks kijkjes aan in het leven van schrijvers eigen kinderen. Nu zeggen we niet: ge ziet die guitige jonge kwantjes daar vóór u, in springlevenden lijve, - want daar treedt de vader zelf, de psycholoog en filozofeerende verteller te sterk voor op den voorgrond. Maar van scherpe waarneminkjes, van ironische bedenkingetjes is het boek overvol, - en dat maakt er ten slotte een kostbaar stukje lektuur van.

Anders dan deze boeken is het werkje **Tot geluk geboren,** door J. Riemens-Reurslag (uitg. Maatschappij tot Nut van 't Algemeen). Het heeft als ondertitel ‘Opvoeding van het kind van de geboorte tot den schoolleeftijd’ en geeft, in 48 bladzijden tekst, een maximum aan praktische beschouwingen over zuigeling en speelkind en over de wijze om die te behandelen. 't Is eigenlijk een volksboekje of het zou dit moeten zijn; want elke jonge moeder en dito vader hebben er belang bij, den zakelijken inhoud er van te kennen. Denkelijk beleeft dit werkje spoedig een tweede uitgaaf; daarom zouden we aan de schrijfster vragen: vereenvoudig nóg uw taal, vermenigvuldig nóg uw praktische gegevens en onderlijn ze vooral, - en aan de teekenaarster, Adri Alindo: doe als Louis Raemaekers in ‘Janneman’ en geef nog veel meer prentjes, nauw bij den tekst aangepast. Want er is mogelijkheid, met dit mooie boekje over ‘tot geluk geboren’ kinderen duizenden gezinnen, - ook in Vlaanderen, - van dienst te zijn.

Dat de firma Wolters er ook ditmaal bij is, hoeft niet gezegd. Daar staat de pers eigenlijk geen oogenblik stil, zoodat men al werk te over krijgt met de eenvoudige vermelding van haar uitgaven.

In de reeks ‘Lyceum-herdrukken’ verschijnt de tweede druk der **Gedichten van de Genestet, Staring en Potgieter,** gebloemleesd en bizonder welsprekend besproken door Dr. Lansberg, die aldus de vóór-Tachtigers een blijvende plaats in het M.O. verzekert. - De Nederlandsche leesboekenuitgaven tellen weer enkele num-

mers meer: **Samenspraken,** door J.J. Visser, kreeg een tweede deeltje, met ditmaal ietwat grooter stukjes, bestemd om gezamenlijk gelezen, zoowel als gespeeld te worden; - Cor Bruijn en N. van Hichtum brengen de eerste twee deeltjes van **Uit het sagenland** (Europa; Onze overzeesche gewesten) en laten ze heerlijk door Isings en Gabriëlse illustreeren; - J. Kleijntjens en Dr. H. Knippenberg bieden, in 7^{en} druk, **Van goden en helden** aan, dat in het M.O. als leesboek bij de algemeene geschiedenis bizonder dienstig blijkt en zeer aanschouwelijk geïllustreerd is. - In verband met taalonderwijs laten Broeckx en Goemans hun **Eerste Fransche lessen I** in 3^{en} druk en **III** in 2^{en} druk verschijnen en brengt Dr. De Baere zijn **Oefeningen bij de beknopte Nederlandsche spraakkunst I** in 3^{e} en **II** in 2^{e} uitgaaf; - wat aanduidt, dat genoemde auteurs, drie Vlamingen, definitief hun plaats in het M.O. gevonden hebben. - Besançon en Franssen bieden, in 2^{en} druk, het eerste hunner drie deeltjes **Bonnes pages** aan; geestige lektuur voor het zevende en het achtste leerjaar. - In de reeks 'Von deutscher Art und Kunst' verschijnt, als elfde deeltje, **Prosa aus Rainer Maria Rilke,** met inleiding en Nederlandsche voetnota's van mej. Dr. I.A. Thomese. - In de reeks 'A New English Library' biedt P.A. Ter Weer ons, geannoteerd, Walter Scott's **The Talisman** aan en lezen A.C. Stehouwer en J. Kooistra **English and American Humor** samen uit Wells, Henry, Tarkington, W. Jacobs, Phillpotts e.a.

Het middelbaar onderwijs mag niet klagen, dat de schrijvers niet systematisch binnen 't bereik der leerlingen gebracht worden; althans, de firma Wolters brengt rijkelijk daartoe haar opbouwend aandeel bij.

Nog een paar boekverschijningen wezen hier tot slot vermeld.

We ontvingen van de Engelsche uitgevers Ginn and Cy, London (Queen Square), **The Field Readers,** zes deeltjes met **Teachers' Manual,** door Walter Taylor Field. Ware het alleen om de prenten in deze leesboekenreeks te doen, we zouden zeggen: kom eens kijken. - want een leven en een humor, als Lucy Forster Scott in haar teekeningen in kleur uitspreekt, geeft niemand hier in één onzer leesboeken. Maar er is meer nog dan dat: want de heele reeks, bestemd voor het aanvankelijk leesonderwijs, zit vol nursery rhymes en folk tales, d.i. vol van die 'Moeder-de-Gans atmosfeer', die zoo treffend in ónze eerste leesboekjes ontbreekt. En dan wordt die atmosfeer er ook in gehouden, dank zij de leutige liedjes en andere hulpmiddeltjes, welke de auteur in zijn handleiding toelicht. Die handleiding zelf, trouwens, is een toonbeeld van klaarte en kon even logisch een wegwijzer heeten. Het geheel is dus de kennismaking overwaard, - ook voor onze uitgevers, en in de eerste plaats voor de allerbeste.

De firma Van In, te Lier, liet ons **De studie der vermenigvuldigingstafel,** door B.A. de Cleene, toekomen. Om wille van de kinderen, wien ‘de tafels’ over 't algemeen een pijniging zijn, hebben we deze ‘bijdrage tot de methodiek der actieve school’, zooals de welsprekende ondertitel luidt, doorloopen... en vastgesteld, dat schoolopziener J.Th. Strauven best werk verrichtte, toen hij het oorspronkelijk Fransch boekje in het Nederlandsch bewerkte. Want hier worden de oorzaken van den huidigen, slechten toestand blootgelegd en, naast de toelichting der nieuwe werkwijze, een aantal interessante bijkomende werkzaamheden aangegeven. Zoo elke school dat boekje aankoopt en uitbaat, zal ze de jonge leerlingen ten zegen zijn.

Eindelijk noemen we **Nederlandsche woordenschat,** door A. Mussche (uitg. Van Rijsselberghe en Rombaut, Gent). Twee deeltjes, die op 't eerste zicht samen een allegaartje vormen, zoo ver uiteenloopende zaakjes als er, zg. in verband met onzen woordenschat, in worden aangeroerd. En feitelijk ligt hier de fout bij den steller zelf, die niet alleen een aantal losse stukjes, bladvullingen, prenten best had kunnen weglaten, maar voor 't overige het geheel wel methodischer had mogen ordenen. Toch vonden we een aantal interessante gegevens in dit werk, - interessant dan in dezen zin, dat ze ons een levend beeld aanbieden van wat occasioneel naar aanleiding van den woordenschat in middelbare onderwijsgestichten zou ter sprake komen. Dat na het tweede deeltje gemakkelijk een derde, een vierde, enz. zouden ontstaan hoeft geen toelichting; praktisch noodig vinden we 't echter niet, 't occasioneel aan te leerene te zien bundelen.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

H. van Tichelen, professeur agrégé, conservateur du musée pédagogique d'Anvers et H. Dillen, professeur à l'école d'application d'Anvers. - *L'Ecole et la Vie, cours de français pour l'école primaire*, II (5e année B); *Jeu des Images et des Mots*, I et II; *Handleiding* I en II (Antwerpen, De Sikkel).

In aflevering 5 bespraken wij het eerste deeltje van *L'Ecole et la Vie*. Even methodisch en degelijk is deel II, voor de tweede helft van het 5e leerjaar. Hierin worden behandeld: naam en adres; de keuken; de familie; de maanden en de dagen; het uur; wasschen en kammen; de kleederen. De leerlingen worden vertrouwd gemaakt met imparfait en futur, met den vragenden vorm, met eenige accord-regelen, met eenige spraakkundige termen: nom, verbe, masculin en dgl. Ze vinden in hun boekje (met tien illustraties) af en toe een rijmpje, een raadsel, een grapje, een liedje en achteraan een twintigtal bladzijden vocabulaire.

De 'Toelichting', die oorspronkelijk in het eerste deeltje werd opgenomen, is nu, eenigszins uitgebreid, een *Handleiding* geworden, die de gevolgde methode verduidelijkt, de spraakkunstregels samenvat en ook de teksten van de dictees geeft.

Er is voor deel II insgelijks een Handleiding.

In beide wordt aangeduid welk voordeel men trekken kan uit het *Beelden- en Woordenspel*, dat de schrijvers als hulpmiddel en tevens als kontrool bij de eerste taalstudie ontwierpen. Elke leerling krijgt, in een omslag, een bundeltje losse bladen (*Jett des Images et des Mots*)*:* b.v. bladen met afbeeldingen van voorwerpen, bladen met namen van die voorwerpen. Hij knipt voorwerpen en benamingen uit en moet nu, o.a., de voorwerpen in om 't even welke orde leggen en er de passende benamingen onder (of boven) leggen (of schrijven) of omgekeerd. Tellen en rekenen zijn ook mogelijk, en zelfs de aangeleerde begrippen over woordsoorten, tijden, personen, ontkenning of vraag en dgl. vinden hun toepassing in de 'spelletjes', die zeer nuttig en zeer welkom zullen bevonden worden en waarover men de samenstellers oprecht geluk mag wenschen.

Aan de stoffelijke uitvoering van de verschillende boekjes heeft de 'Sikkel' zeer veel zorg besteed.

A.

Het Lied te Gent door de Eeuwen heen

Gaarne heb ik mij eenige opzoekingen getroost, ten einde een groepje lezers en mij zelf de geschiedenis van het Nederlandsche lied binnen Gent te laten overzien. Niet gering blijkt de rol van Vlaanderens oude hoofdstad geweest te zijn in de beoefening en de ontwikkeling van het lied, zoo vóór als na den datum onzer onafhankelijkheid. Enkele feiten steken boven de andere uit en dadelijk wil ik er de aandacht op vestigen.

Gent heeft een oud-eigenaardig heiligenliedje bewaard, en de liederen over Keizer Karel, die een kind van Gent was, zijn in tamelijk groot getal tot ons gekomen. Gent is de wieg van Hendrik Waelput, wiens vier liederen, **Jeugd en Liefde, In de Duinen, Stabat Mater, Aan U,** tot op den huidigen dag ten onzent door niemand zijn overtroffen geworden. Gent heeft ons wel niet den eersten Nederlandschen apostel van het lied geschonken, Jan Frans Willems, maar te Gent heeft hij een buitengewoon vlijtig deel van zijn leven gesleten, en hij is er gestorven. Door het dankbare nageslacht werd hem een monument vóór den Nederlandschen Schouwburg opgericht, waarop een zinnebeeldige voorstelling van het volkslied, - een neuriënde moeder met een kindje in de armen, - de aandacht boeit. Het is aan een kloeken Gentenaar, Karel Miry, dat wij de brieschende melodie van **Den Vlaamschen Leeuw** verschuldigd zijn, evenals onze eerste cantaten en opera's voor kinderen. De stad van Leie en Schelde heeft het licht geschonken aan een man, die heel zijn leven gewijd heeft aan het zanten, het schiften, bestudeeren, uitgeven en verspreiden van Vlaamsche liederen; ik bedoel Florimond Van Duyse, den schrijver van het monumentale boek met circa drie duizend bladzijden: **Het oude Nederlandsche Lied.** In de Arteveldestad leefde en doceerde Paul Fredericq, die een degelijke studie aan het oude geuzenlied heeft gewijd, en de eerste in de Nederlanden was, die als spreker en zanger in een zelfde voordracht durfde optreden. Hij

heeft dus den weg gewezen aan E. Hullebroeck, den Vlaamschen Bard, den Belgischen Botrel, die het lied tot in de verste hoeken van Groot Nederland heeft doen doordringen, en die eveneens geboren is te Gent, of althans in één der voorsteden, het stille Gentbrugge. Nergens heeft een afdeeling van het Willemsfonds een zoo rijken bloei gekend als te Gent, waar het 'Comiteit ter Bevordering van den Nederlandschen Zang' zijn zetel gevestigd heeft, en waar de eerste liederavonden voor het volk werden ingericht. Laat ons niet vergeten, dat René De Clercq eenige van zijn beste jaren te Gent gesleten heeft, en er ontelbare lieve rijmpjes voor de Vlaamsche componisten heeft geschapen. Toen in 1905 een reeks vaderlandsche schoolliederen door den Belgischen Staat werden gevraagd, waren het vier Gentenaars, die de schoonste prijzen wegdroegen: R. De Clercq voor het poëtisch gedeelte, Uyttenhove, De Vestel en Miry (P.) voor de compositiën.

Ziedaar. Dat zijn een tiental vrij welsprekende feiten in de geschiedenis van ons lied. Door weinig Belgische of Hollandsche steden kan op zulke tropeeën gewezen worden. Onverlegen durven de musicologen verklaren: door de Gentenaars werd geestdriftig gezongen, dapper gerijmd, vlijtig gepubliceerd,... nieuwland ontdekt.

* * *

Eer ik aanvang met een overzicht der liederen, die Gent verheerlijken, of door bewoners van Gent geschapen werden, moet ik de vraag stellen, of Gent ook, gelijk eenige andere Zuidnederlandsche steden, - Hasselt, Turnhout, Ieperen, Oostende, Ronse, Dendermonde, - een eigen lied heeft.

Vroeger zal het er ongetwijfeld wel één gehad hebben, doch in groote steden worden de traditiën minder trouw bewaard dan in kleine, en het is niet tot ons gekomen. Sommigen beweren, dat door **Pierlala** een bewoner van Gent of omstreken zou bedoeld zijn, een punt, waarop wij later zullen terugkomen. Het vers van Ledeganck, betiteld **Gent,** heeft geen meesterlijke harmoniseeringen uitgelokt. Wij kennen echter vijf liederen, die groote populariteit te Gent verwerven mochten, en die tóch weer geen locale

beteekenis bewaard hebben. Zóo geweldig sloeg het **Arteveldelied** van Gevaert in, dat het jaren lang een hymne met specifiek Gentsche beteekenis heeft geheeten, hetgeen ten huidigen dage weer niet meer kan getuigd worden. Trouwens, door de Vlaamsche Brusselaars en de zanglustige bewoners van verscheidene dorpen hooren wij eveneens beweren... dat het hùn lied is. Het is mijn meening, dat het stadsbestuur een zoo krachtig meesleepend lied officieel hadde moeten aannemen, want zulk een gelegenheid zal zich waarschijnlijk nooit met een ander lied meer voordoen. Eer **De Leeuw** van Miry een algemeen Vlaamsche beteekenis had veroverd, zal ook hij wel een eigen lied van de luidruchtige Gentenaars geweest zijn. Gelukkig voor Vlaanderen, dat hij zulks niet gebleven is. Heeft het melodisch **Willemsliedje** van Roels niet op den voorgrond kunnen blijven, waar het zoo krachtig doorgedrongen was, en heeft zich ook de zwierig breede melodie van E. Blaes, **O, schoone Bloemenkoninginne,** niet in een blijvende volksgunst mogen verheugen, **De Jongens van Gent** zouden misschien wel een toekomst kunnen hebben. Sommigen raden de Gentenaars aan zich dat lied maar spoedig eigen te maken; anders zou het hun nog kunnen ontfutseld worden gelijk de vorige. Is het bijlange geen meesterstuk, het bezit nochtans leven, melodie en stuwkracht; en dat zijn eigenschappen, die hoegenaamd niet te miskennen vallen. Wat de woorden betreft, die kunnen gewijzigd worden, gelijk men gedaan heeft met de **Marseillaise.** Ik bedoel natuurlijk de woorden van de twéede melodie, gelijk zij gelouterd uit den pletmolen van den levenden volkszang is gekomen. Sommigen beweren dat de soep de kool niet waard is, daar de muziek niet van oppervlakkigheid vrij te pleiten is, en zelfs een motiefje uit **Les Noces de Jeannette** bevat. Ten andere, op verscheidene plaatsen liggen de klemtonen verkeerd. Er pleit dus nog al veel tegen die **Jongens van Gent.**

In **Paginae** (1926, N^{r} 12) had ik gelezen, dat het **Groot Liederboek** van A. Heyting, door 'Luctor et Emergo' in den Haag uitgegeven, een oud lied bevat, getiteld: **Gents Stedezang.** Na afschrift en inlichtingen gevraagd te hebben, mag ik verzekeren dat het lied niet oud is, dat het geen melodie bezit, dat de verzen snoeverig en onbeholpen zijn, misschien het werk van Heyting zelf. Waarde heeft het product niet.

In een Duitsch liederboek, **Der Zupfgeigenhanse** (H. Breuer), komt een zoogezegd **Heidenlied** voor, waarbij de vermelding staat: 'Aus Gent.' Het begint met de woorden: 'O Vijand, wat valsch hebt ge in uw gedacht!' En het slotvers van de tweede en laatste strophe luidt: 'Met Vlaanderens mannen is God en Wodan!' Dat zou dus op het Oudgermaansche heidendom terugslaan. Doch ik moet bekennen, dat ik het lied in geen enkele andere verzameling heb kunnen vinden, en dat het mij erg verdacht voorkomt. Zoowel de grootsprakerige woorden als de weinig karakter aanbiedende noten meen ik onecht te moeten noemen. Trouwens, zij blijken geen artistieke beteekenis te hebben. De lezer zie verder wat er over het apocryphe lied op Artevelde's dood zal gezegd worden.

Voorloopig mag Gent zich dus niet in het bezit van een eigen stadslied verheugen.

* * *

Uit den zoogezegden **Noordzee-sagenkreits** is weinig of niets in onze oude liederen blijven voortleven. Wij bezitten geen liederen, die handelen over Brabo, Lohengrin, Liederik, Idonea of Roeschaard. Heidensche invloeden zijn eigenlijk zeldzaamheden in de balladen en legenden, die tot ons gekomen zijn. Dr Kalff - zie **Het Lied in de Middeleeuwen** - meent er enkele te herkennen in **Halewijn, Danielken, De Jager uit Grieken, Mi Adel, Roland, De Hertog van Brunswijk** en eenige kinderliedjes. Van dergelijke liederen is niets te ontdekken in de geschiedenis van Gent.

Over St. Baafs, St. Amand, St. Lieven, de oud-eerwaardige patronen van Vlaanderen, of over de invallen der Noormannen b.v. zijn ons geen gezongen kronieken bekend. De schoone legende van Mathea of Matteken, - elders heet zij Dorothea of Begga, - is echter bewaard gebleven, dank zij een paar folkloristische opteekeningen buiten Gent. Zij vertelt van een braaf begijntje, dat op een sortie-dag niemand had om te gaan bezoeken, en dat klagend vóór het kruisbeeld in de kapel ging knielen. Het Christusbeeld sprak 'met zijnen rooden mond:' 'Ga noenmalen bij de abdis, en verklaar dat ik u gezonden heb. Wil zij u niet gelooven,

zeg haar dan... dat zij haar laatste penitentie nog niet volbracht heeft. Voeg er desnoods aan toe, dat zij de scheur in haar statiekleed nog niet toegenaaid heeft.' Matthea gehoorzaamde en de abdis, die geweldig verschoot, herkende het bevel Gods. Toen zij haar kleerkast opende, stelde zij vast dat de scheur in haar beste kleed met een rooden draad toegenaaid was. Denkelijk had Onze Lieve Vrouw dat gedaan... Na het noenmaal keerde het begijntje terug naar de kapel en stierf er aan de voeten van het kruis. Terwijl haar zieltje ten hemel toog, begonnen al de klokken, 'groot en klein,' van zelf te luiden, hetgeen de geburen met verbazing deed toesnellen.

Dat is het wijdbekende vertelsel van **Het Begijntje van Gent,** herhaalde malen bezongen door de dichters, o.m. door den ouden Blieck en door Prudens Van Duyse. In het kerkje van het gewezen Oud Begijnhof te Gent, bracht een stoeltjesvrouw mij onlangs vóór een klein beeld van Matteken, dat daar geknield vóór een bruinhouten kruisbeeld ligt. Zonder moeite kon zij mij de legende nog vertellen, doch met eenige varianten. Matteken was slecht gezien door de Moeder Euverste, naar het luidde, omdat het begijntje van zoo kleine afkomst was. 'Maar na 't mirakel was 't heelemaal anders, hoor!' verklaarde mijn zegsvrouw. 'Matteken was de prinses van 't begijnhof!' Van een liedje had de vrouw nooit gehoord.

De verzen van het oude lied klinken naïef, kinderlijk vroom, naar den trant der middeleeuwsche balladen. En wat de melodie betreft - zie Coers, IV, 73 - die is nog veel kostbaarder. Ik vind ze fijn, zangerig, wat processieachtig, geurig als een trosje lavendel. Zij draagt den stempel van het Oudvlaamsch geloof in het land der Oudvlaamsche kunst. Een perel!

Over Coleta, die te Gent in geur van heiligheid overleed, weet ik geen lied aan te halen.

* * *

De eerste liederdichter, dien we op onzen weg aantreffen, is een Fransch minnezanger, Mahieu de Gand, van wien eenige teksten door Combarieu in zijn uitgebreide Muziekgeschiedenis vermeld worden. 'Ziet ge wel, dat Vlaanderen een tweetalig land is, en

altijd geweest is!’ zullen zekere lezers uitroepen. Kalmte. Al de Belgische minnezangers, op twee uitzonderingen na, - Henrik van Veldeke en Jan de Overwinnaar, - bedienden zich van de Fransche taal, omdat het minnelied nu eenmaal een specifiek product van het Zuiden was, en omdat de heeren uit Vlaanderen veelal tot de partij der Leliaarts behoorden. Daarbij, subtiel berijmde en subtiel gecomponeerde minneliederen, zeg eens, die zouden immers door de ongeletterd-ruwe volkslieden uit de XIIIe eeuw ten onzent niet verstaan en vooral niet gesmaakt zijn geworden! Dat was ridderpoëzie, geen volkskunst. Trouwens, de naam van den minnezanger bewijst niet, dat hij te Gent **geleefd,** heeft. Aan Boudewijn van Constantinopel worden zelfs eenige sirventes of strijdliederen in het Provençaalsch toegeschreven! Op het kasteel te Winendale dichtte Adenez Le Roy in 't Fransch, bijwijlen ook Gillibert de Berneville uit Noord-Frankrijk, evenals de wereldberoemde Chrestien de Troyes. Het Mahieu-geval bewijst dus niets voor of tegen Gent. Het kan onze verbeelding misschien dienen en verrijken. Daar wij allen het Gravenkasteel bezocht hebben, kunnen wij ons dien Franschen Trovatore in de groote wapenzaal voorstellen, voorzien van zijn aartsvaderlijke vedel, de moeder of grootmoeder van onze hedendaagsche viool. Wij zien hem omringd door een krans muziek- en Franschminnende edelvrouwen, met sneeuwige sluiers en scherpe hoeden in den vorm van suikerbrooden. Een tooneeltje, om een schilder te doen watertanden!...

* * *

Het veelbesproken lied op den dood van Jacob van Artevelde stappen wij haastig voorbij, omdat ons door a + b bewezen is geworden, - zie Fl. Van Duyse, - dat het pastiche of namaak is. En dit vonnis geldt nog andere producten uit dezelfde Westendorp-fabriek, die o.m. nog oude liederen beweerde te bezitten over Wenemaer en Borluut, Een 70-tal jaren geleden - en al vroeger - werd in alle landen van Europa aan dat sport gedaan. Men herinnere zich de ruchtige Ossianzaak van Macpherson en de geheimzinnige Clara Gazzul-stukken van Prosper Mérimée. Meer dan ééns heeft vader Willems zich laten beet nemen door

Hoffmann von Fallersleben, die een meester in de pasticheerkunst was. Dit laatste heeft hij vooral bewezen door zijn bevallig-archaïsche **Looverkens,** die verscheidene mooie compositiën hebben uitgelokt van Nicolaï, Antheunis, Van Duyse en Tinel. Toen Hoffmann op zekeren dag een apocryphe ballade naar den Zandberg te Gent gestuurd had, waar Willems woonde, kreeg hij met genoegen in een bedankingsbrief te lezen: ‘Puik! Ze riekt naar de XIVe eeuw!...’ Met vader Willems moet men altijd voorzichtig zijn, omdat hij voortvarend was en geen wetenschappelijke opleiding genoten had. Aanleg en moed had hij stellig. De liederen van Jan I werden door hem uit een Zwaafschen tongval op zangerige wijze in 't Nederlandsch herdicht.

Eens meien morgens vroege
Was ic upgestaen;
In een scoen boemgardekin
Soudic spelen gaen:
Daer vant ic drie joncfrouwen staen:
Si waren so wale gedaen.
Dene sanc vore, dander sanc na:
Harba lori fa, harba lori fa, harba lori fa!

De geleerden vinden dat kleedje mooi, maar te gemakkelijk-modern.

* * *

Uit de XIVe of de XVe eeuw bezitten wij drie liederen over de ‘kerels.’ Door dit woord moeten **boeren** of **dorpers** bedoeld zijn, en niet afstammelingen van oude Saksers, gelijk Kervijn de Lettenhove en daarna Hendrik Conscience dat beweerd hebben. Het schoonste en meestbekende van die liederen komt voor in de Gruuthuyse-verzameling te Brugge, waarschijnlijk het werk van Jan van Hulst en een Limburger-Klevenaar, meent Dr Kalff. Op dien geweldigen uitval der ridders gaf J. De Geyter later een tegenzang in zijn Keizer Karel: **Ic wil van den Kaerle singhen;** en voor dit krachtig antwoord vond Flor. Van Duyse een gloedvolle, meesleepende voois. - Een tweede uitval tegen de kerels heeft het gemunt op de Gentsche volksklasse en schijnt door den dichter in de gevangenis opgesteld te zijn. Wij weten echter niet, of hij een

Gentenaar was. Men raadplege J. Stecher: **Littérature néerlandaise en Belgique.** - In een derde lied, **Here God, wie mach hem des behagen,** wordt over den kerel gewaagd, doch slechts in 't voorbijgaan. De dichter drukt de meening uit, dat een kerel niet vatbaar is voor de genoegens van de edele minne. Slechts van dit laatste der drie liederen is de zangswijze tot ons gekomen.

* * *

Lezen wij dat Karel de Stoute een geoefend polyphonist was, wij weten ook dat zijn doorluchtige achterkleinzoon. Keizer Karel, het zingen van Nederlandsche liederen niet beneden zijn waardigheid achtte. E. Van der Straeten, uit Oudenaarde, heeft zelfs een aantrekkelijk boek aan **Charles Quint musicien** gewijd. Over den populairen keizer handelen verscheidene Nederlandsche liederen: **Krijgslied tegen Frankrijk, De Slag van Pavia, De Vrede van Madrid, De Vrede van Aegersmoorte, De Vrede van Cateau-Cambresis** enz. De meeste werden berijmd door Matthijs De Casteleyn, den bekenden Oudenaardschen rederijker, en worden aangetroffen in zijn verzameling, **Diverse Liedekens,** die te Gent van de pers kwamen, sommige mèt, andere zónder melodie. Op een enkel wil ik met meer nadruk wijzen. Het komt voor in het Antwerpsch Liedboek en handelt over de koningin van Denemarken, een zuster van Keizer Karel, die gehuwd was met Christiaan II, bijgenaamd den Booze. Toen deze van den troon gestooten was, kwam de prinses zich vestigen op het kasteel te Zwijnaarde, waar zij korten tijd daarna behoeftig is gestorven, zóo behoeftig zelfs, dat voor haar dienaars geen rouwgewaden konden aangekocht worden. Vruchteloos had zij gehoopt, dat Keizer Karel haar man weer op den Deenschen troon zou geplaatst hebben. In een hartroerend lied, gezet op de bekende wijze, **o Rad van Avonturen,** neemt de koningin afscheid van haar omgeving... en van het leven.

Dit heeft die coninghinne ghesproken,
te Swijnaerde, alst is bekent,
daer haer herte is ghebroken,
den Coninck daer zijnde present,
den XIX Januario tghewaeghen,

CCCCC. XXV, beleven;
hi machse wel beclaghen
ende in zijn herte draeghen,
also langhe als hi mach leven.

Van reeds genoemden Matthijs De Casteleyn kennen wij een levendig juichliedje op de geboorte van **Filips II: Springt alle zeer, wijfs ende mans!** De mooie melodie is eveneens die van **Ik vrijde een vrouwken al zoo fijn.** Van dien zelfden vruchtbaren factor-improvisator bezitten wij nog enkele andere liederen, die niet in verband staan met de geschiedenis. Eén der beste heet **Gepeins, gepeins, vol envijen.** Het komt voor in **Nederlands Liederenboek, I,** van Dr Kalff en D. De Lange.

Aan de verovering van het Sas van Gent door de Spanjaards, op krijgsgebied een belangrijke gebeurtenis, herinneren niet minder dan zes liederen, waaronder meer dan één spotlied van de Spaanschgezinde Vlamingen tegen de hervormde Hollanders. Kunstwaarde bezitten zij niet.

De stof van een bekend lied, **Weest nu verblijd,** is de Pacificatie van Gent. Het staat in den **Gedenkklank van** Adriaan Valerius. F.R. Coers (IV. 126) geeft het met een gepaste begeleiding van Petri. De melodie behoorde eerst tot een Fransch lied, **Quand la bergère va aux champs.** Zij is streng, heeft karakter, doch moderne zangers zullen er de eigenschappen niet gemakkelijk van vatten. De Pacificatie werd later door drie Gentenaars bezongen: Waelput, Fl. Van Duyse en Van Goethem. Door den eerste in een merkwaardige cantate, door Van Duyse in een kruimig kunstlied en door Van Goethem-Benoit in een gesproken lyrisch drama, waarvan verscheidene muziekfragmenten tot het degelijkste behooren, wat de groote West-Vlaming onderteekend heeft.

* * *

In die beroerde tijden werden te Gent veel psalmen, gebeden en aanroepingen gezongen, waarvan talrijke staaltjes tot ons gekomen zijn. Geen Nederlandsch lezer, of hij kent het beroemde vers van Tollens, die, tusschen twee komma's gezegd, van Gentsche afkomst was:

En Nova-Zembla hoort de psalmen van Datheen.

Petrus Datheen of Dathenus was geboren te Cassel, waar onze dappere Zannekin vroeger den dood had gevonden. Na Ieperen, Engeland, Denemarken en Duitschland bewoond te hebben, vestigde hij zich in Holland, waar zijn psalmvertalingen grooten bijval vonden. Vóór den oorlog heb ik hooren beweren door Domela Van Nieuwenhuyse, een protestantsch dominé te Gent, dat zijn opzoekingen hem zekerheid gegeven hadden nopens een vluchtig verblijf van Datheen in de oude Arteveldestad. Al verdienen de Datheen-psalmen minder wierook dan die van Marnix en van Camphuysen, zij werden officieel in de Calvinistische Kerk aangenomen. Gewoonlijk koos de onstuimige monnik Marot of De Bèze tot model, voor wier verzen een reeks melodieën gecomponeerd was geworden door een zekeren Louis Bourgeois. Al blijken die vooizen niet door treffende eigenschappen uit te munten. Datheen heeft ze mee overgenomen. Van dat oogenblik af heeft de dreun van die futlooze muziek in de Hollandsche tempels weergalmd, en wij kunnen niet getuigen, dat hij een gezegenden invloed op de ontwikkeling van het esthetisch gevoel in Holland heeft uitgeoefend. Het tegenovergestelde is waar. Datheen beteekent zooveel als... de val van het geestelijk lied in de Nederlanden. Wel komt er nog een mooie nabloei in het Noorden, vooral bij Camphuysen en Stalpaert Van de Wiele, maar het is uit met de roerende kerstliederen en de naïef-blijde Marialiederen. (Zie Wirth: **Untergang der Niederländischen Volkslieder.**)

Te gelijker tijd met Datheen in Holland werd door Utenhove uit Gent, die als uitwijkeling in Londen leefde, aan een Nederlandsche psalmvertaling gewerkt, waarvoor hij Duitsche dichters en Duitsche melodieën benuttigde. Zij vond steun bij zijn landen geloofsgenooten van over het Kanaal, en eindelijk kon hij hun de volledige verzameling der psalmen Davids in 't Nederlandsch ten geschenke bieden. Zij werden echter overal verlaten voor die van Datheen.

Lucas de Heere, een Gentsch dichter-portretschilder, heeft zich zoowel als de vorige twee letterkundigen, en zoowel als zijn goede vriend Marnix, door het overzetten der heilige psalmen aangetrokken gevoeld. De melodieën, die hij gebruikte, waren van Goudimel, den beroemden Franschen polyphonist. Hij leerde schilderen bij Frans Floris te Antwerpen, telde later Van Mander

onder zijn Gentsche leerlingen, bezong **De Aanbidding van het Lam,** - zoo weten wij, dat de gebroeders Van Eyck te Maaseik zouden geboren zijn, hetgeen heden weer geloochend wordt, - en hij week eindelijk uit naar Londen, waar hij een ode op koningin Elisabeth dichtte. Al luidde zijn leuze ‘'t Oudste is het beste.’ wij stellen vast dat zijn verzen, waaronder veel alexandrijnen, in den renaissance-trant gezet zijn: koud, gepoetst. Zijn psalmvertaling, die hij, naar de gewoonte van den tijd, met balken en noten uitgaf, - gelijk ook nog Frans De Cort zal doen in zijn bundeltje **Zingzang,** - werd goedgekeurd door den deken van Sinter Goedele, maar stond weldra op den index van Filips Il (Dr Kalff: **Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde**).

De aangeslagen toon werd voortgezongen door Van Mandor, geboren te Meulebeke bij Thielt, wiens kijk op de wereld ietwat aan dien van den vroolijken Teniers herinnert. Hij bereisde het Zuiden en schreef later te Amsterdam zijn beroemd geworden **Schildersboek.** Frans Hals had onder zijn leiding gewerkt. In zijn **Gulden Harpe** drukte hij veel oudtestamentische liederen, waaronder verscheidene elegieën naar Jeremias, die ons geen al te hoogen dunk van zijn kunnen geven. Hij rijmelde, brabbelde, bezigde ontelbare bastaardwoorden. Op de welbekende melodie uit Hooft's Granida. **Vluchtige nimf, waarheen zoo snel?** dichtte hij in zijn ouwen dag nog een guitig minneliedje, zangerig en net, maar vol mythologisch klatergoud.

Al zegt Dr Kalff niet veel goeds van Heinsius J^{r}, den hooggeleerden Gentenaar, die een reuzenbijval aan de Leidsche universiteit vond, ei, in zijn dichterlijke nalatenschap - vooral in zijn **Jeugdspiegel,** - zou ongetwijfeld wel meer dan één verdienstelijk liedje te vinden zijn. Hij was één der eersten, die het Oudgermaansche accentvers verwierpen, en, naar het voorbeeld der Grieken en Romeinen, de lettergrepen van de verzen begonnen te tellen, gelijk nog heden gedaan wordt in het Fransch. Dat bracht zooveel als een omwenteling in de **Ars poëtica** dier dagen te weeg. Hij heeft invloed uitgeoefend op Opitz, die moet beleden hebben: ‘Gij zijt het, die ons het belang der **Muttersprache** getoond hebt! Uw poëzie is de moeder van de mijne!’

Hier groeten wij ook zijn neef en navolger, Jacob van Zevencote, bijgenaamd ‘den prins der poëten,’ die, na een bewogen

leven geleid te hebben, tot het protestantismus overging, en te Harderwijk als hoogleeraar stierf. Zijn Latijnsche verzen wegen echter zwaarder dan zijn Nederlandsche proeven. Eén zijner klaagliederen was beroemd in zijn tijd:

> Wat stat, wat velt, wat vremde lant,
> Wat bosch of onbekende kant,
> Sal ons een vaste woning geven?...

Onder de Gentsche **Fonteinisten** worden genoemd: De Rammeleire, Potterkin, De Ingelsche, De Roover. Zij hebben geen groote rol in de geschiedenis van het Nederlandsche lied gespeeld. In Stecher's **Histoire de la Littéraire néerlandaise en Belgique** en in Blommaert's **Nederduitsche Schrijvers van Gent** lezen wij dat Willem Poelgier, alias Van der Blommen, die een satirisch tooneelstukje had geschreven, verbod kreeg in 't vervolg nog iets, wat het ook zij, goed of kwaad, ‘in rethoryke te zetten.’ Hij werd in de Chastelet-gevangenis te Gent opgesloten, waar zijn vrouw hem mocht bezoeken komen. Bedoeld spel werd uitgevoerd op een wagen, dien men van het eene plein naar het andere trok: het was dus een ‘wagenspel’. - F. Ongena werd opgehangen wegens het berijmen van een lied tegen de geestelijkheid. (Zie verder: **Chronycke van Gent** door Jan van den Vyvere, uitgave van Fr. De Potter).

De nieuwe stroomingen van gedachten, die in de XVIe eeuw door de Europeesche landen sloegen, hebben dus de Gentenaars, gelijk wij zien, niet onverschillig gelaten. Veel kinderen van Gent hebben zij aan 't rijmen en aan 't overzetten gebracht, aan 't klagen en aan 't zingen, aan 't hopen, bidden en danken.

* * *

Het spreekt van zelf, dat ook uitmuntende gedichten en liederen met vooizen ten voordeele van de Roomsch-Katholieke Kerk ontworpen werden. Een begaafd mannelijk of een vrouwelijk strijdgenoot van Anna Bijns hebben wij in de oude hoofdstad van Vlaanderen nochtans niet aan het woord gehoord.

Tot het beste wat wij in die richting kunnen vermelden, behooren de vrome liederen van pastoor Harduyn, die een bloedverwant van Zevencote en een leerling van Justus Lipsius was. Hij

had het licht aanschouwd te Gent en stond langen tijd als pastoor te Audegem bij Dendermonde, waar heden de smaakvolle verteller woont, Jef Scheirs. In zijn **Geestelijke Lofzangen** komen verscheidene nummers voor, die meer dan gewonen lof afdwingen. **Schoon boven schoone** prijzen wij als een verzorgde herdichting van het **Stabat Maten.** In **Maria tot haar zuigend Kindeken** schijnt hij reeds den innig-lieven, teer-eenvoudigen Guido Gezelle aan te kondigen. Harduyn is een dichter met gevoel, en met een mooi, klaar vers. Stecher noemt hem ‘le Tibulle de l'amour divin.’

Waer toe dogh maeckt u mondeken reyn,
mijn lief, nu zulc bedrijf?
En waer toe dogh u handekens cleyn
duymelen alsoo stijf
op het albaster van mijn borst?
Soud' het wel sijn, peys' ick, van dorst?...

* * *

Hier wil ik nog enkele liederen opgeven, die in verband staan met Gent, doch niet naar een bepaalden tijd uit het verleden terugwijzen.

De ballade van **Den Koopmanszoon,** die een meisje verkrachtte, te Gent herkend en gehalsrecht werd, is afkomstig uit Ieperen en moet tamelijk oud zijn. De muziek is klagend, lamijnachtig, herinnert aan kerkzang. - **Het houten Paard** of **De drie Maagden van Gent** hebben het over zekere gemeene meisjes, die veel met soldaten liepen. Ging dat te ver, - hier verkleeden zij zich als jongens om in een kazerne te kunnen dringen, - dan werden zij gegrepen en schrijlings op een houten paard met scherpen rug ten toon gesteld, dat zes uren lang, onder de oogen der officieren en der toegesnelde menigte, bleef hobbelen. Te Mechelen wordt nog een dergelijk straftuig bewaard. Bedoeld lied is onderhoudend, doch een meesterstuk mag het voorzeker niet heeten. - **Te Gent in den Ommegang** is een liedfragment zonder voois, waarin over het Ros Beyaard gesproken wordt. Niets bijzonders. - Onbekend is **Het Kwezelken van Gent** gebleven, doch wij weten dat het populair moet geweest zijn, daar de stem meermalen als wijsaanduiding voor andere liederen gebezigd werd, o.m. voor de klacht op

Kapitein Bart. - **Het Liedje van Isabelle** werd te Nevele opgeteekend door de Gezusters Loveling. De aanvang luidt: **Isabelle, mijn dochterken, waar hebde gij leeren nooien? Te Gent al bij mijn moeie**... Dit kinderliedje, dat, ofschoon eenvoudig, vrij artistieke eigenschappen van muzikalen aard aanbiedt, werd door Virginie Loveling bedoeld, toen zij het beroemd geworden versje schreef: **Het Liedje mijner Kindsheid.** - Het lied van **Jan, mijne man, zou ruiter worden,** opgeteekend te Gent, wordt aangetroffen in haast alle Nederlandsche liederverzamelingen, omdat het zoo'n kranige voois heeft. Mej. De Guchtenaere heeft er een levendige en rijkgekleurde orkest-fantazie op geschreven. - Minder verdienstelijk is **Ratten en Muizen,** dat eveneens tot de Gentsche muziek-folklore behoort. - Hier groeten wij ook **Pierlala,** een leutig volkslied uit den tijd van Lodewijk XIV, dat altijd indruk heeft gemaakt op den Gentenaar. Sommigen zouden het ‘een echt Gentsch lied’ willen noemen. Ontelbaar zijn de aanpassingen, die in de stad der orchideeën op deze voois gedicht werden... en nog altijd gedicht worden. Trouwens, die voois is vrank, levendig, krachtig gerythmeerd. (Zie Snellaert: **Oude en nieuwe Liedjes**).

* * *

Ik weet niet te melden, of de Gentsche polyphonisten, - slechts de namen van De Paepe en D'Hondt zijn tot ons gekomen, - verzen van hun dichterlijke stadgenooten hebben geharmoniseerd. Veelal werkten de polyphonisten op bestaande melodieën, dus op anonyme motieven.

Hier dient vermeld, dat er te Gent allerlei oude straatroepen bewaard zijn gebleven, waaronder eenige zeer kurieus zijn, al zal de Amsterdammer beweren, dat de zijne alles overtreffen. Door een aanzienlijke Gentsche familie werd Dr Snellaert in 't bezit gesteld van een zonderlinge compositie uit de XVIIIe eeuw, waarin wij een voorlooper van **Les Cris de Paris** uit Charpentier's **Louise** kunnen zien. Haast al de kreten van Gent worden er voor drie stemmen en een basbegeleiding omschreven. De dichter-componist schijnt uit te gaan van de groep der beschrijvende polyphonisten, die zekere lawaaierig-populaire mannen, gelijk Jeannequin, tot

model kozen, en dus eenigszins arbeidden in den trant van **La Bataille de Marignan, Le Chant des Oiseaux, Le Caquet des Femmes** enz. Het stuk begint met de woorden: **Hoort, gij lieden, en wilt verstaan; Wilt 's Zondags naar den Kouter gaan**... En dan wordt er gehandeld over ‘kerrikollen’, over nieuwe noten, citroenen, kastanjes, zeesterren, krabben, paling enz. De toondichter, die verbeelding, levenslust en techniek bezat, is onbekend gebleven. Destijds heeft E. Hullebroeck het werk met zijn A Capella-Koor ingestudeerd, maar het is te Gent weinig in den smaak gevallen.

* * *

Onder Napoleon zien wij een zonderling man in Vlaanderen verschijnen, die in een overzicht van het Gentsche volkslied niet onvermeld mag blijven. De door Pol de Mont in **Volkskunde** van 1890 besproken Sadones was geboren te Op-Brakel, tusschen Ronse en Oudenaarde, en vestigde zich te Geeraardsbergen, waar hij op 30 jarigen leeftijd, na het Vlaamsche land dichtend, zingend en moralizeerend doorloopen te hebben, nog dapper leerde lezen en schrijven. Hij bezong al de politieke gebeurtenissen van zijn tijd, zonder natuurlijk de ongelukken, moorden en inbraken te vergeten. Napoleon zien wij opkomen, trouwen, wagen, winnen, schitteren en... vallen. Men herleze of herzinge nog even op de leutig-vranke **Koekoek**-wijs:

Sa, borgers van steden en land,
Schept moed!

of naar dezelfde muziek:

Napoleon doet vleugels aan!
't Wordt tijd!

Wat Sadones leverde, was zooveel als de gezongen kroniek van den Vlaamschen boerenstand uit het begin der XIXe eeuw. Voor zijn losse bladen, die van de Gentsche drukpersen kwamen, en soms over Gent handelen, improviseerde hij meer dan 3000 liederen! (Cf **Biographisch Woordenboek,** door Huberts, Elberts en Vandenbranden).

Van den onvermoeiden Sadones zouden wij den plezanten De Weert bijna een broeder in het lied kunnen noemen. Nog talrijk

waren vóór eenige jaren de Gentenaars, die hij met zijn prettige volksliederen in de herbergen heeft doen schaterlachen. Spijtig genoeg, dat men die liederen niet heeft opgeteekend, samen met de gebruikte melodieën van dien tijd! - Onze Gentsche volksschrijver, Lodewijk De Vriese, die zoo smakelijk over oude wijken, oude luiden en oude toestanden kan vertellen, heeft nog iets weg van de nu eens koddig en dan weer romantisch doende liedjeszangers uit die dagen... Korte jaren vóór den oorlog heeft te Aalst nog een soort van beschaafd liedjeszanger geleefd, L. Meert, die een paar bundels met losse lied-improvisatiën van dien aard heeft gevuld. Zuivere kunst is dat voorzeker niet, doch onmogelijk zou het zijn de aangeboren gaven van zoo'n man te loochenen.

Rond de jaren 30 of 40 van de vorige eeuw moeten de zangerige woorden gedicht zijn geworden op de bevallig-alledaagsche melodie: **Gelijk een roos in 't groene veld.** Men schrijft ze toe aan zekeren Van Acker, doch men weet niet te verklaren, of het de uitwijkeling met dien naam is, die te Parijs een rol onder Lodewijk XVIII gespeeld heeft, dan wel een eenvoudig lid van de Gentsche **Fonteinisten.** Tegenwoordig hellen de meerlingen over ten gunste van dezen laatste. De golvend schoone melodie werd vroeger meermalen gebruikt, o.a. voor: **Wel Trezeke, mijn zoetekind** en **Te Brussel pronkt een afgodin.** Door Gevaert werd zij met een lichte variante opgeteekend in Zuid-Vlaanderen en na den oorlog heeft A. De Boeck ze in een kleurige en levendige orkest-fantazie bewerkt.

(Slot volgt).

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Op Reis

I.

Voor wie in een havenstad is geboren, hebben, lijk in een sprookje, de oude watergeesten omheen zijn wieg gestaan. En waar de eenen, vriendelijke genooten van 't dartel vischvolk, liefelijke gezellen van zooien en gunstigen wind, den boorling hun zegenbeden brachten en hun geschenken, uit vele, verre streken aangevoerd; waar de anderen, alleen bedacht op kwade poetsen en onheil, bezeten van storm en orkaan, het jonge leven reeds met boosheid bezochten; allen toch voerden zij in hun mantels van nevel de zilte reuken van het water en klonk er uit hun mond, ook al sprak deze plagend en zelfs dreigend, de zoete verlokking, die in den zang der sirenen zoo onweerstaanbaar weerklinkt. Wie eenmaal daarvan de melodie mocht vernemen, weet zich voor altijd in de betoovering gevangen en schroeien zal in hem, al zijn dagen, het onstilbare heimwee naar een magisch land van geluk, dat hij nooit eindigen zal te zoeken, ook al weet hij het onbereikbaar.

Vreemde en zware lotsbestemming voor wie in een havenstad is geboren. Te vreemder en te zwaarder, waar alles daar steeds en altijd weer in hem zal opjagen de brandende begeerte naar het lokkend land van overzee, dat zijn eerste blikken zoo glanzend aanschouwden in de visioenen, die de watergeesten voor zijn oogen hebben opgeroepen. 't Water zal hem trekken met een okkulte kracht, de geuren van heel de wereld, samen daar gegaard in een prikkelende mengeling, die dronken maakt en chaotische hallucinaties opwekt; al die zeilers en steamers, met velerlei vlaggen en vreemdklankige namen; al dat kleurig volk, al die spraken en talen en heel dit bonte tafereel van waren en goederen, zooveel als er maar ergens worden voortgebracht; dit

alles zal overtuigend tot hem spreken en de koorts in hem aanjagen, tot het eenmaal hem te sterk wordt en hij het avontuur zal intrekken, het heerlijk-dwaze avontuur, waarvan geen mensch nog ooit het einde heeft gezien...

Zal het dan verwonderen, dat over ons, ‘kindren van d'oevers der bruisende Schelde’, zoo vaak en zoo heftig de tentatie vaardig wordt mee te varen met die machtige stoomers, die ons, over stroomen en zeeën, na romantische tochten door stormen en tempeesten, brengen zullen naar stralende morgenlanden?

En zullen we, bij die Schelde, in ons niet hooren weerklinken al de stemmen van het immense verlangen naar eindelooze oceanen, waarheen alle golfslagen het deinende water driftig stuwen? En deelt niet heel het land in deze betrachting, brengen niet alle kanalen en rivieren hun wateren bij, stroomt het alles niet samen in een breede gulp, als van bloed, dat in zee, lijk in een geweldig hart, met het bloed van alle landen samenvloeit? Gelijk Verhaeren daarvan zoo bezield heeft gezongen:

> ‘Escaut! Escaut!
> Tu es le geste clair
> Que la patrie entière
> Pour gagner l'infini fait vers la mer.’

Zijn we niet allen vervuld van oneindigheid en bezeten door de begeerte naar het licht, dat, achter de kimme, een eeuwigen dag houdt ontstoken?

Als we dan toegeven aan dien fellen dwang en alles ontvluchten, onszelf in de eerste plaats, en in het reizen een afleiding voor de gespannenheid onzer overprikkeling meenen te zullen vinden, gehoorzamen we dan niet, onbewust, aan die diepe betrachting ergens een geluk en een werkelijkheid te zoeken, die we, in onze omgeving van elken dag, nooit zullen bezitten, moe als we zijn van 't altijd eendere, dat geen verrassingen meer bieden kan? En waarin we, lijk in een spiegel, niets anders weervinden dan de weerkaatsing van onze verveling, ziek van eentonigheid.

Sleur en gewoonte zijn immers de altijd overwinnende vijanden van elk gaaf geluk, eens dat wij daarvan alle vreugden hebben genoten. En dat, in zijn bestendiging, zichzelf, op den duur, toch altijd ten kwade wordt. Zoodat er, op de wereld, misschien geen grooter misère is, dan van hem, wiens dagen

kalm en stil voorbijgaan, in de schaduw van een zelfden, in zijn plooi verstarden glimlach, die niet is ontbloeid uit de zachte genezing, na een groot verdriet.

Wie zou er niet wenschen te ontkomen aan deze verscherveling van wat eens een blij-begeerd bezit hem was? Des te meer, als de medicijn onder het bereik der hand en van aller beurzen ligt en een spoorkaartje of een hutticket u de poorten openen, waardoorheen gij zult ontkomen naar het land der illusie, dat u wenkt, ginds, ginds... 'Partir, c'est aller vers l'inconnu..., vers toutes les illusions forgées par l'esprit.'(1). En die ge niet verre zult moeten zoeken, allicht, want de intensiteit der illusie laat zich toch immers niet nieten naar het aantal kilometers, die gij op uw kaartje vindt aangeteekend. Zoodat, wellicht, de St.-Annakensboot heel wat onbevangener en gespannener verwachting overzijds de Schelde heeft gebracht, dan de Belgenland in haar reis om de wereld. Wereldreizigers toch zijn gemeenlijk wel eenigszins gedesabuzeerder dan wie, in een mosselhuis van 't Vlaamsch Hoofd, ziel en maag met zondagsspijs gaan verblijden.

Reizen, ligt het daarenboven niet in den diepsten aard van elk mensch? Oude atavismen sluimeren daar ergens in een vergeten hoek van onszelf. Lang, lang geleden zijn onze verre voorouders van land tot land getrokken. Iets van hun nomaden-bloed is er in ons gebleven; van hun zwerverstochten hebben we een duistere geheugenis bewaard. Als dat bloed en die herinnering gaan spreken, als de sluimerende instinkten ontwaken en de voortrekkersgestalten hoog en groot in ons verrijzen; worden wij dan niet ruw uit den zoeten vrede gewekt, waarin we ons zoo veilig verscholen waanden en voortgejaagd in de voetsporen van den Wandelenden Jood, veroordeeld om alle wegen der aarde te bewandelen en nooit een andere rust te kennen, dan deze van koortsige, door angstige droomen gekwelde nachten? Zoodat we aan 't dolen geraken, lijk een troep Bohemers, vrij, maar verteerd door een vreeselijk vuur; de heele wereld als ons tehuis, maar nergens een haven, waar we veilig ankeren zullen.

Ergens, heel ver, aan de grens der aarde, weten wij het geluksland. En, ook al wijkt de horizont steeds weer, bij elke schrede,

(1) Pierre Maudru in 'Promenades et visites' (Comoedia van 20 Mei 1927).

die we nadertreden; ook al heeft de bittere ontgoocheling telkens weer het onwezenlijke van het lokkend spiegelbeeld aangetoond, ook al is elke aankomst, elk bereiken van het doel, een steeds opnieuw herhaalde deceptie, toch zullen wij, tot onzen laatsten stap, volharden in onzen dwazen tocht.

Want overtuigend klinkt daar in ons een mysterieuze stem, die ons de belofte van 't eenmaal bereiken toefluistert; de belofte, dat eens zich het droomparadijs aan onzen verheerlijkten blik zal vertoonen en wij er de gezegende gronden van betreden zullen.

Waarom zouden wij wanhopen? Elk einde is toch ook een nieuw begin. En wie zal ooit droom van daad, wezenlijkheid van begoocheling scheiden?

Schepen wij ons in met den dichter(2). Zie

> ‘het schip van den wind ligt gereed voor de reis,
> de zon en de maan zijn sneeuwwitte rozen,
> de morgen en nacht twee blauwe matrozen -
> wij gaan terug naar 't Paradijs.’

Ook al ligt dit Paradijs, dit zoete land van belofte, allicht buiten de grenzen der wereld, aan generzijde van het leven, waar de eeuwigheid haar ongemeten vlakten spreidt.

II

> Heureux qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage.

Op reis gaan! Het lijkt zoo eenvoudig. Een kaartje, een trein... En men laat zich dan maar gaan op het rythme van den voortsnellenden wagen, al of niet met een doel, onverschillig waar het ‘tout le monde descend’ u zal toeklinken, gansch u overgevend aan het genot het onbekende tegemoet te ijlen. Herenthals of Parijs. Wat kan het u maken? Waar dan ook, altijd toch zult ge het er anders vinden dan thuis. En wat zoekt ge méér dan dat?

Uw vakantie is daar, de acht dagen, die gij met zooveel verwachting, heel het jaar door, hebt verbeid. Gij wilt die acht dagen met woeker genieten. Want ge hebt er vlijtig voor gespaard: zorgvuldig elk zilveren franksken weggelegd, dat gij, na veel

(2) H. Marsman in ‘Paradise regained’ (De Gemeenschap, Utrecht).

overleg, op uw altijd te klein salaris hebt weten uit te zuinigen. Gij wilt er nu van profiteeren, volop, verre landen zien, de wereld veroveren.

Ge gaat dan naar een reisagence, ge laat u kaarten en prospectussen, spoorboekjes en autocar-tabellen voorleggen, ge aarzelt tusschen Kongo en Seveneecken, het duizelt u wel een beetje van al die uurcijfers en onuitspreekbare negerdorpen. Maar als ge, te midden van die orgie van kilometers, u even bezint en aan uw acht dagen denkt, dan lijkt de Mont-Blanc allicht ver genoeg, zoodat ge u voor Zwitserland laat inschrijven, blij uw keuze op zoo'n verheven punt der wereld te hebben gevestigd, blij vooral in den aardschen doolhof uw weg te hebben gevonden.

Ge zijt nu zeer opgewonden. In den slenter van uw dagelijksch bestaan rijzen alom hooge toppen, met eeuwige sneeuw bekroond. En geen liever bezit zal u zijn, dan de kleurige prentkaart, die, op uw kamer, in het lijstje op uw nachtkastje, het portret van uw vriendin zal hebben vervangen.

De groote dag is dan eindelijk daar. Het is feest in u. Ge zijt tijdig aan het station. Ge hebt vooral uw ‘carnet de voyage’ niet vergeten, met de vele, bontgekleurde bons, waarin ge, uur voor uur, lijk op den rooster van een kostschool, uw dagverdeeling vindt aangegeven. Gij hebt van te voren alles geregeld en ook betaald. Een simpel, rose of groen papierke zal u alle deuren openen. De agence waakt over u en ge voelt u, onder haar hoede, onbekommerd en zonder eenige zorg. Uw trein is zeer vol, maar ge vindt uw plaats gereserveerd. Het toeval wil, dat al uw reisgenooten, evenals gij, op expeditie blijken naar den Mont-Blanc. Gij zult het wel prettig vinden, schoon het u zal treffen, met een lichte teleurstelling, dat ook anderen zulk een verheven bestemming hebben weten uit te kiezen. Maar ijdel zijt ge niet en ge zult weldra met het gezelschap vrede en vriendschap hebben gesloten. Een gemeenschappelijk doel werkt kameraadschap in de hand. En ook al zal de toon van uw nieuwe kennissen u allicht wat vrij en wat onpoëtisch in de ooren klinken, ge zult het hun niet ten kwade duiden en u over hun flauwe grappen troosten met de sentimenteele confidenties van uw lieve buurvrouw, die u zoo aandoenlijk over Neuchatellekens en koeien met zilveren belletjes weet te onderhouden. Alles gaat uitstekend. Het programma

wikkelt zich geheel af volgens de aanduidingen van uw carnet. Gij bewondert, stipt op de minuut, de schoonheden van steden en landschappen, waardoorheen uw sneltrein u met een honderd-kilometer vaart voert. Gij passeert grenzen en doorstoomt vreemde streken. Altijd verder, tot ge stijf zijt van 't zitten en wat ongedurig. Ook al wordt de blik uwer buurvrouw al maar inniger. Eindelijk: Zwitserland! In 't holst van den nacht bereikt ge uw bestemming, moe, slaperig en met een leege maag. Een heele karavaan, samengetroept uit uw trein, volgt u, onder de leiding van een geeuwenden portier, naar uw hotel. Ge krijgt een kamer toegewezen en tegelijk een slaapkameraad. Ge zijt over dezen geïmproviseerden metgezel wel eenigszins ontdaan, maar ge schikt u in uw lot, wel begrijpend, dat middernacht geen uur is om in een vol hotel over kamers te diskuteeren. Doodop als ge zijt, zult ge immers wel slapen en wat geeft het u uw droomen met een vreemde te moeten deelen? Deze vreemde blijkt echter wel eenigszins hinderlijk: hij ontsteekt zijn pijp, sluit het venster, houdt het licht aan, en, als hij eindelijk zijn hoofd ter ruste neerlegt, komt een schorre muziek in zijn neus orgelen. Het deuntje stemt u melancholiek. En, vermits ge nu begrijpt dat ge, dezen nacht, ondanks uw vermoeienis, geen oog zult dichtdoen, begint ge over uw reisplezier na te denken en voelt ge een eerste bitterheid in uw zoo hooggespannen verwachting dringen. Keerzijde der medalie... Morgen zal het allicht beter gaan.

Maar als ge, om zes uur 's ochtends, door uw kameraad, die op rumoerige wijze bezig is al het waschwater te vermorsen, uit uw lichte sluimering zijt gewekt, en hij u met een grijnslach toevertrouwt, dat het regent, voelt ge iets in u verkillen.

En zoo zal het u gaan de zeven andere dagen van uw reis. Geen oogenblik zult ge over uzelf beschikken, de tyranieke uurcijfers uit uw carnet zullen u onbarmhartig voortsleuren, van plaats tot plaats, van museum in museum, van berg tot berg, alles precies uitgemeten, net tijd genoeg om vast te stellen, hoe ge met al het schoone gelukkig zoudt zijn, indien het u gegeven ware met beide oogen en naar den duur van uw ontroering er van te genieten. En overal, waar ge den voet zult zetten, zult ge op de teenen trappen van uw opgedrongen reisgezellen, door een commis-voyageur in menschenmateriaal voortgedreven kudde, in wier

midden gij u hopeloos verloren voelt, vooral sinds uw charmante buurvrouw zich, onder invloed van de idyllische stemming, met uw slaapkameraad heeft verloofd...

En de Mont-Blanc? Men zal hem u toonen van uit de verte, een dag, dat het mist is en ge geen honderd meter voor u uit zult zien.

Dan zijn uw acht dagen ten einde. En ge zult terugkeeren met een wrangen smaak in den mond en blij zijn, naar het evangelie van Mijnheer Peperman, thuis uw meubeltjes, veilig en wel, weer te zien. Maar tegenover uw vrienden zult gij van uw teleurstelling niets laten blijken, in het verhaal uwer avonturen het enthousiasme terugvindend, dat ergens in een Zwitsersche hotelkamer zoo miserabel is gesneuveld.

Bij wien zich aldus - espèce mécanique - als een koffer van bestemming tot bestemming laat versjouwen, moet men maar liefst niet ten rade gaan om de kunst van reizen te leeren. Want dat reizen een kunst is, voorbehouden aan de 'happy few', wie zal het betwijfelen, na het relaas van het wedervaren van onzen rampzaligen Mont-Blanc-beklimmer? Een kunst, zeldzaam in haar adepten, daar slechts zij aanspraak op den naam van 'reiziger' kunnen maken, wier edele beschaving hun toelaat het doel van hun tochten te bepalen, niet uit een ijdele nieuwsgierigheid, niet om er eens uit te zijn, niet om zich te verplaatsen, maar met de wetenschap op een bepaalde plek die wonderen en deze mirakelen te vinden, die, voor profane blikken verborgen, tot hen zullen spreken met de stem der eeuwen en den zang der onsterfelijke schoonheid. En in de menigte zult gij hen altijd herkennen aan den glans van hun gelaat, dat 'le reflet des vastes cieux' zal weerspiegelen.

Als Arthur Cornette, sprekend over Louis Franck als kunstenaar, van hem getuigt, dat hij 'reist als een artist', dan is deze karakteriseering als een eeresaluut, als een gansch bizondere hulde aan deze uitzonderlijke personaliteit, uitblinkend door haar 'sterke structuur en schitterende cultuur'[(3)].

En wie zich een gedachte wil vormen van de heilige emoties,

(3) A. Cornette op het huldebetoon van Mr. Louis Franck te Antwerpen op 5 Mei 1927.

die het betreden van door historie en schoonheid gezegende plekken vermag op te wekken; hij herleze de bladzijden, waarin groote geesten hun reisherinneringen hebben vastgelegd. En om slechts één enkele daarvan te citeeren, herinneren wij aan de ‘douceur inexprimable’, die Charles Maurras als een zalige wellust tot in het diepste van zijn wezen doordrong, toen hij de eerste zuil der Propyleeën van het Akropolis aanschouwde en deze in een extatische koorts, ‘échappé de moi-même’, als een vriendin omhelsde. En treffender kan het allerhoogste, geestelijk genot van den kultuur-mensch op reis niet worden geresumeerd, dan waar hij getuigt, dat ‘les plus hautes disciplines de la raison rapprochaient de moi la beauté’(4). De schoonheid, begrepen door het verstand, het verstand opgevoerd tot zijn hoogste spanning in den kultus der schoonheid.

Wie zóó vermag te reizen; hem is een geluk bewaard, dat de grenzen van het leven overschrijdt en dat nooit zal teleurstellen, maar een onvergankelijke vreugde steeds voller in hem zal doen zwellen; een vreugde, die aarde en luchten met licht overvloeit en alles doet zingen, harmonisch gestemd op het volmaakt akkoord der sferen.

In den waren reiziger zal het wereldbeeld zich aflijnen, met, immens, grondeloos en eeuwig, den hemel er omheen.

Elke steen zal tot hem spreken; elke plek zal hem heilig zijn voor wat er werd geleden en gestreden; elke lijn, elke kleur, elke schakeering van het landschap zullen hem diep ontroeren; overal zal hij de voetstappen drukken van grooteren dan hij en in hun gezegende schaduw zal hij zijn tochten volbrengen, ademend hun lucht, ziende de schoonheid, die hen heeft bewogen, hoorend de melodieën, die hen tot hun heerlijkste scheppingen hebben geïnspireerd. Zijn reizen zal zijn als een pelgrimstocht, dien hij volbrengen zal met een huiverende devotie, wetend alom de tegenwoordigheid der eeuwen, en voelend om zich heen de aanwezigheid van allen, die door hun grootheid de wereld tot een glanzende toekomst hebben voorbestemd.

Van groote kunstenaars wordt getuigd, dat hun reizen hun kunst hebben gediend. ‘Paree qu'ils ont voyagé, ils peuvent mettre de l'espace, de l'air, de la lumière dans leurs livres.’ Zij

(4) Charles Maurras in ‘Anthinéa’.

hebben de wereld en de menschheid onder alle aspekten en in alle nuancen aanschouwd. Wat er roert en omgaat in de ziel van vreemde volkeren, hebben zij leeren begrijpen; hun blik heeft zich verruimd, vooroordeelen zijn van hen weggevallen, zeden en gewoonten, de nooden en de verzuchtingen, het streven en betrachten niet alleen binnen, maar tot ver buiten de grenzen van het eigen land zijn hun bekend geworden. Dit alles zullen zij tot zich hebben genomen en, dank zij hun kultuur, zullen zij steeds tot in de kern weten door te dringen en het wezen van alle dingen in zijn essentie aan te voelen.

Welk een les van broederlijk samenvoelen en innige menschelijkheid rijpt er niet als een rijke oogst uit die communie met alle landen en alle volkeren en uit de ervaringen, die reizigers weten op te doen, als zij de kunst van reizen werkelijk bezitten.

'De tout ce labeur international, de eet échange de plaisirs et de travaux, d'humeurs et de coutumes, de vêtements et de langages, de cultes et de modes, peut et doit naître entre les peuples un ordre nouveau'(5). Wie zou daarvan niet met vreugde den dageraad begroeten? En welke vreedzamer boodschap kan er den volkeren worden gebracht dan deze eener oprechte, hartelijk-ge-meende verstandhouding, die de 'grands voyageurs' in hun koffers met zich meevoeren? Zonder overdrijving kon André de Fouquières dan ook beweren, dat 'de spoorwegen, beter dan de diplomatie, de kunst (verstaan) om de volkeren tot elkaar te brengen'(6).

En welk geluk kan grooter en standvastiger zijn, dan dit van deze uitverkoren reizigers, zij, die overal de schoonheid vinden; de schoonheid, die nooit ontgoochelt, en van die schoonheid de edele wezenlijkheid steeds en altijd weten te herkennen, ook daar, waar men haar moet zoeken en weten te ontdekken onder een aspekt, dat haar voor onwaardige of oningewijde oogen houdt verborgen? Reizen, begrepen als een jacht op schoonheid, als een voluptueus avontuur van den geest, een dronkenschap van subtiele emoties, is het niet een zeer begeerenswaardig iets, een delikaat genot, dat troosten kan over veel, wat het leven zoo vaak onharmonisch en leelijk maakt?

(5) Paul Morand in 'Le Voyage' (Hachette, Parijs).
(6) In de 'Haagsche Post'. Nummer van 21 Mei 1927.

III

Wie reist, zal zich tegen vele teleurstellingen moeten pantseren. En daarmede bedoelen wij niet zoozeer het mislukken van een tocht, den verkeerden opzet van een reisplan, noch de desillusie, die elke gespannen verwachting toch altijd weer bedreigt. Maar de kleine misères, die 't leven zoo dikwijls komen verzuren en zooveel meer het goede humeur in gevaar brengen, dan aangelegenheden van ernstiger aard.

Het hotelwezen heeft de snelle ontwikkeling van het toerisme over het algemeen niet weten te volgen. Wie reist, heeft daarmee natuurlijk in de eerste plaats af te rekenen, vooral als hij zijn tocht in gezelschap eener lieve vriendin onderneemt. En in zooverre hij, naar 't illuster voorbeeld van Pallieter, de wereld niet intrekt met een ‘witgehuifden wagen.’

Wie met zijn 40 H.P. Hispano Suiza voor een of andere gasterije ten lande stilhoudt, heeft altijd meer kans daar toestanden uit den tijd der postkoetsen dan uit de moderne samenleving aan te treffen. Buiten de zeekust en enkele mondaine vakantie-verblijven, zal men inderdaad haast overal elders tevergeefs hotels zoeken, die ook maar eenigszins aan de eischen van de hedendaagsche begrippen over comfort voldoen. Ook al is men, bij gebrek aan keuze, derhalve gedwongen het primitieve voor lief te nemen, toch is zulks gemeenlijk een bron van zooveel ergernissen, dat het u, en vooral uw gezellin, een schoon gedeelte van uw plezier kan bederven.

Waarvoor zou de hotelhouder zich, ten slotte, druk maken? Is men hem niet veel meer dan hij u verplicht, vooral in plaatsen, waar geen concurrentie is te duchten en het haast een gunst wordt onder zijn dak gastvrijheid te genieten? En vermits het immers deze oorden zijn, die buiten de groote verkeerswegen liggen, die, om hun rust, hun onbedorven schoonheid, hun nog weinig betreden paden, door den echten toerist bij voorkeur worden opgezocht, zal het juist deze zijn, die het meest van de onaangenaamheden krijgt te verduren.

En al moge hij niet onverschillig zijn voor het pittoreske van de lokale kleur en enthousiast zelfs voor de charme van een onvervalscht natuurleven, toch moet ook hem een triest gevoel bekruipen als hij, na een onverteerbaar souper, met een kaars naar

bed wordt gestuurd en op zijn slaapkamer, buiten een ruw ledikant, een manken stoel en een gebroken waschstel met muf water, dat de vliegen tot sterfput heeft gediend, niets anders dan een planken vloer en een wit gekalkten muur tot verblijding van zijn oog ten aanschouwe zal krijgen. 't Moge hem dan nog meevallen tusschen zijn grove lakens geen ongenoode gasten aan te treffen en rust te vinden op een matras, waarvan het vulsel uit den stal werd gerekwireerd.

Ook zonder hoogmoedswaanzin en zonder door de luxe van Palacen te zijn bedorven, is er reden te over dergelijke afspanningen, waar men te voet en te paard logeert, zooveel mogelijk te schuwen. En kan men ze niet vermijden, dan verkieze men misschien nog maar liever ergens onder de open lucht, in een hooiopper, te vernachten. Daar, ten minste, zal het primitieve konsekwent zijn aan de omstandigheden en niet een gevolg van achterlijkheid, viesheid en menschelijke traagheid.

Elektrisch licht, centrale verwarming, stroomend koud en warm water; deze eerste geboden der hedendaagsche behuizing, 't is zeker niet in deze gelegenheden, dat men ze moet zoeken. Maar ook in zoovele hotels van beter gesitueerde plaatsen zal men een en ander zoo dikwijls nog moeten derven en 't is slechts in de allerlaatste jaren, dat men, ook in een hoogere kategorie, er aan is gaan denken zich aan de eischen van onzen tijd eenigszins aan te passen.

Dat wij niet overdrijven, weet iedereen, die gereisd heeft. En als de Internationale Vereeniging van Hotelhouders tijdens haar algemeene bijeenkomst te Boedapest in 1927 de noodzakelijkheid heeft ingezien om een wettelijke bescherming van den naam ‘hotel’ te bekomen, dan was dit wel, in de eerste plaats, omdat zij maar al te goed weet, wat er zich zooal dezen weidschen naam laat aanleunen.

Ook al houden we in deze beschouwingen luxe-hotels buiten bespreking, toch moet men de ladder der kategories niet heel diep afdalen om al spoedig allerlei gebreken en tekortkomingen te kunnen vaststellen. Wij denken hier dan o.m. aan het gesukkel met het waschwater, een misère, die u tot zelfs in goed-befaamde hotels vervolgt.

Men hoeft heusch geen watermaniak of, volgens de opvattin-

gen van den bekenden Utrechtschen neuroloog, Prof. Winkler, geen ‘dekadent’ te zijn, zelfs niet, als wijlen Prof. Bolland, de zindelijkheid als ‘het beginsel der heiligheid’ te proklameeren, of zich tot het Islamisme te bekeeren, dat van zijn moskees tevens zwemdokken heeft gemaakt, om, na een lange reis, behoefte aan een douche of een bad te gevoelen! Wee den rampzalige, die het waagt daarom te verzoeken! Voor zoover men u niet voor stapelgek beschouwt en u eenvoudig op straat zet, zult ge u met een flesch spuitwater als vaporisateur tevreden mogen stellen. En zelfs daar, waar gij het magische woord ‘salle de bain’ op een zorgvuldig gesloten deur zult zien prijken, zal het u allicht zonder een tooverformule niet gelukken dezen Sesam open te krijgen. Een badkamer in een hotel is een dankbaar onderwerp voor een raadsel, waarin men naar de bestemming van dergelijke gelegenheid zou vragen. Wees gerust, dat de prijs der goede oplossing niet zal toekomen aan hem, die in die badkamer het nemen van een bad zal voorstellen. Het ware al te simplistisch!

De badkamer in een hotel is een mysterie, zoo iets als het verboden vertrek in het kasteel van Blauwbaard. En ook al houdt de hoteleigenaar in zijn ‘salle de bain’ zijn collectie verwurgde vriendinnen gemeenlijk niet verborgen, toch zal hij u den sleutel niet gemakkelijk afgeven, tenware om, in 't drukste van 't seizoen, uw bed in 't bad op te slaan, op gevaar af, dat ge in dit geïmproviseerd ledikant ellendig zult versmoren, als ge, bij 't zoeken naar den knop van 't elektrisch licht, per ongeluk de kraan van 't heet water zult hebben opengedraaid.

Maar ook, als er niemand te slapen is gelegd, beproef het maar eens in dit heiligdom binnen te dringen. Als de leidingen niet lekken, dan werkt het warm-watertoestel niet; als het bad niet pas is geschilderd, dan is het roest of nog nat van de verf van het vorig jaar; als de vuile wasch er niet wordt in 't sop gezet, dan moeten de meiden er toch hun dweilen spoelen. Een bad in een hotel is zoodoende het ongelukkigste voorwerp der schepping: het deugt nooit en zeker is er niets dat minder aan zijn doeleinde beantwoordt.

Lukt het u nochtans een voet binnen dit kamerke te krijgen, weet dan uwe eischen te matigen en tracht geen misbruik te maken van iets, wat u blijkbaar als een privilegie wordt toegestaan. Want waar wij het ook hebben beproefd ons ons dagelijksch bad

te verzekeren, heeft men ons altijd met zulke ontstelde verbouwe-reering aangekeken, dat we zelden den moed hebben gevonden te insisteeren. En, waar we 't wèl deden, zijn de meiden ons altijd voorzichtig uit den weg gegaan...

En waarom moeten hotels met elkaar wedijveren om een rekord van ongezelligheid neer te halen? Niets toch zoo konventioneel, zoo hopeloos banaal als de omgeving, waarin ge, reiziger met hart en ziel, die ge zijt, zoovele van uw dagen zult doorbrengen. Zelfs daar, waar naar iets van stemmigheid wordt gestreefd, is het gemeenlijk zóo ontzettend er naast, zóo bedorven van slechten smaak, dat ge dan nog maar liever de witgekalkte schuur van een boerenlogies zult prefereeren.

Een eigen karakter moet men in de meeste hotels dan ook maar niet zoeken, aangepast als deze zijn aan de barokke goestingen van een internationale kliënteel. Al de vindingrijkheid, al het talent om een atmosfeer te scheppen schijnen daarbij enkel maar in aanmerking te komen om het dancing-lokaal, - dat elk hotel, hetwelk zich respekteert, aan zijn inrichting heeft toegevoegd, - naar de grillige eischen van een hypersensitief publiek te stoffeeren. Teeken des tijds! Maar is er dan geen der paren, die in expressionistische dekors hun danswoede hebben uitgevierd, wien de schreeuwende tegenstelling zal opvallen tusschen hun hopeloos banale hotelkamer en de fel-kleurige zaal daar beneden, waar negermuzieken de instinkten opzweepen in elk dansend span,

> ‘Qui se soumet au souffle en mesure
> De toute la vieille nature’[(7)]?

Een eigen, intieme atmosfeer hebben we slechts teruggevonden in enkele, oude gasterijen, waar men u, na een overvloedig en keurig, met rijke wijnen overgoten, maal, te slapen legt in een ruime kamer, in een groot, antiek bed, 's winters gevierpand, 's zomers klam en frisch, altijd geurig van lavendel, dat geheimzinnig kraken zal en waarin ge, onder zware dekens en een rood overtrokken eiderdons, diep in de veeren zult wegzinken. En waar niets aan de illusie zal ontbreken, als waart ge, vier eeuwen terug, Keizer Karel zelf, zoo pas van een uitstap in 't heerlijke Vlaanderen, zalig vermoeid, in een uwer goede Vlaamsche steden aangekomen.

GEO DE LA VIOLETTE.

(Slot volgt).

(7) P.G. van Hecke in ‘Miousic’. (Sélection, Brussel).

Arabische Lyriek

De Arabieren zijn het dichterlijk volk bij uitstek en van nature uit en indien zij ons hebben bekoord met hun fantastische Duizend en één Nacht vertellingen, kunnen zij met Oostersche fierheid bogen op hun minstens duizend en één poëten, die als zoovele parelen prijken in de kroon, die een volk van 200 millioen Moslims op het hoofd draagt.

Want het Arabisch is de letterkundige en geleerde taal voor al de Muzelmannen, die wonen van den Kaukasus tot China, van de Tartaarsche steppen tot de boorden van den Niger.

Van in de oudste tijden moesten de lange karavaantochten door de eentonige woestijn een aanleiding worden, die den Arabier er toe dwongen aldoor te zingen om aan den machtigen greep der stilte te ontkomen. De viervoudige, zware en regelmatige tred van den kameel gaf den rythmus als vanzelf aan en weemoedig klonk in de troostelooze eenzaamheid de ‘hida’, de gecadan-seerde zang van den karavaangeleider.

En op zijn verre en onafgebroken reizen had de Bedoeïen alle gelegenheid om stil of luidop zijn gemoedstoestand te overdenken. Hij dichtte dan zijn liederen voor het afscheid of het wederzien der teergeliefden, bezong het leven in en rond de tent, den oproep tot het gevecht bij aanval of overval, de vreugde bij het ontmoeten van een waterbron of de verdiende rust onder de palmen der oasis.

De Arabische dichtkunst werd aldus geboren in de woestijn. De dichter ‘chaïr’, d.i. de wijze, werd naderhand de raadsman, tot wien men zich richtte om hekeldichten (hidjas) te zeggen, die dan rondgingen van mond tot mond in de bevriende stammen en waarop spoedig werd geantwoord door den chaïr van de overzijde. Hij werd tevens weldra de toovenaar en het orakel en verwierf meer en meer macht in het beheer van den zwervenden staat.

De eerste beoefende dichtvorm is de ‘kasida’, de ode die klinkt als een melopee en waarvan de versmaat bestaat uit twee opeenvolgende lange maten, gevolgd door een korte, om te eindigen met een lange.

Onder den invloed van de steden, waar dans en muziek werden beoefend, onstonden naderhand nieuwe rythmen en deden nieuwe onderwerpen hunne intrede in de poëzie. De dichters komen bijeen op de jaarmarkten, (b.v. de jaarmarkt van Okaz) en dragen er hunne verzen voor ten aanzien van het dankbaar gehoor der verzamelde stammen.

De oudste geschreven gedichten dagteekenen slechts van de VIe eeuw, na de invoering uit Syrië van een alfabet, dat toegepast werd op de Arabische taal. Want merkwaardig genoeg, de dichters van het nomadentijdvak konden lezen noch schrijven en toch waren zij de grondleggers der Arabische cultuur, die onder de dynastieën der Ommejaden en der Abbassieden zoo luisterrijk openbloeide.

De geschiedenis der Arabische letteren laat zich beknopt indeelen in zeven groote tijdvakken;

I Het primitieve nomadentijdperk:

De karavaanzangers.

II Het voorislamietisch tijdperk:

De dichters van de woestijn.
Roovers- en baanstroopersliederen.
De dichters van het hof.

III Het tijdperk van den Koran: (571-661)

Mohammed en zijne leering.
De dichters die den Profeet verheerlijken en zijne leering helpen verspreiden.

IV De Omejaden (661-744)

Naar den naam van den kalief Omar, opvolger van Aboe-Bekr, den stichter der dynastie van Damaskus.
Voornaamste dichters:
Omar ben Abi-Rabia (avonturen- en liefdeliederen) † 719.
Gelegenheidspoëzie. De dichters van Medina.
Het drietal El-Akhtal, Djerir, Ferazdak († 728).

De dichteressen Leïla-el Akijalija (klaagliederen) († 707) en El-Khansa.
De Perziërs beginnen insgelijks in het Arabisch te dichten.
De drinkliederen van den Kalief Welid († 742).

V De Abbassieden (762-1258)

Naar den naam der dynastie van de 37 Arabische Kaliefen, gesticht door Aboel-Abbas, die de Omejaden onttroonde in 750.
Zetel te Baghdad.
Voornaamste dichters:
Moeti-ben Ajas (Voornaamheid van uitdrukking en diepte van gevoel)
De Abyssinische neger Aboe-Doloma (klucht) † 778.
De Perzier Backhar-ben Boerd († 783)
De drinkebroer Aboe-Nowas (het evenbeeld van den Chinees Li-taï-pé) (†- 810)
De moralist Aboe-el Atahija († 828)
Opkomst van een schaar liederenkomponisten en zangers: Ibrahim en Ishaak van Mossoel († 849)
De dichteres Fadl en de zangeres Mahhoebe.
De hekeldichter Ibn-er Roemi (836).
De dichter Motenebbi (de zoon van een waterventer) († 965)
De dichter Aboe-Firas (prins en generaal) († 967).
Geschiedschrijvers.
Fabels.
Anekdoten.

VI De val van Baghdad

Het Ottomaansche rijk wordt gesticht door Othman (1259) op de puinen van de heerschappij der Abbassieden.
De geschiedschrijver El Makrisi.
De dichters El Makkari († 1632) en Hadji Khalfa (Turk) († 1658)
Ook de Turken nemen de Arabische taal aan als schrijftaal.
Uitgave van bloemlezingen en volksboeken.
Uitgave der Duizend en één Nacht vertellingen.
Verschijning van den ridderroman.
De roman van Antar.

Tijdperk van verval.

VII Het tijdperk der 19e eeuw.

Begin der Europeesche invloedsfeer.
Schuchtere pogingen tot heropbeuring.
Ontwaken van het nationaliteitsgevoel.
Heruitgaven van de oude dichters.
Dagbladen en tijdschriften.
Centra: Beyrouth en Caïro.

De glansperiode zet in met den Koran van Mohammed (571-632), den dichter-profeet, - die zijne loopbaan begon als kameeldrijver tusschen Syrië en Mekka en zijne goddelijke inspiraties ontving van den Heiligen Geest, door tusschenkomst van den aartsengel Djabril, - om vervolgens te ontluiken onder de dynastie der Ommejaden in Damaskus en haar hoogtepunt te bereiken tijdens de heerschappij der Abbassieden, de luisterrijke dynastie der 37 Arabische Kaliefen van Baghdad.

Met de stichting van Damaskus, de hoofdstad van het jonge keizerrijk, werd de hegemonie der nomadenstammen weldra uit de woestijn overgedragen op de bewoners der steden. De oude ‘kasida’ der Bedoeïenen werd verdrongen door de meer soepele gelegenheidspoëzie. Het stadsleven en de wisselende politieke gebeurtenissen brachten een onafzienbaar arbeidsveld mede. De lange rythmische verhalen moesten het afleggen tegen de eenvoudige prosodie van den ‘radjaz’ en de daarop volgende nieuwe rythmen en vormen.

De dichters worden aan het hof geroepen, bezingen den lof van den Kalief en zijne lievelingsvrouwen, verheffen de gunst van de hoogwaardigheidsbekleeders of doen deze door hun scherpe satieren in ongenade vallen. Zij worden overladen met eerekleederen in het paleis van den Sultan en krijgen als leerlingen prinsen en prinsessen.

De ongeëvenaarde luister der Abbassieden komt de kroon op het werk zetten. Dichters en geleerden uit alle streken van het onmetelijk rijk worden door het centrum Baghdad aangetrokken en er met open armen ontvangen. Het beoefenen der dichtkunst wordt algemeen in de geletterde kringen en in de pleïade dichters zijn de namen van sultans, prinsen, walies en kadies te onthouden.

Drink- en liefdeliederen, feest-, rouw en godsdienstgezangen,

lyrische ontboezemingen over de vreugde, het leed en de onstandvastigheid van het leven, heldendichten, oden aan de heerlijkheid der natuur, klucht- en volksliederen, hymnen aan de schoonheid van het menschelijk lichaam, jachtliederen enz., vallen in het kader dezer poëzie, die meestal werd getoonzet door even geniale toondichters en door toedoen van bekwame zangers en voordragers de heele Islamietische wereld rondging en ze veroverde.

De dichtkunst, die de oude volkeren ons hebben nagelaten, is over het algemeen van epische stof. Die der Arabieren integendeel is uitsluitend lyrisch. Zij is vooral, om het met één woord te zeggen, Oostersch, met al het vreemde, het fantastische, het droo-merige, het narkotische en ook het kinderlijk-naïeve dat dit bekoorlijk tooverwoord in onze verkleumde Noorderharten vermag op te wekken.

De gedichten, die ter illustratie van dit beknopt overzicht hier volgen, behooren tot het bloeitijdperk der Ommejaden en der Abbassieden.

Den salam en alle hartelijkheid aan den welwillenden lezer, die ze begunstigen zal met het geschenk van zijn aandacht. Amin!..

Welkom

Hadden wij uwe komst op voorhand geweten,
wij hadden het purper van ons hart
en het zwart onzer oogen
als tapijt
voor u uitgespreid.
En wij hadden u binnen geleid
onder de arkaden onzer wenkbrauwen
in het paleis onzer borst.
En de mozaïeken hadden voor u gedanst
en in hun taal u toegeroepen:
Ahlan! oea sahlan!
voor de hooggeëerde bezoekers!

Vergankelijkheid

Ya Allah!
Aanschouw de pyramieden van Egypte.
Zij leeren u den waan van den tijd.
Konden zij spreken,
zij vertelden u wat er gebeurd is
met ouderen en jongeren.
Geen bouwwerk onder den hemel
evenaart de pyramieden van Egypte.
Zij dwingen den tijd eerbied af,
als alle dingen den tijd vreezen.
O gij, die de vergankelijkheid des levens vergeet,
waar zijn de bouwmeesters gebleven?
Nog is hun werk te zien,
maar zij zelf zijn reeds lang,
hoe lang reeds,
verdwenen.

Damaskus

Ik verbleef in Damaskus
één dag en éénen nacht.
Damaskus! Damaskus!
De Schepper vraagt zich steeds nog af,
hoe hij ooit zoo'n werk mocht voltooien.
Ik dacht dat ik was in het aardsch paradijs.
De nacht was een nacht van vrede en peis,
die lag op de stad met beide vleugels,
tot het morgengedans van het licht herbegon.
En dan:
De dauw op ban- en dadelboomen
was geen dauw, maar paarlen, paarlen,
blinkende paarlen in de hand van den wind.
De vogels schenen te lezen;
de vijver was het blad;
de windbries schreef op 't blad;
de wolken illustreerden het blad
met wondere arabesken.

Aan de geliefde

Ya leili!
Ya eini!
Het spel van uw oogen
in hun ovaal van kohl.
De slankheid uwer gestalte
en de dans van uw heupen.
Ya leil!
De wijn uwer lippen en de honing van uw mond.
Het ivoor uwer borsten
en hun korreltjes kornalijn.
Ah. Ahah!
U te verwachten is zoetere weelde
dan genade voor een veroordeelde.
O Oogen! O Nacht!
Ya eini! Ya leil!...

II

Ik zal de ster plukken,
die rijst tusschen de gouden vruchten
van den Boogschutter tot de Zeven Sterren.
Zij is de schitterende parel,
die den zonnigen dageraad aanmeldt.
Zij is de dauw van het hemelzwerk.
Zij is de luchtbel in de zilverbeek,
zij is de anemoon van levende wangen.
Zij is een verbrande topaas
en een beker van goud.
Hare oogen omkranst door de blauwe kohl:
Hare oogen zijn donkere viooltjes!

De list

Het toeval voerde eens een musch
in de klauwen van een valk.
De musch, in nood, zei tot den valk,

die met zijn prooi wegvloog:
Ben ik, o valk, niet te gering
om u als buit te dienen?
Gij gaat met zulk een nietig ding
uw prinslijk maal ontsieren.
De trotsche valk schoot in een lach
en liet de straatmusch vliegen.

Berusting

Vraag het noodlot geen genade,
gij doet het onrecht aan.
Vervloek het niet met wrok en spijt
als het onwillig is.
Rechtvaardigheid is hier onvindbaar.
Neem van het wisselend leven
al wat gij nemen kunt;
zet in uw hoofd geen zorgen.
Het leven is als dag en nacht,
nu eens heel licht
en dan weer donker.
Waardeer het lichtgeflonker,
want niemand kan zijn lot ontgaan.

De zangeres

Bevallig neemt zij 't speeltuig aan.
Ivoren vingeren streelen de snaren.
De morgenwind beroert de blaren.
Een engel speelt met porselein.
Het water klatert
uit de vijverfontein.
Zij zingt: Ya ein!
Haar stem geneest de dooven
en zelfs de stomme zal haar loven:
Wat hebt gij schoon gezongen!

Lied

Mijn schuchter hart is bang
  Ah-ah!

voor onbekende oogen.
Maar als mijn lieveling
- O oogen!
mij nader komt getogen,
dan trilt mijn jonge borst
- Ah-ah!
vol lust en vreugdetoover.
En smeltend geef ik mij
- O nacht!
in zijne armen over.
Maar als hij henen gaat
- O oogen!
hoe wordt mijn hart bedrukt,
dan ben ik een gazel,
- O nacht!
die men haar kind ontrukt.
- Ah-ah!

De tulp

Recht op haar stengel,
in de tuinen des sultans,
staat de tulp te branden
als een goudvlam.
Hare voorouders groeiden
in het hoogland van Iram.
Zij zegt
tot den roemer ouden wijn:
‘Ik bedwelm alvorens de lippen mij raken.’
Zij zegt
tot het laaiende brandhout:
‘Ik brand en verteer niet.’
De tulp:
rood als het bloed van de draken.

A.W. GRAULS.

Uit ‘Arabische Gedichten’, nagedicht door A.W. Grauls.

Duitsche Kroniek

Handbuch der Literaturwissenschaft, herausgegeben von Prof. Dr. **Oscar Walzel** (Bonn), unter Mitwirkung van Prof. Dr. E. Bethe, Prof. Dr. B. Fehr, Prof. Dr. Th. Frings, Prof. Dr. H. Hecht, Prof. Dr. H. Heiss, Prof. Dr. A. Heusler, Dr. St. Hoek, Dr. A. Kappelmacher, Prof. Dr. W. Keller, Prof. Dr. V. Klemperer, Dr. A.H. Keber, Prof. Dr. J. Körner, Prof. Dr. E. Lommatzsch, Prof. Dr. F. Strich, u.a.

Akademische Verlagsgesellschaft Athenaien m.b. H. Wild-park-Potsdam. Preis für eine Lieferung R.M. 2,20 (32 S.)

In Jrg. XIV, nr. 7 en in Jrg. XV, nr. 5 van den Vlaamschen Gids werd reeds de aandacht gevestigd op dit buitengewone werk. Van de ± 150 afleveringen die, uitgaande van Walzel's historisch-kritische methode, de literaire produktie van de heele wereld willen overzien, zijn er op dit oogenblik 57 verschenen: een brok die reeds een ruim denkbeeld geeft van den rijkdom, beter de weelde, die dit Handbuch zijn zal.

Wij willen niet nog eens terugkomen op de ontelbare illustraties; het heele werk werd immers opgevat in nauwe aansluiting met de geschiedenis van de plastiek en is dus uit zichzelf goed voorzien.

Laat ons alvast aanstippen dat het deel van Prof. Dr. O. Walzel, **Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters,** met 12 afl. of 400 blz. voltooid is; het geheel is voorzien met een Namenregister en een Sachregister. Het werk van Walzel is, ook afzonderlijk genomen, begeerenswaard genoeg. De leider van het Handbuch is immers een van Duitschlands vooraanstaanden op het gebied van de Literaturforschung, en onlangs nog, ter gelegenheid van zijn 60^{n} verjaardag, werd hij gefeest met de uitgave van een lijvig boek, **Vom Geiste neuer Literaturforschung,** waarin tal van geleerden hem huldigen om de door hem gewezen nieuwe banen, vooral ook om de door hem gelanceerde methode, ‘Wechselseitige Erhellung der Künste.’ Het zou te ver voeren dit begrip hier te willen omschrijven; Walzel wijdt er immers vele bladzijden van zijn **Gehalt und Gestalt** aan, in de overtuiging dat men precies moet weten wat het wachtwoord van een methode beteekent. **Gehalt und Gestalt** werd begonnen in 1921 en afgesloten in 1924;

wat intusschen aan interessant werk verscheen en niet meer kon verwerkt worden - de laatste tijd was zeer vruchtbaar - werd in een toegevoegd hoofdstuk gesignaleerd.

In een vroegere mededeeling wezen wij reeds op de taak van Prof. Dr. B. Fehr (Zürich): **Die englische Literatur des 19. u. 20. Jahrhunderts.** (Mit einer Einführung in die englische Frühromantik). Ook dit deel ligt thans klaar met 16 afl. of 520 blz. Opgevat in zeer nauwe aansluiting met de zoo hevige sociale bewegingen van het Engeland van onze laatste jaren, laat dit studiewerk zich vloeiend lezen als een spannend verhaal uit onzen drukken tijd; maar een verhaal waar uit elken regel historiek, nieuwere opvattingen, jonge ontdekkingen spreken. Bij elk afgesloten hoofdstuk wordt een uitgebreide bibliografie gevoegd (Literaturangabe), ten dienste van hem die, aan de hand van goed kritisch werk, nog dieper in een van de afzonderlijke periodes wenscht door te dringen. Ook hier een Namenverzeichnis, opgave van behandelde namen en onderwerpen.

Hier stippen wij dan enkele belangrijke titels aan, ten einde een gedachte te geven van den gang van het werk: Die englische Vorromantik / Die englische Hochromantik (Burns - Antiromantiker - Blake - Wordsworth - Vom Schauerreman zu Scott - Zweite u. dritte Generation der Romantiker - Keats - Byron) / lm Zeitalter des Individualismus (Gepräge des Zeitalters - Individualistische Poetik - Tennyson - Browning - Rossetti - Morris - Swinburne - Meredith - Der Roman - Dickens - Thackeray - Eliot - Meredith - Das Drama) / Vom Individualismus zum Sozialismus (Gesellschaftsumschich- tung u. Ideenumwertung - Der Roman Stevenson - Nach Stevenson - Hardy - Der Wirklichheitsroman - Gissing - Kipling - Wells - Bennett - Galsworthy - Conrad - Die jüngsten Romanepiker - Die Neuklassizisten - Die Endhaften - Die Kraftrealisten u. Weltreichsänger - Die Mystiker u. Träumer - Die keltische Renaissance - Der Jungrealismus - Das Drama - Shaw - Das Drama der keltische Renaissance).

In **Die romanischen Literaturen von der Renaissance bis zur französischen Revolution** behandelt Prof. Dr. V. Klemperer (Dresden) Italië, Privdoz. Dr. H. Hatzfeld (Frankfurt) Spanje, Prof. Dr. F. Neubert (Leipzig) Frankrijk.

Een 30 blz. lange inleiding van Klemperer geeft een samenvattend overzicht en besluit. Wij willen op dit deel, waarvan reeds 11 afl. verschenen, terugkomen zoohaast het volledig is. Doch dat ook de behandeling van dien tijd, - Renaissance tot Fransche Revolutie, - buitengewoon interessant moet zijn, staat buiten twijfel.

Van Prof. Dr. H. Heiss' **Die romanischen Literaturen des 19. u. 20. Jahrhunderts** verschenen 3 afl.

Met 7 afl. (224 blz.) is Prof. Dr. E. Bethe (Leipzig) in zijn bijzonder rijk geïllustreerde **Die griechische Dichtung** aan de groote figuren van Sophocles en Euripides gekomen, terwijl Prof. Dr. A. Kappelmacher de 1e afl. heeft bezorgd van zijn niet minder rijk voorziene **Die Literatur der Römer bis zur Karolingerzeit**

Als slot moeten wij noteeren dat Prof. Dr. R. Wilhelm (Frankfurt) een begin heeft gemaakt met **Die chinesische Literatur.**

Carl Vogl / **Peter Cheltschizki, ein Prophet an der Wende der Zeiten.** (Rotapfelverlag, Zürich) RM. 5,30.

Peter Cheltschizki is een van de sterkste hervormingsper-soonlijkheden uit den tijd vóór Luther. Honderd jaar vóór laatstgenoemde heeft hij de evangelische waarheden verkondigd met een grootheid en een kracht die voor Luther niet hoeven onder te doen, met een maatschappelijk doorzicht, een menschelijke goedheid en een omvattende liefde die hem zelfs overtreffen.

Het hier geciteerde werk werd echter niet in de eerste plaats geschreven om een ternauwernood genoemden hervormer weer naar voren te brengen, maar om wille van de opvallende aktualiteit die de daar behandelde vragen bezitten. Pacifismus en afkeuring van geweld (Gandhi), officieele kerk en persoonlijk geloof, socialismus, communismus, demokratie, - al begrippen die den geestelijken strijd van de 15e eeuw reeds hebben vervuld. Men kan op sommige oogenblikken gaan gelooven dat Peter Cheltschizki een kamper uit de 20e in stee van de 15e eeuw is.

De trek naar geestelijke hernieuwing die door de wereld gaat, de strijd tusschen de persoonlijke ontplooiing en de overgeleverde vormen van kerk en staat, zullen hier een deugdelijke bron van versterking vinden. Het is kenschetsend, dat juist in onzen na-oorlogschen tijd dit boek weer wordt uitgegeven.

Hermann Weilenmann / **Die vielsprachige Schweiz, Eine Lösung des Nationalitätenproblems,** Rhein-Verlag, Basel u. Leipzig. RM. 8.

Geen nieuwe geschiedenis, evenmin een staatstheoretische of utopistische verheerlijking van Zwitserland. Er wordt doodeenvoudig aangetoond hoe het nationaliteitsprobleem in Zwitserland zijn oplossing vond als natuurlijk gevolg van de innerlijke en uiterlijke vrijheid, en langs welken weg dit daar gebeurde.

Moeten steller bijkomende bedoelingen worden toegeschreven, dan gaat het er bij hem om op te leiden in den geest die moet vooropgesteld worden om tot een in vrede vereenigd Europa te geraken.

Want uit de onverbiddelijk scherpe lijn die Weilenmann trekt treedt vooral dit klaar naar voren: de kwesties die de Europeesche landen met nationale minderheden en Europa over het algemeen uit den weg moeten ruimen, kreeg Zwitserland te vereffenen van zijn ontstaan af, en biogenetisch moest het een daaraan aangepaste struktuur scheppen. Dit is Zwitserlands werk geweest in de algemeene wereldgeschiedenis.

Het rechtsgevoel, van in den beginne aanwezig bij de Duitsche meerderheid in den staat, leidt tot de demokratie en den federa-tieven staat, die aan allen gewillig de noodige levensruimte afstaat, zoodanig dat een heilzame wisselwerking tusschen federatieve en centraliseerende krachten ontstaat, en de andere stammen op hun beurt door den goeden geest worden bezield. Hier wordt de zedelijke grondslag van de demokratie blootgelegd; alleen waar deze bestaat, is een republiek geen leugen, is de staat drager van den wil van allen, en naar buiten uit onderteekenaar van verdragen die recht brengen en recht behouden.

Uit Dr. Weilenmann's lijvig boek (320 blz. groot formaat) spreekt een omvattende kennis van de algemeene geschiedenis, de geschiedenis van het recht en de taalhistoriek van zijn land; men leide er niet uit af dat de lektuur er van zwaar is, eenvoudig van opstel als het geheel is gebleven. Alle bijkomstigheden werden ter zijde geschoven, hoofdfaktoren in het juiste licht geplaatst.

Dat **Die vielsprachige Schweiz** niet alleen als een boek van geschiedschrijving, maar als een leidraad voor eerlijke zoekers in aanmerking komt, is, onzes inziens, iets dat door den komenden tijd zal bewezen worden.

Melden wij nog dat het van een gekleurde kaart en tien opnamen van de taalgebieden is voorzien.

Wij moeten in hetzelfde verband het kleine brochuurtje van **G. Guggenbühl** noteeren, **Vom Geist der Helvetik,** dat het eerste is van een reeks **Schweizergeschichtliche Charakteristiken** (O. Füssli Verlag, Zürich, Leipzig, RM. 1,50) Het is de uitgewerkte lezing die Prof. Guggenbühl hield in de jaarlijksche vergadering van 1925 der Allgemeine Geschichtsforschende Gesellschaft der Schweiz. Het 30 blz lange opstel werpt opnieuw licht op enkele punten van de sedert eenigen tijd weer in het teeken der belangstelling staande Helvetik. De drie leidende gedachten: vrijheid, gelijkheid en eenheid vinden wij er weer, in den storm van den politieken strijd.

Ludwig Richters Tagebücher und Jahreshefte (1821-1883). Ausgewählt von R. Walter. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg. RM. 3,50.

In 1886 werden door Heinrich Richter voor het eerst de gedenkschriften van zijn vader die, als teekenaar van den Russischen vorst Narischkin, op een reis naar Marseille en Nice zijn heele leven van zijn achttiende jaar af had opgeteekend, gepubliceerd. Deze publicatie vond haar nut hierin, dat zij samen met Richter's levensherinneringen het uiterlijke beeld van den kunstenaar hielp omlijnen, waar dezes innerlijke geschiedenis al langer bekend was. Maar de uitgave was onhandig, en de belangstelling van den lezer werd gestremd door een teveel aan woorden dat soms steeg tot een langdradig gepraat vol afwijkingen, vol godsdienstige meditaties in een en denzelfden toon; het boek was trouwens niet tot een organisch geheel geordend. Dialogen met zichzelf, over levensgang en levenswijze, waren zaken die voor Richter zelf en niet voor een lezer waren bestemd.

Maar hij die in zijn teeken- en schilderwerk de kracht vond om tot zijn volk te spreken, kon dit ook meer dan eens door middel van het woord. De **Tagebücher u. Jahreshefte** zijn de laatste trek aan het beeld van den mensch en den grooten teekenaar. Het kwam er alleen op aan. een goede keus te doen tusschen het vele materiaal en een nieuw, handig bandje uit te geven.

Dit is dan dit kleine boekje van amper 200 blz.. De waarde van zijn leven, van zijn karakter, van zijn werk spreken duidelijk uit elke bladzijde. Legt men nu daarnaast zijn houtsneden en teekeningen, dan zal het volledige beeld van den meester ons te gemoet treden.

DOLF ROELS.

Uit de Tijdschriftentrommel

L'avenir social
Ontwikkeling
Dietsche Warande en Belfort
Toerisme
L'esprit international
Mededeelingen der stedelijke hoofdbibliotheek.

In onze vorige kroniek(1) gaven wij de eereplaats aan twee eerstelingen: de tweetalige HANDELINGEN VAN DE COMMISSIE VOOR TOPONYMIE EN DIALECTOLOGIE en het katholiek OPBOUWEN. Hadden we toen over meer plaats beschikt, wij hadden bij dezelfde gelegenheid de geboorte kunnen melden en commenteeren van de tweelingsbroeders L'AVENIR SOCIAL en ONTWIKKELING, maandschriften uitgegeven onder de bescherming van de Belgische Werkliedenpartij en waarvan het bestuur toevertrouwd werd aan Dr. Cam. Huysmans, oud-Minister van Kunsten en Wetenschappen.

L'AVENIR SOCIAL en ONTWIKKELING zijn niet de eerste uitgaven van de B.W.P., die ooit die namen droegen. Er heeft een allereerste *Avenir Social* bestaan, dat kort na het mislukken van de algemeene werkstaking voor het Algemeen Stemrecht in 1902 uitgestorven is; en de eerste poging om dit orgaan terug in het leven te roepen werd eerst na den oorlog gedaan; een succes mocht het niet heeten; in December 1926 verscheen de laatste aflevering van dit AVENIR SOCIAL tweede manier. De uitgevers van het tijdschrift der Socialistische Partij gaven het echter niet op: in Januari daaropvolgend zag reeds het eerste nummer van een nieuw AVENIR SOCIAL het daglicht. Aan deze poging scheen een beter lot beschoren, daar ze den steun gekregen had van EDUCATION-RECREATION, maandelijksch orgaan van de Centrale voor Arbeidersopvoeding, dat in 1926 reeds zes jaren bestaan telde en nu ophield zelfstandig te verschijnen, om samen met L'AVENIR SOCIAL, derde manier, HET tijdschrift te worden van de B.W.P. Dit nieuw en dubbel orgaan, waarvan het bestuurscomiteit bestond uit de hh. Louis de Brouckère, Em. Vandervelde, Van Roosbroeck en Barnich, leefde juist één jaar; in December 1927 hield het op te verschijnen, om plaats te maken voor het vierde AVENIR SOCIAL, dat onder een nieuwe gedaante, met een nieuw bestuur en een vernieuwde ploeg medewerkers, de wereld ingezonden werd in Januari 11.

Wat ONTWIKKELING betreft, zijn oorsprong ligt dichter bij de hand. Eerst was het orgaan, dat dien titel droeg, om zoo te zeggen de Vlaamsche uitgave van EDUCATION-RECREATION; het zag voor het eerst het daglicht samen met dit maandblad in 1919 en verscheen tot einde 1926 op 6 bladen groot formaat. Met ingang van zijn 9^{en} jaargang, in Januari '27, werd dit formaat verkleind op de grootte van dat van de samengesmolten L'AVENIR SOCIAL ET EDUCATION-RECREATION; redactiesecretaris was toen Piet Landsvreugt;

(1) Zie VL. GIDS, jg. XVI, Maart 1928, blz. 287-289.

in het bestuurscomiteit zetelden: volksvertegenwoordiger D. Bouchery, Corneel Mertens, Jos. Van Roosbroeck, prof. Dr. Aug. Vermeylen. Toen in Januari '28 L'AVENIR SOCIAL onder een nieuwe gedaante verscheen, veranderde ook ONTWIKKELING van uitzicht; voortaan bestaat elke aflevering uit een 60-tal bladzijden 25 × 16.

L'AVENIR SOCIAL en ONTWIKKELING meenen wij te mogen beschouwen als heelemaal nieuwe tijdschriften, los van alle verleden, niet alleen omdat hunne afleveringen geen jaargang meer dragen, die ze zou binden met de vroeger verschenen tijdschriften met gelijkluidenden titel, maar ook omdat de inhoud er van van karakter veranderd is. 'Voortaan, lezen wij inderdaad in het prospectus, zullen beide tijdschriften niet meer zoozeer vulgarisatie-organen zijn, gezien de pers aan die behoefte thans voldoet. Ze zullen eerder werktuigen van onderzoek en studie zijn, waar mannen van de wetenschap en de politiek vrij hunne gedachten zullen uiteenzetten over de vraagstukken van den dag. De lezers zullen er dus, naast bijdragen van socialisten, studies in vinden van gunstig-gezinden of tegenstanders zelfs, die, de zaken uit een ander oogpunt beschouwend dan zij die rechtstreeks aan de beweging deelnemen, ons beter zullen toelaten er objectief over te oordeelen. Het nieuwe bestuur belooft ons een belangrijke medewerking, niet alleen op sociaal en politiek gebied, maar insgelijks op kunst- en letterkundig gebied. Uit het buitenland zullen ons regelmatig bijdragen van socialisten toekomen, zooals Ramsay Mac Donald, Renaudel, Breitscheid, Engberg, Tseretelli, enz. In elk nummer verschijnt een hoofdartikel, gewijd aan de belangrijke gebeurtenis van de maand.' - Zij zijn ook, zooals wij het hooger schreven, tweelingsbroeders en dit veel meer dan vroeger, niet alleen wat hun uiterlijke betreft, maar ook wat den inhoud van elke aflevering aangaat; meer dan een artikel van algemeen belang verschijnt inderdaad tegelijkertijd in het Fransch en in het Nederlandsch orgaan der Partij, al hebben de twee tijdschriften hun eigen medewerkers, waaronder tal van gunstig bekende namen van politici, geleerden en letterkundigen kunnen worden genoemd. Zoo is in L'AVENIR SOCIAL (n^{r} 1) en in ONTWIKKELING (n^{r} 1/2) een artikel verschenen van den leider der Engelsche Labour-Party, oud-Minister-President J. Ramsay Mac Donald, over *De Internationale Politiek van het Socialisme;* zoo werden ook in die twee zelfde nummers de antwoorden gepubliceerd van een 15-tal Belgische hoogleeraars, kunstenaars en geleerden, tot verschillende opinies behoorend, aan wie de vraag was gesteld geworden: *Hoe ziet gij het Socialisme?;* maar van een anderen kant wordt *De Engelsche Dichter Thomas Hardy* in ONTWIKKELING behandeld door Dr. Fr. De Backer, docent te Gent en in L'AVENIR SOCIAL door Dr. V. Bohet, docent te Luik en aan den schilder *Jacob Smits* worden bladzijden gewijd door G. Seregiers in het Fransch en door Conservator Arth. Cornette in het Nederlandsch.

Gaan wij den inhoud van de twee eerste nummers der hier besproken tijdschriften verder na, dan dienen in n^{r} 1 van L'AVENIR SOCIAL nog vermeld te worden de enkele bladzijden van prof. Henry van de Velde over *Le Réveil de l'idée de style*, alsook het artikel van J. Tseretelli, afgevaardigde van de Socialistische Partij van Georgië, over *La Politique de Staline et la défaite de l'opposition*, waarin schrijver het kommentaar maakt van het jongste communistisch Congres te Moskou en vaststelt hoe ellendig de politiek der Sowjets schipbreuk geleden heeft. In n^{r} 2 wordt ons door Joseph Saxe, den knappen opsteller van de internationale kronieken in het dagblad

‘Le Peuple’, op het gevaar gewezen van den wedijver tusschen Engeland en Amerika, die logischerwijze tot een nieuw konflikt leiden moet, wordt er niet bijtijds voor gezorgd den Vrede vastere grondvesten te geven, dan hij thans heeft; de kolenkrisis in België, waarvan het gevaar voor ons nationaal leven nog niet geweken is, wordt er bestudeerd door een economist en Dr. Ad. Bayet onderzoekt in *La Controverse de Glozel* de wetenschappelijke waarde der argumenten, aangevoerd voor of tegen de echtheid der zoo veel besproken ontgravingen en zijn besluit is, dat tot nog toe geen enkel argument contra op vasten wetenschappelijken grond

berust. Ook de literatuur krijgt hier, naast de politiek, de sociologie en de wetenschap, de plaats die haar toekomt; terwijl de bekende Belgische schrijver Edmond Glesener in n^{r} 2 van L'AVENIR SOCIAL een onuitgegeven novelle publiceert, treffen wij in het dubbel nummer van ONTWIKKELING verzen aan van A.J. Mussche en een stuk van Ernest Claes; in deze zelfde aflevering spreekt ons A. Casters van *Het jong Amerikaansch Tooneel*, dat ook, zooals overal, naar vernieuwing streeft en van de op dit gebied merkwaardige proeven van den tooneelschrijver Elmer R. Rice; Dr. Cam. Huysmans publiceert er ook het eerste deel van een onuitgegeven rederijkersspel van het einde der XVIIIe eeuw, *Don Juan in de* 4 *Juargetijden*, waarvan het handschrift uit de rederijkerskamer der gemeente Bilsen komt, waartoe ook het handschrift der onlangs gepubliceerde 'Menschwording' van Mich. De Swaen behoorde. Laten wij, om dit gedeelte van onderhavige kroniek te eindigen, nog bijzonderen nadruk leggen op de vertaling van een artikel, dat oud-Minister Huysmans liet verschijnen in het Februari-nummer van het Fransch tijdschrift LA REVUE DES VIVANTS en dat hier den titel draagt van *Het Vlaamsch standpunt in de taalkwestie*; een model mag het heeten van sociaal-geschiedkundige synthese, vol evenwicht en gezond verstand, gesteund op onweerlegbare argumenten; het teekent heel den man en heel zijn politiek, den man die altijd geweten en herhaald heeft dat het talenvraagstuk ten onzent een heel eenvoudig door gelijkheid en rechtvaardigheid op te lossen vraagstuk is en het als minister bewees; den man, die, als bestuurder van het groot dubbel tijdschrift van zijn partij, deze twee organen zoo weet uit te geven - en in de toekomst zoo zal weten voort uit te geven, - dat niet alleen de taalkwestie in den schoot der B.W.P. zal opgelost zijn, maar ook dat L'AVENIR SOCIAL en ONTWIKKELING tijdschriften van beteekenis zullen mogen heeten onder degene die in België verschijnen.

* * *

10 Maart 11. werd Karel van de Woestijne, Nederlands grootste dichter, 50 jaar oud. DIETSCHE WARANDE EN BELFORT heeft het niet genoeg te prijzen initiatief genomen bij deze gelegenheid een nummer uit te geven dat uitsluitend aan den dichter van 'Het Vaderhuis' is gewijd. Aan dit huldenummer hebben niet alleen de mannen meegewerkt van van de Woestijne's generatie en zijne onmiddellijke volgelingen, maar ook de jongeren, die in tragische kentering van deze tijden zijn opgestaan; wij treffen er artikels in aan van F. Toussaint van Boelaere en van Maurice Roelants, van Frederik van Eeden en van Joris Eeckhout, van Marnix Gijsen, Is. Querido, Achilles Mussche, Anton van Duinkerken, Aug. van Cauwelaert, Albert Kuyle, Emmanuel de Bom; verzen van Urbain Van de Voorde, en onuitgegeven gedichten van Karel van de Woestijne zelf, naast eenige stalen van de journalistiek van den grooten dichter; om te eindigen een paar korte biographische aanduidingen en een volledige lijst zijner werken.

* * *

Ter gelegenheid der Gentsche Floralieën werden de twee April-nummers van TOERISME, orgaan van den Vlaamschen Toeristenbond, aan Gent, de stad der

bloemen, gewijd. Terwijl in het n^{r} van 1 April een kort historisch overzicht der *Gentsche Floralieën* ons gegeven werd door Lode De Bruyne en R. Naveau, Conservator van het Natuurkundig Museum te Antwerpen er over *De Koningin der Gentsche Floralieën: de Orchidee* handelde, publiceert prof. Dr. C. De Bruyne, rector der Universiteit, in het n^{r} van 25 April, een zeer belangwekkend artikel, waarin, na het ontstaan, de ontwikkeling en het belang der 120 jaren oud Gentsche bloemententoonstellingen te hebben beschreven, hij op de wetenschappelijke beteekenis wijst van de Koninklijke Maatschappij voor Land- en Tuinbouw. In dit zelfde nummer spreken ons Conservator A. Van Werveke en Prof. Dr. Stan Leurs over *Het Bijloke-Museum te Gent*, dat eerstdaags officieel

geopend wordt; het is een der rijkste verzamelingen van oudheden van het land, en wordt op de meest origineele wijze voor het publiek tentoongesteld. Verder handelen Dr. Stan Leurs en H. Luyten over het tot verdwijning veroordeelde *Station Gent-Zuid*, dat een aanzienlijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van het Belgisch spoorwegnet en op architectonisch gebied heelemaal niet van beteekenis is ontbloot. - Het n^{r} van 1 April bevat, buiten de hooger vermelde bijdragen, een artikel van Dr. Stan Leurs over *De Sint Niklaaskerk te Gent* en een van Lode De Bruyne over *De Gentsche klokkenspelen*.

* * *

Voor wien belang stelt in de hedendaagsche geschiedenis en vooral in de geschiedenis in wording, die men de actualiteit heet, biedt het April-nummer van L'ESPRIT INTERNATIONAL een rijke verzameling merkwaardige artikels. René Pinon, professor aan de Ecole libre des Sciences politiques, bestudeert er *L'évolution de la question des détroits*, terwijl de bekende Roemeensche geschiedschrijver prof. N. Jorga ons de buitenlandsche politiek van zijn land uiteenzet in *La Roumanie, les Balkans et l'Europe Centrale* en Jacques Ancel, professor aan het Institut des Etudes Internationales, dien trits van artikels over Zuid-Oost Europa sluit met een studie over *Les bases géographiques du problème albanais*. In de gewone driemaandelijksche *Chronique*, aangevuld door de rubriek *Document*, worden de op internationaal gebied merkwaardige gebeurtenissen der maanden December '27, Januari en Februari '28 in een 40-tal blzz. geboekt. Meldenswaardig zijn nog het artikel van Dr. C.H. Becker, Pruisischen Minister van Onderwijs, over *L'Esprit international et l'Enseignement de l'Histoire* en *Vers le rapprochement franco-allemand*, een bijdrage, waarin Henri Lichtenberger, hoogleerar aan de Sorbonne, die ook een *Chronique internationale* in het Aprilnummer van de REVUE DE GENEVE aan *L'esprit international* wijdt, het over de samenstelling heeft, het doel en de werking van het *Comité franco-allemand d'Information et de Documentation*.

* * *

Laten wij deze kleine wandeling langs een paar meldenswaardige publicaties der laatste maanden sluiten met nog even op een nieuw Vlaamsch tijdschrift te wijzen, de *Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek* van Antwerpen, waarvan n^{r} 1 in Januari 11. van de pers kwam en die om de drie maanden zullen verschijnen. Dit eerste nummer geeft ons, na een woord ter inleiding van Bibliothecaris Emmanuel De Bom, een trouw en breedvoerig, met talrijke platen opgeluisterd overzicht van hetgeen in 1926/27 door de stedelijke Hoofdbibliotheek te Antwerpen op touw werd gezet, om het hare bij te dragen tot de ontwikkeling van het volk: tentoonstellingen, lezingen, samenstellen van bibliographieën, en sluit met een systematische keurlijst van de jongste aanwinsten. Het is, voor zoover wij weten, de eerste poging van dien aard, die in België door een bestuurder van een groote officieele bibliotheek ooit werd gedaan, om voeling te brengen tusschen de inrichting, die hij leidt, en het publiek; daarom kunnen wij als ambtgenoot en als gewoon intellectueel den heer

Emmanuel De Bom niet genoeg gelukwenschen met dit initiatief, dat ten goede zal komen aan het belangstellend en -hebbend publiek, zoo wel als aan de boekenverzamelingen, aan zijn bevoegdheid toevertrouwd.

Gent, 18 April '28.
Dr. C. DEBAIVE.

Boekbeschouwing

H. van Tichelen, conservator van het stedelijk schoolmuseum te Antwerpen. - *Over Boeken voor Kinderen*, studie ten gerieve van leerkrachten, ouders, bibliothekarissen (Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1928; 236 blz.).

Aan 't woord is een vakman, een man vol toewijding, die alle belangstellenden wil inlichten hoe ze het jonge volkje met degelijke lectuur van dienst kunnen zijn.

Die lectuur moet niet alleen puik en passend zijn wat den vorm betreft; als inhoud moet ze ware, zedelijke, onzijdige, humanitaire begrippen aanbrengen.

De schrijver is b.v. niet goed te spreken over avontuurlijke verhalen, noch over bakvischjesfratsen en -droomerijtjes in pensionaten, waar alle gezag vlegelachtig gepest of gecaricatureerd wordt.

De eischen waaraan goede boeken voor kinderen moeten beantwoorden worden door tal van voorbeelden toegelicht, ingedeeld met het oog op leeftijd, aanleg en belangstelling der jonge lezers.

Over elk der volgende rubrieken deelt de schrijver interessante bedenkingen en ervaringen mee:

prentenboeken;
rijmpjes en gedichten;
volkssprookjes, volkssagen en volksboeken;
kunstsprookjes, wonderverhalen;
leesboekenreeksen (zonder strekking en met strekking);
tijdschriften; ontspannings-allerlei;
huis- en kinderleven;
avontuurlijke verhalen;
biographie, geschiedenis, aardrijks- en volkenkunde, kennis der natuur;
naslagwerken.

Bij elke onderverdeeling worden aan te bevelen boeken opgegeven en ten slotte komt een algemeene lijst, naar den leeftijd ingedeeld (6-8, 8-10, 10-12, 12-14 jaar, 14 jaar en ouder).

Misschien zal de een of ander zich soms wel eens afvragen waarom dit boek wel en dat boek niet werd opgenomen; maar stellig zal hij dankbaar zijn voor al de nuttige wenken, die hem in dit vade mecum worden gegeven.

A.

t.o. 385

Hulde aan Professor J. Vercoullie

In April 1927 werd ons hooggeacht mederedactielid Prof. J. Vercoullie zeventig jaar oud; een paar maanden te voren was hij, op zijn eigen aanvraag, tot het emeritaat toegelaten.

Al zijn collega's van de Gentsche en overige Belgische Universiteiten, al zijn oudleerlingen, al zijn talrijke vrienden hebben dan moeten denken dat hun nu een geschikte gelegenheid was geboden om den nieuwen emeritus openbaar te bedanken voor de diensten die hij gedurende zoovele jaren op allerlei gebied en door allerlei werkzaamheid niet alleen aan hen, maar ook aan zijn geheele volk bewezen heeft.

Al heel vroeg werd dan ook, tot voorbereiding van het voorgenomen huldebetoon, een inrichtingscommissie samengesteld, waarvan één zijner twee of drie oudste leerlingen, de heer Maurits Basse, leeraar aan het Koninklijk Atheneum en docent aan de Universiteit te Gent, het voorzitterschap aannam. Verder bestond de commissie uit Prof. Maurits Sabbe, ondervoorzitter; Marcel Stijns, redacteur aan ‘Paginae’, secretaris-penningmeester; Dr Jan Grauls, hoofd van den vertaaldienst in het ministerie van Kunsten en Wetenschappen; Mr. Julius Hoste Jnr., hoofdredacteur van het ‘Laatste Nieuws’ en Dr W. van Eeghem, leeraar aan het Koninklijk Atheneum te Brussel, leden.

Men vatte dadelijk het plan op, om, op een plechtige vergadering, aan den gevierden geleerde een feestbundel aan te bieden, die zou bestaan uit een reeks wetenschappelijke bijdragen van de hand van collega's en oudleerlingen.

Intusschen was een eere-comité tot stand gebracht, waarin geleerden uit België en den vreemde naast een aantal personen van gezag werden opgenomen, en dat onder het eerevoorzitterschap stond van de heeren C. Huysmans en M. Vauthier, Oudminister en Minister van Wetenschappen en Kunsten.

In de hoogeschool.

In de Aula der Universiteit te Gent had op Zondag, 13 Mei 11., het huldebetoon plaats, dat met een indrukwekkende ovatie inzette.

Behalve de leden van de inrichtingscommissie en de familieleden van den gevierde bevonden zich daar de heer Rector C. De Bruyne, de heer Beheerder-Opziener der Universiteit, Prof. Roersch; Professor H. Pirenne, en Prof. Hymans, prorectoren; de heeren Burgemeesters van Gent en Oostende - geboortestad van Prof. Vercoullie - alsook vele eereleden, waaronder de heeren professoren Vermeylen, Bley, Verschaffelt, Baur, Blancquaert, Burssens, De Backer, De Keyser, Van Pottelbergh, Foncke, Van de Velde, Franssen, Van de Weerd, Roegiers, De Saegher en Van Werveke (van Gent); van de Wijer en van Dievoet (van Leuven); Verdeyen (van Luik) en De Vooys (van Utrecht); verder de heeren Edw. Anseele, Oudminiser; Em. De Veen, Raadsheer bij het Rekenhof; Mr. Leonard Willems, afgevaardigde van de Koninklijke Vlaamsche Academie; Inspector Sterkens; Eere-Inspector O. Van Hauwaert, bestuurder der lagere en middelbare Staatsnormaalschool; Senator Alb. Deswarte; Jan Daneels, provincieraadslid; J. Broedt, volksvertegenwoordiger; L. Goemans, secretaris der Koninklijke Vlaamsche Academie; verder nog Dr. Heymans, Dr. Apers, Dr. Dambre, Dr. Debaive, Dr. Lava, Dr. Thiry, Viskens, bestuurder der middelbare school te Gent, Gustaaf De Mey, Gustaaf D'Hondt, Joris Eeckhout, Adolf Herckenrath, Gaston Martens, Toussaint van Boelaere, Frans Verschoren, M. Roelants, enz., enz., benevens afgevaardigden van talrijke vereenigingen van het middelbaar onderwijs, van het Willems-fonds, van den Westvlaamschen Kring, van de Oostvlaamsche folkloristen, van Help u Zelve e.a.m.

Wij laten hieronder de redevoeringen volgen, die in de Hoogeschool uitgesproken en alle geestdriftig toegejuicht werden.

Redevoering van Dr. Maurits Basse
Voorzitter der inrichtingscommissie

Dames en Heeren,

In de maand April van het vorig jaar werd Prof. Vercoullie 70 jaar, en een paar maand te voren was hij, op eigen aanvraag, tot het emeritaat overgegaan.

Ongeveer onmiddellijk werd door enkele van zijn oudleerlingen het denkbeeld opgevat hem, te dier gelegenheid, op waardige wijze te huldigen, en dit huldebetoon had dus veel vroeger moeten gebeuren. Allerlei omstandigheden, waarop ik hier niet wil ingaan, hebben de inrichtende commissie gedwongen het tot op dezen dag uit te stellen, maar het zal er daarom niet minder hartelijk om zijn.

Na voltrokken studiën op de scholen zijner geboortestad Oostende en op de Hoogeschool te Luik, was onze vriend eerst een tijdlang Atheneumleeraar te Luik en te Gent, en dan begon, in 1884, zijn loopbaan als hoogleeraar.

Intusschen was onze regeering eindelijk bewust geworden van de gewichtige rol, die de levende talen in onze maatschappij spelen, en daardoor ook van de behoefte aan een degelijk onderwijs in de voor België in aanmerking komende vreemde talen, Engelsch en Duitsch. Anderzijds was in 1883 door de Kamers de wet De Vigne-Coremans aangenomen, zoodat de regeering zich niet alleen genoopt zag te zorgen voor de opleiding van bekwame leeraars in het Duitsch, het Engelsch en het Nederlandsch, benevens in de Geschiedenis en de Aardrijkskunde, maar ook maatregelen moest treffen opdat die leeraars in staat zouden zijn die vakken door middel van het Nederlandsch te onderwijzen.

Van daar de stichting, in 1884, van de zoogenaamde ‘Vlaamsche Normale Afdeelingen,’ aan de Hoogeschool te Gent verbonden, ook wel ‘Hoogere Vlaamsche Normaalschool’ genoemd.

Die school kwam er ten gepasten tijde, en wanneer Prof. Vercoullie er bij de stichting aangesteld werd, kwam hij er ook geen oogenblik te vroeg!

Want om die jaren tachtig was het, op de Gentsche Hoogeschool en elders in ons land, maar treurig gesteld met de studie

der Germaansche talen. Een paar naburige landen waren ons hierin erg vóór, en Heremans, die op de hoogte was van wat in andere landen aan Germanistiek reeds was gedaan, had daar in meer dan een tijdschriftartikel op gewezen. Persoonlijk had hij op onze Hoogeschool het Gotisch, het Oudsaksisch en het Middelnederlandsch gedoceerd; maar hij stond, in dit opzicht, volkomen alleen; overigens geen enkel student was verplicht die leergangen te volgen en van een ernstige, doelmatige vorming van Atheneum- of Collegeleeraars in de drie Germaansche talen was er in België nergens spraak. Ik zelf heb op het Atheneum te Antwerpen Engelsche lessen gekregen, eerst van een gewezen kantoorklerk en later van een gewezen juwelier. Te Gent werd die taal onderwezen door iemand die te Londen koetsier was geweest, eenvoudig omdat hij een Engelschman was. Zoo wat overal werden de drie Germaansche talen toevertrouwd aan heeren, die het soms heel goed meenden, maar het bestaan van de wet van Grimm niet vermoedden. Het Gotisch was een mysterie, waarvan de onthulling overigens volkomen nutteloos scheen. Vergelijkende Spraakleer, Historische Spraakleer, Middelnederlandsch, Phonetiek, Tekstkritiek, Palaeographie en vele andere wetenschappelijke vakken die elders sedert lang onmisbaar waren gebleken, waren hier boeken met zeven sloten voor de toenmalige Atheneumleeraars, wier geweten den vrede der onschuld genoot.

Ik veroorloof mij er terloops op te wijzen, dat de leergang in het Gotisch, basis van alle wetenschappelijke studie der Germaansche talen, op ons officieel programma nog steeds als niet verplichtend vak voorkomt; hoe spoediger hij van hooger hand verplichtend wordt gemaakt, hoe beter!

Aan de zooeven beschreven wantoestanden, aan het blind dilettantisme zou nu weldra een einde komen, dank zij Prof. Vercoullie.

Deze stond voor een moeilijke taak. Gelukkig was hij volkomen voor die taak berekend; door persoonlijk werk had hij zich weten op de hoogte te brengen van de laatste bevindingen der Germanistische wetenschap, in Duitschland en Holland opgedaan; hij was ook op het gebied der Classieke en der Romaansche philologie wel gewapend, en heeft zijn kennis, ook in het opzicht van allerlei andere hulpwetenschappen, gestadig vermeerderd. Na korten tijd

doceerde hij op onze hoogeschool, benevens alle vakken die de Nederlandsche taalkunde betreffen, ook het Gotisch, de Encyclopaedie der Germaansche Philologie, en de Vergelijkende Spraakleer der Germaansche talen; dat wil zeggen: al wat noodig is om de studie van onze en van de andere Germaansche talen met vrucht te beoefenen. Hij stond niet alleen, gelijk Heremans; de Engelsche philologie was aan Prof. Logeman en de Duitsche aan Prof. Bley toevertrouwd, terwijl Prof. Fredericq belast was met de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, de Beginselen der voornaamste Moderne Letterkunden en de Vergelijkende Lettergeschiedenis.

Al wie, gelijk ik en vele mannen van mijn leeftijd, de lessen van die professoren heeft mogen volgen, heeft er een dankbare herinnering aan bewaard, omdat ook die hoogleeraars met degelijke vakkennis waren uitgerust. Maar nooit hadden hun studenten hun onderwijs met goed gevolg kunnen ontvangen, hadden zij niet den noodigen grondslag bezeten; en die grondslag werd hun verschaft door Prof. Vercoullie!

Jarenlang - intusschen werden de ‘Normale afdeelingen’ als zoodanig afgeschaft om voortaan de Germaansche en Historische Afdeelingen van de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren te zijn - jarenlang, en tot voor kort, is aldus Prof. Vercoullie de spil van ons Germanistisch onderwijs geweest, zoodat onze Gentsche Germaansche Afdeeling weldra aan de andere Hoogescholen tot voorbeeld strekte; Leuven volgde dat voorbeeld in 1894 en Brussel in 1910, door ook het Germanistisch onderwijs volgens de moderne opvatting in te richten. Men vergete niet, dat zekere dier leergangen voor de eerste maal door Prof. Vercoullie in ons land werden gedoceerd, en dat verscheidene andere voor de eerste maal in zijn handen op de hoogte waren gebracht van wat in Holland en elders reeds bereikt was.

Overigens, zijn daden waren slechts de uitvoering van een arbeidsprogramma dat hij, reeds vóór zijn benoeming op onze Hoogeschool, in het toenmalig tijdschrift **Het Nederlandsch Museum** had vastgesteld, deels in een reeks artikelen over de Nederlandsche Taalkunde in Duitschland (in 1882), deels onder de vaste rubriek Letterkroniek, waardoor in ons land eindelijk

werd vernomen, hoever de taalwetenschap eigenlijk was geraakt, en volgens welke methodes zij diende beoefend te worden.

En aldus, Dames en Heeren, meen ik de voornaamste rol en de hoofdverdienste van onzen vriend te hebben aangewezen: de rol en de verdienste van een hervormer, een stichter, een baanbreker. Ik zou nu nog lang kunnen spreken over zijn werkzaamheid in onze beide Koninklijke Academies, of als lid van andere geleerde genootschappen, congressen, staatscommissies; ik zou ook moeten uitweiden over zijn geschriften, zijn politieke rol, en vooral over zijn onvermoeibare toewijding aan de volksverlichting door middel van tallooze volksvoordrachten; en ik zou daarmee nog niet ten einde zijn.

Maar ik moet mij beperken. Andere sprekers beloven zich het genoegen ook veel goeds van hem te zeggen, en ik zou hen daar niet willen van berooven, zelfs indien ik daartoe de macht had.

Maar één voorrecht, dat aan den voorzitter dezer feestvergadering behoort, laat ik mij niet ontnemen. Het is het voorrecht hem, namens zijn oudleerlingen, leerlingen, collega's en vrienden een tastbaar blijk van hun bewondering, hun genegenheid en hun dankbaarheid te overhandigen.

Sedert maanden hebben talrijke oudleerlingen en collega's van Prof. Vercoullie wetenschappelijke onderwerpen van allerlei philologischen aard bestudeerd en in geschrifte behandeld. Al die studies zijn in een gedrukt feestalbum verzameld, waarvan nu het eerste deel gereed is. Ik hoop dat hij er uit zal kunnen lezen dat de vrucht niet ver van den boom valt, en ook dat hij, in zijn lange loopbaan, velen tot vrienden heeft gemaakt.

En voor mij is het een ware vreugde hem, in naam van al die vrienden, dat boek te mogen aanbieden in de aanwezigheid van zoovele mannen van officieel gezag of van aanzien, van zijn zuster, van zijn dochters en van andere familieleden en van zijn kleinkind, zon van zijn jeugdigen ouderdom!

Het album.

Voor het album, waarvan hierboven spraak, werden de volgende bijdragen geleverd:

Deel I

M. BASSE (Gent). - Opdracht.
C. DEBAIVE (Gent). - Bibliographie van het werk van Prof. Vercoullie.
FR. BALIR (Gent). - De vergelijkende Methode in de Literatuurwetenschap.
A. BERTRANG (Aarlen). - Betrekkingen tusschen Terentius en Misogonus.
E. BLANCQUAERT (Gent). - Klein-Brabantsche Dialectgrenslijnen.
A. BOON (Leuven). - Van smeinscen Lede.
L.A. BURGERSDIJK Jr. (Middelburg). - Het Ontstaan van een Woord.
O. DAMBRE (Gent). - Nederlandsch cultureel Gemeenschapsgevoel in Eeuwen van politieke Gemeenschapsondermijning.
FR. DE BACKER. (Brussel). - De zoogezegde Invloed van John Donne op C. Huygens.
P. DE RELIL (Brussel). L'Hellénisme de Robert Browning.
C.G.N. DE VOOYS (Utrecht). - Een gemoraliseerde Grammatica.
W. DUFLOU (Brussel). - Wichelaar en Wikkelaar.
O. FISCHER (Praag). - L'Echo de la Littérature flamande en Bohême.
R. FONCKE (Brussel). - Een en ander uit de ‘Chronika derer von Zimmern.’
J. GESSLER (Hasselt). Fragmenten uit eene Limburgsen Antichristspel uit de 15de Eeuw.
L. GOEMANS (Brussel). - Het Lovaniense in Kiliaen's Etymologicum (1599-1777).
A. JACOB (Antwerpen). - Verloo en d'Onacht der Moederlijke Tael (1787).

Deel II.

P. DE KEYSER (Gent). - Wat Oud-Brussel zong in de 17de Eeuw.
M. DE MEYER (Brussel). - Het Sermoen van Bacchus en de Oorsprong der geparodieerde Sermoenen.
G. DEPT (Gent). - Een Vlaamsche Kolonie in Wales (1107).
W. DES MAREZ (Brussel). - De Catte en de Verloren Cost.
H.J. DE VLEESCHAUWER (Gent). - Een Episode uit de Lotgevallen van het Kriticisme in Noord-Nederland (De Strijd Feith-Kinker).
LOUIS FRANCK (Antwerpen). - Prof. Vercoullie en de Bantoe-talen.
F. GANSHOF (Gent). - Aanteekeningen over de Beteekenis van ‘contradicere’ en ‘toezeggen’ in art. 4 van de Keure van Colmont (1170).
FR. KALDA (Praag). - S-klanken en S-letters in het Duitsch en Nederlandsch.
A. KLUYVER (Groningen). - Over enkele Plaatsen in Maerlant's Alexander.
A. LODEWIJCKX (Melbourne). - Duitsche Nederzettingen en de Duitsche Taal in Australië.
H. LOGEMAN (Gent). - Nederlandse Elementen in de Skandinaviese Talen.
J. MANSION (Luik). - Toponymische Aanteekeningen.
J. MULLER (Leiden). Van Jassen en Jurken.
J. PERSIJN (Gent). - Zoo reisde Schaepman...
J. PRINSEN (Amsterdam). - Het ‘Gezelschap’ van Jan van Hout.
A. ROEGIERS (Gent). - Le mot ‘méthodologie’ convient-il pour signifier ‘la science de l'enseignement?’
A. ROERSCH (Gent). - Arnold de Wachtendonck et son ‘Album Amicorum’.
R. ROEMANS (Zomergem). - Jan Frans Willems' Kunstopvattingen.
M. SABBE (Antwerpen). - De Andromeda-sage als politieke Allegorie.
L. SCHARPE (Leuven). - Het Esopet-vraagstuk.

J. SCHRIJNEN (Nijmegen). - Volksjustitie in de Twaalftafelwet.
L. SIMONS (Brussel). - Naar Aanleiding van Vondels Tassovertaling.
DR. TANGHE (Oostende). - Over de Bantoe-talen.
IS. TEIRLINCK (Brussel). - Over eenige Diernamen in onzen Reinaert.
H. VAN BELLE (Gent). - Iets over Catharina Boudewijns.
E. VAN DIEVOET (Leuven). - De Nederlandsche Vertaling van onze Wetboeken.
M. VAN EEGHEM (Brussel). - Het eerste in het Fransch opgevoerde Nederlandsch Tooneelstuk.
O. VAN HAUWAERT (Gent). - Een Zeventiende-Eeuwer nader toegelicht.
H. VAN HOUTTE (Gent). - Een Uitvinder van Muntstabilisatie in 1658.
G.CH. VAN LANGENHOVE (Gent). - Is de assibilatie O.E.?
J. VAN MIERLO S.J. (Antwerpen). - Begijn-Albigensis.
H. VAN WERVEKE (Gent). - Over Kerkbouw in Vlaanderen vóór de 18de Eeuw.
H. VAN WIJK (Leiden). - Naar Aanleiding van enige Germaanse Leenwoorden in het Slavies.

Redevoering van Prof. Dr. C. De Bruyne
Rector der gentsche hoogeschool

Zeer Geachte Dames en Heeren,

‘Ne, sutor, supra crepidam,’ schoenmaker blijf bij uwe leest! Zoo zal, misschien meer dan één, onder U, over mij denken op 't oogenblik dat ik opsta om het woord te nemen in deze plechtigheid, waar, onder taal- en letterkundigen, hoogtij wordt gevierd.

Ik durf evenwel hopen dat zij mij niet te streng de woorden zullen toepassen die Plinius de oudere den schilder Apelles in den mond legt tegenover den ambachtsman, vermetel genoeg om, met zijn schoenmakersbevoegdheid, dezes kunstwerk te willen beoor-

deelen. Immers, de oproep tot dit feest, dat, op uitdrukkelijk verlangen van den gevierde, in de Universiteits-Aula plaats grijpt, gaat uit, zoo luidt de tekst, benevens van oudleerlingen, ook van ambtgenooten, vrienden en vereerders, waartoe ik mij vlei te behooren. Daarom kan de Rector der Universiteit hier niet als een ongewenschte gast voorkomen, als een breekspel, allerminst als een indringer.

Ik durf het aan, hier Professor Vercoullie op te eischen in naam van de vriendschap: sedert jaren tel ik onder zijne trouwsten en sta ik met hem, zij aan zij, in dezelfde gelederen, met een zelfde ideaal vóór de oogen.

Ik vorder hem op, bij deze **vereering,** omdat het op onze Universiteit is dat hij, de wetenschap ter eere, zooveel knappe volgelingen tot leeraren, professoren en geleerden heeft gevormd. Zijne oudleerlingen behooren ten slotte tot de **Gentsche** hoogeschoolfamilie: Vercoullie's school stond immers aan onze Alma Mater. En zoo is het mij een plicht - een aangename plicht, voorwaar - haar aandeel in de huldeblijken van heden in ontvangst te komen nemen op het oogenblik dat, bij ieder zijner aanwezige discipelen, het harte trilt van dankbare aandoening, terwijl daarbuiten, tot over den Oceaan, in 't gemoed der verre afwezigen, een lied opwelt van innige hulde voor den onvergetelijken Meester. Telkens en bij elke gelegenheid immers, plegen allen hem de grootste genegenheid te betuigen, waarvan wij daar zooeven de aandoenlijke bewijzen nog hoorden in de merkwaardige rede van den Voorzitter dezer vergadering.

Ik eisch hem op als **ambtgenoot,** wiens omgang steeds gul en hartelijk was. Een ander Collega, daartoe meer dan ik bevoegd en speciaal hier afgevaardigd, zal den passenden nadruk leggen op wat Vercoullie bij zijne Faculteit zooal heeft gepresteerd; ik mag evenwel van hem getuigen dat hij steeds zijn professoraat als een apostolaat heeft opgevat; en dat hij de hulde, hem heden gebracht, ten volle verdient, bewijst ten overvloede, behalve de aanwezigheid van de burgerlijke Overheid, vertegenwoordigd door een Oudminister, Senators en Volksvertegenwoordigers, door de Burgemeesters van zijne geboortestad en van de Universiteits-residentie, nog deze van talrijke ambtgenooten uit de verschillende Faculteiten en Instituten der Universiteit.

Eindelijk eisch ik hem op, in mijne hoedanigheid van Rector van de Universiteit, die hij gedurende 34 jaar voortreffelijk heeft gediend. In dank, wensch ik getuigenis af te leggen van het hooge plichtsbesef en van de diepste verkleefdheid waarvan hij steeds blijk gaf.

Reeds vormde hij leerlingen - de hoogste zending van den hoogleeraar - toen ik nog in de doeken lag van het professoraat en in 't voorportaal mijne beurt afwachtte, en steeds keek ik met diepe achting en ontzag op naar den man waarvan de leerlingen - de strengste der rechters - altijd door zooveel goeds zegden; naar den man, die, trots tegenspoed en ontgoocheling - want het lot heeft hem voorwaar niet altijd begunstigd - steeds ongestoord, kalm en vastberaden de wetenschap diende, in hare edelste en onbaatzuchtigste zending. Met het onverschrokken karakter, aan het ras onzer kustbevolking eigen, stapte hij steeds recht door, als een man met een wil, een man met een overtuiging. Het is alsof hij de leus van den grooten Zwijger tot de zijne had gemaakt: ‘Saevis tranquillus in undis,’ onbedeesd te midden der onstuimige baren.

Hij zou zijne ambtsplichten als onvolledig vervuld hebben aangezien, was hij niet een trouw bezoeker geweest van de Faculteits- en Academische zittingen, alwaar over de hoogste belangen van het onderwijs wel eens wordt beraadslaagd.

Doch opvallend was het hoe hij zich gewoonlijk onbetuigd liet, bij de besprekingen in den Academischen Raad; nooit heb ik hem onbescheiden naar de reden van die houding gevraagd, maar uit de soms pittige en altijd zeer gepaste bedenkingen, die hij meesmuilend zijnen lippen liet ontvallen, kon men opmaken dat niet de geringste bijzonderheid der discussie hem ontsnapte en de zin, waarin hij zijne zienswijze bij de stemming zou uiten, kon worden vooruitgezien: altijd was hij ingegeven door de gezonde rede, die bij hem steeds op den voorgrond treedt. Voor wie hem in de intimiteit kent, die gelegenheid heeft in vriendschappelijken omgang met hem te verkeeren en deel te nemen aan die aangename zittingen - soms misschien wat laat durend, omdat de tijd, in genoeglijken kring, toch zóó snel voorbijloopt - deel te nemen zeg ik aan die aangename zittingen van gezelligen kout, - soort onder onsjes - waar hij zooveel van houdt, en waar hij zijn tintelenden geest

den vollen teugel viert en kwistig omspringt met rake zetten, pittige uitvallen die guitig schalks en soms wat... bedekt gekruid elkander volgen, dien kan het zonderling voorkomen dat Vercoullie zich liefst bij lange discussies onthoudt. Is het terughouding? - Bedeesdheid zal het zeker niet zijn! Wat dan?... Een waan van superioriteit? - Neen voorwaar, zulks is uitgesloten voor wie hem kent. Veeleer is het eene gelatenheid en een philosofisch berusten in de eindelijke zegepraal van de gezonde rede. Meer dan eens verraste ik, op zijne lippen, een glimlachje van... hoe zou ik het uitdrukken? - een glimlachje van... toegevendheid, dat hij weldra onderdrukte, of verborg in een tabakswolkje uit zijn traditioneel dampend pijpje.

Maar in Vercoullie huldigen wij niet slechts den vriend, den leermeester, den Collega; ook de geleerde wordt hier gevierd; en het is met eene oprechte fierheid dat deze, die de eer geniet en den grooten last draagt als hoofd op te treden van den Gentschen Academischen Raad, op den roem wijst dien onze ambtgenoot daarbuiten mocht verwerven. Geleerde Genootschappen namen hem in hunnen schoot op; lid van de Koninklijke Academie van België en tevens van de Koninklijke Vlaamsche Academie, werd hij in iedere tot Voorzitter uitgeroepen; als blijk van hooge waardeering voor zijn wetenschappelijken arbeid werd hem de doctorstitel honoris causa door de Universiteit Utrecht toegewezen; op voorstel van zijn Ministerraad verleende Z.M. de Koning hem den rang van Commandeur in onze groote Nationale Orde, en H.M. de Koningin der Nederlanden beloonde den grooten Belgischen taalkundige met het kruis van officier in de Orde van Oranje-Nassau. In al die eerbewijzen heeft onze Universiteit haar aandeel: dergelijke onderscheidingen werpen op haar een gansch bijzonderen luister, waarover wij den afgetreden leeraar hier dank zeggen.

Waarde Collega Vercoullie, voor maanden liet Gij uw leeraarstaak aan anderen over: zoo wilde het een onbuigzame regel. Na een zoowel vervulde loopbaan als de uwe, zou het gepast schijnen dat men rust neemt. Doch het is alsof U een nieuwe jonkheid was gegeven: uw arbeidszucht heeft nog toegenomen! Zou de wetenschap er ten slotte nog bij gebaat zijn en eene vergoeding vinden van het gedane verlies bij uw aftreden aan de Universi-

teit? Waarachtig, Gij zijt bewonderenswaardig, en met de wetenschappelijke wereld juichen al uw Collega's der Universiteit mede om de gunstige wending die de toepassing van een administratieven maatregel heeft genomen. Mocht Gij nog lange jaren die flinke werkkracht behouden, tot nut van de taalkundige wetenschap en tot eere van uwe zoo geliefde Alma Mater Gandavensis en van het gemeenschappelijk Vaderland!

Toespraak van Prof. H. Pirenne
Prorector der gentsche hoogeschool.

Prof. H. Pirenne, prorector der Gentsche Hoogeschool, bracht Prof. Vercoullie, in een Fransche improvisatie, den groet van de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren. Hij herinnerde aan hun beider aanvangsjaren, te Luik, en aan de groote bedrijvigheid, die den gevierde steeds heeft gekenmerkt. Hij dankte tevens voor de hulp, die hij bij zijn eigen wetenschappelijk werk van zijn collega mocht ontvangen. Ten slotte bracht hij hem hulde namens de Koninklijke Academie van België.

Toespraak van Mr. Leonard Willes
Lid van de koninklijke vlaamsche academie.

In zijn toespraak handelde Mr. Leonard Willems over de bedrijvigheid van den gevierde in de Koninklijke Vlaamsche Academie. Daar zijn briefwisselende leden en werkende leden, maar de werkende leden kunnen onderverdeeld worden in leden die niet werken en leden die wèl werken. Tot deze laatsten moet Prof. Vercoullie met volle recht gerekend worden.

Toespraak van Prof. Dr. G.N.C. de Vooys
Professor aan de universiteit te utrecht.

Namens de Universiteit te Utrecht, waarvan Prof. Vercoullie doctor honoris causa is, sprak Prof. Dr. G.N.C. de Vooys. Hij somde de verdiensten van den gevierde op en noemde hem den grootmeester van de philologische wetenschap in Vlaanderen.

Redevoering van den Heer Van der Stegen Burgemeester van gent.

Dames en Heeren,

Door den aard van mijn ambt zelf ben ik er toe gebracht een aantal ceremoniën bij te wonen; doch het was mij een bijzondere eer, en tevens een innig, ja zelfs een persoonlijk genoegen, de uitnoodiging tot deze plechtigheid te aanvaarden.

De vorige sprekers hebben zooeven in verheven bewoordingen hulde gebracht aan Professor Vercoullie als hoogleeraar, als de geleerde, wiens doordringende en zoo beroemde studiën niet alleen in den wereldkring zijner collega's gewaardeerd worden, maar alom hun vruchten afgeworpen hebben, door steeds grooter verspreiding van de wetenschap en verheffing van het intellectueel peil van het volk.

Bij de warme en eensgezinde toejuichingen van de aanwezigen voeg ik dan ook de mijne, in naam van het stadsbestuur, ja, in naam van gansch de bevolking.

En ik treed met zooveel te meer genoegen tot deze betooging toe, daar ik destijds de eer had te zamen met Professor Vercoullie te zetelen in den schoot van onzen gemeenteraad. En hier, Dames en Heeren, vinden wij een prachtigen karaktertrek van den man, dien wij vieren, omdat wij hem zoo uit ter harte vereeren: voor de bedrijvigheid van zijn immer werkzamen geest was het domein der nochtans zoo opslorpende studie niet voldoende! En de geleerde wist den noodigen tijd te vinden om zich te interesseeren voor de menigvuldige vraagstukken, waartoe het bestuur eener groote stad dagelijks aanleiding geeft.

In de annalen onzer gemeenteraadszittingen, in de verslagen onzer commissiezittingen prijkt gedurende tien jaren de naam van Professor Vercoullie als die van een uitmuntend raadslid, dat zich in al onze vergaderingen deed opmerken door gegronde kennis van zaken en door breedheid van gedachten, en wiens gulhartigheid door al zijne collega's op hoogen prijs werd gesteld.

En dat Professor Vercoullie steeds met de edelste burgerdeugden bezield was, blijkt nog uit zijn prachtige houding tijdens de

ongelukkige oorlogsjaren, gedurende dewelke hij op merkwaardige wijze, door woord en daad, bewees hoezeer hij verkleefd was èn aan zijn persoonlijke overtuigingen, aan zijn ideaal van Vlaming, èn aan de liefde voor ons geteisterd vaderland.

En 't is om al die redenen, mijn waarde Professor, dat ik mij met zulke persoonlijke en innige vreugde bij de talrijke schaar uwer bewonderaars voeg, en dat ik U de diepe en welverdiende hulde breng van de Stad Gent, die er fier op is, U in den schoot harer bevolking te tellen.

Redevoering van den Heer Moreaux Burgemeester van Oostende.

Hooggeachte Heer Professor,

Dames, Heeren,

De Hoogeschool, Gent, België en het buitenland huldigen heden Professor Jozef Vercoullie. Zij vieren den Hoogleeraar in Germaansche philologie. Zijn talrijke bewonderaars, oudleerlingen en vrienden, zeggen hem dank.

Ik kom van het Noordzeestrand om, midden al die praal van erkentelijkheid, de stem van Oostende te doen weerklinken. Professor Vercoullie is immers een zoon van Oostende: zijn naam verwekt aldaar diepe waardeering, eerbied en fierheid.

Het Stadsbestuur, de gansche bevolking zijn hem veel verplicht om voorbeeldig te hebben aangetoond dat, indien weelde en genotzucht onze kust wel eens overheerschen, de gezonde kern der inboorlingen onaangeroerd blijft, daar de edelste menschelijke gaven, o.a. wetenschappelijk vernuft, taaie wil en volharding, zoo wonderlijk in hem belichaamd, toch, in dien geliefden bodem, wortelen en er welig opgroeien.

In een visschersstad geboren, komt Professor Vercoullie me vóór als de echte, de voortreffelijke visscher der Wetenschap. Is hij niet eerst, met eigen krachten, aan 't visschen gegaan van al wat den schranderen werker in den vermaarden geleerde heeft herschapen, en later, gedurende 43 jaren, edelmoedig aan 't visschen gebleven van leerlingen en volgelingen die, van ganscher

harte, zooals hij, innige min en toewijding offeren aan Kennis, Volk en Vaderland?

Evenals hij, van kindsheid af, den onmetelijken gezichteinder van de zee heeft afgezien, zoo ook wist hij, met zijn scherp critischen blik, de menschelijke begrippen te doorgronden, de stroomingen der opbruisende ideeën in te studeeren, ze in strenge theorieën vast te zetten en aldus, stoere visscher eens te meer, menigen drenkeling op te pikken en te brengen tot de veilige havens der ware Kunde.

Met zijn Nederlandsche Spraakkunst en zijn Etymologisch Woordenboek heeft hij zijn moedertaal als met lichtboeien afgebakend en er een stevige letterkundige waarde aan geschonken.

In deze tijden, waar te weinig belang aan intellectueele vorming wordt gehecht, blijft U, Waarde Heer Professor, voor de jongens onzer kust, een toonbeeld dat dient vereeuwigd: van heden af draagt een straat uwer geboortestad den naam van Jozef Vercoullie, waarop alle Oostendenaren met recht trotsch zijn.

U zijt de glorievolle weerga van een ander Oostendsch figuur, den diep betreurden Professor Mac Leod, te vroeg, helaas, in den roes der overwinning, aan onze genegenheid ontrukt. Een van Oostende's lanen herinnert aan de nagedachtenis van dien onsterfelijken navorscher. Zijn gedenkenis blijve in eere!

En nu, Waarde Medeburger, dat U, na een schitterende leeraarsloopbaan, een welverdiende rust geniet, ben ik gelukkig, van wege de bevolking mijner dierbare stede, U dien chronometer te overhandigen, met den vurigen wensch dat hij U enkel aanwijzer: uurtjes van oprecht genot en levenslust!

Redevoering van den Heer L. Vandenabeele Student.

Hooggeachte Professor Vercoullie,

Op een plechtigheid die U den dank moet betuigen welken Gij van zooveel zijden in uw lang en vruchtbaar professoraat hebt verdiend, kon natuurlijk het woord niet ontbreken van de studenten die het laatst de groote gunst van uw onderwijs aan deze Universiteit mochten genieten. En dat mij meer bepaaldelijk de

eervolle en aangename taak werd beschoren van die laatste gelukkige generatie de tolk te zijn, heb ik wellicht minder te danken aan mijn hoedanigheid van eerstaanwezende in het 2e doctoraat, dan wel omdat het inrichtend comité in mijn Oostendsche afkomst een zekere congenialiteit tusschen ons beiden heeft willen vermoeden.

Toch zit ik er erg mee verlegen: niet dat mijn hart en dat van mijn medestudenten niet vol zou zijn met de hartelijkste gevoelens van dankbaarheid en trouwe verkleefdheid jegens den vriendelijken, verdienstelijken, geleerden, vaderlijken mentor, die onze eerste stappen op het gebied der Germanistiek met zooveel zekerheid heeft geleid. Maar hier is te veel dat naar uitdrukking zoekt, en onze woorden zijn nog te onmachtig om kort, en raak, en passend, na zoo velerlei lof die U hier werd toegezwaaid, te zeggen waarvan de jongste onder uw oudstudenten U zoo inniglijk in gedachte blijven vereeren, en zoo geestdriftig meedoen aan de hulde die U wordt gebracht. Van al die dankbaarheidsmotieven wil ik vooral vermelden: de warmte en de levensvolheid van uw onderwijs dat, voor de koude abstractie of de verre en hooge speculatie, nooit het werkelijke leven voorbijkeek; de blijmoedigheid van uw onderwijs, dat steeds de grens wist tusschen de moeilijkheid van de stof en de vermoeienis van den student, tusschen de afgetrokkenheid der denkbeelden of der linguistische feiten in hun eentonig verloop en de verveling die er wel eens mocht uit voortvloeien; want dan kwam onvoorziens een van die leuke zetten, een van die opwekkende vergelijkingen, die door hun spontaneiteit en directheid de noodige ontspanning brachten.

Zal ik verder spreken over uw breedheid van gedachten, die U steeds even vriendelijk en even gedienstig stemde tegenover elk van ons, welke ook zijn politieke of wijsgeerige overtuiging was; of over den diepen levensernst die U dikwijls genoeg kon aanzetten, zonder bemoeizucht of pedanterie, maar in het diepe gevoel van uw verantwoordelijkheid tegenover de jeugd, deze te wijzen op haar plicht? En deze lessen ontvingen we gaarne van U, omdat we wisten hoe weinig ze waren ingegeven door een, naar het muffe studeervertrek riekende, levensopvatting: van U, dien we toch, ondanks uw hoogen roep van geleerdheid en uw vooraanstaande sociale positie, als een gewoon, goedlachsch mensch,

als een welgedaan burger uit de prettige Vlaamsche stede van Gent, zagen meedoen aan al de genoegens die kunnen verpoozen van de verplichtingen van het leven.

Het is een onvergetelijk silhouet, en dat we, met innige sympathie, nog lang door de Gentsche straten wenschen te zien wandelen: Professor Vercoullie, met de handen op den rug, met den bolhoed driekwart in den hals, met de pijp in den mond, met den lach der meest opgewekte levensaanvaarding om de lippen, met het gulle welkom steeds gereed in den mond voor hem, student of oudstudent, die hem groet of aanspreekt.

Hooggeachte Professor Vercoullie, er is dan toch één beeld van de vele, die we van U in ons mochten opvangen, dat we liefst en langst wenschen in ons mee te dragen na ons vertrek uit deze Universiteit: het beeld namelijk van Professor Vercoullie, in wien de professor nooit den mensch heeft kunnen dooden.

Antwoord van Prof. J. Vercoullie[1]

Dames en Heeren, Vrienden,

Ik ben tot in het diepste van mijn wezen geroerd door al wat Gij mij hebt laten hooren en doen zien. Mijn ontroering laat me geen ander woorden toe tenzij: dank, dank aan allen!

En toch moet ik die ontroering trachten te bedwingen, want Gij verwacht iets anders van mij dan eenige stameringen van aandoening.

De plechtigheid van vandaag is, koelbloedig beschouwd, een begrafenis voor de letter en ‘de mortuis nil nisi bene:’ mijn verdiensten werden breed uitgemeten en er werd een bord voorgebracht waarop ze met dubbel krijt aangeteekend staan.

Daartegenover past dat ik zelf U eens zeg wat mijn leven voor mij geweest is.

Ik ben geboren toen Oostende nauwelijks 14.000 inwoners telde. Al de Oostendenaren kenden mekaar en van scheiding tusschen

(1) Ik zal zoo vrij zijn, een paar bijzonderheden door voetnota's toe te lichten. J.V.

de standen was er geen sprake[2]. We genoten als naarstige en deftige lieden de genegenheid van onze stadgenooten. Ik was de oudste van zes. Vader was een kleermakersbaas, die in zijn goeien tijd soms met drie gasten werkte. Tot onzen onmiddellijken kring behoorde de moeder van mijn vader, een tante en twee onkels van mijn vader. Al deze menschen werden geboren omstreeks het jaar 1800 en leefden nog in volle 18e eeuw, gedeeltelijk zelfs in de 17e euw. Ze lazen boeken in gothischen druk, wat ze watergeprent noemden, ze wisten dat er een oud Oostende bestaan had, met een oude Kerk vóór den dijk, die door de zee verzwolgen was. Ze spraken van de Generale Legende der Heylighen van Pater Ribadineira; ze spraken van Reinaert den Vos, van Uilenspiegel, van Griseldis, van Genoveva, de Heerlijke en vroolijke daden van Keizer Karel, de vier Heemskinderen, Jan van Parijs[3]. Al die dingen kende ik dus jaren voor ze een deel van mijn wetenschappelijke stof zouden worden.

Die menschen waren godsdienstig, zonder kwezelarij, maar met een beetje bijgeloof op hun manier. Voor den donder hadden ze geen vrees; maar de Waternikker, dat was wat anders: ze wisten wanneer hij aan de Visscherskaai en aan de Brugsche vaart geweest was en hoe geweldig hij daar huis gehouden had. Vader, die zijn ambacht te Brussel geleerd had, stond daar wel skeptisch tegenover, maar hij liet begaan, want men moet de kinderen niet te veel in eens wijsmaken.

Als ik me dat alles nu herinner, dan moet ik zeggen dat ik voor niets ter wereld zou willen deze opvoeding niet gehad hebben.

Het was nog de tijd der kaarsen en der olielampen. De petroleumverlichting begon pas. De naaimachines waren een onbekende weelde. Mijn vader was de eerste in Oostende die er een kocht, nl. voor 450 fr., goudfranken, wel te verstaan, en als men hem vroeg: Wie zal daarop naaien? antwoordde hij, op mij wijzende: Jef zal dat wel doen. En inderdaad, - ik was toen zeven jaar, - meer dan tien jaar lang, totdat ik naar de Universiteit

(2) Ik liep uit en in in het rijke huis van Aug. van Iseghem, den neef van den toenmaligen Burgemeester en zijn ouders beschouwden mij als den vriend van hun zoon.

(3) Daar waren er nog meer, als Patricius' Vagevuur, Cobonus en Pecavia, Het Masker van de Wereld, Het geestelijk Kaartspel, en van alle wist men den inhoud te vertellen.

ging, heb ik al het machinenaaisel gedaan, zonder daarom een schoolwerk of een lesuur te verzuimen.

Ik heb op den werkwinkel van vader al de werken van Conscience voorgelezen uit de afleveringen van de uitgave van Van Dieren, waarop we ingeteekend waren. De roerendste gedeelten behaagden de werkgasten het meest. Ze weenden soms tranen met tuiten, en als vader dan zei: 'Het is nu genoeg; er is nog dit en dat te doen,' antwoordden de gasten uit één mond: 'Baas, laat hem voortlezen; wij zullen dat werk wel doen, en als het moet, een uur langer blijven.'

Op zeven jaar had ik thuis al leeren lezen en schrijven(4) en ging dan naar de private school van Meester Massenhove, maar toen er een tweede en een derde moesten volgen, kon moeders beurs zich de weelde van het schoolgeld niet meer veroorloven en we gingen in September '65 naar de gemeenteschool, toen door Broeders gehouden. Ik kwam onmiddellijk in de 2e klasse en ging na weinige maanden over naar de eerste, waar ik een goed onderwijzer had. In September '67 werden de Broeders vervangen door wereldlijke onderwijzers. Dan had ik het geluk als meester te hebben A. Alleman, den prachtigsten schoolman dien ik ooit heb ontmoet. Hij was van het hout waarvan men hoofdopzieners maakt, maar de politiek heeft het anders gewild. Hij heeft het niet verder gebracht dan tot hoofdonderwijzer op een boerendorp en is op 90 jaar, in 1924, te Oostende als gepensionneerd onderwijzer gestorven. Al wat ik weet ben ik aan hem verschuldigd. Hij heeft de basis gelegd, zoo stevig en zoo ruim, dat alles er op kon(5).

Ook, in den kantonnalen wedstrijd van '69 won ik met glans den eersten prijs, en dat heeft over mijn loopbaan beslist, want daardoor mocht ik kosteloos naar het gepatroneerd college gaan en voortstudeeren. Het getuigschrift van dien prijs hangt nog altijd op mijn studeerkamer. Het is uit heel mijn bezit het stuk

(4) nl. uit *Kruisjen-A* en *Het dobbel Cabinet*.

(5) Toen Fons Sevens' *Schoolmeester* verscheen (1907), zond ik hem een exemplaar. Hij schreef me weer om te zeggen dat zijn ervaring de waarheid van de geschetste toestanden kon bevestigen. Het eigenaardige van zijn brief was echter het volgende. Hij sprak me toe als hooggeachte heer. Immers, een boerenschool-meester die aan een universiteitsprofessor schrijft! Maar in den loop van den brief nam de oude verhouding weer de bovenhand en dan was het 'beminde vriend' en 'goede vriend.'

waaraan ik het meest gehecht ben. Want zonder dat was ik een kleermaker gelijk mijn vader.

Dat voortstudeeren - het moest tien jaar duren, doch ik heb het in negen klaar gekregen - was een groote opoffering voor mijn ouders. Maar ze wilden het volhouden tot het gelukkige eind, en ze hebben het gedaan. Moeder werkte heele dagen en halve nachten en moest met een beperkte pree rondkomen. Dat raadsel heeft ze met taaie volharding en zonder ooit den moed op te geven, opgelost. Men heeft me nooit moeten zeggen dat ik die vrouw moest eerbiedigen en liefhebben: dat ging van zelf. Vader nam alles philosophisch op, maar voor een ramp legde hij heldenmoed aan den dag: hij versaagde nooit. Eens hadden mijn moeder, mijn zuster en ik tegelijkertijd de pokken, en eenige maanden nadien twee broers tegelijkertijd den typhus. Vader alleen, zonder eenigen bijstand, heeft ons verpleegd, en hij straalde van geluk als onze huisdokter, de oude heer Soenens, hem zei dat de genezing van ons vijven aan zijn verkleefde zorgen te wijten was.

Ik deed mijn Latijnsche klassen in vijf jaar op het gepatroneerd college, van October '69 tot Augustus '74. Dat was een klein college met één leeraar voor twee klassen. Die leeraars waren dus belast met een taak veel te zwaar voor hun schouders, tegen een bespottelijke wedde, waarmee ze zich noch stoffelijke noch geestelijke genoegens konden verschaffen; maar hun werkkracht was onvermoeibaar en hun toewijding grenzeloos[(6)].

(6) Toen ik er kwam, was het pas een gepatroneerd college geworden. Ik was dus bij de inwijding met plechtige mis en een - natuurlijk Fransche - rede van den Bisschop, Mgr. Faict. Ons eerste huiswerk was de beschrijving van de plechtigheid. Mijn opstel was een stenographie van de bisschoppelijke rede. Die van de andere trokken er niet op. De leeraar, E. De Brabandere, las het in de klasse voor, met een ironisch lachje tot de anderen, als om hun te zeggen: 'Doet hem dat eens na.'
Ik begon mijn zesde klasse met zijn vijftienen. Na veertien dagen was ik nog met zijn eenen. Al de anderen hadden de studiën opgegeven of waren naar de professionneele afdeeling overgegaan. Mijn leeraar zag daarin een gelegenheid om dat jaar maar één klasse te doen en hij zei me: 'Je ziet er nogal een slim ventje uit; ik zal je een zestal privaatlessen geven en je gaat dan volgen in de vijfde. Dat zal wel gaan.' En inderdaad, dat ging. Voor het einde van dat schooljaar was er een diocoesane wedstrijd in Latijnsch thema en Latijnsche versie, en ik alleen van geheel de klasse behaalde een benoeming in beide vakken.
Later behaalde ik nog benoemingen in diocoesane en gouvernementeele wedstrijden voor Latijn, Nederlandsch, Fransch en ook voor wiskunde.
Toen ik in de Rhetorica in den diocoesanen wedstrijd den eersten prijs in het Nederlandsch behaalde, was de Blauwvoeterij te Roeselare pas begonnen, en de Roeselaarnaars vroegen zich nieuwsgierig af welke Hollander dan toch te Oostende mocht zitten, wiens Vlaamsch genade gevonden had in de oogen van de juryleden van den wedstrijd te Brugge.

In October '78 ging ik naar de Ecole normale des Humanités te Luik, waar ik aanvaard werd in de zoo pas gestichte afdeeling voor Germaansche talen. Vier jaar nadien verkreeg ik mijn diploma en werd onmiddellijk daarop leeraar aan het Koninklijk Atheneum te Luik. Na vijf jaar leeraarschap te Luik werd ik, ten gevolge van de wet van '83 op het Nederlandsch in het Middelbaar Onderwijs, einde September 83 overgeplaatst naar Gent(7).

Ik heb dus de eerste 9 jaar van mijn zelfstandig leven te Luik doorgebracht. Dat verklaart U mijn kennis van het Luikerwaalsch en mijn belangstelling in de Romaansche, bepaaldelijk Waalsche philolologie. Dat verklaart U dat ik een Luiksche vrouw getrouwd heb, de zuster van een collega, die voor mij was een toonbeeld van een echtgenoote, voor mijn kinderen een toonbeeld van een moeder.

Te Gent heeft zich dan geheel mijn wetenschappelijke loopbaan ontvouwen. Daarover hebt Gij reeds genoeg gehoord en ik mag me van de verplichting ontslaan om er nog iets aan toe te voegen.

Ik heb U dus eigenlijk niet over wetenschap en wetenschappelijken arbeid gesproken. Neen, ik heb U willen beschrijven in welke school ik mijn opleiding voor het leven ontvangen heb.

Dat verklaart U mijn karakter, mijn werklust, mijn daden, in een woord mijn deugden en gebreken. Gij hebt hier vandaag alleen mijn deugden hooren roemen. Niemand beter dan ik weet dat ik ook gebreken heb, maar dit mag ik zeggen: ik heb nooit willens of wetens iemand kwaad gedaan, en zoodra ik me van een tekortkoming bewust was, had ik geen rust vooraleer ze hersteld was. Ik was steeds overtuigd dat de beste leerwijze het voorbeeld is. Daarom achtte ik onnoodig mijn lessen te gebruiken om in een of anderen zin te propagandeeren. Mijn lessen konden door

(7) Nog na den oorlog kreeg ik brieven van twee leerlingen uit mijn Luikschen tijd, die wilden weten of ik nog leefde, of ik soms de auteur was van de spraakkunst die hun kinderen op de normaalschool gebruikten, en die me mijn portret vroegen.
Evenzoo als ik Gentsche atheneumleerlingen uit de jaren '83-'85 terugzie, is het niet een plechtig groeten uit de verte, maar een vriendelijk tegemoetgaan met gezelligen kout en herinneringen uit den lang vervlogen tijd.

iedereen zonder ergernis aangehoord worden. Maar ik deed mijn studenten begrijpen dat ze naar de Universiteit komen niet alleen om geleerden te worden, maar ook om wijzen te worden. De geleerde is iemand die met veel materiaal weinig verricht; de wijze kan met weinig materiaal veel verrichten, omdat hij met zijn twee voeten te midden van het werkelijke leven staat. Hij weet dat de meeste menschen niet redeneeren met hun hersenen, maar met hun hart, en dat zij hun hersenen alleen gebruiken om aan zich zelf te bewijzen dat hun hart gelijk heeft. De wijze laat zich niet overmeesteren door hart of zenuwen, maar houdt steeds zijn hoofd koel en helder. Ik heb dus niet alleen getracht goed werk te doen, maar ook het op een goede manier te doen, het woord van Corneille indachtig:

La façon de donner vaut mieux que ce qu'on donne.

Ik wil dan ten slotte uitdrukkelijk bedanken de Commissie die deze hulde heeft ingericht en inzonderheid den Voorzitter Maurits Basse en den Secretaris Marcel Stijns; verder onzen Rector, collega Pirenne, collega Willems, collega De Vooys, den burgemeester van Gent, mijn tweede stad, den burgemeester van Oostende, mijn geboortestad, die zoo welsprekend aan de hulde deelgenomen hebben.

Den burgemeester van Oostende ben ik een dubbelen dank verschuldigd èn voor zijn deelneming èn voor het vorstelijk geschenk dat hij mij vereert. Ik ontvang het als een dierbare herinnering aan dezen dag, als een schitterend zinnebeeld van de onverbreekbare banden die me aan mijn geboortestad hechten.

Ik bedank al de aanwezigen op deze plechtigheid.

Ik bedank ten slotte al degenen, oudleerlingen, vrienden, collega's van buiten en binnen de grenzen, die een bijdrage voor mijn feestbundel afgestaan hebben. Met te mijner eere den dienst van de wetenschap te willen waarnemen, hebben zij erkend dat ook ik in den dienst van de wetenschap sta, dat wij allen geen ander doel hebben dan de waarheid te zoeken, in de overtuiging het woord van Paulus[8] te bewaarheiden dat hier van buiten boven

(8) Dit is niet een woord van Paulus, maar van Christus in een toespraak tot de Joden, volgens Joh. VIII, 32, welke bron overigens ook boven de Aula aangeduid staat. Het is Pater L.J. Callewaert die me mijn vergissing heeft doen opmerken, waarvoor ik hem hier gaarne bedank.

den ingang van deze zaal prijkt: **Et veritas liberabit vos,** de waarheid zal U vrijmaken, vrij van de stof, vrij van de vooroordeelen, vrij van de leugen **(Langdurige ovatie).**

Feestmaal

Na de academische plechtigheid had in het Posthotel het gebruikelijk banket plaats. Hier zaten niet minder dan 85 dischgenooten aan, waaronder velen die tot de beste krachten van ons land behooren, en ook talrijke dames.

Vermelden wij hier als nog niet onder de aanwezigen in de Aula der Universiteit vernoemd: Oudminister Camiel Huysmans; notaris Mys, van Oostburg (Nederland); Karel Van de Woestyne; den heer en mevrouw Emile Hullebroeck; den heer en mevr. W. Pée; den heer en mevrouw Rombaut; rechter Karel Reychler; den heer A. Cassiers, eere-opperdeken der stad Gent en eenige studenten.

Dr. MAURITS BASSE, voorzitter der feestcommissie, stelde een heildronk in op den Koning en de Koninklijke Familie, waarbij hij in korte woorden de rol van onzen vorst herdacht als begunstiger en bevorderaar van de wetenschap in ons land.

Daarna stond hij een tweede maal op om den held van den dag en zijn kleinkind in één toast te vereenigen.

Wij laten hier die rede volgen.

Dames en Heeren,

Ik zal het niet ondernemen, hier nogmaals den lof te spreken van onzen vriend Professor Vercoullie. Dat heeft men dezen morgen, in de Aula, zoo geestdriftig en zoo veelvuldig gedaan, dat ik nu wat medelijden begin te gevoelen met zijn fel geteisterde nederigheid. Ik vraag mij zelfs af, of al die lof, hoe verdiend ook, voor zijn gezondheid wel goed is, en of het geen tijd wordt om eenige druppelen koele critiek te werpen op zijn pas ontluikende ijdelheid, eer die te groote afmetingen gaat nemen. Hij heeft zooveel

ondernomen: de wetenschap vooruithelpen, goede leerlingen vormen, flinke boeken schrijven, zijn volk op allerlei wijzen dienen, en in dit alles is hij geslaagd.

Maar in één onderneming is hij **niet** geslaagd. Hij heeft er nochtans den noodigen tijd aan besteed, maar het ging niet; hij deed en doet nog zijn best, maar het wil niet gaan: het is al 71 jaar dat hij tracht oud te worden... en het gaat niet. Hij blijft jong.

En in dit opzicht bevindt hij zich van avond in een passend gezelschap. Ik zie hier aan zijn zijden zitten, mannen als onzen rector, als oudministers Anseele en Huysmans, als Professor Vermeylen en Senator Deswarte: allen hardnekkige jongelingen. Als hij en zijn tafelgenooten op die wijze voortgaan, wat moeten wij aanvangen met al die koppigaards die niet willen oud worden? Wij kunnen niets anders dan wachten tot zij honderd jaar worden, en als wij dan nog leven, komen wij weer samen in dit Posthotel, om ze nogmaals te vieren!

In afwachting komt mij een mooie bepaling te binnen, die de held van dezen dag dezen morgen in de Aula ten beste heeft gegeven. ‘Een geleerde,’ zeide hij, ‘is iemand die, met vele middelen, weinig weet; en een wijze is iemand die, met weinige middelen, veel weet.’

Dit stemde mij al lang tot nadenken, want ik heb onzen professor dat reeds vroeger eens hooren zeggen. En ik denk er nog altijd over na! Want, indien hij een geleerde is - en daar is toch geen twijfel aan: wij zijn dezen morgen en van avond vergaderd om hem op alle tonen te zeggen dat hij het is, en wij hebben alle redenen om dat te meenen - indien hij dus een geleerde is, moeten wij dan daaruit besluiten dat hij niet wel wijs is? Of als hij een wijze is - en dat is toch ook zeker: hij heeft, onder anderen, de wijsheid veroverd te beseffen dat het grootste en zuiverste geluk in het werken ligt, en vooral in het werken voor zijn vrienden, zijn volk, zijn evennaasten - is hij dan geen geleerde?

Ik geraak er niet uit! Maar nu schiet mij door het hoofd waar die bepaling van den geleerde en den wijze in zijn geest ontstaan is. Het was op het banket van het Willems-fonds of een ander; daar hoorde ik ze voor de eerste maal, en ik geloof dat hij op dat oogenblik reeds eenige glazen Bourgogne had genoten. Nu, Bourgogne, dat weet iedereen, is een verraderlijke wijn: heeft men

daar eenige glazen van gedronken, dan komt de inspiratie! En onze gedachten krijgen dan een benijdenswaardige gelijkenis met de gedichten van zekere zeer gevierde moderne dichters: zij zijn vol fantazie, vol eigenaardigheid, vol inspiratie en zij klinken ook bekoorlijk; maar er ligt een lichte nevel over.

Ik zou het met die tegenstrijdigheid tusschen geleerdheid en wijsheid maar niet al te ernstig opnemen, als ik van u was. Wij weten toch wel dat hij, soms met weinige, soms met vele middelen, nu eens wat meer geleerdheid en dan weer wat diepere wijsheid opdeed, en dat die twee elkander niet gehinderd, maar veeleer geholpen hebben.

Dat moeten wij hem van avond nog eens zeggen, en ook dat hij daarom zoo jong is gebleven van geest en van hart. Wij zullen het hem zeggen in aanwezigheid van zijn familieleden, die ons de eer aandoen mee aan te zitten, en het zal hun en ons tot vreugde strekken. En ik denk, dat dit niet beter kan gedaan worden, dan door de twee jongste menschen uit dit gezelschap in een heildronk te vereenigen, hem, en zijn aanvallig kleindochterken, dat nog een kind is, maar reeds begrijpt dat zij mag fier zijn op haar besten vriend, den wijzen geleerde en den geleerden wijze.

Dames en Heeren, ik stel u voor te drinken op de gezondheid van den grootvader en van zijn kleindochterken.

Mevrouw PEE-VAN CROMBRUGGE, die in naam der oudstudenten sprak, had het over de zeldzame, benijdenswaardige gave van den gevierde, al diegenen, die zijn geleerde lessen volgden, aan hem te verbinden door de hechtste banden. Zij prees zijn rechtschapenheid, zijn verdraagzaamheid, zijn hulpvaardigheid, zijn voorbeeldige goedheid en de innige, vriendschappelijke manier, waarop hij met de studenten omging.

De heer G. LAEVENS, voorzitter van den Koninklijken Westvlaamschen Kring van Gent, bood de gelukwenschen aan van zijn maatschappij, waarvan Prof. Vercoullie eere-voorzitter is.

De heer AMAAT CASSIERS, eere-opperdeken der stad Gent, sprak namens de vrienden. Op echt geestige wijze hing hij aan 't klokzeel dat men aan de ‘stamtafel’ soms moeite heeft om

Prof. Vercoullie, liefhebber van domino en tric-trac, te overtuigen dat het politieklokje gaat luiden en hij ‘huis toe’ moet. Ongetwijfeld is dit ter oore gekomen van den magistraat van Oostende; en zoo krijgt de gouden chronometer, als geschenk aangeboden, een diepzinnige beteekenis.

Spreker had het een oogenblik over de aanwezigheid van Oudminister Huysmans, die den avond te voren in de radio te Hilversum sprak over de cultuurbanden tusschen Nederland en Vlaanderen, en over die van Oudminister Anseele, die volgens de dagbladen ernstig ziek was, maar toch lustig en smakelijk aan 't eten zat, om er op te wijzen dat Prof. Vercoullie zich hier in een treffelijker gezelschap bevond dan bij de vrienden van de herbergtafel, die er een speciaal woordenboek op nahouden als hij slecht speelt.

Notaris A. MIJS, van Oostburg, sprekende namens zijn Zeeuwsch-Vlaamsche vrienden, stelde vast dat Prof. Vercoullie, na een leven van zwaren geestelijken arbeid en van veel miskenning, nu in volle gezondheid en ongebroken levenskracht, persoonlijk een hulde kan aanvaarden, in tegenstelling met zoovelen, wier verdiensten eerst jaren na hun dood worden erkend. Spreker wenschte dat de gevierde nog jaren lang met voldoening en in gezondheid terug moge zien op den zoo verdienstelijken arbeid, door hem verricht.

Dr. ADRIAAN HEGMANS, algemeene secretaris van het Willems-fonds, huldigde den gevierde als Willemsfondser. Men weet dat hij lange jaren algemeene secretaris van die instelling was, waarvan hij thans voorzitter is.

In dat midden werkte hij krachtig mee tot de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van de massa. In zoo goed als alle afdeelingen trad hij als spreker op, d.i. als beschaver van het volk en vulgarisateur van de wetenschap. En wat al onderwerpen, bewijzen van zijn uitgebreide encyclopedische kennis, werden door hem behandeld! Opgesomd werden o.a. de legenden van Dr Faustus, van Fortunatus' Beurze, van Uilenspiegel, van den wandelenden Jood; de Geschiedenis van den Duivel; Vlaamsche Koppen; Jacob van Maerlant (christen-democraat), Geneeskunst en Ziekenhui-

zen; de Taalgrens (vóór ze een monopolium werd); Onze Strijd; het Misbruik van het Bovennatuurlijke; Vlaamsche taalwetten, enz. Daaruit blijkt dat zelfs in onzen tijd van specialisatie, bij hoogstbegaafden althans, uitgebreidheid van kennis nog gepaard kan gaan met diepte van kennis.

Ook het Hooger Onderwijs voor het Volk kon steeds op zijn steun rekenen.

Op de Liederavonden, die hij uitdacht en inrichtte te Gent, van waaruit zij zich verspreidden en zulken veredelenden invloed uitoefenen, beschouwde hij het niet beneden zijn waardigheid telkens de teksten van de liedjes, die aan het volk zouden aangeleerd worden, te komen voorlezen en verklaren, waardoor hij weer een voorbeeld gaf van die ongekunstelde nederigheid welke alleen gevonden wordt waar adel van den geest en adel van het hart innig verbonden zijn.

De heer O. VAN HAUWAERT, bestuurder van 's Rijks lagere en middelbare Normaalschool te Gent, herinnerde er aan, dat Prof. Vercoullie acht en dertig jaar gedoceerd heeft in de Middelbare Staatsnormaalschool. Steeds onderscheidde hij zich door onverzwakten ijver, voorbeeldige stiptheid, jeugdige werkkracht en meesleepende geestdrift voor zijn geliefd vak. Hij wist de normalisten met een verbazende handigheid te leiden door de kronkelpaden van het philologisch labyrinth en bij hen den lust tot dieper doordringen in de taalkunde te wekken.

Spreker wees op den hartelijken omgang dien Prof. Vercoullie met de collega's had. Het is trouwens genoeg geweten dat, waar hij verschijnt, zijn gul gelaat, zijn geestig woord, zijn levendige blik een atmosfeer van blijheid en opbeuring verspreiden.

De Normaalschool heeft Prof. Vercoullie bij zijn afscheid haren dank laten blijken. Zijn portret prijkt in de leeraarszaal, om het nageslacht tot voorbeeld te strekken van plichtsbesef en onverpoosd streven tot nut van het algemeen.

Oudminister CAMIEL HUYSMANS drukte zich nagenoeg als volgt uit:

Professor Vercoullie kwam uit de Normaalschool voor Humaniora van Luik, waar ik ook heb gestudeerd. Ik heb dus het voor-

deel niet gehad onder zijn leiding te promoveeren. Maar wij hebben - op afstand - zijn invloed ondergaan. Wij hebben ons heel klaar rekening gegeven van datgene wat hij te Luik had opgedaan en wat hij er van gemaakt had.

Hij is, in België, waarlijk geweest de eerste Germanist, die dezen naam in de wetenschap verdient. Hij heeft geschreven en hij heeft gedoceerd. Hij heeft boeken uitgegeven en hij heeft leerlingen gevormd. Hij is vruchtbaar geweest. Maar hij was niet alleen de professor. Hij was de aangename leeraar, de man die van zijn studenten hield, en die de taaie geleerdheid kon vervormen in heldere, ik zou haast zeggen - en ik gebruik dat woord in zijn dubbele beteekenis, - in 'spiritueele' wetenschap.

Ik heb hem ook gekend als politiek man. Ik heb hem ontmoet in 1893 in het Hoofdbestuur van het Willems-fonds, met Peter Benoit, Julius Vuylsteke, Julius Sabbe, en anderen die zijn heengegaan. Hij is trouw gebleven aan zijn overtuiging, en dat wil wat zeggen te Gent, - liberaal zijn en flamingant!

Allen hopen wij dat hij nog lang zal blijven bewaard, voor de wetenschap en voor zijn vrienden.

Dr. MAURITS SABBE, conservator van het Plantin-Moretus-museum te Antwerpen en hoogleeraar aan de Hoogeschool te Brussel, bracht aan Prof. Vercoullie de hulde van de hoogleeraars in Germaansche philologie buiten Gent. Hij stipte aan, dat de twee derden van die professors oudstudenten van den gevierde zijn: te Luik Prof. Verdeyen en Mansion; te Leuven Prof. Scharpé; te Brussel Prof. E. Duflou, De Reul en spreker zelf.

Prof. VAN DIEVOET, van de Leuvensche Hoogeschool, deed uitschijnen dat Prof. Vercoullie ook lid is van de commissie voor de vertaling der wetteksten en dat zijn wetenschap en zijn gezond verstand aan de rechtsgeleerden bijzonder nuttig en welkom zijn.

De toondichter EMILE HULLEBROECK onderbrak de toastenreeks door een lied: zijn bekende, populaire

> Hij die geen liedje zingen kan,
> Die moet er maar eentje fluiten!

Maar de gewone tekst was, door den heer Lambrecht Lambrechts, tot een gelegenheidszang gewijzigd geworden.

Dien ‘feestdronk op muziek’ laten wij hieronder volgen:

Verheft wie wijsheid erven mocht,
Wien wroetlust werd geschonken!
Wat heil, waar grijsheid jeugdig blijft!
Daar mag een glas gedronken!...
Laat allen, vrienden, vreugdevol
Vandaag het hart ontsluiten!
Hij die geen liedje zingen kan,
Die moet er maar eentje fluiten!

Ons liet het floralieënfeest
Een schat van mooie bloemen.
Mag heel de stad, mag heel het land
Op zulk een man niet roemen?
Gejubeld dus, gespeecht, geplakt!
Getrommeld op de ruiten!
Hij die geen liedje zingen kan,
Die moet er maar eentje fluiten!

De meester schonk het Vlaamsche volk
De schoonste woordenboeken.
Hoe lekker, wen geen tijd ontbreekt,
Om daar wat in te zoeken!
Zij de ouderdom Vercoullie zoet,
Als ijsroom en beschuiten!
Hij die geen liedje zingen kan,
Die moet er maar eentje fluiten!

Wat heeft hij overtuigd en schoon
Zijn moedertaal gesproken!
Met welke koenheid heeft hij vaak
Zijn Vlaanderland gewroken!...
En o, dat heeft hem niet belet
Te jokken en te spuiten!...
Hij die geen liedje zingen kan,
Die moet er maar eentje fluiten!

Zijn leven dient een gouden les
Voor klein en groot te heeten.
Zijn stille deemoed groeide nog,
Hoe meer hij bleek te weten...
Geen Dietscher, of hij wil vandaag
Den held in de armen sluiten!...
Hij die geen liedje zingen kan,
Die moet er maar eentje fluiten!

Prof. R. VERDEYEN, van de Hoogeschool te Luik, mengde zijn stem in het lofkoor ter eere van den sympathieken meester.

Senator DE SWARTE toonde een programma van een feest in het Willems-fonds te Nieuwpoort, waarop Prof. Vercoullie voorkwam als spreker en Camiel Huysmans als zanger. Daarvan uitgaande, riep hij de Vlamingen van alle partijen tot eendrachtigen strijd op.

Dr. PAUL DE KEYSER, voorzitter van den Bond van Oostvlaamsche Folkloristen, sprak den held van het feest als volgt toe:

De folkloristen van het heele Vlaamsche land weten wat ze aan U als kenner en doorgronder van volkskarakter, volkstaal en volksletterkunde te danken hebben. Uw naam, die op het omslag van ons degelijkste folkloristische tijdschrift: Volkskunde, prijkt, blijft onverbreekbaar verbonden met de vereerde namen van Florimond van Duyse en Alfons De Cock, die aan uw nederige, maar verkleefde medewerking een deel van hun nationalen en internationalen roem te danken hebben. Zonder U ware menig Vlaamsch volkslied en gebruik vergeten geraakt, ware menig volkswoord een raadsel gebleven en liepen de folkloristen gevaar de Paaschweek een week te vroeg te benoemen en ‘suiker pinije’ te verwarren met ‘gerstesuiker’. Uw wetenschappelijk geweten gedoogt geen onnauwkeurigheden, ook niet in kleine zaken, en wij, folkloristen, die de Vlaamsche folklore willen beoefenen als een wetenschap, zijn er U dankbaar om. Dubbel dankbaar de Oostvlaamsche folkloristen, wier bond U door uw lidmaatschap en bescherming grootelijks vereert. Het bestuur heeft dan ook gemeend dat ik niet met leege handen voor U mocht verschijnen

en in zijn folkloristische wijsheid besloten, dat iemand als U, die in zijn lange hoogleeraarsloopbaan zooveel diploma's hebt afgeleverd, op zijn beurt recht heeft op een eere-diploma, door een onzer medeleden uitgevoerd, een kleine, maar kunstvolle herinnering aan dezen schoonen dag.

Oudminister ANSEELE zei dat hij er, als zoon van werkmenschen, fier op is dat ook Prof. Vercoullie zich uit een nederigen arbeidersstand omhoog heeft gewerkt.

Prof. VERCOULLIE had ten slotte, in een gemoedelijke improvisatie, een woord van dank voor al de ontvangen blijken van vriendschap en een woord van lof voor Dr. C. Debaive, die op voortreffelijke wijze de bibliographie van zijn werk heeft opgemaakt.

Het was, naar we van alle zijden mochten hooren, een zeer schoon feest, vol eenvoud, gezelligheid en hartelijkheid, waar alle deelnemers den besten indruk van ontvangen hebben, en dat zeker ook voor Prof. Vercoullie dien dag tot een gelukkigen dag heeft gemaakt.

Bij de hem gebrachte hulde hebben zich door brief of telegram een aantal genootschappen aangesloten: de club Borluut, verschillende afdeelingen van het Willems-fonds, de leerlingenkring De Heremanszonen, het studentengenootschap ‘'t Zal wel Gaan’, de Vlaamsche groep van het Algemeen Nederlandsch Verbond, de Vlaamsche Toeristenbond, de leeraarsbond O.M.O.; het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen enz.

Daarenboven hadden velen, die niet aanwezig konden zijn, schriftelijke gelukwenschen gezonden, en tijdens het banket kwamen gedurig telegrammen aan, die hetzelfde doel hadden.

Wij noemen slechts: den Gouverneur van Oost-Vlaanderen; de Ministers Vauthier, Lippens, Carnoy en Baels; Staatsminister Louis Franck; Senator Dens; Prorector G. Van den Bossche; Goemans, consul der Nederlanden; oudinspector Jan Kleyntjens en inspector Jules Kleyntjens; Burgemeester Frans van Cauwelaert; de heeren hoogleeraren Bidez, Ganshof, Dept, Faider, Van Oye,

Van Overbeke, Niko Gunzburg, André de Ridder, Ulrix, Persijn (van de Hoogeschool van Gent); de Hoon en Paul de Reul (Brussel) en Stan Leurs (Leuven); verder nog Omer Wattez, den schilder Saverijs; de firma Sabbe en Steenbrugge; den heer O. De Schamphelaere; Dr. A. Jacob; H. Vos; den heer en mevr. De Veen-Hiel; Dr. Simons; Dr. Des. Steyns; Dr. Van Aerden; Dr. Roemans; Dr. Rich. De Wolf; Temmerman, eere-bestuurder van de Normaalschool te Lier; Zels; Ed. Odeurs; L. Verbrugghe, bestuurder der Oostendsche reederij, enz.

Ten slotte kunnen wij, redactie van den **Vlaamschen Gids,** niet nalaten ons hartelijk aan te sluiten bij de hulde gebracht aan onzen trouwen en hooggeachten vriend, die tevens onze mederedacteur en ook medestichter is van ons tijdschrift, waarvoor hij dus sedert 1905 menig uur van zijn nochtans zoo kostbaren tijd heeft over gehad.

Wij voelen ons persoonlijk vereerd door de hulde die hem ten deele viel, en hebben daarom gedacht er in dit nummer tamelijk uitvoerig te mogen over handelen.

Het Centrale Land van Midden-Europa: Tsjechoslowakije

I.

Het begrip Midden-Europa is in en vooral onmiddellijk na den oorlog ontstaan. Vóór den oorlog vormden de gebieden, die Rusland, Duitschland en Oostenrijk zich in den loop der eeuwen hadden verworven, het midden van Europa. De oorlog heeft, wat van een oorlog van dezen omvang niet te verwonderen valt, kluisters, en daaronder zelfs die, welke al bijna niet meer als kluisters werden erkend, verbroken. Zoo zijn een reeks nieuwe landen ontstaan; zijn Staten als Servië en Roemenië, welker volstrekte onafhankelijkheid van nauwelijks een halve eeuw geleden dagteekent, tot groote, omvangrijke Staten herboren. Het nationaliteitsbeginsel, hier juist, ginder verkeerd toegepast, heeft, gelijk gedurende geheel den loop der negentiende eeuw, op alle deze beslissingen zijn invloed geoefend. Het begrip Midden-Europa, gedurende den oorlog een uitsluitend politiek begrip, is sedert tot een politiek en economisch tegelijk geworden.

Van dit Midden-Europa vormt Tsjechoslowakije de kern, in elk geval het centrum. Wie, komende uit West-Europa, het aloude Boheemsche land, dat weer de kern vormt van dezen nieuwen Staat, wil bezoeken, kan over Beieren reizen en dan via Eger en Pilsen naar Praag sporen. Hij kan ook gaan van uit Berlijn of Dresden en, de schoonheden der Saksische Schweiz ter zijde latend, van Bodenbach af de Elbe volgen. Hij kan ook, van een Zuidelijker punt in Saksen uitgaand, van het nijvere Chemnitz, de lijn volgen, die midden door het eens zoo rijke, thans grootendeels uitgeputte Ertsgebergte gaat, en neerstrijken onmiddellijk in de streek van de wereldberoemde badplaatsen van Bohemen: Karlsbad, Mariënbad en Franzensbad. En hij kan ten slotte komen van uit Silezië, en dan rechtstreeks reizen over Königgrätz en de

slagvelden van 1866, of wel, de spoorlijn Breslau-Dresden volgend, onderweg afslaan en via Reichenberg naar Praag reizen. Van welken kant men komt, de toegangsweg is belangwekkend en rijk aan natuurschoon. En van welken kant men ook komt, moet men om Tsjechslowakije, hier beter gezegd Bohemen binnen te dringen, een der gebergten doorgaan, die als even zoovele natuurlijke grenzen van dit deel van Tsjechoslowakije een economisch-geographisch en ook politiek geheel maken. Inderdaad, wie het zou bestaan hebben om de grenzen van Bohemen en mitsdien van Tsjechoslowakije te trekken naar de nationaliteiten, die in dit gebied samenleven, zou de economische orde nog meer verstoord hebben dan reeds ten gevolge van den grooten oorlog, door de eigen dwaasheid der menschen, is geschied.

Maar ook van welken kant men komt, zijn het krijgshistorische herinneringen, die bij den toerist, eenigszins van geschiedenis op de hoogte, onmiddellijk moeten rijzen. Geen wonder, want Bohemen is èn in den dertigjarigen oorlog, die van 1618 tot 1648 woedde, èn in de achtereenvolgende oorlogen, die Frederik de Groote met Oostenrijk voerde, deels om het bezit van Silezië, deels om de hegemonie van beide landen, het aangewezen, veel bestreden slagveld geweest. Dat zoodoende de bloei van Bohemen moeilijk kon toenemen, behoeft nauwelijks gezegd. Met 2 ½ millioen inwoners, verdeeld over 782 steden en stadjes en 36000 dorpen, ving Bohemen in de zeventiende eeuw aan; na den Westfaalschen vrede van 1648 waren 700.000 inwoners in 230 steden en stadjes en 6000 dorpen over; cijfers, die èn in menschelijk èn in economisch opzicht een duidelijk verstaanbare taal spreken! Niet minder heeft de tweede helft der achttiende eeuw in Bohemen haar sporen nagelaten. Mocht in den eersten Silezischen oorlog het slagveld zijn in het bestreden gebied, reeds in den tweeden Silezischen oorlog was dit anders, en van den zevenjarigen oorlog kan moeilijk anders gezegd worden, dan dat deze vrijwel geheel op Boheemsch grondgebied is uitgevochten. Waar men gaat, waar men staat in Bohemen, wordt men aan de overwinningen en nederlagen van den Grooten Frederik herinnerd. Nog in Silezië heeft men Hohenfriedberg of Hochkirch of Leuthen, alle kleine onaanzienlijke plaatsjes thans, die eens geweldig slaggewoel in de onmiddellijke nabijheid zagen. Tot twee-, driemalen toe werd

Praag door Pruisische troepen belegerd, en nog zijn er gedenkteekenen ter eere van den Pruisischen veldmaarschalk Schwerin, die voor Praag viel, en nog zijn er in enkele huizen in de toenmalige voorsteden van Praag kogels, die door de Pruisen er in werden geschoten. Maar ongeveer een uur sporens naar het Oosten ligt Collin, nu een bloeiende nijverheidsstad, in 1757 een nederig dorpje. In de onmiddellijke nabijheid van Collin, op een heuvel staande, heeft Frederik de Groote den slag van dat jaar geleid; een slag, dien hij reeds gewonnen had, toen ten gevolge van verkeerde bevelen en geprikkeldheid van den Koning, de kans plotseling keerde. Collin is voor hem een nederlaag geworden, gelijk er bijna geen tweede in zijn loopbaan voorkwam. Het beleg voor Praag diende opgebroken en de rampzalige terugtocht voor dit deel van het leger door den Lausitz werd oorzaak van de verwijdering tusschen den Koning en zijn broeder, die dit leger had aangevoerd. Niet zoo heel ver zijn Königgrätz en Sadowa van Collin verwijderd; meer naar het Noorden gelegen is het vreeselijke slagveld van 1866. Wie het bezoekt, richte zijn aandacht op Chlumeck, het dorp waar de Oostenrijksche aanvoerder met zijn staf was gelegerd. Daar zijn de gedenkteekenen het talrijkst, bewijs dat er het heftigst gestreden is en dat er de grootst denkbare verliezen zijn geleden!

Aan het geschiedkundig noodlot van slagveld te zijn, is Bohemen in den laatsten oorlog ontkomen, en het is vermoedelijk niet het minst daaraan toe te schrijven en te danken, dat het land een welvarend aanzien vertoont; dat het beschikt over een vrijwel standvastige valuta. Tsjechoslowakije, en Bohemen in het bijzonder, is industrieland; de takken van nijverheid zijn er even veelvuldig als belangrijk. In menig opzicht dan ook is Tsjechoslowakije een bevoorrecht land; het bezit rijke grondlagen, een nijvere bevolking en kolen te over om de eigen industrie te voeden. In de tijden, dat het Ertsgebergte een nog niet uitgeputten rijkdom van erts had, heerschte in deze streken groote welvaart. Nu vindt men deze welvaart meer aan den voet van het gebergte, in de vlakte, waarin Karlsbad, Marienbad, Franzensbad en ook Teplitz zijn gelegen. Karlsbad is onder deze badplaatsen de oudste, wellicht ook de meest gerenommeerde, vermoedelijk ook de schoonst gelegene. Het is niet waar, dat Koning Karel IV, de

stichter van de Praagsche Universiteit, de stichter is van de Karlsbader bronnen, maar wel schijnt het waar te zijn, dat hij de geneeskundige kracht dezer bronnen reeds menigmaal heeft beproefd. Karlsbad is zoo aardig gebouwd langs de oevers van de Tepl; het heeft een boven- en benedenstad, die beide door winkels, hotels en pensions zijn ingenomen. De plaats heeft een langgerekten vorm; het verkeer gaat langs de beide oevers van de Tepl, de begin- en eindpunten daarvan zijn minstens een drie kwartier loopen van elkander verwijderd. Geheel anders Marienbad, dat intusschen met Karlsbad de prachtige omstreken, de heerlijke en schilderachtige ligging gemeen heeft. Want de bronnen van Marienbad liggen niet uitgestrekt langs dezelfde rivier, maar zijn ondergebracht in een kunstmatig, prachtig aangelegd park, dat tevens de wandelplaats bij uitnemendheid van de vele badgasten is. Tegenover deze beide luxueuse plaatsen steekt Franzensbad wat eenvoudig af, terwijl Teplitz, dat gedeeltelijk ook industriestad is, wat luxe-aankleeding betreft, niet bij deze drie badplaatsen kan halen! Een weinig er van verwijderd ligt het radiumbad van Tsjechoslowakije, het typische Jachymow, te voren Joachimsthal genoemd. Hier is een prachtig Palace hotel, door den Staat geëxploiteerd; hier zijn de radiumbronnen; hier is ook de plaats, waar de eerste dollars werden geslagen en de thalers hun naam kregen. Jachymow ligt aan den voet van den Keilberg, het hoogste punt van het Ertsgebergte, dat voor den toerist veel, zij het ook niet grootsche, dan toch zeker lieflijke schoonheid te over biedt!

Geheel anders het Boheemsche Woud, dat Beieren van Tsjechoslowakije scheidt. Veel meer dan het Ertsgebergte is dit typisch hooggebergte; veel spoediger dan ook valt er de sneeuw; veel onbereikbaarder zijn de kleine dorpjes, waar men zich des winters, gelijk trouwens ook in het Reuzengebergte, den tijd kort met kunstige huisvlijt, die met graagte in en buiten Tsjechoslowakije van de hand wordt gedaan. Het eindpunt van den spoorweg, die door een der mooiste gedeelten van het Boheemsche woud gaat, is Schwarzes Kreuz, en in de onmiddellijke nabijheid daarvan ligt dat typische bergdorpje, dat men het Boheemsche Oberammergau zou kunnen heeten, waar de Passiespelen worden opgevoerd, zij het met minder décor, met minder aankleeding,

doch zeker met niet minder toewijding. Deze spoorweg gaat uit van Budweiss of Budjoweci, een gemengde Tsjechisch-Duitsche stad. De Duitsche minderheid, die in Bohemen woont, is vrij groot; zij bedraagt met inbegrip van de Duitsche minderheid, die in Slowakije wordt opgemerkt, een kleine 23%. Maar deze Duitsche gedeelten zijn onevenredig over geheel Bohemen verspreid, en zoo komt het, dat b.v. in de streek der badplaatsen, en ook in de omgeving van het industrieel zoo belangrijke Reichenberg, het Duitsche karakter min of meer overheerscht, de Duitsche taal in elk geval de meest gesprokene is. Dat kan men van Budjoweci niet zeggen, noch van het karakter der stad, noch van de taal, die men er hoort spreken.

Nog minder is dat het geval, wanneer men zich hooger begeeft, en hetzij via Tabor naar Iglau en Brno (Brünn) reist, hetzij via het merkwaardige Kutnathora, Collin en Podiebrad bereikt. Tabor is wel van een uitgesproken Tsjechisch karakter; in den geloofsstrijd, die vooral in de zestiende eeuw in Bohemen woedde, heeft het een vooraanstaande rol vervuld, gelijk trouwens ook Kutnahora, dat een kerk bezit, zoo mooi als geen tweede in Bohemen; dat eens een grooten rijkdom aan zilvermijnen in de onmiddellijke omgeving over het land uitstortte. Dat kan men niet zeggen van Pilsen, de stad van het Pilsener bier, de stad van de Skoda Werke, waar nu niet meer uitsluitend kanonnen en munitie worden vervaardigd. Men moet het daarentegen erkennen bij Eger, tegen de grenzen van Duitschland aan gelegen middelpunt van het echte Egerland, dat een type op zichzelf is. Eger roept alweer de herinneringen aan oorlogsverschrikkingen wakker; hier trok Wallenstein, de groote veldheer van den Keizer te Weenen, binnen, den avond, die zijn laatste op aarde zou zijn; hier, in het toenmalig huis van den Burgemeester, thans Stadhuis, vond hij, door een laffe samenzwering, den dood. Even buiten Eger, schilderachtig gelegen aan de rivier, die het stadje even schilderachtig omgeeft, is het oude kasteel, dateerend reeds van ver voor de middeleeuwen. Nu is het meer ruïne dan kasteel, Maar nog in den tijd van Wallenstein was het volledig in staat van bewoning, en het naspel van den op hem gepleegden moord vond hier plaats, toen men zijn getrouwe aanhangers lafhartig overviel en ter dood bracht!

Maar alle wegen, althans alle wegen van beteekenis, in Tsjechoslowakije, leiden naar Praag. Want Bohemen is het voorbeeld van het land, dat zich richt naar de hoofdstad. Praag is dan ook een stad rijk aan historische en romantische aantrekkelijkheden. Het is vooral Koning Karel IV geweest, de heerscher uit het huis der Luxemburgers, dat het oorspronkelijk geslacht der Psemyslieden opvolgde, die Praag groot en roemrijk heeft gemaakt. Hij stichtte de Universiteit, die de oudste van het Oosten van Europa is; hij verfraaide en vergrootte de stad, en schiep het nieuwe stadskwartier, dat van de z.n. oude stad oorspronkelijk werd gescheiden door wallen met torens en poorten en muren, van welke nog slechts de z.g. Pulverturm, staande midden in het stadsverkeer, over is. Praag wordt door de Moldau, eigenlijk wel de belangrijkste rivier van Bohemen, in twee wel te onderscheiden deelen gesplitst; de z.n. kleine stad ligt aan de overzijde, terwijl de groote stad in het genoemde oude en nieuw gedeelte wordt gescheiden. Het oude gedeelte omvat de oude gebouwen der Universiteit, die thans Tsjechisch is, terwijl daarnaast een nieuwe Duitsche Universiteit is verrezen. Het omvat ook de Synagoge en het kerkhof der Joden, die in Praag ten allen tijde een belangrijke rol hebben vervuld. Het heeft mooie winkelstraten van groote breedte en lengte, maar het heeft ook kleine bochtige straatjes, die meest alle naar de rivier leiden en waarin het dwalen des avonds, bij een romantisch maanlicht, een genot op zichzelf vormt. Men moge intusschen van de overzijde spreken als van kleine stad, hier is het Hradschin, de oorspronkelijke burcht van Praag, gelegen. Verschillende heerschers hebben, gelijk gebruikelijk, aan dezen burcht gebouwd; zij hebben daaraan het ietwat verward karakter gegeven, dat dergelijke bouwwerken zoo spoedig eigen is. Men vindt er de huldigingszaal van Wladimir, zoo groot dat men er steekspelen in kon houden, in de onmiddellijke nabijheid van de prachtig bewerkte Spaansche zaal en de schatkamer van Rudolf II, reusachtig groote zalen, die des avonds, wanneer de gasten van de Tsjechoslowaaksche Regeering er worden ontvangen, baden in een ongekende schittering van licht. Men vindt onmiddellijk bij het Hradschin de oude Dom, gebouwd op de plaats, waar bijna duizend jaren geleden de oudste kerk van Praag werd gesticht. En achter deze Dom vindt men het

kleine Alchemistenstraatje, met huizen gebouwd in den oorspronkelijken vestingmuur van den burcht: huizen, die een herinnering wakker roepen aan de Muurhuizen te Amersfoort, doch nog typischer, nog karakteristieker zijn dan deze.

Hier in het Hradschin zetelt de President van de nieuw gestichte Republiek, Prof. Masarijk, ten wiens bate men gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheid, die de Grondwet opent tot herkiezing van den President. Hij woont er bescheiden in de vertrekken, die oorspronkelijk de vertrekken van het gevolg der Habsburgers waren. In de overige, zoo groote ruimten van het Hradschin zetelen verschillende ministeries. Daar heeft ook Benesj, de bekende Minister van Buitenlandsche Zaken, de man, die in de internationale politiek van Europa der laatste jaren een zoo groote rol heeft gespeeld, zijn werkkamer. Een prachtige werkkamer is dit, nog behangen met de oude gobelins van het Hradschin; eenerzijds ziet zij uit op de Moldau en op het laag gelegen Praag, dat zich in panorama-achtigen vorm voor het oog voordoet; anderzijds grenst deze werkkamer bijna aan de groote tuinen van het Belvédère-slot, dat een der Oostenrijksche Ferdinands er bouwen liet. Die tuinen strekken zich uit boven het verder gedeelte van de amphitheatersgewijze gebouwde kleine stad. Hoe vol bekoring is deze niet, want bijna alle de kleine straatjes, waarin zij is verdeeld, worden gevormd door prachtige oude huizen, voor het meerendeel echte paleizen. Hier woonde de Boheemsche adel gedurende de wintermaanden; hier heeft Wallenstein, rijk en verkwistend gelijk hij was, zich een paleis laten bouwen, dat nog immer een juweeltje van kunst en van smaak is. In deze paleizen van den voormaligen Booheemschen adel huizen thans ministeries of gezantschappen van vreemde landen.

Komt men van de Karlsbrug, de mooiste en rijkst versierde van de bruggen, die over de Moldau zijn gebouwd, het zn. kleine Praag binnen, dan voert de weg steil omhoog naar den ingang van het Hradschin. Daar is die straat, genoemd naar een der moderne Tsjechische dichters, Neruda, die eens, in den loop der zestiende en zeventiende eeuw, bijkans geheel door Hollandsche schilders was bewoond!

Deze Karlsbrug is een bijzonderheid van Praag op zichzelf. Zoowel met de kleine als met de groote stad wordt zij verbonden door

prachtige oude torens, gaaf behouden. En zij is versierd met beelden, die aan Koningen en Heiligen van Bohemen herinneren. Schitterend van goud blinkt reeds van verre het beeld, gewijd aan den Heiligen Johannes van Nepomuk, den bezoeker tegemoet. Het is opgericht op de plaats, waar deze Heilige, tijdens de regeering van Wenzel, den zoon van Karel IV, in de rivier werd gestort, omdat hij, 's Konings boosheid trotseerende, het geheim van de biecht niet wilde schenden, en den Koning niet de geheimen zijner echtgenoote wilde verraden. Van de Karlsbrug af gaat men het oude Praag in. Maar ook het meer nieuwe Praag loont de moeite van een bezoek. Het is min of meer glooiend gebouwd tegen de omringende heuvelen aan; een dezer, onmiddellijk achter het groote Wilson-station gelegen, heet nog immer naar Zizka, die aanvoerder was in de Hussieten-oorlogen. Op den achtergrond van Praag verheffen zich de wijnbergen, en naar het Oosten is de oude burcht, die in de geschiedenis van Praag een belangrijke rol heeft gespeeld, en waarvan een enkel gedeelte nog herinneringen wakker roept aan Libusa, de rechtvaardige dochter van Krok, den eersten Koning van Bohemen, dien de geschiedenis ons naar voren brengt.

Datgene wat in Praag valt te waardeeren: het karakteristiek oude, het typisch historische, is ook elders in Bohemen en in Moravië in zoo menig opzicht te onderkennen. Het is juist dat oude, dat bekoring geeft aan het Boheemsche landschap, omdat het dikwerf op de meest verrassende wijze voor den bezoeker opdoemt. Wie van Pilsen spoort naar Praag, komt langs Mies-Kladrau; het aardige stadje Mies, aan de rivier van dien naam gelegen, heeft in de onmiddellijke nabijheid het klooster Kladrau; beide zijn als het ware samengegroeid, en schenken den reiziger een aanblik, die betooverend mag heeten. In de onmiddellijke nabijheid van Praag is gelegen de burcht Karlstein, dien Karel IV zich deed bouwen en dien hij zich door Boheemsche kunstenaars van dien tijd liet inrichten; de burcht staat er in majestueuse eenzaamheid. Geheel anders weer het slot Konopischt, de geliefde verblijfplaats van wijlen Aartshertog Ferdinand van Oostenrijk en zijn gemalin Gravin Chotek, het slot dat men van uit Praag gemakkelijk kan bereiken. Het ligt te midden van dichte bosschen en rijst als het ware plotseling voor den bezoeker op; het slot zelf

is omgeven door een grooten rozentuin, waarin, naar het heet, de gastheer en Keizer Wilhelm, bij hem op bezoek, korten tijd voordat de misdadige aanslag te Serajewo in 1914 plaats had, hebben gewandeld en vele vraagstukken van politiek hebben besproken. Konopischt vormt een idylle, niet alleen om de tragische bijzonderheden, als gevolg van het lot, dat Frans Ferdinand en zijn gemalin ten deel viel, maar ook om al wat zich hier in den loop der jaren heeft afgespeeld. Zonder de romantische bijzonderheden op den voet te volgen, die om dit morganatisch vorstelijk echtpaar zijn heengeweven, geeft het innerlijk van Konopischt iets van huiselijkheid en gezelligheid, iets van een familieachtige omgeving, die men in vorstelijke sloten slechts bij uitzondering aantreft. Het strekt der regeering te Praag ongetwijfeld tot eer, dat zeer bijzondere papieren noodig zijn om het innerlijk van Konopischt te bezoeken; de vertrekken, waarin Frans Ferdinand en zijn gemalin hebben vertoefd; de kamers, waarin de kinderen hebben gespeeld; de tal van souvenirs, die daarin zijn achtergebleven, den gewonen bezoeker blijven zij verborgen. Deze wordt alleen gevoerd door lange gangen, die getuigenis afleggen van den grooten jagersman, die Frans Ferdinand was; vol hangt het er met geweien van elke denkbare soort dieren. Hij wordt toegelaten in het werkvertrek van Frans Ferdinand, waar zijn oog wordt getroffen door het levensgroot, geschilderd portret van Sophie Chotek; toegelaten ook tot het aangrenzend rookvertrek, waar Wilhelm II de laatste vorstelijke gast is geweest. En ten slotte is het hem vergund het museum te zien, merkwaardig museum, dat Frans Ferdinand er inrichtte ter eere van St. George; museum, waar men den heiligen George op allerlei denkbare wijzen ziet afgebeeld. Maar het mooist van alles blijven de tuinen en de bosschen, waarin Konopischt verborgen is totdat men het vlakbij is genaderd; de bosschen, die van de nabijheid van het slot niets doen bespeuren als men bij de naburige kleine spoorweghalte stilhoudt; diezelfde halte, waar op een mooien zomerdag in Juni 1914 Frans Ferdinand en zijn gemalin afscheid namen van hun kinderen! Het menschelijke in de tragedies, die geheel de menschheid beroeren, blijft altijd sterk spreken!

H.CH.G.J. v.d. M.

Het nieuwe Onderwijs te Weenen

‘Uit den politieken ondergang werd de pedagogische opgang geboren.’ Aldus ongeveer zouden we den toestand kunnen samenvatten, zooals hij na en door de nationale omwenteling in het ontwrichte Oostenrijk in 't algemeen en in zijn hoofdstad, Weenen, in 't bizonder geboren werd en door een tiental jaren arbeid ook bekrachtigd.

Deze toestand is de kennismaking waard, om meer dan ééne reden. De eerste: omdat hij aangeeft wat de nieuwe leiders van een gevallen, maar veerkrachtig volk vermogen, wanneer zij bewust weten wat zij willen en degelijke organisators blijken. De tweede: omdat hij ook óns duidt op de mogelijkheid, radikale, gezonde hervormingen door te voeren, indien aan het hoofd maar de leiders staan, met een helderen kop en een volhardenden wil. De derde:...

Maar het zal wel praktischer zijn, - vooral nu ons een voortreffelijk helpend werkje, **L'éducation nouvelle en Autriche,** door Robert Dottrens (uitg. Delachaux & Niestlé, Neuchatel-Paris), bij de hand ligt, - even dien toestand te schetsen, zooals hij zich ontwikkeld heeft.

Dottrens, bestuurder te Genève, heeft een halfjaar in Oostenrijk, of juister, te Weenen, - dat een derde van de totale landsbevolking telt, - doorgebracht; en hem werden alle middelen beschikbaar gesteld, om zich volledig en naar eigen inzicht te dokumenteeren. De vrucht van dit verblijf is pasgenoemd boekje van nauwelijks tweehonderd bladzijden, maar dat een rijkdom aan gegevens bevat betrekkelijk het aanvankelijk, het lager, het middelbaar en het hooger onderwijs, benevens de vóór- en buitenschoolsche werken, door de Staatsregeering onder haar bedrijvige hoede genomen.

De leidende persoonlijkheden te Weenen waren: Otto Glöckel, voorzitter van den Weenschen Schoolraad, tevens auteur van ‘Die österreichische Schulreform’, in 1923 verschenen; Viktor Fadrus, bestuurder van het nieuw opgericht Pedagogisch Instituut, - denk aan de pas ontstane instelling van denzelfden naam, bij onze Rijkshoogescholen, - en tevens schrijver van ‘Die neuen Lehrpläne’, als tweede deel van een omvangrijk werk, in 1927

in het licht gezonden; Dr. Edward Burger, hoogleeraar in de pedagogiek en tevens auteur van een blijvend dokument, 'Arbeitspädagogik', in 1923 verschenen. Zoo van laatstgenoemde een groote wetenschappelijke invloed uitging, waren Glöckel en Fadrus best geplaatst, gene als onderstaatssekretaris voor onderwijs, deze als technisch adviseur aan het ministerie en lid van de officieele 'Reformabteilung', om met krachtdadigheid de herinrichting van het onderwijs door te voeren; zij deden dit dan ook voor het rijk in het algemeen, zoolang hun invloed bij de Regeering geldend bleef, maar voor Weenen in het bizonder, en veel dieper ingrijpend ook, zoodra de politieke omstandigheden hen noodzaakten zich bij een plaatselijke aktie te beperken.

Die herinrichting omvatte... alles, - omdat na 1918 eigenlijk alles met nieuw geloof moest aangepakt.

Ten einde de buitenmatige kindersterfte te keer te gaan, werd het zg. 'Jugendamt' ingericht, dat de taak op zich nam, de zwangere vrouwen hulp te bieden, den huiskring van alle pasgeborenen te bezoeken en van kinderlinnen te voorzien, desnoods moeder en kind tijdelijk in een kribbe of 'Kinderübernahmstelle' op te nemen, minbedeelde of verwaarloosde kinderen in gestichten te plaatsen, voedsel te bezorgen of een vacantieverblijf in de buitenlucht te verzekeren. Ook bekend ten onzent, mag men zeggen; al is het dan toch openbarend b.v., dat in 1927 niet min dan 6000 bedienden en 6000 vrijwilligers aan dit 'Jugendamt' verbonden waren en ruim 40.000 zwakke kinderen ieder vijf tot zes weken in kolonies doorbrachten.

De kindertuinen, eertijds van privaten aard, werden onder gemeentelijke hoede genomen. Maar men nam er in hoofdzaak de kleintjes op, die door het 'Jugendamt' werden aangeduid of wier ouders buitenshuis te werken hadden. De bezigheden zijn er als bij ons: zoo kinderlijk mogelijk, - met echter een neiging, om vooral Montessori te huldigen.

Het lager onderwijs onderging een volledigen ommekeer. Het verwezenlijken hiervan geschiedde onder leiding van een Stedelijken Schoolraad van 109 leden, waartoe, buiten de vertegenwoordigers van het openbaar bestuur, 27 schoolopzieners en 18 afgevaardigden van het onderwijzend personeel behoorden. Otto Glöckel was en is er nog de voorzitter van. Deze Raad maakte de 'Leitsätze' of direktieven op, volgens dewelke het onderwijs zich ontwikkelen zou: de eenheidsschool, d.i. één doorloopende school voor allen, met uitschakeling der standen, zou de grondslag zijn, met leerplicht van 6 tot 14 en vrijwilligen toegang van 14 tot 18 jaar; en in die school zou hoofdzakelijk het arbeidsbeginsel, met aanpassing bij de onmiddellijke omgeving, gehuldigd worden. Dit stelde niet minder dan een heelen ommekeer voor en het kon

dus ook verwacht worden, dat alles niet van een leien dakje gaan zou. Maar hier weer wist Glöckel de noodige stimulans te vinden: hij voerde, samen met Fadrus en anderen, een uitgebreide kampanje tot stichting van ‘Arbeitsgemeinschaften’ of groepeeringen van leerkrachten, tot inrichting van ‘Versuchs-’ of experimenteer-, van ‘Hospitier-’ of oefenklassen,... en zorgde er vooral voor, dat naast een nieuwe pedagogische inspanning een toonbeeldig nieuw barema voor het personeel ontstond, dat die inspanning loonen zou. En aldus kreeg hij onmiddellijk honderden leerkrachten op zijn hand, die hem trouw bij alle hervormingen volgen zouden. Dit was vooral met de lagere schoolleerkrachten het geval; zij spanden zich dadelijk in, om de methoden bij de nieuwe werkprogramma's aan te passen, en bij tientallen ontstonden de handleidingen in verband met de onderscheiden leervakken. Minder voortvarend bleken de leerkrachten bij het middelbaar onderwijs, zulks wegens het vooroordeel dat de lagere school tot de middelbare moet voorbereiden, in plaats dat deze laatste de voortzetting en ruimere uitwerking van de eerste zijn zou.

Dottrens biedt ons een kijkje binnen den geest der leervakken, - een kijkje, dat welsprekend lijkt, maar ons te ver zou leiden, indien we 't volgen wilden. Dottrens, trouwens, steunt hier niet enkel op wat hij waargenomen heeft, - en waarbij Decroly's belangstellingscentra hun niet te onderschatten aandeel krijgen, - maar maakte tevens kennis met talrijke uitgaven, door den Weenschen boekhandel op de markt gebracht.

Hierover straks een woordje.

Zeggen we thans, dat op hun veertiende jaar voor de leerlingen hun beroepsoriënteering intreedt, aan de hand van een ‘Schülerbeschreibung’, die hun heel hun leertijd mee gevolgd heeft en vijf reeksen vragen omvat, en die oriënteering voor gevolg krijgt, dat de leerlingen, indien ze niet het praktisch leven ingaan, naar beroepsleergangen, naar dagberoepsscholen of naar ‘Oberschulen’ of hooger-middelbare scholen gezonden worden.

Voegen we er tevens bij, dat tot waarborging van een degelijke beroepsopleiding der leerkrachten, het ouderwetsche Paedagogium tot het reeds genoemde Pedagogisch Instituut werd heringericht, met een vijfjarigen, veelomvattenden kursus, onder het algemeen bestuur van Victor Fadrus.

Het overzicht dat we hier geven is stellig onvolledig. Dottrens treedt in een aantal bizonderheden over door ons zelfs niet vernoemde instellingen, vooral van voortgezet en middelbaar onderwijs, over de afschaffing van uurroosters, van overgangsexamens, van klasseleesboeken, enz. en dan nog is hij er bewust van, vele onderwerpen slechts terloops te hebben aangeraakt.

We verwijzen dus naar hem, - maar doen dit dan tevens naar

allerhande andere bronnen, door den ‘Verlag der Wiener Volksbuchhandlung’, maar vooral door den ‘Deutschen Verlag für Jugend und Volk’ beschikbaar gesteld. Is het b.v., om van laatstgenoemde onderneming te gewagen, niet werkelijk merkwaardig, dat zij zetelt in hetzelfde gebouw als de officieele Stedelijke Schoolraad en dat de stad Weenen 60% van haar aandeelen in bezit heeft?

Een bereidwillige hand stelde ons een vracht uitgaven van deze en ook enkele van eerstgenoemde firma ter inzage beschikbaar. En daar ging maar één kreet bij ons op: wat wordt daar gewrocht en gewroet te Weenen, om uit het ‘niet’ een monument te scheppen, en wat is dat monument aan arbeid imponeerend!

De ‘Verlag der Wiener Volksbuchhandlung’ liet een heele verzameling boeken en vooral brochures verschijnen, d.i. naast standaardwerk als dat van Stern, Adler, Penzig, Montessori, een groot aantal propagandaschriften betrekkelijk school- en opvoeding. Deze schriften beschouwen elk vraagstuk meestal van uit een sociaal en ongodsdienstig oogpunt en schijnen wel hun doel te bereiken: de massa te interesseeren voor opvoedingszaken. Een paar hiervan, - waarachtige strijdschriftjes, - van Glöckel, **Die österreichische Schulreform** en **Drillschule, Lernschule, Arbeitsschule,** belangen ons bizonder aan; het eerste, in 1923 verschenen, zet zakelijk de heele beweging uiteen en levert tevens slag tegen openlijke en verdoken aanvallers; het tweede, in 1928 van de pers gekomen, licht toe wat zijn titel aanduidt, maar kan zich evenmin, om wille der politieke toestanden, van verweer en aanval onthouden. Glöckel, dat ziet men hem aan, is de sociaal-demokratische, tevens pedagogische strijdvoerder, die al zijn krachten veil heeft voor de kordate verwezenlijking zijner idealen, spijts allen en alles.

De ‘Deutscher Verlag für Jugend und Volk’, zijnerzijds, schiep niet een verzameling, maar heele bibliotheken, waaronder, onder meer, een ‘Lehrerbücherei’ en een eindelooze reeks ‘Klassenlesestoffe für alle Schuljahre’. Van den arbeid, door deze onderneming verwezenlijkt, een ernstig overzicht te geven, is onmogelijk. We bepalen ons dus bij een paar grepen.

In de ‘Lehrerbücherei’, die circa tachtig nummers telt, verschenen enkele werken van algemeenen aard, waartoe o.a. Fischl's **Sieben Jahre Schulreform in Oesterreich,** Fadrus' **Oesterreichische Schulreform** (3 deelen, waarvan II verschenen), Keller's **Aerztliche Pädagogik** (2 deelen) en Steiskal's **Pädagogische Versuchsarbeit in Oesterreich** (2 deelen) behooren, waarnaast een overgroote meerderheid aan praktische handelingen bij zeer verscheiden werkzaamheden. Titels als ‘Falten und Formen mit Papier’, ‘Naturgemässer Schreibunterricht’, ‘Lebensvolle Rechenstoffe’, ‘Deutsche Wortkunde’, ‘Zeichen- und Kunstunterricht’,

‘Handbuch für den Anfangsunterricht’, ‘Kinderturnstunden’, ‘Erarbeitete Heimatkunde’ en dgl. meer spreken voor zichzelf, - al is daarom, bij nader onderzoek, ontgoocheling niet uitgesloten. Maar openbaring behoort evenmin tot de onmogelijkheden; want we liepen o.a. een paar deeltjes rekenstof door, maakten vluchtig kennis met vouw- en vormoefeningen, keken de eerste kinderturn- of speelstonden in,... en wenschten heimelijk, dat onze leerkrachten er zonder uitstel mede kennis maakten.

Te Weenen, - en dàt moge hier even onderlijnd, - komen de initiatieven, door bemoedigenden prikkel van bovenaf, uit den grond gekropen... en dat toonen welsprekend tientallen bladzijden uit Steiskal's werk aan, waarin over experimenteer- en oefenklassen, over opgeworpen vragen, over getroffen oplossingen gehandeld wordt. Weenen wil de besten uit de massa op den voorgrond halen; en die besten schijnen vélen te zijn, - wat niet verbaast, wanneer de overheden werkelijk leiders en voorgangers blijken.

Doch genoeg hierover, daar we ook een woord verschuldigd zijn aan de zoogenaamde ‘Klassenlesestoffen’. O ja, ook ten onzent konden, per klasse, boeken op een rijtje genoemd, die als leesstof zouden dienstig zijn, ter vervanging van het ééne, ontoereikende klasseleesboek. Maar Weenen, - of de ‘Deutsche Verlag’, wat hetzelfde is, - ging veel verder dan dit boeken noemen: het gaf er circa honderd verschillende uit, met klassieken en met nieuwen tekst, maar steeds met oorspronkelijke illustraties, en voerde die officieel als klasseleesstof in, voor de eerste acht studiejaren. We hebben de lijst er van hier bij de hand, en ook de boekjes. We durven 't niet aan, over zoo'n vracht aan arbeid een oordeel te vellen; maar we beleefden de gunst, enkele van die dingetjes, - die het nooit tot 100 bladzijden brengen, - door te maken, en we zuchtten: waarom kunnen wij niet wat in het eenmaal zoo berooide Weenen mogelijk werd! Want, om nu eens niet van typisch Oostenrijksche heimatkunde en geschiedenis te gewagen of er de Duitsche klassieken bij te halen, die in die boekerij een beste plaatsje kregen, wat is de heele keus een mooie en heerlijk afgewisselde, - en niet het minst die voor de eerste studiejaren! We denken b.v. aan die leutige ‘Kribbel Krabbel Kugelrund’, ‘Das frohe Kind’, ‘Puppen- und Kasperlspiele’, ‘Tierfabeln’, ‘Kinderlust’, ‘Grimms Märchen’, ‘Brehms Tierleben,’... en dan weer verder aan ‘Die Germanen’, ‘Die Niebelungen’, ‘Buch der Arbeit’, aan de heele reeks ‘Volksschatz’,... och kom, aan zooveel, dat dikwijls ook een wonder is van teeken- en kleurkunst en vlakvulling. Dit alles Viktor Fadrus en zijn vele medewerkers tot lof, die van de samenstelling dezer boekerij blijken een eerezaak gemaakt te hebben.

Trouwens, - en dit weze dan het slot van dit artikel - aan Fadrus heeft de hervorming te Weenen den praktischen vakman bij uitnemendheid, den man die voelt wat pedagogisch de behoeften zijn, maar vooral persoonlijk arbeidend op den voorgrond staat om die behoeften te gemoet te komen. En dan is hij niet enkel een der opbouwers van genoemde boekerij, de bestuurder ook, zooals reeds gezegd, van het Pedagogisch Instituut, maar tevens de ontwerper van nieuwe wandplaten en, last not least, met Karl Linke de groote leider van het maandschrift **Schulreform** (uitg. Haase, Weenen), dat toonaangevend is en de hervormingen helpt voorbereiden, waarom de strijd nog gaande is. Dit blad heeft zijn vaste rubrieken: de huidige schoolbeweging; pedagogische verhandelingen; schoolpraktijk; voor en tegen de hervorming; de plattelandsschool; de Oostenrijksche hervorming en het buitenland; huis en school; pedagogische rondschouw; tijdschriften- en boekenschouw.

De leiders zijn sociaal-demokraten, zooals heel de beweging een sociaal-demokratische is, in heftigen, meestal zegevierenden strijd tegen de politiek van Mgr. Seipel en haar reaktionnaire denkbeelden. Maar welk wijsgeerig of sociaal standpunt men ook inneme, men kijkt met ontzag op naar ‘mannen van de daad’, als die Weenen bezit en immer kweekende is, en voelt zich alleen geprikkeld, in eigen huis om ook zulke opbouwers te schreeuwen, ten goede van ónze maatschappelijke en pedagogische gemeenschap.

H. VAN TICHELEN.

Het centrale Land van Midden-Europa: Tsjechoslowakije

II.

Het tegenwoordig Tsjechoslowakije is gegrondvest niet, gelijk men allicht geneigd is aan te nemen, na, doch gedurende den oorlog, want reeds in den strijd tegen het Tsaristisch Rusland toonden de Tsjechische regimenten, dat zij zich niet wenschten te laten gebruiken ten bate van het centrale bestuur der Donaumonarchie, dat de Tsjechische rechten en vrijheden in den oorlog nog minder ontzag dan te voren. De uit het land uitgeweken leiders van de herleving van het Tsjechisch zelfbewustzijn vormden een nationalen Raad, te Parijs zetelend, die contact verkreeg met de Tsjechische legioenen, welke door den toenmaligen Russischen bondgenoot niet dadelijk naar waarde werden behandeld en gewaardeerd. Masarijk, reeds toen de aanvoerder der beweging voor de Tsjechische onafhankelijkheid, heeft van zijn Amerikaansche relaties - hij was getrouwd met een Amerikaansche vrouw, die gedurende den oorlog moedig in Praag verblijf bleef houden, maar deze al te groote inspanning met een lijden, dat vroegtijdig een einde aan haar leven maakte, moest betalen - gebruik gemaakt, is daarheen vertrokken en vond Wilson bereid aan zijn vertoogen en inzichten een open oor te schenken. Men mag aannemen, dat bij het uitbreken van den oorlog de leiders der Tsjechische beweging bereid waren geweest genoegen te nemen met een hervorming van de Donaumonarchie in een zuiver federalistischen Staat, waarin Bohemen gelijke stem zou hebben gehad als Hongarije. Maar al spoedig leerden de oorlogservaringen zelfs aan de minst radicalen onder hen, dat een dergelijke hervorming niet voldoende zou zijn; dat men, willens of onwillens, moest streven naar een algeheele losmaking van Oostenrijk-Hongarije. Men mag dan ook Masarijk's invloed aannemen op het antwoord, dat Wilson heeft gegeven aan het afzonderlijk Oostenrijksche vredesaanbod, dat een dergelijke federalistische omvorming van de Donau-monarchie, over welke omvorming de verschillende landen niet waren geraadpleegd, in uitzicht stelde. Amerika is dan ook

het eerste land geweest, dat officieel den nieuwen Tsjechoslowaakschen Staat heeft erkend, en Amerikaansche soldaten waren de eersten, die aan Masarijk in zijn hotel te New-York eerbewijzen verleenden!

Tsjechoslowakije, gelijk het thans is samengesteld, heeft een oppervlakte van 140.352 K.M^2., waarvan Bohemen ruim 50.000, Moravië 22.500, Silezië 4.500, Slowakije bijna 49.000 en Karpathen-Rusland ruim 12.500 K.M^2. inneemt. Dit gebied omvat 1.4% van de totaal oppervlakte van het Europeesche continent, doch 21% van de voormalige Donau-monarchie. De vorm van het Tsjechoslowaaksche land is een uit militair oogpunt niet voordeelige; immers, die vorm is een langgerekte van het Westen naar het Oosten. De uiterste West- en Oostpunten zijn omtrent 950 K.M. van elkaar verwijderd; op zijn breedst is Bohemen 250 K.M., terwijl het smalste gedeelte van den Tsjechoslowaakschen Staat, dat in Karpathen-Rusland wordt aangetroffen, slechts 72 K.M. is. De grenzen van Tsjechoslowakije zijn vastgesteld bij de tractaten van Versailles, St. Germain en Trianon, terwijl afzonderlijke tractaten met Polen en Roemenië de grenzen jegens deze beide landen hebben afgebakend. Tsjechoslowakije wordt aan verschillende dezer grenzen door gebergten omsloten. Daar is in het Noorden en Noord-Westen van Bohemen het Reuzengebergte met verschillende uitloopers, dat Tsjechoslowakije van Duitschland; daar is het eenzame, majestueuze Tatragebergte, onderdeel van den keten der Karpathen, dat het van Polen en Roemenië scheidt. Daar is het Boheemsche Woud in het Zuiden, dat het van Beieren, en het Ertsgebergte, dat het, aan den Saksischen kant, opnieuw van Duitschland scheidt. Daar zijn de gebergten, die Bohemen en Moravië onderling scheiden, en daar is, om van kleinere bergruggen niet te spreken, het Boheemsch Middengebergte, dat, evenwijdig loopend met het Ertsgebergte, het Zuid-Westen van het meer noordelijk gelegen gedeelte van Bohemen scheidt. Deze verschillende gebergten verleenen niet alleen aan het Boheemsche landschap een uiterst belangwekkend karakter, maken het niet alleen voor den toerist een genoegen daar rond te dwalen, maar hebben het in een in het algemeen aan erts en mineralen rijken bodem ook gelegenheid tot rijke ontwikkeling gegeven. Niet minder dan een vijftal rivieren van beteekenis

doorstroomen Bohemen: de Elbe, die in het Boheemsche gedeelte van het Reuzengebergte ontspringt; de Moldau, die aan het Boheemsche Woud haar ontstaan dankt; de March, de Oder en ten slotte de Donau, die van Pressburg over een afstand van niet minder dan 200 K.M. de Zuidgrens van Tsjechoslowakije vormt, voor een klein deel jegens Oostenrijk, voor een grooter deel jegens Hongarije. Reeds geographisch kan Tsjechoslowakije een rijk land worden gerekend, dat bronnen tot groote ontwikkeling in zich bergt.

Daartegenover mag niet uit het oog worden verloren, dat uit een oogpunt van bevolkingspolitiek Tsjechoslowakije moeilijkheden in zich bergt. Immers, van de totaal bijna 14 millioen inwoners, die het land telt, behooren er ongeveer 9 millioen tot de Tsjechen en Slowaken, terwijl de Duitsche minderheid op 3 millioen, de Magyaarsche minderheid op een kleine 800.000 moet worden geschat, en de Roethenen, Joden en Polen bevolkingen van ongeveer 450.000, 180.000 en 75.000 uitmaken. Dit brengt met zich mede, dat de Tsjechen bijna 48½, de Slowaken 16, de Duitschers 22,3, de Magyaren 5½, de Russen ruim 3¼, de Joden 1.31 en de Polen 0.56% van de Tsjechoslowaaksche bevolking uitmaken. Cijfers, die er wel op duiden, dat men, spottende met historische en andere overleveringen, de landen, die thans Tsjechoslowakije vormen, in den loop der eeuwen heeft bevolkt met uiteenloopende volksstammen. Tsjechoslowakije, zoowel als Polen en Yougo-Slavië, heeft dan ook met de groote Mogendheden te Versailles een tractaat gesloten, waarin bescherming der minderheden wordt toegezegd. Die nationale minderheden bestonden in het voormalig Oostenrijksch grondgebied Bohemen evenzeer als zij thans in het onafhankelijk Tsjechoslowakije bestaan; de zaak is deze, dat thans de rollen tusschen beide partijen zijn omgedraaid, hetgeen wel meer dan eens door de partij, die thans de minderheid vormt, wordt vergeten. Wellicht wordt dit in de hand gewerkt door het feit, dat vooral de Duitsche minderheid in Bohemen niet verspreid is geheel het land door, maar afzonderlijke gebiedsgedeelten vormt, waarin zij, èn wat taal èn wat het voorkomen betreft, overheerschend is. Zoo zal wel niemand ontkennen, dat de omgeving om en nabij het interessante Reichenberg een Duitsch karakter vertoont; zoo zal niemand ditzelfde ontkennen

ten aanzien van de plaatsen in de vlakte van het Ertsgebergte met name de bekende Boheemsche badplaatsen Karlsbad, Mariënbad, Franzensbad, Teplitz en de nabij behoorende grootere en kleine plaatsen. Te zeggen, dat het minderhedenvraagstuk in Tsjechoslowakije een afdoende regeling gevonden heeft, zou onjuist zijn, zou ook niet te gelooven zijn, want zoodanige afdoende regelingen zijn wel op papier, maar niet in de praktijk in slechts een luttel aantal jaren tot stand te brengen. Neen, om dat te bereiken moeten eerst de wederzijdsche gevoelens tot rust zijn gebracht; moet de juiste, door de tijden geëffende vorm zijn gevonden, waarin de wederzijdsche pretenties kunnen worden opgelost. De cijfers op zichzelf doen wel zien, dat het in Tsjechoslowakije aan nationale tegenstellingen niet ontbreekt, al mag daartegenover gesteld worden, dat het noodige gedaan wordt ten einde deze tegenstellingen te verzachten. Een gelukkige factor is daarbij zeker deze, dat niet meer als in de geschiedenis van Bohemen de godsdienstige scheidingslijn loopt parallel met de politieke. Integendeel, reeds in de achttiende eeuw viel te constateeren, dat tot de Duitschgezinde elementen behoorden familiën met zuiver Boheemsche afkomst, terwijl de Tsjechische eischen van onafhankelijkheid meer dan eens zijn ondersteund door vooraanstaande persoonlijkheden, wier Duitsche afkomst zich niet liet verloochenen. Zoo is het ook nu nog, en moge dit eenerzijds den politieken strijd, die er ook een is van nationaliteiten onderling, meer ingewikkeld maken, anderzijds draagt het begrijpelijkerwijze tot verzachting van de nu eenmaal bestaande tegenstellingen bij!

Bohemen is, - wie zal het ontkennen? - voor en boven alles industrieland. Het draagt dit karakter èn economisch èn historisch in zich. Want dezelfde streken, die om en nabij Reichenberg thans de grootste spinnerijen, weverijen en andere textielondernemingen der wereld bevatten, zijn die, waarin de toen heel wat primitiever ingerichte fabrieken werkten, die het eigendom waren van den grooten veldheer Wallenstein en die zooveel tot zijn onmetelijk fortuin bijdroegen. Andere industrieën van Bohemen, ook die nabij het Ertsgebergte en nabij het Reuzengebergte, mogen zich al niet in zoo hoogen ouderdom verheugen, toch zijn zij allerminst nieuw gevestigd te noemen. Toen dan ook de Tsjechoslowaaksche onafhankelijkheid kon worden verklaard, bleek, dat gemiddeld 80%

van de in Oostenrijk aanwezige industrie haar verliet. Van de suikerindustrie was dit niet minder dan 92%; van de porceleinnijverheid volle 100% en van de glasnijverheid 92%; van de handschoenen en de juteïndustrie 90%; van de chemische en de boomwolindustrie 75%; van de bierindustrie 57%; van de spiritus-industrie 46%; terwijl branches als daar zijn voor de levensmiddelen, het leerwerk, de schoolbehoeften e.d. tot cijfers van tusschen de 50 en 60% boekten. Het kan niet verwonderen, dat een der grootste problemen, die de leiders van den Tsjechoslowaakschen Staat bezighielden, daarin was gelegen, dat men zocht naar afzetgebieden voor alle die industrieën. Zij vonden die afzetgebieden vroeger vanzelf in de uitgebreide markten van het vereenigd Oostenrijk-Hongarije; die markten werden grootendeels, zoo niet geheel, voor de Tsjechoslowaaksche voortbrengselen gesloten, en deze moest zich op nieuwe afzetgebieden oriënteeren. Men is daarin geslaagd, en dat men resultaten heeft bereikt binnen betrekkelijk korten tijd, heeft meer dan wat ook bijgedragen tot de saneering van de Tsjechoslowaaksche financiën, die zich in den aanvang waarlijk niet zoo gunstig deden aanzien.

Daarbij komt, dat Tsjechoslowakije is gezegend - hetgeen voor een land met dergelijke industrieën ook niet kan verwonderen - met tal van grondstoffen, die van groote waarde zijn. Zoo is er in Tsjechoslowakije een groote voorraad van steenkolen en bruinkolen; zoo vindt men er ijzer, mangaan, koper, zink, tin, nikkel en andere metalen, ja zelfs, zij het ook in beperkten omvang, goud en zilver. Zoo vindt men er wat petroleum en wat zout, zij het ook niet in voldoende hoeveelheid om de naburige Poolsche aanvoeren te kunnen missen. Zoo is er de hop, die de grondstof voor de groote brouwerijen - de wereldberoemde Pilsener vooraan - levert; zoo zijn er de suikerbieten, die de prachtige nieuwe suikerfabrieken, welke voor die van het nabijgelegen Duitschland niet behoeven onder te doen, in beweging stellen; zoo zijn er de verschillende takken van levensmiddelen-productie, die aandacht vragen, terwijl de zeer uitgebreide ijzer-, machine- en textielnijverheid heel wat getouwen, en daardoor handen, in beweging brengt en houdt. Zoo straks komen wij aan de hand van onze eigen indrukken op dit industrierijk karakter van Tsjechoslowakije terug. Noodig zij het hier te memoreeren hoe een geestig vreem-

deling, van den kant van Bodenbach, het Duitsch-Tsjechisch grensstation, naderend het industrierijke Reichenberg, vol verbazing zeide, dat het hier gold een industrieplaats met den hemel tot dak. Inderdaad, zoo ver het oog reikt, ziet men hier de fabrieken; in het bijzonder de textielfabrieken, maar die van glaswaren niet uitgezonderd. Op velerlei gebied is Bohemen's nijverheid specialiteit. De betrekkingen met Duitschland, dat een groot afnemer, maar zeker niet minder groot leverancier van Tsjechoslowakije is, zijn sedert de eerste jaren van het bestaan aanmerkelijk verbeterd. Men merkt het aan groote en aan kleine dingen. Aan de groote voor zoover aangaat de cijfers van den uitvoer; aan de kleine, dat men thans ongestoord - hetgeen vijf jaren geleden nog niet volkomen het geval was - ook in Praag Duitsch kan spreken en in het Duitsch inlichtingen kan vragen. Inderdaad, wie zou ontkennen, dat Tsjechoslowakije en Duitschland gelijke belangen hebben bij een goede verstandhouding, gelijk überhaupt alle landen zich het best bevinden bij onderlinge goede en vredelievende betrekkingen?

Het kan in deze omstandigheden niet verwonderen, dat een telling van de bewoners van Tsjechoslowakije naar de beroepen brengt tot de conclusie, dat ruim 1/3 van de bevolking rechtstreeks in nijverheid en handel werkzaam is. Maar dit aantal wordt met rpim 10% vermeerderd voor handelszaken, banken en verkeer, waartegenover toch 40% der bevolking staat, die in den landbouw werkzaam is. De landbouw speelt dan ook in Tsjechoslowakije zeker geen ondergeschikte rol. Men behoeft het land van West naar Oost maar door te gaan om het waar te nemen. Zeker, de Tsjechoslowaaksche bevolking is niet bij uitstek een landbouwende, gelijk in de aangrenzende Poolsche, Duitsche en gedeeltelijk ook de Hongaarsche landen wel het geval is. Maar toch neemt het akkerland ruim 40% van geheel den bodem in beslag. Daarnevens staat het gebied der wouden met ruim 1/3, wel een bewijs, dat Tsjechoslowakije niet ten onrechte tot de belangrijkste der houtvoortbrengende landen van Europa, nevens Duitschland en Finland, wordt gerekend. De Boheemsche landbouw staat dan ook op in het algemeen hoogen trap en dit mag te meer waardeering wekken, wanneer men bedenkt dat vóór den oorlog het grootgrondbezit in Bohemen en Moravië zeker niet onbekend was. Een

groote 200 eigenaren alleen al bezaten ruim 2 ¼ millioen H.A.! De grondhervorming, die men spoedig na het vestigen van den Tsjechoslowaakschen Staat heeft ondernomen, heeft daaraan een einde gemaakt en heeft een totaal oppervlakte van 1 ¼ millioen H.A. landbouwgebied onder kleine eigenaren gebracht. De vraag is nu intusschen deze, of die verdeeling van grond zal leiden tot een grooter opleving van den werkelijken landbouw. Te meer is antwoord op deze vraag niet dadelijk te geven, aangezien ook hier landbouw en veeteelt nauw samenhangen. Maar dat is wel zeker, en ook ieder die Tsjechoslowakije bereist, kan het waarnemen: de landbouw speelt daar geen ondergeschikte, geen bijkomstige rol. Men zou Tsjechoslowakije in zooverre bijna tot de zeldzame landen kunnen rekenen, aangezien het door zijn industrie eenerzijds, door zijn landbouw anderzijds wellicht in staat is zichzelf bijna geheel te helpen. Het zou dan natuurlijk een groot overschot van uitvoer behouden, maar het zou, wat waarlijk niet aan ieder land gegeven is, althans kunnen leven.

Een kenmerk van de Tsjechoslowaaksche samenleving is het democratisch karakter, dat de Staat en staatsinstellingen hebben. De Regeeringsvorm is een uitgesproken republikeinsche; de President wordt, gelijk ook in Frankrijk geschiedt, om de zeven jaren door de beide Kamers, waaruit de volksvertegenwoordiging bestaat, gekozen. Het kiesrecht in Tsjechoslowakije heeft een vèrstrekkend karakter, dit zoowel voor het Huis der Afgevaardigden als voor den Senaat. Een der groote zorgen van Tsjechoslowakije is geweest die voor de sociale wetgeving. Men is er in geslaagd deze tot stand te brengen, niettegenstaande Tsjechoslowakije, als reeds gezegd, een land is van nijverheid, en sociale wetgeving het allereerst van toepassing op nijverheidsinrichtingen wordt gerekend. Er zijn er dan ook, die meenen, dat men met deze sociale voorzieningen tè vooruitstrevend is geweest, gezien vooral de houding, die het verder Europa tot dusver aannam of meende te moeten aannemen. Den gang der Tsjechoslowaaksche financiën heeft het intusschen niet al te nadeelig beïnvloed. Tsjechoslowakije stond krachtens de scheidingsverdragen wel voor het eigen aandeel in de staatsschuld der Oostenrijksch-Hongaarsche Monarchie, maar het sleepte overigens geen lasten uit den oorlog met zich. Het stond vrij tegenover een niet door schuld gedrukt verle-

den. Toch heeft het in het ontredderd Europa, waarin Tsjechoslowakije zijn eerste schreden zette, heel wat inoeite gekost om tot een stabielen toestand te geraken. Het is de groote verdienste van Rasjin, dat hij in deze richting onvermoeid is werkzaam geweest tot op het oogenblik, dat een laffe aanslag van een politiek tegenstander hem het leven benam. Rasjin heeft de ondankbare taak van saneering verricht, voordat men in andere landen daartoe overging; hij heeft met zorg gewaakt tegen een te weelderige staatshuishouding; hij heeft wat men zou kunnen noemen op de kleintjes gelet en de uitgaven geregeld in verband met de inkomsten. Zoo heeft Tsjechoslowakije ook niet de vorming van een nieuwe munteenheid noodig gehad, gelijk omringende landen die wel behoefden. De groote vraag voor Tsjechoslowakije was daarin gelegen of men er in zou kunnen slagen om zijn uitvoer, vroeger voor het overig gebied der Donau-monarchie bestemd, voldoende afzetgebied te geven. Nadat men daarin slaagde, vertoonde de balans een saldo, dat op de valuta een gunstigen invloed had.

De economische positie van Tsjechoslowakije is ongetwijfeld versterkt ten gevolge van de vooraanstaande plaats, die het in politiek opzicht kreeg in te nemen. Dank zij de bekwaamheden van Benesj, die zijn tienjarig jubileum als Minister van Buitenlandsche Zaken reeds had kunnen herdenken, had hij dit gewild, heeft Tsjechoslowakije niet slechts in de Kleine Entente, gericht aanvankelijk tegen Hongarije, een leidend aandeel genomen, doch is het er in geslaagd het aanvankelijk zuiver negatief doel, dat zij stond, in meer positieven zin om te zetten. Dank zij dezelfde bekwaamheden, heeft Tsjechoslowakije zich bij de tal van internationale besprekingen, die na den oorlog voortdurend dienden te worden gehouden, een positie verzekerd, die in den Volkenbond in het bijzonder tot uiting komt. Tsjechoslowakije is er in geslaagd niet alleen zijn handelspolitiek, door het sluiten van handelsverdragen met omliggende en verderafgelegen landen te stabiliseeren; is er in geslaagd de aanvankelijk minder goede betrekkingen met Duitschland geheel in vriendschappelijke om te zetten, maar Tsjechoslowakije heeft ook door de reeks van verzoenings- en arbitrage-tractaten, die het in het bijzonder met de omliggende landen sloot, getoond op vredelievenden grondslag zijn buitenlandsche politiek te willen inrichten!

H.Ch.G.J. v.d. M.

Het Lied te Gent door de Eeuwen heen
Slot[1]

Zoo hebben wij vader Willems bereikt, onzen eersten onvermoeiden muziek-folklorist, die heel zijn leven liederen en vooizen uit oude oorkonden heeft afgeschreven en uit den zingenden volksmond heeft opgeteekend, deels te Antwerpen en te Lier, veel tijdens zijn ballingschap te Eekloo, na 1835, en in zijn laatste dappere levensjaren te Gent, De meeste van die liederen kon hij ook kranig zingen, vooral: **Wek op, wek op, dat herte mijn!** Te Gent op den Zandberg, dicht bij het huidige conservatorium, kreeg hij het bezoek van Hoffmann von Fallersleben, den Duitschen dichter-musicoloog, die Nederlandsch geleerd had om onze oude liederen en onze oude geschriften te kunnen ontcijferen en bekend maken. Na den schielijken dood van Willems, - onder het houden van een voordracht werd hij door een beroerte getroffen, - werden zijn talrijke liedermanuscripten en vliegende bladen, die gansche koffers vulden, geschift, bestudeerd en uitgegeven door zijn Vlaamschgezinden vriend, Dr. Snellaert. Titel: **Oude Vlaamsche Liederen,** ten deele met de melodieën, uitgegeven door J. Fr. Willems (Gent, 1848). Al de Nederlandsche liederverzamelingen van toen en later, mèt of zonder begeleiding, komen van de hunne af, die echter onvolledig gebleken is, en nog al eenige dwalingen bevat, waarop met onpartijdige strengheid gewezen is geworden door Fl. Van Duyse en Dr. Kalff.

* * *

Toen de machtige roepstem van Peter Benoit door onze Vlaamsche gewesten klonk, - dat was rond het jaar des Heeren 1864, - stonden dadelijk talrijke Gentsche kunstenaars gereed, om hem met hun moed en hun geestdrift te steunen. Eenige dichters van

(1) Zie blz. 337.

de eerste en van de daarop volgende generatie te Gent heeten: Van Duyse (Pr.), De Potter, Vuylsteke, Moyson, Sabbe, Claeys, Destanberg, Coopman, Callant, Loveling, Boucherij, Heremans, Ledeganck, Minnaert, Ondereet, Van Peene, Versnayen, Van Goethem, Snellaert, Lebroquy, Bultinck, De Vreese, Albert, Anri, De Hovre, Rogghé, Walgraeve, De Mey, en tutti quanti! In deze lange opsomming, die getuigenis geeft van vruchtbaarheid en geestdrift, heb ik geen bepaalde orde willen volgen. Die van den allerlaatsten tijd hoeven hier niet aangehaald, omdat zij genoeg bekend zijn. Bijna allen hebben verzen voor de muziek berijmd, en eenige van hun teksten hebben aanleiding gegeven tot puike harmoniseeringen of twee-eenheden. Hier ingaan op àl die kunstenaars, dichters en toonkundigen, is onmogelijk. Enkel de namen van een 60-tal Vlaamsche liedercomponisten, geboren in de Arteveldestad of aldaar tijdelijk woonachtig, wil ik neerschrijven. Ik kies telkens één hunner degelijkste liederen. Waar toevallig een lied van steller dezes vermeld wordt, is natuurlijk in de eerste plaats de compositie bedoeld.

K. Miry: **De Vlaamsche Leeuw** (H. Van Peene).
L. Van Gheluwe: **De Boom en de Zon** (J. Vuylsteke).
Pr. Van Duyse: **Het looze Visschertje** (Oude tekst).
Fl. Van Duyse: **Het Kaerelslied** (J. De Geyter).
Fr. De Coninck: **De Nacht** (A. Rodenbach).
A. Gevaert: **Arteveldelied** (N. Destanberg).
J. Van den Eeden: **Vlaandren, mijne Bruid!** (E. Hiel).
E. Blaes: **Margaretha aan 't Spinnewiel** (J.J. Ten Kate).
E. Carnewal: **Ons Vaderland** (***)
H. Waelput: **Stabat Mater** (E. Van Oye).
A-.D'Hulst: **Herdenking** (W. Staring).
E. Mathieu: **Bij het Beekje** (P. De Vreese).
Fr. De Vos: **In Moeders Gebedenboek** (K.L. Ledeganck).
I. De Vos: **Verborgen Liefde** (G. Antheunis).
F. Van Avermaete: **Bij het Beekje** (P. De Vreese).
D. Van Reysschoot: **Verloren Geluk** (Pol de Mont).
C. Van den Abeele: **De Zwane** (A. Rodenbach).
P. Boudri: **Van 't Visscherken uit Kerelsland** (Pol de Mont).
A. De Meulemeester: **Eens Meien Morgen vroege** (Jan I).
P. Lebrun: **Klein Moederke** (R. De Clercq).

L. Meeremans: **Jeugd en Liefde** (Th. Coopman).
A. Troffaes: **Prinsenlied** (R. De Clercq).
P. Heckers: **Huwelijkszang** (***)
O. Roels: **Herdenking** (Staring)
F. Van den Heuvel: **Minnelied** (K. Versnayen).
J. Willemot: **De Morgen** (P. De Vreese).
V. Stevens: **Mijn Moeders Lied** (Greb.)
H. Van Boeckxsel: **De Lente** (***).
M. Guillaume: **Sfarrekens** (W. Gijssels).
J. Van den Heuvel: **Minnelied** (K. Versnayen).
G. De Hoon: **Roosje** (J. Wytinck).
E. Potjes: **Jochei!** (L. Lambrechts).
V. De Vogelaere: **De Vrede** (***).
J.P. De Vulder: **Er woont een Vogel...** (G. Antheunis).
E. Criel: **Het Duiveken der Zonne** (R. De Clercq).
T. De Sutter: **id.** (id.)
K. De Sutter: **Omdat ik Vlaming ben** (L. Lambrechts).
Fr. Uyttenhove: **Moederken alleen** (R. De Clercq).
E. Hullebroeck: **Marleentje** (W. Gijssels)
L. Duvosel: **'t Oude Kerkje** (Columbien).
A. De Hovre: **Scheiden** (W. Gijssels).
R. Guillemyn: **Echolied** (L. Lambrechts).
G. D'Hoedt: **Hemelsche Liefde** (R. De Clercq).
P. Miry: **Vaderlandsch Gebed** (R. De Clercq).
E. De Vestel: Prinsenlied (R. De Clercq).
L. Van der Haeghen: **o Rozenboom!** (id.).
Ph. Loockx: **In 't Patersvat** (L. Lambrechts).
M. Trenteseau: **De Vlaming heeft geen Taal!** (Ledeganck).
C. Buysse: **Het Oorlogskind** (M. Breyne).
Callebert-Reynaert: **Het Lied der Vlaamsche Kerels** (***).
E. De Groote: **Kerstlied** (A. Janssens)
R. Bogaert: **De Bloem van 't Vaderland** (Rouckhout).
M. Lunssens: **De Abdis** (L. Lambrechts).
R. Herberigs: **Meezen** (G. Gezelle).
P. De Ceuleneer: **Droom** (P. De Ceuleneer).
M. De Clippel: **Voerman Jantje Plezier** (Pr. Van Duyse)
M. Henderick: **Ik wandelde** (E. Hiel).
Fr. Van Herzeele: **Het Zomerlief** (H. Van Peene).

P. Chaubet: **Tante-Nonneken** (L. Lambrechts).
J. Tinei: **Menschenoogen** (A. Nahon).
J. De Saffel: **Avondlied** (M. Breyne).
J. De Maeght: **Vredelied aan Maria** (R. De Maeght).
J. Platel: **Bij de oude Wieg** (A. Platel).

* * *

Naast opgaven van uiteenloopenden aard hebben de dichters en de toondichters uit de XIXe en de XXe eeuw gaarne hun keuze gewijd aan specifiek Gentsche onderwerpen, zooals **Klokke Roelandt, Dulle Griet, Het Belfort, De Schelde, Artevelde**, - zelden aan **Keizer Karel** of **De Maagd van Gent.** Vroeger mocht deze allegorische maagd dikwijls optreden in stoeten, ommegangen, inhalingen, tooneelstukken enz., totdat zij eindelijk in het vaudeville- en het operetachtige verviel en verdween. In de Van Peenekluchten komt zij bijwijlen nog voor. Een mooi lied van vroeger of heden over de Maagd van Gent bezitten wij niet.

Klokke Roelandt werd verheven in een gloedvol gedicht van J. Sabbe, waarmee Tinel den prijs van Rome won; eveneens in een bezield vers van A. Rodenbach, waarvoor De Stoop uit Roeselare een simpele, maar gevoelige volksmelodie vond, en waarmee J. Blockx een heele cantate schiep, die een overheerlijken slot-hymnus bezit. Klokke Roeland weergalmt ook nog in een breed en machtig lied van Coopman-Blaes, waardoor de adem van Benoit schijnt heengevaren: **O, laat mij u vertellen!**

Wij zullen natuurlijk niet onderstellen, dat de middeleeuwsche ballade, **Er was een stoute Roeland**, het werk is van een Gentenaar. Even zoo min kunnen wij zeggen, of de melodie van de **Gaillarde-Roeland,** die in een Gentsch beiaardboekje gevonden werd, allereerst door een kind van Gent over de stadswallen gebeierd werd. Denkelijk is zij van Fransche afkomst.

Dulle Griet gaf Maurits Sabbe een bekende ballade in de pen, die door H. Willems, R. Ghesquiere en Fr. Uyttenhove op verdienstelijke wijze geharmoniseerd werd. Door Lebrocquy werd een verzameling spotliederen uitgegeven onder titel: **Dulle Griet**. Groote waarde hebben zij niet.

Jacob van Artevelde kreeg een plechtig standbeeld van de

Vigne S^{r} en een merkwaardige cantate van Destanberg-Gevaert, waarin het beroemde tabakliedje uit vroeger eeuwen tot een verrassende herschepping heeft geleid. Fr. De Potter bezong den ruwaard eveneens in een fiere cantate, die officieel bekroond werd, maar die geen meester-componist heeft verleid. In de levensbeschrijving van Jan Van den Eeden staat geboekt dat hij een Artevelde-oratorium gecomponeerd heeft, dat niet door den druk geopenbaard werd. Zou hij misschien den vorig beoogden tekst gebruikt hebben? - In den eersten bundel der bekroonde kinderliederen van vaderlandschen aard, die door de Gebr. Schott te Brussel werden uitgegeven(2), wordt een prachtig koraal aangetroffen, dat den fijngevoeligen Paul Miry in de borst werd gezongen door het indrukwekkend beeld van den Gentschen Ruwaard.- Dezelfde bundel bevat een ander Arteveldelied, berijmd door R. De Cneudt, en gecomponeerd door J. Doehaerd, dat op niet te versmaden eigenschappen mag bogen.

Het geestdriftig gedicht van Vuylsteke over **Filips van Artevelde** gaf aanleiding tot een welsprekend barytonlied van Gevaert, dat door het Willemsfonds verspreid werd, en dat op ontelbare concerten een rilling door de zaal heeft gejaagd. Heden stellen wij echter vast, dat het den tand van den tijd begint te gevoelen.

In een ballade met mannenkoor heeft Benoit den fieren **Jan Borluut** bezongen, maar het werk kan geen tegenhanger genoemd worden van zijn **Joncvrouw Kathelijne,** die de weduwe van den grooten Artevelde verheerlijkt.

Op de rol der **Pacificatie** in de muziek, namelijk bij Waelput, Van Duyse en Van Goethem-Benoit, werd reeds hooger gewezen.

De muziek, geschreven door Van der Spurt e.a. op Ledeganck's hartelijk vers, **Gent,** is niets bijzonders. En dezelfde bemerking geldt voor Snellaert's Kermislied: **Tsa, Gentsche snaken, Wilt 't werken staken,** voorkomende in zijn bundel **Oude en Nieuwe Liedjes,** met begeleiding (en melodie?) van Hemelsoet.

Voor **Fierheid** van A. Rodenbach, dat wij zoo dikwijls hoorden voordragen, werd een stroom meegaande klaviermuziek van een uitstekend gehalte gecomponeerd door Van Praag, een Antwerpsch toondichter, gevestigd in Holland. Het werk verscheen in de Ring-uitgave (Berchem-Antwerpen).

(2) *Recueil de chants patriotiques pour Ecoles* (Schott, Bruxelles.)

Veel romantiek, zal de lezer besluiten. Jawel, de liefde voor eigen verleden en eigen schoon behoorde tot de voorschriften der romantiek, evenals tot die van de ontwakende Vlaamsche Muziekschool, dus tot het Credo van den fieren Antwerpschen Harpenaar. Benoit en Conscience reiken elkaar hier de hand. In geen enkele stad zijn dichters en componisten zoo specifiek lokaal te werk gegaan als hier, hetgeen voorzeker wat bombast meegebracht heeft, maar hen voor 't algemeen niet heeft belet, bezielde, krachtige en oorspronkelijke tonen aan te slaan. Zij schenen de meening te onderschrijven: ‘Men kan maar goed bezingen wat men goed bemint.’ Maerlant zei: ‘Eens gene doget, sine comt van minnen.’

Doorgaans verdienen de dichters meer lof dan de toonzetters. Door een paar uitzonderingen wil ik mij niet uit het veld laten slaan. Hadde een man gelijk Destanberg in een ander midden geleefd, zijn naam ware misschien aan een heele reeks fiere muziekwerken verbonden gebleven. Nu kan dat moeilijk getuigd worden van zijn vele vaderlandsche, politieke en scolaire liederen, even zoo min als van zijn cantaten, zijn opera, **Frans Ackerman,** en zijn would-be tooverspel: **De Liedjes van Van Rijswijck.** (Zie Coopman-De la Montagne: **Onze Dichters)**.

Ik durf ook nog verder zeggen wat ik meen. Van al de dichters en toondichters, die te Gent aan het woord zijn gekomen, is er niemand, die het Nederlandsche lied zóo sterk gediend heeft als René De Clercq. Een wolk van toondichters heeft zich op zijn versjes geworpen. Stukjes gelijk **Hemelhuis, Ring-king** en **De Bietebauw** zullen niet zoo gemakkelijk overtroffen worden.

Door mijn woning
Straalt een zonnig licht:
'k Voel me een kleinen koning
In mijn grooten plicht.
Vrouw en kind te schragen
Op mijn sterke jeugd,
En ze hoog te dragen, -
Is mijn vreugd!...

Wij staan nog te dicht bij den begaafden man, om hem met de noodige kalmte te kunnen beoordeelen, doch later zal hij misschien boven de meeste volksdichters van de wereld gesteld worden, ja,

boven Moore en Burns, Nadaud en Bérenger, Heye, Petöfi, Botrel enz. Zóo krachtig is zijn rythmus en zóo welluidend zijn taal, dat men in veel gevallen van zijn verzen mag zeggen: 'Hij heeft ze al zelf op muziek gezet.' Niemand in Gent, die hem, als dienaar van het Nederlandsche lied, den baard afdoet, noch Waelput noch Blaes.

Wat K. Miry betreft, uit hem is de man niet gegroeid, dien hij op 21-jarigen ouderdom, bij het brullen van **Den Vlaamschen Leeuw,** voorspeld had. Hij is leutig-oppervlakkig geworden, futloos, en heeft vroegtijdig de school van Benoit voor die van Offenbach verlaten, - waardoor hij zich den strop om den hals heeft gedaan. Wij blijven hem niettemin dankbaar om zijn **Leeuw** en om enkele van zijn vroolijke schoolcantaten. Deze waren de eerste proeven van dien aard in Europa, doch spoedig werd hij overvleugeld door den schrijver van **De Wereld in!** Miry heeft ook de eerste kinderopera's gecomponeerd; tot heden toe heeft het vak echter geen meesterstukken geleverd. **Hänsel en Gretel** van Humperdinck handelt wel over kinderen, maar wordt door geschoolde kunstenaressen gezongen. Dat werk gaat dus niet uit van het Miry-ideaal.

* * *

Eerlijkheidshalve moeten wij durven bekennen, dat A. Rodenbach, hoewel geen Gentenar van geboorte, wel een klein gedenkteeken in de stad van Leie en Schelde zou verdienen, omdat hij haar zoo vaak en zoo krachtig heeft bezongen. Zijn **Klokke Roeland** heeft de schoone Blockx-partituur ontlokt, evenals de simpele, maar gulle volksmelodie van De Stoop, - denzelfde, die **Den Blauwvoet** rond Vlaanderen leerde vliegen. Zijn **Fierheid** hooren wij dikwijls met den meegaanden muziekstroom van Van Praag voordragen. Voor **Sneyssens** en andere gedichten van Rodenbach, kan, mij dunkt, een soortgelijke partituur niet gewenscht zijn. Gansche dagen en gansche nachten moet de jonge romanticus met zijn verbeelding en zijn hart in het rijke, fiere en stormige Gent van voorheen geleefd hebben!...

* * *

De gebouwen, de geschiedenis en de eigenaardigheden van Gent bevatten natuurlijk nog ontelbare andere onderwerpen, die door de romantiekers en de huidige meesters niet aangeraakt werden. Over de bloemen van de bloemenstad, b.v. vind ik bijna niets, al zou dat thema met vrucht op de liederavonden en in de lagere school kunnen benuttigd worden. Mij dunkt, dat elk Gentsch toondichter voor 't minst éénmaal een bloemenlied zou moeten schrijven. Aan de puike kindercantate, **Gloria Floris,** heeft wel een Oost-Vlaming, maar geen Gentenaar meegewerkt. Destijds heb ik de leemte gedeeltelijk willen aanvullen door het schrijven van een 20-tal liederteksten over de bloemen, doch, op enkele uitzonderingen na, - als **Viooltjes** van A. De Hovre en **De Dahlia** van E. Hullebroeck, - hebben zij geen muziekbewerkingen in 't leven geroepen, die een zekere bekendheid mochten verwerven. Misschien zouden sommige nummers uit **Zingende Harten** van R. Ghesquiere die eer niet onwaardig zijn. Destijds heb ik een lijst opgemaakt van al de Nederlandsche bloemenliederen, die wij aan de toondichters van heden en vroeger verschuldigd zijn. Zij is vrij lang en bewijst, dat de Vlaamsche kunstenaars altijd een open oog voor de schoonheden van Flora's kinderen hebben gehad. Hoe zonderling, dat de Gentenaars hun orchideeën, azalea's, camelia's en zinia's niet in sierlijke liederen pogen te verheerlijken!

* * *

Gent wordt wel eens ‘une grande usine’ genoemd en tóch hebben zijn kunstenaars maar bij uitzondering van onze stielen en ambachten gewaagd. Hoe onbillijk! Conscience had het hun nochtans zoo goed voorgedaan in **Bavo en Lieveken;** en ook in **Klokke Roelandt** van Sabbe-Tinel was een schilderachtig weverslied ingelascht geworden. **Op den Weefstoel** van Jef Van der Meulen, een fragment uit zijn **Vlasgaard**, is een gelukkige uitzondering, die smaakt naar meer. Ik ken ook nog **Lapper Crispijn** (Hullebroeck), **Ronkende Wielen** (De Vestel), **Al is mijn Vader maar een Smid** (Blaes), het cyclopenkoor uit **Le Hoyoux** (Mathieu), **De vroolijke Smid** (Duvosel), **Wit en Zwart** (Chaubet). Toch blijkt de oogst niet voldoende, vooral niet krachtig genoeg gezegend aan rijpe, volle korenaren.

* * *

In wiens muziek zouden de oud-schoone hoekjes van het stemmig-vreemde Gent wel leven en herleven, zoodat de toondichters een vermelding zouden verdienen naast Baertsoen, Willaert en De Cneudt? Haast bij niemand. Het beste wat ik in die richting kan prijzen, is het samenwerken van Th. Coopman met den rijkbegaafden en bijna miskenden E. Blaes. In een album, **Aan Gent,** staan zes verdienstelijke liederen van dit kunstpaar: **Ten allen Stond, In Gent, O, schoone Bloemenkoninginne, Er was een grootte Keizer, Scheldelied** en **Het Lied der Klokke Roelandt,** reeds hooger genoemd. Deze bundel bestaat niet in den handel, zoo min als een andere verzameling, die de volgende nummers bevat: **Over het deurken stond zij gebogen, Toen sloop hij naar zijn kamerken, Hij wachtte, wachtte, In Toorn, In de verte dreunde 't middernacht, Du, lief, aanminnig meisje, Een visscher zingt, De nevel vlood, Ik wist niet hoe het kwam, Op den Dorpel, Zegen.** Deze liederen overtreffen de acht tienden van hetgeen er sedert het heengaan van Blaes aan Vlaamsche liederen ten onzent werd uitgegeven, en tóch werden ze niet meer herdrukt. Geen eer voor Vlaanderen!

* * *

In een stad, waar de socialistische partij jaren lang zulke krachtige bewijzen van vitaliteit heeft gegeven, hadden wij voorzeker het weergalmen van kloeke strijdzangen verwacht. Doch vruchteloos. Zekere volkscantaten niet in aanmerking genomen, valt er weinig van dien aard te zanten, dat niet verbleekt naast de compositiën van Jan Broeckx over sociale onderwerpen, of naast de gloeiende scheppingen met Vlaamschgezinde strekking van den fieren Jef Van Hoof. Op de stormig-bombastische woorden van de beroemde **Internationale,** het werk van E. Pottier, werd muziek gezet door P. De Geyter, die, enkele jaren geleden, te Sint Denijs bij Gent overleed. Daar leefde hij van een pensioentje dat **De Internationale Arbeidershulp** ((I.A.H.) hem maandelijks uitbetaalde. Jaren lang had hij in een fabriek van meubelmakerij gewerkt en het was enkel gedurende zijn vrije uren, dat hij zich met muziek kon bezighouden. Te Sint Denijs had hij een werkmanskoor ingericht. De compositie van de **Internationale** is voorzeker geen meesterstuk: conventioneele muziek, zonder stuwkracht, met

verkeerde accenten, trant dorpsfanfare. Ik meen dat de wilde en tergende woorden de verspreiding van het lied in de hand gewerkt hebben. De Geyter[3] heeft nog andere liederen gecomponeerd, waaronder **En avant, la classe ouvrière!** Alleen de Vlaamsche auteurs van gisteren en eergisteren, die ons **Den Leeuw** en den **Artevelde**-marsch gaven, schijnen werkelijk strijdlustig van aard geweest te zijn. Zou men het te Gent niet meer onderschrijven, dat het lied een wapen is? Wie die waarheid betwijfelt, denke even terug aan de **Marseillaise,** aan 't **Wilhelmus** en 't **Lutherkoraal!**

Doch neen. De kunst neemt wel wenken aan, maar geen wetten. Slechts wat het bekende volkswoord voorschrijft, noopt haar tot knikken: 'De vogel moet zingen gelijk hij gebekt is.' De scheppende kunstenaar, - een socialist of een flamingant, zoo wel als een ander, - mag zich de grootste en de volledigste vrijheid gunnen. Iedereen had gedacht b.v. dat de chauvinistische Franschen, na den oorlog, voortdurend in de kunst met vaderlandsche onderwerpen zouden opdagen. En nochtans, wat zien wij? De Fransche musici houden zich met gansch andere vraagstukken bezig, meest met wetenschappelijk-esthetische opgaven. Nooit kan men op voorhand zeggen hoè of wàt de kunst van morgen wezen zal.

* * *

Werpen wij nu een synthetischen blik op al hetgeen voorafgaat, dan kunnen wij een heele reeks positieve feiten vaststellen, die de geschiedenis van het lied in de Arteveldestad samenvatten. Gent bezit geen specifiek locale hymne, maar een roerend heiligenlied. De eerste Gentsche liederdichter bediende zich van de Fransche taal. Vóór het optreden van Keizer Karel kunnen we weinig liederen van zuiver historischen aard vermelden. De Gentsche Keizer is vroeger krachtig door de Vlamingen bezongen geworden. Onder zijn opvolgers werd er door verscheidene vlijtige Gentenaars, binnen en buiten het land, aan de vertaling der oude psalmen meegearbeid. In de gelederen der katholieke liederzangers van dien tijd is Harduijn een verdienstelijk man. Als vertegenwoordiger van de berijmde en gezongen volkskroniek mag de leutig-populaire Sadones een eigenaardige verschijning heeten. Vader Willems was een vlijtig liederverzamelaar, langen tijd eer

(3) Deze bijzonderheden over de De Geyter werden ontleend aan *Die Musik,* doch zijn verkeerd gebleken. Hij was van Rijsel. Zie *Muziekwarande* 1928, nr 4.

de Walen er toe besloten een soortgelijken arbeid te ondernemen. Onder den adem van Peter Benoit is een ware bloei van Vlaamsche liederen opgeschoten binnen Gent. Daaronder werden de mooiste uitslagen bereikt, voor het muziekgehalte, door Waelput, Blaes en Uyttenhove, en voor het poëtisch gedeelte, door N. Destanberg en René De Clercq. Gaarne hebben Benoit's tijdgenooten de populaire helden of de levenlooze getuigen uit het grootsch verleden der Oudvlaamsche hoofdstad verheerlijkt. Onvoldoende lijkt de productie aan bloemenliederen, werkmansliederen, strijdliederen enz. Doch heden kan er geen andere leuze in de kunst meer bestaan dan: 'Vrijheid, blijheid!'

Stellig, de Gentenaars zijn onvermoeide beoefenaars van het Nederlandsche lied geweest. Is hier geen leider opgetreden gelijk Peter Benoit, aan Miry en Van Duyse, aan Waelput en Hullebroeck, aan Destanberg en De Clercq is de Vlaamsche muziek nochtans heel wat verschuldigd. Voor een groot deel zou de geschiedenis van het lied te Gent kunnen samenvallen met die van de Gentsche Willemsfondsafdeeling. Sedert den oorlog lijkt de oude bedrijvigheid, zoo niet stilgevallen, dan toch erg verzwakt in de meeste Vlaamschgezinde kringen, al heeft het Willemsfonds weer moedig het bekronen en publiceeren van Nederlandsche liederen hernomen. Die liederuitgave is de rechtmatige trots van het Willemsfonds. Doch een volk, dat niet meer zingt, of niet gaarne meer zingt, is een ontmoedigd volk. Moderne of ultramoderne toondichters b.v. zijn onder de huidige componisten in Gent bijna niet te vinden. De pogingen van D'Hoedt en Guillemyn verdienen stellig waardeering, doch worden niet doorslaand genoemd. Zoodat wij wel moeten aannemen, dat onze componisten niet, - of niet geestdriftig genoeg althans, - met hun tijd meegaan. De uitzondering bevestigt den regel[4]. En ten onzent worden ook geen vruchtbare of oorspronkelijke mannen in den normalen, vooroorlogschen compositietrant meer aangetroffen. De ouderen rusten op hun lauweren en, verder, naar krachtige beloften voor de toekomst blijven wij, hopeloos hopend, uitkijken.

Den dood zal de Gentsche Muze daarom niet te gemoet gaan. Zelfs aan den eeuwenslaap van **Prinses Zonneschijn** kwam een einde. Laat ons hopen, dat zij weldra de akeligheden van den

(4) Zie *Muziekwarande* 1928, nr 3.

laatsten tijd zal te boven gekomen zijn, en weer met nieuw vertrouwen en nieuwe levensvreugde het lied zal hernemen, dat zij zoo luid, zoo fier en zoo prachtig door de eeuwen heen heeft gezongen.

* * *

Om volledig te zijn hoeven wij hier nog een paar woorden te zeggen over de **Fransche** dichters en de **Fransche** componisten van Gentschen bloede - of ten onzent vertoevend, - die het lied op onloochenbare wijze gediend hebben. De oogst is niet rijk.

Naast zijn drie kleine symphonie-cantaten, **Le Hoyoux, Le Freyhir, Le Sorbier,** heeft E. Mathieu een lange reeks vertaalde en oorspronkelijke balladen geleverd, waaronder **Mignon** en **La Danse macabre** tot de beste behooren. Heden heeft dat genre echter bijna uitgediend.

Op meesterstukken valt er niet te wijzen bij de volgende toondichters, die gaarne een Fransch liedje of een Fransche romance kweelden: Mengal, Miry, Samuel, Van Reysschoot, Roels, Herberigs, Van der Haeghen, Buysse, Lebrun, Moeremans en de dames Cogen-Van Rysselberghe, Fuerison, Rhaepsaet, Valdury, Busine enz. Zij zijn bedroevend talrijk, maar de kwaliteit van het voortgebrachte evenaart de kwantiteit niet. Een prachtige tuil, heb ik hooren boffen. Jawel, maar meest van gemaakte bloemen. Heeft Th. De Banville eens gezegd, dat het een vreemdeling nog nooit gelukt is een enkel zangerig vers in de Fransche taal te scheppen, - Verhaeren wordt niet om zijn zangerigheid, maar om heel wat anders bewonderd, - doorgaans hebben ook de Gentsche componisten geen wonderen verricht in de taal van onze Zuiderburen. Te Parijs schijnt men hun liederen niet te kennen, en bijna nooit ziet men ze op een programma verschijnen. Als Fransche zangeressen België aandoen, hebben zij geen schijn van een ‘programme belge.’ Het Zuiden is hier uiterst protectionistisch gezind, nog veel meer sèdert dan vóór den oorlog.

Zekere Fransche dichters van Gent mogen niet over het hoofd gezien worden. **La Chanson d'Eve** van Ch. Van Lerberghe heeft aanleiding gegeven tot een mooien lieder-cyclus van Gabriel Fauré, geschreven in zijn ouden dag. Teedere, vliedende, subtiele, maar niet zeer oorspronkelijke muziek. Door talrijke andere componisten, Gentsche en niet Gentsche, werden de rein-melodische

verzen van den beminnelijken dichter benuttigd. Ik noem o.m. R. Herberigs, L. Moeremans en K. De Sutter.

De drama's van Maeterlinck, - **Pelléas, Ariane, Monna Vanna, Princesse Maleine, L'Intruse, St. Antoine** enz. - hebben de toondichters machtiger verleid dan zijn **Serres chaudes,** die bij toeval ook wel eens een verdienstelijke muziekillustratie hebben uitgelokt. De partituren van **Pelléas** (Debussy) en **Ariane** (Dukas behooren tot de merkwaardigste uit den laatsten tijd.

Er zijn ook nog bevallige muziekbloemen opgeschoten uit de verzen van Le Roy en Van Or. En natuurlijk ook uit die van G. Rodenbach, die Gent heeft bewoond, evenals uit het werk van E. Verhaeren, die in Ste Barbara heeft gestudeerd.

We zullen niet beweren, dat die Gentsch-Fransche liederproductie zoo goed als ‘non avenue’ mag genoemd worden, doch recht op een gansch bijzonder hoofdstuk in de geschiedenis van het Fransche lied heeft zij niet kunnen veroveren.

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Op Reis
Slot[1]

IV.

Het toerisme is flink op weg zichzelf onmogelijk te maken. Van 't goede heeft men, door de buitengemeen intensieve uitbreiding van de middelen van verkeer in de laatste jaren, ineens zooveel gekregen, dat alle belemmeringen van afstand, tijd en verplaatsing, haast zonder overgang zijn weggevallen. Reizen wordt te gemakkelijk en verliest daardoor al dadelijk heel wat van zijn bekoring. Wat plezier zal er nog aan zijn, den dag, - en hij is niet verre meer, - waarop Cook u biljetten voor de Noordpool zal afleveren, net als gold het enkel een uitstapje naar Turnhout? Treinen, auto's, vliegmachines; zij vormen als zoovele schakels van een immer bewegenden ketting, die rond heel de aarde ligt gesnoerd. De stoutste fantasieën worden werkelijkheid: de gewesten, die tot op heden aan de menschelijke penetratie weerstand hebben weten te bieden, zien hun laatste bolwerken bedreigd en weldra zal geen enkel plekje op aarde nog veilig zijn. En zelfs de hemel, dit supreme schuiloord voor eenzame en dichterlijke zielen, wordt hij, sinds hij door oud-minister Anseele ‘overwonnen’ werd verklaard,[2] niet door een heir van vliegtuigen bestormd, zóo talrijk en zóo vele, dat ze - naar Mussolini profeteerde - de zon zullen verduisteren?

De wereld wordt te klein. Onze blik overziet haar grenzen. ‘Rien que la terre.’ Het is fnuikend voor het enthousiasme. Welke bekoring ligt er immers nog verborgen in dingen, waarvan men alle geheimen kent? Zullen wij dus maar liefst niet thuisblijven, in afwachting, dat de reis naar de maan weldra mogelijk zal zijn en wij in de armen eener Marsbewoonster de dronkenschap

(1) Zie blz. 353.
(2) Anseele in zijn toespraak tot Lindbergh, tijdens de ontvangst in de Aëro-Club te Brussel op 28 Mei 1927.

van een onvermoeden hartstocht zullen ondergaan? Meteen wankelen allerlei begrippen en systemen op hun grondslagen. Tijd en ruimte verliezen hun beteekenis. Op enkele dagen beleven wij de sensaties, waarmede onze grootouders hun heele bestaan **wisten te vullen. Alles is te herzien, alle waarden te herschatten, waar één** leven van nu er twintig van vroeger resumeert.

Het reizen heeft zijn schoonste dagen gekend; die dagen, waarin men als op ontdekkingstochten uitging en er moed, volharding, durf en veel geestkracht noodig waren om de oerwouden in Afrika of de ijsvelden in te trekken. Het waren de groote dagen vol avontuurlijke romantiek; de dagen van ‘the simple life’ in de wildernis te midden van slangen, olifanten en koppensnellers; de dagen, die onbekende landen aanschouwden en die, door wat ze brachten aan nieuwe emoties, 't leven waard te leven maakten; de dagen, waarin stoere zeevaarders of stoute ontdekkers elke mijl op een nieuwe veroverden en den eersten voet zetten op verre, overzeesche gewesten, waarvan de grenzen nog niet waren afgebakend; de dagen, waarvan een Lindbergh in zijn vlucht over den Oceaan een laatste herinnering heeft meegevoerd...

Wat is er van deze soort heldhaftige romantiek geworden? En wat overgebleven van de plechtige ontroering, die, enkel maar een eeuw terug, heel de familie samen deed stroomen, als ge u naar Brussel gingt begeven en een tocht naar Parijs een onderneming geleek, die ge niet lichtzinnig zoudt hebben aangedurfd? Wie derangeert zich heden nog voor u, als het u op uw zandgrond te droog wordt en ge in den Euphraat eventjes wat water gaat scheppen of een blokje ijs hakken in de Beringszee om uw orangeade te verfrisschen? ‘Il n'y a plus de voyageurs depuis les chemins de fer...’

Misschien, dat het nog de moeite loonen zou, indien het beeld der aarde zijn vele aspekten vermocht te bewaren en telkens een ander facet onder uw oog zou weten te brengen. Maar wat is er te verwachten van een beschaving, die, als de onze, normalisatie als hoogste ideaal erkent? 't Zal geen eeuw meer duren of heel de wereld ziet er, overal, net hetzelfde uit. De toekomst behoort niet langer aan een intellektueele elite, maar aan den ondernemenden business-man. Een nuchtere, prozaïsche zaken-mentaliteit blaast alle tradities van een eeuwenoude kultuur als een kaarten-

huis ineen, dit in een tijd, die zijn helden niet meer zoekt bij dichters en denkers, maar op het voetbalveld en in de Beurs, wier ‘geheimzinnige romantiek’ op de spekuleerende gemeente zoo'n onweerstaanbare bekoring schijnt uit te oefenen...

Als het moderne ‘profanum vulgus’ zich in beweging stelt, dan laat het, helaas, zijn geestesgesteldheid niet thuis. Niets, dat het weerstaat, want het beschikt over de middelen om zich te doen gelden en overal de inschikkelijkheid voor zijn gekste dwaasheden af te dwingen. Reizen opgemaakt naar den smaak der massa, de schoonste gebieden - naar het woord van Henri Polak - tot ‘kijkspullen’ verlagend, landen, zeeën en luchten doorstormend, als gold het een wedstrijd, met als apotheose de rue Pigalle en den navel van Suzy Béryl; ze zijn de ziekte van onzen tijd, die alles wil zien en alles wil kennen, onder voorwaarde, dat het geen enkele geestelijke inspanning vergt. Wat anders zal zij thuisbrengen, dan wat stof in haar kleeren, dat zorgzame handen onverwijld duchtig er uit zullen kloppen?

Zeg me hoe ge reist, en ik zal zeggen, wie ge zijt. Het steeds driester wordend toerisme doet dan ook een welsprekend bewijs van de nieuwe levensconceptie aan de hand. Alom legt het zijn autobanen, waarvan benzine-pompen de lijnen uitstippelen. Waar gij u ook moogt bevinden, op den Evenaar of binnen den Poolkring, alles zult ge er weldra naar eenzelfde type gestandardiseerd aantreffen: menschen zoowel als vensterramen; negers zoo als blanken; vijgeboomen als kerselaars; alle natuurschoon vernietigd en vervangen door betonnen wouden en gewassen, lijk we daarvan reeds in 1925 te Parijs op de tentoonstelling der ‘Arts décoratifs’, in de cementen boomen van de gebroeders Martel, een voorproef hebben gehad.

De Chineezen hebben het voorbeeld gegeven toen ze hun staarten hebben afgesneden. Zijn ze er gelukkiger om geworden? Ijdele vraag, vermits ze, met 't verlies van hun vlecht, niet alleen hun haartooi, maar hun mentaliteit naar Europeesch fatsoen zijn gaan ordenen. De schoone resultaten er van hebben we nu maar al te duidelijk onder oogen.

Eerbiedwaardige zeden en gewoonten, eeuwenoude tradities en overleveringen, typische kleederdrachten en tooisels; 't wordt al weggespoeld door den stroom van onzen alles vervlakkenden en

uniformiseerenden tijd. Nu reeds moeten we in 't museum van folklore of op een dokumentarischen film de attributen onzer grootvaders gaan opzoeken. Nog een stap verder en we zijn elke geheugenis daarvan kwijt, want musea zijn niet populair bij de jongste generatie en dokumentarische filmen jagen het publiek uit de zaal.

En ook de kultuur van den geest ontkomt niet aan den druk van deze pletwals, die elke verhevenheid indeukt en vermorzelt tot een zelfde amorphe massa. Ook al hebben volksuniversiteiten Plato en Einstein tot het gemeengoed van modistjes en slagerknechts gemaakt, toch heeft dit geen filosofische bezinning over de massa kunnen brengen.

't Wordt triestig in een wereld, die geen afstanden, geen verdieping, geen élite meer kent, waar geleerden minder in tel zijn dan straatvegers en een olifantenjacht in de Mongallagebieden al niet meer spanning biedt dan een konijnenuitmoorderij op de heidevlakten van Achter-Oolen, terwijl de laatste menscheneters, bij gebrek aan menschenvleesch tot een vegetarisch regiem veroordeeld, ergens te Zoetenaeye in een foorbarak een zieltogend bestaan leiden...

Waarom zouden we ons, ten slotte, nog verplaatsen? De vele moderne uitvindingen maken dat immers geheel overbodig. Bioskoop, radio, televisie; brengen zij niet bij u thuis, de beelden en de geluiden, het aspekt en de klanken, ja, heel 't spektakel, dat de wereld op al haar breedten en lengten biedt? Waarbij het u volstaat even een sleutel te verzetten of op een knopje te drukken om een gruwelbeeld uit den Chineeschen burgerkrijg net zoo goed als een liefdesidylle op de Koraal-eilanden voor oogen getooverd te krijgen? En wie weet of zelfs de grenzen tusschen leven en dood niet zullen worden uitgewischt en wij ons weldra in 't zicht van aarde en hemel, hel en vagevuur inbegrepen, zullen mogen verheugen...

Van oude volkeren, van de verre Atlantisbewoners wordt gezegd, dat zij, dank zij de verscherpte vermogens hunner zintuigen, 't onzienlijke zagen en hoorden, dat zij, op de vlerken hunner ziel, de aarde en het firmament doorkruisten en heerschten over de natuur met het dwingend geweld van het magisch okkultisme. In de verschrikkelijke rampen, die hen in een zondvloed hebben ver-

zwolgen, zijn, met hen, tevens hun bizondere eigenschappen teloor gegaan. Maar wat zij eens als een wonderbare uitbreiding van hun zintuigen bezaten, heeft de wetenschap ons nu, met zuiver mekanische hulpmiddelen, teruggeschonken.

Dergelijke vergrooting, tot in het oneindige, van ons gezichtsveld moge ons met trotsche blijdschap vervullen; aan het reizen zal het den doodslag toebrengen. Want wie zal zich nog den last willen aandoen zich op deze wereld moeizaam en ten koste van veel tijdverlies, inspanning en ergernissen van allerlei aard, te laten rondsjouwen, als hij, rustig van uit zijn zetel, bliksemsnelle golven in de ruimte zal uitzenden, die, als getrouwe dienaren, voor hem zullen hooren en zien en hem de beelden van heel 't heelal zullen aanbrengen, zoodat hij spelen zal met de ringen van Saturnus of coquetteeren met Venus zelve, stralend zich biedend op den fluweelen divan, dien de nachtelijke hemel haar spreidt; Salomo gelijk, die heerschte over een machtig heir van onzichtbare, aan zijn wil onderworpen geesten, en door den magischen vogel Yâfour zijn liefde kondschappen liet aan de door haar Schepper met schoonheid getooide zestienjarige maagd Balkis, ‘bloem onder de bloemen van Arabië’?

En als wij dan zullen neerdalen uit onzen uitkijktoren, zal het zijn met eenig ander doel, dan ons over te geven aan den eenigen roes, die ons nog zal resten: den roes der snelheid - le seul vice nouveau[3] -, waarin we ons zullen storten in dolzinnige vaart over de rechtgebaande wegen der aarde, bezeten door een gloeiende koorts, die ons den bedwelmenden smaak van den dood op de lippen zal leggen, overgeleverd als wij zijn aan de genade van wat ijzer en staal, waarvan een enkele foutieve koppeling over ons lot kan beslissen.

Wie herinnert zich niet het dithyrambisch lyrisme, waarmede een Marinetti de snelheid verheerlijkte en haar tot een nieuwe schoonheid uitriep[4]? Hoe moet een Campbell van die ‘beauté nouvelle’ niet hebben genoten, toen zijn Huge Napier Bluebird Special hem als vleugelen gaf en hij, in een fantastischen doodenren, lijk een bolied, over het strand van Dayton raasde! De felle

(3) Paul Morand in ‘Le Voyage’. (Hachette, Parijs).
(4) F.T. Marinetti in het ‘Manifeste du Futurisme’ (‘Figaro’ van 20 Februari 1909).

emoties van een driehonderd-kilometer-vaart mogen ons troosten over veel schoon, dat nu reeds, als oud roest, werd weggeworpen, terwijl alles laat voorzien, dat we heel wat meer nog zullen moeten verzaken, hetwelk ons dierbaar is en dat wij, als een kostelijk erfdeel, uit de handen onzer voorouders hadden ontvangen. 1000 H.P. motoren dulden echter geen hinderpalen op hun weg en zegevierend zullen zij de wereld veroveren. Alle voorteekenen wijzen daarop.

En wie deze teekenen niet vermag te onderscheiden; dat hij zich late leeren door Amerika, waar de naaste toekomst wordt ingeluid. Daar regeert de auto als koning, zij het dan ook als een despoot uit donkere tijden, den mensch beheerschend, hem bezittend, naar Rabindranath Tagore deed opmerken, een nieuwe slavernij van den mensch aan de machine inleidend, waarvan een film als ‘Metropolis’ zulke beteekenisvolle beelden heeft ontrold.

Terwijl het geluk misschien maar voor het grijpen ligt, onder het bereik uwer hand, en ge het voorbijsnelt met uw Daimler, het zoekend aan het eind der aarde, waar ge 't niet vinden zult. De aarde is te klein voor uw vliegenden wagen, maar altijd nog groot genoeg voor de nooden van uw hart. Nog mag Jean Carrère haar als ‘l'immense terre’ begroeten en getuigen: ‘Celui-là seul a beaucoup vu qui a cherché partout la cause secrète des choses et qui, dans la sphère où s'est déployée sa course, a regardé se mouvoir les esprits et les coeurs.’

Gunt de snelheid ons nog den tijd iets te zien, een oogenblik na te denken, even met onszelf te rade te gaan? ‘Le mouvement empêche de vivre,’ verzekert de Fransche schilder André Dunoyer de Segonzac en hij voegt er aan toe dat de Amerikanen weinig leven, ‘parce que leur activité exaspérée tue le côté intérieur de leur vie.’ Niettemin zal de snelheid het winnen en ons hart zich dienen aan te passen aan den fellen klop van een bestendig hoogen druk. En met wat onze hersens zullen inboeten aan edele beschaving, zullen wij het moeten doen met de mathesis van altijd maar verbeterende snelheidsrekords, wier opwindende cijfers bij onze kinderen het op de serene hoogheid van Plato's dialogen of de voluptueuze bekoring van Sappho's oden zullen winnen, te gereeder waar reeds nu jonge

vrouwen erotische hymnen aan haar ‘conduite inférieure’ wijden...

Waarom benoemen wij nog conservators voor onze musea, deze ‘kerkhoven’ waarin Marinetti, al een kwarteeuw terug, den brand heeft gestoken? En wie koopt nog Rembrandts, als hij, voor 'tzelfde geld, zich een koersauto kan aanschaffen, die hem, als de brenger van een nieuw Evangelie, de wereld rond zal voeren met de snelheid van den wind? Ook al wordt de aarde klein, als koersveld kan haar oppervlakte allicht nog volstaan, eenmaal dat, van Pool tot Pool, de groote beton-wegen zich zullen uitlijnen en haar in een reusachtig stadion zullen hebben getransformeerd.

Dan zal ‘l'homme qui tient le volant’ zijn daverende rythmen ten volle kunnen uitzingen in een nieuwe, dynamische epiek, van motorgedreun sonoor doorklonken en van hijgend levensgeweld vervuld. Lijk daarvan alreeds de zegevierende klanken echoën in Honegger's Pacific 231 en in de stalen stappen van Serge Prokofief's ballet.

Poëzie, avontuur, romantiek... Ook dan nog, wanneer de zwoegende zuigers in de cylinders het bedrijf van het menschelijk hart zullen hebben overgenomen...

V.

Het aardsch avontuur is ten einde. Een oogenblik heeft de illusie ons kunnen begoochelen en ons de haven voorgespiegeld, die ons tegen storm en ontij zou beveiligen. Maar nooit hebben wij die bereikt, ook al zijn onze tochten tot het einde der aarde gegaan. Zoodat we, ten slotte, huiswaarts zijn gekeerd: uitgeputter, koortsiger en eenzamer dan ooit.

Dan is het wonder in ons geschied: op het oogenblik, dat de verlatenheid, als een kwade ziekte, naar onze ziel ging tasten, hebben wij een uiterste poging tot redding van onszelf beproefd. En onze blik, die zoo vaak in de wereld daarbuiten ons heil had meenen te aanschouwen, heeft zich, onder den druk onzer ellende, gekeerd naar het schouwspel, dat zich binnen in ons voltrok. Daar zag hij een vreemd gebeuren: een kamp van tegenstrijdige krachten, licht en duisternis vechtend om den voorrang, diepe

afgronden, waarin hij zich verloor en hooge bergtoppen, waarboven de morgen daagde. Heel een wereld ging zich verklaren, droomlanden bloeiden open in een onwezenlijk licht, bedwelmende geuren van hemelrozen kwamen aangewaaid, teedere paradijzen ontsloten hun fragiele poorten, een zalige lach schoof als een wolk van goud voorbij.

Zoo ontdekte onze beuheid in onszelf een heelal, dat in geen andere grenzen ligt besloten dan deze, welke onze fantasie er omhenen trekt. En wij, die in al onze avonturen slechts het eenig verlangen der oneindigheid hebben gekend, we zullen nu den tocht beginnen over de velden der eeuwigheid, waarbij de goden zelf onze gezellen zullen zijn...

Ook al verbergt de aarde ons geen geheimen meer, toch zullen er, naar A. Rannah, in 't 'verloren hoeksken' van 'Het Laatste Nieuws', het zoo treffend getuigde, 'altoos oceanen te verkennen zijn'; oceanen op wier bodem het 'wereldmysterie' en dat van ons eigen zelf verloren liggen en waarheen wij altijd zullen afdalen, zonder ooit het raadsel van deze geheimzinnige landen onder zee geheel te doorgronden. Want zij houden het mysterie van leven en dood, van worden en vergaan in zich besloten en geen mensch, die daarvan ooit het laatste, definitieve woord te weet zal komen. Want daar schemert het 'grondelooze licht' en heerscht een bestendige duur, 'van tijt noch eeuwigheit gemeten.'

'L'esprit de l'homme a, lui aussi, ses terres vierges, ses continents inconnus, quelques-uns engloutis et d'autres à découvrir[5].' Daar huizen de droom en vele magische vermogens, daar ankeren de wortelen van ons bewustzijn, daar raken elkander de verbindingsschakels tusschen tijd en tijdeloosheid, tusschen schijn en wezen.

Duiken wij dus, lijk parelvisschers, naar de schatten, die in ons zelf verborgen liggen. Richten wij de wichelroeden van onzen geest over deze maagdelijke landen, opdat zij er vinden zouden de bronnen van ons bestaan; de bronnen, waaruit onze levenskrachten ontspruiten; de bronnen, waaraan, lijk uit kokende geysers, onze hartstochten ontspringen; de bronnen, die onze instinkten voeden en nooit ophouden te vloeien, maar te rijker

(5) Marcel Sauvage in "Un homme seul".

hun bevruchtende wateren doen stroomen, naarmate ze intenser worden aangeboord. En laten wij naar de okkulte krachten speuren, die wij in ons sluimerend weten.

Wel had Sokrates gelijk, toen hij beweerde, dat het beter is nieuwsgierig te zijn om zichzelf te kennen dan zichzelf een vreemdeling te worden, door zich door lange reizen van zichzelf te laten afleiden. Geen schooner taak dan de bewustwording van de wereld, die we in ons dragen en haar te bezielen tot een levend beeld van de gedachte, die de goddelijke orde in het geopenbaarde universum schept. En wie niet den vrede in zich draagt, nooit zal zijn leed, waar hij ook vertoeven moge, hem verlaten, en geen reis, die hem van zijn ellende zal verlossen.

Als er, op den dag van heden, zooveel wordt gereisd, dan is het, zegt Paul Morand, omdat men zich ongelukkig voelt. En omdat de na-oorlogsche mensch, opgejaagd door een onbestemde onrust, naar altijd nieuwe betrachtingen wordt gedreven. Maar ook al zal het reizen eenige ontspanning brengen en tijdelijk zorgen en miserie doen vergeten, toch zullen deze ‘heures magiques’ geen ‘lendemain’ kennen en zal de betoovering dra geweken zijn. ‘Avoir voyagé, ce sera bientôt regretter ce que l'on a abandonné’(6). En Morand is het eens met Tristan Klingsor, waar deze dichtte, dat ‘le plus beau voyage est celui fait en rêve...’ Vooral als men de middelen ontbeert om zijn droomen in werkelijkheden om te zetten...

Pierre Mac Orlan is van geen andere opinie, waar bij in zijn ‘Petit Manuel du parfait Aventurier’(7) schrijft, dat ‘l'aventure est dans l'imagination de celui qui la désire,’ zoodat hij dan ook, niet geheel zonder ironie, den ‘aventurier passif’ aanraadt slechts een weinig te reizen, juist genoeg om enkele ‘points de repère’ te verkennen, waaraan de fantasie zich kan vastknoopen, zonder al te zeer het kontakt met de werkelijkheid te verliezen, daarbij trouwens de aanbeveling voegend zich zoo weinig mogelijk van zijn ‘centre de travail, c'est-à-dire sa bibliothèque’ te verwijderen.

Treffend illustreerde A. t'Serstevens dezen goeden raad in den

(6) Paul Morand in ‘Le Voyage’ (Hachette, Parijs)
(7) Uitgave van La Sirène te Parijs.

persoon van Monsieur Ch...[8], wiens hersenen de heele wereld omvatten, schoon hij nooit Frankrijk en misschien Parijs niet eens heeft verlaten. Deze man, ‘qui a tant voyagé sans sortir de sa chambre,’ heeft zich maar in zijn zetel, te midden zijner boeken neer te zetten, wanneer de lust hem overvalt een groote reis te ondernemen. Dan spreken zijn 70.000 reisjournalen en reisbeschrijvingen tot hem en altijd vindt hij een boek in het bereik zijner hand, dat hem het beeld voor oogen brengt van het land, waarheen hij zich verlangt te verplaatsen.

En wie herinnert zich niet den goeden dichter Victor Dela Montagne - ‘nonkel’, zooals wij het voorrecht hadden hem te mogen noemen, - dit evenbeeld van dezen Monsieur Ch..., hij, die altijd over zijn reizen sprak en vaak op mysterieuze manier voor zijn dagelijksche gezellen verdween, tot deze hem ontdekten ergens verscholen in een hoekje van 't laatste rijtuig uit den trein, die hem geregeld van Antwerpen naar Brussel bracht, waaruit hij dan een paar weken later te voorschijn kwam en zich weer bij zijn vrienden voegde, kinderlijk-glimlachend en vol van allerlei verhalen over al het schoone, dat hij op zijn jongsten tocht had gezien...

‘Nonkel’ zou ongetwijfeld André Thérive niet hebben tegengesproken, toen deze beweerde dat ‘le voyage immobile est devenu le délice des raffinés.’

‘De eenige reizen, die ons nog overblijven, zijn geestelijke reizen.’ Ook Chesterton is daarvan overtuigd. En zelfs de jongste generatie, zij, die nochtans is opgegroeid bij de knallende muziek van fel-kloppende motoren, die auto's en vliegtuigen als bolieden over en boven de aarde jagen; zij roept u toe: ‘Blijf thuis!’ en zoekt alleen in het dokument het avontuur van den modernen geest, verzamelend om zich heen de boeken en voorwerpen, waarmee zij zichzelf in scène kan zetten[9]. Zij vreest de teleurstellingen, die het avontuur, overgeplaatst naar de werkelijkheid, fataal moeten neerhalen en hopeloos banaliseeren. Met André Thérive is zij van ‘la vanité des voyages’ hartgrondig overtuigd. ‘Et cela, c'est vraiment une maturité.’

(8) In Comoedia van 20 April 1927.

(9) Frederik Chasalle in ‘Het Moderne Avonturiersleven’ (De Vrije Bladen, nummers van Februari en Maart 1927).

Wie denkt daarbij niet aan ‘le pauvre amoureux des pays chimériques,’ waarvan Baudelaire het wanhopig betrachten zoo schrijnend heeft bezongen; hij, die droomt van ‘vastes voluptés, changeantes, inconnues’ en die niets anders thuis zal brengen dan het ‘amer savoir, celui qu'on tire du voyage’ en het beeld eener ‘oasis d'horreur dans un désert d'ennui?’ Tot de dood, ‘vieux capitaine’, zal aankloppen en we met hem zullen inschepen om ons te storten in den afgrond van het onbekende, ‘pour trouver du nouveau...’

Zoo zeilden zij er op uit, de visschers, beu van den dagelijkschen slenter, waarvan André Salmon in zijn ‘Négresse du Sacré-Coeur’ het verhaal in den mond van den dichter Florimond Daubelle legt, en trokken zij op avontuur in den dienst van een edelman, ‘ennuyé de sa noblesse’ en in gezelschap van den geneesheer Oexmelin, ‘ennuyé de ses fioles,’ dra nochtans het avontuur om het avontuur, als een stiel, zonder bekoring vindend en aan de praktijken der magie hun hoop toevertrouwend om te ontkomen aan de vreeselijke verveling, ‘qui jamais ne s'ennuie de nous ennuyer,’ zoodat ze belandden op de planeet Nazar, maar ook daar hun heil niet vonden en de aarde gingen betreuren, treffende voorbeelden van het ongeluk de dingen te begeeren en de tragedie ze te bekomen, waarover Wilde het heeft gehad.

Zoodat, ten slotte, den reiziger geen ander lot beschoren schijnt, dan hetgeen La Fontaine hem beteekende in de moraal van zijn fabel ‘Les deux Pigeons,’ waarvan de eene, ‘s'ennuyant au logis,’ dwaas genoeg was zijn gezellin te verlaten, maar het er ternauwernood levend van afbracht...

En toch... Altijd immers zullen er, om Rannah nogmaals te citeeren, ‘mannen zijn voor schoone en tragische avonturen.’ Omdat het avontuur, telkens opnieuw ondernomen, door alle volkeren en alle geslachten, als de veiligheidsklep is, waardoor we aan onszelf ontkomen en onszelf verheffen boven de troostelooze miserie van het trieste, grauwe leven van elken dag; omdat het in ons, Adammen in ballingschap, die wij allen zijn, onuitroeibaar ankert als een altijd schrijnend heimwee naar een ver vaderland, waar een zalig geluk ons wacht...

Soms glanst een glimp daarvan tot ons door, soms straalt het uit een blik, als de liefde hem verheldert. Is de schoonste reis

allicht niet deze, die men maakt ‘l'un vers l'autre’; deze reis van een ziel die een andere tegemoet gaat? Al wat de liefde kent aan extase, al wat zij in ons losmaakt, al de vensters, die zij in ons op de ‘plaine immense du bonheur’ opent: de grondelooze diepten, waarin wij ons verliezen, als we ons over de geliefde heenbuigen en in haar oog den weerschijn der eeuwigheid aanschouwen, deze ‘oneindigheid binnen de grens van slaapvertrek of schemerrijk boudoir’[(10)], heel de onuitsprekelijke genade, die de liefde over ons brengt; zij ligt besloten in dit amoureus avontuur, in deze ‘voyage sentimental,’ waartoe de duur der huwelijksreis allicht niet zal volstaan. Want elke afgelegde étappe zal een voller bezit, een dieper doorgronden van elkaars onbeperktheid beteekenen. En wel mocht La Fontaine aan de ‘heureux amans’ den raad toevertrouwen:

> ‘Soyez-vous l'un à l'autre un monde toujours beau,
> Toujours divers, toujours nouveau.’

En is er beter besluit voor deze enkele beschouwingen over reizen en avontuur, dan deze woorden van Jean Rameau: ‘Faire le tour du monde sur une belle machine est une chose voluptueuse; mais faire le tour d'un coeur humain, c'est un exploit aussi doux.’ Had Omar Khayyam het ons al niet sinds zoolang aangeraden, dat wij alle vrouwen zouden liefkoozen?...

Zoodat ook hier de vrouw, en, met haar, de liefde het laatste woord hebben en wij, in de zoete bedwelming harer armen, een langen nacht ‘van goed genezen’ als engelen mogen zijn binnen een ‘klein Paradijs’. En met Werumeus Buning de huivering der eeuwigheid mogen ondergaan, als onze ziel de liefde heeft leeren verstaan en meezingt ‘in de oeraccoorden.’

> ‘Zoo keerde een glans ons leven weer te binnen,
> als de avondster, waar 't eindeloos heelal
> iederen nacht als nieuw mee gaat beginnen,
> en Gods groot licht ging op in onze zinnen,
> een zingen, dat de sterren duren zal[(11)].’

GEO DE LA VIOLETTE.

(10) J. Sluerhoff, in ‘Clair-Obscur’ (Hijman, Stenfert Kroese en Van der Zande, Arnhem).
(11) J.W.F. Werumeus Buning in “Dood en Leven” (Querido, Amsterdam).

Fransche Letteren

De groote gebeurtenis in de Fransch-Belgische intellectueele kringen is de toekenning van den driejaarlijkschen prijs van letterkunde aan den heer Edmond Glesener voor zijn roman **Une Jeunesse** in twee deelen: **La Rose pourpre** en **La Flamme de Cyprès.** Die hooge onderscheiding komt werkelijk niet te vroeg, - ze komt eigenlijk meer dan twintig jaar te laat, want in 1904 publiceerde Glesener **Le Coeur de François Remy,** een roman die destijds de beste was, die in België verschenen was en die dat gebleven is, tot de schrijver zich verleden jaar zelf overtrof met **Une Jeunesse.** Met **François Remy** werd Glesener beroemd... onder zijn confraters, - natuurlijk niet onder het publiek. In dat opzicht ondergaan de Fransch-schrijvende Belgen hetzelfde lot als de Vlaamsche schrijvers, - misschien zijn ze nog minder dan deze profeet in hun eigen land. - Voor ons Franschlezend publiek moeten de boeken uit Parijs komen en door Franschen geschreven zijn; zij kunnen niet aannemen, dat een Camille Lemonnier meer genie had dan menige beroemde Fransche romancier en zullen zeker niet willen aannemen, dat er, zooals Jos. Conrardy onlangs in een artikel beweerde, buiten Paul Bourget in heel Frankrijk geen schrijver is, die een roman kan composeeren en boeiend maken zooals Edmond Glesener. Conrardy heeft gelijk, en hij had er kunnen bijvoegen: niet alleen composeeren, maar schrijven.

Voor taal en stijl is Glesener bij Flaubert in de leer geweest, - zonder zijn eigen wijze van zich uit te drukken prijs te geven. Men vindt in Glesener's zinnen het evenwicht en de economie van Flaubert; maar rhythme en klank zijn eigen goed. En ook geheel van hem is zijn compositie. Er is architectuur in Glesener's romans en de sterke bouw is een van de redenen van hun betrekkelijke onvergankelijkheid. Inderdaad, herlees - of lees - **Le Coeur de François Remy:** het zal u aandoen als een nieuw werk; er is niet de minste sleet in te bespeuren en 't staat in dat opzicht sterker dan verschillende romans van den nooit volprezen Lemonnier. In zijn laatste werk, - **Une Jeunesse** - heeft Glesener absolute meesterschap bereikt en als men het thans nog niet zoo algemeen doet, zal de tijd niet lang uitblijven, dat men dezen roman als een van de zeldzame meesterwerken van de huidige Fransche literatuur zal roemen.

Une Jeunesse is een pijnlijk boek en - ondanks een paar gewaagde tooneelen - een zedelijk boek, dat grootscher wordt naarmate het in de ziel van den lezer bezonken is. Ik zal me niet laten verleiden het te vertellen, zoomin de hoofdintrigue als de kleine bijkomende (en onmisbare) romans, die Glesener met meesterhand tot een stevig en prachtig geheel samengeweven heeft, en ook niet trachten u de karakters te schetsen, in wier teekening geen enkele onjuiste trek voorkomt. Ik meen genoeg gezegd te hebben om mijn lezers aan te zetten dàt boek vóór welk ander Fransch boek ook ter hand te nemen.

De keurraad, die voor de officieele erkenning van Edmond Glesener's superieur talent gezorgd heeft, verdient hartelijke gelukwenschen.

* * *

André Baillon (een Belg, zooals men weet) is een wonderbaar ‘geval’. Sedert hij een zware zenuwziekte (die niets minder dan een vorm van krankzinnigheid was) doorstond, heeft hij een paar werken gegeven van groote literaire waarde, waarin hij op verbazende wijze zijn ziektetoestand wist te ontleden en zelfs met treffende nauwkeurigheid heeft weten te schetsen wat rond hem gebeurde. Zoo was het o.a. met **Châlet I**er, thans nog in **Délires** (A la jeune Parque). Wat vooral boeit in Baillon's zielkundige ontleding, is het algemeen karakter, dat hij aan zijn bijzonder geval weet te geven. Men is werkelijk onthutst bij het nauwkeurig beschrijven van Baillon's geestesontreddering door hem zelf, doch men staat ook vol bewondering voor de kunst, die daarenboven nog aan den dag gelegd is. **Délires** is een meesterlijk boek.

Van anderen aard, doch van dezelfde meesterlijke hand is **Le Perce-oreilles du Luxembourg** (F. Rieder), de geschiedenis van een ongelukkigen jongeling ‘qui cherchait le ciel, l'Absolu si l'on veut...,’ misschien wel biografisch, en onweerstaanbaar aantrekkelijk voor den trant, waarin de herinneringen aan het kinderleven verteld zijn.

De heer Georges Duhamel, voor wiens meesterwerken **(Vie des Martyrs, Civilisation, Deux Hommes, La Pierre d'Horeb)** ik de grootste bewondering en voor wiens persoon de oprechtste waardeering en genegenheid koester, heeft onlangs twee werken uitgegeven, die waarlijk niet gelukkig zijn. **Le Voyage de Moscou** (Mercure de France) valt buiten onze rubriek en ik hoef mij dus niet uit te laten over de onbegrijpelijke naïveteit waarmede Duhamel alles wellustig heeft ingezwolgen, wat de gewikste bolsjevisten hem voorgeschoteld hebben. Het andere boek is een roman, **La Nuit d'Orange** (Mercure de France), die weer eens

zooals in de Salwinboeken, het troebele zielsleven van eenige menschen wil ontleden. Hier zien wij het onnoozelste bijgeloof het leven van twee intellectueelen, man en vrouw, beheerschen en bederven. Het verhaal is niet overtuigend, soms doet het belachelijk aan en ten slotte heeft men het onbehaaglijk gevoel, dat een groot schrijver de kracht gemist heeft om een gekozen doel te bereiken en dat veel talent van opmerking en stijl verspild werd.

François Mauriac dunkt me thans werkelijk een groot schrijver te zijn. Zijn groot talent van compositie, van karakterontleding en van suggestie, van alles te zeggen op een kuische wijze, kennen wij sedert lang, doch door zijn voortdurend en ononderbroken herbeginnen, is zijn kunst ruimer en zuiverder geworden en heeft thans in **Destins** (Grasset) een grootheid bereikt, die zich sedert **Genitrix** reeds deed gevoelen. Herbeginnen, zeg ik, want ik heb den indruk, ondanks de variëteit van zijn onderwerpen, dat Mauriac steeds hetzelfde boek herschrijft en hij daardoor die meesterschap bereikt heeft, die wij thans in hem kunnen bewonderen. De ongewone helden van Mauriac, die van buiten uit schuldig aan allerhande zonden schijnen, blijken na dieper inzicht de slachtoffers van een ondoordringbare fataliteit te zijn. De hoofdfiguur van **Destins,** - een vrouw van vijftig jaar - is van een krachtige, indrukwekkende tragiek.

Ik zal geen lezer van Pierre Mille verwonderen, wanneer ik verklaar, dat deze geboren verteller in **Un prêtre qui pécha** (Editions de France) bijzonder inschikkelijk is voor den zondaar. 'Tout comprendre, c'est tout pardonner,' - daarin ligt heel de 'christelijke' toegevendheid van den heer Pierre Mille. Het komt er echter weinig op aan, wat een man als Pierre Mille over zulke gevallen denkt en... schrijft; **hoe** hij er over schrijft, stylistisch gesproken, is alleen interessant bij hem. En de vertellingen in dat nieuwe boek zijn zoo knap als al degene die voorafgaan; wij kunnen op verre na niet alles van hem genieten, doch in alles toont hij zich een meester in de vertelkunst.

Onder de jonge romanschrijvers geniet J. Kessel een hoog prestige, dat hij alleen te danken heeft aan zijn buitengewoon en oorspronkelijk talent en niet aan de schreeuwende publiciteit van een uitgever. **Nuits de Princes** (Editions de France) is een zeer levendige schildering van de nieuwe Russische kolonie te Parijs. Kessel geeft blijken van diepe kennis van de Slavische ziel en daardoor kunnen wij medeleven het innerlijke en ook uiterlijke leven van die wrakken van de Russische revolutie: edellieden, kunstenaars en geleerden, die thans te Parijs trachten aan den kost te komen als autovoerders, dansers, zangers of glazenspoelers in nachtkroegen. Bijna al de personages schijnen uitzonderingsgevallen te zijn: te romantisch, te geëxalteerd, te gewel-

dig... doch zoo doet ons altijd het Slavische temperament aan, en dat moet men bedenken, indien men Kessel van overdrijving zou willen beschuldigen. Overigens weet de schrijver te vertellen op een wijze, die ieder bladzijde van zijn boek even belangrijk doet schijnen.

Een naturalistische roman, meer in den geest dan in de daad, is **Sans Ame** (B. Grasset) van André Thérive. De na-oorlogsche ontreddering van de menschen - tot welken stand zij ook behooren - heeft Thérive nagegaan, bij voorkeur in de lagere klassen van de maatschappij, omdat ze zich daar in alle naaktheid vertoont. De zielsellende van den door zijn lusten laag gevallen Julien en de zucht naar vertroosting van het onbewuste volk, dat het antoinisme aankleeft, om die twee dingen maar te vermelden, inspireeren den heer Thérive prachtige bladzijden. Een schoon boek, dat nochtans een pessimistische stemming verwekt.

De bekroonde werken van den Goncourt-prijs wijken steeds meer van de voorwaarden, die de Goncourts gesteld hebben; thans weer, in plaats van een realistischen roman, werd een boekje impressies geprimeerd: **Jeröme 60° latitude Nord,** (N.R.F.) - middelmatige literatuur, in den aard van doch onder Delteil en Morand, die er ten slotte op neerkomt de Franschen te amuseeren met de zgn. lichte zeden van de Noorsche meisjes. M. Bedel's werk is niet sterk genoeg in zijn humor om langs dien kant de critiek te ontwapenen. Misschien zijn er in Noorwegen schrijvers, die een dergelijk boek in omgekeerde richting over de Fransche jeugd zouden maken, - en moest zoo iets gebeuren, dan zou al het plezier ditmaal niet in Parijs zijn.

Le Mystère du Tigre van Maurice Magre (Albin Michel): een dierentemmer, ten gevolge van een liefdesontgoocheling, ontblaakt in een soort van mystische liefde voor de dieren, die hij tot dan toe gehaat en niet zelden gemarteld heeft. Hoewel den Boeddhisten geleerd wordt de dieren te vereeren, laat de pathetische, bijna miraculeuse bekeering van den temmer niet na onecht aan te doen. Het verhaal van M. Magre is overigens boeiend en munt uit door zijn beschrijvingen.

Georges Bernanos, geestelijke zoon van Léon Bloy, is in openlijken strijd tegen den duivel, waar deze zich ook verschuilt, - al is 't in de ziel en den geest van een priester. Zijn tweede roman (?) **L'Imposture** (Plon) is wellicht nog driftiger en geweldiger dan **Sous le Soleil de Satan.** Men kan niet zeggen, dat Bernanos een aangenaam of meesleepend verteller is; zijn talent is vooral dramatisch, zooals blijkt uit zijn dialogen, die steeds het beste vormen van zijn werk; daarentegen is de argumentatie - die alle opwerpingen door haar klare overtuigingskracht zou moeten te niet doen - meestal duister en verward. De heer Bernanos

schijnt me niet artist genoeg om de kunst met bijval in den dienst van een zaak te stellen; en om zegevierend te debatteeren, lijkt mij zijn temperament te woelig en te impulsief. Maar dat betert wellicht.

Van de verschillende zedenverhalen over de Midden-Afrikaansche volken en hun liefdebetrekkingen met de blanken, die mij onder 't oog kwamen, dunkt mij dat van Paul-Pierre Guébhard: **La compagne de la brousse** (Edit. du Monde moderne) het echtste en waarste. In literair opzicht is het vlot en schilderachtig van stijl, - doch, het moet erkend worden, zijn groot belang ligt in het onderwerp zelf. De grondgedachte is de volgende: zooals alle primaire volkeren, zijn de negers kuisch van natuur en de uitspattingen en losbandigheden zijn het gevolg van omgang met 'beschaafde' lieden, **in casu** blanken.

De roman van André Chamson **Les Hommes de la Route** (Bern. Grasset) verplaatst ons in de Cevennen in den tijd van het tweede keizerrijk, toen de grootnijverheid in Frankrijk begon op te komen. De twee huisgezinnen van landbouwers, die werklieden geworden zijn, hoe scherp en oorspronkelijk ook afgeteekend, kunnen doorgaan als typen van de streek en van den tijd, zoodat hun geschiedenis een algemeene beteekenis krijgt. De stijl van M. Chamson doet, door zijn soberheid en strengheid, stugheid zou ik haast zeggen, wel eens denken aan onzen voortreffelijken landgenoot Hubert Krains.

Volgens de berekeningen van de verklaarders van de Openbaring van Johannes zal de wereld vergaan in 't jaar 1957 en daar op dat oogenblik de goddeloosheid van 't menschdom quasi algemeen zal wezen, zullen de laatste dagen vóór de wereldramp niet gekenmerkt zijn door daden van inkeer en boetedoening, zooals in 't jaar 1000, doch door een ontketening van de laagste driften... Met dit gegeven heeft Pierre Dominique onder den titel **Selon Saint-Jean** (Grasset) een roman samengesteld van sombere schoonheid, waar een scherp pessimisme den toon in geeft. Een woest tooneel, dat niet zonder grootheid is en een diepen indruk nalaat.

Henri Mazel, een van de 'kroniekers' van de **Mercure de France,** is niet alleen een geleerd socioloog, maar ook een romancier van groot talent, en hij weet kunst en kennis op gelukkige wijze te vereenigen, zooals in **Le choix d'un amant** (Albin Michel). De liefdegeschiedenis van een edeldame en een republikeinsch officier is slechts een aanleiding om de stemming van den tijd te evokeeren rond eenige bekende figuren uit de regeering van Louis XVI, en dat op een schilderachtige en smaakvolle wijze, die den heer Mazel tot eer strekken.

In drie novellen, overborrelend van leven en humor, slaagt Luc

Durtain er in ons van op een **Quarantième Etage** (N.R.F.) een idee te geven van het 'blufferig' leven in Amerika. Durtain zit zoo diep in zijn onderwerp, dat zijn stijl, vol vinnige trekken en zware plethamerrhythmen, er ook Amerikaansch op geworden is. Aanbevolen aan de lezers, die het uitstekend boek **Ontdek Amerika** van Marnix Gysen kennen.

André Praviel in **La seconde Marie-Antoinette** (Editions de France) verhaalt de passioneele liefde tusschen Eleonore Giroult de Marielly, die als een tweelingzuster op Marie-Antoinette geleek, met Guillaume Lamberty, gewezen rijtuigmaker... Doch dit avontuur is bijzaak in het werk (wellicht ook omdat de schrijver het niet weet te baat te nemen) en wat er in boeit, in de hoogste mate dan ook, is de hisorische achtergrond: de gruwelen van het Schrikbewind te Nantes in 1793. Waarlijk, de Soviets hebben, ook in dat opzicht, niets nieuws gevonden; zij hebben alleen hun moorden op een grooter schaal gepleegd.

Van actueel belang is de eenigszins zwaar-op-de-handsche en conventioneele roman **Le Colosse endormi** (Albin Michel) van Herbert Wild, die het conflict verhaalt van een Sino-Europeaan, die zich van onze beschaving losrukt en een Chineesch bolsjevist wordt. Het verhaal is vol belangrijke bijzonderheden over de mentaliteit en de verzuchtingen van het gele ras.

Een beetje artificieel, maar zeer subtiel en ontroerend is het verhaal van Jean Dorsenne in **Les Amants sans amour** (J. Feremzi & fils). Alain en Violaine zijn door de passie heen en veinzen nog slechts een brandend verlangen, dat zij niet meer gevoelen. Een melancholische toestand, een crisis, waar de minnaars waarschijnlijk zullen doorheen geraken om die stille teederheid en innige vriendschap te bereiken, die gewoonlijk alleen voor de ouderen van dagen voorbehouden zijn.

LEO VAN RIEL.

P.S. - Op het laatste oogenblik verneem ik, dat Henri Davignon door de Académie française bekroond werd 'pour l'ensemble de ses oeuvres'. Die onderscheiding is verheugend, want H. Davignon is een van onze beste, eerlijkste en talentvolste schrijvers, op wiens werken ik reeds herhaaldelijk de sympathieke aandacht van mijn lezers mocht vestigen. Men heeft Davignon eens 'le Bordeaux belge' genoemd. Daar is wel overeenkomst tusschen dien populairen Franschen schrijver en onzen landgenoot. Doch er is voor mij ook een groot onderscheid tusschen beiden: ik lees Davignon's romans steeds gretig tot het einde, - en dat is me met Bordeaux nog maar zelden gebeurd...

L. v. R.

Engelsche Kroniek

Charles G. Harper. Mr Pickwick's Second Time on Earth. (Cecil Palmer, 7/6).

De vermakelijke avonturen van Mijnheer Pickwick en zijn vrienden gebeurden in 1827 en Dickens vertelde ze in 1836. Nu vraagt de heer Harper onze belangstelling - en verkrijgt ze - voor een tweede komst van Pickwick op aarde, honderd jaar na de eerste. Niet alleen voor zich zelf en zijn vrienden Tupman, Snodgrass en Winkle heeft de held oorlof gekregen om de andere wereld tijdelijk te verlaten en een omreis langs de vroeger bezochte plaatsen te maken, maar ook zijn trouwe knecht, de onvergetelijke Sam Weller, begeleidt hem, en het wordt hun eveneens vergund eenige oude kennissen van honderd jaar geleden te ontmoeten: Jingle, den grappigen virtuoos in het schuldenmaken, Wardle, den jovialen gentleman-farmer, en diens doove moeder, die echter nu een modern apparaat heeft aangeschaft om haar doofheid te verhelpen.

Schrijver kent de **Pickwick-Papers** in de puntjes. Ieder der verrezen personages heeft, met de kleedij van 1827, ook zijn karakter, zijn gewoonten en zijn eigenaardige spreekwijze bewaard, alsof al die menschen rechtstreeks uit de bladzijden van Dickens aan Charing Cross Station te Londen waren aangeland.

Juist daardoor komen onze ouderwetsche vrienden dadelijk in botsing met de meeste toestanden van dezen dag. De zeer moderne heer Sparkplugge die - wij vernemen niet hoe dat kwam - hun tot cicerone dient, moet hen gestadig uit allerlei comische mistoestanden en moeilijkheden redden. Ze kunnen maar niet bekomen van hun verbazing over de auto's, de vliegtuigen, de draadlooze, de nieuwe dansen. Het gebeurt hun telkens weer, dat ze een of ander modern **slang**-woord niet verstaan. Tupman, de eeuwig verliefde, vindt de meisjes wel ‘duivelsch mooi,’ maar de oude Pickwick knort omdat hun kleederen ‘te laat beginnen en te vroeg eindigen.’ Nergens voelen zij zich te huis, behalve in de ‘George Inn’, een oude afspanning te Londen, die net gebleven is zooals ze was toen Pickwick daar eerst vertoefde. Overal worden ze beschouwd als kerels die betaald worden om door hun zonderlinge kleedij en overeenkomstige houding de aandacht te vestigen en

reklame te maken voor een of ander produkt. Op straat vraagt hun iemand of het voor blink is, of politoersel, of groentensoep. Te Rochester wordt juist een film afgedraaid over ‘Mijnheer Pickwick's bezoek aan Dingley Dell;’ de bestuurder brengt ze binnen op de eerste rij plaatsen, het publiek vindt die adverteering uitstekend en Pickwick, die niets begrijpt, moet een rede uitspreken - wat hij van ouds gaarne doet - en wordt stormachtig toegejuicht voor de behendig uitgevoerde reklame, waaraan hij onschuldig is. Als hij, in het hotel, naar zijn kaarsepan vraagt om te gaan slapen, denkt de kamermeid dat hij de ‘advertentie’ volhoudt en lacht om zijn verwonderd gezicht als zij het electrisch licht heeft aangedraaid.

Zijn bezoek aan zijn ouden vriend Wardle, waarvan hij zooveel verwachtte, valt hem erg tegen. Hier heeft zich ieder in de nieuwe gewoonten geschikt, zelfs de tachtigjarige grootmoeder. Wat het jonge volk betreft, dat schijnt hem baldadig ongemanierd en grof, vooral de meisjes, die al te vrijmoedig spreken en handelen; zij halen twijfelachtige geestigheden uit - zooals inkt gieten in Pickwick's koffie - die hem en zijn vrienden ten slotte te machtig worden: zij besluiten maar terug te keeren naar het rustig hemelsch oord dat zij verlaten hadden.

Een uiterst boeiend, geestig - en wel geïllustreerd - boekje, dat echter grootendeels bestaat uit een reeks toespelingen op het boek van Dickens, zoodat men dat eerst moet gelezen hebben, wil met dezen ‘tweeden tijd op aarde’ van Pickwick en zijn vrienden ten volle genieten.

Rich. Church. Mary Shelley (Gerald Howe, 3/6).

Dit boekje van een hondderdtal bladzijden, smaakvol gedrukt op mooi, stevig papier, is er een uit de reeks ‘Representative Women’ die, sedert den herfst van 1927, onder algemeene redactie van Francis Birrell wordt uitgegeven. Werden reeds daarin behandeld: Annie Besant, Bianca Capello, Elizabeth Chudleigh, Aphra Behn, Lady Hester Stanhope, Sarah Churchill, en nu Mary Shelley.

Door Mary Shelley wordt bedoeld de tweede vrouw van den dichter. Haar vader was William Godwin, die, in zijn tijd, vermaardheid verwierf door zijn ‘Inquiry concerning Political Justice (1793) en zijn roman ‘Caleb Williams’; haar moeder, Mary Wollstonecraft, had tusschen een brutalen vader en een gemartelde moeder een ellendige kindsheid gehad, en werd de voorloopster van de feministische beweging in Engeland, vooral door haar bekend boek ‘Vindication of the Rights of Woman’. Zij stierf tien dagen na de geboorte van de toekomstige Mary Shelley.

Godwin's tweede vrouw was een Mrs. Clairmont, die reeds twee kinderen had; een daarvan was Claire Clairmont, die later een meestal noodlottigen invloed zou uitoefenen op het reeds zoo bewogen leven van Shelley, van zijn vrouw en van Byron.

Schrijver, die zorgvuldig Shelley's brieven heeft bestudeerd, heeft daarin, o.a., gevonden dat Shelley als vrouw verlangde ‘één die poëzie kon voelen en philosophie verstaan.’ Nu, aan die voorwaarden voldeed zijn eerste vrouw, Harriet Westbrook, niet, maar Mary Godwin wel. Bovendien hadden beiden een groote vereering voor Mary's moeder. Ze worden op elkander verliefd, en wel in zulke mate, dat ze, met Claire, naar Frankrijk vluchten, zonder er zich om te bekommeren, dat Shelley's wettige vrouw, Harriet, zwanger is. Een vriend van alle vier, Peacock, die Harriet vruchteloos bemind heeft, vindt dat ‘wat erg.’ Als wij niet bang waren voor philister te worden uitgemaakt, zouden wij dat durven ‘gemeen’ noemen. Maar genieën, wier werken aldoor - en met goed gevolg! - eerlijkheid, trouw en deugd aanprijzen en verheerlijken, heeten nu eenmaal ‘boven de gangbare moraal’ te zweven, en wie dat niet verstaat is een philister, een droogstoppel, een bourgeois. Hoe zouden wij dan openlijk durven zeggen dat Shelley gemeen handelde? Wij kregen dadelijk geheel Snobland op den rug!

Wij zullen het toch wagen te zeggen dat al die geniale menschen uit ons boek ‘vreemd’ handelen. Men oordeele: Shelley, met Mary en Claire in Troyes geraakt, schrijft aan zijn vrouw dat zij zou komen, en dat hij haar een goede vriend zal zijn. Zij komt niet; maar wat later komt het nieuws dat haar kind geboren is. Wat doet nu de vader van dat kind? Hij kondigt overal ‘met geestdrift die geboorte aan, omdat het den zoon van zijn vrouw geldt!’

Zoo leest men in het dagboek, dat Mary zorgvuldig bijhoudt, terwijl ze intusschen Grieksch, Latijn en Italiaansch studeert, en dus vele uren kalmte moet hebben gevonden; zij, Mary Godwin, ‘nog geen 18 jaar oud, en met een onwettig kind in haar schoot,’ zegt Schrijver!

Als Harriet, in armoede en ondeugd vervallen, zelfmoord heeft gepleegd, hertrouwt Shelley, en Mary schenkt hem kind op kind. Zij reizen rond in Zwitserland, van daar terug naar Engeland, en van daar naar Italië, waar ze ook van de eene stad naar de andere trekken. Intusschen is het gezelschap van de ultra-persoonlijke Claire Clairmont aan Mary tot last geworden: vooral als zij zich den eerst afkeerigen Byron letterlijk in de armen heeft geworpen, met, als gevolg, de geboorte van de arme Allegra. Byron immers - ook een geniale afwijking van de bourgeois-moraal - laat spoedig Claire en zijn kind in den steek, zoodat het echtpaar Shelley voor

beiden moet zorgen; tot belooning gaat Shelley bij velen door als de vader van Allegra, en Mary heet medeplichtig te zijn!

Dit alles belet Shelley niet meesterwerken te schrijven, noch zijn vrouw een succesvollen roman, 'Frankenstein', uit te geven.

Bij al dat avontuurlijk Bohemerleven - waarvan wij slechts een klein gedeelte hebben aangeduid - vaart Mary Shelley het ergst. Zij verliest verscheidene kinderen, heeft te lijden aan de 'terrible impulses' van haar man, dien zij blijft beminnen en bewonderen, en verliest hem ten slotte ook, door den bekenden noodlottigen boottocht. Geen wonder, wanneer de edelaardige Treelawny, dien zij hoogacht, haar voorstelt met haar te trouwen, dat zij antwoordt: 'Nooit - noch met u, noch met iemand anders.' - En zij hield woord tot aan haar dood op 54-jarigen leeftijd. (1851).

Schrijver bedoelde vooral een wetenschappelijk nauwkeurige studie van Mary Shelley's leven te leveren, en is daar volkomen in geslaagd. Maar terzelfdertijd werd zijn werk noodzakelijk ook een boek over Shelley zelf, en het werpt een schel - en dikwijls nieuw - licht, zoowel op dien, als op andere schrijvers als Godwin, Byron, Keats en Leigh Hunt, omdat hun leven door de omstandigheden gedurig in aanraking werd gebracht met dat van Shelley en zijn vrouw.

Wij hebben dus te doen met een boek van wetenschappelijke beteekenis op het gebied van de lettergeschiedenis.

Maar het is ook een echte roman, en boeit als een roman. Niet omdat de schrijver - zooals nu zoowat de mode wordt - een biographischen roman heeft **willen** schrijven, maar omdat hij niet anders **kon:** het leven der beschreven personen was op zichzelf een werkelijkheidsroman; om er een letterkundigen roman van te maken, was het voldoende een duidelijken, sober-krachtigen stijl te bezitten. En dien bezit schrijver zonder eenigen twijfel.

A New English Library, onder redactie van J. Kooistra en A.G. Van Kranendonck. (Groningen, Wolters).

Sedert onze voorgaande kroniek is, in die uitstekend verzorgde reeks schooluitgaven verschenen: **Barnaby Rudge in London,** een verkorte uitgave van den bekenden roman van Dickens. De inleiding en de nota's zijn, zooals in de vorige nummers, doelmatig en practisch aangebracht. Het boek, dat ook eenige goede illustraties bevat, kost fl. 1.20 ingenaaid, en fl. 1.40 gebonden. Het is bewerkt door Dr N.H.M. Zwager.

Later is nog verschenen - naar wij vernemen, want wij hebben het boekje niet ontvangen - Walter Scott, **The Talisman,** bewerkt door P.A. ter Weer.

M. BASSE.

Boekbeschouwing

Een hoofdzakelijk bibliografische kritiek

De Dichter Justus De Harduijn (1582-1641) Een Biographische En Letterkundige Studie,... Door Dr O. Dambre. - Gand, Paris, 's Gravenhage, 1926. (1 bd. XXVI en 552 blzz. ill., 25 × 16.5).
Cleyne Proefstuxkens uit de Poëzie van Justus De Harduijn (1582-1641) Verzameld en toegelicht door Dr O. Dambre. - Antwerpen, 1927. (1 bd. 111 blzz., 22.5 × 14.5).

Twee werken, waardoor Dr O. Dambre zich verdienstelijk wist te maken op het gebied van de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde ten onzent tijdens de XVIIe eeuw; twee werken, waarvan het laatste als het natuurlijk gevolg, als de illustratie is van het ander en waarvan wij het eerste, voor een twintig maanden verschenen, naar aanleiding van de in de eerste maanden van 1928 in den omgang gebrachte *Cleyne Proefstuxkens* hier bespreken.

Een goed opgemaakt plan, dat van de verhandeling van Dr O. Dambre, die in den universitairen wedstrijd 1922-1924 met goud werd bekroond en verscheen als 58ste fascicule van het ‘Recueil des Travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres’ van de Hoogeschool te Gent. Na de gebruikelijke ‘Woord vooraf’, ‘Inleiding’ en ‘Aanwijzing van de bronnen’, eerst I. ‘Voorafgaande cultuur-historische beschouwingen.’ Daarna ‘II. Algemeen levensoverzicht van Justus De Harduijn (A. De groei van het geslacht Harduwijn. - B. Levensschets van Justus De Harduijn. - C. De Vriendenkring). III. De werken van J. De Harduijn (A. Bibliographie. - B. Bespreking: De zielezang van J.D.H. 1. De Renaissance-bundel “Roose-mond”; 2. De stichtelijke werken; 3. De gelegenheidswerken.) IV. Getuigenissen over J. De Harduijn. V. Kunst, invloed en beteekenis.’ Om te sluiten, na een kort nawoord, drie bijlagen (waarom nr VI er aan gegeven, aangezien met het nawoord het eigenlijke werk geëindigd was?) en een namenindex.

Of nu dit klaar en logisch plan uitgevoerd werd met de soberheid en de bondigheid die van elk werk, dat wetenschappelijk wil geheeten worden, dient te worden vereischt, is een kwestie waarover wij hier niet al te zeer kunnen uitweiden. Wij zullen ons dan ook beperken tot de twee volgende opmerkingen:

1) Dambre is een lyricus; meer dan eens laat hij zich meevoeren door zijn onderwerp en daar waar documenten hem ontbreken om zijn zienswijze te staven, laat hij soms zijn verbeelding zóó spreken dat hij, - en zijn lezer met hem - mogelijkheden voor werkelijkheid neemt; 2) een boek van 320 blz.

grootoctavo[1] leest men niet op een dag uit en meer dan eens hadden wij als den indruk dat wij eene of andere passage reeds vroeger gelezen hadden, al duidde de bladwijzer dit als onmogelijk aan; nader onderzoek deed ons ontdekken, dat in den loop van zijn werk de auteur meer dan eens hetzelfde opdischt met andere woorden, of (zooals de heer J. Eeckhout het sierlijker wist uit te drukken) dat hij 'dezelfde gerechten in verschillende schotels opdient,' en de vergelijking met de talrijke opstellen die schrijver over J.D.H. in 'Vlaamsche Arbeid', 'Vlaamsche Gids', 'Tijdschr. voor Ndl. Taal- en Letterkunde' liet verschijnen, gaf er ons de verklaring van. Wij willen hier natuurlijk niet beweren, dat de biographische en letterkundige studie over *Den Dichter Justus De Harduijn* niets anders is dan een aan-elkaar-lijmen van de tien bijdragen, die van 1922 tot '24 in verschillende tijdschriften verschenen zijn - verre van daar! - maar het heeft er toch een heel klein beetje van, om niet te spreken van de talrijke uitweidingen, die, zooals Mr. J. Muls in 'Vlaamsche Arbeid' schreef, 'niet zoo splinternieuw mogen worden genoemd en die gaan over dingen, die de schrijver bij het ontwikkeld publiek, waartoe hij zich richt, als zijnde bekend mocht veronderstellen.' Kortom, wij zijn van meening, dat het werk van Dr Dambre er ontzaglijk bij gewonnen had door nog een paar jaar in handschrift bewaard te worden, om tot bezinking te komen voor wat uitvoering betreft - en ook geest. Dit was de algemeene indruk die ons achterbleef na het doorlezen - en doorwerken - van dit zwaar en lijvig boek en wat critici, op het gebied van de Ndl. literatuurgeschiedenis meer bevoegd dan wij geschreven hebben over de verdiensten en de gebreken van het werk van Dr Dambre[2] is bij ons dien indruk zóó komen versterken, dat het een oordeel werd.

Laten wij nu het 58ste fascicule van het 'Recueil des Travaux' van uit een standpunt beschouwen, waaruit een werk maar al te zelden beschouwd wordt en dat wij met eenige kennis van zaken meenen te mogen benaderen: het standpunt van den bibliograaf.

(1) Langer is het eigenlijk werk feitelijk niet; en, ondanks alle 'toelichtingen' van de wereld, zijn wij de meening toegedaan, dat de 200 blz. paralleltekst en (Bijlage 3), waarin gansche brokken uit Du Bellay, Belleau, Desportes, Bertaut en Beza herdrukt zijn, op hoogstens een 50-tal blzz. konden gebracht worden; wie zich *de visu* wilde overtuigen van hetgeen de auteur beweerde, kon een der talrijke uitgaven van de Fransche Renaissancisten ter hand nemen en ze vergelijken met de origineele uitgaven van de werken van J.D.H. of met de heruitgave er van, die nu noodzakelijkerwijs moet volgen. Met het oog op dit laatste vragen wij ons ook af waarom *hier*, als Bijlage 2, de verspreide gedichten van J.D.H. werden uitgegeven. En om eindelijk iets te zeggen van Bijlage 1, achten wij het op zijn minst overdreven een 5 blzz. lange lijst van boeken - hoe belangrijk dit stuk ook zij - *hier* over te drukken, alleen omdat er *één* werk van J.D.H. in voorkomt...

(2) Wij noemen Prof. J. Prinsen Jhz in de *N. Rott. Courant* (Avondblad A; 22 Jan. '27); Prof. C.G.N. de Vooys in *Den Nieuwen Taalgids* (1e aflev. 1927); Dr. W. van Eeghem in *Paginae Bibliographicae* (2e Jg., nr 5, Mei '27); Dr. W. Rombauts in *Leuvensche Bijdragen* (19e Jg., 1927, afl. 2/3, Bijblad); Pr. Joris Eeckhout in *Dietsche Warande en Belfort* (27ste Jg., nr 11, Nov. 1927). - Hebben verder nog melding gemaakt van dit werk: Prof. A. Boon in het Februari-nr. 1927 van den *Boekengids*, H.N. in nr 2 (April '27) van *La Revue d'Histoire Ecclésiastique*, Jos. Muls in aflev. 1/2 (1928) van *Vlaamsche Arbeid*. Eindelijk zijn een 15-tal regels uit de 'Korte Aankondiging' van de 3de afl. 13de Jg., 1928, van *Neophilologus* aan het boek van Dr D. gewijd.

Voor om het even welk boek komende te staan heeft de bibliograaf te onderzoeken of dit boek, als typographische uitvoering, aan een zeker aantal vereischten beantwoordt, die alle te zamen vormen als het ware de aesthetiek van het

gedrukte boek. Zoo moet b.v. de tekst van een boek gedrukt worden van het begin tot het einde met dezelfde letter, al kunnen bijzondere passages b.v. in schuindruk uitgevoerd worden; de voetnota's dienen kleiner gedrukt te worden dan de tekst(3); hoofdstukken moeten van elkander duidelijk gescheiden zijn en alle op dezelfde wijze; d.w.z.: is men begonnen met voor elk hoofdstuk een nieuwe bladzijde te nemen, dan moet men dit voortdoen voor alle hoofdstukken; dit wil ook zeggen dat al de titels van hoofdstukken met dezelfde letterfamilie dienen gedrukt te worden en, komen in een werk verschillende aan elkander ondergeschikte titels voor, dan dient bij de keus der letterteekens de 'hiërarchie' der titels geëerbiedigd te worden; eindelijk druischen drukfouten sterk in tegen de aesthetiek van een boek. Hoe logisch en van zelfsprekend dit allemaal ook zij, vele boeken laten, bibliographisch-aesthetisch gesproken, in een of ander punt te wenschen over en ook dat van Dr. Dambre. Waarom laat hij b.v. *al* de eigennamen in den tekst van zijn werk schuin drukken? Ter wille van het gemak bij opzoekingen? Best mogelijk; maar de gewoonte is dat men alleen schuindruk gebruikt om een woord of een passage bijzonder te doen uitkomen, voor het aanhalen van titels en soms voor citaten. Van citaten gesproken, wanneer in een citaat een woord gecursiveerd wordt, dan dient te worden aangeduid of het cursief gedrukte in den oorspronkelijken tekst voorkomt of niet. Dr Dambre zondigt ook blz. 163, 164 en 197 tegen hetgeen wij hooger genoemd hebben de hiërarchie der titels. Verder diende het op blz. 272 voorkomende 3°) *De Gelegenheidsdichten*, gedrukt te worden op blz. 271, onder den laatsten regel van dat gedeelte van het werk, dat op blz. 197 2°) *De Stichtelijke Werken* betiteld werd. De fouten die den tekst ontsieren zullen wij niet te talrijk noemen; maar buiten onze rol van bibliograaf hier een oogenblikje tredende, meenen wij Dr Dambre er opmerkzaam op te moeten maken, dat de door hem zeer vaak gebruikte verkorting t.t.z. in het Ndl. niet bestaat (om hetzelfde uit te drukken schrijft men d.w.z. of d.i.), dat wij nooit 'bij voorbeeld' op een andere manier verkort hebben gezien, dan b.v. of bijv. (nooit b.v.b.) en dat de verkorte schrijfwijze van 'namelijk' nl. is en niet nml.

Als bibliograaf, zoowel als gewoon intellectueel, die van orde houdt en van duidelijkheid, kunnen wij hier ook de wijze niet onbesproken laten waarop Dr Dambre zijn verwijzingen aangeeft: verwijst men in voetnota of in den tekst (dit laatste is niet aan te bevelen) naar een gegeven werk, dan dient te worden opgegeven: 1) naam (en voornaam) van den auteur; 2) soms verkorten, maar altijd duidelijken en juisten titel van het werk; 3) plaats en datum van uitgave (soms ook de hoeveelste uitg.); 4) boekdeel (desgevallend) en blz. Al deze aanduidingen moeten maar eenmaal (de eerste) voor een zelfde werk in een zelfde boek gegeven worden; de volgende keeren kan men zich beperken tot 1) en 4), er soms 2) bijvoegende, als men meer dan een werk van eenzelfden auteur in den loop van het boek noemt.

De tot hier toe gemaakte opmerkingen kan de bibliograaf maken naar aanleiding van om het even welke literaire of historische studie; maar het werk van Dr Dambre is niet alleen 'een biographische en letterkundige studie;' het is ook een bibliographische studie, al wordt dit in den titel niet vermeld. Van blz. 143 tot 163 geeft ons inderdaad de auteur een volledige beschrijving van al de bekende uitgaven van de werken van J.D.H., alsook van zijn verspreide gedichten en zegt ons wat hij

(3) De typographische uitvoering van onderhavig stuk houdt met dezen regel geen rekenschap, maar wij staan hier voor contractueele verplichtingen en technische onmogelijkheden, onafhankelijk van onzen wil.

heeft kunnen vinden omtrent zijn vermiste werken. Laten wij beginnen met Dr Dambre ten zeerste geluk te wenschen, omdat hij ingezien heeft van welk een groot belang het is de bibliographie van de werken van een schrijver dien men bestudeert volledig af te werken en ook omdat hij den moed heeft gehad over te gaan tot de verwezenlijking van hetgeen hij wist

dat noodzakelijk was - hoe weinig voorbereid hij daartoe ook was. Hoe hij zich van zijn taak als bibliograaf heeft gekweten zullen wij hier onmiddellijk onderzoeken.

Bibliographie - en vooral dat gedeelte van de bibliographische wetenschap dat als onderwerp heeft de volledige beschrijving der boeken - is noch een kunst, noch een gave; zij vereischt alleen de kennis van eenige hoofdprincipes en de uiterste nauwkeurigheid bij het toepassen er van, wat maar te bereiken is door de grootste oplettendheid en zeer veel geduld. Doel is het boek zóó te beschrijven, dat voor wien bewust boek en zijn beschrijving voor oogen heeft, er geen twijfel kan bestaan dat daar wel dit boek beschreven werd en niet een ander. Het is identificatiewerk; en, zooals voor elk identificatiewerk, moet men eerst weten wat men moet bekijken (dat is de theorie) en bij de toepassing daarvan moet men *goed* kijken en *niets* laten voorbijgaan, dat later het onderwerp van de identificatie onder vele gelijken kan helpen doen herkennen. Welnu, de bibliographische theorie wil dat de titel van een boek volledig en trouw afgeschreven worde, d.w.z. met alle fouten en typographische eigenaardigheden die er kunnen in voorkomen, zooals *i* voor *j, v* voor *u*, interpunctie, enz.); dat een woord, in den titeltekst met kapitalen gedrukt, overgeschreven worde met een kapitaal als beginletter; dat een in den titeltekst nieuw begonnen regel in den doorloopenden tekst aangeduid worde door // (niet te verwarren met /, dat weleens in het origineel kan voorkomen, er voor een komma staat en trouw overgeschreven dient te worden) Zoover voor den titel; tegen deze drie groote bibliographische regels heeft Dr Dambre in *al* zijn beschrijvingen gezondigd. Van het hoogste belang is het de signaturen aan te duiden, alsook de cusbodes en de sprekende hoofdregels; in niet een der beschrijvingen van de werken van J.D.H. wordt er één signatuur vermeld en of er custodes en sprekende hoofdregels zijn of niet wordt ons ook nooit gezegd. Dit brengt er ons toe op te merken, dat men niet iets moet vermelden dat er had kunnen zijn en er niet is; zoo meent S. te moeten zeggen op blz. 144, r. 1, dat de uitgave van 'Roose-mond' 'zonder titelplaat' is; het is voldoende, dat iets niet vermeld wordt, opdat een ieder zou weten dat het niet bestaat. Maar wat daarentegen wèl vermeld moet worden zijn blanco-blzz. en -bladen en dit heeft Dr Dambre ook meer dan eens gemeend niet te moeten doen[(4)]. Buiten deze eenige opmerkingen kunnen de volledige beschrijvingen van de werken van J.D.H. zeer verdienstelijk genoemd worden, al kon er hier en daar wat meer orde en duidelijkheid in gebracht worden; hun opsteller bewijst er in elk geval in dat hij zin heeft voor bibliographie, dat hij kan kijken en kan opletten en dat hij met veel geduld is begaafd, allemaal hoedanigheden, die zich hier bij deze eerstelingetjes hebben veropenbaard, en van hem, wanneer hij zich wat op de theorie zal toegelegd hebben en wat praktijk zal hebben, ook een uitstekend bibliograaf kunnen maken.

Zooals Dr. A. Boon en Prof. C.G.N. de Vooys het elders deden, drukken wij hier dan ook den wensch uit dat Dr Dambre het bij deze eerste proef niet late, maar dat hij de geschiedenis der Ndl. letterkunde verrijke met nog meer historisch-literaire en bibliographische studies over tot nog toe in den vergeethoek geraakte dichters uit onze verwaarloosde XVIIe eeuw.

(4) Dit bibliographisch gedeelte van het werk van Dr Dambre is ook verschenen in *Het Boek*, Jg. 13, 1924. blzz. 184-200; onze opmerkingen gelden dus ook voor deze twee jaar vroeger verschenen bijdrage; wij moeten er nochtans bijvoegen dat, al is er de overschrijving van de titelteksten niet onberispelijk, er toch merkelijk minder onnauwkeurigheden in voorkomen dan hier.

De uitgave der *Cleyne Proefstuxkens*, die begin 1928 van de pers kwam, toont in elk geval aan, dat de schrijver van *Den Dichter Justus De Harduijn* nog steeds werklustig is. Dit op 250 exemplaren gedrukte, bij ‘De Sikkel’ te

Antwerpen verschenen boek[5] is die uitgebreide bloemlezing uit de werken van J.D.H., waarvan sprake op blz. XIX van Dr Dambre's verhandeling. Het is, zooals wij het hooger zeiden, het logisch gevolg, de illustratie van dit eerste werk en dit bundeltje doet zijn auteur eer aan, literair gesproken en ook bibliographisch. Want Dr Dambre heeft met werkelijk veel smaak uit de talrijke gedichten van den Oudegemschen pastoor het beste weten te kiezen; hij heeft ook in een 7-tal bladzijden ('Verantwoording') op duidelijke en sierlijke wijze kunnen samenvatten al wat omtrent den XVIIe-eeuwschen priester-dichter dient geweten te worden, om diens poëzie in al haar schoonheid te begrijpen en te smaken; zijn 'Bronnen' en zijn 'Eenige ophelderingen en woordverklaringen' zijn sober, duidelijk en staan hier wel op hun plaats. Typographisch is het werk zeer goed verzorgd; bladspiegel en letter doen het oog aangenaam aan en bibliographisch valt er zoo goed als niets op aan te merken, al moeten wij toch zeggen dat wij de op blzz. 14-18 voorkomende sonnetten wat duidelijker van elkander hadden willen gescheiden zien...

Dr C. DEBAIVE.

Leo de Raedt. - *Naar de Noordkaap*. (Brussel, N.V. Standaard-Boekhandel, 1928), 15 fr.

De heer De Raedt, hoofdredacteur aan 'De Morgenpost', schetst ons hier op aangename wijze zijn indrukken, opgedaan tijdens een tocht naar Noorwegen. De overweldigende heerlijkheden van het Noorsche landschap schildert hij met vaardige pen. Noch Italië, Zwitserland, Spanje of Griekenland toonen zulke grootsche aspecten als Scandinavië. Men voelt er zich in een sprookjeswereld verplaatst en geniet er van onvergetelijke schouwspelen. Dronken staart men er op de feeërige natuurverschijnselen.

De Noren zijn sympathieke, eerlijke, gastvrije menschen.

De Noordkaap is het noordelijkste punt van Europa, gelegen op het eiland Magerö, 600 meter boven den zeespiegel, 18 graden van de Noordpool, waar de Middernachtszon praalt.

Kernachtig weet De Raedt ons de beroemde Sognefjord, de 'Zeven Zusters', den doop aan den Noordpoolcirkel, den Svartisen-Gletscher, Hammerfest, de noordelijkste stad der wereld, de 'Azurenkust' van Noorwegen, de genoegens van een zeereis, den Brixdal-Gletscher, de Hanzastad Bergen... te karakteriseeren.

Onderhoudend is het werkje stellig en als het er in lukt enkele Vlamingen meer de oogen naar het Noorden te doen opslaan, dan is het niet vruchteloos geschreven. Een heele reeks puike foto's verlevendigen in ruime mate den boeienden tekst.

JOZEF PEETERS.

(5) Een paar exemplaren zijn nog te verkrijgen bij den auteur (Brusselschen Steenweg, n^{r} 238, Gentbrugge) tegen den prijs van 20 fr.

Het centrale Land van Midden-Europa: Tsjechoslowakije

III.

Van Praag, dat, wel is waar niet geografisch, doch in alle opzichten: politiek, maatschappelijk en economisch het centrum van Tsjechoslowakije en in het bijzonder van het Tsjechisch gedeelte van het land vormt, gaat naar het Oosten de groote internationale verbinding met Weenen eenerzijds, met Breslau en Warschau anderzijds. Het is waar, ook meer Zuidoostelijk gaat een belangrijke verbinding naar Weenen, maar de meer gebruikelijke is toch die via Brno, het voormalige Brünn, de hoofdstad van Moravië, en via Bratislawa aan de Donau, de voormalige Hongaarsche kroonstad Pressburg. Hij dan ook, die Tsjechoslowakije wil leeren kennen, neme dezen spoorweg. Langs Collin, waarvan de beteekenis èn historisch èn industrieel reeds werd genoemd, gaat de weg over Chotzen, over Brandeis, dat eens de hoofdstad van de Boheemsche broeders was; over Trebova, waar de lijn zich in twee deelen splitst; over Zwittau, over Greifendorf en ten slotte over Blansco. Hier is men in het hart van wat Moravisch Zwitserland wordt geheeten; men is geografisch en politiek de grens, die vroeger Bohemen en Moravië scheidde, reeds voorbijgegaan. Hier strekt zich het z.g. Moravische Karstgebergte uit, dat vrijwel de scheidingslijn tusschen de vroeger zoo vijandige gebieden vormt. De omgeving is hier prachtig. Men kan van Blansco gemakkelijk komen in Sloup, en langs een omweg weer aan het punt van uitgang terugkeeren, en men heeft dan uitzichten naar verschillende kanten, die wel doen zien, dat de naam van Moravisch Zwitserland volkomen gerechtvaardigd is. Doch dat is geenszins het meest merkwaardige, dat Blansco biedt. Integendeel, in de onmiddellijke nabijheid van het plaatsje zijn de grotten, die steeds meer een wereldvermaardheid krijgen. Zij zijn dat ten volle waard. Want

deze beide onderaardsche gebieden, zoowel de z.n. Macocha als de Punkwa Höhle openen den bezoeker een geweldig fantastisch gebied. Men gaat allereerst door onderaardsche gangen en ziet formaties van stalagmieten en stalactieten, gelijk men elders, althans in Europa, niet aanschouwt; men komt ten slotte in den grooten Macochaketel, die 142 m. hoog is, en die opengelegd is dank zij een instorting, die voor tientallen jaren plaats had. Maar wellicht het meest fantastisch is dat gedeelte, dat men doorgaat, wanneer men den zg. Masarijk Dom wil bezoeken. Men gaat daartoe in bootjes, die niet geroeid worden, doch welke de gids afstoot op de punten der rotsen; men vaart van het eene onderaardsche kanaal in het andere, te midden van een stilte, die niets beangstigends heeft, maar die doet denken aan een wereld, die een geheel andere is dan die, welke wij hier op aarde kennen. De Masarijk Dom zelf toont weer een rijkdom van formaties van druipsteen, waaraan men hier langzamerhand gewend is geraakt, doch die niettemin overweldigend is. Onvermoeid zijn hier de geleerden bezig om nieuwe gangen te vinden; steeds nieuwe wegen worden aangelegd en aangeboord, en bijna is men er in geslaagd geheel den onderaardschen loop van de Punkwa, dit kleine, maar veelbeteekenende riviertje, te volgen. Men moet èn over de moeite, die dergelijke systematische onderzoekingen, èn over het gevaar, dat dergelijke proeven met zich brengen, niet gering denken! Wetenschappelijke doeleinden van den eersten rang worden hier gediend.

Van Blansco naar Brno is maar een kleine afstand. Men gaat daarbij door een prachtige streek, bijna voortdurend langs de Zwittawa, die reeds gedurende eenigen tijd den weg niet verlaat. Brno is een groote, goed aangelegde stad, die haar levendig karakter niet voor het minst dankt aan de industrie, die in de onmiddellijke nabijheid daarvan is gevestigd. Brno heeft eens tot hoofdkwartier van Napoleon gediend; hier heeft hij de plannen voor den slag bij Austerlitz, in de onmiddellijke nabijheid van Brno gelegen, ontworpen. Niets is er echter in de stad, dat aan zijn toenmalig verblijf herinnert. Min of meer wordt Brno beheerscht door den zn. Spielberg, een berg, die een 56 m. boven de stad uitsteekt en die bekroond wordt door een reeks gebouwen, die afwisselend als kazerne en als citadel hebben dienst gedaan. De Italiaansche dichter Silvio Pellico heeft deze gevangenis beschreven in zijn

gedenkschriften, en met hem heeft hier gevangen gezeten de bekende Frans van der Trenck, de garde-luitenant van adellijke afkomst, die het oog durfde slaan op een der zusters van Frederik den Groote, welke hem tot in haar dood getrouw bleef. De Spielberg is beplant met alleraardigste plantsoenen; van verschillende punten uit heeft men hier prachtige uitzichten. Wat moet er niet een angst en onrust geheerscht hebben in die Decemberdagen in 1805, toen men van uit de verte de legers van Napoleon slaags zag met die van de Oostenrijkers! Brno heeft ook geheel een reeks van fraaie gebouwen. Daar is het museum voor kunst en kunstnijverheid, dat vroeger naar Aartshertog Reynier werd geheeten. Daar is ook het Franzenmuseum, op de zn. Krautmarkt gelegen. De geheel Gothische St. Jacobskerk, waarvan de toren een 92 m. hoog is, is midden in de stad gelegen, en vrijwel in de onmiddellijke nabijheid vindt men het oude Raadhuis, dat, hoewel gemoderniseerd, toch nog altijd al de charmes van den ouden stijl in zich draagt. Brno heeft geheel het aanzien van een nieuwe stad; men ontdekt niet dan met eenige moeite aantrekkelijke oude kwartieren, maar de nieuwe gedeelten zijn stijlvol aangelegd, en Brno maakt in alle opzichten den indruk, dat het een aangename plaats moet zijn om er te wonen. Wie van Brno uit den spoorweg volgt, die over het voormalige Austerlitz, thans met een Tsjechischen naam omgedoopt, leidt, komt door een typisch Moravisch gebied, waar de nationale kostuums, kleurrijk, opvallen, door het Waagdal, bij de badplaats Trancsenteplitz, die wij zoo straks zullen aandoen, wanneer wij ons van Bratislawa naar Slowakije begeven.

Gaat men van Brno op het reeds genoemde Trebova terug, dan kan men den spoorweg volgen naar Olmuci, de tweede stad van Moravië, een plaats met karakteristiek uiterlijk en mooie oude monumenten. Men kan ook verder gaan tot aan Troppau, de hoofdstad van wat het voormalig Bohemen aan Silezisch grondgebied overbleef, en tot aan Jägerndorf, thans een bloeiende nijverheidsstad, eens hoofdkwartier van den meest bekenden ruitergeneraal van Frederik den Groote, den voor niets vervaarden Ziethen. Maar als men de groote lijn van Brno naar Weenen volgt, dan komt men, terwijl heel in de verte het groote monument van Austerlitz zich tegen den horizont afteekent, na een paar uren

sporen in Bratislawa. Is Aussig, geheel in het Westen van Bohemen, de havenstad, die, aan de Elbe gelegen, den uitvoer van Bohemen naar Duitschland en westelijk gelegen gebieden beheerscht - Bratislawa, nog bij velen bekend als Pressburg, doet dienzelfden dienst door middel van den Donau jegens het Oosten. Het spreekt van zelf, dat het voormalige Pressburg, ten tijde der Oostenrijksch-Hongaarsche monarchie, weinig kans en weinig reden tot ontwikkeling had. Immers, het ligt op een paar uur afstand van Weenen en op niet veel meer dan enkele uren afstand van Budapest. Nu is echter de nieuwe Tsjechoslowaaksche Staat gekomen, en als bij tooverslag heeft het verkeer, dat nu bij voorkeur over deze haven wordt geleid, een groote ontwikkeling verkregen. De cijfers, die dit kunnen constateeren, zijn meer dan afdoende. Bedroeg de in- en uitvoer in 1923 te zamen nog slechts 130.000 ton, deze nam in 1926 tot 441.000 ton toe, terwijl nog een veel sterker toename viel te constateeren in het nabijgelegen havenbassin van Komarno, bevattende de nieuwe werken, die men sedert de stichting der Tsjechoslowaaksche Regeering heeft ondernomen; daar was de toename er een van 36.000 ton in 1923 tot 330.000 ton in 1925. Moeilijk valt dus te ontkennen, dat Bratislawa, met een rijk verleden, ook een rijke toekomst voor zich ziet. Dat Hongarije, tot welks gebied Pressburg behoorde, niet dan met een bloedend hart van deze stad afstand heeft gedaan, laat zich verklaren. Want eeuwen achtereen zijn in Pressburg in den St. Martinsdom de Hongaarsche Koningen gekroond, en van 1803 tot 1848 hebben in het Landhaus de zittingen van den Hongaarschen Rijksdag plaats gehad. Bratislawa vertoont dan ook in sterke mate het karakter van nieuwe en oude stad dooreen. Komt men in gedeelten der stad in de onmiddellijke nabijheid van het Raadhuis en van den St. Martinsdom, dan heeft men het oude Bratislawa voor zich; van hieruit ook gaan de trappen, die naar den Slotberg voeren, waar eens de gave Koningsburcht aanwezig was, dien men nu, althans gedeeltelijk, tracht te restaureeren. Komt men aan de zijde van den Donau, in het bijzonder op het vroeger naar Kossuth genoemde plein, dan bevindt men zich voor breedere, meer moderne straten. Bratislawa verkeert wel in een eigenaardigen toestand, want van een Tsjechische meerderheid is in deze stad geen sprake. De Magyaren echter hadden er evenmin een

meerderheid, die wel door het Duitsch sprekend element werd uitgeoefend, hetgeen door de onmiddellijke nabijheid van Weenen niet kan verwonderen. Vandaar, dat men ondanks den toenemenden voorspoed, dien Bratislawa geniet, wel eens klachten hoort over den algemeenen staat van zaken, maar daaraan ontkomt men in den regel niet, wanneer men in de sedert 1919 nieuw gestichte Staten reist.

Velen dan ook, die de vereeniging van Slowakije met het Tsjechische land toejuichen; die in de afscheiding van Slowakije van Hongarije geenerlei onrecht zien, vragen zich af of de economische redenen, die er toe geleid hebben om Pressburg aan Tsjechoslowakije toe te voegen, niet eenige compensatie hadden behooren te vinden! Vragen als zoovele, die voor de toekomst tot oplossing zijn opengelaten; vragen, die men ondanks de beteekenis, welke zij hebben, niet al te tragisch moet opvatten, wanneer men bedenkt, dat geen enkel vredesverdrag toestanden heeft kunnen scheppen, waarmede een ieder zich tien jaren na dato ten volle kon vereenigen!

Van Bratislawa gaat de groote spoorweg naar Slowakije, naar Karpathen-Rusland. Dubbel spoor zoolang de weg gaat tot Zilina - het belangrijke spoorwegpunt, waar eenerzijds de treinen gaan naar Breslau en Warschau, anderzijds naar Kosice, de hoofdstad van Slowakije - wordt de weg enkel spoor zoodra deze, aanvankelijk de rivier de Waag volgend, Slowakije ingaat. De kleurige kleederdrachten, die men kon waarnemen, zoolang men vrijwel evenwijdig met de Moravische grenzen spoorde, verdwijnen niet, wanneer men Slowakije inrijdt. De schilderachtige burchten en ruïnes, die reeds op dit gedeelte van den weg in grooten getale vielen op te merken, zijn ook in Slowakije aan te treffen en herinneren er ons aan, dat eens, in de tijden toen Polen en Hongarije en Bohemen machtige en rijke landen waren, hier alleszins aanleiding voor vermetele roofridders bestond om op buit te loeren.

Zilina verlaten hebbende, gaan wij steeds door het dal van de Waag, aanvankelijk breed, daarna steeds nauwer, zoodat de weg zich ook steeds meer tusschen de rotsachtige bergen door zijn weg moet banen. Wij komen langs Vrutky; wij gaan langs Lobochna, vanwaar een zijweg gaat naar den schitterend onderhouden burcht Orava, die daar in bijna vorstelijke eenzaamheid

ligt; wij gaan langs Rosenberg, dat een belangrijke industrieplaats is, en wij passeeren achtereenvolgens Strba en Poprad, die toegang geven tot de hooge Tatra, de voornaamste onder de gebergten van Slowakije. Dan wordt de weg eentonig en verlaten; aan weerszijden heeft men slechts uitzicht over de vlakte, die weinig welvaart oplevert, en men is verheugd het niet onaanzienlijk Kosice, bijna een etmaal van Praag verwijderd, te bereiken. Kosice zelf is een stad, die er zijn mag; zij beschikt over handel en nijverheid; over prachtige kerken en andere gebouwen, en men is eigenlijk verwonderd over het gedeeltelijk intellectueel, gedeeltelijk artistiek leven, dat men hier, zoo ver verwijderd van de beschaving, naar men althans meent, aantreft. Als men het laatste deel van de reis, wat in den regel het geval is, bij avond en gedeeltelijk bij nacht doet, kan men bemerken, dat op de Tsjechoslowaaksche treinen veel hout gestookt wordt, en dat men met de vonken, die dit hout verspreidt, niet altijd even voorzichtig is. Aan beide zijden van den trein vergezelden ons rijen van vurige schakels, die een prachtig vuurwerk boden, maar die ons ietwat angstig deden afvragen, of deze vele en velerlei vonken geen kwaad konden stichten aan weerszijden van den weg. Aangezien intusschen onze medereizigers, meer in het land bekend dan wij, zich weinig beangstigden, mochten wij aannemen, dat gevaren van beteekenis daarbij inderdaad niet bestaan.

Slowakije is - wie, die een blik op de kaart werpt, zal het ontkennen? - een land van schoonheid, van bergschoonheid vooral. De Karpathen leggen hier de grensscheiding tusschen Polen en Tsjechoslowakije, gelijk zij verder de grensscheiding tusschen Polen en Roemenië vormen. De Karpathen hebben verschillende gedeelten, die met verschillende namen worden aangeduid. Maar het meest belangwekkende, het meest gezochte daarvan is zeker dat gedeelte, dat hooge Tatra genoemd wordt; een gedeelte, dat zich over ongeveer 40 K.M. uitstrekt en zijn bekroning vindt in den zn. Pic van Gerlach, die een hoogte van 2600 m. bereikt. Poprad, het kleine plaatsje met geheel Duitsch karakter, dat hier midden in de vlakte tusschen twee hooge bergruggen ligt, biedt wel het beste uitzicht op de Tatra. Het is een gebergte, dat in niets aan de Alpen herinnert, ofschoon ook hier op betrekkelijk geringe hoogte eeuwige sneeuw wordt aangetroffen. De bergspitsen zijn

rotsachtig, grauw en kaal; zij laten weinig of geen plantengroei toe. Maar geheel de bergketen, zooals deze zich verheft, is van een majestueuze, eenzame schoonheid; maakt indruk juist door de verlatenheid, door het totaal gebrek aan alles wat men natuurlijke versiering zou kunnen noemen. Wij kwamen laat in den avond voor het eerst in Poprad aan, en zoo groot was ons verlangen om wat dichter bij deze berggroep te komen, dat wij onmiddellijk per auto in de vallende avondschemering een uitvoerigen tocht maakten, die was als een rit in het sprookjesland. Door de avondschemering, langs geheel verlaten wegen, gingen wij recht op de bergen aan; kwamen dan weer in een der kleine, maar uiterst comfortabele badplaatsen, die te halver hoogte van de bergen zijn opgericht; reden het eene oogenblik op een verlaten landweg, om even daarna een schitterend verlicht groot hotel of sanatorium te passeeren. De prachtige kleuren, die de avondschemering toeliet; het gezicht op de vlakte met haar reeds talrijke lichtjes daar beneden ons, en bovenal die heerlijke reine berglucht, die ons overal omgaf, ze deden alle vermoeienis, die na een treinreis van bijkans een half etmaal ontstaat, vergeten! De hooge Tatra biedt zoo ontzaglijk veel moois; daar zijn de meren van Strba en van Poprad; daar is het hoog gelegen Tatra Lomnice, waar het meest palace-achtige hotel te midden van de bergen omhoog rijst; daar is Alt en Neu Schmocks, en daar zijn de vijf meren in het Kolbach-dal, die evenveel openbaringen van natuurlijke schoonheid zijn. De reis naar de Tatra is lang, het is volkomen waar, en men moet het daaraan toeschrijven, dat men hier weinig vreemdelingen uit Westelijk gelegen landen aantreft; dat uitsluitend Hongaren, Polen, Tsjechoslowaken, wellicht ook Roemenen deze badplaatsen bezoeken. De hooge Tatra keert haar mooiste zijde naar Tsjechoslowakije; aan de andere zijde ligt Zapokane, de geliefde badplaats der Polen, die vooral des winters, in een natuurlijk sneeuwkleed gehuld, natuurpracht van den eersten rang geeft. Voor de toeristen is het slechts te betreuren, dat allerlei omstandigheden van practischen, en blijkbaar ook strategischen aard, het moeilijk maken om vrije vergunning te krijgen om overal heen te trekken waar men wil, want vooral het vrij trekken door de Tatra doet deze ten volle kennen.

Tsjechoslowakije en vooral het Oostelijke gedeelte er van behoort, al evenmin als Polen, Roemenië, Yoego-Slavië of Bulgarije tot de landen, die de gemiddelde Europeesche Westerling op zijn reisprogramma plaatst. Moet hij er heen voor zaken, hij aanvaardt het als een lot, dat hem op de schouders wordt gelegd. Toch heeft reizen juist in deze landen een dubbele aantrekkelijkheid. Want men wordt er niet gereisd, gelijk het geval is met zelfs den minst automatischen toerist, die een der bij uitstek geciviliseerde landen van Europa bezoekt. En dan, men leert geleidelijk deze in het algemeen weinig bereisde landen met andere oogen zien dan waarmede men te voren gehoord heeft, dat men ze eigenlijk moet bezien. Men mist er wellicht iets van het comfort, dat wij op reis gewoon zijn als van zelf sprekend te aanvaarden; men mist er echter ook het te veel aan comfort, dat elk avontuurlijk karakter aan het reizen ontneemt. Men leert landen, van welke men tot dusver slechts in boeken en couranten, en dan dikwerf zeer subjectief, heeft vernomen, met eigen oogen zien, en men komt van daar terug met indrukken, die bezonkener, en in den regel beter zijn dan die, welke men dacht op te doen. Is er in het Tsjechische land met zijn soberheid, met zijn tradities en prachtige oude stadjes veel, dat tot het Hollandsche hart moet spreken, in Slowakije is het iets reeds van het Oosten dat men nadert. Gaan wij nog een stap verder en betreden wij Karpathen-Rusland, dan bemerken wij een verschil, zelfs een groot verschil in ontwikkeling en beschaving. Dit Karpathen-Rusland, aan den Tsjechoslowaakschen Staat verbonden vermoedelijk meer op politieke en strategische dan op economische gronden, zal aan de Regeering in Praag nog heel wat moeite geven, voordat het tot een integreerend onderdeel daarvan kan worden gerekend!

H.Ch.G.J. v.d. M.

Aan Mark Belloy.

De Vrijvechters

Ik was toen pas enkele weken verloofd en mijn teeder beminde Angèle liep hoog op met mijn letterkundige ambities, kocht zekere weekbladnummers, waarin eenige van mijn dichterlijke bevliegingen waren opgenomen, in vierdubbel en stelde zich voor, dat ik spoedig beroemd zou zijn en bewonderd door mijn tijdgenooten. Alleen verweet zij mij, dat ik mij te veel op den achtergrond hield, te weinig deed om me te lanceeren en zij gaf mij den raad, meer omgang te zoeken met jonge kunstenaars om aldus in de gelegenheid te komen de buitenwereld te overtuigen van mijn dichterlijke gaven.

Ik liet haar zeggen, maar deed geen enkelen stap om haar raad op te volgen, vergenoegde mij enkel nu en dan een vers te laten verschijnen in een blad, waarvan de hoofdredacteur mij genegen was en leefde verder ongestoord in een roes van geluk, wel is waar zonder roem, maar tevens ook zonder kommer en zorg, Angèle gaf dus weldra haar pogingen op en liet zich wiegen in den hemelschen droom onzer jonge liefde, vergat spoedig haar ephemerische ijdelheid en sprak niet meer over roem, toekomst, populariteit of andere belachelijke dingen.

Toen ontving ik onverwachts het bezoek van den ouden schoolmakker Tom Louwerse, dien ik sedert een paar jaar uit het oog verloren had en van wien ik enkel wist dat hij de Antwerpsche correspondent was van een belangrijk Brusselsch dagblad.

‘Mijn beste Karel,’ riep deze uit, toen ik hem in mijn studeervertrek had binnengelaten, ‘mijn goeie vriend, ik heb je laatste verzen gelezen en heb er bij gesnikt van louter aandoening. Vooral dat korte gedicht, - de naam van het ding is me verduiveld ontgaan, maar er was kwestie in van een waterval, een onrijpe banaan, een vrouwentraan en een paardenwedren, - vond ik bijzonder aangrijpend en 't gaf mij de verzekering, dat je een schitterende toekomst te wachten staat. Je hebt genie, kerel, en je zult de wereld verbazen! Er ligt van alles in je verzen: gevoel, ver-

stand, humor, fantazie, kracht, rhythme, melodie, meesterlijke abdicatie van alle vormtraditie, futuristische volmaaktheid wat betreft de chaotische opstapeling van tegenstrijdigheden, sereenheid daar waar je eeuwig-reine ziel de rimpels van het rimrammeer wegtoovert, brutaliteit als je, plots bewust van de superioriteit van het al-weten, je hersenpan doet openspringen en brokken wetenschap slingert in bekoorlijke dalen, waar de droom ongeschonden heerschte. 't Is ontzettend!'

Ik was danig verbaasd bij het aanhooren van die geestdriftige lofbetuigingen.

'Ik wist niet, dat er zooveel in mijn verzen stak,' zei ik enkel ootmoedig.

- 'Jongen, jongen! Ik mag zeggen, dat ik wat afweet van moderne dichtkunst. Welnu, jouw verzen zijn een nieuwe openbaring. Gedaan voortaan de vermoeiende en ten laatste vervelende T.S.F.- en telefoondraad-combinaties, de variaties op motor, rad, machienolie, autolamp, zoeklicht, bolsjewisme en wereldvrede. Jij komt eindelijk weer met wat nieuws. En de wereld zal aardig opkijken als ze je stem vernemen zal!

Maar, a propos, ben je zinnens, als een bestrafte schooljongen in een hoekje te blijven staan? Denk je soms, dat het je voldoende is, af en toe een bijdrage te schenken aan een weinig verspreid kunstblaadje, om de menschheid heen te helpen over sufferige conventie en jammerlijke kleingeestigheid?'

- 'Ik ben gelukkig,' onderbrak ik, 'ik leef rustig en verlang geen roem. Het is mij voldoende een kunstideaal te koesteren en zekere gevoelens te uiten wanneer het mij niet meer mogelijk blijft ze in me te houden. Ik stel mij de kunst voor als een noodwendigheid, iets waarvan ik de slaaf ben en vaak de onwillige slaaf.'

- 'Je hebt het recht niet,' barstte echter mijn vriend uit, 'je hebt het recht niet je te koesteren in een egoïsme, dat ons, minderbegaafden, belet in het bezit te komen van een schat aan hooger genot, die ons rechtmatig toekomt. Of denk je, dat je dit uitzonderlijke talent slechts aan je zelf te danken hebt? In dit geval moet ik je doen opmerken, dat je lijdt aan onzinnige verwaandheid. Neen! Het genie is niet het resultaat van een door energie ontwikkelde begaafdheid, het is integendeel een geschenk van de massa, een geschenk waaraan wellicht duizenden medegewerkt hebben

en dat plots ten deel valt aan een enkeling, op wien dan de plicht rust bedoeld geschenk in al zijn schoonheid vóór te houden aan diezelfde menschheid, waaruit het voortgesproten is. Neen, vriend, de echte kunstenaar heeft het recht niet zich op te sluiten in z'n ivoren toren en alleen te genieten van iets dat de gemeenschap toebehoort; hij zal niet zelfzuchtig zich verschuilen achter draperieën van gemoedelijkheid en knusse zelftevredenheid; hij zal integendeel leven en strijden, juichen als hij zijn ideeën ziet zegevieren, lijden als hij zich bespot en gehoond voelt, maar eeuwig vechten en nooit den moed verloren geven.'

- 'Ik voel me weinig strijdlustig,' merkte ik op.

- 'Je zult het worden. De reuk van bloed en buskruit hitst de paarden op en zij trappelen weldra van ongeduld en verlangen niets liever dan zich maar dadelijk in den strijd te werpen. Je zult het effect eens zien na de eerste schermutseling!

In elk geval, ik ben gekomen om je een kans te geven. Je zult bij ons ingelijfd worden.'

- 'Wie is Ons?' vroeg ik nieuwsgierig.

- 'Ons, dat is al wat Antwerpen telt aan jeugdige aandurvers: innoveerende schilders, vrijgevochten letterkundigen, tooneelspelers, toonkunstenaars, enz. Ons, dat zijn de "Vrijvechters van het Tooneel".'

- 'Wat hebben die menschen zich voorgenomen?'

- 'Wij willen het tooneel verjongen. Het tooneel is in verval geraakt. De menschen gaan naar kinemavoorstellingen, revuetheaters en sportaangelegenheden. Het tooneel is verlaten. Waarom? Omdat er geen tooneel meer gespeeld wordt! De acteurs dragen verzen voor, spreken redevoeringen uit, houden voordrachten over kunst, algemeen stemrecht, vrije liefde en broederlijkheid onder alle menschen. Zij praten, praten, praten... een uur, twee uur, een heelen avond. Het publiek luistert, geduldig, daarna ongeduldig, eindelijk knipoogend van den overweldigenden slaap en eindigt met gansch in te sluimeren. Somtijds gebeurt er ook iets, dan is het gewoonlijk iets van weinig belang en had men het even goed kunnen weglaten. Het publiek laat zich echter niet voor den aap houden en blijft een volgende maal weg. Het wil zich verzetten; het houdt niet van lamlendig gezeur; het gaat naar den schouwburg om een emotie te ondergaan, niet om den indruk te krijgen,

dat het een of anderen cursus volgt aan een volkshoogeschool.

Wij willen dit alles veranderen, willen stukken opvoeren, waarin menschen niet alleen spreken, maar tevens gaan, loopen, springen, dansen, dooden, mishandelen, van pijn over den grond kronkelen of van het danig lachen van hun stoel vallen. Wij zullen speciaal tot dit doeleinde nieuwe stukken schrijven, die eenig zullen zijn in hun aard en een snelheid en verscheidenheid van handeling zullen bevatten, die slechts een vergelijking mogelijk maakt met cow-boy-filmen en voetbalwedstrijden. Ikzelf heb ten andere reeds een eenakter klaar, "Cataclysme", waarin een man door de wolven verscheurd wordt, een onderzeeboot ontploft en een aardverschuiving plaats grijpt, dit alles in een spanne tijds van nauwelijks een kwartier. Wij willen de toeschouwers doen hijgen, zuchten, schreeuwen van ontzetting en bulderen van enthousiasme. Nu doen ze allen hetzelfde: zij gapen van verveling.'

- 'Vrees je niet, dat er spoedig gebrek zal zijn aan repertorium?' waagde ik te onderbreken. 'Er moeten, dunkt me, nog niet veel stukken geschreven zijn volgens die nieuwe principes, die vooral de beweging schijnen te huldigen.'

- 'Dat geeft niet! In afwachting zullen wij ook de klassieken spelen. Shakespeare is onze man. Hij is ten andere van alle tijden. Onze generatie van ouwe pruiken heeft echter dezen eeuwigen jongeling vastgekluisterd in de banden van hunne verjaarde opvattingen en jammerlijke gewoonte-formules. Wij zullen den man ontzetten, hem terugschenken aan de jeugd, hem plaatsen in de verhoudingen van den modernen tijd. Hoe verkeerd, de helden van zijn meesterlijke treurspelen te willen situeeren in vastgestelde ruimte en tijd! Zijn zij soms niet eeuwig, geven zij niet de voorstelling van alle menschen, door alle tijden heen en in alle omstandigheden?

Wij zullen dus die helden plaatsen midden in ons eigen leven, maken van Othello een moderne figuur, beschrijven hem als den koning van den Jazz, Europa overweldigend met de heerlijke Afrikaansche beschaving, die weldra heerscht tot in het kleinste dorpje waar kermis gevierd wordt. Wij zetten den man een hoogen hoed op en kleeden hem in een keurige smoking, zoodat hij het elegant uitzicht krijgt van een uitheemschen prins, die baccarat speelt te Monte-Carlo, Desdemona is de blanke wederhelft, die

onschuldig droomt van fox-trot-nuances, syncopated melody en cocktails. Wij laten haar spelen in roze combinaison en zijden kousen. Als Othello binnenkomt werpt zij zich op een canapé, de beenen omhoog, zoodat de neger dadelijk overtuigd is van haar groote genegenheid. Wij engageeren een jazz-band om zekere ontboezemingen beter te onderlijnen en enkele dancing-girls zullen op hun beurt het rhythme geven dar innerlijke gemoedstoestanden. Nog andere bijzonderheden zullen wij moderniseeren, maar het geheel zal ongeschonden blijven en het publiek de overtuiging geven, dat Shakespeare steeds even machtig blijft, ook al wordt de actie verplaatst in een nachtkot en worden enkele wijzigingen aangebracht met het oog op de geëvolueerde zeden en gebruiken der hedendaagsche samenleving.'

Ik staarde Tom even aandachtig aan. Hij was volkomen ernstig. Hij had op school nooit teekens vertoond van onevenwichtigheid, had het daarna gebracht tot journalist aan een dagblad met bij de honderd duizend lezers, moest dus wel beschouwd worden als iemand die weet wat hij zegt. Het was duidelijk, dat ik niet op de hoogte was van bepaalde strekkingen en gedachtenstroomingen en Angèle had gelijk, wanneer zij meende, dat ik mij te veel afzonderde en geen verband zocht met jongelui van mijn slag. Alleen begreep ik niet wat nut het kon hebben mij aan te sluiten bij menschen, die zich waarschijnlijk uitsluitend met tooneelzaken bezighielden en ik maakte dus Tom opmerkzaam op dit bezwaar.

- 'Maar Karel,' stormde hij dadelijk los, 'imagineer je toch niet, dat onze actie slechts éénzijdig zijn zal, dat er enkel van tooneel zal gesproken worden. Ver van daar. De redding van het tooneel is ons slechts een voorwendsel om de buitenwereld een bewijs te leveren van onze werkdadigheid; wij bezitten echter combustibelen voor alle soorten vuurtjes, zullen ons bezighouden met muziek, literatuur, philosophie, pedagogie, cabaretkunst en economie. Wij vormen een soort selectie, waar elke nieuwe opvatting een kans krijgt, elk pasgeboren idee ontwikkeld, ontleed, besproken en overwogen wordt. Al die menschen hebben zich losgerukt van conventie en traditie en alles wat springlevend is wordt aangebeden en gehuldigd. Begrijp dus, wat belang het voor je heeft, je eigen kracht te meten in zulk midden. Sommige wankelbare stellingen, kwellende onzekerheden, kiemende geloofsbelijde-

nissen worden plots gewikt en gewogen door onbaatzuchtige vriendenhersens; nieuwe horizonten worden je voorgehouden; frissche mogelijkheden, die je als enkeling nooit vermoedde, duiken op en werpen ongekende klaarheid op zaken, die je tot nog toe volledig duister waren...'

Op dien toon onderhield hij me nog ongeveer een half uur en ik eindigde met mij als lid te laten inschrijven, meer om van hem verlost te zijn dan wel uit overtuiging, en werd dus Vrijvechter nummer zooveel.

Hoe lang ik precies lid bleef, kan ik niet met zekerheid zeggen. Het heeft ten andere weinig belang. Ik woonde de eerste, zoogezegde vergaderingen tamelijk regelmatig bij, maar verslapte in mijn ijver, toen de gevolgen zich op mijn gezondheidstoestand begonnen te vertoonen.

Bedoelde vergaderingen werden gehouden op het atelier van den jeugdigen schilder Lode Minnaert, atelier gelegen op de derde verdieping van een bouwvallig huis der Rozenstraat. De straat alleen was reeds de moeite waard en men vond er zoowat alles, behalve natuurlijk de koningin der bloemen. Men geraakte door den band niet tot aan de voordeur, vooraleer onthaald te zijn geworden op een salvo van kussens, wollen doeken, ledige verftuben, borstels en andere, soms gevaarlijker benoodigdheden. Men moest daarna alles zorgvuldig oprapen, - er waren zekere regels van étiquette, waarvan men niet afweek, - den heelen rommel projectielen naar boven sleuren, of men werd niet tot het geacht gezelschap toegelaten. Gewoonlijk, op het oogenblik, dat je bijna de moeilijke en duistere trap op waart, struikelde je dan over een geheimzinnig aangebrachten hinderpaal en viel je over jezelf, terwijl je het verheven genot smaakte de borstels, stokken en tuben terug naar beneden te hooren donderen. Soms echter was er boven reeds een nieuwe vrijvechter in het zicht en dan kwam men je wel eens een handje helpen, omdat er gebrek was aan munitie. Ook gebeurde het, dat een verkeerd persoon, een gebuur of een onschuldig voorbijganger, jammerlijk getroffen werd, wat dan aanleiding gaf tot onverkwikkelijke straattooneelen, waarbij soms een politieagent moest te pas komen om wat schijn van orde te herstellen door menschen op te schrijven, die niets met de zaak te maken hadden.

Als men het atelier binnentrad, dan was het een groote zeldzaamheid iemand aan te treffen met wien men nog een fatsoenlijke conversatie voeren kon. Gewoonlijk verkeerden allen reeds in een staat van wankelbaar evenwicht en eenige plassen gestort bier getuigden van de gewone overvloedigheid aan drinkbare materie. Er stonden slechts twee stoelen en een canapé in het atelier, benevens de schildersbenoodigdheden en een niet meer jeugdige buffetpiano. De eene stoel was stevig en betrouwbaar en diende ten andere om gedurende den dag het zitvlak te steunen van vriend Lode, wanneer deze aan den arbeid was. De tweede stoel was zeer onzeker en verving de ontbrekende pianokruk. De liefhebber, wien de lust bekroop het gezelschap eens te vergasten op een rag-time, een operette-motief of een populairen hutsepot, mocht niet stomdronken zijn en moest, zelfs in nuchteren toestand, beschikken over zeker meesterschap in equilibristentoeren, of hij kwam na onbepaalden tijd onvermijdelijk op den grond terecht, tot satisfactie van het instrument, dat erg aan asthma leed en heelemaal geen partijganger was van te lyrische ontboezemingen. De canapé was absoluut degelijk en werd dan ook regelmatig ingenomen door vier of vijf vrijvechters, van wie onbeweeglijkheid en ingetogenheid precies niet de kenschetsende hoedanigheden waren. Zij weerstond echter alles en stortte slechts in, toen wij op zekeren avond met bij de twintig man een soort levende groep wilden uitbeelden, groep welke vriend Tom dan zou gekiekt hebben.

Was er gebrek aan zitmeubels, er was echter overvloed aan kussens en cubistisch beschilderde doeken en men was spoedig gewoon neer te hurken als de Indianen van Cooper, die de vredespijp rookten rond het kampvuur. Het kampvuur werd echter uiterst voordeelig vervangen door een ton ‘Helles’ of ander vermaard ‘export’ en wij rookten niet alleen de vredespijp, maar tevens ook cigaren en cigaretten van zeer uiteenloopende kwaliteiten.

Wat men nooit verwacht zou hebben bij deze jonge menschen: het kwam na een onbepaalden tijd toch regelmatig tot een discussie. Maar welke discussie! Het leek soms het abracadabra van de pensionarissen van bepaalde gestichten, het deed een ander maal denken aan het gestamel van schipbreukelingen, die veertien dagen op een vlot rondzwalpten en wekte dan weer den indruk van schooljongens, die lange besprekingen houden over metaphysica.

Sommigen spraken over tooneel als oermenschen over scheikunde, anderen voorspelden de toekomst der letterkunde met de zekerheid van astronomen die een aanstaande natuurramp verkondigen, nog anderen hielden praatjes over liefde en vertoonden daarbij een cynisme, dat mij deed vreezen, dat zij slachtoffers waren van vreeselijke kwalen of ten minste onderhevig aan vallende ziekte. Ik hoorde dingen, waarbij het mij verwonderde, dat de piano niet vanzelf begon te spelen of dat vloer en zoldering niet naar mekaar vlogen om onze ijlende koppen te verpletteren en aldus een wonderdrankje te vormen, aan te bevelen voor sufwordende diplomaten of geleerden in aberratie.

De besprekingen eindigden dan plots zonder bepaalde reden, bijvoorbeeld bij het weerklinken van een geluid, dat wij geleerd hadden niet te beschouwen als een bewijs van schrijnende onwelvoeglijkheid, maar eerder als de gezonde uiting van onze expansieve Vlaamsche jovialiteit. Wij werden gewoonlijk bij dit sein uit de doolhoven der zinsverbijstering geslingerd in de meer oppervlakkige werkelijkheid der door Breughel vereeuwigde materialistische genoegens en deden een nieuwen aanval op den buik van de bierton, tot deze er eindelijk moest aan gelooven. Maar toen moesten wij er door den band ook aan gelooven en vervielen wij in uitersten, die lieden van den goeden ouden tijd medelijdend met het hoofd zouden doen schudden, moest ik hun al de nadere bijzonderheden vertellen. Sommigen gingen op de vensterbanken staan en imiteerden zekere fontein, die in de hoofdstad een bijzondere aantrekkelijkheid vormt; anderen zongen in koor of voerden dansen uit om een negerkoning afgunstig te maken. Op een gegeven oogenblik kregen wij dan gewoonlijk ruzie met de buren en het spektakel werd daarna op straat voortgezet, tot wij op de vlucht gedreven werden door eenige moedige venten, die, door hun vrouwen opgehitst, ons met stokken achtervolgden, terwijl de volkswijven de politie gingen verwittigen. Wij waren echter voorzichtig genoeg op tijd de plaats te poetsen en eindigden dan met het Statiekwartier op stelten te zetten of met in een of andere activistische vesting met een bende Vlaamsch-nationalisten te verbroederen, tot wij, doodaf en heesch als partijredenaars na een woelige meeting, ineenzakten onder het brullen van een laatsten ‘Vlaamschen Leeuw’ of desnoods een Internationale.

Niettegenstaande dit alles kwam het nochtans tot een resultaat. Dit resultaat bestond in de opvoering van een middeleeuwsch spel, dat zich vooral onderscheidde door de menigvuldigheid van zoute zetten, zoo gedurfd, dat een zwart paard er rood van zou worden. Er was echter geen zwart paard aanwezig, want de opvoering greep plaats voor een bijzonder uitgelezen gezelschap en Tom had zelfs een vooraanstaand letterkundige overgehaald, vóór het eerste bedrijf een korte toespraak te houden om de bedoelingen der vrijvechters kenbaar te maken en tevens eenige merkwaardigheden over het stuk te vertellen.

De opvoering was goed, zonder meer. Eenige dames van reeds lang bestaande tooneelmaatschappijen vertolkten hun rol op heel fatsoenlijke manier. Tom speelde absoluut voortreffelijk en de anderen trokken zich zonder groote ongevallen uit den slag. Lode had enkele modernistische decors geborsteld, had de schetsen ontworpen voor de kostumes en daarbij bepaalde zich dan ook de eerste poging tot verjonging of vrijvechting der tooneelkunst. Er was een ‘succès d'estime’ en dit was alles.

Ik nam echter kort daarop mijn ontslag als lid, want mijn ouders begonnen zich stilaan ongerust te maken over chronische maagstoornissen en ook Angèle was reeds lang de meening toegedaan, dat mijn omgang met de vrijvechters eerder een verderfelijken invloed op mijn moraal uitoefende en ik mij vrijheden begon te permitteeren, die in 't geheel niet betaamden.

Eenige maanden later vernam ik toevallig de ineenstorting van de heele vereeniging. De schatbewaarder had, naar men mij vertelde, op een vergadering slechts vagen uitleg kunnen verschaffen over bepaalde gelden, die blijkbaar verkeerd besteed waren geworden en er was een herrie ontstaan, die de maatschappij noodlottig werd en haar onmeedoogend kelderde.

Aldus eindigde op jammerlijke wijze een instelling, die geroepen was de intellectueele wereld te verbazen en zich had voorgenomen de bestaande tooneelformules omver te werpen om plaats te maken voor moderner, gezonder opvattingen, die nieuwe schoonheid zouden doen uitstralen en ongekende vreugde zouden verwekken.

Het was erg tegengevallen. Maar wie had ook kunnen voorzien, dat die schatbewaarder een oneerlijke vent was!...

EUGENE BOSSCHAERTS.

Gothâma-Bouddha

Een klingeleklangel van klokken en gongen
weergalmde als een beiaard van zilver en goud.
Gothâma, de reine, de forsche, de jonge,
trok vroolijk, ten Oosten, de poort uit naar 't woud.

De zon, aan de kimme, in haar gloeienden wagen,
en glansde niet feller van rozen en vuur
dan, midden zijn dienaars, Gothâma, gedragen
ten buitenverblijf, in de lentenatuur.

De kelkjes ontloken, of tallooze dwergen
onzichtbaar ze weefden in loover en gras,
en alles bestikten, het dal en de bergen,
dat 't landschap nog enkel één bloementuil was.

En duizenden vogels met fonklende vêeren
en kweelende gorgels bezielden die pracht.
O goddelijk wuift uit der hemelen sferen
het leven, waar lente en waar jonkheid in lacht.

Maar plots werd, door 't zicht van een wandlenden stakker,
de jolende stoet op zijn reize verrast.
Een mensch stond daar stil, aan den hoek van zijn akker:
al torschten zijn schouders geen zichtbaren last,

verglaasd was de glans van zijn uitgeholde oogen,
zijn voorhoofd was kaal en van rimpels doorploegd,
zijn borst was beklemd en zijn ruggraat gebogen,
hij leunde op een stok, hij was moede gezwoegd.

O zeg, sprak Gothâma, verklaar me de zonde
waar dergelijk lot als kastijding voor trof.
- Geen deugdzamer wezen, hoe verre in het ronde,
sprak Karma, de schildknaap, de lievling van 't hof;

slechts oud werd die man. 't Is 't gewicht van de jaren,
dat weegt aan zijn leden; geen straf kwam hierbij.
Wie ooit ook den stroom van den tijd moet afvaren
treft ouderdom eens, en die wordt zooals hij...

Een wolk schoof in eens langs het edele voorhoofd
des prinsen. Zijn vreugd van zich krachtig en frisch
te voelen verzwond. Hoe was blijdschap veroorloofd,
als krachtloos vervallen ons noodlot toch is?...

En mijmrend beval hi zijn stoet van te keeren.
Maar vruchteloos noopten hem hof nog en feest.
Iets bleef hem in 't harte, dat niets en kon weren,
het beeld van den grijsaard bespookte zijn geest...

Op zijde, alle kommer! Op zijde, alle zorgen!
Laat 't beekje maar kabblen, hoor 't vogeltje slaan!
Gothâma vermeed nu de poort van den morgen
en reed zijn paleis uit, ten zuiden voortaan.

't Werd bloeiende zomer. Een blakende zonne
wees glansend en loodrecht het uur van den noen;
te liever was 't nog, bij 't kristal van de bronne,
dat kweelde in het lommer van 't peillooze groen.

O daar, onder 't welfsel der eucalyptboomen,
op 't geurige mos waar hi schâuw vond en rust,
was de aarde als een kussen van donzige droomen
waar zielleed op insliep, gewiegd en gesust.

Maar, klinkt niet daar ginds als een klagen en kermen?
Daarheen, vlug daar henen! Een pellegrim ligt
hier razend van pijn in de koortse te zwermen,
van stuipen verrokken, de leden ontwricht.

Gothâma, ontroerd en tot tranen bewogen,
smeekt Kanva stilzwijgend om uitleg en zin.
- Ja, meester, zucht 't antwoord, geluk is een logen,
slechts lijden houdt 't leven als werkelijkheid in.

Het druipt als een gift uit den krans van den beker,
het loert op zijn prooi als een roofdier in 't bosch;
wat vroeger, wat later, maar schromelijk zeker
treft allen zijn klauw, die nooit offer liet los;

geboorte noch rang en beschutten er tegen;
wie leeft, zal ook lijden, zoo vergt het de Wet...
Gothâma gevoelde zijn hart als doorregen
van gloeiende priemen. Hij viel in gebed,

en minzaam beval weer naar huize te keeren.
O, waar is de balsem, die stilt en geneest?
De filter, de krachtspreuk, die lijden bezweren?
Het beeld van den kranke bespookte zijn geest.

Vergeefs ondervroeg hi gebloemten en kruiden,
en starren en winden, en vogel en nest.
Hij meed nu voortaan ook de poorte ten zuiden
en koos naar zijn buiten een uitgang langs 't west.

Gezegende stond, als de zon aan de kimme
in purperen mantel ter avondrust neigt,
een kudde van wolkjes als vuurrozen glimmen
en 't heelal rond haar als van dankbaarheid nijgt.

't Behaagde Gothâma nu doelloos te dwalen
door heggen en struik op dit uur van den dag.
Hij drenkte, als het ware, zijn ziel van die stralen
waar afscheid en liefde en verzoening in lag.

Maar dra kwam langs hier ook weer 't droeve hem tegen
Een jamrende ploeg droeg een ijslijke pop.
In guldene wolk wierp ze 't stof van de wegen
als wierook der aarde ten hemeltrans op.

- Wat voorwerp, zeg, wordt door die lui toch gedragen,
in rouwe gedompeld, en snakkend van wee?
- Een doode is 't, zegt Kanva, die door zijne magen
naar 't vuur wordt gebracht, dat 't hem rust geve en vree.

- Maar 't leven, dat eens toch dit lichaam bezielde?
- Verzwonden, lijk morgen het uwe ook en 't mijn!
Wat 's ochtends ontkiemde, reeds de avond vernielde.
Zoo was het, zoo is het, en eeuwig zal 't zijn.

- Is 't leven niet meer dus dan 't onkruid der velden?
- 't Ontwaakt eens, en 't woekert, en 't rijpt en het sterft.
- Kan niemand daartegen zijn wilskracht doen gelden?
- De Dood overweldigt en slaat waar ze zwerft.

Geen wezen, of 't valt eens als gras vóor de sikkel;
noch jeugd, noch verdienste, haar vonnis ontziet,
hoe hard het ook valle en waarin het zich wikkel',
geen schepsel ter wereld. Slechts heerscher is 't NIET!

- Wat levenslust, Kanva, zeg, kan me bekoren,
begrinnikt van Ouderdom, Lijden en Dood?...
Gothâma ging henen en doolde als verloren.
De zonne ging onder. Als bloed zag ze rood...

ALBA CTSESIOS.

[Verzen]

O Dood!

(Aan mijn overleden gade)

O dood! o dood! hoe schouwdet gij naar mij!
Een koude vlamme brandde in uw diepe oogen,
Een koude vlamme, lichtloos, onbewogen,
Een ziel, haar ziel, verterend aan mijn zij!

Gij staardet roerloos stom, toen levensblij
In 't licht der zonne dansend, opgetogen
Haar zingen klonk tot in de hemelbogen
Vol hoopvol droomen en vol fantazij!

Daar ligt zij neergeveld op blanke sponde,
Wasgeel, de lippen paars, met bloedge wonde,
De stijve vingers klemmend 't kaarsenlicht...

In haar strakke oogen zie 'k de vlamme branden,
De koude vlam, o dood, van uw gezicht,
Dat scherp me aanstaart uit verre schimmenlanden!

Ik lei mijn Vreugd

Ik lei mijn Vreugd in de ebbenhouten kiste
Waar al mijn smarten weenden om en rond;
Ik gaf den kus des doods den bleeken mond
En staarde strak op Haar die 'k nu vermiste...

En snikken hoorde ik en ook doffe slagen,
En trage stappen klonken als op maat;
Mijn smarten hebben Haar naar 't graf gedragen;
Oneindig lijd ik, ach! met koud gelaat!

Vergane Rozen

Vergaan, helaas! de roze van mijn leven,
Vergaan, die geuren schonk aan mijn gemoed!
Dor is de kelk die eens mocht bloemen geven,
Als paarlen blonken door ons liefdegloed!

Haar blaren zijn verstrooid nu langs de dreven
Van mijn diep lijden, die ik volgen moet
In 't bloemloos tuintje van mijn ijdel streven,
Wiens koude leegheid alles dorren doet!

O mocht weldra mij ook die winter dooden;
'k Ontving u als de zoetsten der genooden,
O dood, o goede dood waar ik naar tracht...

En 'k smeek u, wil toch 't zalig uur vervroegen,
Dat in den schoot der aarde ik zal vervoegen
Mijn liefderoos, die eenzaam op mij wacht!...

A. DE GEEST.
Sandoa (Belgisch Congo).

[Verzen]

Langs de Baan

Bleef ook ieder koel ontkennend,
doelloos dwalen, leedbelast;
sta vast!

Zaagt ge krakend alles storten,
waar ge jaar aan jaar om streedt;
hersmeed!

Werd de Zomer zonder zonne
en de herfsttijd zonder vrucht;
geen zucht!

Zijn u 's levens zwaarste kampen,
is u 't ergste toebereid;
voer strijd!

Moet ge breken, moet ge vallen,
neergesmakt, de bron nabij;
val blij!

Zomerwonder

Zonnedronken eens te worden,
wentlend in 't verhitte gras,
van zijn wijsheid zich ontgorden
om te bloeien als 't gewas.

Met geknepen oogen staren
in doorlaaide wonnelucht,
om met open hert te garen
nooit gesmaakte zonnevrucht.

In dien zwijmel te begrijpen
wat men jaar aan jaar doordacht
en in ééns te voelen rijpen
wat verdord leek en versmacht.

Als een reus er uit te stijgen,
hecht en blij en onvervaard,
weer het Leven lief te krijgen
of het ware een hemelvaart.

ERIK WILLEM LINDE.

[Verzen]

Jan Cockx, mijn Vriend

Jan Cockx, mijn vriend, hij is een schilder.
Waar hij verschijnt wordt 't leven milder.
Hij woont en troont op eenen zolder,
daar waaien boomen uit den polder,
daar kleuren bloemen duin en heide,
daar dansen elfen op de weide.
De heuvelen van Averbode
staan rond de abdij te avondrooden.
Ons Heer wordt van het kruis gedaan.
Gij ziet ook een piano staan,
waar 's avonds Bach een fuga speelt
en Schubert zachte liedjes kweelt.
Ge ontmoet er schilders en poëten,
die alles van de toekomst weten
en bij de lamp een taartje eten.
Jan Cockx heeft in den dag geen tijd;
hij is voor vrouw en vrienden kwijt;
hij brandt op schaal en bloemenvaas
glans van ivoor en van topaas;
hij weeft met blauwe zuiverheid
roo-tulpenvelden op tapijt.
Hij gaat zijn ezel openvouwen
in winter- en in meilandouwen
en droomt dan met een bleek gezicht
naar 't magisch spel van kleur en licht.

De Zeeman

Zijn schip lag gemeerd in de havenkom.
De avond was zwoel. Het sterlicht glom.

Hij lag op het voordek lui uitgestrekt.
Een gitaar heeft hem plots uit zijn droomrust gewekt.

De keerende tij overstroomde de stilt'
en steeg tot een rhythme onrustig en wild.

De lichtgloed der stad werd een tooverkring.
Wat schrijnde in zijne herinnering?

Hij ging en ging. Hij moest wel gaan,
want vreemd was de schijn van de volle maan.

En toen een vrouw hem binnen nam,
begreep hij niet hoe hij daar kwam.

Een klank, een beeld en de avondgloed
en wie herkent zijn eigen bloed.

A.W. GRAULS.

Vlaamsche Kroniek

Dr Maurits Sabbe heeft onder den titel **Letterkundige Verscheidenheden** (Uitgave S.V. Lectura, Antwerpen) een viertal merkwaardige literaire studiën gebundeld. De eerste daarvan - Vondel's Herbarium - is te beschouwen als een volledigingvan het groote werk, dat dezelfde auteur vóór een tiental jaren heeft gewijd aan 'Dierkennis en Diersage bij Vondel.' Sabbe heeft het thans voornamelijk over de botanische kundigheden van den grootsten onzer dichters en over de sporen, welke daarvan in zijn verzen te vinden zijn. Het gemis aan een hartstochtelijk natuurgevoel, dat bij Vondel opvalt, schrijft Sabbe toe aan de 'onvoldaanheid met het aardsche,' waardoor de dichter zich genoopt voelt tot een zich verdiepen in de 'droomheerlijkheid van mystieke visioenen.' Te recht doet Sabbe opmerken hoe met dat al, het echte natuurgevoel ook in Vondel werkzaam was. En ten bewijze van deze stelling wordt dan menig voorbeeld aangehaald, waaraan beschouwingen omtrent de botanische kundigheden van des dichters tijdgenooten worden vastgeknoopt. Zeer ter snee merkt de geleerde commentator op, hoe Vondel's natuurzin 'nooit vrij te pleiten (was) van een tintje utilitarisme...' Voor Vondellezers is wellicht het meest belangrijk dit gedeelte van het opstel, waarin gewezen wordt op de symbolische beteekenis, welke de dichter, net als zijn tijdgenooten, aan vele planten hecht. Verder wordt uitgeweid over de geneeskundige eigenschappen, door de wetenschap van de zestiende en de zeventiende eeuw - en ook door het volksgeloof - aan sommige kruiden toegeschreven. 'Het kon niet anders of Vondel's nuttigheidszin moest naast den poëtelijcken lusttuin zijner botanische metaphoren en versieringen, ook een **hortus sanitatis** aanleggen.' En na dezen onderzoekingstocht doorheen het werk van den schepper van 'Lucifer' besluit Sabbe: 'Vondel zag het heelal **sub specie aeterni Dei,** in den spiegel van den eeuwigen God, en de plantenkunde was voor hem slechts een bladzijde uit het groote boek der natuur, waaruit hij naar het voorbeeld van den psalmist levenswijsheid en openbaringen van goddelijke almacht poogde te lezen.'

Het tweede opstel: 'Fransch-Vlaamsche Rederijkerskunst' is een belangrijke bijdrage tot de kennis van de Vlaamsche rederijkerskunst in de 18de eeuw, die reeds vóór meer dan twintig jaar

door Sabbe bevorderd werd toen hij zijn nog altoos onovertroffen en baanbrekende verhandeling over Michiel de Swaen de wereld inzond. In deze studie bespreekt hij den inhoud van een handschrift berustend in het Museum Plantin-Moretus, en waarin de kopij voorkomt van een aantal gedichten van Fransch-Vlaamsche rederijkers uit de 18e eeuw, van J.J. Baey, Martin J. Verbrugge, P.A. De Beaurepaire, P.J. De Badts en Andries Steven. Een paar gedichten van Baey bevatten merkwaardige inlichtingen omtrent de tooneelspeelkunst van onze rederijkers, die daarin ‘naar de natuur’ geteekend zijn. Die Baey toornde tegen de verouderde opvattingen zijner kunstgenooten en wees op de natuurlijke speelwijze, die te Londen, waar Garrick triomfeerde, en te Parijs, waar Mlle Clairon's talenten in de Comédie française bewonderd werden, in eere was. - P.J. De Badts behandelt in zijn gedicht ‘Parnassus' Spoore’ voornamelijk de Nederlandsche metriek. Een boek van een Iepersch edelman, Jonkheer Jacob Ymmeloot, is de bron, waaruit De Badts put.

Aan Dautzenberg wijdde Sabbe een mooi-geschreven en prettiglevendig opstel: Dautzenbergiana, waaraan enkele in de verzameling van het Museum Plantijn voorhanden brieven van den Limburgschen dichter, van Prudens van Duyse en van Judocus Jan Steyaert, aan hun gemeenschappelijken vriend Johannes van Dam, Thz., die onderwijzer was in de gevangenis te Werden, ten grondslag liggen.

Het laatste opstel uit dezen hoogst belangrijken bundel handelt over Huygens' minder bekend blijspel ‘Trijntje Cornelis dochter’ - een brok sappige volkskunst! Dit stuk, dat we vóór korten tijd te Antwerpen vertoonen zagen door een dilettantenvereeniging, gunt ons een frisschen kijk op het Antwerpsche leven in de 17e eeuw.

Deze bundel met geleerde studiën bezit een aantrekkelijkheid, die we wonderbaarlijk zouden heeten, indien het nu precies niet de gewoonte van Sabbe was om de meest dorre stof zoodanig te bezielen, dat elk zijner literair-historische opstellen boeit als een vlot geschreven novelle. We meenen te hebben aangetoond in den loop dezer bondige bespreking, dat deze vier studiën over zeer diverse onderwerpen, merkwaardige bijdragen zijn tot de historie onzer letterkunde.

Reeds hebben wij vroeger in dit tijdschrift gewezen op den bundel **Gedenkdagen I,** waarin Dr Jules Persijn, wien kort geleden door zijn bewonderaars hulde werd gebracht in intiemen kring, de aandacht vestigde op Dante, Rousseau, Dostojefski, Jos. De Maistre, Keats, Shelley en Em. Verhaeren. In **Gedenkdagen II** (N.V. Standaard Boekhandel te Brussel) worden bijna uitsluitend

Vlaamsche koppen geteekend - zóó treffend en zoo raak geteekend, dat we de besproken personen vóór onze oogen leven zien... Kostelijk zijn de geschreven portretten van hoogleeraar Scharpé, van Em. Vliebergh, van Hugo Verriest, van Mej. Belpaire, van Margriet Baers en Lodewijk Dosfel... Querido heeft destijds insgelijks geschreven portretten gepubliceerd. Hoe verkiezen wij de sobere beeldingskracht en de directheid van uitdrukking, die Persyn's werk kenmerkt, boven het gewichtig-doen van den tegen woord-orkanen worstelenden Querido, die er niet altijd in slaagt de karakteristieke lijn van een gelaat te treffen of den subtielen oogenglans, waardoor een ziel zich veropenbaart, in zijn moeizaam doorwrocht proza te doen tintelen! Er komen verder in dezen bundel verscheidene meesterlijke literaire opstellen voor: over Conscience, August Snieders, Virginie Loveling, en dan deze twee bijdragen ter illustratie van de officieele Nederlandsche literatuurgeschiedenis: ‘Thijm én Vlaanderen’ en de merkwaardigste bijdrage uit **Gedenkdagen II** - ‘Multatuli en Vlaanderen’. Steunend op brieven, door Douwes-Dekker aan verschillende Vlamingen van beteekenis gericht - aan Julius de Geyter, Max Rooses, Huet, den Gentschen atheneumleeraar A. van der Ghinst, kenschetst Dr J. Persijn den aard der betrekkingen, die Multatuli en Vlaanderen - bepaaldelijk het vrijzinnige Vlaanderen - verbonden. Uitgeput heeft hij dit onderwerp niet. Op de evolutie van het liberalisme van sommige vrijzinnige leiders van de Vlaamsche beweging tusschen 1860 en 1880 heeft Multatuli zoo niet een overweldigenden, dan toch een niet geheel te negeeren invloed uitgeoefend... Zinnen als deze: ‘Laat toch nooit in België het denkbeeld veld winnen dat liberalisme één is met protestanterij’ zijn zeer karakteristiek en kunnen gewis tot uitgangspunt dienen van een dieper gaande beschouwing in den hooger aangeduiden zin. Die richting is Dr J. Persijn niet uitgegaan. Hij heeft het onderzoek, dat hij instellen wilde binnen vooraf bepaalde grenzen, geleid met een objectiviteit, waaraan wij hier hulde brengen. Het besluit van deze studie kan ieder, die Multatuli's werken critisch las, onderschrijven: ‘Ten slotte blijkt Multatuli ook in zijn betrekkingen met ons te zijn geweest wat hij was over 't geheel: als mensch, een naïef-idealiseerend, kinderlijk-zelfzuchtig cynieker; als kunstenaar, de origineelste romanticus onder de 19e eeuwsche Nederlanders: als denker, de man, die door dik en dun beweerde dat hij “Ideeën” had, en 't waren allemaal bevliegingen van een geniaal neurasthenisch gemoedsmensch.’

Gedenkdagen II is weer een mooie gave, waarmee Dr J. Persijn den intellectueelen schat van de Vlaamsche gemeenschap, die zijn schrijverstalent op hoogen prijs stelt, op aanzienlijke wijze heeft vermeerderd.

Onder den titel **Literaire Aktualiteiten** (Standaard, Brussel) heeft Joris Eeckhout de opstellen verzameld, waarin hij handelt over ‘Zuivere Poëzie’, ‘Expressionisme’, ‘Romantisme.’

Joris Eeckhout's belezenheid grenst aan het fabelachtige. Hij is gedocumenteerd als geen. Men moge wel eens vinden, dat hij te dikwijls de woorden van anderen aanhaalt, waar wij liever zijn eigen oordeel hadden vernomen. Ten slotte valt dit euvel - zoo het een euvel is wanneer men in alle eerlijkheid de meening van gezaghebbende critici citeert, liever dan zich deze geheel toe te eigenen - niet meer op en wordt men geboeid door de uiterst knappe en duidelijke uiteenzetting van het vraagstuk, waaraan deze inderdaad bewonderenswaardige criticus zijn aandacht gelieft te wijden. Zijn opstel over ‘La Poésie pure,’ een theorie door den abbé Brémond, van de A.F., in twee merkwaardige essays (‘La Poésie pure’ en ‘Prière et Poésie’) uiteengezet, munt uit door klaarheid en eenvoud. Het spijt ons echter, dat Joris Eeckhout niet overgaat tot een uitdrukkelijke formuleering van de verschillende reacties, waartoe de theorie van Brémond heeft aanleiding gegeven. Te recht bijt Eeckhout den criticus Paul Souday af, waar deze boud weg verklaart, dat het mysticisme niet bestaat. Maar voldoende is dat niet. Zoo wij Brémond op den voet volgen, al zijn beweringen zoo maar aannemend zonder één tegenargument te formuleeren, en nadien de voortbrengselen van de Nederlandsche poëzie aan zijn opvattingen gaan toetsen, dan zal onze dichtkunst plots zeer verarmd schijnen. Het ware wel de moeite waard geweest eens een onderzoek in te stellen in die richting...

Met evenveel gezag en even groote objectiviteit behandelt Joris Eeckhout het expressionisme in de poëzie. Maar in dit opstel laat hij meer de scherpte gelden van zijn critisch vernuft. Pal staat zijn geloof in de duurzaamheid van het vers, dat men gewoon is als ‘klassiek’ te bestempelen. Doch wel erkent hij, dat het expressionisme de literatuur verrijken zal, weshalve hij dezen kunstvorm beschouwt als een ‘belangrijke fase in de wereldgeschiedenis der kunst.’

‘Alle groote kunst is romantisch’... Zoo besluit Joris Eeckhout zijn studie over ‘Romantisme,’ waarin hij de verschillende bepalingen, welke van deze - officieel nu honderdjarige geestesstrooming - door een aantal dichters, romanciers en critici werden neergeschreven, aan een critisch onderzoek onderwerpt. **Literaire Aktualiteiten** is een boek waarvan de lezing orde brengt in de gedachten en dat, waar het betreft de zuivere poëzie en het expressionisme, ‘inwijdende’ kracht bezit...

Het boek, dat Dirk van Sina geschreven heeft ter verheerlijking

van **Dostojevsky** (Antwerpen, Leeslust) hebben we gelezen onmiddellijk na de studie, waarin André Gide de persoonlijkheid en het werk van den auteur van 'Karamazov' en 'Schuld en Boete' zoo diep ingaand heeft bestudeerd. Onze belangstelling in de studie van Dirk van Sina werd hierdoor niet verminderd. Zij heeft ons geboeid als een roman, waarvan wij de personages zouden gekend hebben. De prettige verhaaltrant hielp ons gemakkelijk heen over enkele onzuiverheden in de taal, over een te kort in het beeldend vermogen, dat bij een traagzaam overlezen van enkele bladzijden treft, en ook over den indruk, dat de auteur wellicht sommige episodes uit de biografie sterker had kunnen dramatiseeren. Maar zooals het daar voor ons ligt, kan het boek van Dirk van Sina de vergelijking doorstaan met menigeen van de vele 'vies des hommes illustres', die in Frankrijk gedurende de laatste jaren verschenen. En het is, in menig opzicht, degelijker! Van Sina's studie voert ons dichter in de nabijheid van Dostojevsky!

De **Anthologie des Ecrivains flamands contemporains** (L. Opdebeek, Antwerpen) door André de Ridder en Willy Timmermans, vult op prachtige wijze de te recht geroemde historie van 'La littérature flamande contemporaine' door André de Ridder aan. De artikels, naar aanleiding van dit boek, in verscheidene Fransche bladen aan onze moderne literatuur gewijd, bewijzen ten overvloede wat een nuttige arbeid de samenstellers van deze anthologie hebben verricht. Het is een werk van intellectueele expansie, waardoor André de Ridder en Willy Timmermans - (deze laatste liet vóór korten tijd een zeer geslaagde vertaling van Sabbe's meesterwerk 'Het pastoorken van Schaerdycke' verschijnen in de uitgave van 'La Renaissance du Livre') recht hebben op de dankbaarheid van al wie het belang beseft van het bekend worden onzer cultuur in het buitenland.

Constant Eeckels heeft de biografie geschreven van **De gelukzalige Anna van den H. Bartholomeus** (Excelsior, Brugge), waaraan, zooals de auteur meedeelt, 'het behoud van 't katholieke geloof in Antwerpen' en 'in de Zuid-Nederlandsche provinciën' te danken is. Heel aantrekkelijk zijn de bladzijden, gewijd aan de rol, welke deze uit Almendral bij Arilla geboortige kloosterlinge (1 Oct. 1549) in de geschiedenis van de Scheldestad speelt. Eeckels schreef dit vrome boekje met de toewijding van een historicus, die geheel opgaat in zijn onderwerp.

Hendrik van Tichelen berijmde **De waarachtige Geschiedenis van Op-Sinjorken** (De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen), en, al vernietigde hij ook een paar algemeen gangbare legenden, toch wist hij aantrekkelijk te blijven, omdat hij de plastische mogelijkheden, die de heusche historie den dichter ter uitwerking biedt, zoo wonderwel heeft benuttigd tot het scheppen van enkele

kleurige, bewogen episodes uit het leven van den populairen held... En daaronder munt uit de geslaagde beschrijving van den Mechelschen ommegang, die gegroeid is tot een smakelijk-volksche vertelling, rijk aan folkloristische kleur... Edmond van Offel heeft voor dit fraai uitgegeven boek enkele zeer mooie penteekeningen vervaardigd.

Henri 't Sas schrijft schetsen voor dag- en weekbladen uit Noord en Zuid. Uit de vijfhonderd, die hij reeds verschijnen liet, koos hij er een vijf en twintig tot het vormen van een **Keurbundel** (Uitgave Excelsior, Brugge). 't Sas is een vlot en onderhoudend verteller, die een soms heel gering gevalletje weet uit te spinnen tot een geweldig of humoristisch verhaaltje. Eerlijk werk, waarop geheel toepasselijk blijkt te zijn deze, niet zonder eenige zelf-ironie door den auteur neergeschreven zin - hij komt voor in het aardige stukje ‘Auto-intervieuw.’ -

‘Een groote roman van tien, over hetzelfde onderwerp handelende hoofdstukken is 'n peulschilletje vergeleken bij het schrijven van tien kleine romannetjes elk van één hoofdstuk.’

Arme Henri 's Sas, die nu zoo al 500 van die romannetjes in één kapittel wrochtte! Maar eigenlijk laat hij het nooit zóo ver komen, dat zijn novelle gelijken gaat op een romannetje, in één enkel hoofdstuk gecondenseerd. Hij behandelt gemeenlijk maar één enkel motiefje en soms alleen een kleine belevenis, waarvan hij dan toch het uitzonderlijk belang weet te doen meevoelen. Dagelijksche dingetjes een schijn van gewichtigheid leenen, is ook een kunst, en die begrijpt Henri 't Sas wonderwel. - Als Speenhof, als Clinge Doorenbos, als Charivarius, als anderen nog, schrijft Henri 't Sas verzen. Specimina van zijn dichterije verzamelde hij in een bundeltje, dat hij in alle bescheidenheid **Rijmelarij** (Excelsior, Brugge) heette. In die gedichten leeren we 't Sas vooral kennen als een oolijk spotter, die de hebbelijkheden van zijn tijdgenooten op aardige wijze karikatureert.

Weer heeft onze groote Cyriel Buysse ons verrast met een novellenbundel: **Kerels** (Van Rijsselberghe en Rombaut, te Gent), waarin hij bewijzen te over heeft gegeven van de onverwoestbaarheid van zijn ongeëvenaard verteltalent. Terwijl zooveel Vlaamsche schrijvers hun heil zoeken in gewichtig-doenerij, die soms ontaardt in holle woordkunst, streeft de immer jonge Buysse steeds naar grooter eenvoud, naar inniger waarheid, naar dieper gaand levensbegrip... En elk van zijn novellen is ‘een brokje leven, dat voorbijging; iets met licht en schaduw; iets dat kwam, bloeide, weggleed en verdween’... Van ‘wegglijden en verdwijnen’ is echter geen sprake, wanneer Buysse de essentie van een brokje lillend leven in een novelle heeft gecondenseerd. Men zal later, net als nu het geval is voor Maupassant, van wien

Buysse de evenknie is en dien hij heel dikwijls door de kracht van zijn beeldend vermogen overtreft, steeds terugkeeren tot het werk van Buysse, dat een sieraad van onze literatuur is, juist wijl daarin zoo bitter weinig 'literatuur' aanwezig is. Onder het lezen van de novellen uit **Kerels** hebben wij nimmer de gelegenheid gehad om stil te blijven bij zijn literaire schoonheden, bij een uitgesponnen beschrijving vol pittoreske details. Het leven, dat joelt en wentelt, voerde ons mee in zijn niet te stuiten kolking. Met twee, drie trekken teekent Buysse ons de menschen, de dingen om hen heen, het landschap: 'Dààr was de weg, die steeg en daalde; dààr was de ouderwetsche ophaalbrug over het water; en daarna weer de weg, die naar beneden kronkelde en links daarvan, achter een zacht-opglooiend weiland, het mooie boerderijtje van den weduwnaar, midden in zijn boomgaard...'

Ei, hoe woordkarig en zoo sober van trekken, dat het beeld eer primitief aandoet. Wat zou hier Streuvels zijn woorden als blokken opeenstapelen en op die wijze een landschap van monumentale afmetingen bouwen... een landschap, levend meer door en in de woorden van den dichter dan door of in het spel van zijn eigen lijnen en kleuren! Buysse versmaadt dien praal van klanken en kleuren. Hij ontdoet zijn stijl van elke woordenovertolligheid. Hij wil enkel het landschap suggereeren en wel in zijn essentie... Hij zet voor onze oogen het hoeveken neer: 'Het dak was van stroo, de muren waren rood en wit, de open vensterluiken van de kleingeruite raampjes wit en groen; het blauwe boogdeurtje welfde. - De boomgaard stond vol oude, schots en scheef gegroeide boomen en 't gras daaronder, in speling van zon en schaduw, bezaaid met witte en gele bloemetjes, was als een mollig-zacht tapijt van uitgespreide weelde...'

En dan begint het simpele verhaal van 't jonge, fleurige boerenmeisje, dat trouwt met een ouden weduwnaar, wiens einde altoos nakend schijnt... Tot het mooie vrouwtje sterft, 'in 't kinderbedde van heur negenste...' - Uit den eenvoud der gewone woorden rankt hier de vreemde noodlottigheid van de geringe gebeurtenis op en omprangt het hart van den lezer, die plots geplaatst wordt vóór 't niet op te lossen mysterie van den dood... Zoo weet Buysse telkens de kern van de levensgebeurtenissen, waarvan hij verhaalt, te ontzwachtelen en daaruit de tragiek of den humor te doen spruiten. En elk dezer novellen kan waarlijk beschouwd worden als een kleine, volledige roman in één hoofdstuk gecondenseerd. We hebben ons niet afgevraagd of die verschillende schetsen dezelfde waarde bezitten. Het is niet de taak van de critiek om telkens weer de literaire beteekenis van een werk te takseeren. Dit lijkt ons zoo waar een ijdel spelletje! Maar in dezen bundel komen er verhalen voor, die de lezer niet zoo ras zal vergeten, die

hij gewis hergenieten zal... Daar hebt ge het jeugd-frissche, guitige verhaaltje uit des schrijvers vlegeljaren, dat ‘Mijn!’ heet; en de novelle ‘De Operatie’ - een greep uit het volksleven -; of de geestige schets ‘Wit-geel-rood’, die even herinnert aan ‘'t Bolleken’, ‘De Steunpilaren van d' Ope van Vrede’ en ook aan ‘Plus que Parfait’, maar toch weer geheel oorspronkelijk en eigenaardig is; verder ‘Pa-ijs’, ‘Het Huis’... Moeten wij ze dan alle noemen?... Buysse is zich-zelf gebleven. Een verheugend verschijnsel in een periode, waar ieder kunstenaar vreest niet ‘modern’ genoeg te zijn. Buysse behoort niet tot die schrijvers, die niet anders durven doen dan critiekloos dwepen met elk opduikend ‘isme’, die met de zgn. jongeren meetieren: ‘Het realisme is dood!’, ‘Leve de fantasie’, ‘Gemeenschapskunst’, ‘Expressionisme!’... en wier optreden onwillekeurig denken doet aan de precieuse maniertjes van oudwordende en reeds aftandsche vrijsters, die jeugdig willen doen om een jongen man te bekoren... Het is mogelijk, dat aankomende critici het werk van Buysse verouderd heeten... Wanneer men heel jong is meent men graag, dat een kwart eeuw een eindeloosheid in den vluchtenden Tijd vertegenwoordigt... Met de smadende jongeren van thans zal Buysse, eer er weer een eeuw verloopen zal zijn, te gelijk worden genoemd, en dan zeer zeker als de eerste van de reeks, als de grootste van allen...

LODE MONTEYNE.

Fransche Letteren

Le Roman de la Rose is een van die meesterwerken van de oude Fransche letterkunde, waar in de leergangen van letterkundige geschiedenis veel over gesproken wordt, doch die niet door de studenten, en zeker niet door het publiek, gelezen worden. De voornaamste reden van dat niet-lezen ligt natuurlijk in de taal, die slechts gedeeltelijk verstaanbaar is voor degenen, die geen specialisten zijn. Sedert een twintigtal jaren is het ‘vertalen’ van middeleeuwsche werken in modern Fransch mode geworden en vooral sedert de meesterlijke overzettingen van Joseph Bédier (**Tristan et Yseult, La Chanson de Roland**) zijn ze bijna populair. Al die in den regel zeer lange werken zijn niet even boeiend, doch de **Roman de la Rose** behoort gelukkiglijk niet tot deze laatste. André Mary publiceert bij Payot een uitgave in modern Fransch, die alleszins prijzenswaardig is; hij heeft zijn taak niet alleen met de grootste zorg volbracht, doch ook met een talent en een lenigheid, die den echten dichter in hem ontdekken. Daar getuigt vooral het eerste deel van, dat in dit opzicht ook het moeilijkste was.

Voor de eerste maal verschijnt (bij Briffaut) het **Recueil d'aulcunes rymes de mes jeunes amours,** waarvan het HS langen tijd privaat eigendom was van een preutsch half-geleerde, die er vroeger een gezifte uitgave van bezorgde, en dat thans berust in de Bibliothèque Nationale.

Thans heeft een van de beste kenners van de Fransche letterkunde van de XVIe eeuw, de heer Louis Perceau, een uitgave de wereld ingezonden, die alleszins merkwaardig is. Na een korte biografische schets komt een nauwkeurige beredeneerde ontleding van de verzameling en de heer Perceau weet met zekerheid de gedichten van Brantôme zelf en van enkele andere tijdgenooten uit elkaar te houden en geeft zelfs de namen van de jongere en oudere dames, die Brantôme zijn pittige verzen inspireerden. Ik haast me te verklaren, dat de poëzie van Brantôme niet onmisbaar is voor de glorie van de Fransche letteren en dat het werk van Louis Perceau, waartoe ze aanleiding gaven, veel merkwaardiger is.

Periodisch komen oudere schrijvers, die vergeten of ongelezen geraakt waren, in 't daglicht van den modernen tijd en dan volgt de eene studie de andere op en binnen korten tijd is men geheel

vertrouwd met de verbleekte figuur. Thans is de beurt aan Mme de Lafayette, de vermaarde schrijfster van **La Princesse de Clèves** en enkele andere romans. De beste gecommenteerde uitgave van dit boek was tot vóór korten tijd die van Prof. H. Ashton (Cambridge University Press, 1925). Sedertdien kwamen eenige goede tekstuitgaven; o.a. van Rob. Lejeune, doch de beste van alle is die van Bertrand Guégan, die zijn teksten van **Princesse de Clèves, Princesse de Montprusier, Comtesse de Tendes** en **Histoire Espagnole** aan de origineele uitgaven getoetst heeft en wiens uitgave (Payot) ingeleid wordt door Emile Mague, wellicht den besten kenner van Mme de Lafayette.

In de uitgaven van den Mercure de France verscheen een Fransche vertaling van het uitstekende en moedige werk van Frank Harris over **Oscar Wilde,** en dat is een heele gebeurtenis, want hoewel Wilde tot de Engelsche letterkunde behoort, wordt hij vooral in de Fransche intellectueele middens gelezen en besproken en bewonderd. Overigens, indien Wilde een merkwaardig schrijver was, meer nog was hij een geniaal **causeur.** Zijn meesterwerken heeft hij niet geschreven, maar verteld, zegt Harris, en deze heeft hij vooral in Frankrijk laten hooren. Frank Harris was de eerlijkste en trouwste vriend, dien Wilde ooit gehad heeft, doch die vriendschap verblindt hem niet; zijn kritiek - zoowel Wilde's levenswijze als van diens werken - is zonder passie of vooroordeel. Deze biografische studie is definitief en overtreft verre deze van Ransonne en Gide.

De heer Marcel Dugas heeft met een **Essai sur Verlaine** (Radot) geen ander doel, dan den half-vergeten Paul Verlaine, zijn lievelingsdichter, weer populair te maken. Laten wij hopen, dat hij er in slaagt; het essai is wel interessant waar het vertelt van het wordend symbolisme, meer nog als het de complexe ziel ontleedt van den perversen dichter, die in **Sagesse** soms groot en naïef meteen zijn kon als Franciscus van Assisi.

Eenigszins in dezelfde manier als Boukrou's ‘Danse et Musique romantique’ heeft Jules Bertaut **Villégiatures romantiques** (Le Goupy) behandeld. De schrijver doet zijn lezers werkelijk meeleven in den tijd van de diligenties en zijn boek, dat eenigszins folkloristisch en vooral volkshistorisch is, behoort tot de letterkunde door de ongewone qualiteiten van stijl en samenstelling, waar het gelukkige blijken van geeft.

Een boek, dat verheft en het hart verwarmt is het laatste van Adolphe Boschot, **Entretiens sur la Beauté** (Plon). De muziekliefhebbers kennen dezen uitmuntenden biograaf van Berlioz, ook om zijn treffende ontledingen van romantische muziekwerken en zijn literaire opstellen. Boschot is altijd aangename, zuivere en leerrijke lectuur, en zijn nieuw boek is in alle opzichten stichtend. Het

doet hem pijn, dat Frankrijk, met zijn heerlijke tradities van klaarheid, maat en effen schoonheid, sedert eenige jaren overgeleverd is aan de concepties van lawaaierige grappenmakers en avonturiers, die hun onmacht verbergen onder hansworsterijen welke voor ‘nieuwe kunst’ moeten doorgaan. En met zijn lenige en heldere taal, zoo frisch en bekoorlijk, brengt Boschot ons in de intimiteit van de vrienden van zijn hart, - Dürer, Sainte-Beuve, Fantin-Latour, Renoir en anderen - langs de geurige, bloemige paden van zijn beminnelijke aesthetiek.

Van een anderen aard dan A. Boschot's boek is **Danse et Musique romantique** van Marcel Bouteron (Le Goupy), waar esthetiek bijzaak is en een verbazende documentatie over een interessanten tijd hoofdzaak. Bijzonderheden over de zeden van toen, terechtwijzingen en ontdekkingen, - alles wordt verteld met een humor en een fijne levendigheid, die den ernstigsten lezer verrukken en het is in 't geheel niet discordant Bouteron en Boschot na elkaar te lezen, om 't even in welke orde.

Henri de Régnier, de vermaarde dichter en schrijver, heeft zijn talrijke bewonderaars verheugd met een heerlijk boek in twee deelen: **L'Altana ou la Vie vénitienne** (Mercure de **France**). Reeds zoovele werken werden over Venetië geschreven, doch geen enkel, ook niet dat van Barrès (**La mort de Venise**), heeft de aantrekkelijkheid van het onderhavige. De geschiedenis van Venetië is afgesloten, doch daar blijven de juweelen van die ‘koningin’, daar blijft de atmosfeer van rustig-genotvol leven, en dààr heeft Régnier zich in vermeid. Hij vaart door de straten, wandelt door de paleizen en de kerken, leeft het dagelijksche leven en geeft den indruk van zijn onuitsprekelijk geluk, vol van stille, effen vreugde en ongestoorde sereniteit. Geen uitersten, geen lawaaierige kleuren; Régnier's Venetië ligt op den gulden middenweg van zijn innerlijk leven, doch die gematigdheid van uitdrukking en genieting beteekent niet eentonigheid; er zijn integendeel duizend kleurschakeeringen onder die blauwe hemels van Ziepolo. Dit boek met zijn duizend fijne bekoringen ademt het geluk van den wijze, die op aarde een plaats gevonden heeft, waar hij ongestoord en ongebonden de uren en de dagen kan doorleven naarmate ze elkander opvolgen, - en die plaats is Venetië.

LEO VAN RIEL.

Sociale Nooden

Practische Sociologie, door J.H.F. Kohlbrugge. Deel V: *Sociale Nooden* I. De Vrouw, Hoogere Standen, Degeneratie, Alcohol. (J.B. Wolters, Groningen, Den Haag, 1928); geb. *f* 3,90.

Onverpoosd vervolgt Hoogleeraar Kohlbrugge zijn gouden reeks, schakel na schakel een Nederlandsch cultuurwerk opbouwend van onschatbare verdienste.

Zijn koel verstand, beraden door zijn edel hart, vat nu het complexe Vrouwenvraagstuk aan. De oorzaken der Vrouwenbeweging opsporende, betreurt hij het, dat de meisjes hun gelijkwaardigheid willen toonen door toe te geven aan het intellectualisme, door het begeeren van een mannelijke opleiding, zoodanig, dat een derde geslacht ontstond. Hij acht den maatstaf glad verkeerd, waarmee de vrouw zich meet en zoo lichaam en ziel schaadt. Het is irrationeel, dat de meeste ouders het leven der meisjes tot een schoolbestaan maken, onmiddellijk gevolgd door de studie voor een betrekking, zoodat er geen tijd overschiet voor al wat zij als vrouw en moeder diende te weten. De eerste bestemming van het meisje blijft het huwelijk.

Het speciale terrein der vrouw, waarop geen man haar evenaart, is dit van de sociale werking. Een echt vrouwelijke werkkring, die te zeer verwaarloosd werd, is de hulp in de huishouding en bij de opvoeding der kinderen.

Het in betrekking blijven der gehuwde vrouw is noch in haar eigen belang, noch in dat van haar gezin. De kindersterfte is daar het grootst, waar zeer veel vrouwen in de nijverheid werkzaam zijn.

Prof. Kohlbrugge is van oordeel, dat de vrouw te hoog staat voor het kiesrecht. Men kan zich ook niet aan de hoop overgeven, dat haar stemrecht toekomstige oorlogen zal voorkomen, want zijn de hartstochten eenmaal opgewekt, dan zijn de vrouwen hartstochtelijker dan de mannen.

Waar de mannelijke vrouw zich in geschriften doet hooren, uit zij zich niet anders dan de mannen. Het instinctief vrouwelijke is bij haar verloren. Gelukkig, zegt schrijver, blijft een belangrijk percentage ongehuwd. Een ontzaglijke fout heeft de emancipatie

der vrouw begaan, door in haar programma het liefdeleven van den mensch uit te schakelen.

De vrouw bereikt haar zelfverwezenlijking slechts door zich te geven als vrouw en moeder. Zij kan die niet vinden in eigen vol making. De Europeesche vrouw ziet niet meer in, waarom zij zich geven zou. Zij eischt van den man, dat hij haar als 'mensch' erkent.

Het resultaat van het huwelijk dient te zijn het verkrijgen van de zekerheid voor zijn verder leven, dat er althans één mensch is, waarop men onder alle omstandigheden rekenen kan. De man, die aan het huwelijk de oude waarde toekent en trouwen wil, onderzoeke ernstig de opvattingen van het meisje.

Het wreekt zich, dat de moeders, door de schuld van het feminisme en de vroegere welvaart, niet zelf leiding kunnen geven, en zij voelen het gemis aan degelijke kennis niet alleen ten opzichte van haar dochters, maar ook in eigen huishouden, nu het dienstpersoneel schaarscher wordt en de welvaart daalde. Zoo men een vrouw wil opleiden, dan moet men het gevoel in haar tot ontwikkeling brengen, zoodat zij vervuld zij van het verlangen om te dienen; daarnaast geve men haar kennis van alle feiten, die van practisch nut zijn. Het komt den schrijver voor, dat de practische toepassing van sociale studiën een belangrijk onderdeel van de opleiding onzer meisjes diende te vormen. De geestelijke resultaten van het onderwijs in internaten zijn alles behalve te roemen. Er heerscht gebrek aan individueele leiding. Besluit: De mannelijke opleiding der meisjes verwoestte het gezin.

Onze cultuur degenereert den mensch. Ook de industrie draagt haar deel. Verandering der werkwijze brengt hier wellicht verbetering (de arbeidswetten, bouwen van tuindorpen). Verhoogd werd de ontaarding door de slechte woningen, het alcoholmisbruik, het verkeerd hulpbetoon, het stadsleven, armenzorg, wanneer zij niet op opvoedkundigen grondslag wordt toegepast, door weelde en verkeerde voeding, door kapitaal en dienstplicht, door de enorme toename der belastingen. Drie kwart der menschen in den besten leeftijd zijn niet gezond.

Het aristocratische type is in de eerste plaats een kenteeken van degeneratie. Als schrijver de vraag stelt: Hebben volkeren evenals menschen hun jeugd, hun mannelijken leeftijd en hun ouderdom? dan denken wij hier aan de theorieën van Prof. Lagrange.

De waarnemingen betreffende erfelijkheid leeren, dat karakter, intelligentie, geschiktheid voor een bepaald beroep niet rechtstreeks overerven, waarom geen meerdere geschiktheid aan klasse of stand mag worden toegekend om de anderen te leiden. Het is ook niet bewezen, dat zoo de nakomelingen van hoogstaande ouders huwen, dit buitengewone resultaten geeft.

Nuttig voor de maatschappij is de machtpositie der hoogere klasse niet. Families met goede sociale traditie zijn van het allergrootste belang voor de samenleving; zij zijn niet een gevolg der erfelijkheid, maar van de door het midden ontstane traditie.

Mag men het uitsterven der oude geslachten in historischen zin betreuren, sociologisch is het geen verlies. Jaarlijks rijzen nieuwe geslachten op, die vroeger of later in de hoogere standen worden opgenomen.

Den nood der alcoholisten ontledende, teekent Prof. Kohlbrugge de bestrijdingsmiddelen tegen drankmisbruik aan in al hun uitgebreidheid en critikeert ze op wel doordachte wijze.

Prof. Kohlbrugge zegde in de bladzijden van zijn **Practische Sociologie** steeds datgene, wat hij voor juist achtte, zonder er rekening mede te houden, getuigt hij, of het meest gewenschte dadelijk bereikbaar is. Al vreest hij wel eens den indruk te maken, alsof hij met zijn hoofd tegen den muur loopt, toch mag hij overtuigd wezen die methode te hebben aangewend, die ons op elke bladzijde doet nadenken en ons ontrukt aan ‘gedachtenreeksen, die door den tijdgeest overheerschend geworden zijn.’

JOZEF PEETERS.

De Romantiek in Duitschland

In een mooie, geïllustreerde uitgave van ‘De Spieghel’, Amsterdam (gecart. *f* 2.90) geeft Dr. F.H. Fischer ons, onder bovenstaanden titel, een volledig inzicht in de romantiek-periode en leert hij ons de voorname figuren kennen, die hun stempel op dezen tijd drukten. Wat een belangstellend lezer graag weten wil, wordt gegeven.

Het duffe leven in het Duitschland van het einde der 18e eeuw, vertelt Dr. Fischer, eischte het offer van alle spontaneïteit; in de letterkunde luchtte zij zich. De verwijdering tusschen voelen en handelen kenmerkt de romantiek.

De eerste romanticus na den Sturm und Drang was Jean Paul Friedrich Richter. Natuur en muziek waren de vleugels, waarop hij uit de benepenheden der werkelijkheid naar een betere wereld werd weggevoerd.

Echt romantisch is Jean Pauls satire, de aanloop tot F. Schlegels ironie, die hem de reputatie van humorist verschafte. Hij blijft nochtans ver van de fijne karakteristiek van Dickens.

Over Tieck en Wackenroder worden we naar Schiller geleid. Deze wordt nooit tot de romantiek gerekend, hoewel hij er een der typische vertegenwoordigers van is. Wat voor Jean Paul de gevoeligheid was, nam bij Schiller de gedaante van schoonheid aan.

Na op den voorlooper Hölderlin gewezen te hebben, toont de schrijver ons aan, wat het Duitsche klassicisme was, als hij A.W. (August Wilhelm) Schlegel ontleedt, die ten onrechte een der hoofden van de romantische school genoemd wordt. Voor hem is harmonie van inhoud en vorm de eerste eisch van een kunstwerk, hetgeen heel onromantisch is. Slechts daarin is hij romantisch, dat hij het sprookje liefheeft. Het klassicisme en het romantisme waren wanhoopsstroomingen, doch het laatste alleen was nationaal-Westersch en had daarom toekomst.

Wanneer men het incubatietijdperk (1790-1797) der romantische idee overziet, dan treft overal de tegenstelling tusschen ideaal en daad. De romantici dweepten met Fichte. Niet allen echter; Tieck b.v. lachte er om.

De predikant Schleiermacher was de romanticus onder de theo-

logen. In hem breekt de beweging met de laatste rest van het rationalisme der 18e eeuw.

De rustigste der romantici was de teere dichter Novalis. Voor hem was de verbinding van natuurbeschouwing en poëzie levensinhoud. Zijn gedachten daarover stonden onder invloed van zijn vriend Friedrich Schelling. Door hem werd de romantiek voortaan gedwongen het objectieve na te jagen. Zij deelt het lot van de geestesbeweging der 19e eeuw.

Haar voorliefde voor het sprookje is typisch. Goethe, die zijn oog op de Oudheid gericht hield, terwijl zijn hand de meest blijvende romantische scheppingen schreef, verwerkte zelfs bepaalde poëtische stoffen in dien vorm. Voor de romantici was het sprookje de toevlucht uit de alledaagschheid van het leven.

De muzikale leider gedurende het dramatische decennium der romantiek is Beethoven, de componist van het contrast der motieven.

De schilder-vaandeldrager der school was Runge. Ook hij verwarde de uitbeelding met het innerlijk gevoel. Evenals Von Kobel en Friedrich loopt hij vooruit op de latere, betere periode der romantiek.

Haar derde decennium gaat van 1814 tot 1824. In dien tijd ontwikkelt Schubert het romantisch lied. Het samentreffen van blijmoedigheid en elegische stemming in hem is de nieuwe gedaante der romantische ironie.

Het centrum der letterkundige beweging verplaatst zich naar Engeland (Scott, Byron, Shelley). Er treedt echter in dat decennium een persoonlijkheid in Duitschland op, die tot de sterkste krachten der school behoort: Hoffmann. In hem bereikt de Duitsche romantiek haar hoogsten verhaaltrant.

De liefde was voor de romantici het hoofdthema. Heine raakt er zijn leven lang niet over uitgepraat.

Het tweede hoofdthema is de natuur. Zijn liefde en natuur thema's van alle perioden der kunst, de vriendschap is der romantiek alleen eigen.

Het vierde hoofdelement der romantische gevoelswereld, is de muziek. Zij is de typisch Dionysische kunst, gelijk Nietzsche uiteenzet. Alle figuren uit de romantische verhalen zijn in hooge mate gevoelig voor muziek.

Besluit: Na het voorspel van Sturm und Drang begon de eigenlijke romantiek in Duitschland haar weg langs de wijsgeerige bespiegelingen en het poëtisch pathos. Ontmoedigd door Terreur en Directoire, keerden de gemoederen zich van de revolutie en van de staatsidealen af, en trokken zich in zichzelf terug. De historische gebeurtenissen brachten de geesten ten slotte toch in trilling: het

drama treedt op den voorgrond, te gelijk met Beethoven's dramatische muziek. In de Duitsche generatie van 1810 is de poëzie der romantische gedachte, bezonken, terwijl mannen van het vorig geslacht aan de romantische novelle haar vasten vorm geven. De beweging komt dan tot rust...

Dr. Fischer bracht ons, dank zijn degelijk, boeiend bock, een heelen stap nader tot het begrijpen van een uiterst troebelen tijd.

JOZEF PEETERS.

Uit de Tijdschriftentrommel

La revue d'occident
de Hollandsghe revue Revue de Geneve
La nervie

Letterkundig leven te Brussel.
Taaltoestanden in Elzas-Lotharingen.
Oekranische taal en beschaving.

Op het oogenblik dat in LA REVUE D' OCCIDENT,- het zeer verdienstelijk maandschrift, waarin Maurice Gauchez sedert negen jaar prijzenswaardige pogingen doet, om de Franschtalige literatuur in België te beschermen en te doon waardeeren - een *Anthologie de la Jeune Poésie Belge* wordt gepubliceerd (tome XXV, jg. 9, n^{r} 3; Juni '28), vinden wij in DE HOLLANDSCHE REVUE (n^{r} van 22 Juni) een artikel van den heer J. Greshoff over het *Letterkundig Leven te Brussel*. In een vijftal kolommen weet ons daar de auteur een trouw en levend beeld te geven van wat er in zake literatuur in de hoofdstad gebeurt. 's Schrijvers eerste opmerking is dat de Belgen meer belangstelling voelen voor literatuur dan de Hollanders, terwijl men zich in Holland meer interesseert voor versier- en bouwkunst dan ten onzent; maar te Brussel beperkt zich dqee belangstelling voor letterkunde zoo goed als uitsluitend tot de Fransche literatuur, - en wel tot de Fransche literatuur uit Frankrijk, laat staan Parijs - waarvan de zeer talrijke Brusselsche boekhandels en kiosken overvol zijn. In zake tooneel, zelfde toestand; hier ook is Brussel een Fransch wingewest. En wat de ‘conférences’ aangaat, welke ongelooflijk talrijk zijn, dito. Van Vlaamsche literatuur wordt men te Brussel weinige manifestaties gewaar; en men zou er misschien heelemaal niet van spreken, was er Johan de Meester niet met zijn ‘Vlaamsche Volkstooneel’, die, ook in Fransch-sprekende kunstmilieu's met vooruitstrevende tendenzen, een groot prestige geniet; ook zekere, maar zeer zeldzame opvoeringen van stukken als die van Herman Teirlinck in den anders zeer klein-burgerlijken officieelen Vlaamschen schouwburg dienen vermeld te worden.

De heer Greshoff betreurt het erg dat er te Brussel, in vergelijking met de Fransche, zoo weinig Vlaamsche en Nederlandsche voordrachten gegeven worden; de oorzaak er van ziet hij in het gebrek aan opgewektheid en lust om de zaak aan te pakken en ook in den hoogen koers van het Hollandsch geld(1). Deze economische factor is ook de oorzaak van den geringen afzet van het Nederlandsche boek ten onzent; het Vlaamsche land streeft er van zijn kant naar, om zich, door eigen uitgeverijen te stichten, op dat gebied van Holland onafhankelijk te maken; Holland wordt het nu al gewaar, zoowel in zijn boekenals in zijn tijdschriftenuitvoer. Hierin, zooals in zoovele andere zaken, is Vlaanderen meer ‘Belgisch’, dan andere gedeelten van ons land, die de vaderlandsliefde en den onafhankelijkheidsgeest in pacht beweren te hebben; want, zooals de heer Greshoff het te recht aan het einde van zijn artikel mocht zeggen, ‘heerscht in Brussel - alleen voor zooverre het de Fransche literatuur betreft - een opgewekt, omvangrijk, maar *tweede handsch*(2) literair leven. Er is

(1) Wij meenen er een derden factor te moeten bijvoegen: de taal.
(2) De cursiveering is van ons.

belangstelling genoeg, bereidwilligheid, koopkracht; *maar een gebrek aan karakter en nationaal besef*[2].

(2) De cursiveering is van ons.

Over de talenkwestie in Élzas-Lotharingen heeft Dr. Paul Levy van de Universiteit te Straatsburg een zeer objectief en even leerrijk artikel in het Juni-nummer der REVUE DE GENEVE laten verschijnen. *(Situation linguistique en Alsace et en Lorraine depuis l'armistice.)*

Alleen het besluit van Dr. Levy, die, steunende op de kiesprogramma's van al de partijen van Elzas-Lotharingen, deze streek als tweetalig beschouwt, dient hier te worden medegedeeld. Na te hebben gewezen op het onnatuurlijke en het gevaar van de onmeedoogende verfranschingspolitiek in de 'gedesannexeerde' departementen, schrijft hij letterlijk: 'Il nous semble cependant que, tout bien compris, et l'Allemagne et la France pourraient trouver leur intérêt dans la situation de fait: l'Allemagne pour posséder une région de plus où sa langue et sa civilisation pénétrent sans entraves et où les produits de son génie rencontrent pour ainsi dire un débouché naturel leur ouvrant en même temps toutes grandes les portes de la France entière; la France pour pouvoir jouir des avantages que comporte pour elle la possession d'une seconde langue de haute civilisation. *Si l'on se pénétrait chez nous de la conviction que non pas l'uniformité, mais la diversité est la véritable richesse d'un pays*[(2)], si l'on comprenait en Allemagne combien une attitude discrete à l'égard du problème des langues faciliterait la pénétration effective en France de ce qu'il y a de mieux dans sa civilisation, la situation linguistique en Alsace et en Lorraine, au lieu d'être ce ferment de discorde qu'elle a si souvent été, pourrait devenir un point d'échanges et un puissant moyen de compréhension entre les deux grandes nations[(3)].'

Ziedaar het voornaamste, het opbouwende, het nieuwe uit het artikel van Dr. Levy. Voor het overige is het opvallend hoe de taaltoestanden aan Moesel- en Rijnoever op die in Vlaanderen gelijken: daar, zooals hier, een kleine minderheid ('les milieux bourgeois des villes,' zegt schrijver) Romaansch-sprekenden tegenover het gros der bevolking dat alleen Germaansch gebruikt; ginder, na 1918, zooals hier na 1830, een met eenheid en centralisatie dwepend bestuur, dat in eens alles wilde verfranschen: gerecht, leger, administratie, school, tot de private gesprekken toe op straat en in het huisgezin; en ginder ook, dat oneindig en vruchteloos getwist, die zelfde drogredenen, die zelfde onnauwkeurigheden en dwalingen over taaleenheid en staateenheid, over de prioriteit van het Fransch, over taal en dialect, die alle gelukkig ten onzent, tenzij in zekere Brusselsche middens of bij onwetende of onredelijke lui, zoo goed als tot het verleden behooren, dank zij de geestdrift en de werkzaamheid van politici, van geleerden, van kunstenaars zooals een Karel van de Woestijne, een Jozef Vercoullie, een Alberic de Swarte[(4)]...

(2) De cursiveering is van ons.

(3) Ditzelfde besluit maakt zich de heer Th. Ruyssen eigen aan het einde van een artikel over *La question Unguistique dans les écoles d'Alsace*, dat in n^{r} 465 (14 Juli '28) van LE PROGRES CIVIQUE verscheen. In n^{r} 463 van hetzelfde tijdschrift heeft dezelfde heer Ruyssen een artikel laten verschijnen: *Pour un referendum en Alsace-Lorraine*.

(4) Aan de nagedachtenis van dezen aan Vlaanderen te vroeg ontrukten trouwen dienaar wijdt Dr. Cam. Huysmans het voorafgaand woord *Van den Uitgever* van het Juni-nummer van ONTWIKKELING; in ditzelfde n^{r} wordt de rede, door prof. Vermeylen in den Senaat uitgesproken, opgenomen en een artikel van Alb. De Swarte over het vraagstuk der nationaliteiten, dat in 1915 in Holland verscheen, herdrukt. Over den taalgeleerde en den kunstenaar met het woord, die beiden, de eerste te Gent, de andere te Brussel, in de eerste helft der Mei-maand gehuldigd werden, wordt ons in de Juni-aflevering van NEERLANDIA gesproken.

Een der dwalingen, waaraan onze Franschgezinden zich het hardnekkigst vastgeklampt hebben, is die waarbij beweerd wordt, dat er geen Nederlandsche

taal bestaat, dat de in Holland gesproken taal lieelemaal verschillend is van die in Vlaanderen gebruikt, dat het Vlaamsch trouwens niets anders is dan een ‘patois local’. Zonder de eenvoudigste begrippen over taalkunde er bij te halen, kunnen die beweringen weerlegd worden door eenvoudig een dagblad uit Oostende, een uit Hasselt en een derde uit Amsterdam in handen te nemen en de taal er van te vergelijken; en er is dan ook niemand meer die het standpunt van het niet-bestaan eener Nederlandsche taal gesproken ten Zuiden en ten Noorden van den Moerdijk ernstig verdedigt. In Elzas-Lotharingen is men echter zoo ver nog niet gevorderd; daar zijn nog menschen die met den grootsten ernst van de wereld durven beweren: ‘Ce n'est pas le haut-allemand qui est la langue matemelle des Alsaciens, mais le patois; il est faux que nos débutants comprennent mieux le “hochdeutsch” que le français!...’ Dezen verwijzen wij eenvoudig naar het werk: *Les Langues du Monde*, dat onder de leiding van A. Meillet en G. Cohen in 1924 te Parijs verschenen is; zij zullen er leeren dat het Hoogduitsch een Germaansche taal is, en het Fransch een Romaansche, dat Germaansch en Romaansch van elkander verschillen als de dag en de nacht, dat alle talen van de wereld uit verschillende ‘patois’ bestaan, dat alleen een ‘élite’ den beschaafden vorm van om het even welke taal gebruikt en eindelijk dat het Fransch niets anders is dan een gemoderniseerd en ‘gestabiliseerd’ Latijnsch ‘patois’. Ja, de meeste onnauwkeurigheden, die over deze gewestsprakenkwesties verspreid worden, zijn voor het grootste deel toe te schrijven aan de onwetendheid van hen die er zich de verdedigers van hebben gemaakt; en dit verschijnsel is niet het monopolium van Franschen en van Franschgezinden; ziehier wat in het *Avant-Propos* van het extra-nummer (IV-V; 1928) dat LA NERVIE over Oekranije laat verschijnen, te lezen staat: ‘Ce qu'ont voulu insinuer certains voisins de l'Ukraine, inquiets ou mal informés, c'est que l'Ukrainien était essentiellement un patois, une langue de paysan et qu'il n'était en aucune façon capable de servir d'instrument à la science ou a l'art. La réponse à cette insinuation... est donnée par les faits: les publications scientifiques en langue ukrainienne occupent des rayons entiers de bibliothèques... Quant aux ressources de cette langue pour servir l'artiste, prosateur ou poète, elles ont été mises en valeur par la phalange d'écrivains ukrainiens qui, depuis le début du 19e siècle, va se grossissant à chaque décade.’ Is dit niet ook als een stem uit ons eigen land?

Maar niet alleen de taal, ook de beschaving is het kenmerk van het genie van een volk en over deze beschaving, die men tientallen jaren lang over het hoofd heeft gezien, wil hier LA NERVIE zijn lezers inlichten. Bij de uitvoering van deze taak is dit tijdschrift, dat zich daartoe de medewerking van uitgelezen krachten wist te verzekeren, ten volle geslaagd; wij vinden er een artikel van Antoine Martel, hoogleeraar te Rijsel, over *La Littérature ukrainienne ancienne* en een van Prof. Paul Filipovitch over *La littérature ukrainienne moderne*; over *La musique ukrainienne* handelt een specialist in het vak. Vladimir Kharkiv, medewerker aan de Academie voor Wetenschappen te Kjeff; en de belangrijkste bijdrage, *L'art ukrainien*, is van Juffr. Simone Corbiau, die lang in Oekranije verbleef en noch voor de lezers van LA NERVIE, noch voor die van den VLAAMSCHEN GIDS een onbekende is(5). Wie dit alles las, heeft de ziel van het Oekranische volk leeren kennen. Nochtans meent

(5) Juffr. S. Corbiau heeft in n^{r} IV (1927) van LA NERVIE een merkwaardig artikel over de Russische kunst in de Unie der S.S.R. laten verschijnen, dat wij in n^{r} 12, Jg. 15 van den *Vl. Gids* samengevat en besproken hebben.

LA NERVIE niet in een enkel nummer (dat dan nog een dubbel nummer is) alles over Oekranije aan zijn lezers te kunnen mededeelen, wat er over mede te deelen is; de eerstvolgende aflevering van dit tijdschrift zal dan ook insgelijks een Oekranije-aflevering zijn, uitsluitend gewijd aan een keus van stukken uit de Oekranische literatuur.

Dr C. DEBAIVE.

Boekbeschouwing

Dr. Ph. A. Lansberg. - Bespreking van en Aanteekeningen bij VONDEL's: *Gijsbregkt van Aemstel* en *Leeuwendalers*, in verkorten vorm; 2e druk (Groningen. J.B. Wolters; 1927); 72 blz.; geïllustreerd; gebonden *f* 1.25.

Nummer II van de Lyceum herdrukken, voor inrichtingen van voortgezet onderwijs en voor zelfstudie. Geeft den tekst met hier en daar een weglating (de reven echter in hun geheel), voetnota's voor woordverklaringen en bovenaun elke blz. inlichtingen over de regie, over de bedoeling van den dichter en over 't verband tusschen verschillende gedeelten, - alles zeer verzorgd, zoodat wij gaarne op dezen herdruk, die ook ten onzent nut kan stichten, de aandacht vestigen.

Dr. J.S. van Veen. - *Beknopt Overzicht der Grieksche Mythologie*, 13e druk (Groningen, J.B. Wolters, 1928); 67 blz., geïllustreerd; *f* 0.80.

Een bewerking naar het Duitsch van Dr S. Herrlich, die sinds 1888 twaalf uitgaven heeft beleefd en met 16 illustraties versierd is. Ze behandelt, in 47 paragrafen, beknopt en soms wel een beetje stroef, den strijd om de wereldheerschappij, de goden en de heldensagen.

Dr. H.G. de Maar. - *English Passages for Translation*, 1e deel, 4e druk. (Groningen, J.B. Wolters, 1928); 92 blz., met 16 portretten; *f* 0.80.

40 goede vertaaloefeningen uit de beste schrijvers en 6 examenopgaven (vooral voor de hoogste drie klassen van gymnasia en hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus), zoo gekozen, dat in elk stuk ongeveer 30 nieuwe woorden aangetroffen worden, want bij de exameneischen (nog altijd hoofdzakelijk vertalingen!) is een totaal van 1200 woorden per jaar zeker noodig. Onderaan de blz. komen enkele vertalingen en nota's (op blz. 45 tien minuten waar seconden bedoeld worden) en op het einde een tabel van woorden waartegen gewaarschuwd wordt; zoo b.v.

> to behold, zien; - behouden, to keep;
> dapper, wakker, vlug; - dapper, brave.
> spite, wrok, wrevel; - spijt, regret, enz.

A.

Over de Oorzaak van de eerste Germaansche Klankverschuiving

Onder de Germaansche klankverschuiving verstaat men een reeks van ingrijpende veranderingen, die de Indogermaansche explosieven in het Germaansch hebben ondergaan; men spreekt van Germaansche of eerste klankverschuiving, in tegenstelling tot de Hoogduitsche of tweede.

Dat verschijnsel is ook bekend onder de benaming: wet van Grimm, omdat ze door JAKOB GRIMM geformuleerd werd in de tweede uitgave van het eerste deel zijner **Deutsche Grammatik,** in 1822.

Het betreft drie verschijnselen:

1. De Indogermaansche explosieven **p, t, k** worden oudgermaansche stemlooze spiranten **f, th, h** (**th** als in 't **Eng. thick, h** als in **lachen**).
2. De Indogerm. stemhebbende geaspireerde explosieven **bh, dh, gh** worden oudgerm. stemhebbende spiranten (bilabiale **v,** Eng. zachte **th,** Nederl. **g**) die zich later tot stemh. expl. ontwikkelen: **b, d, g.**
3. De Indogerm. stemhebbende explosieven **b, d, g,** worden oudgerm. stemlooze explosieven **p, t, k**[(1)].

Enkele voorbeelden: 1. Latijn **Piscis:** Nederlandsch **Visch** (Engelsch **Fish**); Lat. **Tres:** Nederl. **Drie** (Eng. **THree**); Lat. **Cornu:** Nederl. **Hoorn;** 2. Lat. **Frater** (Sanskrit **BHratar**): Nederl. **Broeder;** Lat. **Foras** (uit **DHora**): Ned. **Deur;** 3. Lat. **laBium:** Ned. **liP;** Lat. **Duo:** Ned. **Twee;** Lat. **juGum:** Ned. **juK.**

Sp, st, sk bleven onveranderd, behalve **sk,** dat zich later in 't Nederlandsch tot **sch** ontwikkelde: Lat. **STare:** Nederl. **STaan;** Lat. **piSCis:** Ned. **viSCH; pt** werd **ft** en **kt** werd **ht:** Lat. **oCTo:** Ned. **aCHT.**

(1) Om die voorstelling niet onnoodig te kompliceeren, laat ik de gelabialiseerde konsonanten hier buiten beschouwing.

Men neemt heden aan, dat deze drie verschijnselen zich onafhankelijk van elkaar en chronologisch in de boven opgegeven orde voorgedaan hebben.

Bij nummer één is er echter een beperking te maken: wanneer het in het alleroudste Germaansch nog wisselend woordaccent **vóór** de konsonant viel, had men het boven vermelde resultaat; viel het echter **achter** de konsonant, dan werden de stemlóoze spiranten tot stemhébbende dito en vielen dan samen met de onder nr. 2 aangeduide: Germ. -f-, -th-, -h- werden: b, d, g; bv. Gotisch **faDâr** - Lat. **paTér** (Hoogduitsch **VaTer**) tegenover **Gotisch bróTHar** - Lat. **frâTer** (Hoogd. **BruDer**). Dat is de zoogen. wet van VERNER, een Deen, in 1877 door hem ontdekt.

Door deze eerste klankverschuiving[(2)], die zeker eenige eeuwen vóór J.Ch. gebeurde, kreeg het Germaansch een zelfstandig bestaan en karakter tegenover de andere Indogermaansche talen.

We staan dus hier voor een ingrijpende verandering in de wijze van articuleeren: heel natuurlijk vragen wij ons dus af: Waarom zijn de Germanen de konsonanten in hun taal anders gaan uitspreken? Wat is de oorzaak van de klankverschuiving?

Het moet ons niet verwonderen, dat JAKOB GRIMM, de ontdekker van de klankverschuiving, zich reeds die vraag stelde; hij gaf er ook een antwoord op en bracht die veranderingen in de articulatiewijze in verband met den vrijheidsdrang en de vooruitstrevende neigingen van het Germaansche volk. Doch met zijn opvattingen, die de heele XIXe eeuw beheerscht hebben, kan de hedendaagsche wetenschap niet meer instemmen: zij leveren dus voor ons alleen nog historisch belang op.

In onzen tijd werden er andere verklaringen voorgesteld: die zou ik hier wenschen uiteen te zetten.

Wij kunnen b.v. aannemen, dat de klankverschuiving een natuurlijke ontwikkeling is, d.w.z. dat de Germanen van zelf de

(2) De tweede Germaansche klankverschuiving is de Hoogduitsche: alleen in Middel- en Zuid-Duitschland werden, van de VIe tot de VIIIe eeuw, *t* tot *z* (lees *ts)* of *ss; p* tot *pf* of *f; k* in het midden of aan 't einde van het woord tot *ch*: vgl. Ndl. *schat, eten, paard, slapen, waken, beek* met Duitsch *Schatz, essen, Pjerd, schlafen, wachen, Bach*; slechts in bepaalde streken (Zuiden) werd *d* tot *t: deur: Tür*; of *b* tot *p*.

konsonanten langzaam anders zullen uitgesproken hebben, dat een jonger geslacht bv., **ph** zal uitgesproken hebben in plaats van **p,** dat deze **ph** dan stilaan **pf** werd, waarna **ff** en eindelijk **f.** Merkwaardigerwijze vinden we dezelfde ontwikkeling in het Hoogduitsch, waar echter **pf** in zekere omstandigheden nog gebleven is.

We zouden dus voor een articulatorische eigenaardigheid van de Germanen staan: sterker uitgestuwde lucht ten gevolge van verslapping der stembanden, waardoor **p** tot **ph** etc. werd, **b** tot **p** etc. De werkingen er van zouden zich na een langen tusschentijd herhalen: na de Germaansche klankverschuiving (eenige eeuwen vóór J.Ch.) ontstond de Hoogduitsche (VIIe eeuw na J.Ch.), en in het tegenwoordige Deensch zou ze zich opnieuw vertoonen, want **p, t, k** aan het begin van een woord worden aldaar met sterke aanblazing uitgesproken[3].

De Germaansche klankverschuiving zou dus een eenvormige en natuurlijke ontwikkeling zijn. Dat is de opvatting van Prof. R.C. BOER, een Nederlander.

Maar er is nog een andere verklaring: de volksvermenginghypothese, die vooral door Duitsche philologen wordt voorgestaan, o.a. SIGMLIND FEIST[4].

Zooals reeds boven gezeid werd, is de Germaansche klankverschuiving een ingrijpende verandering in de wijze van articuleeren. Dergelijke ingrijpende omzettingen hebben vooral plaats, als een ander volk de betreffende taal gaat spreken: het past dan zijn eigen wijze van articuleeren op de taal toe, die het gaat aannemen en die daardoor haar vroeger karakter verliest.

Men stelle zich bv. voor oogen, wat er gebeurt, als een Zuidduitscher Fransch gaat spreken: in zijn moedertaal kent hij alleen stemlooze explosieven en zal bijgevolg al de stemhebbende explosieven door stemlooze dito vervangen. Zoo komt het, dat de Franschman spot met de uitspraak ‘tu pon fin’ (du bon vin); zoo begrijpt men ook, hoe het Fransche ‘bannière’ in het Duitsch ‘Panier’ werd. Daarentegen kan een Franschman of een Waal

(3) Bijzonder de *t*, zoodat de vreemdeling ‘Tsivoli’ meent te hooren voor ‘Thivoli’ (uit Tivoli).

(4) *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, van PAUL en BRAUNE, deel 36 (1900), pp. 307-354; *Indogermanen und Germanen*, Halle a. S., 1924, 3^{e} uitg.

onze Vlaamsche **g** niet uitspreken, en in plaats van: ‘ik ga naar school’, zal hij zeggen: ‘ik ka naar skool.’

FEIST heeft dus vermoed, dat ook bij de klankverschuiving iets dergelijks heeft plaats gehad, met andere woorden, dat de Germanen oorspronkelijk geen Indogermanen waren, maar geïndogermaniseerd werden, d.w.z. de Indogerm. taal overnamen en daarop hun wijze van articuleeren toepasten. Zoodoende ontstond het Germaansch als een nieuwe ontwikkelingsvorm van het Indogermaansch.

Er dient nu op het feit gewezen, dat niet alleen het Germaansch de klankverschuiving vertoont, maar ook het Hoogduitsch ze voor een tweede maal onderging, ofschoon hier het proces niet zoo regelmatig werd doorgedreven als in het eerste geval. Daarbij vertoonen ook het Keltisch en het Romaansch, die in de Zuidduitsche en Zwitsersche bergstreken eenmaal gesproken werden, gedeeltelijk althans, dezelfde verschijnselen. Ook het Etruskisch, en zelfs het in het verre Noordoosten van Europa gesproken Finsch-Oegrisch, vertoonen zekere verschuivingsakten.

We moeten dus al die klankveranderingen aan den invloed van een ethnisch substraat toeschrijven.

Maar wat was dat ethnisch substraat?

Het moet, volgens FEIST, het Alpijnsche ras (Homo alpinus) geweest zijn. Tot dat ras behooren enkele van de praehistorische volkeren, die Europa vóór de aankomst der Indogermanen bewoonden; men vindt het vooral in bergstreken terug: Karpathen, Dinarische Alpen, Centraal-Alpen, Jura, Cevennen, een hyperbrachykephale bevolking. Dit ras is identisch met de oerbevolking van Klein-Azië, het zoogen. **Armenoïde type,** met korten schedel en steil opgaand achterhoofd. De kenmerken van de taal van dat oervolk waren o.a., het ontbreken van stemhebbende explosieven, en de neiging om geaspireerde stemlooze explosieven en spiranten uit te spreken.

Hoe geschiedde nu de taaloverneming bij de Germanen?

Op grond van een technisch-philologische redeneering, die ik hier niet zal bespreken omdat het niet in het kader van het tijdschrift past, neemt FEIST aan, dat een stam van het Alpijnsche ras, in Midden-Europa gezeten, als schakel heeft gediend tusschen de Indogermanen eenerzijds en anderzijds de eigenlijke Germanen,

die tot een blond en dolichokephaal ras behoorden en in Noord-Europa woonden. De Germanen werden dus niet rechtstreeks geïndogermaniseerd, maar leerden de Indogermaansche taal uit den mond van een nu verdwenen volk, dat, om zoo te zeggen, als bemiddelaar optrad.

Zoo wordt FEIST er toe gebracht, om een beeld van het voorindogermaansch Oud-Europa te schetsen: in het Z.W. van Europa wonen Iberiërs, die ethnographisch tot het middellandsche-zeeras behooren; aan hen aansluitend: Liguriërs in Zuid-Frankrijk en om de golf du Lion; in Noord-Italië: Etruskers, die tot in de Alpen reiken en aan de Retiërs (een wild en roofzuchtig bergvolk, in de IIe eeuw vóór Chr., tusschen de Donau en de Italiaansche Alpen, dus Grauwbunderland, Tirol enz.) nauw verwant zijn. Beide, en nog wel andere niet nader bekende, rassen, vullen als 'alpine Rasse' Midden-Europa aan en worden door een mesokephaal ras, dat van Aziatischen oorsprong moet zijn, meer en meer in de berglanden teruggedreven.

Zuid-Italië en Zuidoost-Europa worden (gelijk het Iberisch schiereiland) door volkeren behoorend tot het middellandsche-zeeras ingenomen, o.a. Sikuli, Kari, Lelegi, Eteokreti etc. Noord-Europa wordt bezet door het dolichokephaal en blond ras, waaruit Kelten en Germanen ontsproten zijn; op de Britsche eilanden vinden we Pikten en Schotten, van hooge gestalte, anders niet nader bekend.

Nu, er werd laatst, in 1922 en 1923, geprobeerd, die voorindogermaansche bevolking van Europa in een eenvormig taalgebied te vereenigen(5). Naar FR. BRAUN moet het hypothetische Noordeuropeesche oervolk met het Zuideuropeesche taal- en stamverwant zijn: den vereenenden band vormt het Retisch-Etruskisch; er moet **eene** volkerenfamilie geweest zijn, die Zuid- en West-Europa tot in het Noorden toe vóór de aankomst der Indogermanen bewoonde.

Naar het voorbeeld van H. WINCKLER en anderen wordt deze

(5) FR. BRAUN, *Die Urbevölkerung Europas und die Herkunft der Germanen*, Japhetitische Studiën zur Sprache und Kultur Eurasiens, I, 1922.
N. MARR, *Der japhetitische Kaukasus und das dritte ethnische Element im Bildungsprocess der Mittelländischen Kultur*. Aus dem Russischen übersetzt von F. Braun. Japhetitische Studien, II, 1923.

Europeesche oertaal met het Kaukasisch, bepaaldelijk Zuid-Kaukasisch (Georgisch), verder met de Kleinaziatische talen in verband gebracht, en deze eenvormige taalfamilie, naar een door N. MARR gekozen terminus, de ‘japhetische’ genoemd.

Nominale en verbale flexieuitgangen vinden hier hun verklaring, ook woorden zooals **erwt bezie, gerst, rund, schaap, hand, vuist, zee, hut;** enkele plaats- en godennamen, waaronder **Thule** en **Twisto.** De klankverschuiving is niet anders, naar F. BRAUN, dan de japhetische articulatie van Indogermaansche konsonanten.

Dat deze hypothese echter niet van fantazie is vrij te pleiten, wordt door FEIST, en anderen, gereedelijk aangenomen.

Kortom, de theorie van Prof. FEIST komt op het volgende neer: de Germanen waren, vóór dat ze het Indogermaansch spraken, een blond en dolichokephaal volk, dat in Noord-Europa rondom het Baltikum woonde. Enkele eeuwen vóór J.C. geboorte, denkelijk tusschen 1000 en 500, werden zij geïndogermaniseerd door een volk, dat tot het Alpijnsch ras behoorde en Midden-Europa bezette. Dit volk, dat zelf reeds gedeeltelijk geïndogermaniseerd was, werd later stilaan verdreven en nam zijn toevlucht naar de bergen, waar het zich nog eeuwen wist staande te houden: zoo komt het, dat de Germanen, bepaaldelijk de Duitschers, toen ze in het begin van onze jaartelling de Alpen kwamen bezetten, den invloed van dit taai Alpijnsch oervolk opnieuw ondergingen en hun taal, dat nu het Hoogduitsch geworden is, bijgevolg een tweede klankverschuiving doormaakte.

Deze gansche hypothese, hoe vernuftig zij ook moge wezen, heeft dikwijls protest uitgelokt, en dat is niet te verwonderen, als wij bedenken, dat dit alles louter gissingen zijn, die maar op schaarsche gegevens kunnen steunen.

Zoo werd er laatst, in het begin van 1927, een nieuwe verklaring van de Germaansche klankverschuiving gewaagd, die zich insgelijks op volksvermenging baseert, maar daarentegen van die van FEIST merkelijk afwijkt. Men vindt ze in een opstel van den heer H. GUNTERT, hoogleeraar te Heidelberg, in het tijdschrift: **Wörter und Sachen**[6].

(6) *Wörter und Sachen*, Band X (1927), pp. 1-22.

GUNTERT legt allen nadruk op het feit, dat de drie verschijnselen, die de eerste klankverschuiving uitmaken, zich onafhankelijk van elkaar en in verschillende perioden voorgedaan hebben. Dit komt bij FEIST nergens uit.

Verder, in tegenstelling tot den laatste, neemt hij aan, dat de Germanen wel degelijk Indogermanen waren.

Een stam dus van de Indogermaansche taalfamilie, die later de Germaansche stam zou worden, kwam in aanraking met **verschillende** niet-Indogermaansche volkeren, zoodat de klankverschuiving in verscheidene etapen, in verscheidene akten voltrokken werd. Eerst verschoven de explosieven tot spiranten: dit moet gebeurd zijn - als we dit verschijnsel vergelijken met soortgelijke verschuivingen bij andere talen als Keltisch en Armeensch eenerzijds, en Hongaarsch en Etruskisch anderzijds - in Zuidoost-Europa.

Dan werkte de wet van Verner (cf. supra) onder Finsch-Oegrischen invloed: dus in Noord-Europa; daarna verschoven de stemhebbende explosieven tot stemlooze.

Een nieuw punt van verschil is dus het feit, dat de Germanen uit Zuidoost-Europa stilaan naar het Noord-Westen en het Noorden verhuisden, terwijl bij FEIST hun bakermat in de omstreken van het Baltikum lag.

Die oereuropeesche, niet-Indogermaansche volkeren nu, waarover GUNTERT zich niet nader uitlaat - verwantschap met het Armenoïde type is wel te vermoeden - werden door de Indogermanen, bepaaldelijk Germanen en Kelten, in de bergen, dat is in de Alpen, teruggedreven: zoo ontstond, door later en nieuw kontakt, de tweede, Hoogduitsche klankverschuiving: hierin stemmen dus beide geleerden overeen.

Bijgevolg staan we, bij GUNTERT, vóór een langzame en aanhoudende, trapsgewijze indogermaniseering van Oud-Europa: de Germanen komen voort van een vermenging van Noordindogermaansche met oudeuropeesche volkstammen; de oorzaak der Germaansche klankverschuiving is dus beïnvloeding van het Indogermaansch door vroegere inwoners van verschillenden aard en met verschillende taal.

Maar mijn uiteenzetting is nog niet geëindigd, want ik moet nog

op een ander punt van verschil tusschen beide theorieën wijzen: het geldt namelijk een fundamenteel principe van methode.

Als de klanken van een taal op een gegeven oogenblik anders gearticuleerd worden, is het: 1) omdat die **taal** door een ander, vreemd volk wordt overgenomen en dan de vreemde, andersgestelde articulatiewijze van dit volk ondergaat?, of wel 2) omdat het volk, dat deze taal spreekt, **zijn articulatiewijze** gaat wijzigen onder den invloed van de articulatiewijze van een ander volk?

Men herkent onmiddellijk in het eerste geval het grondprincipe waaraan FEIST zich hield, in het tweede dat van GUNTERT.

Op dit gebied is FEIST uitdrukkelijk: een volk, zegt hij, wijzigt zijn manier van spreken, zijn articulatiewijze, niet; veel meer zal het de uitspraak van een vreemde taal wijzigen. Ga na, hoe twee naburige, vreemdtalige volken zich tegenover elkaar verhouden: nooit neemt het eene de articulatie van het andere over, al mocht er nog een overgangszone bestaan: in den Elzas hebben de Duitschers en de Franschen nooit hun respectieve klankvorming onder den invloed van de andere gewijzigd. Waarom? Omdat het mechanisme der spraakorganen van jongsaf op de klanken der moedertaal gevormd is en die articulatie, die dus uit reflexen bestaat, bijna niet meer te wijzigen is.

Die fundamenteele vraag heeft GUNTERT zich minder duidelijk voor oogen gesteld: hij neemt aan, als ik hem goed begrijp, dat een volk zijn articulatiewijze kan veranderen onder den invloed van anders articuleerende individuen; vooral de voorname jeugd bij de Germanen moet sterk den invloed van niet-Indogermaansche volkeren ondergaan hebben, daar haar opvoeding, naar de gewoonte der Germanen, aan ondergeschikten toevertrouwd werd, die veelal uit het vreemde volk zelf, als slaven, gekozen waren.

Het zal den lezer zeker getroffen hebben, hoe strijdig en onbeslist de antwoorden blijven: men vergete echter niet, dat we hier vóór het onbekende zelf bijna staan, dat we met schaarsche, soms onnauwkeurige gegevens en heropgebouwde, hypothetische taaltoestanden moeten werken, bij gebrek aan een rijke overlevering, en vooral overwege men de volgende woorden van Prof. FEIST:

‘De verschijnselen in het leven van een taal zijn juist veel

meer ingewikkeld, dan het de navorschers, die naar eenvoudige formules van oplossing zoeken, kunnen wenschen. De wetten van de klankveranderingen zijn geen natuurwetten van zuiver mechanischen aard, maar een vereeniging van mechanische, psychische en historische omstandigheden, die een nauwkeurige formuleering in vele gevallen niet mogelijk maakt. De klankverschuiving valt ook onder de kategorie van taalveranderingen, waarin met al deze faktoren dient rekening gehouden te worden en die men tot de verklaring der feiten moet te hulp roepen.'

Dr. AD. VAN LOEY.

Het Wonderbaarlijke

Eenzaam loopt zij langs de groote baan. Auto's snorren voorbij, fietsbellen rinkelen, motorfietsen ronken vervaarlijk: het haastige, drukke leven van de baan, die naar de stad leidt. Te midden van het woelige leven om haar heen, loopt ze alleen, haar ziel vervuld met de wijde leegte van pijnlijke eenzaamheid.

Ze wil het leven om haar heen niet zien, ontvlucht de stad. Een tijdje heeft ze weer in de stad geleefd, genoot de voordrachten, de tentoonstellingen, ging heelemaal op in intellektueel leven. Dezen morgen echter voelde ze weer scherp den zielehonger. Haar ziel vraagt ander genot, en ze weet niet waar het te vinden. Na den middag is ze dan maar vertrokken naar buiten. Loom slentert zij voort langs de lange baan. Zwaar weegt in al haar leden het leed van haar ziel.

Stilaan worden de huizen zeldzamer. Ze ziet reeds groene korenvelden en akkers. Verder nog donkeren boschjes op. De weg wordt rustiger nu.

Ze wijkt af van de baan en stapt een dennenboschje in. Onmiddellijk komt de groote stilte van de boomen over haar. Het is of een oneindige zachtheid nederzijgt over haar onrustige ziel. Traag wandelt ze tusschen de dennen door. Na een poosje legt ze zich neer op het donker-zachte mos, leunt met haar hoofd tegen een boom.

Om haar heen rijzen de stammen omhoog: recht, smal, donker. Haar blik blijft rusten in de pyramiden van takken, bij de vele bleekbruine kaarsjes, tusschen de zachtgroene naalden opgestoken. Is het kerstmis in het bosch? Wachten de kaarsjes op den avond om te branden en te schijnen over de wondere dingen, die bij sprookjesnachten in de boschjes gebeuren? De heerlijke geur van het dennenhout welt tot haar op: mystiek. Stilte als in een kerk. En de stilte spreekt. Haar ziel luistert scherp. Zou nu misschien

het wonderbaarlijke komen, dat ze niet kent, maar waarvan ze weet dat het bestaat en waarnaar ze reeds zoo lang verlangt? De dennen fluisteren gedempt over de schoone zomernachten, als de maan in hun kruinen komt rusten, en de sterren pinken, en de boomen vertellen wat ze gezien en gedacht hebben gedurende den dag.

Ja, die sprookjes kent ze. Dikwijls reeds heeft ze geluisterd naar de stilte van den nacht, maar ten slotte voldeed die fantastische wereld haar niet. Er moet iets anders zijn, dat de ziel een voller, een rijker genot geeft, iets anders dan de rust van het dennenboschje en zijn mysterieuze droomenwereld. De wijding van de dingen rondom haar maakt haar ziel even kalm, geeft haar het verlangen om een poos niets meer te weten of te denken, en zich onbewust over te geven aan de schoonheid van de stilte. Maar dit vult de leegte in haar ziel niet. Het wonderbaarlijke, dat haar ineens heelemaal moet vervullen, dat verre horizonnen moet openen, andere luchten, nieuwe werelden moet scheppen, vindt ze in deze stille, heilige natuur niet.

Haar ziel is nog eenzamer dan voorheen. Ze haat bijna die sprookjesrust, omdat die haar niet kan voldoen. Ze kan hier niet blijven zitten, loopt naar den rand van het boschje toe. Daar ontwaart ze ineens een eindeloos veld vol brem. Geboeid staat ze stil. Een gouden brand van bloemen. Dichtbij vele struiken, als hoog laaiende vlammenbundels, verder maar één gloed meer, één heerlijkheid, één weelde... Zoo hevig laaide ook een gloed in haar ziel, verschroeiend soms: het verwachten van het wonderbaarlijke.

Vóór eenige jaren was in haar het verlangen ontstaan naar iets, dat ze niet kende, en ze had gezocht waar dat wonderbaarlijke mocht schuilen.

Ze had gezocht in de boeken, in intellektueel leven, dan weer, zooals dezen namiddag, meende ze het te vinden in de vereenzelviging met de vrije natuur.

In de pracht van den bloeienden brem ziet ze al de vurige gedachten weer, ontstaan in de onrust van haar zoekende ziel, de vele droomen, gedroomd in blij verwachten van het onbekende... Die brem heeft genoeg aan eigen schoonheid, eigen gloed. Zij voelt duidelijk dat ze niet genoeg heeft aan zichzelf! Haar oogen,

die straks schitterden bij 't zien van al dat bloeiende goud, worden weer eindeloos dof...

Ineens hoort ze haastige stappen, geritsel van takken, en net het geluid van snikken... Half nieuwsgierig keert ze zich om. Een jongetje van een vijftal jaren, zijn donkere haar vol dennennaalden, een kous neergesloofd op zijn klompje, komt aangeloopen tusschen de boomen. Pijnlijke snikken doen zijn heele lichaampje op en neer schokken.

‘Kom eens hier, wat is er, ventje?’

Even houdt hij op met schreien.

‘Heb je mijn moedertje niet gezien?’

Angstig ziet hij haar aan, gaat onmiddellijk weer voort met snikken.

‘Ik woon in den watermolen. Weet je niet waar dat is?’ vraagt hij weer dringend.

Ja, inderdaad, dat weet ze. Langs de groote baan is het. Straks heeft ze nog op de herberg gelet, om het schilderachtige uithangbord.

‘Ja, 'k weet waar je woont. Kom, 'k zal je bij je moedertje brengen.’

De vreemde dame kende dus zijn moedertje, en vol vertrouwen legt het kereltje zijn warme polleken in haar hand. Samen gaan ze 't bosch uit. En hij vertelt dat hij gespeeld had tusschen de boomen, heel ver gegaan was van de groote baan weg, zijn huis niet meer terugvond.

Zij bekijkt den kleinen man nader. Onder 't babbelen slaat hij juist zijn oogen op. Wat een mooie, diepbruine kijkers, vol licht en schaduw tusschen de gebogen, fluweelen wimpers! En plotseling openbaart zich in de donkere diepten van die kinderoogen heel de zuivere schoonheid van het kinderzieltje.

‘Je houdt zeker heel veel van je moedertje?’

‘O, ja!’ welt het op uit het diepste van zijn hartje.

En de liefde van het kereltje voor zijn moedertje straalt in volle heerlijkheid in zijn oogen. Wat is hij gelukkig, omdat hij weer zijn moedertje zal zien!

Ook over haar gelaat licht ineens een nieuwe glans. Liefde, dat is het wat gelukkig maakt! Hoor het ventje lustig babbelen! Hij houdt bovenal van zijn moedertje, mint zijn vader, zijn zusje, en

verder zijn heele kinderwereldje. En omdat hij zoo ongedwongen, vrij bemint, is hij gelukkig, onbewust...

In die oprechte kinderoogen vindt ze nu plotseling het wonderbaarlijke: liefde, zooals ze straalt in de kijkers van den kleinen man, liefde, die geeft, en daardoor alleen reeds geluk schenkt aan de ziel.

Waarom had ze vroeger nooit in zoo'n kinderoogen gekeken?

Van het boschje leidt ze het ventje langs de groote baan. Daar ontwaart hij reeds zijn huis, en... moedertje staat op den uitkijk. Dol trekt hij zijn groote kameraad mee. Luid jubelt haar ziel in haar lichaam, dat nu trilt van jeugd en sterken levenslust.

Ze zal beminnen: de arme kinderen, die ze ontmoet op haar weg, al de menschen, die lijden en strijden, de goeden en ook de slechten... Ze zal het leven beminnen...

Haar ziel heeft het wonderbaarlijke gevonden. Blij loopt ze de nieuwe werelden te gemoet...

CARMEN MAERTEN.

De Uittocht

Deze film is geen kunstwerk en werd ook niet als dusdanig bedoeld. Hij behoort tot het documenteel genre en geeft dus niets anders dan een reeks trouwe, volgzame beelden van een misschien-wat-ongewoon levensgebeuren. Maar hij brengt weer eens het treffend, overtuigend bewijs dat het leven, **altijd** als principp, en **dikwijls** in zijn gewone, dagelijksche verschijning, wonderbaar, machtig en groot is, van een diepe, donker-glanzende, tragische grootheid dan. Daarom juist heeft alleen de naakte, ongestyleerde weergave van het levensgebeuren waaruit de film 'De Uittocht' bestaat, mij zoo heftig aangegrepen, mij ademloos gemaakt van spanning en bewonderend aanschouwen dezer worsteling, van dezen dagen-langen kamp van den mensch, den primitieven natuur-mensch nog, tegen lot en natuur.

'De Uittocht' vormde maar de inleiding tot het toevallig programma van dien namiddag, de beelden trilden weg over het doek in de eerste schemer-duisternis na het uitknippen van het electrisch licht... Er is nog geroezemoes van stemmen, gestommel van stoelen; groepjes telaat-komenden zoeken voorzichtig-tastend een plaats tusschen de rijen tafels en zetels, maar die prikkelende, kleine stoornissen hebben me geen oogenblik kunnen wegrukken van de machtige levensgolf die over het witte doek vergleed. Ik weet niet meer welk Amerikaansch-film-product de hoofdschotel van het programma van dien namiddag uitmaakte. Maar 'De Uittocht' heb ik onthouden.

* * *

In Klein-Azië, aan den voet van den donkeren Taurus, wonen de Baktyari, een herdersstam van ongeveer 30.000 zielen. Hun levenswijze is van een bijbelschen eenvoud, De aarde blijkt toch nog wat ruimer dan we dikwijls geneigd zijn te oordeelen naar de talrijke en snelle verkeersmiddelen en -wegen waarover wij in

onze ‘beschaafde’ streken beschikken. Een tent is hun huis; zij voeden zich met de melk en het vleesch hunner kudden, kleeden zich met de vacht hunner schapen. **Hun levensbehoeften zijn** weinige, hun verlangens beperkt binnen de mogelijkheden van hun bestaan: daarom is hun oog en hun geest klaar, klopt hun hart rustig en is hun hand, die bij het werk de wolschaar of den drijfstok, bij rust de lange, met-Turksche-tabak-gevulde pijp houdt, kalm en vast. Ahmed-Youssouf heet de zelf-gekozen hoofdman en leider van hun stam: een middelmatig-groote, slanke man, een laken kalotje op het kroezelend haar en in het donker-mat gelaat twee rustig-lachende oogen boven de glanzend-ivoren dwarsstreep der tanden. Er is iets gewichtigs op til, want in Ahmed's groote tent van grof doek vergaderen alle hoofdmannen. Ahmed zelf zit voor. De besprekingen zijn ernstig, zakelijk en kort. Op de plaats waar nu de stam gelegerd is blijft geen voedsel meer over voor het vee. De heete zon verschroeide het laatste sprietje malsch gras. Zoo ze nog enkele dagen daar toeven, sterven runderen en schapen met heele kudden. De dood hunner beesten wordt ook hun ondergang. De nood dwingt. Er valt te aarzelen noch te kiezen. Ze zullen gaan. De exodus begint.

Het begeerde doel ligt ver, achter de hooge, witglimmende keten van bergen aan den uitersten kimrand. Op weg! De tenten worden opgebroken, de muilezels beladen, het vee bij elkaar gedreven. Tevreden-glimlachend stopt Ahmed's donker zoontje vaders groote pijp behoedzaam in een langen, leeren zak. Op weg, door de schroeiende, droge hitte van den eindeloozen zomerdag, over de heet-geblakerde vlakte, onbegaanbare, rotsige hellingen op, duizelige steilten af, over zandige uitgestrektheden zonder een boom, zonder schaduw, **dertig duizend** menschen, mannen, vrouwen en kinderen, met hun tenten, runderen, schapen en pakezels. Snikheet de dag, doch 's nachts blaast een ijzige wind van de bergen af en de sterren schitteren groot, hel en koud aan het zwart blauw firmament. Warmte-zoekend drommen menschen en dieren saam, tot het licht van een nieuwen dag de oosterkim gloeien doet en de zon weer vuurt, genadeloos, over de onafzienbare vlakte. Hoe houden ze 't uit? Mysterie. Waarvan leven ze al die dagen? Van een handvol graan en wat melk. Naarmate ze vorderen wordt de tocht lastiger, rijzen de hinderpalen geweldiger-dreigend vóór hen op.

Nu heeft de heele stam zich verzameld langs dezen oever van den Kharoen, een niet-zeer-breeden, doch snel-vlietenden bergstroom die moet overgestoken. Geen brug, geen boot. Doch Ahmed weet raad en beveelt. Vlotten worden snel gereed gemaakt: enkele takken stevig met leeren touwen vastgebonden op opgeblazen kalfsvellen, die als drijvers dienst doen. De grootere dieren worden het sneeuw-koude water ingestooten en moeten trachten, in groepen zwemmend, zichzelf te redden en den anderen oever te bereiken, honderd of vijfhonderd meter verder dan waar ze zich aan deze zijde, in den woesten, schuimenden stroom waagden. Ook de mannen duiken onvervaard het woelige water in, roeien krachtig naar den tegenoverliggenden, voorbij-schietenden overkant. De vrouwen, kinderen en jonge of onwillige dieren worden saamgepakt op de primitieve vlotten en door den fellen vloed haastig meegevoerd. Ahmed's zoontje zwemt als een visch. Zie, een jong schaap duikt onder, overweldigd door de strooming; nog even komt het wanhopig-naar-lucht-snakkende snuitje boven het water uit, angstig, doch vergeefs, spartelen en slaan de pootjes om aan land te geraken. Maar de kleine hoofdman heeft het zinkende lam ontdekt. Hij duikt, grijpt het, brengt het, heftig-worstelend met den vloed, aan wal. Op den hoogen, veiligen oever staat de goede herder met het druipende lam in de koene, reddende armen.

Na de vlakte de stroom. Na den stroom de berg. Een grandioze, sneeuwige keten van toppen, drie, vier duizend meter hoog, verspert hun den weg. Het lijkt wel of die zwaar-aanrollende menschengolf zich hier te pletter breken zal tegen dien koelen, ongenaakbaren muur, en daarachter ligt het beloofde land, de vruchtbare vlakte met grazige weiden en klaterende beken. Hier blijven beteekent den ondergang voor allen. Voort dus, de nooit-begane hoogte op! Ahmed met enkele zijner knapste mannen leidt den tocht, effent het pad, hakt treden in den glooienden rotswand. Diep onder hem slingert grillig-onzeker de traag-voortbewegende levens-lijn van menschen en dieren. Het wordt een titanische worsteling, een kamp op leven en dood. Met handen en tanden worstelt de eindelooze karavaan zich naar den hemel op. Hijgende, gebruinde mannen, vrouwen verduldig als lastdieren, kinderen blootsvoets door de smeltende sneeuw wadend, en de pakezels met voorzichtigen voet daartusschen in, blatende en angstig-

drommende schapen, stootende en steigerende runderen, volgend bij instinkt of aangepord door de wroetende drijvers. Door duistere kloven, over enge, glibberige paadjes, langs zwijgende afgronden bekraagd met een dikke sneeuwvacht, over uitgestrekte, glinsterende sneeuw-velden, waar de weifelende voet en de trampende hoeven der duizenden zwaar in wegzinken, glijdend, stappend of klauterend, wordt eindelijk de woeste, rotsige, naakte bergtop bereikt. En daar beneden, ver en diep, beglansd door de zon, ligt het Nieuwe Jeruzalem van de zwoegende pelgrims, het rijke land hunner verwachting. Geen gejuich. Over de-door-dagenlange-vermoeienis vermagerde gezichten dezer menschen komt een glimlach spelen van tevredenheid. Voort: hier op den onherbergzamen ijs-koelen top mag de nacht hen niet verrassen.

* * *

O Ahmed Youssouf, mijn verre vriend en ongekende broeder, ik heb u benijd wanneer gij, neergehurkt in den laten, gouden middag voor uw weder-opgeslagen tent, met uw kleinen, dapperen jongen naast u, in kalme, zelfbewuste, aartsvaderlijke waardigheid uw lange pijp rooktet, gevuld met Turksche tabak, en uw oog welgevallig weidde over de welig begroeide vlakte, waar de tenten van heel uw soberen stam wit vlekten tusschen het frissche, malsche groen, waarin uw vermoeide kudden gretig graasden. ‘Geef ons heden ons dagelijksch brood!’ Gegeven heeft men het u niet, durvende Ahmed: het was een zware kamp het te veroveren. Doch Allah was toch met u en vrede woont in uw hart.

Soms, Ahmed, als ik, geplaagd en achtervolgd door de vele wenschen en verlangens welke ons beschaafd- modern leven zoo wild in onze harten doet opstaan, als ik, verteerd door jagende onrust, mij wend van de eene genieting naar de andere, als elke, ook de kleinste taak mij tot last wordt en verbittert, denk ik plots aan u, waar gij na dien levens-gevaarlijken tocht vóór uw tent zit en rustig uw pijp rookt; en dan komt een groote, brandende schaamte over me en ik voel me zoo klein, zoo zwak en onwaardig nevens u; want gij kent en verstaat de moeilijke kunst van het leven, o eenvoudige, wijze Ahmed, die nooit een boek geopend hebt, of het moest misschien uw Koran zijn. Welke was uw

belooning na dien dagenlangen kamp, waaruit gij kwaamt als de onbloedige overwinnaar? Geen schatten, geen eer, geen aanzien, geen genieting: niets dan het dagelijksch brood, het zuivere, ongerepte, onbezwaarde, moeizaam verworven leven en de rust van gemoed voor wie goed en eerlijk gearbeid hebben. Dat brood, o mannelijke Ahmed, moet wel zoet geweest zijn in uw soberen mond, want gij hadt er zwaar en lang voor gestreden, terwijl al de subtiele streelingen van ziel en zinnen, waarmee een decadente cultuur ons het leven tracht te vermilderen, geen bekoring meer hebben voor ons, leeg schijnen, ijdel en waardeloos, omdat wij er niet als gij voor gezwoegd, geleden en tot den bitteren, moeden dood voor gevochten hebben.

Ahmed, mijn broeder, leer mij leven en tevreden zijn.

Juni 1927

FRANS DE WILDE.

‘Belle met zijn Schacht’

Als ge door het Gangske op het Koerke kwaamt, hadt ge links het eerste huizeke, dat voorzeker het meest typische was van alle acht. Wel te verstaan typisch in zijn genre, gelijk ten andere de twee rariteiten die het bewoonden: ‘Belle met zijn Schacht’ en zijn zuster ‘Kelét’. Een kleine wandeling over de smalle stoep van roode tichelsteentjes, langs de toeë deuren, de gave en de opgelapte vensteroogen volstond om zich met zekerheid te kunnen overtuigen hoe het gesteld was met de reinheid daarbinnen. De stoep, die zoo schoon kon wezen als ze kraakproper geschuurd was en bestrooid met wit zand! nee maar, voor Belle zijn deur was het schandelijk om aan te zien. Viel er regen die alles tot modder maakte, of scheen de zon die alles deed bakken... Kelét zat er rats niks mee in, ze liet Gods water vrijelijk over heur tichelsteentjes loopen, bemoeide zich niet met de gevolgen en maakte zich geen vingerhoed kwaad bloed om de speciale bevuilingsmethoden van kinderen, menschen en dieren. Het was gewoonlijk Bardoefke die in een ‘fransche koleire’ schoot, heelder emmers pompwater over de tichelsteentjes goot en schuurde, schuurde... dat dikke parels zweet over heur aangezicht rolden. Wat Bardoefke er over dacht en met haar de Koerkesmenschen formuleerde ze ongeveer zoo:

- ‘Binne kunne ze doen wa ze wille, mor bowete moet et propel zèn veur de riepetaase van ons Koerke.’

En ge moest maar even de vuil-bestofte ruiten bezien, met er achter twee vergronde en gescheurde gordijnen om tot de overtuiging te komen, dat ze ‘binne’ niet nalieten volop hun ‘goesting’ te doen. Er werd bij Belle maar ééns in een heel jaar serieus geschuurd en dat was in de hondsdagen, tegen de groote Stadskermis. Voor de rest werd het week in, week uit van vuil tot vuiler. De roode kareelsteenen lagen om zoo te zeggen heelemaal verstopt onder een korst gedroogde modder en het was maar met

zijn verroeste schoep, dat Belle er op los durfde gaan. En als Kelét nu beweerde en betoogde: ‘da g'on zoe-w-e kot mee gie waoter kost komen,’ dan moest ge haar als oningewijde op den hoop toe gelijk geven. Verschillende steenen waren immers kapot, terwijl ze op sommige plaatsen geheel ontbraken en het gele zand van den ondergrond lieten zien. Maar ‘Mieke Blik’, bijvoorbeeld, zou profijtelijk met heur koppeken schudden en riposteeren:

- ‘Jao mer, jao mer, ga zul èt wel zegge...’ en aantoonen hoe de steenen kapot moeten als men er met een zwaar kapmes blokken hout op klieft.

Het armzalig ameublement bedroeg in hoofdzaak een bruindoorrookt bed met groezelig beddegoed, een Leuvensche stoof waarvan de pot was doorgebrand en een vieze, scheeve tafel met blinkende vetplekken en kloddekes verdroogde siroop, die er al jaar en dag aan vast kleefden. Daarbij zweefde door de kamer een reuk, die het ademen voor gewone stervelingen onmogelijk maakte... wat het gevolg was van de algemeene vervuiling, maar vooral zijn oorsprong vond in het volgende feit: aangezien er van alles voor en onder stond, bleven de vensters van de Koerkeshuizen steeds potdicht gesloten, maar 's avonds werden de deurkes wagenwijd opengezet om de zuivere lucht te laten binnenkomen, wat niet uitsloot dat er zelfs in het properste huizeke nog een eigenaardig luchtje hing, hoe kon het anders?... Welnu, bij Belle en Kelét ging de deur maar open en toe voor het binnen en buiten gaan. Het lag zoo in hun doening en daarbij had het nog dàt nut in, dat vreemde neuzen vanzelf buiten bleven.

Kelét en Belle waren kerngezond en ze hebben zij van dien stank nooit last gehad.

Als ze in het Stadje ‘Schacht’ zeggen, dan bedoelen ze ‘schoft’ in de beteekenis van omhooggedrongen, misvormden rug. Belle had zoo'n rug en daarom werd hij ‘Belle met zijn Schacht’ genoemd. Hij en zijn zuster waren twee affreus-leelijke menschen.

Met dien hoogen rug, zijn ruig-behaarden kop, zijn stekeligen peper- en zoutkleurigen baard rond de kin, waarboven een lange, kromme neus puntte... en de oogen, die scheel in zijn kop stonden, miste hij nog maar enkel een paar bokspooten om heelemaal een sater te zijn. Had hij die gehad, voorzeker zouden de gedrochte-

lijke confraters hem broederlijk onthaald hebben in de mysterieuze diepten der Peloponesische bosschen.

Brr!... hij was leelijk, Belle met zijn schacht. En zijn zuster was het ook, maar niet saterachtig, nee, Kelét had het meer van den komischen kant: ze was klein van gestalte... en die scheelde in afmeting niet veel van heur dikte. In haar kwabbig gezicht zaten twee lodderig-kleine oogskes verstoken. Aan heel heur wezen was het alleen maar de neus, die protesteerde tegen al die ronde opgeblazenheid. Als ge Belle bezaagt en Kelét, was het gemakkelijk de zeer nauwe bloedverwantschap van hun respectieve reukorganen vast te stellen. Blijkbaar was het een erfstuk in de familie, het fabrieksmerk van hun geslacht.

Al bood het verwilderde zwarte haar van Kelét, dat maar zelden werd gekamd, veel gelijkenis met Medusa's vervaarlijke slangenharen, toch bestond er geen gevaar om bij haar aanblik in steen te veranderen. Dat broer noch zus zorg besteedden aan toilet en uitwendig onderhoud van hun body, hoeft nauwelijks gezegd; daarmee ging het precies als met het huizeke.

Voor de rest waren Belle en Kelét menschen, die werkten voor hun dagelijksche boterham.

Kelét bedelde.

Belle pakte aan wat de gelegenheid hem bood. Hij vergezelde de Stadjesheeren op jacht om, gelijk de honden, het wild op te jagen; ging in daghuur boomen omhakken, diende de metsers en toog 's Woensdags naar de Veemarkt om de koeien op te leiden. In den Winter had hij vast werk buiten de stad, waar hij bij de boeren ging dorschen. Ze hadden hem graag in de schuren, want Belle was een forsche kerel en kon werken gelijk een paard.

Op het Koerke leefden ze met iedereen in vrede, buiten de kleine oneenigheden wier oorsprong vermeld werd.

Ja, Kelét was zelfs een koffiewijveke, dat van alles wist te vertellen... en Belle van zijn kant raakte nooit uitgepraat over spoken, want in die tijden spookte het erg en had Belle er veel last van.

Ze durfden het wel niet openlijk bekennen, Brut, Bardoefke en Mieke Blik, maar ze hadden, rechtuit gesproken, liever dat Belle noch Kelét in hun huizekes den voet over den vloer zetten. Want, ziet ge, dat rook, dat rook zoo... het zat in hun kleeren, het plakte

aan hun lijf... ge zoudt er van uwen sus van vallen. Zij dierven het niet zeggen... en de kinderen riepen het in volle straat... want als ze Belle 's winters van zijn werk zagen komen, dan dansten zij achter hem aan en zongen, op een toentertijd in zwang zijnde volkswijs:

Wie heeft de stank in de schuur gebracht?
Belle mee z'n schacht!
Belle mee z'n schacht!

Keerde Belle zich om, dan liepen ze al wat ze loopen konden ten einde uit de voeten te geraken, want ze vreesden erg met zijn leelijkheid in nauwe aanraking te komen. En als Belle er soms een te pakken kreeg, dan begon die onmiddellijk te schreeuwen als een varken dat gekeeld wordt en ging daarna thuis alvast klagen:

- ‘Moe, em hee mich wee geslaoge...’

Maar de moeders van 't St.-Jansveld wisten hoe de vork in den steel zat en antwoordden:

- ‘Ewel, em moest oech mor èt slaoge, ieël èt, dan zodder de miens nondedoeme geruust laote!’

FRANS DEMERS.

[Verzen]

Lied vóór de Lente

Nu ligt de aarde raadselachtig-loom,
een zachte sfinx met diep-bezwaarde oogen -
en al de boomen dragen stillen sluimer-droom.
Voor 't moe-belichte raam een muggendans, -
een vroege vogel zingt,
zijn lied bloeit uit een hoek in blij kadans,
en trilt, zoo wonder-vreemd bewogen -
een hanekraai weerklinkt!

En o! mijn bloed!
het klinkt en kraait,
en doet mijn stappen wijlen onder verre weelde-bogen -
en vele kleuren zingen!
Mijn kop, mijn jonge kop, hij draait
en volgt de wolken in hun vlietend dringen...
De hangklok klopt zóo traag, zóo traag,
en om me zijn zoo'n stille, stille dingen.

God! kijk! - de zonne licht -
maar even - en dan toch in feestlijk glanzen...
Nu beurt een zware zieke ergens 't moeë hoofd,
met stillen lach, waar hoop in ligt, -
en elders moeten in een vunzig achterstraatje
bleeke kinders rondedansen.
Een kalme grijsaard met getaand gezicht
keert nu de willige aarde in zijn tuin -
en bij de wilde zee, in 't natte duin,
wordt nu de kreet van breede oneindigheid
op vlucht van winden rondgespreid...

In 't hoofd van menigen zieken, jongen man,
duizelt té zwaar belofte van vernieuwing
en knakt voor immer 't leven,
dat, in hem gedoofd,
straks bronstig bloeien heel het land zal geven.
In mistigen avondval, op stillen hof der hoeve,
geeft zich, hartstochtelijk, de boerenmeid,
één met de aarde, die heur 't bruidsbed spreidt,
en drukt het jonge mannenlijf, in blije ontvangenis,
aan zwellend-zware, warme borsten...
Ginds, aan de andere zij, weergalmt heel ver
geluid:
't zijn boerenkerels, die de natte aardekorsten
van hun klompen slaan...

Nu trilt de Lente al in onze zatte handen,
die nijpen en die knellen van het nieuwe branden...
Kom! - we brengen ze aan den mond in wijden hoorn
en schallen 't welkom over 't land,
dat wenkt met blije, brallende beloften
en breede, witte weelde-bogen
van zon en licht en nooit-voleinde droomen!

11-2-1924

In 't Album van mijn Zusje

‘Aber es müssen alles Gelegenheitsgedichte sein, das heiszt, die Wirklichkeit musz die Veranlassung und den Stoff dazu hergeben.’ (Goethe an Eckermann, 17-9-1823).

Uit de heilige stilte ruischen mijn woorden je toe,
die van de ziel zijn - en zóo goed, -
die het lied zijn van elken levensdag
en de klop van het eigene bloed!
Want de innigste dingen hoeven niet immer gezegd:
dàarom fluistert het avondwindje zóo zacht
en liggen de koeien zóo stil, als ze in hun groote oogen
den weemoed van de verten drinken -
en wijding wordt in één blik, in één gebaar gelegd.

Mijn blik doorschouwt voor jou heel blauwe einders,
die toch worden bereikt, al zijn ze ver,
en mijn gebaar wou ze je nader halen,
lijk kleine kinders grijpen naar een hooge avondster.
Mijn zusje ben-je - dat wil zeggen, kind:
wat heelemaal vertrouwd is, en vergroeid is, en verwant,
en zóo dierbaar dat men het niet zeggen kan,
om innige, heilige stilte niet te breken...

Silte, die is van de ziel, - en zóo goed -
stilte waarheen alle gebrokenheid
en alle moeheid
komt - om, opgehitst door levensdrang
en den onrustigen klop van het bloed,
weer weg te gaan - om nóg terug te keeren...
Dat innerlijk-bewuste, dat meer weet en voelt
dan je wel denken zou,
en je zacht nagaat en niets zegt:
omdat àlles toch in 't eigene zelf dient uitgewoeld!...

Dat vertrouwde, dat eigene, dat diep-verwante,
dat niets vraagt - maar lijden zou, zóo droef,
onder harden, kouden druk van je handen
of wanklank in de stille sereniteit,
die van onze zielen is, -
en over 't vaderhuis ligt gebreid -
zóo goed -
één met het lied van elken dag en één met den klop van het bloed!...

25-9-1924.
V. DE MAESSCHALCK.

[Verzen]

Afscheid

Een glaasje wijn, een stukje taart
En woorden die men lang bewaart.

Woorden, flauw in evenwicht,
Waarin een traan verholen ligt.

En dan, na 't afscheid, 's avonds late,
Mijn stap in de eenzaam smalle strate...

Nog weet ik hoe je huilde, zacht,
Bij 't scheidingsuur, dien lentenacht,

Om alles wat de vriendschap zei
Die 'k eens in bei je handen lei.

Nu verre van je huis en haard
Een zoete wee me soms bevaart,

Om 't kleine stukje van mijn leven,
Uit liefde, blij je meegegeven.

Na Jaren

Ik voel, hoe meer en meer in mij
Een kerkhof van herinneringen
Groeit op de oude droomenwei
Waardoor zoovele wenschen gingen.

Wie nam mijn zoetste droomen mee?
Ik zag me liefde en leed omringen
En oogstte wel, en gaarde wee
Bij hen, die mijne liefde ontvingen.

Ik voel, hoe meer en meer, gedwee,
Ik vroeger nooit gedulde dingen
Aanschouw, met peinzend vrome bee,
Want wonden worden zegeningen.

Zoo draag ik stille, diep in mij
Zoovele namen die me dwingen
Te gaan door de oude droomenwei
Als trouwe slaaf der doode dingen.

Glycinen

Een milde wierook waait me tegen,
Glycinen malsch, glycinen blauw
Loovren langs de warme wegen
Glycinearomen, leuk en lauw.

Paarse, malsche meiglycinen,
In purperkrans door groen en geel,
Bloemen die mijn droomen dienen
Met geuren gulzig, lang en veel.

Ik neem de geuren gretig mee
En wil ook 't lenteliedje grijpen,
Mij is 't, als wilde een oude wee
Me weer in 't warme harte nijpen.

En 'k zie, op vroegere lentegeuren,
Gelaten, verre bootjes gaan
Waarin mijn droomen stille treuren
Om dingen die zijn doodgegaan.

F.V.E.

Vlaaamsche Kroniek

Georges Vriamont, wiens kostelijk boekje ‘Sepetee’ wij destijds hebben geroemd als een met lichte levenswijsheid doorgeurd verhaal, liet nu weer een filosofische vertelling verschijnen: De exploten van Tabarijn, slechts gedrukt op vijf en veertig exemplaren, die dan niet eens in den handel werden gebracht. (A.A.M. Stols, te Maastricht). Georges Vriamont paart een opgewekte verbeeldingskracht aan een humoristisch-wijsgeerig beschouwen der levensdingen. Hij is een te beminnelijk kunstenaar, een te fijn levensgenieter, die een afschuw heeft voor al wat de harmonie van de dagen zou kunnen verstoren of de evenwichtigheid van zijn epicuristen-bestaan in gevaar kan brengen, opdat hij zich wagen zou aan een felle satire, die kreten van afschuw en haat uit dreigende monden doet opklinken. Hij geeft de voorkeur aan gezapigen spot zonder bitterheid - een spot, die niets breekt en niets omverwerpt, maar die ondermijnt... langzamerhand en doeltreffend... Voltaire, die Zadig en Candide schreef, lijkt hem tot leermeester te hebben gediend... En ook wel Anatole France, wanneer deze in sommige van zijn wijsgeerige vertellingen de traditie van Voltaire voortzet en verjongt... Misschien zelfs den Teirlinck, die johan Dona het leven schonk. En de historie van de ‘exploten’ - voor lotgevallen? - van dezen Tabarijn, die van zich zelf verklaart, dat hij ‘den drang (z)ijner voeten versleten (heeft) op het asphalt van alle wereldsteden,’ wordt tot een zeer belangwekkend filosofisch vertelsel, waarin de auteur blijk geeft van een origineelen levenskijk en van een oorspronkelijk literair talent... Het is waarachtig te betreuren, dat zóo weinigen deze ‘Exploten’ kunnen lezen. Misschien denkt de ironist Vriamont als zijn ‘held’ waar deze zegt: ‘De gevaarlijke stammen van badauden en poëten heb ik echter nooit gewenscht te benaderen. Wat zou ik in hun midden wel hebben uitgericht?’

Zullen we Vriamont het leven, dat hij zoo gemoedelijk optimistisch beschouwt, al was 't maar gedurende één ondeelbaar oogenblik lastig maken, door hem rekenschap te vragen over het gebruik van sommige woorden als ‘badauden’, ‘exploten’, e.a. méér? Waar men in bewondering zwelgt voor de taaionzuiverheden van Timmermans, past het niet te toornen, wanneer in de gesmijdige taal van een ander schrijver een minder passend woord opvalt!...

Paul Kenis heeft in zijn roman **De Lokkende Wereld** (Uitgave Em. Querido te Amsterdam) den lezer een kijkje gegund achter de schermen van een operettentheater te Brussel. Of dit boek zoo iets als een 'roman à clef' is, kan ons volkomen koud laten. Wie het beweert, bewijst hoe hij getroffen werd door de inderdaad zeer leuke echtheid en pittige levendigheid in de voorstelling van menschen en gebeurtenissen. Kenis geeft van die 'lokkende wereld', enkel het oppervlak te zien. Hij voelt niet de behoefte om dieper door te dringen en den lezer de tragiek der ontgoochelingen, de intense vreugden na een welslagen, bij de tooneel-menschen te doen meevoelen. Dat was blijkbaar ook niet zijn doel, toen hij dezen prettigen, onderhoudenden, altijd boeienden roman schreef.

Jong Leven - een bundel novellen - (Uitgeverij 'Regenboog' te Antwerpen) is een eersteling van een jong Antwerpenaar, den journalist Lode Zielens. Op eenvoudige wijze verhaalt hij van kleine gebeurtenissen uit het leven van kinderen. De eigenaardigheid daarvan weet hij dikwijls met een kort en vinnig toetsje te onderlijnen. Hij kan bovendien levendig typeeren. Ze leven vóór ons, de vier rakkers: Tom Mix, Napoleonneke, Rosseknoster en Figaro, die wonen in 'Het Poortje', dat het meest uitgebreide verhaal is uit dezen bundel: een stukje Antwerpsch leven met guitigheid verteld. - Daarmede contrasteert dan weer fel het gevoelige verhaaltje van 'Antoinette, onze Moeder'. Lode Zielens vertelt gemakkelijk en vlot. Er zit gang in zijn verhalen en telkens weer weet hij, zoo in het voorbijgaan, de aandacht te vestigen op een typisch detail.

Wannes Raps (De Standaard, Brussel) is weer een van die leuke verhalen, waarin Ernest Claes ons een van zijn streekgenooten voorstelt, lijk hij vroeger al deed in de 'Fanfare: De Sint-Jansvrienden', 'De Witte' en zijn 'Sichemsche Novellen'. En weer doet Ernest Claes zijn uitgelezen verteltalent gelden. Met kleuren en geuren, in een sappige taal, waaraan de dialectische vormen een eigen bekoorlijkheid verleenen, gebruik makend van allerlei folkloristische eigenaardigheden, verhaalt hij allerlei anecdoten uit het leven van Wannes Raps, wiens figuur uitgroeit tot een heusch type. De kunst van Claes is, zooals reeds opviel in 'De Witte', als 'anecdotisch' te karakteriseeren. Een of ander leuk volksvertelsel levert hem het pittige detail, dat hij behoeft om zijn verhaal levensecht te maken. Zijn humor, die nimmer scherp wordt of bijtend, lijkt een natuurlijk uitvloeisel van de gemoedelijke levenswijsheid, die hij opdeed bij het beschouwen der menschen in hun dagelijksch bedrijf. Een zonnig optimisme doet hem daarin overigens schier hoofdzakelijk het goede ontdekken, zonder dat hij zich daarom genoopt voelt de wereld voor te stellen als een eeuwige idylle. Daarvoor behoedt hem, met zijn humor, een sterke werkelijkheidszin!

In Solitudo (Jos Vermaut, Kortrijk) verhaalt Cesar Gezelle van een verblijf bij de Trappisten, wier leven hij beschrijft. Vrome beschouwingen worden hem ingegeven door het voorbeeld der monniken, die hem, den vrede-zoekenden priester, met eerbied en ontzag vervullen... We hebben onder het lezen van dit boek heel dikwijls gedacht aan het eerste boek van den Fransch-Belgischen auteur André Baillon, aan 'Moi quelque part...', dat naderhand herdrukt is geworden onder den titel 'En Sabots'. Met scherpte in de nimmer falende trekken zijn daarin de vrome paters geteekend in hun bedrijf van elken dag en beter dan Cesar Gezelle geeft Baillon een beeld van hun leven, dat gedurige versterving is, Baillon, de onmeedoogende opmerker van al wat er laag en gemeen is in zich zelf en in de wereld, waarin hij leven moet, heeft die silhoeëtten van menschen, wier wezen zoo zéer met het zijne contrasteert, op koper gegrift met die puntigheid, welke het werk van een Jules Renard kenmerkt. Hij heeft ze voorgesteld als zielen in nood, die, na de wereld te zijn ontvlucht, de rust vonden in de peiselijkheid van hun door vasten en arbeid gekastijd en door bidden beheerscht lichaam... Gezelle heeft de paters meer beschouwd als abstracte wezens, in wie de vleeschelijke mensch zoo goed als dood is.

Maurits Neels zet in **De deftige Dienstmeid** (Union télégraphique, Brussel) de reeks van zijn (auto-biografische?) verhalen voort, die hij begon met 'Uit Liefde voor het Leven' en voortzette in 'De Kunstkring van Maes' en 'Ik en Nonkel Fik'. Maurits Neels schrijft er maar op los en komt er niet toe ons met gaaf werk te verrassen - wat te betreuren is, vermits hij wel talent schijnt te bezitten.

In Het Kermiskraampje (Excelsior te Brugge) heeft Jef Claes verscheidene Hagelandsche dorpsvertellingen verzameld, die zeker niet de waarde bezitten van zijn interessanten roman 'De Meesters der Kempen', waarop we vroeger de aandacht vestigden, doch die wij graag als gezonde volkslectuur prijzen om de vlotte levendigheid in de karakteriseering van feiten en personen, waarover Claes heel gezellig vertelt.

Piet van Assche heeft in de novelle De Waanzin van Hugo van der Goes (Gust Janssens, Antwerpen) een beeld ontworpen van het leven, dat de groote schilder leidde in het Augustijner Roo-Clooster te Auderghem bij Brussel, waar hij rust hoopte te vinden voor zijn door een zondig-geachte liefde gepijnigd hart. Piet van Assche teekent de visioenen van den schilder, wiens geest langzamerhand ten waanzin glijdt, verteerd als hij wordt door den afschuw voor de immer weer lokkende bekoring. Geslaagde beschrijvingen van het Brabantsche heuvellandschap fleuren het in schoonen eenvoud ontwikkelde verhaal op, dat met 'Guldentop'

behoort tot het beste onder de vele boeken - verhalen en tooneelstukken - door den vruchtbaren van Assche voortgebracht.

Voor de Menschen (Uitg. Excelsior te Brugge) zijn de verzen bestemd, die Jos Henskens heeft gedicht en waarvoor Anton van de Velde een ‘voorwoord’ schreef. We lichten daaruit deze regelen, blijkbaar neergeschreven nadat de inleider door de kunst van dezen nieuwen dichter in vervoering werd gebracht. ‘Poëmen als zovele gebaren van bloeiende Caritas die naar 't laagste neigen om het Hoogste; naar de troebele weedom van de mens om die op te leiden naar God's alomvattende Heerlikheid... Trilt er in die verzen geen innerlik geluk (O, Franciskus, gedenk U onzer!) alléén reeds omdat ze móchten uitgezongen, omdat de wens van eenvoudig weldoen-in-schoonheid in vervulling gaat? Zo bereikt de gelovige dichter de serene regionen waar hij zich, mét z'n evenaaste, mét het lijden, nader bij de Vader der ontferming weet, en waar het woord van groote deernis tot 'n gebed openstraalt.’ En verder klinkt deze profetie: ‘Dichter! Er is voor jou en je broeders, voor ons allen, geen tijd meer voor kalme tred en patriarkale beschouwing. Nee! nù de felle gang, nu, de ren, het passieve schichten naar de Liefde aller liefden...’ Wanneer we nu de verzen - zouden we niet liever zeggen: de min of meer gerhythmeerde ontboezemingen - van Jos Henskens gelezen hadden, dan vroegen we ons af, welk een hoog-gestemde loflitanie Anton van de Velde wel zou geschreven hebben indien men hem een bundel van Gezelle had laten inleiden... Dat deze tijd geen gelegenheid meer zou laten tot medidatie - patriarkale beschouwingen heet dat in het woord-vooraf - kunnen we betreuren. Misschien valt daar wel de oorzaak te ontdekken van den weinig schitterenden toestand, waarin onze dichtkunst in den laatsten tijd verkeert. Want om poëzie te scheppen heeft de kunstenaar behoefte aan gelegenheid tot zelf-inkeer. En Jos Henskens, die - we zijn gelukkig het te kunnen verklaren - talent bezit, heeft nog niet het geheim der poëzie ontdekt. Hij ontroert niet, wekt enkel en alleen waardeering voor zijn beeldend vermogen. Het is niet voldoende vergelijkingen te maken waarvan de termen ontleend zijn aan het jachtig bedrijf van deze dagen, opdat men er zich zou kunnen op beroemen de essentie van het leven van den huidigen tijd te hebben uitgedrukt. Verder dan tot een ‘betoogen’ van hetgeen hij zeggen wil, raakt de dichter dan niet, waar hij toch een ‘aanvoelen’ van den zielstoestand, dien hij bepaalt, bij den lezer wekken wil en een meezinderen van zijn hart veroorzaken.

Zoo wordt in het gedicht ‘Priester’ op verschillende wijzen het ‘offer van 'n leven’ omschreven. En wel als volgt:

‘Als de dorstige goal
met haar hijgende spelers,
zoo is het offer van 'n leven
te midden van deze wereld.’

Of:

‘Als levende kruisen
te varen door de massa, die staat op de kaai
en door de achterbuurt-stegen van
moderne grootheid,
de liefde lekken laten uit verdorde handen
en de goedheid
uit bloeiende hart.’

Of:

‘Want het offer van 'n leven
is
als de immer grotere snelheid
van het jachtwiel der tijden.’

En zoo is elk gedicht een aaneenschakeling van beelden ter uitdrukking van de varianten van een zelfde gevoel, een opeenvolging van bepalingen, die ons niet toelaten door te dringen tot de innigheid van den dichter. We gewaren niet eens het jagen van zijn ontroerde hart in het al te weinig gerhythmeerde proza, dat hij in kortere of langere lijnen schikte om zoo den indruk van verzen te wekken. Een voorbeeld:

De winden

't Was 'n heimnisvolle stilte:
de winden hebben
hun kromme ruggen over
mij
gebogen. Wie waait
er m'n wil aan flarden.
geen windhaan te zijn in de luchten
noch eik in 'n zoevende stuwen,
maar 'n gans
op het forsig-schokkende water.

Het zal ieder spoedig duidelijk zijn, dat de waarde van dit... vers niet het minst verminderen zal wanneer daarop de typografische schikking van dood-gewoon proza wordt toegepast:

't Was 'n heimnisvolle stilte: de winden hebben hun kromme ruggen over mij gebogen. Wie waait er m'n wil aan flarden: enz...

Rhythmische kracht treft enkel in de regelen:

‘geen windhaan te zijn in de luchten
noch eik in 'n zoevende stuwen...’

Maar pover zijn daarin toch de heffingen en dalingen, die een regel maken tot een vers. Op de verregaande klankarmoede van een vers als ‘noch eik... enz.’ hoeven we niet eens te wijzen. In het volgend gedeelte van dit gedicht, dat een opeenvolging is van bevestigingen ter veruiterlijking van één enkel gevoel, dat niet éénmaal duidelijk wordt omschreven, treffen sommige beelden hoofdzakelijk door hun onwaarheid: ‘De winden met hun ver strekkende **handen** hebben **'n roode vlam in hun mond**...’ Of: ‘Maar m'n **leus** is m'n **arm,** die als **lokomotief** door de winden **klauwt**...’ Een leus, die een arm wordt en nadien een klauwende locomotief,... dat is wel het laatste ‘snufje’ op het gebied der wonderbaarlijkste metamorfozen!

In zijn inleidend woord spreekt A. van de Velde tot den dichter: ‘Je verzen zijn dààrom waar en echt want ze slagen (!) het ritme van je zieleleven trouw en driftig na.’ We zouden kunnen opmerken, dat ‘ritme’ alléén onvoldoende is opdat uit de taal de poëzie - het eenige wat ons interesseert in dat geval - zou opstralen. Maar van ‘ritme’ is maar sporadisch iets te merken in het als verzen willekeurig geschikte proza van Jos Henskens, wiens zieleleven, zoo hopen we, in werkelijkheid toch rijker zijn zal dan deze bundel ons vermoeden laat... Hij schrijve eens oprecht neer wat hij voelt om ons en de ‘menschen’ voor wie hij te dichten schijnt, daarvan te overtuigen...

De goede Theresia, die ons haar Kinderen van Eenzaamheid (Uitgave Gust Janssens, Kerkstraat 9, Antwerpen) schonk, houdt van de bloemekens, de vogelkens, het Goede en het Schoone... Ze vraagt aan het wichtje-rein, dat schooner dan een engel, sluimert zonder respijt: Mag ik u kussen op uw rozen mond - wat erg onhygiënisch is voor het aanbiddelijk wicht, waar geen smet op kleeft - wat de zindelijke moeder tot eer strekt, weshalve wij haar gaarne de fabricage van deze verzen vergeven...

LODE MONTEYNE.

Fransche Poëzie

Als held van zijn onlangs verschenen roman laat Georges Duharnel een personage optreden, Abel-Hubert-Nicolas Cros genaamd, de laatste van een geslacht geleerden en denkers. Het is waarschijnlijk een louter toeval, maar zeker heel opvallend, dat de dichter, welke verleden jaar met zijn laatste werk Avec des mots... (L'Artisan du livre, Paris) den Prix Moréas behaalde, en op wien ik in deze kroniek bijzonder de aandacht vestigen wil, niet alleen denzelfden familienaam draagt: (Guy-Charles) Cros, maar tevens de laatste is - voorloopig althans, ik weet niet of de dichter zich in een mannelijk nageslacht verheugen mag - van een generatie geleerden en kunstenaars. En al is de held uit Duhamel's **Nuit d'Orage** wel is waar een laboratoriumgeleerde, toch bezit hij een hart, dat zeer gevoelig blijkt voor kunst en schoonheid en moest hij ooit tot dichten een oogenblik zijn microscoop voor de pen ter zijde schuiven, dan zouden we niet verwonderd zijn, dat we in zijn verzen zekere hooge hoedanigheden van die van zijn naam-genoot in vleesch en beenderen zouden terugvinden.

De overgrootvader en de grootvader van Guy-Charles Cros dienden de wijsbegeerte en de literatuur. Een zijner ooms beoefende het doktersambt, maar tevens boeiden hem de dichtkunst en het rijk der gedachte, te oordeelen naar zijn verzenbundel Les belles Heures en een zeer oorspronkelijk essai over cosmologie en wijsbegeerte, getiteld Le Problème. Een andere oom was de beeldhouwer, schilder en kunstglasblazer Henry Cros (1840-1907). Doch zijn vader, Charles Cros (1842-1888), was de nog steeds niet genoeg gewaardeerde dichter van Le Coffret de santal, tevens een groote wetenschappelijke geest, uitvinder van den phonograaf en de photografie in kleuren. Zoo is Guy-Charles Cros de waardige voortzetter van dit oude burgersgeslacht, uitsluitend uit geleerden en kunstenaars bestaande.

De dichter heeft een bewogen leven gekend, waarvan we in zijn verzen, hier en daar, de bitterheid nog naproeven. Te Parijs geboren in 1879, verloor hij zijn genialen vader reeds op zevenjarigen ouderdom. Zijn moeder, van Deensche afkomst, zonder middelen van bestaan, was verplicht met haar kinderen een schuilplaats te gaan zoeken bij familieleden in haar geboorteland. Daar

doet Guy-Charles Cros de eerste kennis op in de Scandinavische en Duitsche talen, welke hem later, na volmaking, toelaten op meesterlijke wijze het werk van den Noor Johan Bojer en den Deen Sophus Claussen in het Fransch te vertalen. Hij keert terug naar Parijs om literaire en wetenschappelijke studiën te doen en zijn militieplichten te vervullen. Aan het einde van zijn diensttijd wacht hem het leven met zijn talrijke ontgoochelingen. Drie jaar lang is hij repetitor in verschillende provincie-colleges. Langer houdt hij dat saaie bestaan niet uit. Hij keert naar het lokkende Parijs terug, waar hij met vertaalwerk en privaatlessen wel is waar een armoediger, maar toch vrijer leven leidt. In 1912 komt er een einde aan zijn onregelmatig bestaan: de fijne en geleerde boekenkenner Adolphe Van Bever roept hem als secretaris tot zich. De oorlog onderbreekt deze samenwerking en na een jarenlang verblijf in een Duitsch gevangenkamp wordt hij, bij zijn terugkomst in het vaderland, gehecht aan het Oorlogsmuseum, waar hij nu nog steeds werkzaam is. Maar overal en boven alles in zijn leven bleef Guy-Charles Cros dichter, wars van iedere richting, wars van alle snobisme, maar ook van alle arrivisme.

> Je me ris des théories et des doctrines.

En door het feit, dat hij tot geen enkele dichtergroep behoort, noch wil behooren, dat hij de trom niet roert rond zijn werk en zijn persoon:

> J'ai vécu comme j'ai voulu vivre, en silence,

blijft het alleen te verklaren, dat hij onder de hedendaagsche Fransche poëten nog niet de plaats bekleedt, welke hij verdient in te nemen.

Guy-Charles Cros dicht niet om uit woorden een kunstig geciseleerd juweel te snijden. Wel om de diepste en innigste gevoelens uit te drukken door middel van woorden.

> Avec des mots saisir, en soi et dans le monde,
> les furtives pensées et les rythmes tremblants
> qui, seuls, arrêtent les secondes,
> notre part infime du temps.
>
> Avec des mots, transmettre un jour aux autres hommes
> qui penseront lorsque nous serons morts,
> l'ardeur et la lumière que nous sommes
> aujourd'hui, vifs, jeunes et forts.
>
> Avec des mots, chantés à voix profonde et douce,
> avant qu'un peu de terre emplisse notre bouche,
> confier à la vie notre lucide amour,
> c'est là notre travail sans trève et notre fête,
> notre raison de vivre et de mourir poëte,
> notre unique et divin recours!

Hij houdt zich dan ook nooit vast aan een bepaalden vorm. Nevens den klassieken Alexandrijn gebruikt hij het meest onregelmatig vers. Nimmer wordt de vorm hem een wet, steeds onderwerpt hij hem aan zijn inspiratie. Aldus krijgt elk gedicht den passenden rhythmus. Guy-Charles Cros behoort tot die dichters, waarvan de verzen altijd klassiek en modern tevens zijn, omdat ze natuurlijk en eenvoudig, maar intens en scherp, de uitdrukking geven van een menschelijk gevoel in zijn verscheidene schakeeringen en dit met een heerlijke oprechtheid en openhartigheid, die onmiddellijk ontroert en doet meevoelen.

De meeste gedichten zijn varianten op het eeuwige thema der liefde. Doch niet de liefde, die gelegenheid geeft tot lange, lyrische ontboezemingen, waarin men met den dichter gansch kan opgaan, maar die waarin men steeds de bitterheid der ontgoocheling blijft doorsmaken. Het zinderend verlangen kan een oogenblik lichaam en ziel zonnig bestralen, maar...

> Les plus chaudes voluptés sent si tôt cendres!

Dat is het leitmotief van vele zijner gedichten en dit geeft zelfs aan de eenvoudigste zijner liederen een tragischen grondtoon:

> Toi, tu me caresses la joue
> et tu me parles à petits mots...
> Hélas! je sais trop que tu m'aimes.
> Je voudrais être loin d'ici,
> loin de ton coeur et de moi-même.

Hoe wrang klinkt die laatste stroof uit **Couple dans la nuit:**

> L'heure est venue, enfants, de céder au désir
> qui fait trembler vos mains et se joindre vos bouches,
> et pleurez; car l'amour est bien près de mourir
> quand les bras sont mêlés et les genoux se touchent.

En hoe sceptisch hij ook het leven beschouwt, toch laat de dichter zich slechts zelden door zwartgallige overpeinzingen meesleepen. Integendeel wil hij genieten van het oogenblik, want

> Rien n'est plus éternel qu'un fugitif instant.

Het korte leven genieten! Is dàn het leven zelf geen heerlijk gedicht:

> Je vis tous les jours les plus beaux poèmes.
> Si j'avais le temps,
> je les écrirais, ainsi que je sème
> mon coeur à tous vents.

Mais quoi! rien ne vaut le jeu de la vie,
rien ne vaut la joie
de respirer l'air léger de Paris
et de t'aimer, toi!

Toch komen er oogenblikken van vertwijfeling, waarop hij zich afvraagt

A quoi bon?

Les femmes, une fois goûtées,
c'est un beau jour - fini - d'été.

O tristesse des habitudes
pour qui n'aime que les préludes!

Mais les premiers baisers sont courts;
tout s'achève le premier jour...

La vie qui toujours recommence,
n'est qu'un jeu triste de patience

et les beaux vers les plus ardents
n'arrêtent qu'à peine le temps.

Er zijn weinig dichters, die als Guy-Charles Cros met zooveel bondigheid en zooveel juistheid te gelijk een vluchtig, maar diepmenschelijk gevoel in poëtische taal weten te klinken.

De Antwerpenaar Paul Neuhuys is niet alleen een talentvol prozaschrijver, hij mag ook onder de beste jonge Fransch schrijvende dichters gerekend worden. Zoo pas verscheen zijn derde dichtbundel L'arbre de Noël (Lumière, Antwerpen). Al bevat dit fraai uitgegeven boekje slechts een vijf en twintigtal gedichten, dan wordt dit ruimschoots vergoed door de talrijke hoedanigheden. Neuhuys toont een groote voorliefde voor het distichon, dat hij dikwijls met zeer verrassende rijmen opbouwt. Met weinige en eenvoudige middelen schept hij kleurrijke impressies. Vele zijner gedichten zijn dan ook een opeenvolging van afzonderlijke, beknopte en ineengedrongen beelden, die ten slotte tot een geheel versmelten. Als voorbeeld, het gedicht, dat den bundel opent:

Histoire

Un joli fieuve peint en vert
se déroule devant Anvers

L'ara se perche, ébouriffé,
à la terrasse d'un café

Un marin, les mains dans les poches
se mire dans la fontaine proche

Son père était de Chicago
il y vendait des escargots

L'enfant grandit sur l'Océan
à bord d'un navire géant

Il rencontra, lors d'une escale,
une princesse du Bengale

Ce souvenir lui mord le coeur
comine le cri du remorqueur

Depuis, il traïne sur la terre
un amour que rien ne peut taire

Il est revenu de Moscou
un mouchoir rouge autour du cou.

Albert Lepage liet een nieuw bundeltje verzen verschijnen: **Voiture légère** (L'Equerre, Brussel). Sinds zijn laatste, hier door ons besproken werk(1) heeft bij meer diepte in zijn verzen gelegd. Men voelt dat de dichter met het bittere leven in botsing kwam.

Il en est par milliers dont la pensée
est plus morte qu'une citerne épuisée.

Partout principes, intérêts aiguisés,
se surveillent, épiant l'ouverture
où ils vont frapper:
lutteurs en garde tournant sur place.

Le monde veut naître à un état nouveau,
noyé s'acharnant à ressaisir la surface de l'eau.

Nochtans moet hij zich hoeden voor te veel cerebraliteit en te ingewikkelde beelden, die niet altijd den weg vinden naar de diepten van ons gemoed om er de ontroering aan het trillen te brengen. Een eenvoudig vers als b.v.

O rire toujours vierge des voyages,

bevat meer poëzie dan de uitbeelding van sommige abstracte droomvizioenen.

De lectuur van dit boekje laat toch een zeer gunstigen indruk na. De dichter sluit het met een mooi vers, over de witte bladzijde, waarop het werk, zich loswringend uit zijn binnenste, zal worden neergeschreven; het eindigt aldus:

Iei, c'est le triomphe de la page blanche.
Mains jointes, je regarde

(1) Jaargang XIV, N° 5.

les deux seins nus
du silence.

Poèmes de labeur (L'Equerre, Brussel) is, meen ik, het eerste werk van Sébastien Dongrie, doch het is niet het werk van een beginneling. Als ik me niet vergis moet Sébastien Dongrie ingenieur zijn. Want hij bezingt te gelijk met liefde en kennis de koolmijnen, de hoogovens, de stoommachines, de turbines, de dynamo's. En hij doet dat niet, zooals wellicht een profaan zou doen, met veel omhaal van woorden, een uitbundig lyrisme, een overtolligen rijkdom van stijlfiguren of misvormde beelden. Zijn verzen blijven eenvoudig, maar boeien daarom wellicht des te sterker. Het zijn verzen van een materialist, maar ze zijn rijk aan poëzie, omdat ze niet alleen uit het brein, doch ook uit het hart komen.

Deux cents fois par minute le patin dans sa glissière
passe faisant jaillir des gouttes d'huile chaude.
Le grand bras de la bielle se relève et s'abaisse,
et le volant qui tourne sans un à coup
pétrit sa courroie comme une pâte.
Le dynamo est la fontaine
dont un fluide s'écoule.
La courroie qui l'entraîne
claquant régulièrement son afrafe sur la poulie,
découpe le bruit en tranches égales.
.....
Je cherche.
Cela suffit à me combler,
à me remplir d'amour
jusqu'au sanglot.
Pas un désir, pas un instinct n'est mort en moi.
Pas une idée, un sacrilège,
ne peuvent me faire reculer.
Je cherche.
Ma définition de l'homme libre:
‘Celui qui ne croit jamais avoir trouvé.’

De schaar Fransch-Belgische dichters is in Sébastien Dongrie een persoonlijk en zeer te waardeeren element rijker geworden.

De uitgeverij De Sikkel, te Antwerpen, heeft het eeuwfeest van den genialen Charles De Coster niet willen laten voorbijgaan, zonder ook het hare bij te dragen ter eere van dat onsterfelijk epos Tijl Ulenspiegel. Zij droeg den zeer begaafden graveur Henri Van Straten op een achttal houtblokken te snijden die enkele zangen uit De Coster's meesterwerk zouden illustreeren, als b.v.

J'ai mis ‘vivre’ sur mon drapeau;
Vivre toujours à la lumière,
De cuir est ma peau première,
D'acier ma seconde peau.

Of

Je chante la chanson des traitres
Signataires du compromis,
Couards signataires,
Que vos noms soient maudits!

Tekst en plaat werden telkens door den kunstenaar geteekend en in één blok gesneden. Dit ensemble, een werkelijk incunabel en het eerste werk van dien aard, dat in ons land het licht ziet, bezit een zeldzame kunstwaarde, te meer daar Van Straten zich hier als plaatsnijder overtroffen heeft. Tekst, lettrines en decoratieve elementen verwerkt met de eigenlijke plaat, vormen een merkwaardig en evenwichtig geheel. Zonder iets van zijn sterke persoonlijkheid prijs te geven, kenschetst zich dit werk door een groote soberheid van lijn en stijl en wij aarzelen niet, ondanks onze bewondering voor Masereel, het boven de illustraties te stellen, die deze voor den ‘Ulenspiegel’ sneed.

FRANS SMITS.

Boekbeschouwing

Ds J.D. van Calcar, *Bijbelsch Leerboek*. I. Het Oude Testament. (J.B. Wolters, Groningen, Den Haag, 1928); *f* 2,25; geb. *f* 2,60.

De schrijver, godsdienstleeraar aan de Rijkskweekschcol te Haarlem, die in zijn *Groote Lijnen* op zulke uitstekende wijze de ontwikkeling van het Christendom beschreef, geeft ons nu in dit leerboek weer een neutraal werk, geen dogmatische of critische Bijbelbeschouwing. Het doet den hoofdinhoud van het eerste deel van het Boek der Boeken kennen. En buiten de kennis van het 'Woord van Jehovah' kan werkelijk geen ontwikkeld mensch. De beteekenis van elk boek (hoofdstuk) wordt op de meest heldere manier verklaard, zoodat de geringste tekstmoeilijkheid verdwijnt. Deze arbeid zal menigeen, ook in Vlaanderen, hopen wij, grooten dienst bewijzen en voortdurend van nut wezen.

JOZEF PEETERS.

Nederlandsche Taalgids.

Van dit 'Woordenboek van Belgicismen', door Const. H. Peeters (uitgegeven door 'De Sikkel - Kruishofstraat te Antwerpen) verscheen reeds de elfde aflevering, die ons voert tot over de helft der letter 'O'. De door den auteur aangestipte fouten worden toegelicht door middel van voorbeelden gekozen uit de werken van onze Vlaamsche schrijvers van vroeger en nu. Aan een overdreven 'purisme' schijnt de samensteller zich nimmer te willen bezondigen. Het korte betoog, dat bij ieder geval wordt gevoegd, verhoogt de aantrekkelijkheid van het boek in hooge mate. Eens voltooid, zal het een werk zijn, dat ieder schrijver, ieder leeraar voortdurend op zijn werktafel zal willen hebben en dat even onmisbaar zal blijken te zijn als de groote Van Daele. Al de werken, vroeger aan taalzuivering gewijd door Meert, Lombaerde, e.a. worden door het groote boek van Peeters volledigd en herzien.

M.

P.B. Benjert en dr. J.J.B. Elzinga. - *La Gaîté française*, leesboek voor de hoogere klassen van hoogere burgerscholen, gymnasia, kweek- en normaalscholen (Groningen, J.B. Wolters, 1928), 228 blz.; *f* 2.40; geb. *f* 2.75.

56 leesstukken, proza, gedichten, uittreksels uit tooneelwerken, alle geschikt om de leerlingen in een prettige, opgewekte stemming te brengen. Molière, La Fontaine, Voltaire, Racine, Boursault, Destouches en La farce de Maître Pathelin vindt men er naast Murger, Daudet, Rostand, Francs, Nohain, Courteline, Guitry, Renard, Tristan Bernard, Véber, Capus, Romain, Paul en Victor Margueritte, Moineaux e.a.m.

Men zoekt soms voordrachtnummers voor gezellige avonden. Hier zal men zijn gading vinden.

A.

Alphabetische Lijst der Medewerkers

A	48, 141, 143, 240, 336, 384, 528, 571
BASSE Dr M.	387, 408, 472
BOLLENGIER K.	97
BOSSCHAERTS Eug.	489
CTSESIOS Alba	34, 498
CUYLE J.	121
DE BACKER Dr Franz	323
DEBAIVE Dr C.	94, 189, 286, 380, 476, 524
DE BRUYNE Prof. Dr C.	393
DE GEEST A.	502
DE K.P.	144
DE KEYSER Dr Paul	204
DE LA VIOLETTE Geo	230, 353, 454
DE MAESSCHALCK V.	551
DEMERS Frans	23, 261, 547
DE PRAETERE M.	145
DE SCHUTTER Herman	268, 269
DE VOS H.J.	270
DE WILDE Frans	81, 169, 542
GRAULS A.W.	172, 366, 506
KONINCKX Willy	5
LAMBRECHTS Lambrecht	337, 441
LEMMERS Jaak	104
LEMOINE Robert J.	49
LINDE Erik Willem	504
M.	571
MAERTEN Carmen	538
MENNEKENS Jef	117
MONTEYNE Lode	84, 130, 508, 558
MOREAUX	399
PEE Dr Julius	179

PEETERS Jozef	40, 237, 480, 519, 522, 571
Redactie	385
REMOUCHAMPS Pol	116
ROELS Dolf	375
ROEMANS Dr Rob.	289
SABBE Mr Herman	226
SAUWEN Arnold	170
SCHMIDT Ernest W.	185

SMITS Frans	132, 564
STRUYF Gabr.	221
VAN BOECKXSEL Aug.	161
VANDENABEELE L.	400
VAN DER STEGEN	398
V.d.M. H.Ch.G.J.	418, 433, 481
VAN DER MANDERE H.Ch.G.J.	71
VAN DYCK Walter	119
V.E.F.	555
VAN KALKEN H.N.	305
VAN LOEY Dr Ad.	176, 529
VAN OYE Dr Paul	43
VAN RIEL Leo	466, 516
VAN ROOSBROECK G.L.	241
VAN TICHELEN H.	90, 136, 280, 329, 427
VAN WALDEN Hugo	313
VERCOULLIE Prof. J.	46, 402
VERSCHAFFELT Prof. J.E.	256
VERZELEN-MADELEYN S.	224, 267
WALCH Dr Jan	193